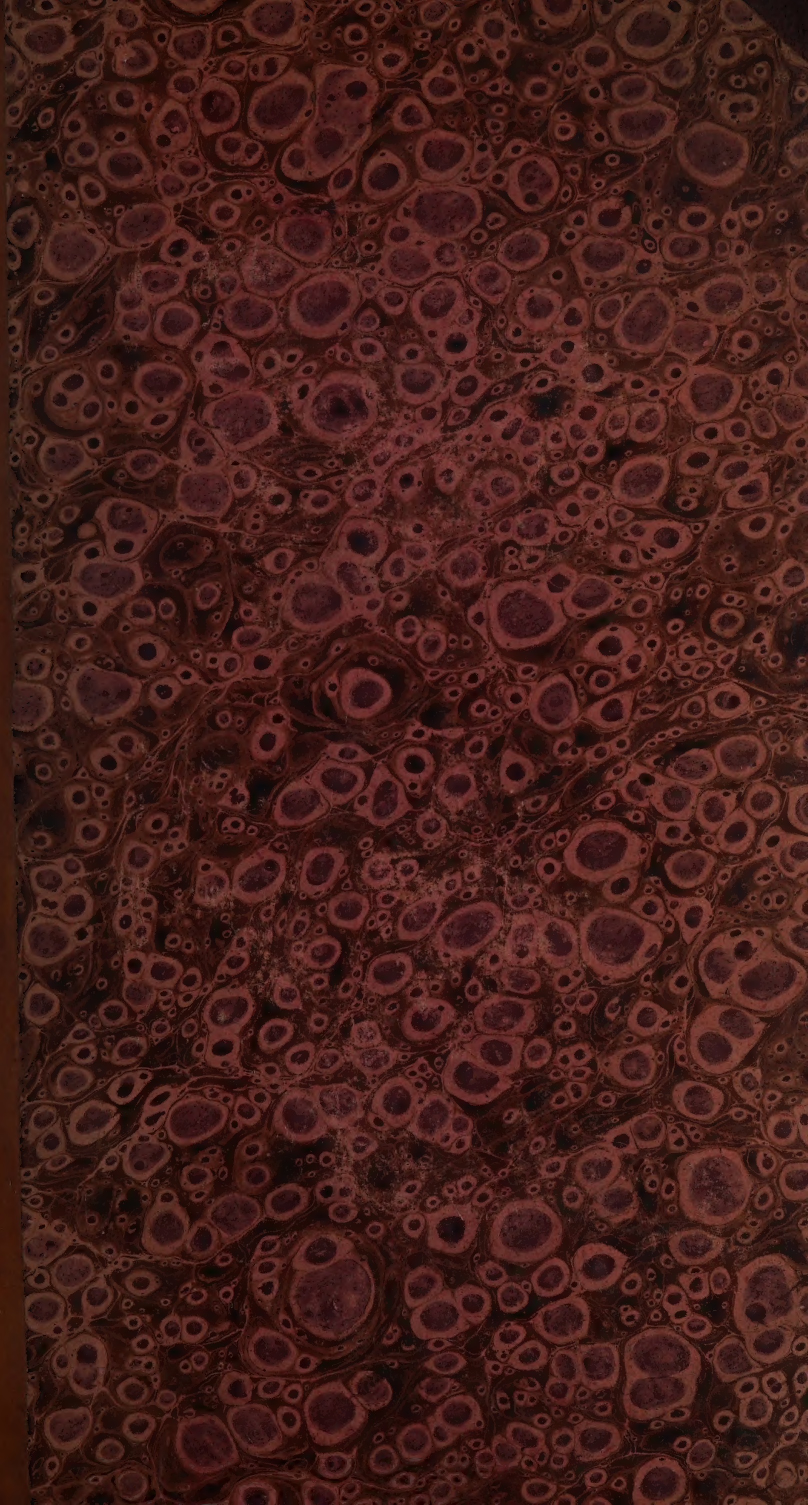

NATUUR-
EN
GENEES-KUNDIGE
BIBLIOTHEEK.

Bevattende den zaakelyken inhoud van alle

NIEUWE WERKEN,

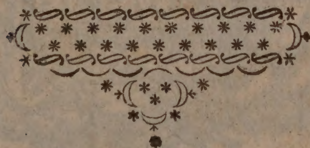
Welke, in de GENEESKUNDE *en* NATUURLYKE HISTORIE, *buiten ons Vaderland uitkomen.*

DOOR

EDUARD SANDIFORT,

MEDICINÆ DOCTOR.

ZEVENDE DEEL.

In 's GRAVENHAGE,
BY PIETER VAN CLEEF,
M. DCC. LXX.

NATUUR-
EN
GENEES-KUNDIGE
BIBLIOTHEEK;

Bevattende den zaakelyken inhoud van alle

NIEUWE WERKEN,

Welke, *in de* GENEESKUNDE *en* NATUURLYKE HISTORIE, *buiten ons Vaderland uitkomen.*

ZEVENDEN DEELS EERSTE STUK.

IN 'sGRAVENHAGE,
BY PIETER VAN CLEEF.
M. DCC. LXX.

I.

KNUD LEEMS *Professor i det Lappiske Sprog*, *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse, oplyst ved mange Kaabberstykker: med* J. E. GUNNERI, *Biskop over Tronhiems Stift, og S. S. Theologiæ Doctor, Anmaerkninger; og* E. J. JESSEN'S *Justitz-Raad, General-Kirke-Inspector og Cancellie-Secretaire, Afhandling om de Norske Finners og Lappers Hedenske Religion.* —— CANUTI LEEMII, *Professoris linguæ Lapponicæ, de Lapponibus Finmarchiæ, eorumque lingua, vita & religione pristina Commentatio, multis tabulis æneis illustrata: una cum* J. E. GUNNERI *Episcopi Dioeces. Nidros. & S. S. Theologiæ Doctoris, notis; &* E. J. JESSEN'S *Consiliar. Justit., Rer. Ecclesiastic. p. utr. regn. Inspector. General. & secretar. Cancellar. tractatu singulari de Finnorum Lapponumque Norvegicorum religione pagana. Kioebenhavn*, 1767. *Trykt udi det Kongel. Wäysenhuses Bogtrykkerie af G. G.*

Salikath. 4. *pag.* 544. *Jeſſenii tract. pag.* 82. *præfat. &c. pag.* 32. *tab. æn.* 101.

d. i.

Beſchryving der Laplanders in Finmark, derzelver taal, levenswyze, en vorigen Godsdienſt, door K. Leem; met eenige aanmerkingen van J. E. Gunner, en eene verhandeling van E. J. Jessen over den Heidenſche Godsdienſt der Noordſche Finnen en Laplanders.

Niemand tot hier toe eene nauwkeurige beſchryving van Finmark, en derzelver inwooners gegeeven hebbende, zoo kan dit werk ook niet anders, dan van de' grootſte nuttigheid en noodzakelykheid gerekend worden, vooral daar de Hooggel. Schryver tien jaaren aldaar gewoond, en dus zelve alles met de grootſte naauwkeurigheid nagegaan heeft. Veele zaaken hebben wy, dit werk met vermaak doorlezende, in hetzelve gevonden, welke wy gemeent hebben den liefhebberen der Natuurlyke Hiſtorie te moeten mededeelen, vooral dewyl wy ons verzekerd houden, dat het werk zelve aan weinige onzer landgenooten ter hand gekomen is.

In de voorreden wederlegt de Hr. Leem een' ongenaamden Schryver, die in zeker werkje, voor korten tyd uitgegeeven, en genoemd *Nordiſche Reyſe*, veele verdigſelen en leugens

verhaalt heeft; en zegt verder, dat hy met voordagt van de lugt-gesteldheid van Finmark, den aart van den grond, de onderscheide vrugten, boomen, kruiden, en bloemen, van de legging der plaatsen, de Politie en Koophandel, in dit werk niets gesprooken heeft, om dat zulks tot eene algemeene beschryving van Finmark, waar in zoo wel Noorweegers als Laplanders woonen, behoord, en hy alleen voor heeft van de Laplanders te spreeken, schoon hy daar omtrent veele zaaken aangetekend heeft, dewyl 'er in geheel Finmark geene plaats is, welke hy niet nauwkeurig heeft onderzogt. De wilde dieren en vogelen, welke dit Land voortbrengt, schoon die om de zelfde rede met stilzwygen zouden hebben moeten voorbygegaan worden, heeft hy niet willen vergeeten, om dat sy byna alleen van de Laplanders gevangen worden, en hy melding van derzelver jagt behoorde te maaken, 't geen omtrent de visschen ook plaats heeft.

Het werk is door den Hr. LEEM in de Deensche taal geschreeven, en door den weleerwaarden Hr. EILER HAGERUP grootendeels in het Latyn vertaalt, en deeze vertaaling is naast den Deenschen text geplaatst. De geheele Beschryving bestaat uit drie- en twintig hoofdstukken en uit deeze zullen wy nu mededeelen die zaaken, welke eigentlyk tot ons oogmerk behooren.

De Laplanders zyn bruin van aangezicht, Pag. 51.
hebben kort hair, een' wyden mond, holle kaaken, eene lange kin, traanende oogen, het geen deels eigen is aan dit volk, deels moet

toegeſchreeven worden aan den rook, die hun
altyd in hunne hutten omringt, en aan de
ſneeuw, die hun op de reiſen in de oogen valt,
deels daar aan, dat ſy genoodzaakt zyn, de met
ſneeuw bedekte velden en bergen te aanſchou-
wen, waar door het niet zelden gebeurt, dat
ſy, van de jagt op de wilde Rendieren te huis
komende, geduurende eenige dagen byna ten
eenenmaale van het gebruik hunner oogen be-
Pag. 55. rooft zyn. De meeſten zyn kort van poſtuur,
doch ſterk, konnende zwaar werk doen en
eene ſtrenge koude uitſtaan. Sy geneezen hun-
ne ziekten door eenvoudige middelen, welke
op andere plaatſen weinig geagt worden. Sy zyn
zeer gezwind, en weeten met eene ongemeene
vlugheid de hoogſte toppen der bergen te be-
reiken met een langwerpig houte plankje onder
de voeten, ligtende onder het loopen dat gee-
Pag. 57. ne van den grond, welk ſy begeeren op te raa-
pen. Door hunne Rendieren worden ſy zeer
ſnel wechgevoert, niet alleen over vlakke en
ope velden, maar zelfs over heuvelen en ber-
gen, werpende den toom met eene onbegrype-
lyke ſnelheid dan aan de eene dan aan de andere
zyde. Sy, die aan den zeekant woonen, weeten
hunne booten zoo wel te beſtuuren, dat ſy
daar in voor de beſte ſtierlieden niet ſchynen te
moeten wyken. Uit hout en hoorn weeten ſy
met een mes veele huishoudelyke zaaken te
maaken. In het ſchieten met pylen zyn ſy zeer
bedreeven, doch thans gebruiken ſy doorgaans
ſnaphaanen. De klederen van dit volk zyn door
Pag. 69. den Hr. Leem nauwkeurig beſchreeven, en die
der mans- en vrouws-perſoonen op verſcheide
plaaten afgebeeld, gelyk het maakſel van der-
zelver hutten uit de beſchryvingen en afbeeldin-

gen

gen ook zeer duidelyk kan begreepen worden. De klederen worden van de vagten der wilde dieren gemaakt, dewyl de koude zoo groot is, dat het ys somtyds de dikte van twee en eene halve elle krygt. Oneindig veele muggen wor- Pag. 110. den des somers gezien, zoo dat sy, die tusschen de boomen wandelen, door deeze insecten, als door eenen nevel, schynen omringt te zyn; haare beeten veranderen in witte zweertjes, en niet zelden gebeurt het, dat sy, die van het land komen, in het aangezicht zoo gestooken zyn, dat sy de lazerey schynen te hebben. Nauwelyks konnen sy eeten wegens het groot getal der muggen, welke, zoo dra sy den mond openen, in denzelven vliegen; en, wanneer sy het vee, waar aan sy even schadelyk zyn, zullen melken, zyn sy genoodzaakt eenen brandenden turf of eenige andere stoffe by zich te leggen, welker rook deeze dieren verdryft.

De voedsels van de Laplanders komen groo- Pag. 113. ten-deels overeen met die der boeren in Noorwegen, doch sommige derzelven zyn verschillende. De melk der Rendieren kooken sy met de wilde zuuring (*oxalis*) zoo lang, tot dat dezelve de kleur daar van aangenomen heeft en dik word. De melk, welke in den Herfst, voornamentlyk tegen Allerheiligen, uit de Rendieren word gemolken, word gegooten in vaten, waar in dezelve eerst zuur word, en vervolgens door de koude bevriest, en dus word dezelve den geheelen winter bewaart. Na dien tyd word de melk met zwarte bezien, welke sy *kräkebær*, (*Empetrum nigrum fl. suec.* 904,) noemen, gemengt, in de gezuiverde maag der Rendieren gedaan, waar in dezelve dan bevriest. Dit is het voedsel, welk sy 's winters eens 's daags

 eeten,

eeten, wanneer ſy met eene byl een ſtuk van de maag hakken. Het afgehouwen ſtuk word in verſcheide ſtukken geſneeden, die zonder ontdooit te zyn op tafel gezet worden. De melk,
Pag. 105. welke diep in den winter uit de Rendieren word gemolken, word gezet in tobbetjes, gemaakt uit den baſt van den berkeboom, waar in dezelven ook aanſtonds in ys veranderd. Deeze bevrooſe melk eeten de Laplanders zelve niet, maar ſy bewaaren die voor den Zendeling, welken ſy altyd heerlyk zoeken te onthaalen. Als deeze melk zal gegeeten worden, word het tobbetje ſchuinſch by het vuur gezet, zoo dat de oppervlakte ontdooijen kan, en deeze ontdooide melk word dan met eenen lepel gegeeten. Dit herhaalen ſy zoo dikwils, tot dat ſy verzadigt zyn. De melk moet met een dekſel tegen den wind bewaard worden, dewyl dezelve anders de zoetigheid en witte kleur verlieſt, en in tegendeel eene geele kleur krygt en bederft. Sy maaken ook kaas uit de melk; hier toe mengen ſy eerſt water onder de melk, om dat dezelve anders, wegens de grootte vettigheid, als het ſtremſel daar in gedaan is, niet ſcheiden wil; vervolgens maaken ſy dezelve warm in eenen koperen ketel boven het vuur, dus ſchift de melk, en word, de wey daar van afgezonderd zynde, in kaas veranderd; eindelyk neemen ſy de kaas uit den ketel, en doen die in eene doek, om daar aan te geeven de vereiſchte gedaante. Dezelve is zeer vet, en word dan of alleen, of in water gekookt, gegeeten, en ſomtyds ook gebraden. Het ſtremſel, waar mede ſy de kaas maaken, is de wey, waar in de maag van een kabeljauw (*aſellus major*) of de darmen van een Rendier eenigen tyd gelegen

heb-

hebben. De boter, welke uit de melk van deeze dieren gemaakt word, is wit, en ook niet zoo vet, of ſmaakelyk, als die, welke uit de koeijen-melk bereid word, waar van de rede deeze is, dat ſy niet alleen uit den roem word gemaakt. De Laplanders, welke aan Zee woonen, en die koeijen, ſchaapen en geiten hebben, maaken de boter ook alleen uit den room; de vrouwen, die dit werk verrigtten, zitten op den grond, hebben een tobbetje op de ſchoot, welke met room van melk gevuld is, en roeren denzelven met den vinger zoo lang om, tot dat de boter daar uit voortgekomen zy. De Laplanders, die de bergen bewoonen, eeten geduurende den geheelen winter het verſche vleeſch van Rendieren, welk ſy, in verſcheide ſtukken geſneeden, en ongewaſſen, in den ketel werpen. Sy kooken hetzelve langzaam, en leggen het vuur ſlegts onder de eene helft van den ketel, op dat het vet des te beeter uit hetzelve zoude afgezonderd worden; het vet word afgeſchept, en, met zout vermengt zynde, bewaard. De ſtukken vleeſch worden op eene onbehoude manier uit den ketel genomen, en op de ſchotel gelegd, terwyl het nat in denzelven blyft. De geheele familie plaatſt zich in eenen kring rondom de tafel, ſy neemen met den punt van het mes een ſtuk vleeſch, doopen hetzelve in de oly, welke uit het vet geperſt is. In den ketel word een lepel gezet, waar mede ſy, het vleeſch kauwende, ook het nat opſlorpen, welk alleen uit water beſtaat, en waar in geene groentens zyn. Het merg uit de verſch gekookte pooten word voor zeer ſmakelyk gehouden. De darmen worden ook gegeeten, doch niet gekookt in denzelfden ke-

Pag. 117.

Pag. 119 ketel met het vleeſch. Sy weeten zoo zuinig gebruik te maaken van alle deelen van het Rendier, dat ſy zelfs de beenderen, waar in nog een weinig vet is, niet voor de honden overlaaten, maar dezelven, het vleeſch daar af gegeten zynde, met eenen hamer op het vel van het dier aan ſtukken ſlaan, en het vet daar uit kooken. De long word aan de honden gegeeven, die voor het overige byna niets krygen. Sy kooken niet alleen, maar braaden ook het vleeſch: byna nooit eeten ſy gezouten vleeſch, ook is het des winters onnodig zout op het vleeſch te ſtrooijen, wegens de ſtrenge koude, die hetzelve doed bevrieſen. Somtyds egter laaten ſy, eenen walg van het verſche vleeſch hebbende, hetzelve rooken. Sy eeten ook het
Pag. 122. vleeſch van Beeren, Voſſen, Otters, Zee-honden, en ſoortgelyke dieren, doch nooit van Varkens. Die geenen, welke Salmen vangen, ſnyden dezelven van den kop tot den ſtaart door, en droogen die. Sy eeten de gedroogde en geklopte viſſchen, zonder dezelve eerſt te kooken, doopende elken beet in oly, gedrukt uit de darmen der viſſchen, en zelfs geeft de moeder dit voedſel aan haaren zuigeling: ſy kauwt den brok, dien ſy in oly gedoopt heeft, eerſt, en ſteekt denzelven vervolgens in den mond van het kind, welk dus van jongs af aan deeze oly gewoon word: van daar is het, dat de Laplanders deeze oly aangenaamer rekenen, dan boter. Men geeft van dezelve eene geringe quantiteit aan zwangere vrouwen, als de verloſſing naderd, om dat men gelooft, dat ſy daar door meêr kragten krygen. Indien ſy gebrek hebben aan gedroogde viſſchen, braaden ſy de koppen en graaten, waar aan mogelyk nog

nog een weinig viſch overig gebleeven is, en eeten dezelven. Sy werpen de gedroogde visſchen, de koppen en graaten, het ſpek der zeehonden, in lange ſtukken geſneeden, (welke te gelyk met de viſſchen eenigen tyd in de opgeblaaſen maag van een' zee-hond gedaan zyn, op dat het vet des te beeter daar uit zoude ge- Pag. 123.
haalt worden), in eenen en denzelfden ketel, en kooken alles te ſamen. Sy doopen den viſch in een vogt, niet ongelyk aan gemeene oly, welk het ſpek, in de maag beſlooten, van zich gegeeven heeft. Sy braaden ook de verſche viſſchen by het vuur. De lever word tot eene ſoort van pap, die, met de kraakebeſſen vermengt zynde, gegeeten word zonder brood, welk ſy nooit, zelfs niet by de allervetſte ſpyſen, gebruiken. Men zoude denken, dat de Laplanders zich door zoo veele ongezonde ſpyſen verſcheide ziekten zouden op den hals haalen, doch het tegendeel heeft plaats; ſy zyn ſterk van lighaam, en genieten eene ſtandvaſtige gezondheid. Verſcheide ziekten, en veelerley koortſen, in andere Landen gemeen, worden hier nooit waargenomen; en in de tien jaaren, welke de Schryver in Finmark geweeſt is, heeft hy nooit eenig blyk ontdekt van den rooden loop, de laſerey, kwaadaartige koortſen, of andere beſmettelyke ziekten. De laatſt-genoemde ſpyſen zyn zeer gemeen by die, welke aan Pag. 125.
Zee woonen, doch de andere, welke zich op de bergen ophouden, konnen ſlegts weinige viſſchen, die bevrooſen zyn, bekomen, en deeze bewaaren ſy den geheelen winter. Deeze eeten zeldzaam, doch de andere zeer dikwils, water, met meel gekookt, waar in ſy, om den ſmaak, ook vet doen. Dit vet bewaaren ſy in

eenen

eenen darm, en kloppen hetzelve met den darm, eer ſy het onder het water doen; ook voegen ſy daar by klein geſneeden ſtukjes vleeſch, en kaas van Rendieren. Eene andere ſoep maaken ſy uit water, bloed, vet, en meel, en deeze is by de Laplanders, die op de bergen woonen, meêr gemeen. Het bloed, hier toe gebruikelyk, word, door de koude bevrooſen zynde, den geheelen winter in de maag der Rendieren bewaard; wanneer ſy deeze ſoep zullen bereiden, ſnyden ſy een ſtuk van de maag met het bloed, en werpen hetzelve dus in den ketel, en zulke ſoep eeten ſy den geheelen winter. Somtyds maaken ſy koeken uit water en meel, Pag. 127. en bakken dezelven over het vuur. Sommige ſoorten van ſpyſen eeten ſy niet zoo zeer, om hun genoegen te krygen, maar alleenlyk als een lekker beetje; dus eeten ſy den witten baſt der dennen en beuken boomen, of verſch, of door den rook gedroogd, en in oly gedoopt. Dewyl ſy gebrek hebben aan appelen, nooten, en andere vrugten van deezen aart, eeten ſy het kruid van de *Angelica*, doorgaans rauw, doch ſomtyds in melk gekookt. In de lente, de ſneeuw allengskens geſmolten zynde, vergaderen ſy de bezien, die door de ſneeuw bedekt zyn geweeſt. De Schryver heeft de kinderen Zee-wier (*fucus hyperboreus*) zien eeten. De Laplanders hebben groot behaagen in de tabak, welke ſy kauwen, of rooken. Onder het kauwen ſpoegen ſy telkens in de hand, en trekken het ſpeekſel, met de kleur en ſmaak van de tabak doortrokken, met graagte in den neus. Sy maaken ook een niesmiddel uit de tabak, en doen daar onder een weinig *caſtoreum*. Sy ſcheppen een zoo groot behaagen in de tabak, dat

ſy,

ſy, by gebrek van dezelve, zelfs de zakjes, waar in de tabak geweeſt is, kauwen. Niet zelden gebeurt het ook onder de Laplanders, vooral onder de Laplandſche boeren, in Finmark woonende, dat tien van hun, of meêr, gebrek aan tabak hebbende, by beurten uit eene en dezelfde pyp rooken. Sy zitten dan in eenen kring, en geeven, eenige reiſen den rook opgetrokken hebbende, de pyp aan hem, die naaſt hun zit. De gewoone drank der Laplanders is koud water, met ſneeuw vermengt. Die, welke op Pag. 124. de bergen woonen, zyn dikwils, by gebrek aan water, genoodzaakt, de ſneeuw te ſmelten, en zich dus drank te bezorgen. Wanneer ſy komen op eene plaats, alwaar ſy wegens het ys geen water konnen krygen, neemen ſy een hol been of ander pypje, ſteeken hetzelve tot in het water, brengen het andere einde aan den mond; en zuigen dus het water op. Deeze Laplanders, 's winters over de bergen met hunne ſleeden ryſende, vergeeten nooit eene byl met zich te neemen, waar mede ſy het ys open breeken, om, zich voor over buigende, en op de ſleede blyvende zitten, het water, ter leſſchinge van hunnen dorſt, te drinken. Niet de vrouwen, maar de mannen, zyn gewoon het eeten gereed te maaken. Hun huisraad is zeer gering, en beſtaat in weinige ketels, potten, tobbens, tinne kannen, hoorne lepels, en ſoortgelyke zaaken, eenige hebben tinne ſchotels, en ſy, die ryker zyn, zilvere lepels. Het zout bewaren ſy in het vel der vogelen. De Laplanders op de bergen branden geen licht, maar vergenoegen zich met het ſchynſel, welk het vuur geeft; maar die aan Zee woonen, hebben houte lampen, waar in een

ſchulp

ſchulp, gevuld met oly, geperſt uit de levers der viſſchen, gelegd word, dienende het merg van eene ſoort van bieſen (*juncus conglomeratus*) voor eene kern. De wiegen zyn gemaakt uit eenen uitgeholden ſtam van eenen boom; het kind, in doeken en vellen gewonden, word daar in gelegd, en met een touw, welk eenige reiſen rondom de wieg gewonden is, vaſt gemaakt. De moeder zet deeze wieg met het kind op de ſchoot, wanneer ſy hetzelve in ſlaap denkt te brengen, of, als ſy zal uitgaan, op haaren rug, en op de ſleede, wanneer ſy zich daar mede van de eene plaats naar de andere laat brengen.

Van de Rendieren, waar over de Hr. LEEM
Pag. 131. omſtandig handeld, hebben wy reeds op eene
andere plaats (*) geſprooken, en daarom zullen wy ons by 't geen de Schryver daar omtrent heeft aangetekend, niet lang ophouden, maar ons vergenoegen met weinig zaaken aan te tekenen. Sy ſcheppen een groot behaagen in de pis
Pag. 142. der menſchen, en zien nauwelyks iemand dezelve ontlaſten, zonder daar na toe te loopen, om dezelve op te drinken, krabbelende zelfs de ſneeuw op, zoo de pis op dezelve ontlaſt was; eene ſoort van kampernoelje (*boletus bovinus*), en de koppen van eene ſoort van muiſen, zyn voor hen ook zeer ſmakelyk; zelden drinken ſy water, als de grond met ſneeuw bedekt is, en deeze neemen ſy, zelfs onder het loopen, om den dorſt te leſſchen, van den grond op.
Pag. 145. De wolven, welke de Rendieren, vooral als de koude begind, zoeken meeſter te worden, zyn altyd gewoon, zoo dra ſy 'er een konnen beryken, hetzelve in den ſtrot te byten, dewyl het dier an-

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 1. St. pag. 165.

anders, schoon zwaar gewond zynde, egter door synen snellen loop den vyand ontkomt. Sy verslinden het dier nooit op de plaats, alwaar sy hetzelve hebben gevangen, maar sleepen het altyd naar eene andere, en plaatsen dan altoos den kop naar het Oosten en den staart naar het Westen. De Raaven verzellen hen altyd, en uit derzelver geschreeuw gissen de Laplanders, dat de wolven niet ver af zyn; ook zyn deeze dieren gewoon, als sy den buid verscheurd hebben, een zwaar geschreeuw te maaken. Somtyds verdeedigen zich de Rendieren, en behaalen de overwinning. Wanneer sy zich, om voedsel te zoeken, verstrooit hebben, worden sy door middel van honden wederom by elkander verzamelt. Op zekere tyden van den dag besmeeren sy de uijers met drekstoffen, op dat de jongen niet altyd zouden zuigen, en sy naderhand zouden konnen worden uitgemolken. Sommige der jongen konnen daar door niet belet worden te zuigen, en aan deezen word den bek eenigen tyd gesloten. Dewyl sy zich niet gemakkelyk willen laaten melken, hebben de vrouwen, die tot dit werk geschikt zyn, beide einden van een lang touw in de hand, welk sy om de hoornen werpen, en, zoo dra dit het dier voelt, blyft het stilstaan, en laat zich melken. Op dat sy zich niet van den hoop zouden afzonderen, word aan den hals een hout gedaan, welk maakt, dat sy niet schielyk konnen loopen. By die, welke sy willen snyden, neemen sy de ballen niet wech, maar kneusen dezelven met de tanden. Jaarlyks word de naam van het Rendier veranderd, tot het zevende jaar toe. Als een Rendier zal geslagt worden, bindt men hetzel-

Pag. 149.

Pag. 151.

ve aan een' paal vaſt, en ſteekt een mes in de borſt; het dier loopt eenige reiſen in de rondte, tot dat het op den grond valt, alwaar, na een quartier uurs, het vel word afgetrokken. By het doorſteeken loopt weinig bloed uit de wonde, maar hetzelve begeeft zich naar de ingewanden, waar uit het genomen, en, in de maag van het dier gedaan zynde, bewaard word. Zel-
Pag. 154. den gebeurt het, dat de huiſſelyke Rendieren wechloopen, en wederom wild worden; doch ſomtyds neemt men waar in den tyd, wanneer ſy voortteelen, dat een wild mannetje zich voegt by eenen troep van tamme dieren, welk dan aanſtonds, zoo het mogelyk is, doodgeſchooten word, dewyl het jonge dier, dat van een wyfje, door een wild Rendier beſprongen, voortkomt, een baſtaart ſoort is, en nog met het mannetje noch met het wyfje overeenkomt.
Pag. 156. Het touw, waar mede het dier aan de ſleede vaſt is, word met het eene einde om den hals gedaan, loopt tuſſchen de voor- en agter-pooten, en eindigd aan de ſleede; de toom, welke ook uit een enkeld touw beſtaat, is ook vaſt aan den hals, en niet aan den bek van het dier. De
Pag. 163. ſleeden, welke met een bootje overeenkomen, hebben vierderley gedaante. Om het dier te doen voortgaan, ſlaat de voerman, die in de ſleede zit, hetzelve met den toom dan aan de eene, dan aan de andere zyde; en, om hetzelve te doen keeren naar deeze of geene zyde, aan die zyde van het lighaam, waar na toe hy
Pag. 165. begeerd geleid te worden. Zoodra de toom van de regter naar de linker zyde geworpen word, en aldaar ſtil blyft leggen, weet het dier, dat het moet ſtil ſtaan. Indien het Rendier te wild is, en in ſynen loop door den voerman

man niet kan geſtuit worden, geeft hy den toom aan hem, die in eene voorſte ſleede zit. Dewyl de ſleeden zoo glad zyn, gebeurt het, dat ſy in het afloopen van eene ſtylte, het Rendier op de hielen komen, of zelfs voorby ſchieten, en daarom binden de Laplanders agter aan de ſleede, in dit geval, ook een Rendier, welk dezelve tegenhoud, doch hier toe zyn alle Rendieren niet geſchikt. Zoo de weegen al te ſtyl zyn, kan dit middel niet helpen, en dan ſpannen ſy het dier van de ſleede, en maaken het agter aan dezelve vaſt, terwyl de ſleede van zelve voortglyd. Als veele goederen van de eene naar de andere plaats te brengen zyn, dan zit de voerman in de eerſte ſleede, daar op volgt een Rendier, welk eene ſleede voorttrekt, en met den toom is vaſt gemaakt aan de eerſte ſleede; met de tweede is op dezelfde wyze een derde, met deeze een vierde, en zoo vervolgens, vereenigt, doch agter de laatſte ſleede loopt een Rendier, welk zelve geene ſleede voorttrekt, en alleen maar van nut is, om de ſleeden, wanneer ſy van eene ſchuynſte afgaan, tegen te houden. Zelden zakt het dier met de ſleede diep in de ſneeuw, en men heeft dan veel moeite, om het voort te krygen. Pag. 167.

De Laplanders, die aan Zee woonen, veranderen, tweemaal in het jaar, van woonplaats, in de lente en herfſt, verlaatende hunne wooningen ſlegts voor eenen tyd; doch ſy, die de bergen bewoonen, blyven niet lang op eene en dezelfde plaats; in het midden van den zomer begeeven ſy zich naar de Zee-kuſten, doch komen tegen den herfſt wederom naar de bergen, en reiſen altyd zeer langzaam. Aan de wegen, langs Pag. 169.

langs welke ſy heen en weder reiſen, maaken ſy eenige hutten, waar in ſy hunne ſpyſen en overig huisraad leggen, om hetzelve altyd te konnen vinden. Deeze Laplanders reiſen in de lente, den zomer, en herfſt, wanneer de ſneeuw geſmolten is, te voet, en laaten hunne
Pag. 171 tenten, met al 't geen ſy verder met zich neemen, door de Rendieren draagen; doch zoo de moeder een zuigend kind heeft, draagt ſy hetzelve op den rugge in een uitgeholt hout; des winters, wanneer deeze menſchen met ſleeden reiſen, heeft de moeder het kind, welk ook in een uitgehold hout legt, en met wolle kleederen zoo bedekt is, dat voor den mond alleenlyk eene opening is overgelaaten, om de ademhaaling niet te beletten, met zich in de ſleede, en, zoo dra het kind begint te ſchreuwen, laat ſy het Rendier ſtilhouden, legt zich op zyde van de ſleede op de knien, en geeft het kind de borſt. Het is te verwonderen, dat ſy, den weg geheel met ſneeuw bedekt zynde en met eene duiſtere lugt, egter niet afdwaalen; ſy letten dan op den wind, en, de lugt
Pag. 175. helder zynde, op de ſtarren. Op hunne reiſen zyn ſy 's winters altyd voorzien van ſtaal, keyſteenen, en zwavel, om vuur te konnen maaken, want niet zelden gebeurt het, dat ſy den geheelen nagt onder den blooten hemel moeten blyven, in welk geval ſy een klein tentje opregten, en zich by het vuur warmen. De reiſen der Laplanders, die aan zee woonen, hebben niets byzonders, ſy ſtellen zich ook altyd in ſtaat, om vuur te konnen maaken, en, zoo dra ſy eenige viſchen gevangen hebben, begeeven ſy zich naar het naaſte ſtrand, om dezelven te
Pag. 177. kooken. Hoe laſtig en moeyelyk ook deeze levens-

venswyze voorkome, leeven deeze menschen egter zoo vergenoegt, dat sy, schoon onder verzekering van de grootste voordeelen, zich niet willen laaten beweegen, om hun Land te verlaaten; de verandering in de levenswyze zoude hen ook zeer nadeelig zyn, gelyk bleek in dien Jongeling, welke, volgens begeerte van den Koning van Denemarken, door den Schryver naar het Hof gezonden zynde, aldaar na weinige maanden overleed.

Zeer omstandig spreekt de Schryver van de viervoetige dieren en vogelen, welke in Finmark gevonden worden, en van de manier, op welke de Laplanders dezelven vangen; met dit gedeelte van het werk, eigentlyk tot ons oogmerk behoorende, zullen wy ons daarom ook 't langst ophouden. De meeste wilde, viervoetige, dieren, welke in Noorwegen op andere plaatsen gevonden worden, zyn ook in Finmark, en van deeze weeten de Laplanders zeer wel hun gebruik te maaken, vooral die aan den zeekant woonen, want de andere, welke op de bergen zich ophouden, leiden geen gebrek door de quantiteit van hunne Rendieren, en moeten al hunnen tyd aan het oppassen van deeze dieren besteeden. Pag. 181.

Het getal der wilde Rendieren is zeer groot, de Laplanders vangen dezelven in den zomer en herfst, gebruikende daar by eenen hond, die, sterk van reuk zynde, hen brengt tot digt by de dieren, zoo dat sy dezelven in hun gezicht krygen konnen. Zoo dra als sy een Rendier zien, word de hond, om geen geluid te konnen maaken, gemuilband. Indien de kogel, op het dier geschooten, hetzelve niet aanstonds dood,

maar flegts eene doodelyke wonde aanbrengt, gaat de hond, wiens muilband los gemaakt word, op hetzelve los; het dier, onder het loopen somtyds stil staande, om zich met syne hoornen tegen den hond te verdeedigen, word door den Laplander, die zich van deeze gunstige gelegenheid bediend, geschooten. In den herfst, wanneer de Rendieren by elkander komen, om voort te teelen, brengt de Laplan-
Pag. 183. der eenige tamme wyfjes na de plaats, alwaar hy weet, dat de wilden zich vergaderen, en gaat zelve, eenige wyfjes aan de boomen gebonden, andere los gelaaten hebbende, in eene hinderlaage leggen. De wilde mannetjes komen aanstonds naar deeze wyfjes, en worden door den Laplander geschooten: somtyds gebeurt het, dat twee mannetjes om een wyfje vegten, en dan word doorgaans een derzelven gemakkelyk doodgeschooten. Des winters deeze dieren zoekende te vangen, volgen sy derzelver spoor, tot dat sy dezelven in hun gezicht krygen; sy binden dan het dier, welk de sleede voorttrekt, aan eenen boom, en vervolgen dezelven te voet. Op sommige plaatsen van Lapland worden sy gemakkelyk gevangen, wanneer de sneeuw zoo hoog is, dat het dier daar niet door kan, en de buitenste oppervlakte van dezelve is bevroosen, zoo dat dezelve door de pooten van het dier breeke, maar een mensch, op de houte schoenen loopende, draagen konne, want dan blyven de dieren daar in vast zitten, worden gemakkelyk door de menschen agterhaald, en met werpspiesen doodgeschooten. Op andere plaatsen maakt men eene opening als een deur, waar in een strop gehangen word, die het dier, welk zon-

 der

der iets te vreezen, daar in komt, tegen houd. Somtyds worden ſy ook tuſſchen heiningen gejaagd, welke allengskens tot elkander loopen, en dus gemakkelyk gevangen.

Herten en Elanden worden in Finmark niet Pag 186.
gevonden, doch zeer veele haazen, welke in den winter wit, en in den zomer grys zyn. Sy worden met ſchiet-geweer en ſtrikken gevangen.

De Beeren, die in eene groote menigte wor- Pag. 187.
den waargenomen, konnen den Rendieren geen nadeel aanbrengen, dewyl ſy niet zoo ras konnen loopen, maar zyn zoo veel ſchadelyker voor koeijen, geiten, en ſchaapen. Deeze dieren ſcheppen groot behaagen in de kraakebesſen (*vaccinium myrtillus*), welke overal rykelyk groeijen, en eeten voor het overige gras. Vooral ſmaakt hen de *Sonchus alpinus*, en ſy eeten daar van voornamentlyk de toppen, zoo dat men daar uit op de Alpen kan weeten, of zich eenige Beeren ophouden, zoo op dezelfde plaats geen vee geweid worde, want de koeijen eeten de bladen en ſtengen van dit gewas ook met veel graagte. De Laplanders zelve eeten insgelyk het merg. Daarenboven eeten de Beeren de *Campanula latifolia*, welke onder de moeskruiden der Laplanders gerekend word, als ook de bezien van de *Arbutus alpina*. De Laplan- Pag. 189.
ders dooden de Beeren met ſchiet-geweer, doch, zoo de eerſte ſchoot hen niet dood, keeren ſy zelve dikwils te rug, en zoeken zich te wreeken. Als een Laplander des winters by geval komt aan een hol van eenen beer, terwyl hy vogelen, eekhorentjes, of andere diertjes zoekt te vangen, maakt hy ſynen boog vaſt in de opening van het hol, haalt eenige

takken van dennen-boomen, ſluit daar mede de opening van het hol, na dat de boog daar uit is getrokkken, zoo dat 'er maar eene kleine opening overblyve, waar door de beer den kop ſteeken kan, neemt eenen byl, en plaatſt zich daar mede voor de opening; de beer op allerley wyzen getergt zynde, ſtaat op, zoekt ſynen vyand aan te vallen, en ſteekt den kop buiten de opening. De Laplander, dit ziende, ſlaat hem met de byl op den kop, en doed denzelven van een ſplyten, zoo de ſlag het onderſte gedeelte van het voorhoofd digt by de oogen raakt; maar brengt byna geen nadeel aan, zoo het bovenſte van het voorhoofd geraakt zy. Op andere plaatſen zoeken ſy deeze dieren op eene andere manier te vangen. Zoodra ſy een kreng vinden, welk door een' Beer verſcheurt, doch ook wederom verlaaten is, maaken ſy
Pag. 191. eene heining rondom het kreng, waar in twee openingen, regt over elkander, als deuren zyn, by elke opening plaatſen ſy verſcheide geſpannen boogen, zoo dat het dier, op een touw trappende, met de pylen in het lighaam getroffen worde. Twee openingen worden daar aan gemaakt, deels op dat de Beer gemakkelyk van beide kanten zoude konnen inkomen, deels ook op dat de pylen, aan de eene zyde hem niet getroffen hebbende, hy door die aan de andere opening, waar door hy tragt te ontvlugten, zoude konnen gedood worden. Op plaatſen, die ſy weeten door Beeren bezogt te worden, plaatſen ſy ook geſpannen boogen, die door het aanraaken van een touw los gaan; ook bedienen ſy zich tot deeze jagt van honden. Het Beeren-vet word van hen in de darmen van het dier bewaard, en ſy beſmeeren

daar.

daar mede hunne Leden, zoo ſy daar in zwaare pyn hebben, altyd daar omtrent in acht neemende, dat het vet van een mannetje gebruikt worde voor dit ongemak by mans-perſoonen, en dat van een wyfje by vrouws-perſoonen.

Loſſen vindt men in Finmark niet, doch zoo veel te meêr Wolven, waar van ſommige geel, andere witagtig zyn. Sy worden met ſchiet-geweer gedood, en ook door een ander werktuig gevangen. Pag. 192.

Het getal der Voſſen is ook zeer groot. Eenige zyn bruin, andere hebben by deeze kleur een zwart kruis, ſommige zyn ganſch zwart, en andere ook zwart, doch zoo, dat de hairen op den rugge aan het einde zilverkleurig zyn, en de vagten van deeze zyn 't meeſt in aanzien. Behalven deeze voſſen worden ook eenige witte gevonden, die zwarte ooren en pooten hebben, als ook van zwarte hairen in den ſtaart voorzien zyn, doch deeze zyn zeer zeldzaam; de vagten der witte, welke men ook hier en daar aantreft, zyn zeer weinig geacht; deeze ſoort is de *canis lagopus* van LINNÆUS, blyft niet altyd wit, maar word 's zomers grys, en om deeze rede gelooft de Hr. GUNNER in ſyne bygevoegde aanmerking, dat die voſſen, welke wit zyn, doch zwarte ooren en pooten hebben, van deeze ſoort niet verſchillen. De voſſen eeten de vogelen, derzelver eijeren, de muiſen, als ook de ſchelps-viſſen, welke ſy aan het ſtrand vinden. De Laplanders, die 's winters op de voſſen-jagt gaan, volgen derzelver ſpoor, tot dat ſy die op het veld vinden ſlaapen, of het neſt ontdekken, hier blyven ſy eenigen tyd ſtilſtaan, de gelegenheid afwagtende, om, zoodra ſy uit de holen komen, dezelven dood te ſchie- Pag. 193. Pag. 195.

 ten.

ten. Sy begraaven ook het vleeſch op verſcheide plaatſen onder de ſneeuw, om de Voſſen daar na toe te lokken, welke dan gemakkelyk geſchooten worden. Deeze jagt doen ſy des nagts, by eene heldere maan, of by het Noorder-licht. Sy worden ook gevangen door zeker werktuig, welk onder de ſneeuw gelegd word met eenig vleeſch, en om den kop, den poot, of eenig ander deel van den Vos ſlaat, wanneer dezelve het vleeſch, dat daar onder verborgen ligd, zoekt op te krabbelen: indien dit werktuig eenen poot gevat heeft, gebeurt het dikwils, dat de vos deezen poot afbyt, en egter wechvlugt. Men gebruikt ook nog andere werktuigen, om deeze dieren magtig te worden, en zoekt dezelven ook door vergiftige koeken, waar in de zaaden van de *Cocognidium* (*Daphne Mezereum*) gedaan zyn, om het leven te brengen. Ook trekt men 's winters het vel van een ſchaap, geit, of kalf, vult hetzelve met vleeſch, met de *lichen vulpinus*, met de genoemde koeken, en ook met glas; en brengt dit vel, behoorlyk toegenaait zynde, op de plaats, alwaar men denkt, dat de Voſſen komen zullen. De hollen, welke de Voſſen maaken, zyn niet regt, maar zeer bogtig, zoo dat men met geen werktuig daar in gemakkelyk komen kan. De Laplanders, de Voſſen in deeze hollen willende vangen, ſluiten daarom de opening, en maaken van boven een gat, waar door ſy konnen ontdekken, hoe de loop van het hol is; haalende de Voſſen, zoodra ſy dit ontdekt hebben, uit de ſchuilplaatſen, en ſlaande dezelven dood. Somtyds zyn in een hol twee Voſſen, doch dit gebeurt zelden.

Pag. 200. Van de Marter-dieren heeft men drie ſoorten;

ten; de eene is zwartagtig, heeft kort hair, eenen bruinen ſtaart, en onder den hals een aſchgrauwen vlak. Deeze ſoort houd zich op tuſſchen de ſteenrotſen. De tweede ſoort bemint de plaatſen, alwaar de berken-boomen groeijen, deeze is bruin, heeft eenen purperverwigen ſtaart, en witten vlak onder den hals. De derde ſoort houd zich op by de dennen-boomen, heeft eene geelagtige kleur, en eenen vlak onder de keel, welke naar de witte kleur overhelt, doch ook eenen geelen ſtaart. Sy worden door hetzelfde werktuig gevangen, waar mede men de Voſſen magtig word.

Zelden ziet men eenen Veelvraat, doch dezelve doet, als hy zich vertoont, groote ſchaade, klimt op de boomen, valt zelfs de grootſte Rendieren aan, en verſcheurt dezelven. De huiden zyn in groote agting om den witten vlak, midden op den rugge. Uit de huid van de pooten maaken de Laplanders hantſchoenen. De Veelvraaten zyn zoo gulſig, dat ſy de krengen niet verlaaten, voor dat ſy dezelven geheel en al vernielt hebben. Pag. 201.

De Beever word op ſommige plaatſen van Finmark waargenomen, doch is nergens meêr gemeen, dan in *Indagria*, eene plaats van Sweedſch Lapland, voornamentlyk aan de oevers van een berugt meïr, waar van de omtrek twaalf meilen groot gezegd word te zyn. Het Bevergeil word gepreeſen in de ziekten van het vee, en ook gebruikt om de walviſſchen te verjaagen, voor welken de reuk daar van ondragelyk is. De Beevers weeten zeer kunſtig hunne wooningen te maaken, doch de Hr. GUNNER gelooft niet, dat ſy daar toe den ſtaart gebruiken, of dat eenige derzelven zich op den Pag. 203.

rug-

rugge leggen, en, door de andere met takken beladen zynde, voortgesleept worden, om dat de kaalheid van veele op den rugge veroorzaakt word door de schuuring in hunne wooningen. De Jagers bemerkende, dat alle beevers uit de wooning zyn, maaken boven de opening een plankje, welk, zoo dra de eerste bever in het hol komt, neervalt, de opening sluit, hem de vlugt belet, en maakt, dat hy gemakkelyk kan gevangen worden. De Hr. GUNNER wyst hen, die begeerig zyn de levenswyze der Beevers regt te leeren kennen, na de Verhandelingen van de Koninglyke Sweedsche Academie der Weetenschappen voor den jaare 1756 (*). Hy verzekerd ook, dat by *Röraas* somtyds witte Bevers gevonden worden, waar van hy 'er een' in syn Kabinet heeft. KEISSLER spreekt ook van eenen witten, door hem gezien in het Kabinet van den Keurvorst van Saxsen, en RZACKZYNSKI maakt daar van insgelyks gewag. Het gebeurt ook in andere dieren, dat sy tegen de gewoonte wit zyn, en de Schryver heeft te Drontheim eenen witten eekhoorn, als ook, doch zeldzaam, witte muisen gezien. In 1762. wierd een witte aakster, die, weinige zwarte vederen op de borst had, ontdekt, en de Hr. GUNNER heeft ook twee witte kraaijen gekreegen,

Pag. 208. Het getal der Otters is in Finmark zeer groot. Sy konnen zoo gemakkelyk tam gemaakt worden, als de honden, katten, en andere dieren, en zyn dan van veel nut, dewyl sy de visschen uit

(*) De Natuurlyke Historie der Beevers, door de Heeren BUFFON en D'AUBENTON word gevonden in deeze Bibliotheek. III. D. 4. St. pag. 695.

uit het water haalen, en naar huis brengen. Schoon ſy klein zyn, konnen ſy egter zeer groote viſſchen vangen, en op het ſtrand ſleepen; als ſy dezelven eeten, houden ſy de oogen meeſtendeels geſlooten, en daar op letten de Jagers voornamentlyk, naderende, wanneer ſy hunne oogen ſluiten, en blyvende ſtilſtaan, zoo dra ſy die openen, tot zoo lang, dat ſy het dier konnen doodſchieten. Den halven dag brengen de Otters door, met te zwemmen in de zee, meiren, of rievieren, en ſlaapen het overige van den dag, op het drooge in hollen, welke ſy door de natuur gemaakt vinden. Als de jagers zulk een hol ontdekken, maaken ſy by hetzelve eenen val, waar in ſy de otters, die in of uit hunne hollen gaan, vangen.

In de Zee vindt men veele Zeehonden, waar van ſommige grooter zyn, en witte vlakken hebben, andere klein en wit, en ſommige ſlegts van eene middelmaatige grootte, en met zwarte vlakken getekend. Eenige zyn wit, en hebben groote zwarte vlakken, andere zyn insgelyks wit, doch met kleine zwarte vlakken getekend. Behalven deeze en weinige andere ſoorten word de Wal-rus (*Phoca rosmarus*) ook op verſcheide plaatſen ontdekt, en dezelve heeft kort hair, doch maanen aan den hals en eene aſchgrauwe kleur. Dit dier, welk, aangevallen wordende, eenen ſterken tegenſtand bied, word doorgaans met ſchiet-geweer gedood, doch ſomtyds met ſtokken dood geſlaagen, vooral des winters, wanneer ſy by elkander komen om voor e teelen. De jongen loopen dus het meeſte gevaar, doch de wyfjes worden ook dikwils gevangen, hoewel ſy eenen zeer ſterken Pag. 212.

ken tegenſtand bieden, Als de zee ſtil is, kan men de Zee-honden zien ſlaapen, wanneer de kop en ſtaart onder het water verborgen zyn, doch de rug bloot is. De Laplanders, die zulks zien, ſchieten op dezelven. Wanneer veele derzelven naar eene rots toe zwemmen, maaken ſy zulk een geweld in het water, dat hetzelve van verre kan gehoord worden. Die, welke de rots berykt, raakt met de andere in een hevig gevegt. Als ſy op eene rots zitten, maaken de jaagers onder aan dezelve een zwaar hout, voorzien van veele yzere haaken, vaſt, waar in de zeehonden, zich van de rots in het water willende ſtorten, blyven hangen.

Pag. 219. In verſcheide deelen van Finmark worden Eekhoorntjes gevonden. Sommige zyn 's winters grys, doch in den zomer hebben ſy alle eene bruine kleur. Sy ſpringen in de boſſchen met eene ongemeene ſnelheid van den eenen boom op den anderen; en, een meïr of rievier willende overzwemmen, plaatſen ſy zich op een ſtukje hout of den baſt van eenen boom, en gebruiken den ſtaart in plaatſe van een zyl. Sy worden met boog en pylen gevangen. Twee ſoorten heeft men in Noorwegen, namentlyk de gemeene (*Sciurus vulgaris*), en de vliegende (*Sciurus volans*), welke laatſte egter vry zeldzaam is.

Pag. 220. Het getal der Wezeltjes is zeer groot. Deeze zyn in den winter grys, doch hebben aan het einde van den ſtaart eenige zwarte hairen, weinige uitgezonderd, by welke de ſtaart, gelyk het geheele lighaam, wit is, en die ook kleiner zyn, dan de eerſte, welke Hermelyntjes genoemd worden. Deeze diertjes hebben by den aars twee blaasjes, zoo groot als een erwt, welke

welke een zeer ſtinkend vogt bevatten, dat door de ſluitſpier van den aars, die ook over deeze blaasjes loopt, uit dezelven kan gedrukt worden. Sy ſcheppen een ongemeen groot behaagen in eijeren, vangen ook muiſen, ja zelfs vogelen. Men vangt dezelven in eene ſoort van muiſen-vallen. De Hr. GUNNER merkt aan, dat deeze dieren in elke kaak zes ſnytanden hebben, twee hondstanden en vyf kiezen, waar van de vierde of op een na de laatſte zeer breed en met drie punten voorzien is.

Die ſoort van Muiſen, welke *Lemming* genoemd worden, worden ook ſomtyds in Finmark waargenomen; ſy verbergen zich doorgaans onder ſteenen en in kleine hollen, en hebben aldaar hunne neſten en jongen, welke blind geboren worden en bont zyn. De Hr. LEEM verzekerd, dat deeze dieren waarlyk uit de lugt vallen, doch de Hr. GUNNER, die dezelven ook uit de lugt heeft zien vallen, zegt, altyd waargenomen te hebben, dat 'er op denzelfden tyd een kraay boven ſyn hoofd vloog, waarom hy niet twyffeld, of dezelve heeft het dier laaten vallen: dus meent hy, dat de geheele hiſtorie van deeze muiſen, die uit den Hemel gezegd worden te vallen, gemakkelyk kan begreepen worden, vooral als men overweegt, dat, het getal der roofvogelen, die dezelven opvangen, zeer groot zynde, uit deeze oorzaak het ook zou konnen gebeuren, dat veele muiſen te gelyk op den grond vielen, vooral, dewyl ſy nog levendig zynde den vogelen veel werk geeven, en hen dikwils noodzaaken, haar te laaten vallen. De Hr. LEEM houd ſyn gevoelen ſtaande, om dat hy dikwils ondervonden heeft, dat deeze dieren 's nagts, Pag. 224.

wan-

wanneer de vogelen ruſten, in zee vielen; doch ook deeze rede is gemakkelyk te wederleggen, om dat de Nagt-Uilen (*Striges Noctuæ*) onder de voornaamſte vyanden van deeze muiſen behooren; en deeze 's nagts hunnen roof opzoeken. Sy zyn geenzins vreesagtig, maar zoeken zich, met eenen ſtok te keer gegaan wordende, te verdeedigen. Wanneer de Laplanders veele van deeze dieren ontdekken, konnen ſy zich tegen het volgende jaar eene voordeelige Voſſen-jagt belooven, dewyl de Voſſen greetig op deeze dieren zyn, en dezelven opzoeken. Op ſommige plaatſen van Finmark ziet men ſe by geheele troepen van de eene plaats naar de andere trekken; ſy gaan dan altyd regt uit, en zwemmen op de meïren of rievieren, welke ſy ontmoeten. In 1757. heeft men deeze muiſen op de ſtraaten van Drontheim gezien.

Pag. 228. De gewoone Muiſen en Rotten zyn in dit land ook gemeen; en in Norland, Finmark, als ook by Drontheim ontdekt men Spits-muiſen (*Sorices aranei*). Omtrent de overige viervoetige dieren kan men de Natuurlyke Hiſtorie van Noorwegen, door PONTOPPIDAN geſchreeeven, nazien. Niet zelden gebeurt het, dat de ſchaapen tweemaal in het jaar twee, en de geiten dikwils drie, jongen te gelyk voortbrengen.

Pag. 230. De meeſte Vogelen, welke in andere deelen van Noorwegen gezien worden, worden ook in Finmark waargenomen. Sommige zyn altyd aldaar, doch andere komen vroeg in de lente, en vertrekken wederom in den herfſt.

Twee ſoorten van Arenden heeft men aldaar, de eene is de Beenbreeker (*Falco oſſifraga*), welke

welke volgens het oordeel van den Hr. GUNNER veel eer voor eene verscheidenheid van den Arend met eenen witten staart (*Falco Albicilla*) dan van den gouden Arend (*Falco Chrysaëtus* LINN.) aan te merken is, ten zy dezelve mogelyk eene geheel nieuwe soort zy, die in het samenstel van LINNÆUS niet gevonden word, doch door den Hr. BRÜNNICHE in syne beschryving der vogelen nauwkeurig is beschreeven. De tweede is de Arend met den witten staart (*Falco Albicilla*), en behalven deeze heeft de Hr. GÜNNER nog andere soorten ontdekt, welke hy niet weet, tot welke soort sy eigentlyk te brengen zyn.

Witte Valken worden zeldzaam gezien, de gemeenste zyn aan den buik en op de vleugels wit, op den rug grauw, en hebben geele bekken en pooten. Sy houden zich op, op onbewoonde rotsen, en tusschen de spleeten der bergen, en brengen aldaar hunne jongen voort. De gewoone, gryse, valken, worden in veel grooter quantiteit gevonden. Men zegt, dat in de afgelegenste plaatsen van Finmark witte Uilen gezien worden. Op de bergen houd zich een vogel op, die door de Laplanders *Skaïte* genoemd word, en leeft van de eyeren, welke andere vogelen gelegd hebben. Pag. 235. Pag. 237.

De Kraayen zyn in Finmark, gelyk door geheel Noorweegen, zeer gemeen, doch nergens worden sy in grooter getal gevonden, dan aan de stranden, alwaar men dezelven in groote troepen aantreft. Door de zwaare koude des winters worden sy zoo mak, dat sy niet alleen zich by de huisen verzamelen, maar zelf in dezelven indringen. De linnen klederen, welke Pag. 239.

'szomers op de weyden gebleekt worden, verscheuren sy met hunne bekken, zoo sy niet bewaard worden. Het getal der Raaven is ook zeer groot, en deeze verslinden de visschen, welke gedroogd worden. Somtyds ziet men
Pag. 241. ook Aaksters. De Ouer-haan (*Tetrao Urogallus*) word ook in dit land gezien, gelyk mede de blauwe Ryger (*Ardea cinerea*), en het Sneeuw-Hoen (*Tetrao Lagopus*). Deeze laatste vogel is in den zomer aschgrauw, in den winter wit. Sy laaten zich dikwils zoo door de sneeuw bedekken, dat sy van de voorbygangers niet konnen gezien worden; twee soorten heeft men in Finmark, de eene bewoond de losschen en heuvelen, de andere de hoogste bergen. Gevangen zynde, worden sy zeer gemakkelyk tam. De Ring-duif (*Columba Palumbus*) word ook waargenomen in
Pag. 246. het Oostelyke gedeelte van Finmark. Op sommige plaatsen houd zich de Kemphaan (*Tringa pugnax*) op, en de Noordsche Goud-Plevier (*Charadrius apricarius*) word ook hier en daar gezien. Twee soorten van Sneppen heeft men aldaar, de eene is de gemeene Wulp (*Scolopax arquata*), en de andere de kleine Wulp (*Scolopax Phæopus*), ook word het Snepje (*Sco-*
Pag. 251. *lopax Gallinago*) gevonden. De Oestervanger (*Hæmatopus ostrilegus*) legd aan het strand de eyeren, en broed de jongen uit in nesten, tusschen het wier of de steenen gemaakt. De Poelsnip (*Scolopax Tetanus*) moet ook onder de water-vogelen van dit land gerekend worden; dezelve is wegens syn geluid zeer onaangenaam. Het vleesch van eene nieuwe soort van Strandloopers (*Tringa*), by BRÜNNICHE *Tringa marina* ge-

genoemd, is zeer ſmaakelyk; doorgaans ziet men tien van deeze vogelen by elkander. De Piepert (*Charadrius hiaticula*) houd zich, op het ſtrand, en ook verder in het land, op, loopende van de eene plaats naar de andere. In het begin van de lente is de Sneeuw-vogel (*Emberiza nivalis*) zeer gemeen, doch na verloop van drie weeken ziet men denzelven niet meer. De Diſtelvink of Putter (*Fringilla carduelis*) en het Kneutje (*Flaviroſtris*) vermaaken de inwooners met hun gezang. Daarenboven worden ook gevonden twee ſoorten van Lyſters, het Koper-wiekje (*Turdus iliacus*) de Ringmerel (*Torquatus*), en de Waterſpreeuw (*Sturnus cinclus*).

Pag. 258.

Pag. 260.

De Ganſen komen jaarlyks van de warme plaatſen in de lente naar Noorwegen, houden zich op geduurende den geheelen zomer op de kleine Eilanden in de zee, brengen aldaar de jongen voort, en vertrekken met dezelven in den herfſt. Het is aanmerkelyk, dat een van deeze vogelen voor eenen wech-wyzer diend, en, eenigen tyd deezen poſt waargenomen hebbende, denzelven aan eenen anderen overgeeft, en de agterſte van alle vliegt. Sy houden op deeze reis vaſte plaatſen om te ruſten, en kennen by hunnen aankomſt dezelfde neſten, welke ſy het jaar te vooren gebruikt hebben. Behalven deeze Ganſen word ook eene andere ſoort gevonden, overeenkomende met die, welke by LINNÆUS genoemd word de wilde Noordſche Gans of Roodpoot (*Anas erythropus*). Van den Eider-vogel (*Anas molliſſima*) word in Finmark een zeer groot getal gevonden, zoo dat men 'er ſomtyds duizenden by

Pag. 262.

Pag. 267.

elkander vindt (*). Het vleesch van deezen vogel heeft eenen onaangenaamen smaak.

Pag. 269. Aan de stranden van Finmark houd zich de Ember-vogel (*Colymbus Imber*) op. Men ziet deezen vogel nooit vliegen, maar altyd zwemmen, en wel zoo diep onder het water, dat buiten hetzelve de kop en hals alleenlyk uitsteeken. Hy is zeer gulzig, en slikt eenen grooten visch geheel en al door. De Lomme (*Colymbus lumme*) word aldaar ook gezien. De Zee-raaven, van de eene plaats naar de andere zullende vliegen, werpen zich eerst in de zee, op dat de vleugels nat zouden worden, en sy des te beeter in staat zyn, om te vliegen. Sy zyn zeer gulzig, en scheppen een groot behaagen in visch, waar door derzelver vleesch zeer onsmaakelyk is. Tot deeze vogelen behooren de Kormoran (*Pelecanus carbo*), *graculus* en *crista-*
Pag. 273. *tus*. De Onweers-vogel (*Procellaria Groenlandica*) blyft midden in de zee, en komt zelden aan het strand; men zegt, dat deeze vogel aan de oevers van Ysland de eyeren legd. Behalven het sierlyke Eend (*Anas spectabilis*) heeft men nog een zeker soort van vogelen, welke zoo groot zyn als een Eend, en eene bruine kleur hebben. Het vleesch van het Winter-eend (*Anas hiemalis*) is niet zeer smakelyk.
Pag. 279. Verscheide soorten van *Alcæ*, als de Zee-hen (*Alca Lomvia*), de Alk (*Torda*), en Zee-papagaay (*Arctica*) houden zich op aan de stranden; de vederen van de laatste worden gesteld boven die van alle andere vogelen. Op sommige plaat-

(*) De Natuurlyke Historie van deezen Vogel word gevonden in deeze Bibliotheek. I. D. 1. St. pag. 99.

plaatſen word de Groenlandſche Duif (*Colymbus Grylle*) gevonden; zoo dra deeze vogel eenen ſnaphaans-ſchoot hoort, duikt hy zeer diep onder het water. Verſcheide ſoorten van *Lari* worden door den Schryver opgenoemd, die alle in eene groote menigte aldaar waargenomen worden. Sy leggen de eyeren op hooge ſteile rotſen, en worden door de Laplanders gevangen met een touw, waar aan een haakje is, dat in eenig voedſel verborgen is, en door de vogels met hetzelve ingeſlikt word. De *Sterna paradiſæa* en Zee-zwaluw (*Sterna nigra*) worden ook aldaar gevangen. De *Cataracta paraſitica* houd zich ſomtyds op het land op, en broed digt by de zee de jongen uit. Op het land heeft deeze vogel eenen zoo grooten afkeer van de menſchen, dat hy dezelven in de oogen vliegd, doch op zee naderd hy dikwils derzelver booten, om te eeten 't geen ſy van den viſch wech werpen. De Koet-plevier (*Tringa lobata*) zwemt met groote troepen in de zee, en maakt ſyn neſt aan de zandryke oevers der rievieren. Behalven alle de genoemde vogelen ontdekt men ook den Koekoek (*Cuculus canorus*) Groene ſpecht (*Picus viridis*), Witſtaart (*Motacilla oenanthe, alba*), Vlasvink (*Fringilla linaria*) en meer andere; doch de gemeene Spreeuw (*Sturnus vulgaris*), Moſch (*Fringilla domeſtica*), en verſcheide andere vogelen, welke op andere plaatſen zeer gemeen zyn, ontbreeken in Finmark.

Pag. 281.

P. g. 286.

Pag 289.

De ſtranden van Finmark zyn zeer viſchryk. In het midden van den winter ziet men veele Walviſſchen, die de andere viſſchen jaagen naar de plaatſen, alwaar ſy gemakkelyk konnen ge-

Pag. 294.

vangen worden; het is dan zeer gevaarlyk, digt
Pag. 297. by dezelven met de booten te komen, dewyl ſy dezelven dikwils omver werpen; en even gevaarlyk is het dit te wagen op den tyd, wanneer ſy by elkander komen om voort te teelen, hoewel men hen kan afweeren door *caſtoreum*, welk ſy niet konnen verdraagen, of door ledige vaten en ſoortgelyke zaaken in zee te werpen, waar mede ſy eenigen tyd ſpeelen. Op deezen tyd vindt men het *ſperma ceti* dikwils op het water dryven, of aan het ſtrand geſpoelt. Doch dit kan egter niet tot een bewys verſtrekken, dat hetzelve waarlyk het zaad deezer dieren zyn zoude, alzoo het thans beweezen is, dat hetzelve komt uit de herſſenen van den *Phyſeter*, of *Catodon macrocephalus*, by ons Potviſch genoemd. Verſcheide ſoorten van Walviſſchen worden waargenomen, en deeze hebben alle onderſcheide naamen. De *canis marinus*, welke met eenen kleinen walviſch zeer na overeenkomt, is een geſlaagen vyand van de walviſſchen, en van denzelven worden ſy dikwils omgebragt.

Pag. 305. De Dolphynen worden veeltyds in zee gezien, en niet zelden gebeurt het, dat ſy, in de lente, in de boeſems komen, en aldaar gevangen worden met werpnetten. Somtyds ontdekt men ook eenen anderen viſch, *Squalus maximus* genoemt, welke zoo groot is, als een gemeene walviſch; als de zee ſtil is, vertoont dezelve zich op de oppervlakte, doch, zoodra maar een geringe wind waait, begeeft hy zich naar de diepte. Het getal van de Bruinviſſchen (*Delphinus Phocæna*) is zeer groot, en dezelven worden dood geſchooten; niet zelden ziet men deezen viſch, by ſtil weêr, zeer geruſt op de op-

oppervlakte van het water ſlaapen. De inwooners ſcheppen groot behaagen in deszelfs vleeſch en ſpek. De Jonas-haay (*Squalus carcharias*) openbaard zich ook in eene groote menigte; de lever van deezen viſch is zoo groot, dat men uit dezelve een' geheelen ton vol oly perſſen kan; hy is zeer gulzig, en ſomtyds vindt men, in eenen grooten, eenen kleinen van deeze zelfde ſoort; aan de netten brengen ſy ook veel nadeel toe, en verſcheuren dezelven, doch dan gebeurt het ook ſomtyds, dat ſy, vooral de kleine, in de netten verward raaken, en zelfs gevangen worden. De Laplanders vangen deezen viſch met een dik touw, waar aan een zwaare ſteen is vaſt gemaakt, benevens eene yzere ketting, met een' grooten yzeren haak, waar aan eenig aas is; de viſſcher, bemerkende, dat de viſch den haak met het voedſel ingeſlikt heeft, trekt het touw zeer ſchielyk naar zich toe, en, zoo hy hier mede niet ſchielyk voortgaat, ſlikt de viſch den haak, yzere ketting, vervolgens den ſteen, benevens een gedeelte van het touw in, ſnydt hetzelve met ſyne ſcherpe tanden door, en neemt de vlugt. Wanneer hy gevangen word, ſnyden ſy de lever uit denzelven, of maaken hem aan den boot vaſt, en ſleepen hem met zich. De Blauwhaay (*Squalus glaucus*) word ook in deeze zee waargenomen, dezelve komt veel overeen met den voorgaanden, doch is kleiner; hy vernielt dikwils de netten, doch maakt daar door, dat hy ook zelve veeltyds gevangen word. De Doorn-haay (*Squalus Acanthias*) heeft in de baarmoeder dikwils eyeren, waar uit ſommige koeken bakken, andere ſoep maaken; doch alle deeze ſpyzen zyn, even als de eyeren zelve,

Pag. 308.
Pag. 311.
Pag. 313.

 zeer

zeer onaangenaam. Men vindt Verscheide soorten van platvisschen; de groote worden met eenen haak, of met een werktuig, waar aan
Pag. 316. verscheide haaken zyn, gevangen. Verscheide soorten van Kabeljaauwen (*Gadi*) worden ook gezien, en, schoon sy den eenen tyd gemeener zyn, dan den anderen, ontbreeken sy egter nooit ten eenenmaale. Men laat deeze visschen in den winter bevriesen, en in de lente droogen, wanneer sy den zoogenaamden
Pag. 319 stokvisch uitmaaken. Aan de stranden van Finmark komt ook een visch, welke *Rex Asellorum* genoemd word, en eene verscheidenheid is van de gemeene Kabeljaauw (*Gadus Morrhua*); zelden word deeze gevangen; deeze word geheel en al gedroogd, daar den anderen visschen eerst de kop word afgesneeden. Zeer gemeen zyn de Leng (*Gadus Molva*) en groene Schel-
Pag. 321. visch (*Gadus virens*); de laatste schept groot behaagen in die soort van Duizend-been, welke *Scolopendra plana, pallida, linea longitudinali rufa* LINN. *it. Westgoth.* genoemt word. De visschers haalen deeze visschen, wanneer sy met elkander in zee speelen, met haaken uit het water. Daarenboven zyn de volgende visschen gemeen, de Salm-forel (*Salmo trutta*), de Lump (*Cyclopterus lumpus*), de Haring, Spiering (*Salmo eperlanus*), de Steur (*Accipenser sturio*), verscheide soorten van Roggen, de Zee-wolf (*Anarhichas lupus*, Zee-baars (*Perca marina*), Pollack (*Gadus Pollachius*), Schelvisch (*Gadus Æglefinus*), Wyting (*Gadus merlangus*), *Gadus Monopterygius.* De Makreelen (*Scombri*), Konger-aalen (*Congri*) en Paalingen (*Anguillæ*), aan de stranden van Noorweegen gemeen, worden in de zee van Finmark niet gevonden. De Noordsche Kreeft

(*Cancer*

(*Cancer Norvegicus*), Duivels-krab (*Cancer Maja*), Pag. 328.
de Soldaat (*Cancer Bernhardus*), en de ruuwe Kreeft (*Cancer ſtrigoſus*), zyn van den Hr. GUNNER gevonden. De vrouwen der Laplanders, zoo wel als de mansperſoonen, leggen zich op den viſch-vangſt toe.

In de genoemde zee worden ook verſcheide Pag. 329.
monſters ontdekt. Onder deeze behoord vooreerſt dat; welk door de inwooners *Kraken* genoemd word, zich doorgaans op den grond van de zee ophoud, door zeer veele viſſchen omringt word, en, aan de oppervlakte van het water gekomen zynde, zich even als een boſch vertoont. De Hr. GUNNER meent, dat dit Pag. 332.
monſter niets anders zy, dan een zeer groote oude walviſch, wiens rug bedekt is met veele ſchulpen, zee-wier, en zee-heeſters, welke, boven het water komende, de gedaante van een boſch vertoonen. De *Serpens marinus*, waarſchynelyk de Zee-leeuw (*Phoca Leonina*) van LINNÆUS moet ook onder deeze dieren geteld worden. De Meermannen ſchynen niet te ver- Pag. 334.
ſchillen van de Zee-koe (*Trichechus manatus*).

Onder de Rievier-viſſchen komen voor de Pag. 335.
gewoone Snoek (*Eſox lucius*), Rievier-baars (*Perca fluviatilis*), Puit-aal (*Gadus lota*), Berg-forel (*Salmo alpinus*), Wit-viſch (*Salmo albula*), Adel-viſch (*Salmo Lavaretus*), Thym-forel (*Salmo thymallus*), Meir-forel (*Salmo lacuſtris*), en verſcheide andere.

Indien deeze Laplanders pyn in den voet of Pag. 378.
den arm hebben, leggen ſy om dat gedeelte, alwaar de pyn de zwaarſte is, twee banden, en op hetzelve brandende zwam (*Boletus fomenta-*

 rius),

rius), in die verbeelding zynde, dat de pyn zal verdwynen, wanneer de huid door de hitte is opengebarſten.

Pag. 403. De pokjes worden zeldzaam, en nauwelyks eens in dertig of veertig jaaren, gezien; voor eenige jaaren regeerde deeze ziekte zoo ſterk, dat een oneindig getal menſchen daar door wechgeſleept wierd. Een jongeling, uit Schotland in Bergen komende, bragt dezelven met zich, en maakte de ziekte algemeen, eenige vreemdelingen uit Nordland te Bergen komende, wierden ook beſmet, bragten het vergift naar huis, maakten de ziekte aldaar gemeen, en verſpreiden dezelve insgelyks door Finmark, om dat ſy, volgens gewoonte, de ſtranden van Finmark bezogten, om te viſſchen. De Laplanders worden ſomtyds met hoofdpyn, en andere gemeene ziekten geplaagd, doch zyn voor het overige gezond. Sy verdryven hun-
Pag. 405. ne ziekten door het warme bloed van zee-honden of wilde Rendieren te drinken, en bevryden zich ook daar door van de tandpyn, welke veeltyds veroorzaakt word door een' geelagtigen worm, met een' zwarten kop, in gedaante en grootte met een gerſten-korreltje overeenkomende. Indien over de oogen een vlies ſchynt te zullen komen, brengen ſy eenen levendigen luis onder hetzelve, welke het vlies losmaakt. Tegen de winterhanden, en andere ziekten, door eene ſtrenge koude veroorzaakt, gebruiken ſy de oly, die gedrukt word uit de kaas, gemaakt van de melk der Rendieren. Op de wonden ſmeeren ſy den hars, die uit de dennen-boomen komt. Sommige Laplanders heeft de Schryver gekend, die, een been gebrooken hebbende, eer ſy het gekneusde deel

in

in orde bragten, en zwagtelden, zilver, of koper, zeer fyn gemaakt, uitdronken, verzekerende daar van veel nut te hebben. De pees, welke zich uitſtrekt langs de agterſte pooten van het Rendier tot aan het hoorn, word van hen gebruikt, om de deelen, die ontwrigt zyn, op haare plaats te houden.

De overige hoofdſtukken van dit werk over de handwerken, zeeden, huwelyken, ſpeelen, begraaveniſſen, Goden, Gods-dienſtplegtigheden, toveryen, bygeloovigheden, als niet tot ons oogmerk behoorende, gaan wy met ſtilzwygen voorby.

I I.

M. ERICH LAXMANN'S, *Predigers bey der deutſche Gemeine zu Barnaul, auf den Kolywaniſchen Bergwerken in Sibirien, Sibiriſche Briefe; herausgegeben von* AUGUST LUDWIG SCHLÖZER, *Ruſſiſch-Kaiſerl. Profeſſor der Hiſtorie. Göttingen und Gotha verlegts Johann Chriſtian Dieterich* 1769. 8°. 7. *bogen.*

d. i.

Brieven over Sibirien, van M. E. LAXMANN, uitgegeeven door A. L. SCHLÖZER.

De Hr. LAXMANN, ſyne ledige uuren aan de onderzoekingen der natuur beſtedende, heeft verſcheide ontdekkingen gemaakt, welke hy aan ſyne vrienden in deeze brieven mede-

mededeeld, en waar uit wy het een en ander moeten opgeeven.

Pag. 13. In den eerſten brief, geſchreeven uit Barnaul den 25. Decemb. 1767. en gezonden aan den Hr. SCHLÖZER, ſpreekt hy van de *Tanguſiſche* Taal, en vervolgens van eenige waarneemingen omtrent het weer. Den 22. Juny van dat jaar en den volgenden dag, was hy op de hoogſte toppen van het Altaiſche gebergte, welke *Ma-*
Pag. 31. *loi Altaj* genoemt worden, en zag, dat de kwik in den barometer niet hooger ſtond, dan 23. Londenſche duimen $+\frac{8}{100}$. Deeze waarneeming deed hy om drie uuren in den namiddag. Op hetzelfde uur ſtondt de kwik in Barnaul op 29. duimen $+\frac{4}{10}+\frac{8}{100}$; op den ſlangenberg 28. dui-
Pag. 35. men $+\frac{1}{10}+\frac{5}{100}$. De Schryver zegt, beſlooten te hebben, eene beſchryving der dieren, welke in Sibirien gevonden worden, op te ſtellen. By *Ilynskoi Oſtrog* of *Bolſchaja Zaimka*, alwaar hy van October 1766. tot het Nieuwejaar blyven moeſt, om dat de zee *Bajkal* toegevrooſen was, zyn eenige heete bronnen, omtrent op
Pag. 38. eenen afſtand van 150. werſten, digt by de zee *Bajkal*, en niet ver van den mond der rievier *Turka*. Hy zag aldaar veele menſchen, die van zwaare ziekten geneezen waren, en onder anderen eene vrouw, die zich door het gebruik van deeze baden van de venus-ziekte verloſt
Pag. 42. had. De hitte van het water in deeze bronnen is 60. graaden boven ⊙ op den thermometer van REAUMUR. De reuk van het water was, als van rauw vleeſch, en had veel *natrum* in zich, welke cryſtalliſeerde aan het reis, dat aan den oever lag, in de gedaante van korte hairen. Men kon in het water niets vitrioliſch vinden. De Schry-

ver

ver liet een emmer van dit water over een zagt vuur uitwaaſſemen, en kreeg byna een once bitter zout, doch van veel zwakker ſmaak, als het gewoone: rauw vleeſch, welk een paar uuren in heet water gelegen had, zag uitwendig uit, als gekookt, doch inwendig was het noch rauw en bloederig. De kleur is zeer helder. De plaats, alwaar deeze bronnen zyn, is des winters wegens den damp, die uit dezelven opklimt, zeer ver te zien, en op den tyd, wanneer de Schryver aldaar was, zag hy, dat alle moeraſſen, en kleine beeken, ja zelfs de mond van de rievier *Turka*, toegevrooſen waren, zoo dat het ys byna eenen ruiter draagen kon; doch rondom de bronnen ſtonden de bloemen in vollen bloey, en in deeze ſtaat zag men de *Ranunculus*, *Siſymbrium naſturtium aquaticum*, *Epilobium*, en *Myoſotis*. De bronnen verſchilden in warmte. Pag. 44. Hier en daar zag men aan de oever ook koude bronnen van zuiver gezond water. Rondom de warme waren ook veele inſecten. De *Buratten* bedienen zich voornamentlyk van deeze baden. Digt by dezelven waren eenige ſteenen, als ook ſchouderbladeren van ſchaapen, waarop in de *Tanguſiſche* taal verſcheide gebeeden geſchreeven waren aan de onderaardſche Goden, dewyl de genoemde volkeren gelooven, dat de heete bronnen uit de hel voortkomen.

Een nieuw Inſect wordt van de Hr. LAXMANN Pag. 48. beſchreeven; hetzelve word genoemd *Blatta Daurica, livida, thorace lineis duabus longitudinalibus piceis. Habitat in Dauria: Ircutiæ incepit ante annos ſeptem, ad Selengam ante decem annos: frequentiſſima domeſtica.* Ten nutte van de liefhebbers der Natuurlyke Hiſtorie, aan wien dit werkje niet mogt ter hand komen, voegen wy de omſtan-

ſtandige beſchryving van dit inſect hier by: *Mas femina paulo longior, anguſtior. Caput, ut in reliquis ſpeciebus hujus generis, inclinatum, ſub clypeo thoracis tectum. Palpi quatuor: quorum exteriores longiores, 4 articulis, interiores minores, duobus articulis compoſiti. Antennæ ſetaceæ, longitudine corporis. Os parvum. Thorax planiusculus, triangularis, angulis rotundatis, longitudinaliter duabus lineis piceis pictus. Elytra, uti totum animalculum, teſtacea, pellucida, leviſſime ſtriata, ſtria longitudinali paulo elevata, ex qua ſtriæ ducuntur verſus poſteriores margines utrimque inſtar radiorum in pennis avium, membranacea, plana, linearia, apicibus rotundatis: in feminis corpore longiora, in maribus paullo breviora vel longitudine corporis. Alæ concolores, elytris paulo breviores, longitudinaliter plicatæ ut in gryllis. Pedes curſorii, poſtici reliquis longiores; tibiæ ſpinoſæ. Abdomen octo ſegmentis, quorum ultimum duobus corniculis rectis e ſeptem articulis compoſitis terminatur.*

Pag. 50. Deeze *Blatta* loopt in de warme vertrekken buitengemeen ſchielyk, doch word door de koude traager. Op den dag, doch vooral des avonds, zoekt dezelve voedſel, vreezende noch voor het licht noch voor de menſchen, maar loopende overal, en zich verbergende in de vouwen der klederen. De nagels zyn zeer ſcherp, en daarom kan dit dier over gladde metaale vaten en glas zeer ſchielyk loopen; men doed derhalven vergeefſche moeite, als men hetzelve zoekt te vangen in gladde kopere vaten, op den grond met honig of bier beſmeerd, waar mede in Rusland veele duizende *blattæ* (*Faun. Suec.* 862). in eenen nagt gevangen worden, konnende deeze wegens de logheid van het lighaam, en de ſtompe nagels over eene gladde oppervlakte niet loopen. Het

wyfje,

wyfje, door het mannetje bevrugt zynde, krygt aan den áars eenen langwerpigen zak, die glad is, ronde hoeken, en grooter zyden tegen elkander over heeft, zynde teffens aan de regter zyde op den rand met eene langwerpige naad voorzien. In tien dagen krygt deeze zak de vereifchte grootte; de naad op zyde breekt open, en uit dezelve loopen aanftonds omtrent negentig poppetjes, hun voedfel, even als de oude, zoekende. Het wyfje fterft op hetzelfde ogenblik. De poppetjes groeijen, werpen twee huiden af, en zyn binnen veertien dagen zelve inftaat, om jongen voort te brengen. Dus kan eene *Blatta* binnen den tyd van twee maanden tot duizenden vermenigvuldigen, gelyk men omtrent de *Aphides* heeft waargenomen. Het dier is zeer omzigtig, en vermyd alle vergiftige en fchadelyke zaaken, zoo dat hetzelve niet, dan door de koude, kan uitgeroeid worden. De Hooggel. Hr. BECHMANN, die even als de Hr. SCHLÖZER eenige aanmerkingen op deeze brieven gemaakt heeft, meent, dat dit infect de *Blatta germanica* LINNÆI, door hem in de twaalfde uitgaave van fyn famenftel der natuur befchreven, zy, verfchillende daar van alleenlyk in grootte. De Hr. BRUNNICHE, die het infect aan den Hr. LINNÆUS gezonden had, heeft daar van in *Pontoppidans Dänifche Atlas* eene afbeelding en de volgende befchryving gegeeven. p. 444. *Blatta, magnitudine forficulæ auriculariæ, tota teftacea, in thorace lineæ duæ nigræ longitudinales a capite verfus elytra parallelæ ductæ; quo ad ftrias elytrorum convenit cum Blatta Orientali. In ano cornicula duo articulata recurva, ut in Blatta Lapponica. Oculi nigri, linea concolor inter oculos ducta. Antennæ corpore longiores. Mas & femina alati.* Dit in- Pag. 52.

inſect was uit China (van waar waarſchynelyk de *Blatta Daurica* naar Sibirien gekomen is) tuſſchen de klederen en waren naar Denemarken overgebragt, en had zich aldaar in eenige huiſen ſterk vermeerderd, zoo dat men hetzelve te vergeefs twee jaaren lang heeft zoeken uit te roeijen. De voortplanting komt volkomen overeen met die, welke de Hr. Frisch in de *Blatta Orientalis* waargenomen en beſchreeven heeft (*Beſchreibung von allerley inſecten. V. S.* 13.)

Pag. 55. In de huiſen der grooten word dit inſect, volgens de verzekering van den Hr. Laxmann des winters uitgeroeit, doch de gemeene man doed daar toe geene moeite. Hetzelve kan niet gevoed worden, en laat zich niet gemakkelyk opſluiten, maar loopt wech, of ſterft door gebrek van Lugt en door ſyne eige uitwaaſſeming.

Pag. 57. De tweede brief is geſchreeven aan den Hr. Beckmann uit Moſcau den 31. Jan. 1764., doch bevat niets byzonders; en de derde is van den Hr. Linnæus aan den Schryver gezonden
Pag. 59 uit Upſala den 12. Maart 1764, en daar in verzoekt hy hem natuurlyke zeldzaamheden te verzamelen en over te zenden, gelyk hy vervolgens ook gedaan heeft. De vierde brief is we-
Pag. 66. derom aan den Hr. Beckmann, en geſchreeven uit *Barnaul* den 17. Novemb. 1764. In deezen geeft hy onder anderen de volgende omſchry-
Pag. 69. ving van een eekhoorntje *Sciurus ſibiricus cinereo-rufeſcens, ſtriis quinque nigris longitudinalibus, palmis tetradactylis, plantis pentadactylis.* Dit diertje is maar half zoo groot, als het gemeene eekhoorntje, doch komt in de gewoontens met het-

hetzelve volkomen overeen, van boven is het grauwagtig bruin, van onderen witagtig; de ſtaart, die zoo lang is, als het lighaam, is donker grauw met witte ſtippels. De wortelen der hairen zyn bruinagtig grauw, het middenſte gedeelte zeer zwart, de punt wit, en niet zoo lang als by de gemeene eekhorentjes. De voorſte tanden leggen eenigzins bloot. De bovenſte lip is een weinig geſpleeten. Het hair aan den bek is geheel zwart, een weinig langer en ſtyver, dan het overige. De kop is van boven bruinagtig grauw. De oogleden zyn zwart; over dezelven loopt een witte ſtreep, die aan beide bovenſte zyden van den neus begind. Agter de oogen loopt eene zwartagtige ſtreep tot aan het oor, en onder den voorſten hoek begint eene witte ſtreep, die by den hoek van het oor eindigd: onder deeze legt wederom eene zwarte ſtreep, waar aan de hairen van den baart zitten, en deeze loopt ook tot aan het oor. De ooren zyn niet lang, en met korte grauwe hairen bezet. De keel, hals, en buik zyn witagtig. Over den rugge loopen vyf zwarte ſtreepen naaſt elkander van den hals tot aan den ſtaart. De voorpooten hebben maar vier teenen, doch de agterſte vyf. Het ſpringt zeer ſchielyk van den eenen boom op den anderen. De Hr. LAXMANN meent, dat dit dier zy de *Sciurus minor virgatus Comment. Acad. Petrop. nov. Tom. V. tab. 9*, waar van egter de afbeelding zeer ſlegt is, en de Hr. BECKMAN verzekerd, dat hy zich niet bedroogen heeft. LINNÆUS noemt deeze ſoort *Sciurus ſtriatus*.

Als een geheel nieuw dier word beſchreeven de *Sorex Pygmæus, roſtro longiſſimo, pedibus pentadactylis, cauda nulla*. Dit dier is mogelyk het Pag. 72.

 klein-

kleinfte van alle viervoetige dieren ; wanneer het uitgerekt is, dan is de lengtte van het geheele lighaam twee Londenfche duimen, en, levendig gewoogen zynde, is het flegts agt- en dertig greinen zwaar. De kop is byna zoo lang, als het geheele lighaam; de fnuit is zeer puntig, en kan eenigzins ingetrokken worden. De kneevels ftaan tot aan de oogen, welke klein zyn, en diep in den kop ftaan. De ooren zyn wyd, doch zeer kort en naakend, De hairen zyn glimpende en fyn, doch van boven zwartagtig grauw, en van onderen witagtig. Aan alle pooten zyn vyf teenen. De ftaart ontbreekt ten eenenmaale. Als men het tergt, maakt het een geluid, als een vledermuis. Het loopt zeer ras, byt niet fterk, en woont onder boommos in vogtige bofchjes, in een neft, welk hetzelve maakt. LINNÆUS heeft in de twaalfde uitgaave van fyn famenftel dit dier genoemt *Sorex minutus*, doch het gewigt niet wel opgegeeven.

Pag. 74. Een ander dier, by LINNÆUS onbekend, komt ten opzigte van den kop de tanden en agterfte pooten met de rotten, doch met de voorpooten, de kleine oogen, en de tamelyk korte ooren, als ook in de levenswyze met de mollen overeen. Hetzelve word door den Schryver genoemd *Myofpalax capite brevi (non roftrato) plantis non calcaneatis*. In Rusland hiet dit dier *Zemlenoj Medwed*, *terreftris urfus*. De kop is van vooren, als by de gemeene eekhoorentjes, kort, en de ruimte tusfchen den neus en de bovenfte lip tamelyk breed. In elke kaak zyn twee fterke, eenigzins naar binnen geboogen, tanden, die door de korte bovenfte lip niet volkomen konnen bedekt worden. Aan de zyde

zyn

zyn eenige tamelyk lange en ſtyve knevels. De oogen zyn klein, doch leggen niet diep in den kop, gelyk by de mollen. De ooren zyn nakend, en zoo kort, dat ſy nauwelyks buiten de hairen uitpuilen. De hals is kort. De kleur van boven is grauwagtig bruin, van onderen meêr wit. De voorpooten zyn zeer ſterk, en gelyk aan die der mollen; de agterſte zyn wel zesmaal kleiner en korter; doch de hiel, zoo als de molle hebben, ontbreekt. Sy hebben alle vyf teenen. Het geheele lighaam is zeven Londenſche duimen lang, en de ſtaart, welke met korte hairen bedekt is, heeft de lengtte van anderhalven duim. Nauwelyks zoude men een ander dier konnen vinden, welk dit in het graaven zoude overtreffen. Alle velden zyn vol van zeer veele heuvelen, die door dezelven zyn opgeworpen, en daar uit blykt, dat het getal van deeze dieren zeer groot zyn moet. Schoon ſy veel ſchaade aan de velden en weegen doen, laaten de boeren hen egter met ruſt, ja zelfs hebben zeer veele boeren dit dier nooit gezien. De Hr. BECKMANN gelooft, dat dit dier de *Mus amphibius Linnæi* is.

Eene geheel nieuwe plant is de *Veronica* . . . . *ſpicis terminalibus, foliis filiformibus pinnatis, ſummis linearibus*, welke door LINNÆUS in de *Mantiſſa plantarum p.* 24. genoemd word *Veronica pinnata*, alwaar men ook eene beſchryving van dit gewas vindt. Pag. 77.

De Hr. LAXMANN heeft voorgenomen eene beſchryving der Inſecten, welke in Sibirien vallen, in de Ruſſiſche taal op te ſtellen. De motten, welke aldaar aan de verzamelingen van Inſecten de meeſte nadeelen toebrengen zyn de *Dermeſtes lardarius*, waar over de liefhebbers Pag. 79.

der natuurlyke Hiſtorie in Europa ook klaagen, en de *Dermeſtes clavicornis*. De Schryver klaagt
Pag. 81. over het gebrek van de thee, en andere waaren uit China; hy verzekerd, dat de beſchryving, door GMELIN gemaakt, van de bergwerken op de plaats, alwaar hy zich ophoud, niet nauwkeurig is, en hoopt daar omtrent beter onderregtingen te geeven.

Pag. 84. De vyfde brief is geſchreeven in *Barnaul* den 1. Jan. 1765., en daar in geeft de Hr. LAXMANN eene Geographiſche beſchryving van *Kolywan* en *Schlagenberg*. By *Barnaul* is de voornaamſte zilver-hut, alwaar jaarlyks 400 en meêr *puden* fyn zilver en 11 tot 15 *puden* goud geſmolten worden. *Kolywan*, waar na de Provintie genoemd word, is eene aangenaame plaats, 230 werſten van *Barnaul* naar het Zuid-weſten. De ryke zil-
Pag. 87. verhoudende koper-myn *Woskreſensk* legt negen werſten van daar. De *Schlangenberg* is de ryke zilverberg, vyf- en dertig werſten van *Kolywan* naar het Zuid-ooſten. Men heeft aldaar geen water, en daarom is aldaar ook geen hut. In *Barnaul* zyn meêr dan duizend huiſen, drie Griekſche Kerken, en regte, breede, ſtraaten. Ook is aldaar een goede Glashut.

Pag. 89 In den zesden brief, aan den Hr. BECKMANN den 11. Febr. 1765. uit *Barnaul* gezonden, ſpreekt de Schryver van eene Maſchine, door den Hr. *Iwan Polſunow* uitgevonden, waar door de blaasbalken, die anders door water in beweeging moeten gebragt worden, zich zonder water beweegen konnen. Uit eene aanmerking van den Hr. BECKMANN, by deezen brief ge-
Pag. 94. voegd, ziet men, dat de Hr. LAXMANN, wanneer

neer hy zich te Petersburg ophield, veele planten verzameld had, welke in de *Flora Ingrica*, door den Hooggel. Hr. DE GORTER uitgegeeven, nog ontbraken, en daar van eene lyst voor syne reis naar *Barnaul* aan de Keyzerlyke Academie der Weetenschappen overgegeeven heeft, welke van den Hr. DE GORTER, in 1764, wanneer hy voor eenigen tyd wederom naar Petersburg was gekomen, by wyze van een aanhangsel op de *Flora Ingrica* is in 't licht gegeeven. De Hr. LAXMANN spreekt van een gezelschap, welk voor korten tyd van St. Petersburg naar Kamschatka gereist is, en van daar om Sibirien naar Archangel vertrekken zal, om de waare gesteldheid van de ys-zee te ontdekken.

LINNÆUS heeft reeds aangemerkt, dat de sprieten by de mannetjes en wyfjes der insecten niet gelyk zyn, de Schryver heeft dit ook opgemerkt in sommige soorten, doch te gelyk ontdekt, dat dit alleenlyk plaats heeft omtrent de lengtte, doch niet omtrent de gedaante derzelven in de vier eerste classen; in de vyfde verschillen niet alleen de sprieten, maar ook de overige gedaante kleur en grootte, by het mannetje en wyfje. Door het vangen en verzamelen van deeze insecten kan men niet tot eene genoegzaame zekerheid komen, maar men behoorde alle geslagten zelve op te kweeken. Alle *Ichneumones* van LINNÆUS konnen onmogelyk onderscheide soorten zyn. De waarneemingen van de lugt-gesteldheid in *Barnaul* van January 1765. zyn by deezen brief gevoegd. Dezelven zyn door den Hr. BECKMANN reeds bekend gemaakt in het *Hannoverische Magazin* 1765. *p.* 1279. Pag. 95. Pag. 97.

Pag. 102. In den zevenden en agtsten brief word alleenlyk gesprooken van het een en ander, welk door den Schryver is overgezonden. Hier onder is de wol van eene plant, die door den Hr. LAXMANN dus word beschreeven *Anemone semini-*
Pag. 104. *bus lanuginosis, foliis incisis pilosis, caule unifloro piloso, flore patente pentapetalo, petalis ovatis, radice perenni.* De Hr. BECKMANN meent, dat deeze plant is de *Anemone Sylvestris Linnæi.* In Sibirien worden de kussens met deeze wol opgevuld.

III.

JOHANNIS SIGISMUNDI MULLER, *Mæno-Francofurtensis Dissertatio, sistens raram de calculo vesicæ observationem atque epicrisin. Argentorati 1768. Typis Johannis Henrici Heitzii. 4. plag. 5. tab. æn.* I.

d. i.

Zeldzaame waarneeming over eenen steen in de blaas door J. S. MULLER.

Pag. 7. De Schryver, eene zonderlinge waarneeming omtrent eenen steen in de blaas zullende mededeelen, welke de operatie vrugteloos maakte, handeld eerst van andere toevallen, waar door zulks insgelyks te weeg gebragt word. Hier toe moet voor eerst gebragt worden eene buitengewoone grootte van den steen; waar omtrent men veele zonderlinge waarnee-

min-

mingen aangetekend vindt. SCHÆFFER ſpreekt in *Diſſ. de variis lithotomiæ generibus* van een jongetje van vyftien jaaren, welk vrugteloos geopereerd zynde in het Hoſpitaal van Parys, *la Charité* genoemd, ſtierf, en in wiens lyk men vondt eenen ſteen, welke de grootte van eene middelmaatige vuiſt had, en zich met twee punten in de pislyders, en met een' derden in den hals van de blaas ingedrongen had. BONETUS *in Sepulchret. Anat. lib.* 3. *ſect.* 23. maakt gewag van eenen ſteen, die de grootte van een ganzen-ey had. TULPIUS *lib.* 3. *cap.* 9. *obſ. med.* beſchryft eenen ſteen, die de grootte van eene vuiſt had. By deeze ongemeene grootte van den ſteen komt doorgaans ook eene ontaarting van de blaas, die zich rondom denzelven geheel ſamentrekt, en in dikte toeneemt. Pag. 9.
In deeze gevallen kan men zelden eenig nut van de operatie hoopen, ten zy de ſteen kan gebrooken, of door eene groote wonde geheel uit het lighaam gebragt worden; men moet, zoo zich maar eenige hoop opdoed, den moed niet geheel verlooren geeven, dewyl men eenige gelukkige voorbeelden aangetekend vindt in LE RICHE *Diſſ. de probatiſſima calculum veſicæ extrahendi methodo. Argent.* 1759. *Journal. de Medic. Tom.* 12. *Janv.* 1760, en ook die heelmeeſter, welke het geval, dat naderhand in deeze verhandeling zal worden medegedeeld, heeft waargenomen, eenen ſteen zoo groot als een ganzen-ey, en zoo taay, dat dezelve niet kon gebrooken worden, gelukkig uit de blaas van een volwaſſen menſch gehaald heeft. Pag. 10.

Geen minder moeijelykheid in de operatie ontſtaat 'er, wanneer de ſteen of geheel, of voor een gedeelte in eenen byzonderen zak beſloo-

flooten, of ook vast vereenigt is met de blaas, 't geen van sommigen ten onregte ontkend is (*). In deeze gevallen is de Operatie doorgaans doodelyk geweest, gelyk men zien kan in SCHENCK *obs. med. lib.* 3. *obs.* 269. TULPIUS *obs. medic. lib.* 3. *cap.* 5. HEISTER *Differt. de alto apparatu p.* 46. *Memoires de L'Acad. de Chir. Tom.* 1. *pag.* 398. 419. 424. Sommige zyn egter
Pag. 13. daar in gelukkiger geslaagt. COVILLARD behield het leeven van een mensch, die eenen steen in de blaas had, welke in eenen zak beslooten was, en verloste hem van denzelven (*Bonet Sepulchret. Anat. lib.* 3. *sect.* 23. *obs.* 4. §. 13.). PALLAS maakte by eenen jongeling van vier- en twintig jaaren eenen steen, die in eenen zak beslooten was, uit denzelven los, zoo dat de lyder, schoon eene zwaare bloedstorting, en daar na eene sterke koorts, krygende, egter in het leven bleef (*Miscel. Berol. Tom.* 4. *part.* 3. *n.* 10. *p.* 386.) Even gelukkig was de operatie, welke, volgens het verhaal van HOUSTET (*Mem. de l'Acad. de Chir. T.* 1. *pag.* 409.) door GARENGEOT verrigt wierd in een kind van tien jaaren, hebbende den zak opengesneden en dus den steen los gemaakt. LE DRAN heeft, met de grootste omzigtigheid en veel geduld, een' man verlost van eenen steen, die vast zat, en in eenen pisleider ingedrongen was. SENFF eenen steen, die aan de blaas vast zat, uit dezelve haalende, zag, dat de blaas ook dubbeld te voorschyn kwam, hy maakte den steen los, bragt

(*) Men zie de Verhandeling van LECAT *sur les adherences de la pierre à la vessie*, in deeze Bibliotheek I. D. 1. St. pag. 136.

bragt de blaas wederom in, en herftelde den lyder (*Platner. Opuscul. T.* 1.)

De aanhangfels, die fomtyds aan de blaas waargenomen worden, konnen den Operateur ook dikwils misleiden, en deszelfs poogingen te leur ftellen. Dezelven zyn meêr of minder in getal, en grooter of kleiner waargenomen; in *Medical Essays*, by BONET *fepulchret. Anat. lib.* 3. *fect.* 23 *obf.* 4. *n.* 1. *p.* 1182., *in Mem. de l'Acad. Roy. de Chir. Tom.* 1. *p.* 397. vindt men gevallen, hier toe betrekkelyk, aangetekend. Hier toe moeten ook gebragt worden de blaas-breuken, waar in ook fomtyds fteenen ontdekt zyn, gelyk men vindt by T. BARTHOLINUS *apud Bonet fepulchr. Anat. lib.* 3. *fect.* 33. *obf.* 4. §. 4. *p.* 1184. STALPART VAN DER WIEL *Obf. rar. Cent.* 2. *obf.* 90 & 91.; *Memoir de l'Acad. de Chir. T.* 2. DE HAEN *Rat. med. Part.* 1. *cap.* 7. RUISCH. *obf. anat. Chirurg. obf.* 1. JAHN *in Differt. de infolita calculi ingentis per fcrotum exclufione Witemb.* 1750. Pag. 14.

Behalven deeze beletfelen heeft men ook een wanftaltig maakfel der deelen waargenomen, welk nauwelyks tot de voorgaande claffen kan gebragt worden; hier toe moet het zeldzaame geval, door den Schryver in deeze verhandeling waereldkundig gemaakt, en hem door den heelmeefter BUSCH mede gedeeld, betrokken worden. Een kind van agt jaaren, welk zederd drie jaaren met alle toevallen van den fteen geplaagd was, wierd by den genoemden heelmeefter gebragt, om van den fteen verloft te worden. Hy bragt den *catheter* in de pis-buis, en meende, dat dezelve in de blaas kwam, doch kon geenen fteen ontdekken; maar, dewyl alle toevallen de tegenwoor- Pag. 17. Pag. 18.

digheid van eenen ſteen aantoonden, bragt hy den *catheter* op nieuw in de blaas, meenende, dat de ſteen zich mogelyk tuſſchen de rimpels van de blaas verbergde; dan, by deeze tweede onderzoeking kon hy denzelven ook niet gewaar worden; de derde reis was hy gelukkiger, en toen ontdekte hy niet alleen den ſteen, maar hoorde zelfs een geluid, wanneer het werktuig tegen denzelven aanſtoote. Hy vreesde egter, dat de operatie niet wel zoude uitvallen, dewyl de buik geſpannen en het geheele lighaam ziekelyk was, ook kon hy niet begrypen, welke de oorzaak ware, dat, de *catheter* in de blaas gebragt zynde, nooit eenige pis ontlaſt wierd, en om alle deeze redenen ſtondt hy in bedenking, of hy de twyfelagtige operatie wel zoude onderneemen. De toevallen egter van dag tot dag toeneemende, en de lyder zeer ſterk daar op aandringende, ondernam hy dezelve, vooral daar hy begreep, dat het kind anders eenen zekeren dood zoude moeten ondergaan. Hy bereide dan het lighaam tot de operatie, en gaf het kind beter voedſel, dan het gewoon was te gebruiken. 's Nagts voor den bepaalden dag waren de toevallen vooral zeer geweldig; by het brengen van de geſleufde ſonde in de pis-buis, ontlaſte zich veel pis met bloed vermengt, en, na dat hy van de eene zyde de bekleetſelen doorgeſneeden, en de ſneede verder voortgezet had tuſſchen de *muſculus accelerator* en *erector*, ſtak hy ſynen vinger in de wonde, en ontdekte eene vry groo-
Pag. 19. te holligheid, op welker grond een hard gezwel was, dat de gedaante had van eenen ſteen, die in eenen zak beſlooten word; hy ſtak toen den *conductor* daar in, en langs denzelven liep uit de

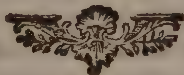
won-

wonde veel ſtinkende etter; met de tang, die hy heen en weer bewoog, kon hy den ſteen geenzins ontdekken; hy liet daarom den lyder een weinig ruſten, en, de oorzaaken van dit verſchynſel naſpeurende, kwam hy op de gedagte, dat het gezwel, welk hy meende eenen beſlooten ſteen te bevatten, eene verzweering geweeſt was, en dat een kleine ſteen, op dien tyd, wanneer hetzelve was open gegaan, in de holligheid gevallen was. Deeze gedagten was niet geheel en al ongegrond, want, na dat hy wederom den vinger in de wonde geſtooken had, voelde hy op de plaats, alwaar het gezwel geweeſt was, verſcheurde vlieſen, en eene tegennatuurlyke opening, welke, aangeraakt wordende, zeer pynelyk was. Op dat hy nu den ſteen, welke hy meende in deeze holligheid gevallen te zyn, daar uit te voorſchyn zoude doen komen, ſtak hy den voorſten vinger van de linker hand in den endeldarm, en denzelfden vinger van de regter hand in de wonde, doch hy ontdekte op deeze wyze geenen ſteen, maar voelde, dat beide vingers alleen door de rokken van den endeldarm van elkander geſcheiden wierden; doch die, welke in de wonde was, voelde een groot, hard, lighaam, het welk insgelyks de gedaante van eenen ſteen, in een zak beſlooten, ſcheen te hebben. Alle middelen dus vrugteloos in het werk geſteld zynde, moeſt hy het kind laaten leggen, beſluitende, dat de *proſtata* in eene verzweering ontaart was, en dat de *catheter*, in plaatſe van in de blaas te komen, daar in was geraakt. Het kind kreeg denzelfden dag eene ſterke koorts, men gebruikte verſcheide middelen, en, onder anderen, verzagtende clyſteeren uit melk

 en

en lyn-oly; en, na dat deeze eenige reifen ingefpooten waren, loosde de ongelukkige lyder, op eene pynelyke wyze, veel pis met etter gemengt. De toeneemende ontfteeking en koorts eindigden den volgenden dag het leeven. De buik openende vondt men het net verrot; de blaas was zeer vleefchig en dik, en had zich zoo famengetrokken om den fteen, welke zoo groot was als eene halve citroen, dat fy denzelven overal aanraakte. De fteen drong met een uitfteekfel in de pis-buis. De *proftata* was in eene verzweering overgegaan, en had daar door eene groote holligheid gekreegen, welke zich, als een groote zak, geplaatft had tuffchen de blaas en den endeldarm.

Pag. 27. Men heeft meêr gezien, dat de blaas, wanneer in dezelve een lighaam was, 't welk eene fterke prikkeling verwekte, in dikte toegenomen heeft, en daar van vindt men voorbeelden by HOFFMANN *Med. Rat. fyftem. Tom.* 4. *fect.* 2. *cap.* 6. *obf.* 1. MORGAGNI *de fedibus & caufis morborum lib.* 3. *epift.* 41. *art.* 6. *ep.* 42. *art.* 34. RUISCH *obf. anat. chir.* 78. HOTTINGER *in Eph. N. C.* Dec. 3. *ann.* 9 & 10. *obf.* 232. GENSELIUS *ibid. cent.* 6. *obf.* 84. BONET *fepulchr. anatom. lib.* 3. *fect.* 24. *obf.* 16. DE BINGEN *Diff. de carnofitate veficæ morbofa Altorf. Nor.* 1759. en anderen. Doorgaans is daarby een der pisleiders ongemeen gezwollen. De voorbeelden, dat de *proftata* verzwooren is, zyn niet zoo gemeen.

I V.

I V.

Pentas obſervationem medicarum, quam pro gradu Doctoris medicinæ & chirurgiæ exhibuit JOANNES GODOFREDUS JAENICHEN, *Landeshuta-Sileſius. Halæ ad Salam apud J. H. Hendel.* 1768. 4. *plag.* 2½.

d. i.

Vyf Geneeskundige waarneemingen van J. G. JAENICHEN.

De eerſte waarneeming handelt van *eene verlamming der eene zyde, eerſt geneezen, doch naderhand by geval doodelyk geworden.* Van alle ſoorten van eene beroerte is die vooral aanmerkelyk, welke door de gal veroorzaakt word; deeze is door den Schryver waargenomen, en word in deeze verhandeling voorgeſteld. Een man van eene middelmatige lengtte, net veertig jaaren oud, voorheen altyd gezond, kreeg eene *bemiplegia*, zoo dat hy aan het linker oog blind wierd, en ſyn regter voet en hand niet kon beweegen. Het aangezicht was zeer gezwollen, en de kleur van de huid geel, zoo dat men klaar zag, dat hy de geel-zugt had. De tanden waren zeer ſtomp, byna gevoelloos. Hy kwylde veel, had eene benauwde en zeer moeijelyke ademhaaling. Hy klaagde, dat de ſmaak in den mond zederd eenigen tyd zeer bitter was geweeſt. Aanſtonds opende men eene ader

Pag. 5.
Pag. 6.

ader op den aangedaanen voet, en liet hem kort daarna gebruiken een poeder uit gelyke deelen Rhabarber, *Ipecacuanha*, en *Cremor tartari*. Hy braakte daar op veel gal en slym. Men herhaalde het poeder denzelfden dag in eene kleinere gifte, en hetzelve verwekte wederom twee braakingen. Tegen den nagt was de lyder beeter; doch niet zonder gevaar. Een verkoelend en eenigzins buikzuiverend clysteer verwekte
Pag. 7. ontlastingen, de lyder begon sterk uit te waassemen, de ademhaaling was niet zoo moeijelyk, de traagheid van het lighaam was minder, en de nagt gerust. De volgende dagen gebruikte hy by lepels een drankje uit de tamarinden, en Rhabarber, in warm water getrokken, en daar door had hy behoorlyk open lyf, zoo dat de galagtige en slymerige stoffe ontlast wierden. In het drankje deed hy vervolgens een gedeelte van de *tartarus tartarisatus*, verbood alle sterke beweeging van het lighaam, en stondt niet toe, dat de lyder gewreeven wierd, vreezende daar van slimmer gevolgen. Integendeel gebood hy eene groote rust; en liet toe, dat de lyder in het bed bleef, doch weinig gedekt wierd. Van
Pag. 8 dag tot dag wierd hy beter, de zwelling van het aangezicht verminderde, hy wierd vlug van geest, de nagten bragt hy gerust door, de slaap was natuurlyk, en de trek tot eeten groot. Men liet den lyder weinige spysen gebruiken, en zich onthouden van vleesch, en alle voedsels, welke sterk voeden, en zeer tot verrotting geneegen zyn. In plaatse van de genoemde geneesmiddelen gebruikte hy andere met het *Extractum trifolii fibrini*, en de *tartarus tartarisatus*. Op deeze wyze wierd hy langzamerhand beter, het gevoel en de beweeging in de hand en den voet

kwa-

kwamen weder, zoo dat men alle hoop had van herftelling, waar toe hy vervolgens ontbindende pillen gebruikte. Wanneer alle koorts wech was, doch de doofheid in den arm en het been nog niet geheel wechbleeven, en de lyder op fyn' voet niet kon ftaan, maakte de Schryver geene zwaarigheid eene fpaanfche vlieg-pleifter te leggen op den arm en het been. Hier door Pag. 9. herftelde de lyder zoo wel, dat hy op den voet kon ftaan en gaan, met de hand fchryven, en het oog zien. Alleenlyk was dat ongemak overgebleven, dat hy het licht in het oog nog niet wel lang kon verdraagen. Door de beweeging van het lighaam, het wandelen, en de uitwendige wryving herftelde hy volkomen, en kreeg fyne voorige kragten weder. Inwendig gebruikte hy niets, dan het *Elixirium vifcerale*, befchreeven door KLEIN in *felectu rationali medicamentorum*. Kort daarna maakte hy zich zeer toornig, en kreeg aanftonds eene beroerte, welke doodelyk wierd. Drie dagen lang bleef hy leggen in eenen diepen flaap, en toonde geringe tekenen van gevoel, wanneer de uitwendige deelen geprikt wierden. Alle middelen Pag. 10. wierden vrugteloos aangewend.

De te rug dryving van de fchurft, met levens gevaar verzeld, word in de tweede waarneeming befchreeven. Pag. 11. Een mager man van zes- en dertig jaaren, van eene galagtige gefteldheid, had de fchurft gekreegen. Kort daarna maakte hy zich kwaad, en kreeg koorts, welke hy verzuimde, zoo dat hy zich tegen de koude, die zeer fterk was, niet in agt nam, waar op hy aanftonds begon te braaken. De huid was droog, en met fchilfers bezet. De braakingen hielden aan, en wa-

waren zeer laſtig. De Schryver, begrypende;
Pag. 12. dat de braaking zoude ophouden, indien hy de ongevoelige uitwaaſſeming aanſtonds kon herſtellen, ſchreef voor een drankje uit wey, tamarinden, room van wynſteen, liet een weekmaakend clyſteer zetten, op de maag ſtoovingen leggen, het lighaam met ſponſen, gedoopt in warm water, wryven, en verder behoorlyk dekken, verzuimende insgelyks niet, ſpaanſche vliegen aaan de beenen te leggen. Hy bragt de nagt wel geruſt door, maar des morgens verſlimmerden alle toevallen. De braakingen waren aanhoudende, zeer moeijelyk, met ſterke beweegingen van het lighaam verzeld, zoo dat alle oogenblik de vaten der herſſenen ſcheenen te zullen berſten, en de lyder aan eene beroerte te ſterven. Het aangezicht was geel, en zag 'er
Pag. 13. verſchrikkelyk uit, als van een ſtervend menſch. De lyder wiſt niets van zich zelve, maar was ylhoofdig, leide met uitgeſtrekte handen en voeten; de leden beefden, de pols was hard; de huid droog, en men ontdekte geene tekenen van de uitwaaſſeming. De verzweeringen, door de ſpaanſche vliegen verwekt, gaven goede etter. De Schryver, het gevaar overweegende, liet aanſtonds de ader openen, en veel bloed aftappen, gaande vervolgens met dezelfde middelen voort. Na weinige uuren bedaarden de braakingen, alle toevallen wierden minder, de lyder bleef geruſt leggen, begon rykelyk uit te waaſſemen, en kreeg ook eene goede ontlaſting. De volgende dagen braakte hy wel ſomtyds, doch uit eige onagtzaamheid, dewyl hy ſyn lighaam dikwils ontblootte, en de uitwaaſſeming verhinderde.

Pag. 14. De koorts wechblyvende en de ylhoofdigheid voor-

voorby zynde, klaagde de lyder alleenlyk over eene doove pyn op de plaats van den twaalfvingerigen darm, men gaf hem toen een waterägtig aftrekſel van de rhabarber met weinige droppelen van het pynſtillend aftrekſel van SYDENHAM; laatende op de maag leggen een papier, bevogtigt met eenige droppelen van het laatſtgenoemde. In korten tyd herſtelde de lyder, doch wanneer hy zich niet wel in agt nam, kreeg hy dezelfde ziekte wederom, waar van hy op dezelfde wyze genas. Syne zwakheid herſtelde hy door den koorts-baſt, en, dewyl de lever ſcheen aangedaan te zyn, liet hy hem ook gebruiken pillen uit de gom ammoniac, de zeep, en *extract. taraxaci.*

De derde waarneeming betreft *eene droefgeeſtigheid, ontſtaan door eene verwaarloosde verzweering.* Eene ſterke vrouw, omtrent veertig jaaren oud, kreeg eene zwaare *melancholie.* Sy was zeer bedroefd, bevreesd, had eene traage, ſomtyds tuſſchenpoozende, pols, en was altyd koud. By geval ontdekte de Schryver, dat ſy op het been eene verzweering had gehad, waar op ſy geen agt had gegeeven, en die nu geheel was toegegaan, en begreep aanſtonds, dat dit de oorzaak van haare ziekte was; hy liet dezelve ſcarificeeren, poeder van ſpaanſche vliegen daar in ſtrooijen, en behoorlyk verbinden met plukſel, beſmeerd met eene ettermaakende zalf. Inwendig liet hy haar gebruiken gerſtenwater, met een weinig azyn, en gaf haar eenige poeders uit ſalpeter en kampher. Zoodra men goede etter in de verzweering ontdekte, hield de droefgeeſtigheid ook op. Pag. 15.

In de vierde waarneeming word beſchreeven Pag. 17.

eene waterzugt, uit eene ſamengeſtelde oorzaak ontſtaan. Een arm meisje, welk genoodzaakt was geweeſt koude ſlymerige ſpyſen te eeten, had zederd eenigen tyd eene opſtopping der ſtonden, en teffens eene lelyke ſchurft, welke te rug gedreeven zynde, zoo begon ſy over het geheele lighaam te zwellen. Haar aangezicht was zeer opgezet, de armen, handen, doch vooral beide deyen, waren ongemeen gezwollen; ook waren de beenen en voeten zeer dik, glimpende, en eenigzins rood. De Schryver gaf haar de *Ipecacuanha* in warm water getrokken; waar in hy geſmolten had een gedeelte van den room van wynſteen, en het *oxymel ſquilliticum.* De eerſte wegen daar door van veel ſlym gezuiverd zynde, ſchreef hy haar voor een afkookſel met den graswortel en genever-beſſen, en gaf haar ook een drankje, met het *Extractum trifolii fibrini, cardui benedicti, & centaurii minoris,* en tegen den nagt pillen uit de *ſquilla, ſapo venetus, gum. ammoniac.* en *Extract. fumariæ.* Deeze middelen eenigen tyd gebruikt hebbende, loosde ſy veel pis, en het aangezicht en de handen ſlonken meêr en meêr. De buik, welke eerſt zeer opgezet, en met water gevuld was, wierd ook minder dun, doch de zwelling van de voeten en beenen was zeer hardnekkig; buiten verwagting brak de huid open ter plaatſe van een zweertje, en ontlaſtte dus zeer veel water, ook was de huid op den buik op verſchillende plaatſen opengeberſten, en uit dezelve kwam veel wey. Om deeze rede gebruikte men ſtoovingen, op dat door de lugt het vuur in dezelve niet zoude ontſtaan. Door deeze middelen alleen genas ſy volkomen.

Pag. 18. De vyfde en laatſte waarneeming handeld van

de

de vallende ziekte, in een kind door de wormen veroorzaakt en geneezen. Een kind van agt jaaren lag ſtyf, en zonder eenig gevoel, wanneer de Schryver geroepen wierd. Hetzelve had een' rottigen en ſtinkenden loop; het aangezicht was bleek, het lighaam uitgeteert, zoodat de beenderen alleen door de huid ſcheenen bedekt te zyn. De ſtuipen waren verſchrikkelyk, dan wierd het lighaam naar vooren, dan naar agteren getrokken, en dan wederom was hetzelve ſtyf. Men bemerkte den *riſus ſardonius*, de onderſte kaak en oogen wierden wonderlyk verdraaid. Het kind was zederd veele jaaren geplaagd met wormen, en had veele ronde ontlaſt met den afgang, en ook eenige uitgebraakt. De Schryver gebruikte daarom ook geene andere middelen, dan zulke, welke de wormen dooden, en uit het lighaam dryven; dagelyks liet hy tweemaal zetten een clyſteer, bereid uit een afkookſel van den koorts-baſt, welke hem in ſoortgelyke gevallen zoo dikwils geholpen had, en waar by hy ook kampher voegde. Vervolgens ſchreef hy voor een conſerf uit *ſal polychreſt. rhabarber*, en de *ſyrupus naſturtii aquatici.* Meer dan zeſtig lange ronde wormen wierden, deels levendig deels dood, uitgedreeven, en met dezelven veel ſlym. De ongevoeligheid van het kind verminderde, en de ſtuipen bedaarden. Om alle de wormen uit te dryven liet hy verder gebruiken een conſerf uit den genoemden ſtroop, de *rad. valer.* en *ſal. polychr.* Door den koorts-baſt, de ſchillen van oranje-appelen, en den ſtroop daar van, tot een *electuarium* gemaakt, kreeg het kind ſyne kragten weder, en hetzelve is, na dat de wormen uitgedreeven waren, nooit wederom met ſtuipen geplaagd geweeſt.

V.

On the Disadvantages, which attend the inoculation of childern in early infancy. By THOMAS PERCIVALL, *Med. Doct. F. R. S. London Printed for J. Johnson and T. Cadel.* 1768. 8°. *pag.* 27.

d. i.

Verhandeling over de nadeelen, welke de inenting van zeer jonge kinderen verzellen, door T. PERCIVALL.

Pag. 9. De Hr. PERCIVALL, in de *Medical Observations and Inquiries*, de proeven over de voordeelen der inenting in eerstgebooren kinderen van den Hr. MATY (*) leezende, vondt syn voorstel eer vernuftig en fyn, dan gegrond en voldoende; hy wil, namentlyk, dat men de menschen door overtuiging, en, zoo het noodzakelyk ware, door andere middelen moest zoeken aan te zetten, om hunne kinderen, zoo ras als mogelyk is, na hunne geboorte te laaten inenten, en dit schynt hem toe, het voornaamste en hoogste toppunt te zyn, waar toe men de inenting zou konnen brengen, zoo wel met betrekking tot byzondere leden als tot het algemeen. De Hr. PERCIVALL vreest, dat deeze praktyk het nut, welk uit de inenting voortspruit, merkelyk

(*) Van deeze Verhandeling van den Hr. MATY hebben wy omstandig gesprooken in deeze Bibliotheek. VI. D. 2. St. pag. 268.

lyk zal konnen verminderen, en ſchaadelyke, ja doodelyke, gevolgen voor het menſchdom hebben. Hy toont daarom de nadeelen, waar mede het inenten van eerſt-gebooren kinderen kan gepaard gaan, en maakt daar na eenige aanmerkingen op de bewys-redenen, door den Hr. MATY ten voordeele der vroegtydige inenting by gebragt.

1. Maakt het groot getal van ziekten, waar aan de kinderen onderhevig zyn, hun onbekwaame voorwerpen voor de inenting. HIPPOCRATES heeft reeds waargenomen, dat van alle ouderdommen de kindſche jaaren 't meeſt aan ziekten onderhevig zyn. Geeft men daarenboven acht op de groote en ſchielyke veranderingen, welke ſy zoo wel uit als inwendig by hunne geboorte ondergaan, op de ſlapheid en tederheid van hun geſtel, op hunne zeer groote aandoenelykheid, mogelyk daar van afhangende, op de overvloedige afkleinſingen, en de moeijelykheid, om dat evenwigt te doen ſtand houden, en waar van de geringſte afwyking hen ſterk aandoed en ſchadelyk is, ſchynt het onbegrypelyk te zyn, hoe ſy onder de aanéénſchakeling van zulke in ſchyn ongunſtige omſtandigheden het leven konnen blyven behouden. Nauwelyks is het kind ter waereld gebragt, of het geeft blyken van ſyne ongeſteldheid, door de onruſtigheid, benauwdheid, het ſchreeuwen, en braaken, het opzwellen van den buik, en ſomtyds door ſtuipen, welke toevallen ontſtaan van den zwarten drek, die de maag en darmen overlaad, en in het algemeen ophouden, wanneer deeze ſtoffe behoorlyk ontlaſt is. Hier op volgt de geelzugt, die ſomtyds verzeld gaat met eene zeer aanmerkelyke ſcherpte in de

Pag. 10.
Pag. 11.

vogten, gelyk blykt uit de roode puistjes, waar mede de geheele huid overdekt is. De fprouw, wateragtige afgangen, en ftuipen bepaalen zich niet aan een' vaften tyd. De fchielyke groey der kinderen, in de eerfte dagen na hunne geboorte, geeft insgelyks gelegenheid tot veele ongemakken, niet tegenftaande de natuur daar in voorzien heeft door de flapheid van het kliergeftel, welk het overtollige uit het lighaam
Pag. 12. brengt. Zoo dit evenwigt ontbreekt, en het overtollige niet wechgevoerd word, ontftaan daar uit alle de ongemakken, die gevolgen zyn van eene te groote volheid; het kind word koortfig, loom en flaperig, de maag word ongefteld, de darmen met winden opgevuld, en, als het hardlyvig is, krygt het ftuipen. Heeft het tegendeel plaats, dan ontftaat de loop, waar op fprouw en koortfige buikpynen volgen; en deeze fterke prikkeling is altyd de voorboode van zwaare ftuipen. Uit deeze korte fchets van het eerfte leeftyds-perk van een kind fchynt den Schryver, duidelyk te blyken, dat men zeer kwalyk handeld, wanneer men de inenting in deezen tederen ouderdom voorftelt. De natuur
Pag. 13. heeft werks genoeg, om te worftelen tegen de ziekten, waar aan fy uit haar zelve onderworpen is; en daarom zoude het meede onbillyk zyn, het getal der ziekten te vermeerderen. Uit de fterflyften blykt, dat $\frac{2}{3}$ van alle die gebooren worden, beneden den ouderdom van twee jaaren fterven, en het komt den Schryver waarfchynelyk voor, dat 'er meêr voor de zes weeken fterven, dan dit tydperk overleven.

2 Konnen de vrees en angft, welke men hier door by de Moeder verwekt in den tyd, wanneer haare kragten door de baarens-ween

uit.

uitgeput zyn, en men alle onaangenaame aandoeningen zorgvuldig vermyden moet, niet missen haar zog te benadeelen, 't welk de ingeënte moet voeden, en dit oordeelt de Hr. PERCIVALL een der sterkste tegenwerpingen tegen de inenting van kleine kinderen te zyn. Het zog van eene minne zal mogelyk door het kind niet konnen verdragen worden; mogelyk zal sy geduurende den tyd der inenting ziek worden; ook kan sy zich in eeten of drinken te buiten gaan, en aan hevige gemoeds-aandoeningen onderheevig zyn. Dit alles verzwaart de ziekte, veroorzaakt toevallen, en stelt het leeven van den kleinen Lyder in gevaar.

3. Krygen, volgens de waarneemingen van den beroemden DIMSDALE, jonge kinderen door de inenting meêr puistjes, dan die, welke ouder zyn, verzekerende hy teffens, dat hier door zoo veele gestorven zyn, dat men de kinderpokjes aan zulke tedere voorwerpen niet meêr heeft durven inenten. Mogelyk is de groote aandoenelykheid der kinderen daar aan schuld, of men is het groot getal puistjes verschuldig aan de hoeveelheid van vogten, welke sy bezitten; of misschien loopen deeze beide oorzaaken samen. Pag. 14.

4. Zyn een groot getal der geenen, welke aan de natuurlyke pokjes sterven, vóór dat de uitbotting derzelven een einde genomen heeft, eerst-gebooren of zeer jonge kinderen; 't geen aan de groote aandoenelykheid van hun zenuwgestel moet worden toegeschreeven, waar van daan de stuipagtige beweegingen, die dikwils het uitkomen der pokjes voorafgaan, en, schoon door SYDENHAM als geen ongunstig teken aangemerkt, egter niet nalaaten den omstanderen Pag. 15.

zeer veel vrees te verwekken, en by jonge kinderen dikwils doodelyk zyn.

5. Zal de ziekte waarſchynelyk doodelyk zyn, indien het gebeurt, dat 'er zoo veel puiſtjes in den mond of keel zyn, dat ſy het zuigen beletten, ja zelfs zyn een klein getal pokjes op die plaatſen zeer laſtig en gevaarlyk voor kinderen, eindigende ook dikwils in lelyke verzweeringen.

Pag. 16. 6. Heeft men in het algemeen aangemerkt; dat ſy, welke huidziekte hadden, geen goede voorwerpen voor de inenting waren; en daarom zyn de kindſche jaaren, waar in zulks byna altyd plaats heeft, een ongeſchikte tyd, om de inenting in het werk te ſtellen.

7. Moet men de dikte der bekleetſelen van jonge kinderen, die voorkomt uit de menigte der vloeiſtoffe, tuſſchen hunne vezelen gelegen, en waar door de huid zagt en zugtig word op het aanraaken, en ſy minder uitwaaſſemen, dan kinderen, die in ſtaat zyn, lighaams-bewegingen te verrigten, als eene andere rede aanmerken, waarom men de inenting niet te vroeg moet in het werk ſtellen.

8. Komt de ſterkſte tegenwerping tegen deeze praktyk voort uit de ongelukkige uitſlagen, waar mede de inenting van zeer jonge kinderen gemeenlyk is verzeld geweeſt; want het blykt uit de waarneemingen van Dr. JURIN omtrent den voortgang der inenting in Engeland, van den jaare 1721. tot 1726, en by het vervolg van deeze waarneemingen tot den jaare 1728. door Dr. SCHEUCHZER, dat van de vier- en twintig kinderen, beneden het jaar ingeeënt, twee geſtorven zyn, en van de vier- en dertig, die tuſſchen de een en twee jaaren oud waren, vier.

Dee-

Deeze tegenwerpingen opgegeeven hebbende, gaat de Schryver voort, om eenige aanmerkingen te maaken op de gedagten van den Hr. MATY. Dees, de voordeelen, die men in de kindſche jaaren betrekkelyk de kinder-ziekte vindt, opgetelt hebbende, beſluit, dat, zoo 'er een tydſtip is, waar in ons lighaam zich in een ſtaat van volmaaktheid bevindt, het gewiſſelyk is, eer het begind te verminderen, dat is kort na de geboorte. Dit beſluit ſchynt den Hr. PERCIVALL toe, met de gezonde rede, de ontleedkunde, en de ondervinding te ſtryden. Het ſchynt hem, eene algemeene natuurwet te zyn, dat alle werktuigelyke lighamen van langzamerhand tot het toppunt van volmaaktheid ſtygen, en dan insgelyks weder trapswyze verminderen. De ontleedkundige onderzoekingen bewyzen, dat ons lighaam in de eerſte jeugd by vergelyking zeer onvolmaakt is; dat deszelfs deelen niet evenredig, en deszelfs werktuigen onbekwaam zyn tot het volvoeren van die dienſten, welke ſy in het vervolg van ons leven moeten verrigten. Het hoofd van een eerſtgebooren kind is in evenredigheid veel grooter, als het lighaam, dan by een' volwaſſenen, zynde hetzelve by een kind, als een tot drie, en by een' volwaſſenen, als een tot agt. Wanneer men hier nog byvoegd de groote weekheid der vezelen van kleine kinderen, ontdekt men miſſchien de oorzaak van die ſterke aandoenelykheid, waar mede hun lighaam voorzien is, en die den grond legd tot veele ziekten. Hunne lever en het alvleeſch zyn zoo ſterk uitgezet, dat ſy byna de geheele holligheid van den onderbuik vervullen, en hunne afkleinſingen zyn evenredig met hunne grootte.

Pag. 18.
Pag. 29.

De gal uit de lever en galblaas zyn byna ſmaakeloos, en hebben zoo weinig kragten, dat ſy buiten ſtaat zyn de ſpysverteering te bevorderen, of die zuure zouten, welk van het zuur worden der voedſels in de eerſte wegen gebooren worden, tot middelſlagtige te veranderen. Hier uit ontſtaan waarſchynelyk de vuurigheden, kwaade ſpysverteeringen, winderige opſpanningen, kolyk-pynen, ſprouw en ſtuipen, waar aan kinderen in deeze hunne tedere jaaren in het byzonder zyn bloot geſteld. Het hart met betrekking der bloed-vaten is ſterker en grooter in zeer jonge kinderen, dan by volwasſene. Hier door word het bloed met meer kragt voort gedreeven, en, dewyl de ſlagaderen op deezen tyd minder vaſtheid en digtheid bezitten, dan de aderen, zyn ſy alsdan het alPag. 20. lermeeſt medegevende, en het rekbaarſte, en beide deeze oorzaake loopen gemeenelyk ſamen om den groey van jonge kinderen te bevorderen en te verhaaſten. Het kind word daar door bloot geſteld aan alle de gevaaren, welke uit volbloedigheid ontſtaan, en men moet ſe aanzien, als eene tegenwoordige onvolmaaktheid, hoe geſchikt zy ook mogen zyn voor die trapswyze veranderingen, welke een kind ondergaat van ſyn jongere tot rypere jaaren. De evenredige kragt van het hart neemt trapswyze af, en de ſlagaderen worden zoo ruim en wyd, als ſy konnen; op dit tydperk zyn de bewegings-kragten van het konſtſtuk in evenwigt, en het lighaam ſchynt voor eenen tyd in ruſt te zyn; maar dit evenwigt kan niet lang ſtand houden, het hart word zwak en kragteloos; de ſlagaderen trekken zich langzamerhand ſamen, daar volgt eene volheid in de aderen, en de ouderdom ſluit het toneel.

De

De ondervinding bewyſt ontegenzeggelyk, dat het menſchelyk lighaam het alleronvolmaakſte is kort na de geboorte. Het is in het algemeen bekend, dat de eerſte kindſche jaaren aan veel verſcheidener ziekten zyn bloot geſteld, dan eenige andere tyd van ons leven. Dit kan alleen voortkomen uit de zeer groote tederheid van het maakſel en de onevenredigheid, die 'er plaats heeft tuſſchen de deelen van eerſtgebooren kinderen; en hier zyn zoo wel de oorzaak als de uitwerking beide tekenen van zwakheid en onvolmaaktheid. Pag. 21.

De Hr. MATY meent, dat de ſtuipen in zeer jonge kinderen niet zoo zeer eene ziekte zyn, als wel eene aanwyzing van het een of ander ongemak in de darmen, of de pooging der natuur, om den een' of anderen vyand uit te dryven. In het algemeen is deeze aanmerking gegrond, want waare *idiopatiſche* ſtuipen vallen zelden voor, maar deeze toevallen, ſchoon uit dien hoofde zoo veel vrees niet verwekkende, zyn egter by zulke zwakke en tedere voorwerpen altoos met een dreigend gevaar verzeld. Dr. DIMSDALE verzekerd, dat veele daar door omgekomen zyn, daar andere, welke 'er met moeite hebben doorgeworſteld, 'er zoo door verzwakt, en hunne vermogens zoo ſterk verminderd zyn geworden, dat men geduurende hunnen overigen leeftyd de gevolgen daar van heeft konnen beſpeuren.

De middelen, door den Hr. MATY voorgeſlagen, om te verbeteren de geſteldheid, welke de darmen hebben, om zich te ontvellen, en die ontſtaat uit de al te groote zuurwording van de melk, of voedſels uit plantgewaſſen, zyn zeer wel uitgedagt, en toepaſſelyk, doch derzel- Pag. 22.

zelver uitwerkingen zyn niet zoo zeker. De ongemakken der kinderen zyn gemeenlyk zeer famengefteld, en de aanwyzingen ter geneezing dikwils duifter en twyfelagtig. Een toeval brengt niet zelden in hunne zeer aandoenelyke lighamen verfcheide andere voort, welke fomtyds eene vereeniging hebben met het oorfpronkelyk toeval, en by andere gelegenheden in het geheel geene betrekking daar mede fchynen te hebben; en deeze *fymptomata fymptomatum* houden niet altyd op, wanneer de oorzaak, door welke fy voortgebragt zyn, wechgenomen is.

Pag 23. De Hr. MATY fteld, dat de menigte van ziekten, waar aan de kinderen onderheevig zyn, ons behoort aan te zetten, om derzelver getal te verminderen, door 'er ten minften een van wech te neemen; doch dit merkt de Schryver aan, als een der fterkfte tegenwerpingen tegen deszelfs voorftelling, vooral, daar de kinderpokjes eene ziekte zyn, waar voor de kinderen, korten tyd na hunne geboorte, het minfte bloot gefteld zyn, dewyl fy dan zoo veel niet in het geval zyn, van befmet te konnen worden, en, fchoon daar aan bloot ftaande, geene groote gefteldheid hebben, om voor dezelven vatbaar te zyn.

Volgens de fterflyften van Dr. JURIN en Dr. SCHEUCHZER vindt Dr. MATY, dat 'er negen van de twee honderd drie- en zeventig, dat is een van de dertig, die beneden den ouderdom van vyf jaaren ingeënt waren, geftorven zyn, tuffchen de jaaren 1721 en 1728. Doch, zoo Dr. MATY zich bepaald had tot de lyft van die, welke, ingeënt zynde, voor dat fy een jaar oud waren, geftorven zyn, zoude hy bevonden

den hebben, dat de evenredigheid veel grooter was, en wel, als een tot twaalf. Maar dewyl een van de dertig zelfs eene groote ſterfte is, en 'er aan deeze operatie op volwaſſenen in het werk geſteld, in die jaaren, maar een van de vyftig geſtorven is, zoo meent de Hr. MATY, dat, dewyl 'er veel meêr kinderen onder de vyf jaaren ſterven aan verſcheide ziekten, dan op eenigen anderen ouderdom, het meêr dan waarſchynelyk is, dat verſcheide, ja miſſchien de meeſte, van deeze negen zouden geſtorven zyn, al waren ſy niet ingeënt geweeſt. De Schryver nu vraagt, of het billyk en gepaſt is, de inenting te doen op eenen tyd, wanneer het gevaar, om andere zwaare ziekten daar by te krygen, zoo groot is? daar deeze, door konſt aangebragte ziekte, hoe gering ook geſchat wordende, egter op haar zelve zwaar genoeg is voor zwakke kinderen. Pag. 24.

De Hr. MATY handelt verder over de politieke voordeelen, die 'er ontſtaan zouden uit het vroegtydig inenten van jonge kinderen. Doch, zoo het uit het gezegde klaar blykt, dat de, door hem aangepreeſe, praktyk, nadeelig zy voor elk in het byzonder, zoo is het ook onnodig aan te toonen, dat het 'er eveneens mede gelegen is ten opzigte van het algemeen.

Schoon nu jonge kinderen minder geſchikt zyn, om door de inenting de Kinderpokjes te krygen, dan kinderen, die wat ouder zyn, zoo moet men evenwel bekennen, dat 'er omſtandigheden konnen voorvallen, waar door het zeer nuttig, en raadzaam word dezelve inteënten. In zulke gevallen oordeeld de Hr. PERCIVALL, dat het beeter is, twee of drie maanden te wagten, wanneer het kind reeds eenige van Pag. 26.

 die

die ongemakken zal zyn te boven gekomen, welke eigen zyn aan de eerſte maanden van ſyne geboorte, en het nog te vroeg is, om iets te vreezen te hebben voor het uitkomen der tanden. De bekwaamſte tyd tot de inenting ſchynt hem te zyn tuſſchen de drie en zeven jaaren in gezonde kinderen, en tuſſchen de vier en zeven jaaren in zulke, die zwak en teer zyn; de kragten der natuur zyn dan ſterk genoeg, de uitwaaſſeming geſchied vry en overvloedig, de aandoenelykheid van het lighaam is veel verminderd, de ingewanden zyn gezond, en zonder verſtopping, de geeſt, ſchoon werkzaam en vlug, word niet geſtoort door hevige gemoeds-bewegingen, de bekleedſelen hebben eene behoorlyke dunheid en de vezelen zyn noch te ſtrak noch te ſlap voor de uitbotting der pokſtoffe. Daarenboven kan het kind op deeze jaaren voorbehoedmiddelen gebruiken, als ook die, welk noodzakelyk zyn geduurende den loop der ziekte.

V I.

Dissertatio de nova methodo Lacte Caprillo, viribus medicatis digestionis animalis & artis ope imprægnato, morbis chronicis curabilibus, cito, tuto & jucunde medendi; Præside Ferd. Christoph. Oetinger *Med. Doct. & Prof. P. O. Acad. Elect. Mogunt. Scient. util. Socio; proposita ab Auctore* Christiano Frid. Reuss. *Hafniensi. Tubingæ ære Fuesiano.* 1769. 4°. *plag.* 4.

d. i.

Nieuwe manier, om de sleepende ziekten, schielyk, veilig, en gemakkelyk te geneezen door geiten-melk, met de kragten van geneesmiddelen bezwangert, onder voorzittinge van F. C. Oetinger verdeedigd door C. F. Reuss.

De Schryver handelt eerst van de kragten van de melk in het algemeen, en derzelver gebruik in de Geneeskunde, zoo tegen inwendige als tegen uitwendige gebreeken, vervolgens toont hy het onderscheid tusschen de melk van verscheide dieren, en het daar van afhangend nut, welk verschilt naar maate van den tyd, wanneer het dier gemolken word, en van het voedsel, welk hetzelve gebruikt heeft. Pag. 1.

De

De vrouwen-melk zoude ongetwyfed de beste zyn, om tot het geneezen der ziekten te gebruiken, doch de moeijelykheid, om dezelve altyd te bekomen, heeft gemaakt, dat men bedagt geweest is, om zich van die der beesten te bedienen. Op twee-erley wyzen heeft men dezelve gegeeven, of in de zomer-maanden, wanneer dezelve bezwangerd is met de kragten der kruiden, of na dat het dier met bekwaame kruiden gevoed was. HAMBERGER raadde dus, tegen de hypochondrie, de wey van geiten-melk te drinken, nadat het dier met gerst, kaasjes-kruid, endievie, en andere verkoelende en weekmaakende kruiden gevoed was. ETTMULLER liet in eene uitdrooging, uit de scheurbuik ontstaande, de melk van eene geit, met kruiden tegen de scheurbuik gevoed, gebruiken; en ROSNER schynt syne uitmuntende Verhandeling over de kragten van de melk, te Leiden in 1756. verdeedigd, en herdrukt in de verzameling van den Hr. HALLER. *Tom.* 4. *P.* 1. *p.* 226., alleenlyk geschreeven te hebben, om de, toen ter tyd zeer nieuwe, proeven over deeze zaak, door den Hr. POISSONNIER aan hem medegedeeld, waereldkundig te maaken. Men vindt daar in zeer aanmerkelyke voorbeelden van eene bloedpissing, overgegaan in eene uitteering der nieren, en geneezen door de melk van eene geit, die kleine brandnetels gegeeten had; van de scheurbuik, met de bloedpissing verzeld, en op dezelfde wyze gelukkig hersteld; van eene bloedspoeging, en van eene bloedstorting uit de baarmoeder, even eens geneezen, als ook van de waterzugt door melk van geiten, met de *parietaria* gevoed, wechgenomen. Tegen de aambeijen en verscheide ongemakken, daar uit

Pag. 14.
Pag. 17.
Pag. 19.

uit voortſpruitende, heeft de Hr. OETINGER met zoo veel voordeel laaten gebruiken de melk van zoo een dier, waar aan hy de *millefolium* gegeeven had, die hy in deeze geneeswyze voor de beſte houden moet.

Schoon nu deeze handelwyze zich in alle opzigten aanpryze, zyn 'er egter verſcheide zaaken, welke beletten, dat dezelve algemeen worde. Elk een kan zich zulke melk niet verſchaffen, de koſten zyn te groot, welke vereiſcht worden, om aan de geit zoodanig voedſel te geeven, en daarenboven eet dit dier ook niet alle kruiden, en ſommige zouden hetzelve zelfs nadeelig zyn, wanneer ſy alleen, en niet onder het gras vermengt, genuttigt wierden; behalven dat men niet weet, welke gifte men van de kragtigſte geeven moet, en welke maat men daar in behoord te houden, 't geen belet, dat men die vergiftige geneesmiddelen, welke thans in naam zyn, tot dit oogmerk niet zoo wel kan gebruiken. De Hr. OETINGER heeft het daarom der moeite waardig geacht, te onderzoeken, of en op welke wyze deeze ongemakken te vermyden zouden zyn, en daar omtrent verſcheide proeven te neemen in geiten, die niet alleen beter koop zyn, dan andere dieren, maar ook veele planten, zelfs vergiftige, eeten, waar van andere dieren eenen afkeer hebben, en geduurende de lente, zomer, en herfſt zeer veel melk geeven. Pag. 21.

By het neemen van deeze proeven heeft hy de geneesmiddelen droog, in poeder, met gemeen zout vermengt gegeeven, en de gifte allengskens vermeerderd, en dus niet alleen gezien, dat de zaak gemakkelyk en naar wenſch uitviel, en dat byna alle geneesmiddelen, met Pag. 23.

zout gemengt, van de geiten zonder nadeel gegeeten wierden, maar dat de smaak en kleur van de melk daar door ook veranderd wierd, en dezelve de kragten van de geneesmiddelen kreeg.

De kruiden, welke bevonden zyn, aan de melk haare kragten mede te deelen, zyn de volgende. *Radix Allii, asari, aristolochiæ, bardanæ, bryoniæ, calami aromatici, capparum, chelidonii, hellebori nigri, enulæ, gentianæ, liquiritiæ, ononidis, rhabarbari, rubiæ tinctorum, scrophulariæ, valerianæ; herba absynthii, anagallidis, arnicæ, artemisiæ, cardui benedicti, capillares omnes, centaurii minoris, cicutæ, fumariæ, hederæ arboreæ, marrubii albi, millefolii, nicotianæ, rorismarini, sabinæ, solani furiosi, trifolii fibrini, summitates juniperi & abietis, semina foenugræci, papaveris; baccæ juniperi, lauri; fructus hippocastani; aromata, cortex aurantiorum, cascarillæ, chinæ chinæ, fraxini, sassafras; lignum guajaci; visci querni; antimonialia, martialia, sulphur, mercurialia.*

VII.

JO. VIVENTII *Commentarius de Cicuta. Neapoli* 1767. 8°. *pag.* 76.

d. i.

Verhandeling over de *Cicuta*, door J. VIVENTIUS.

Zederd 1760. heeft men te Napels, en te Nola, van waar de Schryver is, proeven genomen met de *cicuta*, welke door eenen Apothe-

theker ontdekt wierd, rykelyk in Spanjen te groeijen. Doch de Schryver heeft met ſyne proeven 't eerſt begonnen in 1765. Deeze zyn, volgens de gevallen, in deeze Verhandeling, medegedeeld, volkomen overeenkomſtig met de verzekeringen van den Hr. STÖRCK. De Hr. SERAO, en andere Geneesheeren, zyn even gelukkig geweeſt. Verſcheide verzweeringen der Long met ſterke fluimloofing; aanmerkelyke verhardingen der buik-ingewanden door opſtopping der ſtonden verzeld; pyn in het loofen van het water; gezwellen aan den hals, insgelyks met verzweeringen; overblyffelen der venus-ziekte, zyn alle door het *extract* geneezen, en men heeft daar van tot een *dragma* gegeeven.

VIII.

Medical Eſſays and Obſervations; By CHARLES BISSET, *M. D. Newcaſtle upon Tyne: Printed by J. Thompſon, and ſold by A. Millar, D. Wilſon and J. Dodſley.* 1766. 8°. *pag.* 304.

d. i.

Geneeskundige Verhandelingen en Waarneemingen; door C. BISSEET.

De Hr. BISSET, door verſcheide andere geleerde werken (*) bekend, verdeeld dit in veele artykelen, waar van wy omſtandig ſpreeken moeten.

Ver-

(*) In het jaar 1755. heeft de Hr. BISSET uitgegeeven een werkje over de Scheurbuik, vooral

Pag. 4. *Verhandeling over de lugt-gesteldheid van West-Indien.* Die van de zee is gelyk aan de vaste winden, en maakt altyd droog weder, welk door de uitwaassemingen uit de zee gematigt word, doch op het Land verschilt het weer, en is doorgaans in den zomer en herfst regenagtig, in den winter en de lente droog. De quantiteit van de regen verschilt naar maate de grond moerassig of met bosschen bedekt is. In Zee is de lugt zelden bewolkt; doch by het land ziet men een dunne nevel, die, gelyk de Schryver meent, bestaat uit slymerige, olyagtige, zoute, harst- en gom-agtige, deelen, uit de zuuren uitwaassemingen van mineraalen en planten,

ten nutte van de Engelsche vloot, welk te Londen in groot Octavo gedrukt is, onder den volgenden titel: *a Treatise on the scurvy; designed chiefly for the use of the Britisch Navy. By* Charles Bisset. Men vindt daar van een uittreksel in *Comment. de rebus in scientia naturali & medicina gestis. vol. 5. pag.* 610; als ook in de tweede uitgaave van het uitmuntend werk van den Hr. Lind *Treatise on the scurvy pag.* 455. Naderhand, in het jaar 1762. namentlyk, heeft hy, zonder egter synen naam op den tytel te plaatsen, het volgende werk doen drukken. *An Essay on the medical constitution of Great Britain. To which are added Observations on the Weather, and the Diseases, which appeared in the period, included between the first of January* 1758, *and the Summer-Solstice in* 1760. *Together with a Narrative of the Troat Distemper and the Miliary Fever, which were epidemical in the Duchy of Cleveland in* 1760. *Likewise Observations on the Effects of some Anthelmintics, particularly of the great Bastard Black Hellebore, or Bearsfoot.* Ook van dit werk leest men een uittreksel in *Comment. Lips. Vol.* 13. *pag.* 486. Van syne aanmerkingen omtrent eenige krachtige middelen tegen de wormen zullen wy gelegenheid hebben, eenige bladzyden verder te spreeken.

ten, dewyl het yzer daar door verroeſt, het zilver, en de ſleutels en ſchaaren, welke men in den zak draagt, den glans verlieſen. De lugt op het land onder de verzengde lugtſtreek, is minder gezond, dan die op Zee, om dat dezelve, of te heet, of te droog, en met dampen bezwangert is.

Van de gemeene uitwendige oorzaaken der gezondheid en der landziekten in de Weſt-Indien. Deeze leid de Schryver af uit de beſchreeve lugt-geſteldheid, geevende teffens acht op den grond, waar over de lugt gaat. Hy merkt aan, dat men aldaar zelden aamborſtige menſchen vindt, en dat 'er rykelyk ſpyſen vereiſcht worden, om dat dezelven ſchielyk worden verteert. In de ziekten heeft de gal de overhand, en ſy zyn zelden tot ontſteekingen geneegen, wegens de verandering van eene koude lugt in eene warme, door de hitte van de verticaale Zon veroorzaakt, waar door de vaſte deelen van het lighaam verſlapt, het bloed dunner en ligter gemaakt word, zoo dat, als een vreemdeling door de eene of andere oorzaak de koorts krygt, dezelve aanſtonds in eene kwaadaartige galagtige, of zoo eene, die door den rooden loop verzeld word, overgaat. Pag. 11.

Beſchryving van de Gal-koorts in de Weſt-Indien. Dikwils heeft de Schryver, geduurende ſyn vierjaarig verblyf aldaar, dezelve waargenomen. Sy taſt voornamentlyk de vreemdelingen aan, en hen, die nog geen jaar in dit Land gewoont hebben, doch zelden de inboorlingen. Zeer omſtandig verhaalt hy den geheelen loop der ziekte. Men weet, dat de ziekte op handen Pag. 20.

 is,

is, door eene vermoeidheid, ſlaapeloosheid, verminderden trek tot eeten, eene zwaarte van de maag, bleeke kleur in het aangezicht, vliegende hitte en pynen door den rugge en het hoofd. Op eene huivering volgt aanſtonds eene zeer zwaare hitte van eene heete koorts, die vervolgens alle gewoone toevallen verwekt; de ademhaaling blyft egter gemakkelyk ſchoon dezelve ras is. Daar komen by rykelyke braakingen van groene gal, ſomtyds een ſoortgelyke loop, en al 't geen de lyder gebruikt, word wederom wechgeworpen. De koorts vermeerderd wynig, de pols word klein, ras, ongeregeld, de pis dik, de benauwtheid voor het hart houd aan, en ſomtyds openbaard zich eene rykelyke neusbloeding. Op den derden dag zyn de oogen en het aangezicht geel, de pyn in het hoofd verminderd, de braaking houd aan, de koorts neemt af, de tong word droog, de pyn voor het hart is zwaar, de pis is als met bloed gekleurd. Op den vierden dag zyn de oogen meêr geverft, de pis geeft aan het linnen de kleur van gal, de koorts neemt nog meêr af, de leden zyn weinig warm, de braakingen blyven dezelfde, doch zyn minder galagtig. De *Hypochon ria* zyn geſpannen, gezwollen, en worden pynelyk. Den vyfden dag komt het bloed uit het tandvleeſch, en den mond, doch word zeldzaam uitgebraakt of met den afgang ontlaſt, zoo 'er ſpaanſche vlieg-pleiſters aangelegd zyn, komt het bloed door dezelven te voorſchyn, de geelzugt vermeerderd, men bemerkt geen dorſt of koorts, de kragten zyn byna geheel wech. Eindelyk komt daar by de hik, eene beving der leden, ſlaap-ziekte, beroerte, de dood. Deeze toevallen en de loop der ziekte ver-

verſchillen in langduurigheid, zoo dat de Schryver deeze ziekte binnen zeven uuren doodelyk heeft waargenomen. Weinige uuren voor den dood word een bruin vogt, gelyk aan koffy, uitgebraakt. Het bloed, by eene aderlating afgetapt, word dik, heeft weinig wey, en in dezelve dryven roode bolletjes. Na den dood ziet men paarſche vlakken op het lyk. De lyder is in groot gevaar, wanneer de geelzugt zich ſchielyk openbaard, en, hoe eer de koorts zonder ſcheiding ophoud, zoo veel te doodelyker is dezelve. De geelzugt, die op den zevenden dag komt, met eene gelyke pols, verligt de ziekte, vooral wanneer de huid vogtig is, en men een geel grondzetſel in de pis waarneemt. Somtyds duurt de ziekte lang, en eindelyk komt de lyder dezelve met veel moeite te boven; ſomtyds veranderd ſy in eene kwaadaartige tuſſchenpoozende koorts, of in eene ongeneeslyke *Cachexie*. Over het onderſcheid deezer koortſen laat de Schryver zich breedvoerig uit. Om dezelve voor te komen, moet men het lighaam zuiver houden en een vry genot van de lugt hebben. De geneeswyze van den Hr. HILLARY beſtaat in eene rykelyke aderlating, het gebruik van veel warm water en het *opium*, na dat een buikzuiverend middel gegeeven is, vervolgens in zweetdryvende en de verrotting tegenſtaande middelen, vooral in een aftrekſel van den ſlangen-wortel en ſaffraan, wyn van Madera, het *elixir* van koper-rood, en het limoenen-ſap, met water verlengd. Hy kon den koorts-baſt niet gebruiken wegens deszelfs onaangenaamen ſmaak, waar van de lyders eenen afkeer hadden. Deeze geneeswyze voldoed den Schryver niet; zoo de ziekte kwaad-

aartig is, ook verwerpt de Hr. HILLARY de ſpaanſche vlieg-pleiſters, en de Hr. BISSET meent, dat hy nooit waare kwaadaartige koortſen geneezen heeft (*). De middelen moeten naar maate van de toevallen verſchillen, en de Schryver heeft zelve een afkookſel van den koorts-baſt niet zelden met nut gebruikt.

Be-

(*) De Hr. HILLARY heeft in 1759. een zeer goed werk in het licht gegeeven over de veranderingen van de lugt en de heerſchende ziekten op het Eiland Barbados; waar by gevoegd is eene Verhandeling over de galagtige rotkoortſen, *Yellow fever* genoemd, en andere ziekten, welke op de Weſt-Indiſche Eilanden, onder de verzengde lugtſtreek, gemeen zyn. De Engelſche tytel is *Obſervations on the Changes of the air and the concomitant epidemical Diſeaſes in the Island of Barbados. To which is added a Treatiſe on the putrid bilious fever, commonly called the Yellow fever and ſuch other Diſeaſes as are indigenous or endemial in the Weſt-India Islands or in the Torrid Zone.* Men vindt van dit werk gewag gemaakt in *Comment. Lipſ. vol.* 10 *pag.* 622. Ook verdient, behalven dit werk, over deeze ziekte in gezien te worden eene *Diſſ. de febre maligna bilioſa Americæ* door den Hr. JOHAN MOULTRIE den tienden Maart 1749. te Edimburg verdeedigd, en, om derzelver zeldzaamheid, door den Hooggel. Hr. E. G. BALDINGER in 1768. te Langenſalza wederom in het licht gegeeven. Hy beſchryft de toevallen, oorzaaken, en uitkomſt der ziekte zeer nauwkeurig, en raad de lyders, om hen te geneezen, in een ruim vertrek te houden, op dat ſy eene zuivere lugt inademen, lugtig te dekken, de lugt dikwils te ververſchen; in volbloedige eene aderlating te doen; zuure, verkoelende, ontbindende, zagte zweetdryvende middelen te gebruiken; brengende eene vermeerde uitwaaſſeming in den beginne der ziekte zeer veel nut

aan

Berigt van de ontleding der lyken aan deeze ziekte geſtorven, en aanmerkingen omtrent de onmiddelyke oorzaak der gal-koortſen. De Schryver deelt drie waarneemingen mede. 1. In eenen Schipper, die den derden dag der ziekte ſtierf, vondt hy het vet, het net, de darmen met de gal gekleurd. In de maag wierd bevat eene ſtinkende, donker-groene, ſtoffe, de twaalfvingerige darm

aan; het lyf geſlooten zynde, zagte clyſteeren te zetten; buikzuiverende middelen te geeven. In het tweede tydperk, de huid reeds geel zynde, komen deeze niet meêr te pas. De lyders krygen dan dikwils zeer zwaare afgangen, die eene ſcheiding maaken; doch welke men niet al te zeer de overhand moet doen neemen, waarom ſomtyds ſamentrekkende middelen te pas komen. Zoo op het einde der ziekte eene ſlaperigheid daar by komt, is een Spaanſche vlieg-pleiſter, op het hoofd gelegd, van het meeſte nut, doch dezelve veroorzaakt ſomtyds het vuur, of eene ontſtooke verzweering, die gedurig eene dunne ſtof geeft. In het eerſte tydperk, de ontſteeking nog daar zynde, oordeelt de Hr. MOULTRIE dezelven nadeelig, en hy raad dezelven daarom te vermyden tot op den *dies criticus*, die doorgaans den vyfden of zevenden is. De bloedſtortingen uit den mond of neus, moeten in het tweede tyd-perk niet geſtuit worden, ten zy ſy al te zwaar zyn. De koorts-baſt is het beſte middel, om het vuur voor te komen, en, na de vermindering van de koorts, komt dezelve ook te pas, om te verſterken, zoo dra de kragten genoegzaam vermeerderd zyn, word een buikzuiverend middel gegeeven. Van de fraaije Verhandeling, door den Hr. JACOB MAKITTRICK op de genoemde Hoogen-School in 1766. verdeedigd, en my, voor korten tyd, door de goedheid van den beroemden Edinburgſchen Hoogleeraar, A. MONRO, ter hand gekomen, hoop ik by eene nadere gelegenheid te ſpreeken.

darm had de natuurlyke kleur, de nugtere was paerſch, in den ongewonden was een worm, de dikke darmen en de vaten van het darmſcheil waren ſamengevallen. Dat de paerſche kleur niet door het vuur, maar door bloed, welk buiten de vaten gekomen was, veroorzaakt wierd, bleek uit een gedeelte van den twaalfvingerigen darm, welk afgeſpoeld en dus wit geworden was, waar in men ook geene tekenen van eene voorafgaande ontſteeking gewaar wierd. De gal in de galblaas was dik, groen; de holle ader opgezet, vol bloed, de groote ſlagader ſamengevallen; de regter holligheid van het hart bevatte vloeibaar, rood, niet ſtinkend, bloed, de vaten van de long en herſſenen waren opgezet. 2. Een ander Schipper ſtierf den agtſten dag der ziekte; in het net, welk vet was en de kleur van de gal had, waren waterblaasjes, met eene olyagtige wey gevuld; in het *meſocolon* ontdekte men ſoortgelyke. De lever, van alle tekenen van ontſteeking bevryd, bevatte in de blaas groene gal, die gemakkelyk in den twaalfvingerigen darm kon gebragt worden. In de gezonde darmen was een bruin, zwartagtig, vogt. De man had reeds vyf maanden in de Weſt-Indien geleeft. Een derde, die ook vyf maanden lang zich aldaar had opgehouden, was reeds den zesden dag geſtorven, na dat hy in den bovenbuik eene ondragelyke pyn geleden had. De vaten in het net en het darmſcheil waren met bloed opgezet, in den ruigen rok van de maag waren eenige tekenen van ontſteeking, doch dezelve was, gelyk de Schryver denkt, door de geweldige braakingen veroorzaakt. In den twaalfvingerigen darm was eene galagtige, zwarte, ſtinkend, ſtoffe, gelyk ook in de overige dun-

dunne darmen; in de galblaas was dikke gal. De lever was gezond, en geenzins ontſtooken, de regter holligheid van het hart wyd, met bloed opgezet, doch de linker ledig. In het regter oor waren waterblaasjes, met olyagtige wey gevuld, en deeze ontdekte men ook op de inwendige oppervlakte van de regter holligheid (*). Om de tegenwoordigheid en voortgang van de verrotting nategaan, heeft de Schryver, het bloed uit het regter hart, vervolgens de gal uit de galblaas, en het galagtig vogt, in den twaalfvingerigen darm gevonden, elk afzonderlyk, eveneens gedekt, aan de lugt blootgeſteld. Na veertien uuren ſtonk het bloed reeds, en binnen denzelfden tyd was de verrotting veel ſterker in het galagtig vogt van den twaalfvingerigen darm; de gal was, zelfs na verloop van vyftien uuren, niet verminderd. Hier uit beſluit

(*) De Hr. MOULTRIE heeft in het lyk van een man, in fyn agtentwintigſte jaar aan deeze ziekte geſtorven, als ook in verſcheide andere lyken, de oppervlakte van de maag, darmen, het darmſcheil, de lever, ja van alle buikingewanden, geel gevonden; hier en daar zag hy op dezelven breede paerſche vlakken. Van binnen waren de maag en darmen zeer ontſtooken, in deeze, als ook in de omleggende deelen was de hitte zeer groot, ſchoon de lyder reeds agt of tien uuren was dood geweeſt. De lever was ongemeen ontſtooken, en ruim eens zoo groot, bevattende dun zwart bloed; derzelver holle gedeelte was paerſch, verſtorven; de gal in de galblaas was zeer dik, zwart; ook wierd ſoortgelyke gal in den gemeenen galbuis (*ductus choledochus*) gevonden. De pis was in de blaas dik, zwart, en ſtinkende; op de long zag hy veele vlakken, doch voor het overige ſcheen dezelve van de natuurlyke geſteldheid niet af te wyken.

ſluit hy, dat de gal van zich zelve niet tot verrotting overgaat, doch, zoo dezelve opgehouden en in den twaalfvingerigen darm uitgeſtort word, zeer ſterk ontaart door de bedorve ſappen, en tot verrotting overgaat, verder door de melkvaten opgeſlorpt word, en de geelzugt verwekt, terwyl een ander gedeelte van de gal in de lever tot de vaten terug keerd, in het bloed gebragt, en met hetzelve door het lighaam omgevoerd word. Door de geduurige braakingen word het bloed ook meer bewoogen door de lever, en de afſcheiding van de gal vermeerderd..

Pag. 66. *Waarneemingen en bedenkingen omtrent de verrotting, en de kooking der ſchadelyke vogten in koortſen.* De Schryver wederlegt hier in de meening, dat de koortſen door eene rottige giſting der vogten zouden ontſtaan; want, ſchoon hy toeſtaat, dat de rotkoortſen ſomtyds van rottige uitwaaſſemingen voortſpruiten, verzekerd hy, dat het egter niet beweezen is, dat deeze uitwaaſſemende ſtoffe eene giſtende zy, dewyl anders alle vogten daar door zouden moeten worden aangedaan. Hy loopt derhalven verſcheide ziekten door, en overweegt de kragten en uitwerkingen der geneesmiddelen. In de galkoortſen ſteld hy de rottige geſteldheid van het bloed meêr eene uitwerking, dan oorzaak. De dunheid van het bloed word verbeterd door zuuren, door den koorts-baſt en ſoortgelyke middelen, daar het bloed, welk in de lugt gehouden word, zeer dun word, ſterk ſtink, en eindelyk verrot. Het bloed, in eene vlekkoorts uit de ader getapt, ſtremt, is in de midden wit, heeft weinig wey, welke met de roode bloedbolletjes zeer nauw ver-

vereenigt is. Deeze kwaadaartige koorts hangt Pag. 73.
daarom af van het ſchadelyk vogt, welk, zoo de uitkomſt gelukkig zal zyn, gekookt word, en niet verrot, ten zy hetzelve ſtil ſtaa, 'tgeen egter door bekwaame middelen kan belet worden. Deeze koorts is zeer verſchillende, of door uitwendige oorzaaken, of door de byzondere geſteldheid van den lyder. De koorts-baſt maakt niet, dat de ſchadelyke ſtoffe gekookt worde, doch in eene ontſteeking belet dezelve het vuur, niet door eene verrotting tegenſtaande kragt, maar door de verſterkende, gelyk men ziet daar uit, dat andere, de verrotting tegenſtaande, middelen, die zelfs meêr kragten hebben, in deeze gevallen niets uitwerken. De Pag. 79.
zuuren zyn in traage en kwaadaartige koortſen niet voldoende, behalven dat ſy de verrotting tegenſtaan, verkoelen ſy ook, en, zoo ſy by den koorts-baſt gevoegd zyn, neemt men waar, dat ſy de koorts vermeerderen, terwyl ſy de *vis vitalis* bepaalen, de natuurlyke geſteldheid van het bloed bewaaren, zoo dat de kwaade ſtoffe gekookt worde. De kwik doed in de ſcheurbuik hetzelfde; het *Antimonium emeticum* dryft ſomtyds aanſtonds het ſchadelyk vogt uit het lighaam. Andere middelen verbeteren byzondere ſcherptens, als de *Saſſaparilla*, zwavel. De Pag. 83.
Spaanſche vlieg-pleiſters lokken in kwaadaartige koortſen de ſchadelyke ſtoffe naar den omtrek van het lighaam. Zagte buikzuiverende middelen wekken in dit geval de *vis vitalis* op, door de verſtoppingen te ontbinden, de uitwaaſſemingen te vermeerderen, en te beletten, dat de kwaade ſtoffe in het bloed gebragt worde. De dierlyke ſappen, als de gal, bevorderen de verrotting niet meêr, gelyk veele denken. De Pag. 85.
gal

gal verrot traager, als het bloed; doch de ſappen, die met eene zuure chyl bezwangert zyn, doen dit ſchielyker, en in dit geval is de onthouding van ſpyſen zeer goed. Eindelyk zyn eenige koortſen van eenen rottenden aart, van deeze eindigen de meeſte in eene beroerte; ſy taſte ook aan dieren, die alleen van kruiden leeven.

Pag. 92. *De geneezing van het Zenuwagtig colyk.* Onder alle middelen heeft de Schryver het beſte gevonden de kwyling, door *calomel* verwekt; hy ontdekte de voordeelen van deeze manier voor 't eerſt in 1743. in Jamaica, wanneer hy aan een matroos, deeze ziekte in den hoogſten graad hebbende, herhaalde giften van *calomel* en *ſcammonium* gaf, gelyk RIVERIUS in hardnekkige gevallen aanpryſt. Dit middel, ſchoon door clyſteeren geholpen, verwekte geene ontlaſtingen, maar de *calomel* deed de kwyl-klieren aan, deed de keel zwellen, en verwekte eene kwyling, waar op het colyk aanſtonds verdween, zoo dat het nooit wederom gekomen is. In vier gevallen heeft hy verder dit middel beproeft, en ontdekt, dat de pyn voor altoos verdweenen is, zoo dra de klieren begonnen te zwellen, en de kwyling een aanvang nam, zoo dat het volſtrekt onnoodig was, met het gebruik van de *calomel* aan te houden. De Hr. FERGUSON, aan wien hy de ontdekking van dit middel mede deelde, bediende zich van hetzelve in verſcheide gevallen met zeer veel nut. In zulke, welke geene kwyling ſcheenen te vereiſſchen, hebben ſpaanſche vlieg-pleiſters, aan het bovenſte en voorſte gedeelte van de deybeenen gelegd, ſomtyds veel nut aangebragt, dewyl de ſchadelyke ſtoffe

ſtoffe doorgaans van eene jigtige natuur was. Eene ontbinding van anderhalf once van het *ſal. cath. amar.*, in eene pint van een afkookſel van anys-zaad, is in dit geval een zeer goed buikzuiverend middel, het welk na de kwyling noodig is, om de zwelling van de keel te verminderen, en de kwyling te doen ophouden.

Waarneeming van de toevallige tetanus. De krampagtige ſluiting van de ſpieren van de kaak is altyd toevallig, en word verwekt door wonden, of verzweeringen in zenuwagtige of peesagtige deelen, by het afzetten van leden, ſamengeſtelde beenbreuken, ontſteekingen en het vuur, ſomtyds zelfs by eenvoudige ontwrigtingen, beenbreuken, en verdraaijingen. Dit is een gewoon toeval in de Weſt-Indien, doch op de eene plaats word hetzelve meêr, dan op de andere waargenomen. Wanneer de *tetanus* verwekt is door eene wonde in het hoofd, ſtrekt dezelve zich doorgaans niet verder uit, dan de ſpieren van de onderſte kaak en keel; dezelve word door geene zwaare of ſcherpe pyn verzeld, en de kramp vermeerderd by trappen tot dat de kaaken volkomen geſlooten worden; de kwyl, welke de lyder niet kan doorſlikken, loopt dan uit den mond, of word door eene ſterke uitademing uit denzelven gedreeven. De lyder, die geenen of weinig trek tot ſlaapen heeft, noch ook zeer ongemakkelyk, dorſtig, of hongerig is, wandeld als een zwaarmoedig menſch, is in ſtaat, om op de beenen te ſtaan, zoo de kramp door eene eenvoudige wonde veroorzaakt is, en blyft gevoelig, tot op het oogenblik, dat hy ſterft. De ziekte word doorgaans verzeld met eene moeyelyke ſlikking, om dat

Pag. 96.

dat de *larynx* grootendeels onbeweegelyk is door de kramp van de ſpieren, welke dezelve doen reiſen en daalen. Somtyds komt ook daar by eene moeyelyke ademhaaling, waarſchynelyk door eene kramp van de ſpieren, die de *glottis* toetrekken, welke, zeer aanmerkelyk zynde, veeltyds de oorzaak kan zyn van des lyders dood. De *tetanus*, welke veroorzaakt word door eene afzetting van het been, is ſamengeſteld uit de beſchreeve *tetanus*, en uit geweldige en pynelyke ſtuipen van de ſpieren van de dey en ſtomp, welke by beurte ophouden, en zich wederom openbaaren. De ziekte toeneemende, worden deeze ſtuipen geweldiger, en komen ſchielyker weder, verwekkende dikwils een ſterk zweet; ſomtyds ondergaan de ſpieren van de andere leden, en die van den romp, ſoortgelyke ſtuipen. Doorgaans vertoont zich, in de Weſt-Indien, de toevallige *tetanus* op den vierden dag na de afzetting van het deel, of eene ontvange hoofdwonde, en eindigd doorgaans in den dood op den vierden of vyfden dag. Doch, zoo dezelve verwekt is door eene geweldige en gevaarlyke ziekte, als eene ſamengeſtelde breuk van de dey, of eene hoofdwonde, waar by het dikke herſſenvlies geprikkeld word door een gedeelte van het been, dat neêrgedrukt is, eene ſpoedige aanwending van de trepaan verzuimd zynde, dan begind de *tetanus* op den tweeden of derden dag, en is reeds voor den vierden doodelyk, hoewel, in deeze gevallen, de dood waarſchynelyk verhaaſt word door het geweld der eerſte ziekte; anders heeft het eerſte plaats, 't geen met het gezegde van *Hippocrates* ook overeenkomt. Niet meêr dan eenen lyder heeft de Schryver gehad, die dit

toeval

toeval overleefde. By deezen wierd het been afgezet, boven de inplanting van het *ligamentum patellæ* en de peesen van de *flexores*, dewyl het bovenste van het scheenbeen door eene geschoote wonde beschadigd was. Den volgenden dag wierd hy gebragt in het hospitaal, en de *tetanus* begon op den vierden dag, doch, de bovengenoemde band en peesen doorgesneeden zynde, wierden de stuipen minder en de pyn geringer, de stomp had altyd eene trillende beweeging, de kaak, schoon styf zynde, en weinig beweeging hebbende, sloot egter nooit vast tegen de bovenste. Na den vyfden dag begonnen de stuipen te verminderen, en na den zesden waren sy geheel en al verdweenen, zonder hulp van *opium*. De koorts-bast is het allerbeste middel tegen dit toeval, welk van het allergrootste nut is in alle groote wonden, in heete lugtstreeken. Na eene afzetting of zwaare wonden behoord derhalven een afkooksel van den koorts-bast rykelyk gedronken te worden, vooral indien by dezelven eene sterke kneuzing is; de stomp moet eenige dagen verbonden worden met pluksel, bevogtigd in gelyke deelen van een aftreksel en afkooksel van den bast. Zoo de lyder eene ongezonde lugt, die in veele tusschenpoozende koortsen voortbrengt, inademd, moet het inwendig gebruik van den koorts-bast zelfs voortgezet worden, tot dat de geneezing geheel en al volbragt is. In de West-Indien zyn in de *tetanus* doorgaans alle middelen vrugteloos, zelfs het *opium*, welk onder gematigde lugtstreeken zoo heilzaam is. Zoo het toeval veroorzaakt word door eene geneigtheid tot het vuur, zal waarschynelyk het *opium* vrugteloos zyn, m ar zoo hetzelve den lyder tot over den vyfden dag

in het leeven behoud, zal het hem waarſchynelyk herſtellen, vooral zoo de wonde dan een goed aanzien krygt. Dewyl, in deeze ziekte, de lyder dikwils met moeite ſlikt, kan het somtyds noodzakelyk zyn, het aftrekſel van het *opium* in de keel te brengen, door middel van een vrouwen-*catheter*; doch, zoo dit niet geſchieden kan, of zoo de kaaken zoo vaſt geſlooten zyn, dat de lyder geen vogt in den mond kan krygen, moet hetzelve door een clyſteer ingeſpooten, als ook op de wonde en tegen de keel gelegd worden. Nooit heeft de Schryver de *Opiſthotonus idiopathicus*, welke zoo nauwkeurig beſchreeven is door Dr. CHALMERS *Med. Obſer. and Inquiries vol.* 1. *pag.* 87. (*), in de West-In-

(*) De Hr. LIONEL CHALMERS, vindende, dat men tot hier toe niets, dat wezenlyk goed en nauwkeurig was, over de *Opiſthotonus* en *tetanus* aangetekend vondt, oordeelde noodzakelyk, ſyne waarneemingen over deeze ziekten gemeen te maaken, en zond dezelve uit *Charles-Town* in Zuid-Carolina aan den Hr. J. FOTHERGILL, die dezelven aan de Societeit der Geneesheeren in Londen heeft medegedeeld.

Onder de gematigde lugtſtreeken worden de genoemde ziekten zelden waargenomen, doch in de landen, die meêr Zuidwaards leggen, en warmer zyn, kan men dezelven als eene algemeene ziekte, vooral onder de zwarte ſlaaven rekenen. In Zuid-Carolina vertoonen ſy zich in alle Jaargetyden, maar niet zoo dikwils in den winter, meêr in de lente en herfſt, en het allermeeſt in den zomer, wanneer de zeer heete lugt dikwils ſchielyk veranderd door de ſterke ſlag-regenen. De Hr. CHALMERS verdeeld den geheelen loop der ziekte in drie tydperken, waar van het eerſte de volgende toevallen heeft. De lyders klaagen over eene ongemakkelyke ſtyfte van den hals en de ſchouderbladen, welke door-

Indien waargenomen; de twee volgende gevallen, het eene van een *Opisthotonus* en het andere [illegible] van [illegible]

doorgaans voor eene koude word aangezien; het lighaam is zeer traag; de styvigheid vermeerderd allengskens zodanig, dat sy het hoofd naar vooren noch naar de zyden buigen konnen. Het word moeyelyk den mond te openen, en te slikken; sy krygen dikwils schielyk eene krampagtige pyn onder het degenswyze kraakbeen, tot aan den rugge-graat; deeze pyn komt spoedig en met meêr geweld weder, en word gevolgd door eene vermeerderde styvigheid van den hals en de schouderbladen, en eene vastere sluiting van de kaak. Sy gebruiken geen voedsel, uit hoofde van de moeyelyke slikking. De kramp strekt zich langs den geheelen rugge-graat uit tot aan de leden, en noodzaakt de lyders naar bed te gaan. Dit tydperk duurt drie of vier dagen, en neemt in deezen tyd toe; doch somtyds gebeurt het, dat de ziekte in weinige uuren zoo zeer verzwaart, dat de lyders dikwils voor den derden dag sterven. De pols is in dit tydperk traag en zeer hard, het lyf is geslooten, doch in het bloed, welk uit de ader loopt, ontdekt men geene verandering. In het tweede tydperk ontdekt men dezelfde toevallen, die egter veel zwaarer zyn, en de krampen komen meêr weder. De krampagtige pyn onder het degenswyze kraakbeen, welke een zeker kenteken van de ziekte is, komt veel eer wederom, en plaagt den lyder ten minsten alle tien of vyftien minuuten, brengende dezelve dan eene terug trekking van het hoofd en 't geheele lighaam te weeg. Het aangezicht is dan bleek, dan rood, ziet 'er zeer zwaarmoedig uit; de kaak word vaster geslooten, en, zoo men dezelve wil neêrdrukken, komt de kramp schielyker weder; de spieren, die de slikking te weeg brengen, worden zeer getrokken; als de kramp een weinig ophoud, blyft 'er altyd over eene styvigheid der aangedaane deelen; de pols is altyd hard en doorgaans traag, doch in eenige weinige raster; het bloed heeft ook op deezen tyd

van een' algemeenen *tetanus*, waren beide toevallig, en het gevolg van eene ontſteeking in de maag. Een jong matroos, van eene goede lighaamsgeſteldheid, wierd naar het Hospitaal gezonden op het einde van den eerſten dag van ſyne ziekte. Hy klaagde voornamentlyk over eene ſcherpe, aanhoudende, pyn in de maag, [illegible] voor-

geen teken van ontſteking, maar ſchynt veel eer meêr ontbonden en wateragtig te zyn. In het derde of laatſte tydperk, raakt de lyder in eenen elendigen ſtaat; de krampen laaten hem byna geen oogenblik in ruſt, en hy is zeer pynelyk. Sy doen dan zelfs de voorſte ſpieren van het lighaam aan, terwyl de agterſte met zoo veel geweld ſamengetrokken worden, dat de ruggegraat als een boog agter over gekromt word, en de lyder alleenlyk op het agterhoofd en de hielen ruſt. Hy raakt ſterk aan het zweeten, de pols word zeer ras, klein en ongeregeld; de hitte vermeerderd ſterk, hy word ylhoofdig, zeer benauwt, en ſterft dikwils in eene algemeene ſtuip. De beſchreeve ziekte komt in veele opzigten overeen met den *tetanus*, doch in dit laatſte ongemak worden zoo wel de voorſte als de agterſte ſpieren in den beginne aanſtonds getrokken; de buik is altyd hard en plat; 't geen in de *Opiſthotonus* eerſt op het einde der ziekte word waargenomen; de ſlikking is een weinig gemakkelyker; de krampagtige pyn onder het borſtbeen word ook in deeze ziekte beſpeurt. Dewyl door zulke geweldige ſtuipen, welke alle de werkingen van het lighaam in diſorder brengen, de afkleinſingen ook belet worden, blykt het ten klaarſten, dat men van de natuur geene hulp door eene ſcheiding (*criſis*) te wagten heeft, doch van de konſt alleen moet men deeze verwagten, zoo egter, dat alle heete en ſcherpe middelen, vooral de ſpaanſche vlieg-pleisters, te vermeiden zyn. Van zagte ontlaſtende, zweetdryvende, en braakverwekkende, middelen heeft men niets goeds te wagten; en men kan de [illegible] eenige

voornamentlyk aan derzelver bovenſte opening agter het degenswyze kraakbeen; als men den bovenbuik naar de linker zyde drukte, vermeerderde de pyn; ſyn pols was geſpannen, hard, maar niet zeer ras; ſyn aangezicht was rood, en de ademhaaling niet volkomen vry; hy lag op ſyn rug, het hoofd laag, en de nek en ruggegraat

eenige hoop ſtellen in warme baden, en het rykelyk gebruik van *opium*, en ook ſomtyds, vooral in bloedryke lyders, in eene aderlating, die dan met het begin van het tweede tydperk behoord te geſchieden. De warmte van het bad moet ingerigt worden na de geſteldheid van de lugt, en de meêr of mindere hitte, in den lyder waargenomen. Terwyl de lyder tot aan het hoofd in het bad zit, moet de hals, borſt, en rug zagtjes gewreeven worden, en hy moet zoo lang in het bad blyven, tot dat de pols zagter en voller word. Van het *opium* moet men grooter giften geeven zoo dikwils, als de werking van de eerſte gifte ſchynt geeindigd te zyn, en daar mede behoord men zoo lang aan te houden, tot dat de krampagtige pyn onder het degenswyze kraakbeen verdwynt, en de andere ſtuipen ophouden. Verzagtende clyſteeren, die de krampen wechneemen, moeten ook gezet, en op het harteputje behoord een blaas, met warm water gevuld, gelegd te worden. De ſtyve deelen worden met vette ſlymerige middelen beſmeerd, en eindelyk geeft men een zagt buikzuiverend middel, eenige dagen na dat de kramp wechgenomen is. Zoo dikwils na het bad de ſlikking een weinig vryer geworden is, raad de Schryver, den lyder eenen weekmaakenden drank, of zuure wey, te geeven, en, als voedſel, een afkookſel van haver te laaten gebruiken.

Verſcheide waarneemingen van eene krampagtige ſluiting van de kaak, deels door eene uitwendige, deels door eene inwendige, oorzaak ontſtaan, zyn door ons op onderſcheide plaatſen van dit werk medegedeeld.

graat uitgeſtrekt; wanneer hy zich zelve van het bed opligte, 't geen hy met eenige moeite kon doen, en als hy ſyn lighaam in het minſte boog, was de pyn van de maag aanſtonds vermeerderd, en het hoofd met de ſchouders wierd met een ſchok naar agteren getrokken. Het zagtſte vogt, in eene zeer geringe quantiteit gedronken, veroorzaakte zwaare pyn, zoo ſchielyk als het de bovenſte opening van de maag aanraakte, en verwekte de krampagtige trekkingen in de ſpieren, welke den nek en ruggegraat uitrekken. De ſpieren van de onderſte kaak waren in dit geval zeer weinig aangedaan, en het was aanmerkelyk, dat de lyder niet braakte, noch eenige pooging daar toe had, ſchoon de braakingen van ſommigen geteld worden onder de toevallen van eene ontſtooke maag. De lyder was volmaakt geneezen binnen den tyd van vier dagen, voornamentlyk door herhaalde aderlatingen; het bloed, welk afgetapt was, bedroeg omtrent vyftig oncen. Het dikke gedeelte was vaſt, had van boven eene roode kleur, maar geene ontſteekings-korſt. Kort na dit geval had de Schryver een ander in eenen zwarten jongen, negen jaaren oud. De Heelmeeſter, aan wien hy toekwam, berigte, dat hy alle de bovengenoemde toevallen gehad had in het begin van de ziekte, maar dat hy kort daarna aangetaſt wierd door een' *tetanus* van het geheele lighaam, blyvende ſtyf en uitgerekt, volkomen zonder beweeging, als een blok hout, tot den dood. De heelmeeſter opende het lyk, en vondt de maag zwart en verſtorven. Dewyl deeze lyder ook niet braakte, meent de Hr. BISSET, dat men kan ſtellen, dat de braaking in eene volmaakte ontſteeking van de maag niet

mo-

mogelyk is, niet alleen, dewyl de ſpier-vezelen van dit ingewand daar by buitenſtaat geſteld zyn, om zich ſamen te trekken, maar ook dewyl de drukking van het middenrif en de buikſpieren onder het braaken de allerondragelykſte pyn zoude veroorzaaken. Doch, zoo de ruige rog van de maag ontveld of weinig ontſtooken is door de ſcherpte van ontaarte gal, en daar by komen geweldige walgingen, gelyk dikwils gebeurt in zwaare galkoortſen, dan kan de braaking plaats hebben, en in dit geval word dezelve door de zagtſte voedſels verwekt, en is ongemeen hardnekkig.

Natuurkundig onderzoek van de uitwaaſſeming, en den toegang van plaatſelyke middelen tot diep gelegen zieke deelen. Tot hier toe heeft men, volgens de gedagte van den Schryver, nog niet met genoegzaame nauwkeurigheid van de uitwaaſſeming gehandelt; de inzuigende eigenſchap van het lighaam, meent hy, klaar te blyken daar uit, dat zout, ſalpeter, op vleeſch gewreeven of geſtrooit, in hetzelve indringen, zoo egter, dat deeze *inhalatio* in een levendig lighaam veel geringer zy. Tot de uitwaaſſeming word eene goede geſteldheid van de lugt, en eene inwendige kragt van het lighaam vereiſcht; dezelve word gemaatigt door het vet, welk onder de huid is; doch de warmte en wryving vermeerderen de inhalatie, en brengen te weeg, dat de deelen van geneesmiddelen, die uitwendig aangelegd worden, naar binnen worden gevoerd. De zydelyke openingen der inwendige vaten laaten ook de deelen door, welke naar buiten moeten gebragt worden, en de watervaatjes zyn van hetzelfde nut. By gelegenheid merkt Pag. 107.

 de

de Schryver aan, dat de natuur der watervaatjes reeds aan F. Hoffmann bekend was, en verwerpt de *arteriæ lymphaticæ*.

Pag. 119. *Waarneemingen betrekkelyk tot de geneezing der oog-ontsteeking.* Een jongeling van twee en twintig jaaren kreeg in Juny 1769. eene sterke oog-ontsteeking, waarschynelyk van een *humor scrophulosus*. Het regter oog, welk 't eerst aangedaan was, was meêr ontstooken; het hoornvlies was witagtig, en ondoorschynende; de oogleden waren gezwollen en gesloten, en uit dezelven liep veel vogt, welk deels wateragtig was. Het linker oog was even eens, doch niet zoo sterk aangedaan. De lyder wierd adergelaaten, gepurgeerd, en men leide spaansche vlieg-pleisters aan; hy gebruikte den koortsbast, en andere *alterantia*; zagte, verkoelende, ontbindende, en terug dryvende oogwateren, hy baade zich in de zee, doch van alle deeze middelen had hy geen verligting. De Schryver had geraaden een seton te plaatsen onder de regter zyde van de onderste kaak, de lyder weigerde zulks toeteestaan, doch in het begin van September ging hy daar toe over. De plaats onderzoekende, alwaar de seton zoude gezet worden, ontdekte men een klein beweeglyk kliertje, welk men besloot eerst wech te neemen; by deeze operatie wierd de *arteria maxillaris externa* gekwetst, waar door eene zwaare bloedstorting verwekt wierd; dezelve wierd gestuit, doch, na verloop van vyf of zes dagen, de lyder hardlyvig zynde, berste de wonde wederom open, en de slagader wierd toen toegebonden. Vier of vyf dagen daar na verdween de ontsteeking van beide oogen, en de zwel-

zwelling van de oogleden aan de regter zyde, zoo dat hy dit oog openen kon, doch fyne oogen waren nog zeer zwak. Korten tyd daarna wierden fy fterker door middel van den koorts-baft, en door alle morgens koud water op het hoofd te gieten. Deeeze fchielyke hulp kon niet worden toegefchreeven aan de bloedftorting by de Operatie, dewyl de lyder daar by geen pond bloed verlooren had, en hy daarenboven te vooren reeds rykelyk adergelaaten was, maar aan het toebinden van de flagader, dewyl eene aanmerkelyke tak van dezelve (*arteria angularis*) voor een gedeelte over de *musculus orbicularis palpebrarum* loopt. Het linker oog herftelde wel te gelyker tyd met het andere, doch dit was niet zeer aangedaan, en had mogelyk alleen door de *fympathie* geleeden, dewyl de ontfteeking van het regter oog zoo geweldig en pynelyk was. De fetons zyn dikwils van zeer groot nut, wanneer fy niet in den nek, maar aan den hoek van de onderfte kaak der aangedaane zyde gezet, en, beide oogen aangedaan zynde, onder de kin geplaatft worden; zelf hebben fy ongemeen veel nut aangebragt, wanneer de geheele oogbol ontftooken was. Vooral brengt men daar mede veel nut aan, in *fcrophuleufe* oogontfteekingen; dezelven verligten de oogen in eenen zeer korten tyd, en komen alle kwaade gevolgen voor. Wanneer egter zoo eene ontfteeking verzeld word met *ftrumæ* aan de kaak, of onder de ooren, dan moet een der kliergezwellen aan elke zyde geopend worden door een brandmiddel; de daarop volgende ontlafting verligt welhaaft de oogen, als men te gelyk dienftige bloedzuiverende middelen gebruikt, en alle morgens koud water op

 het

het hoofd giet. Een ſeton is dan onnoodig; de wonden konnen opengehouden worden tot dat de geneezing volbragt is. In ſommige gevallen hebben ſpaanſche vlieg-pleiſters, boven op het hoofd gelegd, eene ſterke afleiding gemaakt, wanneer de wonde eenigen tyd open gehouden wierd, zoo dat eene geweldige vogtige oogontſteeking daar door in korten tyd geneezen is; de ſpaanſche vlieg-pleiſters, op de kruin gelegd, doen veel meêr nut, dan op eenig ander deel. De ziekte grootendeels verminderd zynde, is het baden in de zee, en het gieten van koud water op het hoofd van veel nut. De *Aethiops mineralis* is een voortreffelyk middel in verſcheide gevallen van deeze ziekte; dezelve is met goed gevolg gebruikt in eenige hardnekkige gevallen, vooral in kinderen en jonge lieden, ſomtyds met byvoeging van een weinig *cinnab. antim.* en weinige greinen *nitrum.* In 't eerſt voegde de Schryver daar by het gebruik van een afkookſel van den koorts-baſt, doch hy heeft naderhand waargenomen, dat het genoemde middel in het algemeen zoo voordeelig is zonder den baſt, als met denzelven: en dat dezelve zelden eenig nut doed, dan wanneer de ontſteeking byna ten einde is. Het is egter nuttig een afkookſel van den baſt by de *Aethiops* te voegen in ſcrophuleuſe gevallen, en in lyders, die eene zwakke lighaamsgeſteldheid hebben. De *Aethiops*, in eene genoegzaam groote quantiteit gegeeven zynde, is ook buikzuiverende, en ſommige ſchryven aan deeze eigenſchap toe, dat dezelve in oogontſteekingen nuttig is. Ongetwyfeld brengd dezelve dus voordeel aan, vooral in lyders, die hardlyvig, en bloedryk zyn, doch men neemt dezelfde goede uit-

uitwerkingen waar in deeze ziekte, schoon het middel in het geheel geene ontlasting aanbrengt. Maar, zoo de oog-ontsteeking zeer hardnekkig is, zal de *Aethiops* dikwils zonder nut zyn, ten zy te gelyk eene spaansche vlieg-pleister boven op het hoofd gelegd, of een seton onder de onderste kaak gezet worde, en andere inwendige middelen worden aangewend. De ondoorschynendheid van het hoornvlies, en de vlakken, door eene oog-ontsteeking veroorzaakt, verdwynen dikwils met de ontsteeking, of kort daarna. Men moet daarom niet schielyk synen toevlugt neemen tot scherpe brandende middelen: een oogwater uit een half dragma *borax*, een dragma suiker, en twee oncen roozen-water, doed dikwils veel goed, doch een poeder uit gebrande aluin en suiker heeft meêr kragten. In eene oog-ontsteeking heeft de Schryver het volgende oogwater het beste bevonden. ℞. *aq. font. unc. viij. Album. ovi unius. Alum. rup. dr. j. m. f. a.* Een weinig hier van word in het aangedaane oog gedroppelt alle avond en morgen, en hetzelve word bedekt met een linnen lapje, daar in bevogtigd. Eene zwaare oog-ontsteeking, veroorzaakt door een klein, hard, zwart, lighaam, op het doorschynende hoornvlies zittende, is geneezen, wanneer hetzelve met een lancet was wechgenomen. Pag. 130.

Waarneemingen over de passio iliaca, *en derzelver geneezing.* De Schryver onderscheid drie soorten van deeze ziekte. De eerste is de goedaartigste, en word door geringe toevallen verzeld. De pols is sterk, eenigzins hard, doch niet zeer ras, en het bloed dik, taay. De lyder braakt zelden in het eerste tyd-perk, hy is wei- Pag. 133.

weinig of niets benauwt voor het hart, en krygt verligting door de aderlating. De tweede en kwaadaartigſte ſoort is het gevolg van eene ſterke roosagtige ontſteeking van den omgewonden darm, of een gedeelte van denzelven. De pyn is zeer zwaar, de lyder braakt, is zeer benauwt voor het hart, heeft eenen onverzadelyken dorſt, word ſchielyk zeer zwak, en ziet bleek uit. De pols is klein, zwak, en ras; de koortſige hitte is niet aanmerkelyk, en ſomtyds voelt de lyder eene groote hitte in de darmen, terwyl de uitwendige deelen koud, en met een klam zweet bedekt zyn, ten minſten in het tweede tydperk, wanneer het ontſtooken deel begind te verſterven. Doorgaans eindigd deeze ziekte voor den vierden dag met den dood. De derde ſoort, welke 't meeſt waargenomen word in jonge menſchen tuſſchen de vyftien en twintig jaaren, behoord ten opzigte van de gevaarlykheid geplaatſt te worden tuſſchen de eerſte en tweede ſoort, dezelve is gevaarlyker dan de eerſte, doch min gevaarlyk dan de tweede. In deeze heeft het bloed eene roode, levendige kleur, en is niet bedekt met eene taaije korſt; het aangezicht is rood, de koortſige hitte is vry gelyk verdeeld over het geheele lighaam; de tong is wit, de dorſt groot; de pyn omtrent den navel zeer zwaar, doch de lyder is weinig of in het geheel niet benauwt, en braakt niet of zeldzaam in het eerſte tydperk. Een kronkel kan eene ontſteeking van de darmen veroorzaaken, of op dezelve volgen; doch doorgaans word dezelve verwekt door een wind-kolyk. De geneezing van de eerſte ſoort word volbragt door herhaalde aderlatingen, verzagtende en buikzuiveren-

rende clysteeren, verkoelende, weekmaakende, verzagtende dranken, doch vooral door versche gekaernde melk met een groot gedeelte van de boter. Een warm half bad is in deeze soort ook van veel nut. De buik kan gestooft worden met gelyke deelen oly en azyn, en bedekt met flanel. Het volgende buikzuiverend middel komt in dit geval te pas. ℞. *sem. anis. dr.* ij. *coq. in aq. font. lib.* j. *spatio* $\frac{1}{6}$ *horæ; in colatura solve sal. cath. amar. unc.* jß. *mann. opt. unc.* ß. *cola iterum, & divide in quatuor partes æquales.* Alle half uur word een gedeelte gebruikt. Dit middel moet met een pil uit *calomel* gegeeven worden, als de ziekte begind af te neemen, en kan, als het noodig is, door een of twee buikzuiverende clysteeren geholpen worden. Als de lyder sterk braakt, of eene hardnekkige hardlyvigheid heeft, kan een of twee dragmen levendige kwik in elke gifte van de gekaernde melk gegeeven, en eene groote spaansche vliegpleister aan den binnenkant van de eene dey gelegd worden.

In de tweede soort moeten zes of zeven oncen bloed getapt worden uit eenen voet, of drie of vier oncen uit elken voet. Aanstonds moeten in het bovenste en voorste gedeelte van de deyen digt aan de liesschen doorkervingen gemaakt, en daar op gelegd worden groote spaansche vlieg-pleisters; op denzelfden tyd word het boven genoemd buikzuiverend middel gegeeven, doch, zoo dit middel uitgebraakt word, moet men aanstonds synen toevlugt neemen tot de gekaernde melk, en den lyder in dezelve alle half uur geeven een of twee dragmen levendige kwik. Alle twee of drie uuren moet een buikzuiverend clysteer ge- Pag. 138.

gezet, en op den buik gesmeerd worden een mengsel uit gelyke deelen *Spir. sal. ammoniac. Vitriol. dulc. Ol. amygd. dulc.* De beenen en voeten worden in flanel gewonden, en warm gehouden. Zoodra als het lighaam geopent, en de ontsteeking wechgenomen is, zal eene rykelyke gift van het buikzuiverend middel, als ook de *calomel*, gegeeven worden; en daarna zal de lyder ligte voedsels nuttigen; tot dat de darmen de voorige kragten weder gekreegen hebben. De kwik is vooral zeer goed, en kan door syne zwaarte geen nadeel aanbrengen, dewyl men dikwils niet meêr, dan vyf, oncen noodig heeft; ja drie oncen zelfs somtyds voldoende zyn.

Pag. 141. In de derde soort komen meêr aderlatingen te pas, dan in de tweede. Eene spaansche vlieg-pleister, aan den binnen-kant van de dey gelegd, is in het algemeen in dit geval van groot nut; een half warm bad brengt veel verligting aan, en de *Tinctura Thebaica*, schoon ondienstig of ten minsten onwerkzaam in de twee voorgaande soorten, is in deeze van veel nut. Het boven genoemd buikzuiverend middel en de *calomel* doen veel nut, wanneer sy gegeeven worden by tyds, eer de wormswyze beweeging der darmen is omgekeerd, en daarna kan het lighaam opengehouden worden met gekaernde melk en boter of zagte oly, verzagtende buikzuiverende middelen, en clysteeren, doch de kwik zal zelden noodig zyn. Zoo de ziekte, het lighaam geopent zynde, van langen duur is, of zoo de schadelyke stoffe, gedeeltelyk of geheel verdreeven zynde, van de eene plaats naar de andere mogt gaan, dan zal de *mercurius alcalizatus* tot tien of vyftien greinen

's daags

's daags gegeeven, van groot nut zyn, ten zy de koorts te ſterk zy, en de tong een wit beſlag hebbe. Als de lyder uit het bed komt, doed men wel, hem aan het zweeten te helpen.

Aanmerking omtrent de ontſtooke zwelling van de pisblaas. Deeze Ziekte, ſamengeſteld uit de roos en een *oedema*, is gemeen by mans-perſoonen tuſſchen de vyf- en veertig en zeſtig jaaren. Schoon dezelve niet zeldzaam zy, heeft egter niemand daar van gewag gemaakt. Het ongemak begind, gelyk alle andere ziekten, met ontſteeking en koorts, door eene ongewoone huivering, die verzeld word door eene doove pyn op de plaats van de blaas. Welhaaſt bemerkt men eene bepaalde harde zwelling van dit deel, de pyn neemt toe, en de pis word met pyn geloosd; daar by komt eene benauwtheid voor het hart, koorts, en groote dorſt. Op den derden of vierden dag ſtrekt zich het harde gezwel uit tot aan den navel, is van eene langwerpige of eyronde gedaante, en heeft omtrent de grootte van eene opgeblaaſe varkensblaas. De lyder heeft geduurige perſſingen om te wateren, en loosd egter telkens maar eenen lepel vol, of zelfs ſlegts eenige droppelen bleeke pis. De endeldarm word gedrukt door de blaas, waar door de ontlaſting van den afgang, en de ingang aan de clyſteeren, ſomtyds belet word; doch doorgaans blyft 'er eene kleine opening overig voor dunne *fæces*, en ſomtyds, de zwelling niet zoo groot zynde, word de lyder met gemak gepurgeerd. Indien de zwelling zeer aanmerkelyk is, en niet begind te verminderen voor den agtſten dag, vooral Pag. 142.

als

als het bloed niet taay is, ontſtaat 'er eene pis-opſtopping, en de ziekt is op den elfden of twaalfden dag doodelyk. Deeze pis-opſtopping, veroorzaakt door eene aanmerkelyke zwelling van de rokken van de blaas, welke belet, dat de pis in dezelve komt, maakt eene derde ſoort, welke van beide andere bekende ſoorten onderſcheiden is.

Twee ſoorten van dit ongemak neemt men waar: in de eene heeft de roos de overhand, de pyn is geweldig en word verzeld met eene volle, eenigzins harde, pols, en taay, dik, bloed; de geneezing word voornamentlyk volbragt door herhaalde aderlatingen, en zelden word de ziekte doodelyk, ten zy de lyder oud zy, of eene zwakke en kwaade lighaamsgeſteldheid hebbe. Na de hoogte der ziekte, neemt de zwelling zeer langzaam af, ſomtyds verdwynt dezelve niet volkomen in vier of vyf maanden, en zoo lang als 'er eenige zwelling overblyft, word de lyder geplaagt met eene onwillige ontlaſting van de pis, of is ten minſten buiten ſtaat, dezelve lang op te houden. In een man van vyf- en veertig jaaren eindigde de zwelling, na dat dezelve veel verminderd was, in een *ſchirrhus*, en de lyder had eene onwillige pisloofing, die tot aan ſynen dood duurde, twee jaaren lang, wanneer hy door eene ſleepende koorts ſtierf. In de andere ſoort ſchynt een *oedema* de overhand te hebben, en de pyn, welke de zwelling verzeld, is niet zoo ſterk, dan in de eerſte, dezelve is meêr doof, en word verzeld door eene groote ongemakkelykheid op de plaats van de ziekte. In deeze ſoort kan het bloed een weinig of in het geheel niet ontſtoken zyn; doch zoo hetzelve zeer goed uit

ziet, is de ziekte zeer gevaarlyk, en dezelve kan eindigen in eene doodelyke pis-opſtopping. In deeze ziekte kan zeer weinig pis in de blaas komen, en derzelver holligheid is zeer verminderd door de zwelling der rokken, gelyk men bemerkt door het inbrengen van een *catheter*. De zitplaats der ziekte is voornamentlyk in den uitwendigen rok van de blaas, als ook in het buikvlies en in het celagtig weefſel, waar mede dezelve vereenigt word met den ſpieragtigen rok. Zeer gemakkelyk word deeze ziekte onderſcheiden van de waare pis-opſtopping. In dit laatſte ongemak is de zwelling in den beneden buik zeer geſpannen, veerkragtig, en nooit hard, of zoo uitpuilende, en bepaalt als een ontſtooken gezwel van de rokken der blaas. De waare pis-opſtopping word verzeld door eene ondragelyke benauwdheid, en ongemakkelykheid in den beneden-buik, zonder eenige ſcherpe pyn boven den ſchaam, dezelve begind doorgaans op eens, het zy door eene krampagtige ſluiting van den hals van de blaas, of door een kleinen ſteen, zeer zeldzaam volgt ſy op eene voorafgaande droppel-pis, als in de beſchreeve ziekte.

De geneezing, die de Schryver de beſte gevonden heeft, is de volgende. In de eerſte ſoort, waar in het bloed dik is, hangt dezelve voornamentlyk af van herhaalde aderlatingen; het lighaam moet worden open gehouden, zoodra de ziekte begind, met verſche gekaernde melk, of zagten oly, gemengd met eene ontbinding van *manna*, en geholpen door clyſteeren. Zoodra dit gedaan is, geeft men eene gifte van het *Sal. cath. am.* in een ſlap afkookſel van anys-ſaad met een pil van *calomel*, en dit word by gelegenheid

haald. De drank van den lyder moet verkoelende, verzagtende, ontbindende, en zweetdryvende zyn; doch hy moet met maaten drinken; tot dat de pis zich gemakkelyk begind te ontlaſten De zwelling van den beneden-buik kan men dikwils wryven met den geeſt van *Minderer*, en daar over flanelle lappen leggen. Een half warm bad, in dit geval zeer nuttig, kan eens of twee maalen 's daags gebruikt worden. Wanneer, door de aderlating en behoorlyke middelen, de zwelling, den vierden of vyfden dag; niet begind te verminderen, dan moet men, aan den binnen kant van de eene dey, eene groote ſpaanſche vlieg-pleiſter leggen, en het lighaam door het volgende *electuarium* open houden ℞. *Elect. lenitiv. unc.* j. *Flor. Sulph. Tartar. ſolubil. Cremor. Tart. ana unc.* ß. *Hydrargyr. cum Therebinth. Venet. pauxillo extincti*, *dr.* ij. *Pulv. Jalappæ dr.* j. *Syr. Roſar. ſolutiv q. s. ut F. Elect. de quo capiat mag. n. m. parvul. mane & veſperi.* Indien, de ontſteeking en koorts wechgenomen zynde, eene kleine onpynelyke zwelling overblyft met eene onwillige pisloofing, dan kan men met vrugt de volgende pillen geeven. ℞. *Sapon. Hiſpan. unc.* j. *Mercur. alcalizat. dr.* ij. *Balſam. Copaib. q. s. ut fiant pil. quarum deglutiantur* iv. *omni nocte & mane*, *ſuperbibendo decoct. Cort. Rad. Bardan unc.* vj. De pillen en de wryving van den buik met den *Spir. Minder.* of eene ontbinding van de ſpaanſche zeep, moeten gebruikt worden, tot dat de overgebleeve zwelling geheel verdweenen is. De lyder moet intuſſchen voornamentlyk leven van melk, van groentens, vooral zulke, die weekmaakende, ontbindende en zweetdryvende, zyn, zich wagtende voor gezoute, gedroogde, ge-

rookte ſpyſen, ſterk bier en geeſtryke dranken. De tweede ſoort moet geneezen worden door eene ſterke afleiding, welke men door middel van eene ſpaanſche vlieg-pleiſter, aan den binnen kant van elke dey gelegd, te weeg brengt, na dat eene aderlating op den voet verrigt is. Geduurende den geheelen loop der ziekte moet het lighaam ook open gehouden worden.

Verhandeling over de langduurige moeijelyke pisloosing. De toevallen van deeze Ziekte komen zoo na overeen met die van eenen ſteen in de blaas, dat bekwaame geneesheeren daar in dikwils bedroogen zyn. In ſommige gevallen, voornamentlyk als daar by komt de droppel-pis, of krampagtige ſluiting van den hals van de blaas, of eene ontlaſting van ſlymerige draaden, is het onderzoek met den vinger volſtrekt noodig, om de ziekte te leeren kennen. In het algemeen konnen beide ziekten egter onderſcheiden worden, dewyl de *dyſuria* zelden verzeld gaat door de volgende toevallen, welke aan den ſteen eigen zyn. 1. Eene zeer moeijelyke ontlaſting van pis, welke ſomtyds ſlegts by droppelen te voorſchyn komt. 2. Zelden looſt de lyder de pis vry en onverhinderd op eens, tot dat hy alles is kwyt geraakt. 3. Doorgaans ontlaſt hy dezelve gemakkelyker, als hy legt, dan wanneer hy ſtaat. 4. Hy klaagt gemeenelyk van eene zwaarte en ongemak in de blaas. 5. Somtyds heeft hy geweldige aanvallen van aanhoudende pyn in de blaas of derzelver hals, het zy door eene toevallige ontſteeking van het binnenſte vlies van dit deel, veroorzaakt door de wryving van den ruuwen Pag. 151.

ſteen,

ſteen, het zy dat de ſteen voor een gedeelte in den hals van de blaas gekomen is.

Deeze ziekte is 't meeſt gemeen in menſchen boven de vyf- en veertig jaaren. Zoo dezelve niet verzeld word door eene zwelling van den hals van de blaas, of door eene toeſluiting van denzelven, of van de pis-buis, of door eene rykelyke ontlaſting van ſlymerige draaden, dan word de pis vry en in eenen vollen ſtroom ontlaſt, en de lyder heeft geene ſcherpe pyn, dan wanneer hy de pis loosd, of kort daar aan. Op deeze tyden is de pyn ſomtyds meêr geweldig, vooral in het hoofd der roede, dan wanneer een ſteen de oorzaak van het ongemak is. De pis is dikwils meêr bloederig na eene beweeging van het lighaam, als het ryden te paard, of wandelen, en de ontlaſting van bloed is grooter in de eerſte, dan in de laatſte ziekte. In ſommige gevallen van eene *dyſuria* komt de ontlaſting van bloed geregeld alle twee, drie, of vier weeken weder, hebbende dus eenige overeenkomſt met inwendige aambeijen, die op bepaalde tyden bloeden. Het vermogen van de ſluitſpier van de blaas, om de pis op te houden, is zeer zwak, uit oorzaake van de ſcherpe ſtoffe, die zich op dezelve plaatſt, en deeze ziekte verwekt; de lyder kan daarom de pis zelden lang ophouden, maar looſt dezelve geduurig, en veele reiſen in eenen nagt, doorgaans met zwaare pyn, welke hem zeer ongeduurig maakt, vooral dewyl dit ongemak dikwils maanden, ja jaaren duurd, zelden luiſterende na de middelen, die gebruikt worden. Eenige menſchen hebben veel minder pyn, dan andere, en, na dat ſy bloederige pis, of zulke, die de kleur van

van chocolaad heeft, ontlaſt hebben, is de pyn in het wateren en daar na, in het algemeen veel verminderd. De geduurige perſſing om te wateren word grootendeels veroorzaakt door het ſcherpe vogt, dat ook, krampagtige beweegingen in de kleine vaatjes maakende, in ſtaat is, om bloed te voorſchyn te doen komen. Somtyds, doch zeldzaam, komt daar by eene ontlaſting van ſlymerige draaden, welke onder het wateren, ſomtyds zeer ſchielyk, de ontlaſting van de pis beletten, en daar door eenen ſteen doen vermoeden.

De oorzaak van deeze *dyſuria chronica* is eene ontſteeking of rheumatieke aaandoening van het binnenſte vlies van de blaas, vooral omtrent den hals, en binnen in de pis-buis. Meeſtendeels is dit plaatſelyk ongemak het gevolg van rheumatiek of ſcorbutiek vogt. In menſchen, die zwaar werk doen, word hetzelve gemeenlyk veroorzaakt door de verplaatſing van het ſchadelyk vogt in eene heupjigt op het binnenſte vlies van de blaas. In menſchen, die weelderig leeven, of gewoon zyn het voeteuvel te hebben, ontſtaat het van deeze ſtoffe. Dikwils is het een gevolg van eene huidziekte naar binnen gedreeven. Vrouwsperſoonen zyn uit dezelfde oorzaak daar aan onderhevig, als de ſtonden opgeſtopt zyn, of geheel en al weechblyven; en in deeze is dezelve dikwils zeer hardnekkig. Somtyds word het gedeeltelyk verwekt door eene oude venus-ziekte. Zelden eindigd het ongemak in eene verzweering, en hetzelve ſchynt groote overeenkomſt te hebben met het traanen der oogen. Het ſchynt, dat de *dyſuria* dikwils veroorzaakt word door de bovengenoemde vogten, welke in de fynſte va-

 ten

ten opgehoopt zyn, en dezelven prikkelen, zonder eenige klaarblykelyke ontsteeking, gelyk dagelyks waargenomen word in plaatselyke jigtpynen. Van deezen aart was ook de ziekte, door HOFFM NN beschreeven, van een' man van veertig jaaren, welke zes jaaren dit ongemak had gehad, voor dat hetzelve doodelyk was. Hetzelve had groote overeenkomst met eenen steen, verzeld door eene verzweering in de blaas, en de geneesheeren, die hy had geraadpleegd, waren van meening, dat hetzelve een gevolg was van deeze twee oorzaaken. By het ontleden vondt men, dat de rokken van de blaas ongemeen dik, en de vaten zeer opgezet waren, zonder dat men eenen steen, verzweering, of graveel in dezelve ontdekte, of ook eenig blyk van ontsteeking zag. De kleinste vaatjes konnen egter met bloed opgezet geweest zyn, gelyk in eene oog-ontsteeking, wanneer de *dysuria* zeer zwaar was.

Doorgaans word het ongemak verzwaard in de warme maanden, en in deezen tyd gebeurt het ook meêr, dat de pis bloederig is, of de kleur van chocolaad heeft. In sommige byzondere onderwerpen is de stoffe, welke zich op de blaas plaatst, en de *dysuria* verwekt, in staat, om eene verzweering voort te brengen, en in andere is de ontlasting van bloed zoo zwaar, dat daar op eene doodelyke water-zugt of *cachexie* volgt. De rokken van de blaas zeer dik geworden, en de vaten met aderspatten bezet zynde, gelyk in het geval van HOFFMANN, dan is de ziekte waarschynelyk ongeneeslyk.

Eene toevallige *dysuria* word dikwils veroorzaakt door eene prikkeling van het binnenste

vlies

vlies van de blaas, vooral in derzelver meeſt neêr hangende gedeelte, welk 't digſt is aan den endeldarm, of in den hals, door eenen ſcherpen ſteen, die de genoemde vogten naar deeze plaats lokt, of eene ontſteeking of ontvelling van dit vlies veroorzaakt. In dit geval is men gewoon voor te ſchryven buikzuiverende, week en gladmaakende, middelen, welke de vezelen van de blaas verſlappen, en het toeval vermeerderen. De zeep, in zoo eene quantiteit gegeeven, is nadeelig door haare ſcherpte. De *uva urſi* is ſomtyds voordeelig door haare ſamentrekkende kragt.

Somtyds word de *dyſuria* verzeld door eenen trap van de hypochondrie uit oorzaake van de *ſympathie* der zenuwen, en veeltyds is dezelve ſlegts een toeval van de laatſte ziekte. In dit geval word het toeval verzeld door eene krampagtige toeſluiting van de blaas of van de piswegen, of met de droppel-pis. In eenige lyders is de endeldarm op dezelfde wyze aangedaan, als de hals van de blaas, of met inwendige aambeijen bezet, en de geduurige poogingen om te wateren worden door geſtaadige perſſingen tot den afgang verzeld. De lyder heeft dan by beide ontlaſtingen zeer zwaare pyn. In eene juffrouw van 52 jaaren waren de blaas de endeldarm en ſcheede even eens aangedaan, en ſy had ook eenig blyk van de *hypochondrie*. De ſtonden waren opgehouden, en de ziekte was daar door hardnekkiger geworden. Veele middelen had ſy zonder eenig nut gebruikt, en wilde de kwyling niet ondergaan. De ziekte verminderde egter by trappen, naar maate ſy, door de jaaren, minder aan eene volbloedigheid op zekere tyden onderhevig was.

Wanneer de Schryver in deeze ziekte veelerhande middelen gebruikt had, zonder dat dezelven eenig nut aanbragten, nam hy eindelyk fynen toevlugt tot de kwyling, met oogmerk, om de verftoppingen, door het fchaadelyk vogt op de aangedaane plaats gemaakt, niet alleen te ontbinden, maar ook om eene fterke afleiding naar boven te maaken. Op deeze wyze was hy zeer gelukkig, en genas vyf lyders van dit verouderde ongemak, waar van twee door de voornaamfte Geneesheeren, zonder eenige verligting, behandeld waren. Aanmerkelyk is het in deeze, dat, even als in de krampagtige buikpyn, de toevallen volkomen ophouden, zoo dra het tandvleefch zwelt, en de mond pynelyk word, voor dat de kwyling begind. Deeze geneeswyze is den Schryver flegts eens mislukt in een zwaar geval, welk verzeld wierd door eene rykelyke ontlafting van flymerige draaden, en veel overeenkomft had met het doodelyk geval, uit Hoffmann aangehaald. Alle lyders, die dus genezen waren, hebben naderhand het ongemak wederom gekreegen, doch hetzelve was veel goedaartiger, en van korten duur, wordende gemakkelyk door eene goede behandeling geneezen. Altyd heeft hy de kwyling verwekt door fmeerfels, en zulks onmogelyk gevonden door *calomel*, welk altoos in dit geval zwaare afgangen verwekt, fchoon men het *opium* daar by geeft. Het was egter nuttig, eens of tweemaal met *calomel* te purgeeren, voor dat men met het fmeeren begon. Dikwils is het ook zeer moeyelyk, daar door de kwyling te verwekken. Een fontanel, even boven de knie, heeft de terug keering der ziekte veeltyds belet. Nooit heeft de kwyling eene bloed-

ftor-

ſtorting veroorzaakt. In oude menſchen oordeeld hy, deeze geneeswyze onvoldoende, en raad het kalkwater met een afkookſel van de *lapathum aquaticum magnum* en melk te drinken, gebruikende 's morgens teffens een *electuarium* van de *uva urſi* Een afkookſel van de *malva* moet de gewoone drank zyn, waar onder gedaan word een gering gedeelte melk en *rum*, als ook *ſacchar. roſar.* Eene aderlating op den arm of voet is te vooren noodig, en een fontanel boven de knie doed veel goeds. Op deeze wyze heeft de Schryver geneezen eenen Heer, welke dikwils bloederige pis of die de kleur van chocolaad had, kwyt raakte; ſomtyds was in dezelve een weinig rood zand, welk de *dyſuria* verzwaarde. Als zich by de ziekte voegt eene aanhoudende perſſing om te wateren, is het volgende nuttig. ℞. *Tinct. Thebaic. gut: xx. Camphor. in gutt. xx. ſpt. vitr. dulc. ſolut. gr. j. aq. petroſelin. dr. vj. ſyr. ſacchar. dr. ij. m f. hauſtus, hora ſomni ſumendus.* Wanneer de ſtoffe van de heupjigt zich op de blaas plaatſt, en daar door eenen geringen graad van dit ongemak verwekt, is het volgende veeltyds voordeelig. ℞. *Balſam. Copaib. dr. vj. ol. Terebinth. dr. ij.* M. vyftien droppelen in zes oncen van een aftrekſel van de *Galega* worden alle avond en morgen genomen. Een man, 71 jaaren oud, die eenigen tyd gehad had eene pynelyke *dyſuria*, verzeld met eene aanhoudende ontlaſting van eene etteragtige, en met bloed vermengde, ſtoffe in de pis, wierd geneezen door de *merc. ſubl.* Hy kreeg naderhand de heupjigt, die na de vereiſchte middelen luiſterde, en vervolgens is hy gezond geweeſt. Zoo de lyder hardlyvig is, zyn clyſteeren in het algemeen te ver-

kiesen boven zagte buikzuiverende middelen, welke het ongemak konnen verzwaaren. Doch zoo de laatste nuttig geoordeeld worden, dan komt het volgende *Electuarium* 't meest te pas. ℞. *Elect. lenitiv. unc. jß. Flor. sulph. unc. j. Cremor. tart. pulv. uvæ ursi ää. unc. ß. Nitr. dr. j. Camph. gr. x. syr. ros. solutiv. q. s., ut fiat. Elect.* Hier van word 's avonds en den daar op volgenden morgen, na vereisch der omstandigheden, gebruikt. Met vrugt word dit middel ook voorgeschreeven by inwendige aambeijen, welke ontstaan door soortgelyke vogten, als dikwils eene *dysuria* verwekken. De lyder behoord in het vervolg zich te wagten voor gezoute spyssen, en van al 't geen moeyelyk te verteeren of sterk aangezet is. In het gebruik van den drank moet hy zich ook matigen, en zich zagt beweegen, tot dat de verslapte vezelen van de blaas haare veerkragt wedergekreegen zullen hebben.

Pag. 165. *Waarneemingen van den dans van St. Vyt.* Deeze ziekte is 't meest gemeen in kinderen tusschen de zes en twaalf jaaren, en ook meer waargenomen in meisjes, dan in jongetjes. Gemeenlyk openbaard zich dezelve in de lente, en ontstaat doorgaans uit scorbutieke vogten, waar aan de jonge lieden op het land zeer onderheevig zyn. Somtyds, doch zeldzaam, word sy verwekt door wormen. Binnen den tyd van vyf jaaren heeft de Schryver vyf maalen dit toeval waargenomen. Een der lyders was een jongetje van zeven jaaren, de andere vier waren meisjes tusschen de zes en tien jaaren. In deeze ziekte, welke den aart heeft van eene verlamming, en van stuipen, word waargenomen eene

eene beurtwyze ſamentrekking en verſlapping van alle of de meeſte ſpieren, welker beweeging van den wil afhangt. Het hoofd, de tong, lippen, het lighaam, de armen, en beenen, zyn altyd in eene zagte beweeging, welke dan willekeurig, dan onwillig en krampagtig ſchynt te zyn. De lyder ſtamert, kan niets in eene regte lyn aan den mond brengen, gaat met veel moeite, en met ongelyke ſchreeden, is zwak, en zeer flets. In den ſlaap houd de beweeging niet op, maar is eenigzins minder; het verſtand word niets aangedaan, ten zy de ziekte zeer zwaar zy. De dorſt is niet groot, de lyder heeft geen pyn, maatigen trek tot eeten, en hy ſlaapt tamelyk wel. Zoo de ziekte aan de natuur overgelaaten, of liever kwaalyk behandeld word, neemt dezelve trapswyze toe, tot dat de beweegingen algemeen en zeer aanmerkelyk worden, zoo dat de lyders de leden en de tong in het geheel niet konnen gebruiken, en in dit geval is de ſlaap niet goed, en het verſtand word ook aangedaan.

Het oudſte van de meisjes, tot den Schryver gebragt wordende, had de ziekte in den hoogſten graad, en te vooren had men eenen ſchurftagtigen uitſlag met een ſmeerſel, waar in zwavel was, zeer onvoorzigtig naar binnen gedreeven. Veele middelen had ſy reeds zonder vrugt gebruikt, en wierd ook drie weeken lang door hem behandeld, voor dat de ziekte verminderde, en na dien tyd nam dezelve zeer langzaam af, zoo dat de beweegingen volkomen ophielden in de negende week na den tyd, op welken ſy by den Schryver gekomen was, blyvende haare beenen en armen nog eenigen tyd zwak. Een van deeze meisjes herſtelde in eenen

kor-

korten tyd, na dat ſy twee lange ronde wormen was kwyt geraakt, door middel van een worm-afdryvend drankje. De twee overige, die ook vrugteloos door andere behandeld waren, herſtelden ſchielyker, dan het eerſte. Een van deeze ſtortte wederom in, in de lente van 1766, doch herſtelde van zelve, in eenigen tyd, na dat ſy middelen tegen de wormen gebruikt had, en een *electuarium*, waar van in het vervolg zal geſprooken worden. Het jongetje had langer tyd noodig, om te herſtellen, dan eene van deeze twee laatſte meisjes; hy raakte twaalf lange ronde wormen kwyt door hetzelfde middel, doch de ziekte wierd daar door niets verminderd, en dus konnen dezelven niet vooronderſteld worden, de oorzaak daar van geweeſt te zyn. In de volgende lente kreeg hy de ziekte weder, doch genas ook toen.

Het beſte en kragtigſte middel tegen de lange ronde wormen in kinderen (*Zie Eſſay on the medical conſt. of Gr. Britain. pag.* 329. *to* 341.) wierd eerſt gegeeven aan deeze lyders, twee of drie dagen na elkander, niet alleen om wormen af te dryven, maar om hen te doen braaken, welke eigenſchap dit middel heeft, wanneer het in eene genoegzaame quantiteit 's morgens nugteren gebruikt word (*), en na het gebruik van dit

(*) De Schryver bedoeld hier de *Helleboraſter maximus Geſneri*, by de Engelſchen bekend onder den naam van *the great baſtard black Hellebore or Bearsfoot*. Deeze plant word van het gemeen in het Hertogdom *Cleveland* met het grootſte nut gebruikt, om de wormen, vooral de lange ronde, uit te dryven. Voor een afkookſel worden zeſtig greinen der verſche bladen gebruikt, of, zoo de drooge bladen gebruikt worden, geeft men aan kinderen van

dit middel gaf men hen het volgende *Electuarium*, tot dat de ziekte volkomen overwonnen was, behalven aan het meisje, dat door het worm-afdryvend middel genas; ℞. *Flor. ſulph. unc. iß. Pulv. rad. Pæon. Valer. ſylveſtr. ää dr. iij. Cinnabar. Antimon. dr. ij. Moſch. Caſtor. Ruſſ. ää ſcr. j. Syr. ſacch. q. ſ. ut fiat elect.* 's Morgens en 's avonds gebruikte ſy daar van een klein lepeltje vol; en daar op wierd gedronken een aftrekſel van de *Galega*. Eenige greinen kampher, gewreeven met eene gelyke quantiteit ſalpeter, wierden ſomtyds genomen in plaatſe van de *muscus* en *caſtoreum*, doch de laatſte ſcheenen boven de eerſte te verkieſen te zyn. Zoo dra de ziekte begon te verminderen, of als dezelve hardnekkig was, wierd het volgende drankje, in plaatſe van het aftrekſel van de *Galega* gegee-

van vier tot zeven jaaren vyftien greinen. Zoo de gifte grooter gegeeven word, gebeurt het niet zelden, dat het middel doed braaken, en dikwils verwekt het ook eenige zagte openingen. Drie of vier dagen lang moet men dit middel gebruiken. In het algemeen verdient het onder de beſte middelen tegen de wormen gerekend te worden, dewyl het niet alleen op eene zeer zekere wyze de wormen uitdryft, maar ook veilig gebruikt word; ook is den Schryver geen een geval bekend, waar in de *Helleboraſter* de gewenſchte uitwerkingen niet heeft volbragt. Hy bediend zich voornamentlyk van het ſap, uit de bladen geperſt, en tot ſtroop gemaakt, waar van hy 's avonds een en 's morgens een of twee lepeltjes geeft, geduurende twee of drie dagen. Hy voegt by hetzelve teffens de *Tinct. Rhab. Spir.*, op dat het lyf altyd open gehouden worde: Hy pryſt deezen ſtroop ook, als een zeer goed ontbindend middel in de ſlym-ziekten der long en eerſte wegen.

geeven. ℞ *Decoct. Cort. Peruv. unc. vj. Aq. menth. dr. ij. Tinct. Croci dr. j. Syr. facchari. unc. j. M.* Wanneer de ziekte grootendeels verminderd was, liet men het *electuarium* blyven, en men gaf de *Tinct. Corticis* in kleine giften met koud water, tot dat de kragten herfteld waren. De oudfte van de meisjes baade zich in de zee, op deezen tyd der ziekte, doch de vier andere wierden geneezen zonder dit bad.

Als de ziekte eerft begind, toeneemd, of op geene wyze verminderd, fchynt het koud bad dikwils kwaad te zyn. Eene van de meisjes had, voor dat fy tot den Schryver kwam, op raad van een' anderen, een koud bad gebruikt; de ziekte vermeerderde aanftonds, 't geen haare ouders noodzaakte, om hetzelve niet meêr, dan drie maalen, te gebruiken; en een ander meisje kreeg daar door de ziekte niet alleen veel zwaarer, maar wierd zelfs ylhoofdig, gelyk men den Schryver verhaalt heeft. Doch, zoo de ziekte verouderd is, en niet meêr verzwaard, dan kan een koud bad, vooral in zeewater, van meêr dienft zyn, dan eenig ander middel, gelyk de Schryver beveftigd met eene waarneeming. De ziekte zeer hardnekkig zynde, kan eene fpaanfche vlieg-pleifter, in den nek en daar na op het heilig been gelegd, van nut zyn, terwyl de gifte van den koorts-baft ook vermeerderd word. Het kan ook eenig voordeel aanbrengen, als men den nek en den ruggegraat alle morgen met kampher - brandewyn wryft. Herhaalde aderlatingen en buikzuiveringen zyn fchadelyk, en daar door fchynen veele gevallen zeer hardnekkig en van langen duur geworden te zyn.

Ver-

Verhandeling over den Kink-hoeſt. In den zomer en herfſt, welke zeer regenagtig waren, regeerde de kinkhoeſt onder de kinderen in *Whitby*, en alle plaatſen van het hooge gedeelte van *Cleveland*. Te *Whitby* was de ziekte reeds begonnen in de lente van dat jaar, en van daar ging dezelve weſtwaarts. Byna niemand was vry van de ziekte, dan alleen ſy, die dezelve te vooren gehad hadden; zelfs wierden verſcheide volwaſſe en ſommige oude menſchen daar door aangetaſt; doch, ſchoon dezelve zwaar was, ſtierf egter nauwelyks een van de tagtig. In den volgenden zomer en herfſt openbaarde zich de kinkhoeſt in het laage gedeelte van *Cleveland*, de voortgang der ziekte was toen zeer traag, en ſy zelve goedaartig, ſchoon veel regen gevallen was tuſſchen het midden van Maart en het begin van Mey, als ook in de drie volgende maanden. In dit jaar wierden ook eenige volwaſſe menſchen aangetaſt. Onder de kinderen waren weinige, die den kinkhoeſt hadden, en deeze wierden in het algemeen geplaagd met eenen ſcherpen hoeſt, welke na korte en ongelyke tuſſchentyden wederkwam; maar het aangezicht was eenigzins bleek, zelden paerſch voor den hoeſt, wierd rood en zwol onder den aanval. Somtyds braakten de lyders onder het hoeſten; en de ſlym, die ſy kwyt raakten, kwam overeen met die van den kinkhoeſt. Eenige hadden ſlegts een' korten droogen hoeſt, met eenige heesheid, welke doorgaans voor den kinkhoeſt gaat. De duurzaamheid der ziekte was in het algemeen evenredig met derzelver zwaarte, en de allerzwaarſte gevallen duurden, in dit jaar, zelden langer, dan agt of negen weeken. Uit het gezegde blykt, dat deeze ziekte, gelyk de Pag. 173.

pok-

pokjes en mazelen, geenzins van het weder afhangt, of verzwaard word door de oorzaaken, welke de tusschenpoozende koortsen verwekken.

Voor den kinkhoest gaat in het algemeen een kleine, drooge, hoest, doorgaans met heeschheid verzeld, die overeen komt met eene verkoudheid, voor dat de stoffe gekookt is, of de fluimloosing begind. Doorgaans duurt deeze drooge hoest veertien dagen, eer de lyder den eigentlyken kinkhoest, of stuipagtige aanvallen, krygt; en begint slym op te geeven. Daar na neemt de ziekte, wanneer sy vry sterk is, doorgaans vier weeken toe, en verminderd daar na by trappen, houdende doorgaans met het einde van de twaalfde week op. Somtyds duurt de ziekte vier of vyf weeken langer, en in eenige gevallen, die goedaartiger zyn, eindigde sy in zeven of agt weeken. Voor dat de ziekte op het hoogst is, of begind af te neemen, is de slym taay als draaden, somtyds paersch, of vermengt met eene dunne scherpe weyagtige stoffe, en word ongemakkelyk geloosd. Wanneer de ziekte op 't hoogst is, word de slym meêr gekookd, en, by het afneemen derzelve, is de slym wit, dik, minder taay, en word gemakkelyker geloosd. In deezen tyd blyven de aanvallen langer wech, en zyn minder zwaar, dan in de twee voorgaande tydperken. Eene gevatte koude kan somtyds maaken, dat de lyders wederom instorten, doch de ziekte is dan doorgaans goedaartiger en van korten duur. Eenige hebben alleenlyk eenen voorafgaanden kleinen droogen hoest, overeenkomende met dien, welke voor eene ziekte met uitslag word waargenomen. In twee of drie weeken gaat deeze over, doch, als sy slym opgeeven, dan duurd de

ziekte,

ziekte, ſchoon door eenen ſtuipagtigen hoeſt niet verzeld wordende, tot in de zevende of agtſte week.

Deeze ziekte komt dus overeen met de pokjes en mazelen in verſcheide opzigten. 1. Taſt dezelve den menſch nooit meêr dan eens aan. 2. Is ſy voor lyders, die geſchikt zyn, om dezelve te ontvangen, even beſmettelyk. 3. Is 'er nog geen middel bekend, welk in ſtaat is, om den loop der ziekte te ſtuiten. Zoo dit laatſte ooit zoude konnen geſchieden, zoude het moeten zyn in de eerſte veertien dagen, terwyl de lyder den droogen hoeſt nog heeft, en met den kinkhoeſt niet geplaagd is.

Voor kinderen onder het jaar is de ziekte 't meeſt doodelyk. Sommige van hen, door de ziekte zeer verzwakt zynde, raaken buiten ſtaat om de ſlym op te geeven, welke dan in de lugtpyp opgehoopt word, en den tederen lyder verſtikt. Andere krygen doodelyke ſtuipen. Nauwelyks is 'er een kind, beneden de twee jaaren, welk genoeg bezef of kragten heeft, om de ſlym uit te ſpoegen; doorgaans ſlikken ſy dezelve door, en de natuur red hen dan door braakingen, waar door ſy de ſlym wederom kwytraaken. Zeldzaam is de ziekte doodelyk voor kinderen boven de drie jaaren, welke te vooren gezond waren. Sy, die na deezen ouderdom ſterven, worden voornamentlyk wechgeſleept door eene koorts, welke den hoeſt verzeld, wanneer dezelve toeneemt en de hoogte berykt heeft, en die dikwils met den geerſtuitſlag gepaard gaat. Schoon ſy, die zuiver bloed uithoeſten, of neusbloedingen hebben, wanneer de ziekte op het hoogſt is, doorgaans herſtellen, onderhoud de ziekte hen egter

eenen langen tyd, en ſy zyn dikwils eenigen tyd zwak.

Door een rykelyk gebruik van den koorts-baſt heeft de Schryver nooit iemand konnen geneezen. Niets is voor jonge kinderen van meêr nut, dan een zagt braakmiddel, wanneer ſy in het geheel niet of zeldzaam braaken in de aanvallen. In deeze gevallen heeft hy van het volgend drankje een thee lepeltje, of zoo veel genoeg was, om het kind eens of twee maalen te doen braaken, eens of meêr reiſen 's daags gegeeven. R. *Oxym. ſcillit. ſimpl. ää unc.* ß. *ſpir. ſal. ammon. dr.* ß. Op bekwaame tyden is het ook nuttig te geeven een buikzuiverend middel uit de rhabarber en manna. Doch kinderen, welke dikwils in den aanval braaken, hebben zelden braak- of buikzuiverende middelen noodig. De koorts-baſt, 't beſt geſchikt, om de kragten te onderhouden, moet met borſtmiddelen gepaart gaan, en als een maag-middel gegeeven worden, geduurende den geheelen loop der ziekte. R. *Cort. Peruv. dr. j. Rad. Irid. Florent. Eryng. Flor. Tuſſilag. ää dr.* ß. *coque ex aqua font. unc. x. ad dimid. colaturæ adde aq. Menth. ſativ. ſimpl. unc. j. Tinct. Croci dr.* ß. *Syr. Sacch. dr. vj. m.* Een kind moet twee of drie kleine lepeltjes gebruiken na elken aanval van den hoeſt. Zoo het kind koortſig is, moet de koorts-baſt wechgelaaten worden, tot dat de koorts ophoud of verminderd. Een drankje van citroenen-ſap met zout van alſem, ontbonden in water, kan in plaatſe van denzelven gegeeven worden, wanneer het zuur de overhand heeft. Wanneer de koorts-baſt gegeeven word ten tyde, dat de ziekte toeneemt, of op haare hoogte gekomen is, vooral, als ſy rykelyk en in zelfſtandigheid ge-

gebruikt word, met een oogmerk, om den kinkhoeſt te onderdrukken, droogd dezelve de ſlym op, maakt dezelve meêr taay, en de aanvallen van den hoeſt worden zwaarer. By het afneemen der ziekte, of als de tuſſchentyden kort zyn, heeft dezelve ſoortgelyke uitwerkingen, maar is minder ſchadelyk. Doch, zoo de tuſſchentyden zeer lang zyn, dan kan dit middel de ziekte ſomtyds, zonder eenig kwaad gevolg, ſtuiten, ook is dezelve zeer geſchikt, om de weder inſtorting te beletten, en andere kwaade toevallen voor te komen, terwyl het ook het lighaam verſterkt; en, zoo men den baſt niet gebruikt, ziet men dikwils kliergezwellen, de engelſche ziekte, of eene uitteering op deezen hoeſt volgen. Somtyds helpt koud water, met ſuiker of honig zoet gemaakt; en 't beſt is, dat men de kinderen van een of twee jaaren van de plaats, alwaar de ziekte regeerd, naar eene andere brengt (*).

Aanmerking omtrent den lintworm, en een kragtig middel, om denzelven uit te dryven. Twee van deeze wormen met den kop heeft de Schryver zien ontlaſten. Het poeder van tin heeft hy onvoldoende bevonden, doch de *gummi gutta* of *gambogia* is, volgens ſyn oordeel, een onfeilbaar middel. Vyftien greinen, met het *extractum gentianæ*, heeft hy daar van op eens gegeeven. Pag. 186.

Dit

(*) Over den Kinkhoeſt hebben wy in het tweede ſtuk van het VI. Deel *pag.* 266. de waarneemingen van den Hr. MORRIS en *pag.* 279. die van den Hr. FOTHERGILL medegedeeld; verder kan men ROSÉN *Handleiding tot de kennis en geneezing van de ziekte der kinderen* nazien.

Dit middel is ook zeer kragtig tegen lange, ronde, wormen (†).

Pag. 195. *Beſchryving van de Scheurbuik, die op het land word waargenomen.* De naaſte oorzaak der ziekte word van den Schryver geſteld in eene ſcherpte der vogten, waar van het verſchil ook onderſcheide ziekten veroorzaakt, welker kwaadaartigſte de kanker is, en waar mede de verzweeringen in menſchen, die de ſcheurbuik hebben, veel overeenkomen. De fynſte wateragtige ſappen worden ook aangedaan, en daar door drie onderſcheide claſſen van ziekten gemaakt. De kwaade vogten, door het geheele lighaam verſpreid, maaken de eerſte claſſe, en de toevallen daar van worden door den Schryver nauwkeurig opgegeeven. De tweede bevat die ziekten, waar in de kwaade vogten, van de andere afgeſcheiden, uitbottingen op de huid maaken. De vogten zyn dan veel ſcherper, en hebben veel geweldiger uitwerkingen, het tand-vleeſch word egter nog niet aangedaan, doch de geneezing is zeer moeyelyk. Tot de derde claſſe behooren eenige buitengewoone gevallen van de ſcheurbuik, die door toevallige oorzaaken doorgaans verwekt worden. Hy meent, dat de ſchadelyke vogten in de eerſte claſſen tot zuur overhellen, welke zeer nauw en in onderſcheide evenredigheid met eene ranſche oly vereenigt zyn.

Eenige

(†) In het voorgaande deel van dit werk, *pag.* 554. heb ik uit de Verhandeling van den Hr. Andrea opgegeeven de bereiding van het middel tegen den lintworm, door den Hr. Herrenschwand gebruikt.

Eenige waarneemingen over de verſchillende geſteldheid deezer ziekte vooral over de hypochondrie, daar uit gebooren. Na dat hy alle oorzaaken, welke men weet, dat de ziekte voortgebragt hebben, opgenoemt heeft, bepaalt hy dezelve in eene verzwakking der vaſte deelen, vooral der eerſte wegen, waar by eene geneigtheid tot de ſcheurbuik komt. De hypochondrie, van ſcheurbuikige vogten ontſtaande, gaat doorgaans verzeld met koorts en eene beſlaage tong, doch, als de ziel te gelyk aangedaan word, om dat de ſcherpe ſtoffe zich op edeler deelen plaatſt, dan word de buik bevryd, de tong word beter, en de eerſte toevallen houden op. In hardnekkige gevallen heeft de Schryver het meeſte voordeel aangebragt door eene zagte kwyling, gelyk hy met voorbeelden beveſtigt. Het gebruik van bloem van zwavel met room van wynſteen heeft ook veel voordeel aangebragt. Pag. 217.

Waarneemingen omtrent de ſchurft, door ſcheurbuik ontſtaande. Twee ſoorten van dit ongemak worden waargenomen, waar van de eene goedaartiger, gemakkelyker te geneezen is, en met de gemeene ſchurft in het algemeen over een komt, de andere veel hardnekkiger is. De eerſte breekt egter niet zoo ligt uit tuſſchen de vingers, en word ook niet verzeld door eene zoo zwaare jeukte, als de gewoone ſchurft. In November en December is dezelve vooral zeer gemeen, en beſmet alleen zulke menſchen, die geſchikt zyn, om dit ongemak te ontvangen, zoo dat ſomtyds ſlegts een of twee in eene familie daar door aangedaan worden, en de andere vry blyven. Smeerſels met zwavel brengen ook de geneezing niet aan. Een warm bad van Pag. 259.

zee-water, waar in kruiden tegen de ſcheurbuik, of zwavel, gekookt waren, is met voordeel gebruikt, doch purgeer-middelen by aanhoudenheid te gebruiken, is, gelyk in alle huidziekten, ſchadelyk bevonden. Het zweeten is ſomtyds nuttig, vooral in volwaſſe menſchen. Het bad moet zoo heet zyn, als de lyder hetzelve verdraagen kan. In weinige gevallen, wanneer de uitbotting met ontſteeking, of ondragelyke jeukte verzeld word, is de aderlating voordeelig. Somtyds is het noodig, het lighaam open te houden met zwavel en room van wynſteen; of met den *merc. alcaliz.* en *tart. ſolub*, waar by een weinig rhabarber gevoegd word. Dikwils verzeld deeze ſoort van ſchurft de gewoone. De andere ſoort is hardnekkiger, doch minder gemeen, dan de voorgaande. Dezelve plaagt den lyder dikwils drie of vier jaaren, verdwynende ſomtyds voor eenigen tyd in den zomer. Zeer moeijelyk word dezelve uitgeroeit in familien, daar door beſmet. Jonge kinderen zyn vooral daar mede geplaagt, en krygen dit ongemak dikwils van zelve; doorgaans beſmetten volwaſſe lyders meêr, dan kinderen, die de ziekte alleenlyk tot de moeder of minne doen overgaan; en deeze krygen dan flegts eenige puiſtjes op den arm, die door ſmeerſels met zwavel worden verdreeven, ſchoon deeze ſmeerſels niet dienſtig zyn voor het kind, maar veel eer, door de uitwaaſſeming te beletten, en den uitſlag naar binnen te dryven, ſchaade aanbrengen. De uitſlag komt dikker over het geheelen lighaam te voorſchyn, en jeukt ſterker. Somtyds, doch zelden, ziet men dien ook op het aangezicht en het hoofd, en in eenige gevallen bepaalt dezelve zich meêr

aan

aan de eene plaats, dan aan de andere. De puiſtjes, die eene bleeke kleur hebben, berſten, met een ſcherp vogt gevuld zynde, of van zelve, of door het wryven, open; andere worden, zonder open te gaan, met eene korſt bedekt. In de kwaadaartigſte ſoort zitten de puiſtjes diep in de huid, zoo dat ſy meêr door het gevoel, dan door het gezicht, te bemerken zyn. Somtyds hebben de lyders eene zwaare jeukte, zonder dat zich eenige puiſtjes vertoonen. Door de ſcheurbuik word deeze ziekte langen tyd onderhouden, voor dezelve gaat nooit eene uitbottings-koorts, en men bemerkt ook zeldzaam in dezelve koorts, behalven alleen, wanneer de uitbotting zeer zwaar is. Zelden is het ongemak doodelyk, ten zy hetzelve naar binnen gedreeven worde, of de lyder door eene kwaade behandeling al te zeer verzwakt zy. Het zee-water, tot zes oncen 's morgens op eene nugtere maag genomen, is voordeelig geweeſt, en, wanneer de ziekte afneemt, word ſy door koude baden van zoet of zee-water geneezen. Zoo de ziekte door beſmetting aangekomen is, kan ſy in den beginne door ſmeerſels met zwavel verdreeven worden. De kwik, inwendig en uitwendig gebruikt, is niet altyd voordeelig; maar men kan meêr vertrouwen ſtellen in de afkookſels van de houten, van den koorts-baſt, zwavel, ſpiesglas, en de mineraal-wateren, waarom *Harrogate-water* gepreeſen word, 't welk veel gemeen zout en weinig vlugge zwavel bevat.

Twee waarneemingen van de ſcheurbuik, ontſtaan na te rug gedreeve ſchurft. De ziekte was in het eene geval, dewyl men op de levensregeling Pag. 275.

 geen

geen agt gegeeven had, doodelyk, doch in het andere herſtelde de lyder, na dat men hem ſterke buikzuiverende middelen had gegeeven, waar door veel ontaarte gal uitgedreeven wierd.

Pag. 283. *Waarneeming van eene wateragtige zwelling van de knie met ontſteeking.* In April 1757. kreeg een gezond, ſterk, mansperſoon, vyf- en veertig jaaren oud, eene anderendaagſche koorts, welke hy ſtuitte met den koorts-baſt, zonder dat hy te vooren, of na dat de ziekte wech was, eenig buikzuiverend middel gebruikte. In het begin van July kreeg hy zwaare pyn, verzeld met ongewoone hitte, in de regter knie. Na agt dagen zag hem de Schryver, vondt het gewrigt ongemeen gezwollen, en ontdekte aan beide zyden van het *ligamentum patellæ* eene ſchommeling. De lyder had zwaare pyn, de huid was een weinig van kleur veranderd, en heeter, dan na gewoonte, doch zonder eenige ontſteeking, die meêr binnewaarts was. Hy had eene raſſe, harde, pols, eene witte tong, grooten dorſt, en de koorts ſcheen ſleepende te zullen worden. De geneezing wierd voornamentlyk volbragt door aderlatingen, die zes maalen, binnen drie weeken, herhaald wierden, door verkoelende verzagtende middelen, ſtoovingen en wryvingen van het aangedaane deel. Dagelyks wierd 's morgens en 's avonds warm water op het lid gegooten, en ſomtyds een zagt buikzuiverend middel gegeeven. De ziekte in de vierde week afneemende, wierd koud water alle morgen op het gewrigt gegooten, doch eene bading van het geheele lighaam in zee-water bragt meêr nut aan. In de waare witte zwelling

van de knie is eene bading in de zee ook door den Schryver zeer voordeelig gevonden.

Agter deeze waarneeming heeft de Schryver gevoegd eenige aanmerkingen te vooren uitgelaaten. De *dyſuria* ontſtaat niet alleen van eene krampagtige ſluiting, maar ook door eene te groote uitzetting van de kleinſte vaatjes in den hals van de blaas, en in dit geval kan een kaarsje, met oly beſmeerd, en in de blaas geſtoken, de ziekte wechneemen, door de vaten te drukken, en aan dezelven de veerkragt weder te geeven. Deeze oorzaak in de nieren plaats hebbende, zoo dat daar uit eene opſtopping van water ontſtaat; dan word de geneezing aangebragt door eene aderlating op den arm, en een buikzuiverend clyſteer. Somtyds zyn ook beide deeze middelen noodig in het eerſte geval, zoo de *bougie* niet tydig genoeg gebruikt is. Zagte ſamentrekkende zuuren, met eenen zagten openenden drank vermengt, zyn ook dikwils nuttig. Pag. 285.

Heelkundige waarneemingen. I. Den tienden July 1764. kreeg een man van 33. jaaren, na dat hy kort te vooren ſyne regter zyde door eenen val van het paard bezeerd had, het zydewee aan dezelfde zyde. Schoon aanſtonds eene rykelyke aderlating in het werk geſteld was, kreeg hy egter een etterborſt; de Schryver ſtelde de operatie voor, doch de lyder wilde zich niet eerder daar aan onderwerpen, dan in September, op welken tyd hy reeds door eene uitteerende koorts zeer vermagerd en in gevaar was, om te zullen ſtikken door de drukking, welke de etter op de linker long maakte. De operatie wierd, onaangezien ſyne zwakheid, verrigt. Pag. 289.

De ſchommeling van de etter wierd niet laager gevoeld, dan de zevende ribbe van boven af te rekenen, en dezelve wees eene bekwaame plaats aan, om de doorſteeking van de borſt te verrigten. De huid met de vinger opgeligt zynde, maakte de Schryver van buiten eene inſnyding van anderhalven duim tuſſchen de zesde en zevende ribbe, en vervolgens eene van binnen byna een duim lang door de tuſſchenribbige ſpieren en het borſt-vlies. Vier ponden witte etter kwamen te voorſchyn, zonder kwaaden reuk en van dikte, als verſche room; den volgenden morgen wederom een pond; vervolgens dagelyks geduurende eene geheele maand omtrent een pond, en nog vyf maanden lang vier oncen in de vier- en twintig uuren. De lyder, ſchoon goeden trek tot eeten hebbende, en daar door in ſtaat geſteld zynde, om deeze ontlaſting te konnen uithouden, toonde egter niet eerder blyken van beterſchap, dan in de maand September daar aan volgende, na dat de etter zich eenen weg gebaant had door de lugtpyp, en grootendeels door den hoeſt ontlaſt was. De ingang van de lugt door de wonde, by elk verband, ſcheen de geneezing zeer veel te vertraagen, door de long geduurig te doen neêrvallen, en gevolgelyk derzelver aankleeving of vaſthegting aan het borſt-vlies te beletten, behalven de andere kwaade uitwerkſelen, die daar uit moeſten voortſpruiten. Hier van daan ontſtond eene *anaſarca*, welke, ſchoon niet zeer aanmerkelyk, egter het geheele jaar aanhield. De toppen der vingeren en teenen bleeven nog eenen geruimen tyd gezwollen, na dat de zwelling van het geheele lighaam reeds verdweenen was. De long van de beledigde zyde was zoo zeer neer-

gevallen, dat de afstand tusschen dezelve en het borst-vlies anderhalven duim was. De ademhaaling was egter niet zeer moeijelyk, de pols vry en gelyk, doch een weinig rasser, dan in den natuurlyken staat. De opening, welke in de lugt-pypjes, waarschynelyk door het bersten van een ettergezwel in de neergevalle long, gemaakt was, was zoo wyd en groot, dat, als men een theekopje vol warm zee-water door de uitwendige wonde inspoot, en de lyder zich onmiddelyk daarna op de tegen overgestelde zyde omkeerde, dit water in de keel kwam, en door den mond ontlast wierd. Zoodra de inwendige opening gemaakt was, wierd de lekking uit de wonde dagelyks minder, zonder eenig kwaad gevolg; de geringe quantiteit etter, welke zich ontlaste, kwam naar buiten, zonder de uiterlyke lugt door de wonde in te laaten, en de lyder wierd van dien tyd veel beter. Hy kon in de wonde geen pypje verdraagen, en dus moest men dezelve met eene steevige steekwiek openhouden, en dagelyks eene penne-schaft inbrengen, om de etter af te tappen, dewyl de vrye ontlasting belet wierd door weelderig vleesch, dat zich aan de binnen zyde der opening bevondt.

Wanneer de long aan het borst-vlies is vastgegroeit, zal de etter zich eenen wech baanen naar buiten tusschen de tusschenribbige spieren, en zich onder de bekleetselen verzamelen, of wel eenen toegang in de lugtpypen zelve verkrygen. De geneezing word in deeze gevallen wel haast volbragt, dewyl de lugt in de borst niet kan indringen. De opening van het gezwel moet maar niet te lang uitgesteld worden, dewyl de etter anders veele boesems maakt. De geneezing

zing van deeze ſoort van etterborſt zal nog ſpoediger en zekerder zyn, wanneer de etter niet alleen eenen onbelemmerden uitgang door de konſtige opening, maar ook door de lugtpypen heeft, gelyk uit het volgende geval blykt.

Een wever, omtrent veertig jaaren oud, was zeer vermagerd, en, zoo het ſcheen, in den laatſten graad eener longe-teering, wanneer zich een gezwel in de regter zyde, vlak onder de borſt, openbaarde. De zwelling geopend zynde, ontlaſte dezelve omtrent een pond etter; hier op wierd weinig van deeze ſtof door den hoeſt ontlaſt; dewyl dezelve grootendeels door de wonde naar buiten vloeide, en de hoeſt, te vooren laſtig en zwaar, hield byna op. De zak van het etter-gezwel wierd door eene zagte afveegende inſpuiting gezuiverd, de uitteerende koorts verdween, en de lyder genas in eene maand. Dewyl de lyder een gedeelte van de ingeſpoote ſtoffe uithoeſte, is het klaar, dat 'er eene opening in de lugt-pypen was, en, dewyl de lyder zoo ſchielyk genas, is de long buiten twyfel met den omtrek van het ettergezwel vaſt gegroeit geweeſt.

Pag. 295. 2. Men heeft tegen de manier van Cheselden, om den ſteen te ſnyden, ingebragt, dat de knegt den ſnyſtaf houd, en hy dus niet maaken kan, dat dezelve zoo goed correſpondeerd met de punt van het mes, als wanneer dezelve door den heelmeeſter word vaſt gehouden. De Schryver beſchryft daarom de manier, op welke dezelve verrigt is, zoo dat de heelmeeſter den ſnyſtaf heeft gehouden, en voegt daar by, dat het zeer goed is, om de pypzweeren, die dikwils overblyven, voor te komen, in de pisbuis

buis een kaarsje te ſteeken, tot dat de pis den natuurlyken weg wederom genomen heeft.

3. Een ſteen van drie oncen en zes dragmen wierd op de volgende gemakkelyke en eenvoudige wyze afgehaald by eene Juffrouw. De heelmeeſter, den voorſten vinger van ſyne regterhand, zonder vooraf eenig werktuig te gebruiken, in de pis-buis ingebragt, en dezelve genoegzaam verwyderd hebbende, nam de tang, en bragt dezelve met het grootſte gemak in de blaas. Hy vatte den ſteen, die eene eironde gedaante had, en bragt denzelven te voorſchyn. De lydereſſe was gezond, en kon haar water wel ophouden. Eene Juffrouw van zes- en twintig jaaren onderging dezelfde operatie, en had, den veertienden dag daar na, nog geene onwillige pisloofing. De buitenſte rand of ingang van de pis-buis word altyd door het inbrengen van den vinger een weinig opgeſcheurd, doch deeze ſcheuring geneeſt zoo ſpoedig, als eene geſneede wonde. Pag. 298.

4. Wanneer by de fyt eene bederving in het derde beentje van den vinger komt, raad hy, dat men dat lid niet afzette, maar, de huid en het vleeſch doorgeſneeden hebbende, het been wechneeme, op dat de nagel behouden worde, en de vinger niet wanſtaltig zy. Pag. 299.

5. Dewyl de *ſutura interrupta* zelden van eenig nut is in groote wonden, vooral zoo by dezelven eene kneuzing is, en dezelve veel eer nadeel aanbrengt, raad de Schryver de *ſutura contorta* te gebruiken. Pag. 301.

6. De

Pag. 303. 6. De *Lycoperdon* of *bovista* is, volgens fyne meening, het kragtigfte middel om het bloed te ftuiten, en hy verkieft dezelve daarom boven de *agaricus*.

IX.

A Differtation on the inflammatory, gangrenous, and putrid fore throat: alfo on the putrid fever together with their diagnofticks and method of cure; by F. PENROSE, *furgeon. Oxford printed for D. Prince and W. Owen. 1766. 8°. pag. 54.*

d. i.

Verhandeling over de ontftooke, verftorve, en verrotte keelziekte, als ook over de rotkoortfen, derzelver kentekenen, en geneeswyze; door F. PENROSE.

Kortlyk fpreekt de Schryver over de ontftooke keelziekte, breedvoeriger handeld hy over de verftorve, doch overweegt voornamentlyk het onderfcheid der rottige ziekten van de ontftooke, ook met opzigt van de keelziekte.

Pag. 5. Sterke menfchen, die dik bloed hebben, krygen veeltyds eene ontfteeking in de keel; de pols is in deeze vol en ras, de pis rauw, brandig; de amandelen en keel zyn pynelyk en gezwol-

zwollen, verſlimmerende van tyd tot tyd, zoo dat de lyder in gevaar raakt van te zullen ſtikken. In de verſtorve keelziekte zyn het lelletje en de amandelen wel opgezet en ontſtooken, doch ſy zyn nooit zeer gezwollen, maar flets, en veranderen dikwils zeer ſchielyk in eene aſchgrauwe of paerſche kleur; de pols en pis zyn zeer gelyk aan die van gezonde menſchen, en pyn word niet bemerkt, al 't welk den zeer ſlegten ſtaat te kennen geeft. Al 't geen derhalven den omloop van het bloed zoo aanzet, dat het de opſlorping en voortgang der verrotte ſtoffe belet, gaat ook de verſterving tegen. Inwendig zyn daarom, behalven den koorts-baſt, andere hartſterkende middelen, als de *theriaca* en *rad. ſerpentariæ virginianæ* aan te pryſen. Doch, om dat de verſtorve korſt niet al te ſchielyk moet worden afgeſcheiden, zyn de inkervingen ſchadelyk, wanneer de kragten van de natuur nog niet opgewakkerd zyn, maar ſtoovingen en berookingen van balſemaartige, aromatieke, middelen, benevens ſoortgelyke gorgel-dranken komen zeer te pas. 't Gorgelen moet zeer zagtjes geſchieden, om de keel te zuiveren en de verſterving te ſtuiten, doch ſterke inſpuitingen zyn nadeelig, dewyl de kwaade ſtoffe daar door dikwils met geweld naar binnen tot in de maag gebragt word. Pag. 9. Pag. 12.

De verſtorve keelziekte doed de keel zeer ſchielyk aan, doch de verrotte gaat traager voort, en niet, dan wanneer de koorts aanhoud, zoo dat de lyders aan de eerſte dikwils in weinige dagen ſterven, en aan de laatſte tot den negenden of tienden dag leeven; zelfs gebeurt het ſomtyds, dat de rotkoortſen eene Pag. 18.

maand

maand duuren, eer ſy den lyder in het graf ſleepen.

Pag. 19. Doorgaans op het einde van den herfſt en met het begin van den winter, vooral na eenen droogen zomer, regeeren de rotkoortſen algemeen. Sy beginnen dikwils met zeer ligte toevallen, en komen daar in met de ontſteekingsziekten overeen, doch in deeze laatſte neemen de toevallen zeer ſchielyk toe, in de eerſte allengskens en met trappen. In de rotkoortſen heeft de pis aanſtonds een grondzetſel, ſchoon dezelve gelyk aan natuurlyke is, doch in ontſteekings-koortſen niet, dan wanneer de *criſis* komt, en daar in meent de Schryver, dat men reeds in den beginne, wanneer alles nog twyfelagtig is, het zekerſte teken hebben kan.

Pag. 22. In de ontſtooke keelziekte raad hy verſcheide ontlaſtingen, en vervolgens weekmaakende, verkoelende, en verdunnende middelen; in die met verſterving uitwendig opwakkerende, inwendig hartſterkende, *alexipharmaca*, den koortsbaſt; in die met verrotting *cardiaca alexipharmaca*, met het ſpiesglas gepaard, en uitwendig een afkookſel van de *contrajerva* met *myrrha*. De middelen, uit het ſpiesglas bereid, pryſt hy verder ongemeen ſterk aan, vooral het *vitrum antimonii ceratum*, waar van hy het nut, in algemeen heerſchende rotkoortſen met den loop, zeer groot gevonden heeft.

Pag. 25. Hy heeft daar van gegeeven twee greinen met andere hartſterkende middelen, en de gifte ſomtyds tot zes greinen vermeerderd, doch nooit zoo groot gemaakt, dat daar door eene braaking ontſtaan is; de kragten, die door het aanhouden van den loop zeer verminderden, zyn door dit middel wederom opgewekt,

en

en de loop is geſtuit. Hy keurt het gebruik van den koorts-baſt niet af, doch gelooft, dat men denzelven niet veilig gebruiken kan, ten zy de kragt der rottige ſtoffe gebrooken zy, neemende anders de koorts en loop toe.

Tot een voorbeeld van ſyne geneeswyze kan het volgende geval verſtrekken. Een jongen van twaalf jaaren, met eene rotkoorts aangedaan, kreeg twee greinen van het *vitrum antimonii ceratum* in anderhalf once van het *decoctum ſacrum Fulleri*, alle zes uuren, en op den zesden dag der ziekte ſcheen de hoofdpyn te bedaaren, op den zevenden hield de loop op, en de koorts verminderde; den agtſten vermeerderde de hoofdpyn, ook had hy pyn in de keel, en de ſprouw, hoewel de andere toevallen goedaartiger waren; men gaf hem hartſterkende middelen, en eindelyk den dertienden dag den koortsbaſt, want de Schryver geloofde, dat de verrotting reeds overwonnen was. Doch, wanneer den veertienden en vyftienden dag de loop met de pyn vermeerderde, de ſprouw bleef, de mond geheel onzuiver was, de pols ras en klein wierd, liet hy den genoemden baſt blyven, en gaf andere hartſterkende middelen, waar na op den zeſtienden dag en de volgende de toevallen overwonnen waren, en 'er niets anders overbleef, dan eene zwakheid, welke het gebruik van den koorts-baſt toen wederom noodzakelyk maakte. Pag. 40.

Hy eindigd ſyne Verhandeling met eenige algemeene regelen omtrent de geneezing, welke uit het bovenſtaande genoegzaam af te neemen zyn. Pag. 51.

X.

Tal om en ben- eller ſtenaktig Starr, vid hela omkretſen af Uvea faſtvuxen, ſom lyckligen blifvit med naolen nedtrykt; haollet för Kongl. Vetenskaps Academien vid Præſidii nedläggande, den 20 April 1768. *af* CASTEN RONNOW, *Conſeiller intime & Premier Medecin hos framledne Kon. af Pohlen och Hert. af Lottringen; Riddare af K. Nordſtjerne Orden. Stockholm Tryckt hos Direct. Lars Salvius*, 1768. 8°. *pag.* 20.

d. i.

Redenvoering over een' been- of ſteenagtigen Staar, met den geheelen omtrek van het Druivenvlies vaſtgegroeit; en gelukkig met de naalde neergedrukt; gehouden by de Koningl. Academie der Weetenſchappen in Stockholm den 20 April 1768. door C. RONNOW.

Het geval, welk de Hr. RONNOW in deeze Redenvoering mededeeld, is het volgende, door hem reeds in 1730. waargenomen. Pag. 6. Eene Meid van vier of vyf en twintig jaaren, had in het linker oog een' ſtaar, welke zeer wit was, en waar mede ſy zederd haar zesde of zevende jaar was geplaagd. Sy wiſt niet, hoe ſy denzelven had gekreegen, maar herrinnerde

de zich gevallen, en daar door het oog geſtooten te hebben, na welken val men haar gezegd had, de vlak op het oog gekomen te zyn. De Schryver verzekerd zynde, dat de grond van het oog goed was, ſtelde haar voor de operatie te doen, en den ſtaar neêr te drukken, welke manier toen alleenlyk bekend was. De platte naalde horizontaal in het oog gebragt hebbende, omtrent anderhalve lyn van den rand van het doorſchynende hoornvlies, en de naalde verder willende inbrengen, vondt hy eenen tegenſtand, welke de naalde niet kon overwinnen; daar over verwonderd zynde, keerde hy het ſnydende gedeelte van de naalde naar boven en naar onderen, om des te beeter te konnen komen agter het cryſtallyn, en deszelfs bovenſte gedeelte te konnen losmaaken. By hetzelve gekomen zynde, en dat willende losmaaken van den agterkant van den regenboog, ſchoot de naalde van de vaſthegting los, met een zoo ſterk geluid, dat de naalde ſcheen gebrooken te zyn; hy bragt de naalde aan den bovenkant van het cryſtallyn, en wanneer hy de vaſthegting verder wilde losmaaken, zag hy, dat het bovenſte gedeelte van den regenboog het cryſtallyn volgde. Eindelyk egter wierd het cryſtallyn daar van afgeſcheiden. Rondom hetzelve zag men eene zwarte ſtreep, door den regenboog op deezen witten ſtaar gemaakt. Op het oogenblik kon de meid zien, en alle voorwerpen met dit oog onderſcheiden. Het oog wierd alleenlyk verbonden met linnen doeken, gedoopt in warm water, met franſche brandewyn vermengt, die alle uur ververſcht wierden. Na twee uuren wierd ſy adergelaten. Des avonds kreeg ſy eene groote hitte, en ſterke beweeging in de pols; ſy klaag-

Pag. 7.
Pag. 8.
Pag. 9.
Pag. 10.

de over eene zwaare ſteekende pyn in de zyde onder de linker borſt, als ook in den rugge aan dezelfde zyde, twee vingerbreette onder het ſchouderblad. De ader wierd op nieuw geopend, en op de zyde wierden warme doeken gelegd. Sy bemerkte toen niet de minſte pyn in het oog. Den volgenden dag was de hitte veel minder; uitwendig op de twee genoemde plaatſen was de pyn zoo zwaar, als of op dezelven een gloeijend yzer gehouden wierd. Op den rugge vondt hy een hoog rood gezwel, twee en een' halven duim breed, met kleine puiſtjes bezet, en een ſoortgelyk doch ſmaller van vooren, beide zoo pynelyk, dat men die niet kon aanraaken. Intuſſchen voelde ſy in het geheel
Pag. 11. geen pyn in het oog. De kleine puiſtjes wierden met een helder geelagtig water gevuld. Den derden dag was de hitte en koorts ten eenenmaale wech; de grootſte roode plek was veel verbleekt; de puiſtjes begonnen te droogen, en het oog was in eenen goeden ſtaat.

Pag. 12. Uit dit geval toont de Schryver verder, dat eenige zaaken konnen opgehelderd worden, en wel vooreerſt, hoe dat het kan gebeuren, dat
Pag. 14. het cryſtallyn vaſtgroeit aan het druivenvlies, ten anderen, dat 'er ſtaaren zyn, welke beeter door de neêrdrukking, dan door de wechneeming konnen geneezen worden, gelyk die in het beſchreeven geval, welke volgens de laatſte manier niet wel zoude hebben konnen behandeld worden, zonder dat het oog daar by veel nadeel
Pag. 16. leed, hoewel de Schryver meent, dat het wechneemen van het cryſtallyn in het algemeen te verkiezen is, zoo hetzelve door eene kundige hand word verrigt, en indien men niets anders zoekt, dan het gezicht te bezorgen aan een' blinden,

den, dien het niet kan ſcheelen, of ſyne oogen vol of niet vol ſchynen te zyn. Ten derden vraagt hy, of de pyn, op de borſt en rugge ontſtaan, benevens de ontlaſting van het waterachtig vogt uit de veele puiſtjes, niet de oorzaak zy geweeſt, dat het oog bevryd is gebleeven; en, dewyl men door de ondervinding weet, dat in zeer zwaare oog-ontſteekingen het bloed, welk afgetapt word, volkomen overeenkomt met dat van eenen lyder, die eene heete borſtziekte, als eene long-ontſteeking of het zydenwee, heeft, meent hy, dat men by zwaare pynen in het oog, welke voor ſlimmer gevolgen doen vreezen, aanſtonds met vrugt op de genoemde plaatſen ſpaanſche vlieg-pleiſters zou konnen leggen, om aldaar te verwekken pyn, welke dezelve van het oog zoude konnen afleiden (*).

(*) Tegen deeze Redenvoering heeft een ongenaamd Schryver in het licht gegeeven, een zeer ſcherp en netelig werkje, genaamd: *Doutes que la Cataracte, dont Mr. Rönnow fait mention dans ſon Discours, prononcé à l'Academie Royale des Sciences, aye eté oſſeuſe ou pierreuſe. Stockholm* 1768. en daar op is een nog ſcherper antwoord gevolgd, namentlyk *Lettre d'un Etudiant en Medecine à un autre de ſes amis, dans laquelle on examine & refute les doutes, qu'un Anonyme a repandu dans le Public ſur l'obſervation, donnée à l'Acad. Roy. des Sciences par Mr* RÖNNOW, *touchant une Cataracte oſſeuſe ou pierreuſe, à Stockholm* 1769.

X I.

JOSEPHI JACOBI PLENCK, *Chirurgiæ atque artis obſtetriciæ Magiſtri, Novum Syſtema Tumorum, quo hi morbi in ſua genera & ſpecies rediguntur. Pars prior. Viennæ Impenſis Hæredis Friderici Bernhardi* 1767. 8°. *plag.* 16.

d. i.

Nieuw ſamenſtel der gezwellen, waar in deeze ongemakken in geſlagten en ſoorten worden verdeeld, door J. J. PLENCK. Eerſte Deel.

Om de ziekten, volgens de manier der Kruidkundigen, in eene ſyſtematiſche order te brengen, is het, wegens derzelver groot getal, volſtrekt noodig, dat veele geleerden elkander de behulpzaame hand bieden. De Hr. PLENCK heeft dit werk, ten opzigte van de gezwellen, op zich genomen, en hy brengt dezelve tot zeſtien claſſen, welke te ſamen honderd en twaalf ſoorten bevatten. De waare Breuken zal hy in het tweede deel verhandelen. De kenmerken, welke hy van elk ſoort geeft, zyn kort en verſtaanbaar, en de geneeswyze is ook met weinige woorden opgegeeven. Hy verzwygt ook niet de Schryvers, die hy daar by gebruikt heeft. Wy vinden goed ſyn ſamenſtel met ſyn eige woorden te laaten volgen.

ELEN-

Elenchus Systematis.

Divido tumores a contento humore, vel materia morbosa in XVI. *genera, quæ sequentes formant classes: Genus* I. *Tumores inflammatorii.* II. *Purulenti.* III. *Gangrænosi.* IV. *Indurati.* V. *Aquei.* VI. *Sanguinei.* VII. *Cystici.* VIII. *Excressentiales.* IX. *Ossei.* X. *Terrei.* XI. *Aërei.* XII. *Salivales.* XIII. *Biliosi.* XIV. *Lactei.* XV. *Herniosi spurii.* XVI. *Organici. Quodlibet horum tumorum genus sequentes sub se continet species.*

Genus I. *Tumores Inflammatorii sunt, qui phlogisticum continent sanguinem. Species in communes & proprias discerno. Communes sunt; Phlegmone; Furunculus; Phyma; Tumor pestilentialis; Erysipelas; Erythema; Pernio; Ambustio. Propriæ sunt; Angina; Parulis; Parotis; Inflammatio mammæ; Inflammatio testiculi: Phymosis, Paraphymosis, Bubo, Panaritium.*

Genus II. *Tumores Purulenti, qui pus recondunt. Species sunt: Abscessus; Tumor metastaticus.*

Genus III. *Tumores gangrænosi, qui amissa vita tabum putridum continent. Species est Carbunculus.*

Genus IV. *Tumores indurati, qui formantur a succo glandulari inspissato. Hujus generis species sunt: Scirrhus; Carcinoma; Scrophula; Struma; Tuberculum.*

Genus V. *Tumores aquei, qui a lympha collecta oriuntur. Species sunt. Oedema; Anasarca; Hydrocephalus; Spina bifida; Hydrothorax; Ascites; Hydartron; Tumor lymphaticus.*

Genus VI. *Tumores sanguinei; quorum origo est a sanguine sincero. Specierum Classis est: Ecchymosis, Aneurysma verum; Aneurysma spurium; Varix; Hæmorrhoïs.*

Genus VII. *Tumores cystici, quorum contenta ma-*

teries in præternaturali cystide inclusa est. Quales species habentur: Meliceris: Atheroma; Steatoma; Osteosteatoma; Lipoma; Lupia; Ganglium; Hygroma.

Genus VIII. *Tumores excrescentiales, qui a partibus mollibus præter naturaliter in tumorem excretis oriuntur. Species sunt: Sarcoma; Polypus; Epulis; Cercosis; Nævus.*

Genus IX. *Tumores ossei, qui ab ipsa ossis substantia in tumorem elevata oriuntur, multæ dantur hujus generis species: Exostosis; Tophus; Gummi; Hyperostosis; Sarcostosis; Spina ventosa; Ancylosis.*

Genus X. *Tumores terrei, qui pro maxima parte substantiam terream vel calculosam recondunt. Species sunt: Tophus Podagricus; Ranula lapidea.*

Genus XI. *Tumores aërei, qui ab aëre in telam cellulosam insinuato nascuntur. Species sunt: Emphysema; Physocele; Bronchocele; Tympanites; Pneumatosis.*

Genus XII. *Tumores salivales, qui a præternaturali retentione salivæ in ductu salivali observantur, unica habetur species; Ranula.*

Genus XIII. *Tumores biliosi, qui a præternaturali retentione bilis in vesicula fellea oriuntur. Unica habetur species: Hydrops vesiculæ felleæ.*

Genus XIV. *Tumores lactei, qui a lacte in telam cellulosam effuso producuntur. Species huc pertinent; Sparagosis; Abscessus lacteus.*

Genus XV. *Tumores herniosi spurii sunt tumores herniam veram æmulantes, at non partem organicam, sed humorem, vel aliam degenerationem morbosam continentes. Species dividuntur in umbilicales & scrotales. Scrotales sunt: Hydrocele; Pneumatocele; Hæmatocele; Varicocele; Hydatocele; Empyocele; Spermatocele; Sarcocele; Liparocele. Umbilicales sunt: Hydromphalus; Pneumatomphalus; Empyomphalus; Sarcomphalus; Lypomphalus.*

Genus

Genus XVI. *Tumores Organici ſunt, qui partem organicam mollem loco motam intra ſe recondunt. Huc pertinet Parorchidium; Gibber; Herniæ veræ. Specierum nomen vel a loco, vel a viscere contento eſt.— A loco: Hernia Inguinalis; Scrotalis; Labialis; Cruralis; Ovalaris; Iſchiadica; Perinæalis; Abdominalis; Lumbaris; Umbilicalis; Vaginalis; Diaphragmatica.— A contento viscere: Cerebrina; Pulmonalis; Inteſtinalis; Omentalis; Stomachalis; Hepatica; Cyſtica fellea; Splenica; Pancreatica; Meſenterica; Veſicalis; Uterina.*

X I I.

The works of ROBERT WHYTT, *M. D. late Phyſician to his Majeſty, Preſident of the Royal college of Phyſicians, Profeſſor of Medecine in the Univerſity of Edinburgh, and Fellow of the Royal Society. Published by his Son. Edinburgh: Printed for T. Becket, and P. A. de Hondt, London; and J. Balfour, Edinburgh. By Balfour, Auld, and Smellie.* 1768. 4°. *pag.* 745.

d. i.

De werken van R. WHYTT, uitgegeeven door Deszelfs Soon.

De Ridder PRINGLE, een vertrouwt vriend van den overledenen Hooggel. Heer WHYTT, heeft zich de moeite gegeeven, deeze

verzameling van deszelfs ſchriften volleedig te maaken, en daarom heeft de Soon ook deeze koſtbaare uitgaave aan hem opgedraagen.

De ſchriften, welke hier in vervat zyn, en waar van wy ſommige den Leezer reeds hebben doen kennen, zyn de volgende.

1. *An Eſſay on the vital and other involuntary motions of animals* 1763.

2. *Phyſiological Eſſays: Containing* 1) *an Inquiry into the cauſes which promote the circulation of the fluids in the very ſmall veſſels of animals*; 2) *Obſervations on the ſenſibility and irritability of the parts of men and other animals, occaſioned by Mr. de Haller's late Treatiſe on theſe ſubjects* 1766.

3. *An account of ſome experiments made with opium on living and dying animals* (*).

4. *An Eſſay on the virtues of Lime-water and Soap in the cure of the ſtone; with an Appendix containing the caſes* 1761.

5. *An Eſſay on the various ſtrength of different Lime-waters* (†).

6. *Obſervations on the nature, cauſes and cure of thoſe Diſorders with are commonly called nervous, hypochondriac, or hyſteric* 1767. Zeer omſtandig hebben wy van dit uitmuntende werk geſprooken (‡). Agter hetzelve is een kort vertoog gevoegt, waar in de Schryver handelt van de werkingen der ſpaanſche vlieg-pleiſters, in het verminderen van de rasheid der pols in eenen hoeſt, verzeld door eene verſtopping der longe en koorts. Ook deeze verhandeling hebben wy den Leezer reeds leeren kennen (§).

7. *Ob-*

(*) Zie hier over het V. D. 4. St. van dit werk. p. 804.
(†) Ibid. V. D. 4. St. pag. 806.
(‡) Ibid. II. D. 2. St. p. 381-431. 4. St. p. 821-874.
(§) Ibid. V. D. 4. St. pag. 808.

7. *Obſervations on the Dropſy in the Brain.* In een voorgaand ſtuk van ons werk hebben wy deeze waarneemingen geplaatſt (*).

XIII.

Diſſ. de Irritabilitate vegetabilium in ſingulis plantarum partibus explorata, ulterioribusque experimentis confirmata; Præſide F. C. OETINGER *Med. Doct. & Prof. P. O. &c. defenſa ab auctore* JOANNE FRIDERICO GMELIN, *Tubingenſi. Tubingæ typis Sigmundianis* 1768. 4. *plag.* 4.

d. i.

Verhandeling over de aandoenelykheid der planten, in alle derzelver deelen onderzogt, en door verdere proeven beveſtigt, onder voorzittinge van F. C. OETINGER verdeedigd door J. F. GMELIN.

De Schryver, een zoon van den onlangs geſtorven Hoogleeraar P. F. GMELIN (†) begeerig zynde te onderzoeken, of de aandoenelykheid of prikkelbaarheid, welke in veele dierlyke deelen waargenomen is, ook in de plan-

(*) V. D. 4. St. pag. 779-804.

(†) Deszelfs Levensbeſchryving word gevonden in deeze Bibliotheek V. D. 2. St. pag. 433.

planten ontdekt wierd, vondt goed veele proeven daar omtrent te neemen, en die van anderen te bevestigen. In een zeer groot getal planten heeft hy in geen een deel eenige prikkelbaarheid waargenomen; de draadvezelen en helmtjes toonen eenige beweeging in verscheide soorten van gras en andere gewassen; en in de meeste bloemen, die samengesteld zyn, ziet min dit zeer duidelyk: de draad-vezelen krommen zich, het styltje word ontbloot, en kort daar na regten zich de draadvezelen wederom op. In sommige der samengestelde bloemen neemt men egter deeze aandoenelykheid niet waar. In geene plant heeft het styltje deeze eigenschap. In het algemeen is de prikkelbaarheid by de planten zwakker, dan by de dieren; en dezelve heeft niets gemeen met de gevoeligheid (*sensibilitas*), waar uit bewegingen ontstaan in deelen, die niet geprikkeld zyn.

By de planten is de prikkelbaarheid de sterkste, in de *antheræ*, als die zoo eerst open zullen gaan, of voor korten tyd zyn geopend; en naar maate de bloemen verwelken, neemt dezelve ook af; in de samengestelde bloemen is sy niet meêr zichtbaar, als het styltje ver uitsteekt boven de *vagina antheralis*. De proef valt even goed uit, of de bloem nog aan de plant vast zit, dan of dezelve is afgesneeden; doch de lugt moet eer warm en droog, dan koud en vogtig zyn. De deelen, die zich samengetrokken hebben, hebben altyd haare natuurlyke gedaante wederom gekreegen, doch doorgaans eerst, na dat sy eenige trillende beweegingen gemaakt hadden.

X I V.

Flora Pomerano-Rugica exhibens plantas per Pomeraniam anteriorem Suecicam, & Rugiam, ſponte naſcentes methodo Linneana, ſecundum Syſtema Sexuale, digeſtas cum differentiis ſpecificis, nominibus germanicis, officinalibus Pharmacopœorum, locis natalibus, tempore florendi, obſcuriorum deſcrit ionibus. Auctore CHRIST. EHRENFR WEIGEL. *Berolini Stralſundiæ & Lipſ* pud Gottl. *Aug. Lange.* 1769. 8°. p . 19.

d. i.

Beſchryving der planten, welke in het Sweedſche gedeelte van Pommeren, en op het Eiland Rugen, gevonden worden, volgens het ſamenſtel van LINNÆUS, door C. E. WEIGEL.

Ten nutte van de Apothekers, en van hen, die zich op het zoeken der kruiden toeleggen, heeft de Hr. WEIGEL, die zes jaaren met het opſtellen van dit werkje bezig is geweeſt, deeze *Flora* in 't licht gegeeven. De *Flora Gryphica* van den Hr. WILCKE, den Leezer uit ons werk bekend (*), heeft hem van veel

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 2. St. pag. 417. 419.

veel nut geweest. Hy geeft egter syne optelling niet voor volleedig op, maar, door andere zaake van meêr gewigt genoodzaakt zynde, de uitgaave van dit werkje niet langer uit te stellen, heeft hy begreepen, dat hy hetzelve niet behoorde agter weegen te laaten, schoon het niet zoo volmaakt was, als hy wel gewenscht had.

Hy volgt het samenstel van den Hr. LINNÆUS, en heeft daar uit alleenlyk overgenomen de korte beschryvingen van elke plant, wyzende hen, die begeerig zouden zyn om te weeten, onder [illegible] namen dezelve by andere Schryvers bek[illegible]d zyn, tot de *species plantarum* van deezen [illegible]er.

Verder zyn by alle planten gevoegd de Hoogduitsche naamen, de naamen, waar onder dezelven in de winkels der Apothekers bekend zyn, de plaats alwaar sy groeijen, en den tyd, wanneer sy bloemen draagen; van weinige, die by andere niet bekend zyn, heeft hy eene korte beschryving gegeeven.

X V.

Floræ Gryphicæ ſupplementum herbationibus accommodatum, ſcripſit ALEXANDER BERNHARD KÖLPIN, *in Univerſit. Gryphisw. Botanicus. Gryphiswaldiæ. Impenſis & Litteris. A. F. Röſe.* 1769. 8°. *plag.* 9½.

d. i.

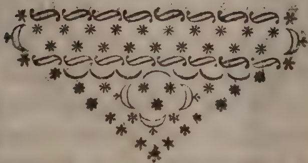
Byvoegſel tot de Beſchryving der planten, welke omſtreeks Gryphswalde groeijen, geſchikt voor hen, die zich op het zoeken der kruiden toeleggen, door A. B. KÖLPIN.

Dewyl de Hr. WILCKE in twee jaaren ſyne *Flora Gryphica* heeft opgeſteld, kan het ook niet anders zyn, of 'er moeſten in dezelve veele planten ontbreeken. De Hr. KÖLPIN, dien de Leezers uit ons werk reeds voor langen tyd kennen (*), den genoemden Heer, als Leeraar in de Kruidkunde op de Hooge ſchoole te Gryphswalde opgevolgd zynde, heeft derhalven in het opzoeken der kruiden ook veele gevonden, welke in het genoemde werk ontbreeken. Eene optelling van deeze word nu door hem in 't licht gegeeven. Syn voorneemen was eerſt geweeſt, ook eene Lyſt der planten, welke

(*) Zie deeze Bibliotheek I. D. 2. St. pag. 206. III. D. 1. St. pag. 166. VI. D. 2. St. pag 452.

ke in Pommeren en op het Eiland Rugen groeijen, waereldkundig te maaken, doch, dit nog eenigen tyd verkiezende uit te ſtellen, heeft hy egter dit byvoegſel willen gemeen maaken. Om hetzelve van meêr nut te maaken, heeft hy by elk geſlagt gevoegt de kentekenen, waar door hetzelve van alle anderen onderſcheiden word. De planten, die door den Hr. WEIGEL alleen ontdekt of beſchreeven zyn (*), vindt men hier ook opgenoemt, zoo dat de *Flora Gryphica* met dit *ſupplementum* bevat alle de gewaſſen, welke in Pommeren ontdekt worden. De orde is ook dezelfde, als in het werkje van den Hr. WILCKE. Weinige afbeeldingen heeft hy aangehaalt, in 't algemeen die van OEDER; by de *Orchides* die van HALLER, en by de *Cryptogamiæ* de figuuren van DILLENIUS en VAILLANT. De Hoogduitſche naamen, en de bloei-tyd, zyn ook niet vergeeten. Een bladwyzer der geſlagten, en een ander van de Hoogduitſche naamen, eindigen dit Byvoegſel.

(*) In het werkje, door ons in het voorgaande artykel voorgedragen.

XVI.

X V I.

Pan Apum eller Afhandling om de oerter, af hwilka Bien hälſt draga deras Honung och Vax; ingifven til K. Vetenskaps Academien, ſaoſom ſvar pao deſſ fraoga, angaoende bi-ſköetſel, af JOHANN OTTO HAGSTROEM. *M. D. Provincial Medicus i Oſtergötland. Stockholm tryckt hos Dir. L. Salvius* 1768. 8°. *pag.* 88.

d. i.

Verhandeling over de planten, uit welken de Beyen lieſſt de honig en het was verſamelen, door J. O. HAGSTROEM.

Dit werkje is eigentlyk eene beantwoording van eene vraag, door de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te Stockholm opgegeeven, en is geheel en al gebouwt op eige waarneemingen. De Schryver bepaalt daar in de planten, welke den Beyen aanſtaan, en welke ſy integendeel onaangeroert laaten, de zulken, waar uit ſy alleen honig, of was, of beide deeze zaaken, verzamelen, als ook de langduurigheid van tyd, waar in haar dit of een ander gewas aanſtaat. By het uitvliegen verdeelen ſy zich in byſondere kolommen, waar van elke eene byzondere ſoort van planten verkieſt, die ſy niet willen verlaaten. 'Er zyn planten,

welker bloemen ſy eerſt agt dagen, na dat ſy open gegaan zyn, bezoeken, en andere, welke ſy verlaaten langen tyd, voor dat ſy beginnen te verwelken. Zelden ſcheppen ſy langer, dan dertig dagen, ſmaak in een en hetzelfde gewas, en ſommige ſtaan haar na den agtſten dag zelfs niet meêr aan. By de wilgen en populier verkieſen ſy de mannelyke bloemen. Dewyl ſy geen behaagen in den wind ſcheppen, begeeven ſy zich dikwils diep in de boſſchen. In het voorjaar arbeiden ſy by eenen gelyken graad van hitte ſterker, dan in den herfſt. De *corylus* en *tuſſilago* zyn de eerſte gewaſſen, welke ſy bezoeken. De honigkasjes der planten, die zoo diep zyn, dat ſy het zoete ſap niet met de tong bereiken konnen, openen ſy aan den grond; gelyk men in de bloemen van de Akeleyen zien kan. Uit de *Myrica gale*, *Alcea roſea* en *Lilium bulbiferum*, die zoo ryk zyn aan ſtuifmeel, haalen ſy egter geen was. De Ooſtindiſche kers en de welriekende erweten worden van haar onaangeroert gelaaten.

XVII.

XVII.

Dissertatio gradualis, sistens Insecta piscatoribus in maritimis Finlandiæ oris noxia, quam Præside PETRO ADRIANO GADD, *Chem. Prof. Reg. & Ord. Rei. Plant. Direct. Reg. Acad. Scient. Holm. membro, publico examini submisit* CAROLUS NIC. HELLENIUS *Tavastia-Fenno. Aboæ Typis Joh. Christ. Frenchell.* 1769. 4°. *pag.* 8.

d. i.

Verhandeling over de Insecten, welke den Visschers aan de Zee-kusten van Finland nadeelig zyn, onder voorzittinge van P. A. GADD verdeedigd door C. N. HELLENIUS.

Twee insecten, schoon op het uiterlyk aanzien zeer kragteloose diertjes, brengen aan de Visschers op de Kusten van Finland groot nadeel aan, verteeren de netten, en somtyds geheel en al de visschen, die daar aan vast zyn. Het eerste is de puntige pissebed (*Oniscus entomon, abdomine subtus nudo, cauda subulata. Fn. Su.* 2055). Dit insect leeft op den grond van de Zee, en komt met troepen naar het strand, vooral zoo op hetzelve veel wier is. Schoon het van pooten en andere deelen om te zwemmen schynt ontbloot te zyn, word het egter niet zelden ge- Pag. 3.

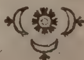
 von-

vonden op de oppervlakte van het water, om andere kleine insecten te vangen. Het verteert de visschen in de netten dikwils zoo zeer dat 'er alleenlyk een wanstaltig geraamte overig blyft. De water-pissebed (*Oniscus Aquaticus Fn. Suec.* 2061) brengt hetzelfde nadeel aan, doch dewyl dezelve grooter behaagen schept in de kleine *notonectæ*, welke, schoon veel vaardiger in het zwemmen zynde, van hem op eene zonderlinge wyze gevangen worden, klaagen de visschers weinig over dit insect. De visschers hebben verscheide middelen uitgedagt, tegen de eerste soort van Pissebed, doch deeze hebben gemeenelyk nog veel meêr nadeel aangebragt, door de visschen meêr, dan deeze Pissebedden, te verdryven; waarom het te wenschen ware, dat men deeze zaak verder onderzogte. Intusschen zyn sommige visschen geslaage vyanden van deeze insecten; de Knorhaanen (*Cotti*) en de Platvisschen (*Pleuronectes*) verslinden eene zoo groote menigte van dezelven, dat
Pag. 5. sy niet zeer konnen vermenigvuldigen. Men heeft reeds zederd langen tyd getwist, of men aan dit, dan aan een ander insect, moest toeschryven den oorsprong van den *Enthomolitus Paradoxus*. LEHMAN meent in *Act. Petropol. Tom. X. pag.* 429. dat dezelve een versteende schulp is, schoon men eene groote overeenkomst met deezen *oniscus* ontdekt, doch LINNÆUS heeft beweezen, dat dezelve een versteend insect is van een middensoort tusschen de *cancri*, *onisci*, en *monoculi* in *Act. Holm. ann.* 1759.

Het tweede Insect, aan de Visschers schadelyk, is de Zee-vloo (*Cancer pulex Fn. Suec.* 2041.)
Pag. 6. Deeze diertjes vindt men op het strand, vooral alwaar de ingewanden der visschen geworpen wor-

worden, ſomtyds in eene zoo groote menigte, dat men nauwelyks den grond onderſcheiden kan. In het vogtige zand is hunne gewoone plaats, en aldaar veranderen ſy ook van vel. Nauwelyks kan deeze Zee-vloo het bovenſte gedeelte der netten aanraaken, gelyk de puntige piſſebed, als de kragt en het vermogen, om naar boven te komen, miſſende; de viſſchen in dat gedeelte van het net beſlooten, worden door haar daarom ook onbeſchadigd gelaaten, doch de onderſte zoo veel te meer benadeeld. Sy plaagt niet alleen de viſſchen, die gevangen zyn, maar ook de zulken, welke nog vry zwemmen, verwekkende op den kop groote gezwellen, die dikwils de viſſchen in leevensgevaar brengen. De netten worden door deeze inſecten ook niet weinig beſchadigd, zoo dat ſy de viſſchen niet konnen bevatten, aan de ſtormwinden geenen tegenſtand bieden, ja zelfs geheel en al verlooren gaan. Alle middelen, tegen dezelven in het werk geſteld, zyn tot hier toe ook vrugteloos geweeſt. Doch het beſte zoude zyn, dat de draaden, waar uit het onderſte gedeelte van het net gemaakt wierd, uit ſchaapen-wol wierden bereid, welke aan de tanden van deeze zee-vloo tegenſtand konnen bieden. De Lump (*Cyclopterus Lumpus*) en Grondel (*Cobitis Tænia*) leeven voornamentlyk van dezelven, en verminderen dus merkelyk het getal. Voor korten tyd heeft de Hr. GADD aan het ſtrand van den Finſchen zeeboeſem gevonden een ſtukje barnſteen, waar in dit inſect beſlooten was.

Pag. 7.
Pag. 8.

XVIII.

Beſchryving van eene fraaye Ooſt-Indiſche Papagaay-ſoort, de groote purperroode Loeri genaamd, in Ceylon vallende, en bewaard wordende in het Muſeum van zyne Doorluchtigſte Hoogheid, den Heere Prinſe van Oranje en Naſſauw, enz. enz. enz. beſchreeven en uitgegeeven door A. VOSMAER. Te Amſterdam by Pieter Meyer. 1769. 4°. 16. bladz. 1. plaat.

De Hr. VOSMAER heeft niet konnen ontdekken, dat deeze ſchoone vogel door
Pag. 4. iemand beſchreeven is. Hy, die hem heeft verkogt, zeide, hem van Ceylon te hebben medegebragt. De koleuren zyn zeer ſchoon, doch de geaartheid was min uitmuntend; hy ſprak niet, en wilde niets leeren, anders was hy van geen' kwaadaartigen aart, daar anders de natuurlyke geaartheid van dit geſlagt, in het geheel genomen, leerzaam en 't menſchelyk geſlagt beminnende is, waar over, gelyk ook over de voedzels, en verſcheide eigenſchappen der Papagaayen, de Schryver uit andere het een en ander opgeeft, voegende 'er hier en daar by het
Pag. 9. geen hy zelve heeft waargenomen, en eindigende met de beſchryving van alle de deelen.

X I X.

Beſchryving van eenen Afrikaanſchen nog geheel onbekenden Roof-Vogel, de Sagittarius genaamt, op de Kaap de Goede Hoop vallende, en overgebragt in de Diergaarde van zyne Doorluchtigſte Hoogheid, den Heere Prinſe van Oranje en Naſſauw, enz. enz. enz. beſchreeven en uitgegeeven door A. VOSMAER. Te Amſterdam by Pieter Meyer. 1769. 4°. 8. bladz. 1. plaat.

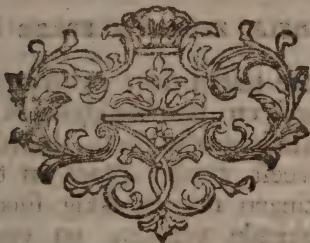
Uit deezen Vogel blykt op nieuw, op hoe loſſe gronden de ſamenſtelſels der natuure nog ruſten, voornamentlyk, wanneer men de onderſcheide kentekens der geſlagten en ſoorten alleen aan uiterlyke kenmerken wil bepaalen. De kromme bek brengt hem tot de roofvogelen, en de lange beenen tot de ſteltloopers of waterminnaaren. De aart en natuurlyke eigenſchappen zyn dat geene, 't welk men, vooral by de rangſchikkingen, moet raadpleegen. Geen vyand van viſch zynde, zoo is egter het geliefſte voedzel van deezen vogel vleeſch, 't geen hy verſcheurend inzwelgt. Naar 't ſchynt, kan deeze vogel de geſteldheid van deeze luchtſtreek zeer wel verdraagen. Van natuure is hy niet kwaadaartig, byt nooit, zelfs niet, als men hem aangrypt en vaſthoud, altoos tragtende iemand te ontvlugten, die hem naderd; in welk geval hy

Pag. 3.
Pag. 4.

ook ſprongen kan doen van agt à negen voeten hoog. Zich ter ruſte willende begeeven, legt hy zich op den buik en borſt op den grond neder, en ſlaapt met het hoofd tuſſchen de vederen. Syn ſchreeuwend geluid zweemd het meeſt naar dat van een' Arend, doch dit maakt hy zeldzaam. Syne gewoone bezigheid is, met zeer groote ſchreeden gins en weêr te loopen; van wegen deeze groote ſtappen, eenigzins overeenkomende met eenen boogſchutter, giſt de Schryver, dat men hem aan de Kaap den naam van *Sagitta-*
Pag. 5. *rius* gegeeven heeft. Een oud Domeſticq, pas van de Kaap terug komende, heeft den Hr. VOSMAER verzekerd, dat hy aldaar thans redelyk gemeen is, dat de boeren die, eenige uuren ver van de Kaap, zeer jong uit de neſten haalen, en dezelven voor hun vermaak houden, gelyk mede, om hunne woonſteden van het ongedierte van ſlangen, Hagediſſen, Padden, Rotten, Muiſen enz. te zuiveren. Hy ſchynt zeer nieuwgierig te zyn, en dan, of ook als men hem, wanneer hy honger heeft, iets 't geen hem aangenaam is toewerpt, ſpreid hy de kopvederen in twee reyen vry hoog opgericht van een, daar ſy anderzins, als onregelmatig hier en daar geplaatſt, zich als nederhangende vertoonen. Syn gewoon en liefſt voedzel is vleeſch. Werp men hem een levendig kuiken, zelfs een hoen voor, zoo ſlaat hy hetzelve met eenen voet zeer geweldig; miſt het hem, het dier in eenen ſlag genoeg te treffen, zoo herhaald hy zulks, en verſcheurt het vervolgens met ſynen krom-
Pag. 6. men ſcherpen bek. Syne gewoone ſpys is ſchaapen-vleeſch, waar van hy het vet zelfs afzonderd en liggen laat. Des winters, tegen de kou-

de

de binnens huis in eene afgezonderde plaats bewaard wordende, weet hy de rotten en muisen, die op het zaad der dieren afkomen, aartig te vangen. Hy kan langen tyd geduldig voor het een of ander gat, daar sy doorkomen, staan loeren, en wanneer die in syn bereik zyn, slaat hy hun dikwils in eenen slag dood en voed 'er zich mede. Dit zyn syne lekkerste beetjes, want hy verkiest de levendige boven de doode dieren. Op syn gemak willende eeten, buigt hy zich neder op syne hakken of knien, en verslind dus syn voedsel half liggende. Hy verkiest het vleesch boven de visch. Men heeft hem nooit zien drinken. De ontlasting der verteerde spyze is als die der Reigers. De hoogte van den grond tot den top des hoofds is ruim drie Rhynlandsche voeten.

X X.

Brief van den Hooggeleerden Heere W. van Doeveren, Medicinæ Doctor, Hoogleeraar in de Genees- Schei- en Vroedkunde op de Hooge Schoole van Stad en Lande, Stads Physicus te Groningen, Lid van de Roomsch Keizerlyke Academie der Natuur-onderzoekers, en van de Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen te Haerlem, Aan den Heere Eduard Sandifort, Med. en Stads Doct.; behelzende een berigt van den gelukkigen uitslag der Inentinge der Kinderpokjes, onlangs te Groningen ondervonden.

Wel Edele zeer Geleerde Heer!

Sedert lange jaaren door overtuiginge van de nuttigheid en noodzaaklykheid der Inentinge der Kinderpokjes een Voorstander dier praktyk geweest zynde; reeds in 't jaar 1759, eenige Inentingen met gelukkig succes in deeze Stad hebbende verrigt; en veeltyds, zoo wel in 't byzonder als opentlyk, myn gevoelen over dezelve rondborstig hebbende gezegd (zie myne Redenv. *de Errorib. Medicorum sua utilit. non carent. p.* 40. *&c.*); zal ik UWEd. ligtelyk kunnen doen begrypen, hoe aangenaam my geweest zy de gelukkige voortgang en uitkomst dezer heilzaame praktyk, die wy alhier onlangs heb-

hebben ondervonden, en van welke UWEd. meldinge heeft gemaakt in Uwe zeer geleerde en nuttige Bibliotheek VI. D. bladz. 718.

Dit ongemeen groot en algemeen ſucces der Inentinge in deeze Stad is zoo aanmerkelyk als onverwagt geweeſt: hetzelve verdiende wel in een helderder dagligt, door eene naauwkeurige opgave van derzelver geheel beloop, geſteld te worden. Men zoude daarin een allerſterkſt bewys vinden voor de nuttigheid van dat Behoedmiddel, en in deeze afgeleegene Stad en Provincie een voorbeeld ontmoeten, 't geen mooglyk in ſtaat zoude zyn geheel Nederland, in het welk de Inentinge nog byna overal geweldigen tegenſtand ontmoet, de oogen te openen tot het gunſtiger beſchouwen van eene ontdekkinge, welke ik voor eene der grootſte geſchenken des Hemels aan 't menſchdom rekene, en welke ons nageſlagt zig ſchaamen zal, dat zyne Voorouderen zoo langen tyd verworpen, of getwyffeld hebben aan te wenden tot hun gebruik.

Terwyl Gy van my daar omtrend iets verwagt, en myne menigvuldige bezigheden my nog niet toelaten alle myne Waarneemingen over die zaake in de vereiſchte orde te brengen; terwyl het te wenſchen is, dat ook die van andere Geneesheeren deezer Stad het ligt zullen zien, om daar uit dan het algemeen ſucces wyders te kunnen beoordeelen; zal ik UWEd. thans eenige algemeene berigten daar van meededeelen, en alleenlyk daarby voegen ééne byzondere *Waarneeminge*, dewelke my onlangs in 't oeffenen der Inentinge alhier is voorgekomen, en my toeſchynd de aandagt van kundigen te verdienen.

In 't algemeen merke ik vooreerſt aan, dat, te-

tegen het gewoon beloop der daaglyks voorvallende gebeurteniſſen, de gerugten omtrend de Inentinge in deeze Stad niet zeer vergroot zyn geworden. Het is waar, dat ſedert het laatſte van de maand November 1769., in den tyd van drie maanden, omtrend vierhonderd Inentingen alhier zyn gedaan, en dat dezelve tot hier toe by aanhoudendheid nog worden in 't werk geſteld: zoo dat men veiliglyk het daar voor mooge houden, dat 'er tegenswoordig wel 450. perſoonen zyn ingeënt: waar onder de meeſten van aanzienlyken rang zyn, dog ook niet weinige van minderen en borgerlyken ſtaat, ook ſommige van de kleine gemeente.

Tot den uitſteekenden voortgang deezer Inentingen, heeft voornaamlyk veel toegebragt de eensgezindheid aller Geneesheeren deezer Stad, in een werk van zoo veel aanbelang: ik twyffele, of 'er wel één onder dezelven zy, die niet de Inentinge voorgeſtaan of geoeffend heeft: zeldzaam voorbeeld! De edelmoedige toeſtemminge, en opentlyke verklaaringe, van de voornaamſten onzer Godgeleerden en Predikanten; hunne voorbiddingen en dankzeggingen van den kanzel; ja, het geeven van voorbeelden in hunne eigen kinderen en naaſtbeſtaanden; hebben niet weinig toegebragt, om kragt aan 't werk by te zetten, en veelen te doen overgaan tot het omhelzen van die praktyk.

De meeſte kinderen der Regenten, Amptenaaren, en voornaamſte Ingezetenen van Stad en Lande; alle de kinderen der Hoogleeraaren deezer Hooge School, die de kinderziekte nog niet ondergaan hadden, ten getalle van vyftien, waar onder ik het genoegen hebbe ook myne twee Zoontjes te tellen; verſcheide kinderen,

of naaſtbeſtaanden, van Predikanten en Godgeleerden; veele der aanzienlykſte uit het Landſchap Drenthe, en ſommige uit het nabuurig Vriesland en Ooſtvriesland herwaards gekomen; zyn de gelukkige Voorwerpen onzer poogingen geweeſt, die zoo zegenryk bekroond zyn.

Want onder dat groot getal van Inentelingen (hoe zeer ook ter zelver tyd de natuurlyke kinderziekte in deze Stad woedde, en daaglyks ſommige na 't graf ſleepte, terwyl andere in 't grootſte gevaar wierden gebragt) zyn niet meêr dan twee kinderen, en wel onder de laatſten, geweeſt, waar omtrend men geenen goeden uitſlag der Inentinge heeft zien volgen, van welke het eerſte, indien ik wel onderrigt ben, den 15en, en het anderen den 14en dag, na de gedaane Inentinge, is geſtorven: dog omtrend welke beide gevallen verſcheide aanmerkelyke omſtandigheden tot verſchooninge der Inentinge hebben plaats gehad, welke ik overlaate te berigten aan de Geneesheeren, die dezelve behandeld of gezien hebben. —— Indien men egter al eens volkomen toeſtond, dat deze kinderen door de Inentinge zyn geſneuveld, dan zoude dit niet vreemd te houden zyn in eene Stad, die zoo ſterk beſmet was. Het is veel eerder te verwonderen, dat zulks niet meermalen is voorgevallen: 't geen nog klaarder blykt, wanneer ik UWEd. melde, dat ik zelve ſes perſoonen, die reeds onder de voorbereidinge waaren, door de natuurlyke ziekte hebbe zien aangetaſt worden.

Myn oogmerk is thans niet in dit Stuk verder uit te weiden. Ik voege 'er alleenlyk nog maar by, dat men in 't verkiezen der voorwepen niet zeer naauw gezet is geweeſt: Kinderen en andere

dere Perſoonen, die daauw-worm, verſcheidenerlei uitſlag, en andere ongemakken hadden; ſommige, die zeer teeder waaren, en van zwakke geſteltenifſe; zyn ingeënt met eene goede uitkomſt, en hebben de waarde deezer Praktyk nog te meer doen uitſteeken.

Kinderen van 3, 6, 7, 10, 12 Maanden, en daaromtrend, zyn door my, en Anderen, alhier met al zoo goede uitkomſt als oudere ingeënt: ſchoon ik meerendeels in de zulke grooter getal van Pokjes hebbe gezien: het geen ik aan de broeiïng van het bakeren meeſt toeſchryve. —— Van de Tanden hebbe ik ook geen ongemak waargenomen, niet tegenſtaande in een Kind dezelve geduerende de uitbottinge uitkwamen: egter zoude ik, niet gedrongen zynde, deezen tyd liever laaten voorbygaan.

De manier van Inentinge is zeer eenvoudig op de wyze van SUTTON, DIMSDALE, of GATTI, geſchied. De verkoelende Geneeswyze is in 't algemeen by alle (zoo veel my bekend is) gevolgd; zoo als mede het gebruik van de vrye Lugt: welke ik betuigen moet voor de voornaamſte verbeteringe der hedendaagſche Praktyk der Inentinge te houden, indien men daar in de vereiſchte voorzigtigheid niet uit het oog verlieſt.

De eene Geneesheer is hier meer, de andere min, voor de zoogenaamde *Voorbereidinge* geweeſt. Eene wel beſtierde, niet te lang duerende, of de lighaamen verzwakkende, Préparatie houde ik zeer noodzaaklyk by veelen, en onſchaadelyk by allen. Ik hebbe in byna allen 't haaſt gevolgd de manier van den vermaarden Heer DIMSDALE, geſchikt naar den ouderdom en de geſteltenifſe der Inentelingen, omtrend

op

op die wyze, dewelke blyken zal uit het Geval van de hier bygevoegde Waarneeminge. – Meest allen hebbe ik, van den beginne af aan tot aan de Uitbottinge, of nog langer, indien de Toevallen na dezelven niet geheel ophielden, diergelyke Poeijers als dat Kind, meer of min sterk volgens de jaaren en 't lighaams-gestel, laaten gebruiken om den anderen dag. In volwassene hebbe ik in 't begin der Voorbereidinge, en één of twee dagen na de operatie, een Purgeermiddel ingegeeven: de kinderen gebruikten, wanneer de stoelgang niet genoegzaam was, een buikzuiverend syroopje. —— Allerlei dierlyke spyzen, en al wat daar van bereid word, uitgezonderd Melk, wierden vermyd, tot dat de uitbottinge behoorlyk geschied was: ook wierden wyn, speceryen, en in een woord alles wat verhitten konde, verboden. — Deze voorbereidinge duurde ses, agt, of tien dagen voor de Inentinge, naar mate der gesteltenissen en andere omstandigheden. In sommige, die slapper van gestel waaren, wierd wat minder strengheid waargenomen. De gewoone Levenswyze wierd voor 't overige gehouden. —— De inentelingen wierden gemeenlyk onder deeze préparatie gezonder en frisser als bevorens: sommige kinderen wierden 'er door bevryd van wormen, en andere kwaade stoffen in de ingewanden: behalven andere voordeelen, die uit deeze manier voortvloeijen.

Ik hebbe my in alle daar door zoo gelukkig zien slaagen in deeze Praktyk, dat ik geene redenen altoos vinde, om dezelve te verlaaten. —— Tot hier toe is de staat van gezondheid in die Persoonen en kinderen, die door my ingeënt zyn, zoo voordeelig, datze op

één

één na ('t geen, na de herstellinge van de inentinge, naderhand door geheel byzondere toevallen is aangetast geworden) alle niet alleen zeer welvaarende, maar zelfs tot verwonderinge in 't gemeen veel gezonder, als te vooren, zyn. —— De nuttigheid dier voorbereidinge is my inzonderheid zeer duidelyk gebleeken in eenige, zoo wel Bejaarde als Kinderen, die onder het gebruik der voorbereidende Middelen en Levenswyze, door de natuurlyke besmettinge verrast zyn geworden; of, die op dezelfde manier vooraf behandeld zynde, de natuurlyke Pokjes hebben gekreegen, en daar door die ziekte, even als waarenze ingeënt, zeer gemaklyk ondergaan hebben.

Ik kan niet nalaaten hier in 't voorbygaan aan te merken, dat ik de verkoelende behandelinge, en de geheele bestieringe en levens-wyze der Inentelingen, met zeer gelukkige uitkomst, op de natuurlyke pokjes hebbe toegepast, voor zoo verre de Staat der Lyderen, de toevallen der ziekte, de vooroordeelen, en andere omstandigheden zulks toelieten.

Na het doen en behandelen van eenige Inentingen hebbe ik, ten opzigte van de plaats der wondjes of steekjes, geoordeeld best te zyn te verkiezen het dikke der voorarmen in de Jongens, en by de Meisjes even boven de bogten der elleboogen, om dat de ingeënte daar van minder ongemak hebben, en de inenter de wondjes gemaklyker, en zonder ontkleeden of verder ontblooten, kan beschouwen. —— Ik behoeve hier niet by te voegen, dat ik by de Meisjes onderscheid maake van wegens de overblyvende lidteekens der gemaakte wondjes. —— Het is al zoo onverschillig, of men de wond-

wondjes maakt met een lancet, eene platte naalde, of ander ſcherp werktuig, als de plaats, waar op men de Inentinge doed: om de vreesagtigheid der kinderen te gemoet te komen, hebbe ik my met gemak bediend van het *Cyſtitome* door den Heer LA FAYE uitgevonden, en beſchreeven in de *Mem. de l'Acad. R. de Chirurg. Tom. II. pl. XXII:* waar mede men zoo wel kleine ſneedjes als ſteekjes kan maaken.

In het uitkiezen van de ſtoffe tot Inentinge hebbe ik ondervonden, dat men van de verſche dunne vogt in de pokjes of wondjes niets meer kan verwagten, dan van de etter; dat het ook weinig ter zaake doed, of deeze wat meer of min oud, dun of dik zy: ik hebbe met allerlei ſoort ingeënt, en geen onderſcheid kunnen beſpeuren. Terwyl ik van vry oude en taaye etter de Inentingen hebbe zien vatten, die daar mede terzelver tyd geſchiedden, was de etter, die ik gebruikt hadde tot een jong Heertje, 't geen daar van geene pokjes kreeg (ſchoon het vatbaar was, zoo als by de tweede Inentinge bleek) zeer verſch en dun. —— Dog in 't algemeen hebbe ik verkozen de entſtoffe te neemen zoo verſch als mooglyk was, en ten dien einde het voorwerp, van het welk dezelve genomen wierd, in een naby geleegen vertrek te laaten komen, en aanſtonds de ſtoffe te gebruiken.

Tuſſchen de ſtoffe genomen van natuurlyke, of ingeënte, pokjes hebbe ik, ten opzigte der werkzaamheid en uitſlag nooit eenig onderſcheid beſpeurd. —— Of het onverſchillig zy, de ſtoffe van ſamenvloeijende of van onderſcheidene pokjes te neemen, hebbe ik niet durven waagen te onderzoeken: ook weet ik niet, dat ande-

dere zulks gedaan hebben. Dit weete ik ten zekerſten, dat vier kinderen zeer gemaklyk en gelukkig de pokjes hebben gehad, by wier Inentinge de ſtoffe genomen was van een kind, hetwelk onderſcheiden natuurlyke pokken hadde, en binnen twee uuren daarna ſtierf.

Doorgaans hebbe ik meer dan één wondje ter beſmettinge gemaakt, zekerheids-halven: dog zoo oppervlakkig als mooglyk was, doordien zulke wondjes, die maar even de huid indringen, veel zekerder vatten, als die dieper ingaan en bloed geeven. Nooit hebbe ik gezien, dat het eenig onderſcheid in de ziekte, of grooter getal van pokjes voortbragt, wanneer ik ſes, dan wanneer ik minder, wondjes maakte; of wanneer 'er ſes, dan wanneer 'er drie, twee, of alleenlyk één vatte, en tot etteringe kwam.

Onder alle myne Ingeënte is maar een jong Heertje geweeſt, waar in ik niet van de eerſte, maar van de tweede Inentinge, de pokjes hebbe zien voortkomen: in eene Juffer is het twyffelagtig geweeſt: in alle de overige, die de pokjes gekreegen hebben, heeft de eerſte Inentinge gevat: dog in verſcheide hebbe ik, na twee of drie herhaalde Inentingen, geene pokjes zien volgen, ſchoon by ſommige de wondjes de beſmettinge wel gevat hadden.

Wanneer de wondjes ſchielyk, by voorbeeld daags na de gedaane Inentinge, reeds zeer rood waaren, en derzelver omtrek onregelmatig zig vertoonde, hebbe ik gemeenlyk gezien, en meermalen voorſpeld, dat 'er geene pokjes op volgden, maar dat dezelve binnen vier of vyf dagen, ſchoon vry ſterk ontſtoken en verheeven, ſlaauwer wierden, rooſjes op de punten

kree-

kreegen, en ſpoedig zonder verdere uitwerkinge opdroogden. — Dit hebbe ik, onder verſcheide anderen, gezien in eene Mevrouw, dewelke voor vier of vyf jaaren een kind zoogde, 't welk zwaar de pokjes hadde, en daar door toen aan haare borſt een pokagtigen uitſlag kreeg, waar door haar Ed., die nu driemaal met ſes wondjes is ingeënt, van de vatbaarheid voor de pokjes ſchynd bevryd te zyn geworden. — De egte toeſtand van de wondjes, die goed gevat hebben, en waar op de pokjes volgen, is elders genoeg beſchreeven, om daar mede UWEd. niet op te houden.

Verſcheide, die na de eerſte Inentinge maar één, twee, of drie pokjes hadden gehad, dog by welke één of meêr wondjes tot etteringe waaren gekomen, hebbe ik voor de tweede maal ingeënt, zonder eenige uitwerkinge, of ontſteekinge in de wondjes te verneemen, veelmin nieuwe Uitſlag te verwekken.

In de wondjes, die gevat hadden, is zoo groot eene verſchillendheid beſpeurd, dat ik daar omtrend niets algemeens kan opgeeven, 't geen byzondere opmerkinge verdiend; als dat in veelen, wanneer 'er eenige vogt in begon te komen, in 't midden eene ligte zwartagtige korſt (*Eſchara*) zig vertoonde, wanneer de Blaartjes geopend wierden. — Ook hebbe ik opgemerkt, dat die wondjes geen zalven of pleiſters verdraagen: terwyl men, wanneer de blaaren derzelve by ongeluk open geſchaafd zyn, met fyn plukzel, 't zy droog, 't zy in brandewyn nat gemaakt, en, tot dat het van zelve afvald, daar op te houden, alle toevallen gemaklyk kan voorkomen.

Vry dikwyls hebbe ik waargenomen, dat de

Ingeënte twee of drie puiſtjes in de keel hadden, 't geen my niet voorſtaat (even zoo weinig als de gemelde zwarte korſt) by Anderen gemeld te hebben gezien: dog nooit hebbe ik daar by eenig gevaar ontmoet: de pyn verdween binnen twee dagen, of van zelve, of door behulp van eenig gorgel-water.

Zeer aanmerkelyk is my voorgekomen eene roode Uitſlag, of Vuerigheid, niet ongelyk aan de Mazelen, of het Roodvonk, welke veele voor of na de gedaane Inentinge overvallen heeft, dog die gemeenlyk zeer geringe toevallen verwekte, en binnen twee dagen over was: terwyl ik dezelve in andere Kinderen of niet, of nauwlyks, in myne Praktyk, terzelver tyd hebbe waargenomen. — Was dezelve toe te ſchryven aan de pokſtoffe? Dit is niet te denken, want in veelen is dezelve voor de operatie geſchied. — Was dan die Uitſlag haaren oorſprong verſchuldigd aan de middelen, die ik tot Voorbereidinge gebruikte? Dit is ook niet waarſchynlyk, dewyl by anderen, alwaar die middelen niet wierden gebruikt, dezelve ook is waargenomen. Zoude de veranderinge in de Levenswyze daar iets toegebragt hebben? — Ik beken in dit alles geene genoegzaame reden van dat verſchynzel te kunnen vinden. — Ondertuſſchen kan deeze Uitſlag, kort na de Inentinge volgende, gelegenheid tot misvattinge geeven, gelyk my zelve in den beginne gebeurd is.

Ten opzigte van de Roozige uitſlag by en om de wondjes, de puiſtjes in derzelver omtrek; den tyd van de toevallen, die de aanſtaande uitbottinge aankondigen, en van de uitbottinge zelve; hoewel ik in 't algemeen de Waarne-

min-

mingen der laatere Schryvers bewaarheid hebbe gezien; hebbe ik nogthans bevonden, dat men in dit alles geene zulke vaſte Regelen kan maaken, die niet veeltyds uitzonderingen lyden. Dus hebbe ik b. v. by ſommigen reeds den ſesden of zevenden, by de meeſten den tienden of elfden, by eenigen eerſt den dertienden of veertienden dag de toevallen zien beginnen, enz.

Duidelyk hebbe ik in verſcheide gevallen kunnen waarnemen, dat het Pokgift, door de Inentinge aanſtonds in het bloed ingebragt wordende, veel zekerder en raſſer de vatbaarheid voor de pokjes aan den gang brengt, dan de natuurlyke beſmettinge: waar door de Inentinge de kinderziekte voortbragt in zulken, die waarſchynlyk anderzins zouden vry gebleeven zyn geduerende deeze Epidemie, of miſſchien hun geheel leven: Kinderen, die in huizen, alwaar de natuurlyke kinderpokjes omgingen, waaren geweeſt, en by welke dus de uitwendige beſmettinge waarſchynlyk plaats gehad hadde, niet tegenſtaande zy geene pokziekte voortbragt, kreegen egter de pokjes, wanneerze ingeënt wierden. Dus blykt ook, hoe zoo veel volwaſſen Menſchen, die zoo meenigmaal in de Poktyden alhier vry gebleeven zyn, nu door ééne Inentinge die ziekte hebben gekreegen.

Eindelyk moet ik nog aanmerken, dat ſedert het midden van November, wanneer de Inentinge alhier is begonnen, tot heden toe (geduerende welken geheelen tyd, zoo als ook nu nog, de natuurlyke Kinderziekte in deze Stad zeer ſterk en kwaadaartig omgaande is geweeſt) niemand der Ingeënte, zoo veel ik hebbe kunnen naſpooren, 't zy dezelve de pokjes

 al

al of niet, veel of weinig, hebben gehad, op nieuws door de natuurlyke ziekte is aangetaſt geworden.

Zie daar, Myn Heer! eenige algemeene Aanmerkingen, over de Inentinge onlangs alhier geſchied: welker getal ik met veele andere zoude hebben konnen vermeerderen, indien ik niet eene algemeene kundigheid der hedendaagſche manier van deeze Praktyk hadde vooronderſteld in het behandelen van deeze Stoffe, en indien ik niet vreesde UWEd. in 't byzonder al te lang te zullen ophouden met zaaken, die U ten vollen bekend zyn, en die door anderen meerendeels uit andere Schryvers genoegzaam nageſpoord konnen worden: waar toe ik het Werkje van den Heer Dimsdale, door UW. Ed. zoo naauwkeurig vertaald, en dat van den Heer Watson, het welk de Amſteldamſche Geneesheer, de Heer W. Forsten Verschuir, myn zeer geagte Leerling, onlangs in 't nederduitſch overgebragt, en met zyne Byvoegzelen vermeerderd heeft, allen kundigen ten hoogſten aanbeveele.

Ik zal dan alleenlyk hier nog byvoegen de byzondere Waarneminge, van welke ik boven geſproken hebbe, waar in my voornaamlyk dit aanmerklyk is voorgekomen, dat, na de gedaane Inentinge, op den gewoonen tyd de toevallen en uitbottinge der pokjes zyn verſcheenen, zonder dat aan de gemaakte wondjes eenige de minſte veranderinge is beſpeurd geworden.

Het Zoontje van den Heer B. omtrend twee jaaren oud, zynde zeer teeder van geſtel, was door zyne Ouders gedurende den geheelen winter op een goed diéet gehouden, en zorg-

vuldig bewaard tegen allerlei gelegenheden van natuurlyke besmettinge der Kinderpokjes. Geene zwarigheid ontmoetende, om, op verzoek der Ouders, aan dit Kind, en deszelfs Zustertje, de Inentinge te doen, schreef ik den 2. Maart deezes jaars de naarvolgende Poeijers voor: R. *Pulv. e. Chel. Cancr. Scr. iv. calomel. gr. xvi. Tart. Emet. gr. j. m. f. Pulv. N. x:* van welke denzelfden avond, en verders om den anderen avond, een poeijer van elk moest gebruikt worden. Het gewoon diéet van melkspyze, groentens, en verkoelende voedzels wierd gehouden; zoo als by alle andere. —— Den 8. Maart 's avonds deed ik aan hetzelve de Inentinge met goede en versche stoffe van een Meisje, dat natuurlyke pokjes hadde, den negenden dag in volle etteringe staande, met welke op denzelfden tyd ingeeënt wierden deszelfs Zustertje, en eene jonge Juffer uit Oost-Vriesland, als mede een jong Heer uit Drenthe, die alle door de eerste Inentinge daar van de pokjes kreegen. Ik maakte (zoo als ik gezegd hebbe by de Jongens gewoonlyk te doen) twee ligte insnydingen op de beide voorarmen, die ik merkte, dat genoegzaam in de huid zelve indrongen om de besmettinge te doen vatten. — Het kind was zeer welvaarende, en nam dezen avond, zoo als den 2, 4 en 6 geschied was, een poeijer, van welke het genoegzaame stoelgang hadde, om geene andere geneesmiddelen noodig te hebben. — Den 10. beschouwde ik de wondjes, dog vond aan alle dezelve (schoon het bleek datze de huid wel aangedaan hadden) geen de minste blyken van gevat te hebben, zoo als men by veelen den tweeden dag reeds bespeurd. Niets meêr konde ik aan dezelve ontdekken de

volgende dagen tot den 15: het kind was en bleef gezond gelyk te vooren. — Waarom ik den 16. Maart de Inentinge hervatte, en daartoe gebruikte ſtoffe van een Inenteling, wiens pokjes reeds begonnen op te droogen. — Daags daar aan, den 17, was het Jongetje 's namiddags wat onluſtig, en met koorts bezet: het klaagde over eenige pyn in de keel, en moeilykheid in 't doorſlikken: ook was het linker oog uitwendig wat vuerig: de nieuwe wondjes ſcheenen eenigzins rood te zyn, terwyl de oude (van welke de toevallen, zoudenze pokjes voorſpellen, moeſten afgeleid worden) als bevoorens niets vreemds vertoonden. De ſtoelgang minder, dan gewoonlyk, zynde, liet ik 's avonds, met goede uitwerkinge, een ſteekpil zetten, en nu en dan een eijerlepeltje van een buikzuiverend ſyroopje ingeeven. — Den 18. was aan de nieuwe wondjes ook niets meêr te zien: de koorts was merklyk beter, ſchoon niet geheel weg: het kind hadde 's morgens wat mislyk geweeſt, en wat gebraakt, dog kort daarna weder wat gegeeten: ook was de keel gemaklyker. Deezen morgen ſcheenen zig, hoewel twyffelagtig, eenige puiſtjes in 't aangezigt op te doen: de oogleden van 't linker oog waaren wat gezwollen, roozig en toegebakt. Dewyl het ſyroopje, nog het poeijer, genoegzaame afgang maakte, liet ik 's avonds een klyſteer zetten, die zeer wel werkte. — Den 19. was 't kind weinig of niets meêr ziek, ſchoon nog wat knorriger als na gewoonte: de pokjes waaren nu duidelyker als giſteren: op de linker-oogleden ſtonden eenige, die oorzaak ſcheenen te geeven tot het opzwellen derzelve, 't geen ik naderhand nog eens in twee ingeënte kinderen aan

aan beide de oogen hebbe ontmoet. — Den 20, 21 en 22, was ik door onpaſlykheid verhinderd het kind te gaan zien: in dien tyd ging alles naar wenſch: de pokjes vorderden naar behooren: door het ſyroopje, en door zagte ſteekpilletjes, wierd de ſtoelgang onderhouden. — Den 23 wierd hetzelve by my aan huis gebragt: ik bevond het volkomen gezond, vrolyk en wel te vreden: de pokjes waaren volmaakt, vry groot, en reeds aan 't etteren: niets was 'er aan de wondjes, oude of nieuwe, te zien. Op de linker-oogleden ſtonden agt pokjes, die daarin nog eenige zwellinge maakten, dog het oog zelve was helder, en zonder eenige pyn, rooze, of ontſteekinge. Behalven de gezegde, telde ik nog agt pokjes in 't aangezicht: onder de kleederen waaren 'er op het geheel lighaam omtrend zeventig te vinden. — Den 24 zag ik het kind in denzelfden gewenſchten ſtaat. De Heer M. VAN GEUNS, vermaard Geneesheer deezer ſtad, aan welken ik van deeze byzonderheid kennis hadde gegeeven, heeft ook deezen dag hetzelve waargenomen. — De pokjes zyn vervolgens opgedroogd, en na gewoonte der ingeënte ſchielyk afgevallen, en 't geheel beloop deezer ziekte is in alles gelyk geweeſt aan de gelukkigſte uitkomſten, die de Inentinge der Kinderziekte pleegt te hebben.

Het is dus, myns oordeels, zeldzaam en opmerkelyk, een kind door de Inentinge de pokjes te zien krygen, zonder eenige veranderinge aan de wondjes, of plaatzen der Inentinge beſpeurd te hebben. Ik weet niet zoodaanig een voorbeeld by eenig Inenter geleezen te hebben: en men is gewoon het vatten der inen-

tinge, en den ſtaat derzelve, uit de veranderingen en verſchynzelen dier wondjes te bepaalen. Zoo dat dan ook hier uit blyke, hoe moeilyk het zy de Inentinge tot vaſte regels te brengen, die geene uitzonderinge zouden lyden. Men diend, zoo als in dit geval blykt, altoos daar op verdagt te zyn.

Maar, zal UWEd. miſſchien zeggen, is die beſchreevene Kinderziekte wel door de Inentinge ontſtaan? Moetze niet veel eerder aan de natuurlyke beſmettinge, die dit Jongetje mooglyk reeds onder de leden hadde, toegeſchreeven worden? — Deeze bedenkinge, die ik zelve niet onaangemerkt hadde gelaaten, is my te regt ook door bovengemelden Geneesheer gemaakt: dog, zie hier de redenen, die my beweegen de laatſte vraag met *Neen* te beantwoorden. Vooreerſt, is het Kind door zyne Ouders tegen zoodanige beſmettinge zorgvuldig bewaard geweeſt voor de Inentinge. Ten anderen, zyn de toevallen en de uitbottinge dezer Kinderziekte op den gewoonen tyd ontſtaan, zoo als de jonge Heer en Juffer, die op denzelfden tyd, en met dezelfde ſtoffe, ingeënt waaren, dezelve op deezen tyd ook kreegen: in zyn Zuſtertje, daar alles langzaamer ging, kwamen de toevallen laater. Ten derden, zyn de ongemakken en toevallen, die de natuurlyke pokjes voorafgaan en verzellen, doorgaans veel ſterker. — Ik moet verders ook nog aanmerken, dat, indien deeze pokjes door de natuurlyke beſmettinge waaren veroorzaakt, het niet min byzonder zoude zyn, dat de wondjes onverhinderd zyn gebleeven; nadien de ondervindinge leerd, dat op zulke plaatzen des lighaams, daar door kneuzinge, kwetzinge, ſchra-

pinge, of diergelyke oorzaake, vooraf het vel beſchaadigd is geworden, zig ook altoos menigvuldige pokjes in de natuurlyke ziekte openbaaren. — Eindelyk merke ik aan, dat in 't geheel beloop der toevallen, en de ſtaat van de uitſlag, alles geweeſt zy, wat men by ingeënte Kinderziekte gewoon is te zien. Ook hierin heeft het oog iets, 't geen men door woorden niet wel in ſtaat is anderen mede te deelen: dit hebbe ik ten duidelykſten ondervonden in de wondjes, welke, hoewelze klaare teekens gaven van gevat te hebben, my nogthans wel haaſt in den beginne door haare gedaante deeden voorſpellen, dat 'er geene pokjes op zouden volgen: ik verklaare dit alleenlyk door 't veelvuldig behandelen der Ingeënten te hebben kunnen doen, en niet te weeten, op welke wyze ik aan eenen anderen, zonder de voorwerpen 'er by te hebben, dit zoude kunnen beduiden.

Nog eene Leeringe zal ik uit dit geval trekken, eer ik deezen Brief ſluite. Men ziet 'er uit, dat de tweede Inentinge van dit kind niets hebbe toegebragt, om den loop der Pokziekte te verergeren en gevaarlyk te maaken. Dit beveſtigd, dat men geene ydele vreeze moet hebben, om, wanneer in een Huisgezin iemand door de pokjes overvallen word, aan de overige de inentinge te doen, uit hoofde dat de ſtoffe, daar door aangebragt, de natuurlyke beſmettinge, die mooglyk door hen reeds gevat is, zoude vermeerderen en verzwaaren. — Vry van deezen kommer hebbe ik, gelyk ook Andere, in verſcheide huizen de Inentinge met gewenſcht ſucces gedaan, wanneer de pokjes, zelfs zeer zwaar, daar in zig opdeeden.

Hoopende dat deeze Aanmerkingen UWEd. eenigzins aangenaam zullen zyn, hebbe ik de eere my met byzondere hoogagtinge te noemen.

Wel Edele Zeer Geleerde Heer!

U Wel Ed. Dienstwillige Dienaar

Groningen den 25. Mey 1770.

W. VAN DOEVEREN.

X X I.

Afhandling om den i Holland nu gaongbara Boskaps-sjukan, med de deremot försökte Botemedel; insänd af EDUARD SANDIFORT, *Med. Doct. och Stads-physicus i Haag; genom utdrag af Kongl. Vetenskaps Academiens Handlingar fjerde Stycket för Aor.* 1769. *Stockholm, Tryckt hos Direct. Lars Salvius.* 1770. 8°. *pag.* 20.

d. i.

Verhandeling over de thans in Holland grasseerende Vee-ziekte, en de middelen daar tegen beproefd; door ED. SANDIFORT. Uit het vierde stuk van de Verhandelingen der Koningl. Sweedsche Academie voor het jaar 1769.

In den voorleden jaare eenige proeven omtrent de ziekte van het Rundvee genomen hebbende, begreep ik, dat het aan de Academie

mie der Weetenſchappen in Stockholm niet onaangenaam zyn zoude, door my onderregt te worden van al 't geen zoo wel ik als andere in deeze zaak ontdekt hadden; ik zond aan Haar derhalven deeze korte Verhandeling, waar in ik niet alleen de natuurlyke ziekte beſchreef, maar ook mededeelde al 't geen men omtrent de Inentinge in ons Land had waargenomen, vooral 't geen de Hooggeleerde Heeren van Doeveren en Camper daar van hadden waereldkundig gemaakt. De Academie keurde het vertoog goed, en liet hetzelve niet alleen drukken in het laatſte ſtuk der Verhandelingen van het jaar 1769, maar begreep, dat het ook van nut zoude konnen zyn, hetzelve afzonderlyk uit te geeven, ten einde in Schoonen, alwaar de ziekte regeerde, te konnen gebruikt worden; doch een der Leeden, de Hooggeleerde en beroemde Heer P. J. Bergius, de inenting als geheel nutteloos, ja zelfs ſchadelyk aanziende, vondt goed ſyne Landlieden daar van af te raaden, en derhalven by myn vertoog te voegen ſyne bedenkelykheden omtrent deeze zaak, welke de Academie ook daar by heeft laaten drukken. Deeze nu denk ik veelen niet onaangenaam te zullen zyn, hier geplaatſt te vinden.

De Hr. Bergius meent, dat 't geen door my omtrent de Inentinge is medegedeeld, van groot nut kan zyn voor ſyne Landlieden, vooral voor de zulke, welke de Inenting wilden ondernee-men. Doch, dewyl 'er zich nog veele twyfelingen opdoen, of de Inenting waarlyk wel zoo nuttig is, meent hy, dat men het hem ook niet kwalyk kan neemen, dat hy ſyne gedagten daar omtrent uit. Hy oordeeld de ziekte te be- Pag. 16.

Pag. 17. behooren onder de kwaadaartige (*morbi maligni*), en niet onder die, welke met uitſlag verzeld gaan (*morbi exanthematici*), en meent, duidelyk te zien, welke eene groote overeenkomſt ſy heeft met de kwaadaartige koortſen by de menſchen, met de peſt, vlek-koortſen, en ſoortgelyke; zynde de uitſlag en verzweeringen, die daar op volgen, volgens ſyne gedagten, alleenlyk toevallig. Dewyl nu de aart deezer ziekte
Pag. 18. is, om verſcheide reiſen een en hetzelfde menſch aan te taſten, zoo ſcheiden ſy zich ook hier in af van de ziekten met uitſlag, ten minſten van die, welke men tot hier toe ingeënt heeft. Dat een menſch eene vlekkoorts wederkrygen kan, weet men uit de dagelykſche ondervinding, hoewel men ook moet toeſtaan, dat het zeldzaam is, dat een en hetzelfde menſch in dezelfde Epidemie tweemaalen aangetaſt worde. De Peſt taſt ook meêr, dan eens, den menſch aan: DIEMERBROEK *Tract. de Peſte*, *l.* 4. *hiſt.* 37. haalt voorbeelden aan van menſchen, die dezelve tweemaalen gehad hebben; A. RUSSEL *Nat. Hiſt. of Aleppo. p.* 228., die zich langen tyd heeft opgehouden in Aleppo, alwaar de Peſt regeerde, berigt, dat hy menſchen kend, die dezelve twee, ja meêr, reiſen gekreegen hebben, verzekerende zelfs gezien te hebben menſchen, die de Peſt driemaalen in dezelfde Epidemie gehad hebben: dit beveſtigt ook MACKENZIE *Phil. Tranſact. vol.* 54. *p.* 307 (*), voegende daar by een zeldzaam geval van een' Griek, die ſtierf, wanneer hy voor de veertiende reis de Peſt had. Het kan wel

(*) De Verhandeling van den Hr. MACKENZIE word gevonden in deeze Bibliotheek. II. D. 2. St. pag. 254.

wel zeldzaam zyn, dat men de Peſt tweemaal krygt in dezelfde Epidemie, gelyk CHENOT opmerkte in die, welke in 1756 in Zevenbergen regeerde, maar dat zulks egter ook toen gebeurde ondervond hy in ſyn eigen knegt, die toen driemaalen de Peſt doorſtondt (*Tract. de Peſt. pag.* 50). De Schryver brengt dit by, om dat hy Pag. 19. eene genoegzaame overeenkomſt vindt tuſſchen de Peſt by de menſchen, en de ziekte by het Vee, zoo in kwaadaartigheid, als in andere opzigten, en daarom twyfelt hy ook niet, of de laatſte kan even zoo wel, als de eerſte, hetzelfde onderwerp verſcheide reiſen aantaſten, ten minſten in eene daar op volgende nieuwe Epidemie, waar op men tot nog toe weinig agt gegeeven heeft. De Hr. BERGIUS vraagt, waar toe dan de Inenting zoude helpen? Wanneer men de pokjes aan de menſchen inent, zyn ſy volkomen verzekerd, nooit wederom door dezelven aangetaſt te zullen worden, want anders was 'er door de Inenting niets gewonnen. Door deeze Operatie wind men ook dit by de menſchen, dat de ziekte zoo goedaartig word, dat nauwelyks onder eenige honderden een eenig menſch ſterft; maar door de Inenting der veeziekte vindt men niet, dat de ziekte goedaartiger word, maar alleen, dat ſy niet zwaarder is. Hier uit, derhalven, kan men geen bewys voor de operatie neemen, en de Schryver ziet ook niet, dat men eenigzins zou konnen aangezet worden, om dezelve te onderneemen, door het reſultaat der proeven, door den Hr. CAMPER in Vrieſland genomen, dewyl 'er van de honderd en twaalf niet meêr, dan vyf en veertig, in het leeven zyn behouden, hoewel de proeven van den Hr. VAN DOEVEREN gelukkiger uitgevallen

Pag. 20. len zyn. Doch de Hr. BERGIUS twyfelt nog, of men dit wel aan de inenting moet toeſchryven, dan of de zorgvuldige oppaſſing en het gebruik van goede middelen niet te weeg hebben gebragt, dat dezelven gebeterd zyn, dewyl men weet, hoe groot het vermogen der zuuren uit het mineraal-ryk is, om de verrotting tegen te ſtaan, en hoe nodig de aderlatingen in ziekten met ontſteeking zyn. Hy vreeſt derhalven, dat hier in een misſlag begaan zy, waar door de inenting onſchuldig den naam heeft gekreegen van 't geen haar niet toekwam. Daarenboven kan de inenting niet wel verrigt worden op een ſtal, die reeds beſmet is, dewyl men niet zeker kan zyn, of het vee te vooren niet reeds door de ziekte is aangedaan, en nog minder kan men die doen op onbeſmette plaatſen, alzoo de ziekte daar door verder verſpreid word, en daar uit kwaade gevolgen konnen voortſpruiten (*).

De

(*) De Hooggel. Heer VAN DOEVEREN liet den 20. Mey deezes jaars eene aanmerkelyke paſſagie in eenen brief, waar mede ſyn Ed. my vereerde, in vloeijen, welke ik nodig oordeele, alhier, met kennis van ſyn Ed., geheel in te laſſchen; „ Met de Inen-
„ ting van het Rund-vee (ſchryft ſyn Ed.) is het
„ zoo goed niet afgeloopen in deeze Provincie, als
„ met die van de Kinderpokjes: ſedert eenen gerui-
„ men tyd houden alle Particulieren (zoo veel my
„ bewuſt is) daar mede op, en de proeven van
„ onze Societeit zyn ook geëindigd. De uitkomſt
„ in 't algemeen is op verre na niet voldoende aan
„ de opgevatte hoope: 'er ſcheeld, na myne ge-
„ dagten, zeer veel aan, dat dezelve de algemeene
„ nuttigheid dier Inentingen zoude daar doen: het
„ tegendeel zoude ik ten klaarſten kunnen bewyzen
„ uit eene verzameling van veele Waarneemingen,
„ die hier en elders gedaan zyn: dus dat ik niet zeer

„ 'er

De Hr. Bergius wil derhalven, dat men tot nog toe geen vertrouwen in de Inenting ſtelle; maar dezelve liever agterweegen laate tot zoo lang, dat men daar in meêr licht zal hebben.

X X I I.

Generaale Lyſt van de geſtorve en gebeterde Runderbeeſten in Zuid-Holland, Weſt-Vriesland, en het Noorder-Quartier, van het begin van April 1769. tot het laatſt van Maart 1770.

Het getal der geſtorve en gebeterde Runderen in de maand Maart deezes jaars zullende opgeeven, meen ik, niet ondienſtig te zyn, te herhaalen het getal van die, welke van het begin van April 1769. tot den genoemden tyd, en dus in een geheel jaar, geſtorven en gebeterd zyn, om den Leezer, die begeerig mogt zyn, dit na te gaan, de moeite te ſpaaren van alle de ſtukjes van het voorige deel deezes werks op te ſlaan.

In

„ 'er op gezet ben, om langer voor een Voorſtan-
„ der dier Praktyk gehouden te worden, hoe zeer
„ ik anders getragt hebbe daar in het myne tot al-
„ gemeen nut toe te brengen. Het is ook aanmer-
„ kelyk in die Proeven, dat de eerſte al zoo voor-
„ ſpoedig als de laatſte zyn geweeſt, en dus tot
„ hier toe de Praktyk aan dezelve geene correctie
„ of perfectie heeft kunnen toebrengen, waar
„ door de verwagtinge niet zeer geflatteerd word".

In ZUID-HOLLAND.

	Gestorven	*Gebet.*
Voor den 10. April. 1769.	1539.	332.
Van 10. tot 14. April. . .	244.	53.
Van 14. tot 24. April. . .	1155.	162.
Van 24. April tot 3. Mey. .	1331.	293.
Van 3. tot 16. Mey. . . .	1379.	215.
Van 16. Mey tot 1. Juny .	1118.	234.
Van 1. tot 16. Juny. . . .	1205.	139.
Van 16. tot 30. Juny. . .	1074.	387.
Van 30. Juny tot 17. July. .	1336.	425.
Van 17. July tot 1. Aug. .	2573.	622.
Van 1. tot 15. Aug. . . .	2817.	882.
Van 15. tot 31. Aug. . . .	5312.	1624.
Van 1. tot 15. Sept. . . .	6207.	1933.
Van 15. tot 30. Sept. . . .	12194.	3934.
In October.	19588.	6792.
In November.	17257.	6005.
In December.	24871.	10220.
In January 1770.	10310.	4354.
In February.	2642.	1359.
In Maart.	1513.	489.
	115665.	40454.

Dus zyn in het Soomersaysoen van 1. April tot ultimo September 1769. in Zuid-Holland gestorven 39484. en gebeterd 11235. Runderen; en in het Wintersaysoen van 1. October 1769. tot ultimo Maart 1770. gestorven 76181. gebeterd 29219.

In

In WEST-VRIESLAND en het NOORDER-QUARTIER.

	Gestorven	*Gebet.*
Voor den 15. April. 1769. .	657.	170.
Van 15. tot 30. April. . .	340.	124.
Van 30. April tot 15. Mey.	205.	181.
Van 15. tot 31. Mey. . .	413.	115.
Van 31. Mey tot 15. Juny. .	893.	307.
Van 15. tot 30. Juny. . .	643.	254.
Van 30. Juny tot 15. July. .	1070.	530.
Van 15. tot 31. July. . .	1536.	703.
Van 31. July tot 15. Aug. . .	2571.	1123.
Van 15. tot 31. Aug. . .	3496.	1700.
Van 31. Aug. tot 15. Sept. .	5958.	3155.
Van 15. tot 30. Sept. . .	6015.	3345.
In October.	9090.	4822.
In November.	4342.	1880.
In December.	3424.	1545.
In January 1770.	1945.	989.
In February.	582.	148.
In Maart.	383.	146.
	43563.	21237.

In West-Vriesland en het Noorder-Quartier zyn derhalven in het Somersaysoen van 1. April tot ultimo September 1769. gestorven 23797. en gebeterd 11707. Runderen; en in het Wintersaysoen van 1. October 1769. tot ultimo Maart 1770. gestorven 19766. en gebeterd 9530.

XXIII.

Natuur- en Genees-kundige Nieuwigheden.

De Koninglyke Academie der Weetenschappen te *Bourdeaux* had in het voorleden jaar drie pryſen uit te deelen, namentlyk eenen dubbelden, van het jaar 1767. tot 1769. uitgeſteld, voor de vraag; *Uit welke deelen beſtaat de kley; welke natuurlyke veranderingen ondergaat dezelve, en hoe kan men die vrugtbaar maaken?* (*); eenen enkelden, van het jaar 1768. bewaard, voor de beſte Verhandeling op de vraag: *welke is de beſte manier, om te onderzoeken, uit welke deelen de mineraal-wateren beſtaan, en is dit onderzoek alleen genoegzaam, om derzelver deugden en eigenſchappen volkomen te konnen bepaalen?* (†), en eenen derden op de vraag; *of er geene middelen zyn, om de lichen en mos der boomen te vernietigen en dezelven te bewaaren voor de ſchaadens, welke hen deeze ſoort van ziekten veroorzaakt, en welk het beſte middel zy?* (‡)

Wat betreft de eerſte vraag, raakende de kley; de Academie, haar oogmerk tot hier toe niet volkomen voldaan vindende, is genoodzaakt geweeſt, wederom het uitdeelen van den prys uit te ſtellen, en ſy ſteld daarom dezelfde vraag nog eens voor, om te beantwoorden tegen

(*) Zie deeze Bibliotheek III. D. 3 St. pag. 657.
(†) Ibid. II. D. 2. St. pag. 462. VI. D. 1. St. pag. 211.
(‡) Ibid. III. D. 3. St. pag. 658.

gen het jaar 1773., in hoope, dat de Schryvers, die nu na den prys hebben gedongen, nieuwe pogingen zullen doen, om denzelven te behaalen, of dat andere insgelyks daar toe het hunne zullen willen toebrengen.

De verhandelingen, ontvangen ter beantwoordinge van de tweede vraag over het mos, hebben maar zeer weinige onderzoekingen bevat, en niet dan bekende zaaken, die deels onzeker, deels zeer kostbaar zyn, en daarom heeft sy besflooten, deezen prys te behouden, en denzelven te voegen by dien voor het jaar 1771.

Omtrent het beantwoorden van de derde vraag, raakende de mineraal-wateren, is de Academie zeer voldaan, zelfs boven alle verwagtinge, door eene Verhandeling, waar van het devies bestondt in eene passagie uit HIPPOCRATES; *Neque vero negligentiorem se circa aquarum facultates cognoscendas exhibere convenit; quemadmodum enim gustu differunt & pondere & statione, sic quoque virtute aliæ aliis longe præstant.* De prys is daarom ook aan den Schryver van dezelve; den Heere MARTEAU, Med. Doct. en Lid van de Academie der Weetenschappen te *Amiens*, die reeds voorheen een' prys van deeze Academie behaald heeft, toegelegd. Syn antwoord maakt eene volleedige Verhandeling uit, welker eerste afdeeling behelst een verhaal der scheikundige bewerkingen, die 't best geschikt zyn, om de deelen der mineraal-wateren te ontdekken; de tweede geeft aan de hand, de beste manier, om de mineraal-wateren te gebruiken, volgens derzelver onderscheide wyze van werken, en naar maate van het onderscheid der ziekten, waar in sy konnen gegeeven worden.

Daarenboven heeft de Academie ook met het

grootste genoegen geleezen eene andere Verhandeling over hetzelfde onderwerp, met het devies: *Parmi les différens corps, que nous voyons tous les jours, il n'y en a aucun qui soit plus commun que l'eau.*

De twee vraagen voor dit jaar 1770. zyn reeds te vooren door de Academie bekend gemaak; de eene van deeze betreft de beste wyze, om op Zee den gang van een Schip te bepaalen (*), en de andere de heerschende ziekten ontstaande door het opdroogen der moerassen, welke reeds verscheide reisen is voorgesteld (†).

De vraag voor het jaar 1771. bestaat in eene meêr eenvoudige, en min kostbaare, doch egter onschadelyke manier, om de zuiker 't best en in de meeste quantiteit te rafineeren? (*Un procédé plus simple & moins dispendieux que ceux qui sont connus, (& qui d'ailleurs soit le plus sain), pour obtenir, par le raffinage, le sucre de la plus belle qualité, & dans la plus grande quantité possible.*)

De Academie zal de Verhandelingen moeten ontvangen voor den eersten April van het jaar, in het welk de prysen zullen uitgedeeld worden. Sy moeten *franco* gezonden worden aan den Heere DE LAMONTAGNE, den zoon, Parlements-Raad, en Secretaris van de Academie.

De Verhandelingen, welke den prys behaalt hebben, zullen te vinden zyn by *Briasson* te Parys, by *Bruysset* te Lyon, en by de voornaamste boekverkoopers in andere plaatsen.

De

(*) Zie deeze Bibliotheek. V. D. 3. St. pag. 646.
(†) Ibid. I. D. 2. St. pag. 317. II. D. 2. St. pag. 460. VI. D. 1. St. pag. 210.

De Koninglyke Academie der Weetenſchappen te *Parys* hield haare opentlyke Vergadering den 25. April, en by die gelegenheid las de Hr. FOUCHI, Secretaris der Academie, voor twee lofredenen op de Heeren JARS en den Hertog DE CHAULNES. Door den Hr. MORAND wierd geleezen eene Verhandeling over menſchen, die zes vingers hebben; door den Hr. GUETTARD een vertoog over de mineralogiſche Kaart van Vrankryk; door den Hr. TENON eenige waarneemingen over de tanden van het Paard; terwyl de Vergadering geſlooten wierd door eene verhandeling van den Hr. PINGRÉ, waar in hy handeld over de horologies op Zee, en mededeeld ſyne waarneemingen omtrent de Paſſagie van Venus voorby de Zon, den derden Juny laatſtleden gemaakt.

Deeze Academie herhaalende (*) de vraag voor den jaare 1771. over de beſte manier, van den tyd op Zee te bepaalen, verklaarde, vooral te begeeren, dat de werktuigen, die haar tot dat oogmerk ſtonden aangeboden te worden, op Zee beproefd, en derzelver deugden door voldoende bewyzen beveſtigt wierden; en heeft nu, uit hoofde van de overweeging, dat veele menſchen, anders zeer bekwaam om na den prys te dingen, daar van zouden moeten afzien, wegens de moeyelykheid, om aan deeze begeerte te voldoen, ook zoo ſchielyk mogelyk willen bekend maaken de orders, haar door den Koning hier omtrent gegeeven, en door den Her-

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 4. St. pag. 853.

Hertog de PRASLIN, Staats-Secretaris by de Zee-zaaken, haar medegedeeld.

Op het Raport, door deezen Minifter aan den Koning gedaan, van de voordeelen, welke zouden voortfpruiten van eene goede beproeving aller middelen, tot het genoemde oogmerk voorgefteld, heeft fyne Majefteit, altoos genegen, om te begunftigen de onderneemingen, die zouden konnen ftrekken tot bevordering der Weetenfchappen, en voornamentlyk van de Sterre- en Zee-vaart-kunde, bevoolen, een Fregat uit te ruften, op welke men in eene reis, alleenlyk tot dit oogmerk ondernomen, zal onderzoeken niet alleen de werktuigen, reeds op twee voorige reifen beproefd, maar ook alle andere, welke aan de Academie zouden konnen gezonden zyn, om den prys, door haar voorgefteld, te behaalen.

De Academie berigt derhalven aan alle Geleerden, en Konftenaars van Europa, welke begeerig mogten zyn, om na den prys te dingen, dat de werktuigen, die haar daar toe zullen worden aangeboden, op het Fregat, door Konings bevel uitgeruft, moetende onderzogt worden, fy niet meêr begeert, dat men op de voorgeftelde conditie acht geeve. Het zal genoeg zyn, dat deeze werktuigen met de Verhandelingen, daar toe betrekkelyk, gezonden worden aan den Secretaris deezer Academie, voor den eerften September 1770.

De Koninglyke Academie der Heelkunde te *Parys* heeft in haare vergadering van den 26. April verklaard, dat fy den prys, welke, moeft uitgedeeld worden voor het beantwoorden der

vraag,

vraag, betreffende het misbruik der zalven en pleisters (*), tot een ander jaar behield. De prys van nayvering heeft sy egter gegeeven aan den Hr. BILLARD, *Chirurgien — Major de la Marine, & du corps Royal de Artillerie à Brest.* De vyf kleine medailles zyn gegeeven aan den Hr. GUYENOT, *Académicien libre*; CHAMBON, *Chirurgien Gradué, correspondant de l'Academie, à Brevane, près Langres*; BLANCHARD, *Chirurgien-Gradué à Lyon*; AURRAN *Docteur en Medecine de la Faculté de Strasbourg, & gagnant Maitrise en Chirurgie, à l'Hôtel Dieu de Rouen*; *en* SYLVESTRE, *Maître ès-Arts de l'Université de Besançon, étudiant en Chirurgie à Paris.*

In deeze vergadering wierden ook voorgeleezen drie Verhandelingen, van de Heeren SABATIER BORDENAVE, en LOUIS.

De Academie der fraaye Letteren, Weetenschappen en Konsten te *Marseille* heeft in 1769, de antwoorden op de vraag, *welke zyn de oorzaaken, dat de visch-vangst aan de Kusten van Provence verminderd, en door welke middelen zoude dezelve voordeeliger konnen gemaakt worden?* onderzoekende, den prys toegelegd aan den Eerwaarden Heere MENT, die reeds viermaalen van deeze Academie bekroont is. Ter beantwoordinge van de andere vraag: *welke is de beste manier, om den wyn van Provence, het zy voor het gebruik, het zy om te vervoeren te maaken en te behandelen?* geene voldoende Verhandelingen gekreegen hebbende, heeft sy dezelfde vraag nog eens, voor dit jaar 1770, en te gelyk de volgende nieuwe, opge-

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 3. St. pag. 647.

gegeeven: *Hoe word de ſeep 't beſt gemakt, en welk is het gebruik van de aſche in de ſeepziederyen?*

De Koninglyke Academie der Weetenſchappen Konſten en fraaye Letteren te *Dyon* heeft, voor het jaar 1771., opgegeeven de volgende vraag: *Welke is de werking der zuuren op de olyen, hoe vermengen ſy zich met elkander, en welke is de aart der onderſcheide ſeepaartige ſamenſtelſels, die daar uit ontſtaan?* De antwoorden moeten voor den eerſten April 1771. gezonden worden aan den Hr. MARET, *Med. Doct.* en Secretaris van de Academie.

De Societeit van den Landbouw en de Konſten te *Clagenfurth* in *Kärnthen* heeft den Prys op de vraag, door haar voor het jaar 1769. opgegeeven, namentlyk, *Is het voordeeliger het hoornvee in de ſtallen te voeden, dan hetzelve te laaten weyden; het zy uit oorzaake van den miſt, het zy wegens het nut, welk men van de beeſten trekt?* toegelegd aan den Schryver van eene Hoogduitſche Verhandeling, waar van het opſchrift was; *Te quoque magna Pales & te memorande canemus Paſtor ab Amphryſo. Virgil. Georg. L. III.* waar van de Schryver was JAN FRÉDERIK MEYER Predikant te *Kupferzell*, die in het jaar 1767 en 1768. de pryſen van nayvering had gehad (*). De prys van nayvering is nu toegelegd aan den Schryver eener Franſche Verhandeling, met het opſchrift: *Experto credo Ruperto*, en die gebleeke is te zyn de beroemde BALIOUD BOURGEOIS.

Ver-

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 1. St. pag. 197.

Vervolgens vraagt de Societeit; *Of en Hoe men het land zou konnen gereed maaken, om daar in met vrugt tarwe te konnen zaayen?* de Prys is een goude medaille van 36. Ducaaten.

De Koninglyke Academie der Weetenſchappen te *Stockholm* had tot eene vraag, om te beantwoorden voor het einde van het voorleden jaar, opgegeeven, *een onderzoek, op werktuigkundige beginſelen ſteunende, aangaande de beſte en geſchiktſte gedaante, proportie en directie van alle de deelen, tot een ploeg behoorende, zoo dat tot derzelver gebruik de minſte kragt vereiſcht wierd, het ploegen door twee ſterke oſſen kon geſchieden, en de knegt daar by weinig te doen had.* De antwoorden hebben aan het oogmerk niet voldaan, en de Academie heeft daarom dezelfde vraag nog eens voorgeſteld, en den prys verdubbeld, welke derhalven in twintig Ducaaten beſtaan zal. By de Verhandeling verlangt de Academie een Model van zoo een ploeg, of ten minſten eene zeer nauwkeurige afbeelding.

Met het begin van February 1769. is te *Bruſſel* opgeregt eene Societeit der Weetenſchappen, welke in twee claſſen, de Hiſtoriſche en Natuurkundige, verdeeld is, en voornamentlyk de Aardrykskunde, de Oudheden, de Kerkelyke, Burgerlyke en Natuurlyke Hiſtorie, der Ooſtenrykſche Nederlanden, de algemeene en byzondere kennis van het Climaat, en den grond; de Proef ondervindelyke Natuurkunde, de Kruidkunde, en alle deelen der Wiskunde, tot dit alles betrekkelyk, tragt op te helderen. Sy hield

hield haare eerſte Vergadering den vyfden Mey 1769, en ſtelde toen twee vraagen voor, namentlyk. 1. *Welke zyn de voornaamſte Mynen in de Provincie Namen; hoedaanig is derzelver aart, waarde, op welke hoogte vindt men dezelven; hoe diep zyn ſy, welke ſoorten van beddingen worden daar boven ontdekt, en welke aanmerkelykheden zyn daar by in acht te neemen?* 2. *Wat voor Plaatſen zyn het geweeſt, voor zoo verre zich hedendaags de zeventien Nederlandſche Provincien en het Land van Luik uitſtrekken, dewelke voor de zevende Eeuw onder Steden konden gerekend worden?*

In de Vergadering, den 16. October gehouden, is de eerſte vraag voor dit jaar 1770. herhaald, dewyl de antwoorden niet voldoende waren, en de prys verdubbeld, doch de tweede vraag wierd geoordeeld 't beſt beantwoord te zyn door den Schryver van de Verhandeling, die tot divies had: *Nos veritati & fidei litare ſtudium habuimus; & ubi non liceret inopiam profiteri; nec impuris Victimis Sacrum profanare. Lipſius.* By het openen van het Biljet bleek, dat de Hr. DES ROCHES te Antwerpen dezelve opgeſteld had. Wyders is aan twee andere Memorien over dat zelfde onderwerp elk een zilvere Medaille toegeweezen, te weeten aan een Geſchrift, waar van het Divies was: *Inde Caſas poſtquam ac Pelleis ignemque pararunt: Et mulier conjuncta Viro conceſſit in unum .... condere coeperunt urbeis. Lucret. Lib. V. vs.* 1009. 10. 1107, hebbende tot Auteur den Heer CAUSSIN, Hof-Prieſter van zyne Koninglyke Hoogheid en Gouverneur van Deszelfs Pages. De andere zilvere Medaille is gegeeven aan den Hr. DE HESDIN, Intendant van het Huis van Salm-Kirburg te Bruſſel, hebbende op ſyn Biljet tot Divies gehad,

Agno-

Agnoſci nequeunt ævi Monumenta prioris; grandia conſumſit Moenia tempus edax.

Tot de tweede vraag voor dit jaar is toen voorgeſteld: *Welke zyn zedert het begin van de zevende Eeuw tot aan de negende Eeuw excluſivelyk de Grenzen geweeſt van de verſcheide Landſtreeken, Cantons, Comitaaten, en Staaten, beſlooten in de Uitgeſtrektheid, dewelke tegenwoordig uitmaakt de zeventien Provincien van de Nederlanden en het Vorſtendom van Luik.*

Voor den 16. July moeten de antwoorden *franco* gezonden worden aan den Heere GERARD, Secretaris van de Societeit; en in de Vergadering van den 16. October 1770. zullen de pryſen uitgedeelt worden. Jaarlyks beſtaan beide deeze Pryſen in een goude Medaille, elk van vyf- en twintig Ducaaten.

Op de eene zyde van de Medaille ziet men het borſtbeeld van haare Roomſch-Keizerlyke Majeſteit, waar onder ſtaat *Maria Thereſia Aug. Scient. Patrona*; en aan de andere zyde een Laurier-krans met het opſchrif: *Societ. Litter. Bruxell. Palma ex largit. Princip.*

Sy, die begeeren mogten, Lid van deeze Societeit te worden, moeten overzenden eene Verhandeling over een der bovengenoemde onderwerpen, of bekend zyn door eenig werk, tot de Hiſtorien of Natuurkunde betrekkelyk.

De Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen te *Haarlem* heeft in haare Vergadering, den 21. Mey gehouden, geoordeeld, dat de vraag: *Wat word'er vereiſcht tot de konſt van Waarneemen, en hoeveel kan dezelve toebrengen tot volmaaking van het verſtand?* door haar in het jaar

1768.

1768. opgegeeven, om die voor den eersten January 1770. te beantwoorden (*), best beantwoord is door den Schryver, die tot zinspreuk heeft gebruikt, *Vita brevis, ars vero longa, & occasio magni momenti. Aphor. Hipp.* Dewelke by het openen van syn Biljet gebleeken is te zyn BENJAMIN CARRARD, *Ministre du St. Ev. à Orbe, Cantons de Berne & Friebourg en Suisse.* Waarom ook denzelven de prys van de goude Medaille is toegeweezen. En, alhoewel 'er behalven dit nog verscheide antwoorden zyn ingekomen, dewelke zekeren lof verdienen, kan sy dezelven niet alle onder haare werken plaatsen. Nogtans heeft sy geoordeeld, dat daar toe boven alle in Aanmerking kwam het antwoord, het welk tot zinspreuk heeft; *Artem experientia fecit, exemplo monstrante viam. Manilius Astronom*; en vervolgens na het laatst genoemde een antwoord onder de zinspreuke: *de Natura Naturam ipsam consule.* Ten einde dit stuk zoo volleedig te maaken, als haar mogelyk is, zal sy deeze antwoorden insgelyks beide onder haare Verhandelingen doen drukken, en is bereid om aan elk der Schryveren van de gemelde twee stukken eene zilvere Medaille tot een bewys van haare hoogagtinge te geeven, indien dezelve goedvinden hunnen naam aan de Maatschappye te melden, en te veroorlooven, dat dezelve by het drukken voor hun antwoord geplaatst worde.

Sy steld vervolgens voor tot eene vraag, om ze te beantwoorden voor het begin van het jaar 1772: *Welken zyn de ziekten onder de menschen, die uit de natuurlyke gesteldheid van ons Vaderland voortvloei-*

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 2. St. pag. 419.

vloeijen? Hoe kan men zich tegen dezelven behoeden, en door welke middelen kunnen ſy geneezen worden?

De vraag, in het jaar 1769. door haar opgegeeven (*), is: *Welke zyn de beſte middelen, om Vaarwaaters te verdiepen, het zy de ondiepten gekomen zyn door Verzandingen, Kleijen, Slikken, ofte anderzints?*

De prys, geſteld op ieder van de twee bovengenoemde vraagen voor den geenen, die Haars oordeels dezelve beſt beantwoord heeft, is een goude Medaille, op den gewoonen ſtempel der Maatſchappye geſlaagen, met den naam van den Schryver en het jaartal op den rand.

De antwoorden moeten, volgens de gewoone voorwaarden, aan den Hr. C. C. H. VANDER AA, Secretaris deezer Maatſchappye, zeer leesbaar geſchreeven, in het Nederduitſch, Franſch, of Latyn, *franco* gezonden worden.

De Maatſchappy vreeſt, dat ſy, door het juiſt bepaalen van de grootte der antwoorden, die ſy verwagt, ligtlyk den Schryveren de gelegenheid benemen zoude van het noodige te melden. Nogthans moet ſy verklaaren, dat het haar zeer aangenaam zal zyn, wanneer de Schryvers hunne antwoorden, zoo veel mogelyk is, bekorten, door alles daar van af te laaten, 't geen niet volſtrekt tot de hoofdzaake, die ſy vraagt, behoord.

Ieder een, wie hy ook weezen mag, ſtaat vry, na den prys te dingen, uitgezonderd hen, die in eenig opzigt Leden van deeze Maatſchappye zyn. Ook zal het den geenen, dewelke den prys behaalen zal, niet vry ſtaan ſyne Verhandeling, waar op hem de prys is toegeweezen, het

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 3. St. pag. 650.

het zy in het geheel ofte ten deele, het zy apart ofte by eenig ander werk, te doen drukken, zonder de uitdrukkelyke toeſtemming van deeze Maatſchappye daar toe verkreegen te hebben.

Deelden wy, voor eenigen tyd (*), met een waar genoegen, mede het eerſte *Programma* van het Zeeuwſch Genootſchap der Weetenſchappen te Vliſſingen, niet minder groot is hetzelve thans, daar wy den Leezer de Opregting van het Bataafſch Genootſchap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te *Rotterdam* konnen bekend maaken, eene Inſtelling, die den Edelmoedigen Liefhebber van Konſten en Weetenſchappen, en waaren Beminnaar des Vaderlands, op wiens koſten hetzelve is opgeregt, groote eer maakt, en waar van ſy, die de pryswaardige oogmerken van den Inſteller, het Plan van het Genootſchap, benevens den yver en bekwaamheid der Heeren Directeuren, regt kennen, zich voor ons Vaderland veel goeds belooven konnen.

Op koſten van een Edelmoedig Liefhebber van Konſten en Weetenſchappen en waar Beminnaar des Vaderlands is alhier met OCTROI van *de Edele Groot Mogende Heeren Staaten van Holland en Weſtvriesland*, onder de *Protectie* van zyne *Doorlugtigſte Hoogheid den Heere Prince Erfſtadhouder*, enz. en onder het *Patrocinium* van de *Wel Edele Groot Achtbaare Regeering deezer Stad*, opgerigt een Genootſchap, 't welk den naam draagt van *Het Bataafsch Genootſchap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam*, en tot zinſpreuk

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 2. St. pag. 420.

zinſpreuk heeft: CERTOS FERET EXPERIENTIA FRUCTUS, *de Ondervinding zal zekere Vrugten geeven.*

Dit Genootſchap zal, ingevolge deszelfs naam en zinſpreuk, zig alleen bepaalen tot de Ondervindelyke Kundigheden; voornaamelyk tot de werktuigelyke Konſten en Fabryken, en wel byzonder in zoo verre de verbetering en uitbreiding derzelven nuttig kunnen zyn voor ons Vaderland en ſtrekken ten voordeele van den Landbouw en Zeevaart; ter in ſtandhoudinge en verbeteringe van *Rivieren*, *Dyken*, *Wegen* en *Landeryen*; of ten nutte van eenige andere voorname takken der nationaale Huishoudinge. Niettemin zal het zich ook toeleggen op het ontdekken van nieuwe, en het nader beveſtigen door ontwyffelbaare proeven van reeds gekende Waarheden en Kundigheden in de *Natuurkunde*, *Scheikunde*, *Natuurlyke Hiſtorie*, *Kruidkunde*, *Ontleedkunde*, *Natuurkunde van 's Menſchen lighaam*, *Praktikaale Genees-* en *Heelkunde*, en het uitvinden van nieuwe *Genees-* en *Heelmiddelen.* Met de *Sterrekunde* zal het zich niet verder ophouden, dan voor zoo verre deze wetenſchap nuttig kan zyn aan de Zeevaart; met de *Oorlogskunde* niet verder, dan voor zoo verre de Werktuigen en Middelen, in dezelve gebruikelyk, door de *Proefondervindelyke Natuur-* of *Scheikunde* verbeterd, of 'er nieuwe in uitgevonden zullen worden. Weshalven het zich niet bemoeijen zal met eenige beſchouwelyke Wetenſchap, nog met eenig enkel beſchouwelyk deel der gemelde Wetenſchappen.

Dan nadien ons Land in een dringende nood verkeerd ter oorzaake van den ſlegten ſtaat van deszelfs Rievieren, zoo heeft het Genootſchap, ingevolge de begeerte van deszelfs STIGTER, be-

besloten zich 't eerst te bepaalen tot het uitdenken van bekwaame Hulpmiddelen om, ware het mogelyk, het gevaar, dat ons uit dien hoofde naakende is, en ons dierbaar Vaderland met een onherstelbaaren ondergang dreigt, nog in tyds af te keeren en te voorkomen. Ter bereikinge van dit heilzaam oogmerk geeft het Genootschap op de volgende vraag om voor den 1. Mey 1771. te beantwoorden:

Welk is het bekwaamste Middel om door het afleiden van het overtollige Bovenwater, by eene opene Rivier, de Dyken langs de Lek en Waal, en vooral de Noorder-Lek-Dyk boven Dams, voor Doorbraaken te bevryden, en het Water langs de nieuwe Maas voorby den Briel naar Zee af te brengen, zoodanig dat de Eerstgemelde Rivieren voor Schepen, die 4 of 5 voeten diep gaan, bevaarbaar blyven?

De volgende, om voor den 1 Mey 1772. te beantwoorden:

Is 'er eenig Middel om onze Landen, die door Regen of Opperwater overstroomd zyn, en het water uit zig zelven niet loozen kunnen, op een spoediger en gereeder wyze, en met geen meerder kosten, dan tot hier toe door Wind- en Moolenwerk geschied is, van het zelve te ontlasten? zoo ja, welk?

Nog, om voor den 1 Mey 1773. te beantwoorden, de volgende:

Dewyl de Rivieren de Merwe van Loevestein of, Oude en Nieuwe Maas voorby den Briel, sedert een reeks van jaaren, zoo zeer vernauwd en ondiep geworden zyn, dat de vrye uit en invaar der Zeeschepen, door het zeegat van de nieuwe Maas, 'er merkelyk door belemmerd worden; welk is het beste Middel om dezelven te verbeteren, en vooral de ondiepte der Krab by de Lint weg te neemen, of ten minsten haar die wydte en diepte, welke zy nu heeft, te doen behouden? De

De Prys voor de beſte beantwoordinge van ieder deezer *Vraagen* is een gouden *Medaille* ter zwaarte van 30 Ducaaten.

Ook zal het Genootſchap, om de één of twee jaaren, naar goedvinden, een dergelyken Prys uitdeelen aan hem, die volgens deszelfs oordeel, geduurende dien tyd, de nuttigſte *Ontdekking* of *Uitvinding* in een van de gemelde Takken der Proefondervindelyke Wysbegeerte gedaan heeft, mits dezelve van belang zy en de Auteur dezelve aan het Genootſchap, om ze door hetzelve gemeen te maaken, medegedeeld hebbe.

Ingevalle hy, die zoodanige Ontdekking of Uitvinding zal gedaan en aan het Genootſchap medegedeeld hebben, wegens gebrek aan geld of tyd, buiten ſtaat ware om de Proeven, die ter beveſtinge van dezelven vereiſcht worden, in 't werk te ſtellen, zal het Genootſchap, zulks goedvindende, zelve de noodwendigheden daar toe vervaardigen en de onkoſten 'er van op zig neemen; voor zoo verre naamelyk deszelfs Fondſen in deezen toereikende zyn zullen.

De *Vraagen* zullen ook mogen beantwoord worden door de Leden, die over dezelven niet *geadviſeerd* zyn, dog de Prys zal alleen toegewezen worden aan het beſte Antwoord van die geenen, welke geen Leden van het Genootſchap zyn.

De *Antwoorden* op de *Vraagen* en de medegedeelde *Ontdekkingen* moeten niet met den eigen naam des Schryvers, maar met een *zinſpreuk* getekend, en met een verzegeld Billet, 't welk dezelfde zinſpreuk tot Opſchrift heeft, en waar in des Schryvers naam en Adres gemeld zyn, zeer leesbaar, in 't *Nederduitſch*, *Franſch*, *Engelſch*, *Hoogduitſch* of *Latyn* geſchreven, verze-

geld en *franco*, voor den bepaalden tyd, gezonden worden aan den *Secretaris* van het Genootſchap den Heere L. Bicker *Medicinæ Doctor*, *Lid van de Hollandſche Maatſchappye der Wetenſchappen te Haerlem*, *en van de Keyzerlyke Academie der Natuur-Onderzoekers.*

De Auteuren zullen de *Verhandelingen*, op welken zy een Prys behaald hebben, niet mogen laaten drukken dan met goedvinden van het Genootſchap, en 'er geen gebruik van maaken voor dat het Genootſchap dezelven zal hebben uitgegeeven; welk laatſte mede zal plaats hebben omtrent alle andere *Verhandelingen*, *Ontdekkingen*, *Proeven* en *Waarneemingen*, die men hetzelve heeft ter hand geſteld, en welken hetzelve, van wien zy ook aangeboden worden, altoos met genoegen zal aanneemen, om, wanneer zy goedgekeurd zyn, onder deszelfs *Verhandelingen* uit te geeven, mits zy met de eigen naamen der Schryveren onderteekend zyn; zullende het Genootſchap geen ontfangen Schriften te rug geeven, en aan zig de vryheid behouden om dezelven geheel of ten deele, of in 't geheel niet te doen drukken.

Verder is het Genootſchap voorneemens eerſtdaags te doen drukken en uitgeeven eenige *Rivierkundige Stellingen*; met oogmerk om een Prys te ſtellen op de beſte beoordeelinge, betooginge en uitbreidinge, die men over dezelven aan het Genootſchap toezenden zal.

Den eerſten Mey is, in plaatſe van den Hooggel. Heere Hendrik van Haestenburgh (*), tot Hoogleeraar in de Genees- en Heelkunde te

(*) Zie deeze Bibliotheek VI. D. 4. St. pag. 919.

te Harderwyk beroepen de Hooggel. Heer JOHAN GOTLOB LEIDENFROST, Med. Doct. en Prof. te Duisburgh.

De Edel. Achtb. Heeren Regenten der Stad Rotterdam hebben de Heeren P. en H. VINK, beide Lectores in de Ontleed- en Heelkunde, tot *Professores Anatomiæ & Chirurgiæ honorarii*, als ook de beide Stads-Doctoren, de Heeren, LEONARD PATYN en SAMUEL MONCHY, tot *Professores Medicinæ Honorarii* benoemt.

De Heer G. DE WITT, door de Edele Agtb. Heeren Regenten van Zierikzee aangesteld zynde, tot Lector in de Ontleed- Heel- en Vroedkunde, heeft den eersten Mey deezen Post aanvaard met eene Redenvoering over eenige noodzakelyke vereischtens in eenen Heel- en Vroedkundigen, om deeze kunst niet alleen tot eere van zich zelve, maar ook ten nutte van synen evenmensch te oefenen.

De Ridder BENJAMIN FRANKLIN, die zich langen tyd in Pensylvanien heeft opgehouden, beroemd door syne proeven met de Electriciteit, is, schoon afweezig zynde, benoemd tot President van de Societeit in Pensylvanien.

De tegenwoordige President van de Rooms-Keizerlyke Academie, de Hoog Edele Heer FERDINAND JACOB BAIER, heeft van syne aanstelling aan alle Leden kennis gegeeven, en teffens gemeld,

meld, dat de Hr. CHRISTIAAN ANDREAS COTHENIUS, Geheimeraad en Lyfartz van den Koning van Pruissen, door hem tot Directeur was aangesteld, terwyl de Hooggel. Heer JOHAN PIETER EBERHARD, die den Post van Hoogleeraar, door den Hooggel. Hr. BUCHNER voorheen waargenomen, thans bekleed (*), eene plaats onder de *Adjuncti* gekreegen heeft.

De Hr. JOHAN CASPAR SULTZER, Hofraad en Lyfartz van den Hertog van Saxen-Gotha, is tot Lid van de Roomsch-Keyzerlyke Academie, als ook van de Natuurkundige Societeit in Zurich aangesteld.

De Societeit in Drontheim heeft de Heeren ABRAHAM BÄCK, Lyfartz van den Koning van Sweeden, en O. CELSIUS, tot Leden aangenomen.

De Hooggel. Heer MURRAY, uit eigen beweeging, met toestemming van de Koninglyke Regeering, het Secretariaat by de Koninglyke Academie der Weetenschappen te Göttingen neêrgelegd hebbende, is deeze Post aan den Hr. Hofraad HEYNE opgedraagen.

Tot ordinair Lid is aldaar aangesteld de Hooggel. Hr. J. A. MURRAY, en tot Correspondent de Hr. FREDERIK WILLEM CAREL LUDWIG VAN GROTHAUSS, Lieutenant onder de Koninglyke Lyfgarde te Hannover, welke eenige deelen

(*) Zie deeze Bibliotheek VI. D. 4. St. pag. 919.

len van Duitſchland, Italien, en Corſica doorreiſt heeft.

De Hooggel. Hr. A. L. SCHLÖZER, den Leezer bekend (*), is van Petersburg naar Göttingen beroepen, en bekleed thans aldaar den Poſt van Hoogleeraar der Wysbegeerte.

Ook is by deeze Academie den 17. Mey deezes jaars de Hr. JOH. BECKMANN, buitengewoon Hoogleeraar in de Wysbegeerte, tot Hoogleeraar in de Oeconomie aangeſteld, waar over hy reeds eenigen tyd Leſſen gegeeven had.

Het Zeeuwſch Genootſchap der Weetenſchappen te *Vliſſingen*, heeft in de vergadering van den 27. Maart 1770. tot Leden aangenomen de Heeren:

DAVID DE GORTER. J. z. Med. Doct. & Prof. Lyf-Medicus van Haare Rus-Keizerlyke Majeſteit, Lid van de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen te Haarlem, woonende te Wyk by Duurſtede.

SAMUEL HENDRIK MANGER. Seb. God. fil. Joh. Henr. Nep. S. S. Theol. Prof. en Academie-Predikant te Franeker.

JACOB PLOOS VAN AMSTEL Med. Doct. te Amſterdam.

JOHAN MARTIN HOFFMANN, Emeritus-Predikant te Maasſluis.

JAN JACOB HARTSINCK, Charter- en Requeſtmeeſter van 't Ed. Mog. Collegie ter Admiraliteit.

EVERHARD PIETER SWAGERMAN, Chirurgyn te Amſterdam.

In

(*) Zie deeze Bibliotheek VI. D. 3. St. pag. 560.

In het jaar 1769. is te Parys overleeden de groote Wiskundige Le Camus, Hoogleeraar by en Secretaris van de Academie der Bouwkunde, Lid van de Academien van Londen en Parys.

Ook is den 28. November 1769, aldaar gestorven, in den ouderdom van 82. jaaren, de Hr. Bouilhac, Geneesheer by de Academie van Montpellier, eerste Geneesheer van het Koninglyke Huis, en van den Dauphyn.

Te Berlin is, tot groot verlies voor de geleerde waereld, door den dood wechgerukt de Hr. Johan Pieter Sussmilch, zeer beroemd door syne schriften, de voortteeling der menschen betreffende.

Den 7. Mey is in 's Gravenhage in den ouderdom van 54 jaaren overleeden de Hr. en Mr. Pieter Gabry, Beminnaar der Astronomie, Lid van de Koninglyke Societeit der Weetenschappen te Londen, van de Roomsch-Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekers, en Correspondent van de Academie te Göttingen.

Den 8. Mey stierf te Leipzig de Heer Johan Hendrik Winkler, Hoogleeraar in de Natuurkunde, Lid van de Koninglyke Societeit in Londen &c., wiens groote verdiensten in de Proefondervindelyke Natuurkunde, en vooral in de Electriciteit aan elk bekend zyn.

De Boekverkopers *Orell*, *Gesner*, *Fuessli* en Comp. te Zurich, hebben op de pers gegeeven eene *Bibliotheca Medica*, opgesteld door den Hooggeleerden Heere de Haller, President

van

van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te Göttingen, waar in men zal vinden eene lyſt, volgens de orde van het Alphabet, van alle boeken, over de Geneeskunde in het licht gegeeven, met een kort berigt van de ontdekkingen van elken ſchryver, en een oordeel aangaande de manier, op welke ſy aan hun oogmerk voldaan hebben. Dit werk ſtaat by deelen uitgegeeven te worden. De twee eerſte deelen zullen bevatten de boeken, tot de Kruidkunde behoorende, en omtrent 150 bladen in groot 4°. uitleveren. Het tweede gedeelte, de Ontleedkunde betreffende, zal omtrent van dezelfde grootte zyn, en het derde over de Heelkunde zal uit een ſtuk, omtrent honderd bladen groot, beſtaan; het vierde, de Praktyk behelſende, zal bevatten drie ſtukken, elk van zeventig of tagtig bladen; het laatſte, over de Natuurlyke Hiſtorie, wederom twee ſtukken, elk van dezelfde grootte als de laatſt voorgaande. Het eerſte gedeelte, of de twee ſtukken over de Kruidkunde, zal omtrent Paaſſchen 1771. in 't licht gegeeven worden; het tweede zal tegen Paaſſchen 1772. in gereedheid zyn, en de volgende zullen na evenredige tuſſchenwytens het licht zien.

Dit werk nu, welk op goed papier met eene fraaye letter gedrukt word, word aan hen, die op hetzelve zullen willen inſchryven, aangeboden het blad voor drie ſtuivers. Voor hen, die eenige exemplaaren neemen, zal het elfde exemplaar *gratis* zyn. De Inſchryving ſtaat open tot het einde van September 1770. Het geld word na de afleevering van elk gedeelte eerſt begeerd.

De Gebroederen *Gravenhorst* in Brunswyk hebben in den voorleden jaare uitgegeeven eene bekendmaaking aangaande vier Producten, welke sy maaken, en tot eenen maatigen prys aanbieden: de tytel is: *Einige nachrichten an das Publicum, viere des Gravenhorstschen Fabric-Producte betreffend, nahmentlich.* 1. *Ein vollkommen reines Salmiak.* 2. *Ein aufrichtiger rother Alaun.* 3. *Eine in Luft und Wetter beständige neuerfundene grüne Mahlerfarbe, Braunschweigisch-grün genannt.* 4. *Ein aufs höchste gereinigtes sogenanntes Glaubersches wundersalz, oder sal mirabile Glauberi.* Alle deeze Producten worden in het algemeen geroemt, en konnen aangepreesen worden. Het Aegyptische Ammoniac-zout verdient niet boven dit geschat te worden. De groene verf is veel bestendiger in de lugt, dan het spaansch-groen. Het *sal mirabile Glauberi* is, in syne soort, volkomen zuiver en voortreffelyk.

X X I V.

Lyst van NATUUR- *en* GENEES-KUNDIGE WERKEN, *welke in het jaar* 1768. *zyn in 't licht gekomen.*

Arztneykundige Abhandlungen heraus gegeben von dem Collegio der Aerzte in London. Aus dem Englischen übersetzt von CARL CHRISTIAN KRAUSE. *Erster Band. Leipzig.* 8. *mit* 1. *kupfer.*

Der Königl. Schwedischen Academie der Wissenschaften Abhandlungen aus der Naturlehre, Haushaltungskunst und Mechanik, auf das jahr 1766. *aus dem Schwedischen übersetzt von* A. G. KÄSTNER. 28 *band. Leipzig,* 8. *mit kupfern.*

Kongel.

Kongel. Wetenskaps Academiens Handlingar för Aor 1768. vol. XXIX. i Stockholm. 8. cum tab. æn.

Abhandlungen und Beobachtungen durch die Gesellschaft zu Bern gesammlet. 1767. 8.

Auserlesene Medicinisch-chirurgisch-anatomisch-chymisch-und Botanische Abhandlungen der Kayserliche Academie der Naturforscher. 17ter Theil; mit kupfern. 4. *Nurnberg.*

Vermischte Abhandlungen der Physisch-chemische Warschauer Gesellschaft zur beförderung der Naturkunde, Oeconomie und Manufacturen, des 1. bandes 1tes stück. 8. *Dresden.*

Abhandlungen und Erfahrungen der Oeconomischen Bienengesellschaft in Oberlausitz vom jahre 1767. 8. *Dresden.*

Abhandlungen von Zwiebel-gewächsen, worin alles dasjenige, was sowohl zu dem bau und fortpflanzung, als auch zur pflege und wartung dieser gewächse erforderlich, zu finden, aus dem Französischen. 8. *Regensburg.*

Kleine Abhandlungen einiger gelehrten in Schweden über verschiedene in die Physick, Chemie, und Mineralogie laufende materien, 2ter und letzter band, aus dem Schwedischen. 8. *Leipzig.*

Kurze anweisung zur Bienenzücht für den Landman. 8. *Anspach.*

J. ASTRUCS *Theoretisch-Pracktische Abhandlung von Frauenzimmer-kranckheiten, aus dem Französischen. 1ter und 2ter Theil.* 8. *Dresden.*

Physicalische Oeconomische Auszüge aus den neuesten schriften zur Naturlehre, Hausbaltungskunst &c. 9 band. 8. *Stuttgard.*

AELIANI de natura animalium libri XVII. cum animadversionibus *Gesneri* & *Trilleri*, curante *Gronovio*, juxta exemplar Londinense. 4. Tubingæ.

ALBERTUS MAGNUS *von den geheimnissen der Weiber, oder Abhandlung von der zeugung des Menschen. Neue auflage.* 8. *Nürnberg.*

Oeconomisch-practische Anleitung zum Flachsbau, nebst einem anhang vom Tabacks-bau. 12. *Wien.*

ARETÆI Capadocis de Medicina libri septem. 8. Argentorati.

J.

J. ASTRUC Tractatus Pathologicus. 12. Parisiis.
G. ANDREÆ Diss. de Tænia. Groningæ. 4.
Animadversions on the constitution of Physick in this Kingdom, especially in the Metropolis; interspersed with reflections on the conduct of the college of Physicians: to which is subjoined an exact copy of the original charter, and an Abridgement of the Statutes or By-laws of the said College. 8. London.
Experimental Essays on the following subjects: I. On the External application of Antiseptics in putrid Diseases. II. On the doses and effects of Medicines. III. On Diuretics and Sudorifics. By W. ALEXANDER. 8. London.
A short Account of that part of Africa, inhabited by Negroes; with respect tot the fertility of the Country, the good Disposition of many of the Natives and the manner, by which de slaventrade is carried on: extracted from divers Authors, in order to shew the iniquity of that trade, and the falsity of the arguments usually advanced in its vindication. 8. London.
B. S. ALBINI Academicarum annotationum liber octavus. Lugduni Batavorum. 4.
Abregé Oeconomique de l'Anatomie du corps humain, à la portée de toute personne qui veut se connoitre, & s'instruire en cette partie, ainsi que de tous ceux qui se destinent au grand art de guerir les maladies, à Paris. 12.
Medecine rurale & pratique, tirée uniquement des plantes usuelles de la France, appliquées aux différentes maladies qui regnent dans les campagnes, ou Pharmacopée végétale & indigene, contenant les formules tirées du règne végétal, ensemble l'explication sommaire des vertus de chaque plante, & les définitions Symptomatiques des maladies; ouvrage également utile aux Seigneurs de campagne, aux Curés, & aux Cultivateurs: par M. PIERRE JOSEPH BUCHOZ. à Paris. 2. vol. 12. (Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen II. D. I. St. pag. 314).
Lettres sur la méthode de s'enrichir promptement, &

& de conserver sa santé, par la culture des végétaux exotiques; par P. J. BUCHOZ. à Paris. 8.

L'Art de guerir les Hernies ou Descentes, ouvrage utile aux personnes attaquées de ces maladies, & dans lequel on trouvera la meilleure methode de construire les Bandages convenables à leur curation, par M. BALIN. à Paris.

Recherches sur le pouls par rapport aux crises, par M. THEOPHILE DE BORDEU. Seconde édition augmentée des Recherches sur les crises du même Autheur, & des jugemens portés sur la doctrine du pouls, depuis la publication des recherches en 1756. à Paris. 8.

Algemeine Begriffe der Chymie nach Alphabetischer ordnung, aus dem Französischen übersetzt, und mit anmerkungen vermehrt von D. CARL WILHELM PÖRNER. *Erster Theil. Leipzig.* 8. (Dit is eene vertaaling van de *Dictionaire de Chymie*, welke de Hr. PÖRNER met aanmerkingen vermeerderd heeft).

CHRISTOPH GOTTLIEB BÜTTNER *Anweisung für angehnde Arzneybeflissene, worauf sie bey anstellung einer obductions-attestes über tödliche Verletzungen acht zu geben haben. Königsberg.* 4.

Briefe eines Arztes an verheirathete Frauen-zimmer. Aus dem Englischen übersetzt. Leipzig. 8.

E. G. BALDINGERI Catalogus Dissertationum, quæ Medicamentorum Historiam, fata, & vires exponunt. 4. Altenburgi.

Ejusdem Progr. de lectione Hippocratis medicis summe necessaria. Jenæ. 4.

Mineralogische Belustigungen zum behuf der Chemie und Naturgeschichte des Mineral-Reichs. 3ter band m. k. 8. *Leipzig.*

M. T. BRÜNNICHII Ichthyologia Massiliensis, sistens piscium descriptiones eorumque apud incolas nomina. 8. Hafniæ.

P. J. Bergii Descriptiones plantarum ex capite bonæ spei, cum differentiis specificis, nominibus trivialibus & synonymis auctorum justis, cum tabulis æneis. 8. Stockholmiæ.

N. L. BURMANNI Flora Indica: cui accedit series Zoo-

Zoophytorum Indicorum, nec non Prodromus Floræ Capensis. Lugduni Batavorum, & Amstelædami. 4. cum fig.

JOH. ULRICH. BILGUERS *Chirurgische Wahrnehmungen, welche meistens währendem krieg von 1756. bis 1763. in denen Königl. Preussis. Feld-Lazarethen von verschiedenen wundärzten aufgezeichnet worden. Neue auflage mit kupfern.* 8. *Berlin.*

J. G. BALDINGERS *Biographien jetzt lebender Aerzte und Naturforscher in und ausser Teutschland; 1 band. 1tes stuk.* 8. *Jena.*

Ebendesselb. Neue arzneien wieder die medicinischen vorurtheile. 1ter band. 8. *Langensalza.*

Ebendesselb. Ehren-gedächtniss des Herrn Mangold. 4. *Jenæ.*

A. J. BOSE Progr. de differentia fibræ in corporibus trium naturæ regnorum. Vitebergæ. 4.

F. H. BUCHHOLTZ Diss. de Hepatomphacele congenita. Argentorati. 4. c. fig.

P. A. BOEHMER Diss. de usu salutari extracti Aconiti in Arthritide, observationibus comprobato; resp. J. F. ANDREÆ. Halæ ad Salam. 4.

Ejusdem Diss. de febre catharrhali maligna epidemica, angina gangrænosa stipata, resp. C. G. C. HERTZOG. Ibid. 4.

Ejusdem. Diss. de causis uterum imprægnatum distendentibus Resp. G. F. KÜHN. Ibid. 4.

Ejusdem Diss. de nonnullis momentis ad curationem Epilepsiæ spectantibus. Resp. J. E. STAHL. Ibid. 4.

J. VAN BREDA Diss. inquirens quid vir atque fœmina coëundo, ad embryonis generationem conferant. Lugd. Bat. 4.

A. BLOM. Diss. de liquidi genitalis confectione. Trajecti ad Rhenum. 4.

D. C. BURDACH Diss. de læsione partium fœtus nutritioni inservientium, abortus causa. Lipsiæ. 4. cum fig.

Het overige hierna.

INHOUD.

13.

Pag.

NATUUR-
EN
GENEES-KUNDIGE
BIBLIOTHEEK;

Bevattende den zaakelyken inhoud van alle

NIEUWE WERKEN,

Welke, *in de* GENEESKUNDE *en* NATUURLYKE HISTORIE, *buiten ons Vaderland üitkomen.*

ZEVENDEN DEELS TWEEDE STUK.

IN 's GRAVENHAGE,
BY PIETER VAN CLEEF.
M. DCC. LXX.

I.

Recueil d'Obſervations de Médecine des Hôpitaux Militaires. Fait & rédigé par M. RICHARD DE HAUTESIERCK, *Ecuyer, Chevalier de l'Ordre de Saint-Michel; Premier Médecin des camps & armées du Roi; Inſpecteur général des Hôpitaux militaires de France, & ayant la correspondance des mêmes Hôpitaux & des autres du Royaume, ou l'on reçoit des Soldats malades; Médecin-conſultant du Roi, & ordinaire des grande & petite Ecuries; de l'Univerſité de Médecine de Montpellier, & des Academies de Gottingue & de Beſiers. Tome Premier. à Paris de l'Imprimerie Royale.* 1766. 4°. 2. *alphab. plag.* 7. *cum præfat. &c. pag* 32. *ind. pag.* 18. *Formul. medic. pag.* 77. *tab. æn.* 1.

d. i.

Verzameling van Geneeskundige waarneemingen van de Hoſpitaalen der Soldaaten; gemaakt en in orde gebragt

door den Heere RICHARD DE HAUTESIERCK. Eerſte Deel.

Aan den Hertog VAN CHOISEUL heeft men deeze pryzenswaardige inſtelling te danken, waar door de Genees- en Heelmeeſters van alle Hoſpitaalen genoodzaakt zyn aan den Heere RICHARD te zenden Verhandelingen over den aart van de lugt, de wateren, den grond, en andere omſtandigheden van het land, welk ſy bewoonen, voor zoo verre zulks betrekking heeft tot behoudenis en herſtelling van de gezondheid, en alle maanden over te ſchikken de waarneemingen over de heerſchende ziekten, over byzondere en zeldzaame gevallen, welke hun in de praktyk voorkomen, zoo dat ſy teffens moeten aantoonen, welke betrekking deeze ziekten met de lugtgeſteldheid konnen hebben. Uit alle deeze verhandelingen zal de Heer RICHARD de beſte en nuttigſte uitzoeken, en door den druk gemeen maaken. De Leezer kan dus zeer gemakkelyk begrypen den inhoud van dit werk. Het getal der waarneemingen van dit deel is zoo groot, dat wy alleenlyk van de helft van hetzelve een volleedig uittrekſel den Leezer in dit ſtuk konnen mededeelen, en in een volgend het overige moeten plaatſen.

Pag. 1. *Verhandeling over de legging, lugtgeſteldheid, en wateren van de Stad Montpellier; door den Heer* FOURNIER. De Stad Montpellier is voordeelig geleegen op eene hoogte tuſſchen de Zee, die aan de Zuid-zyde is, en tuſſchen eene reeks van bergen naar het Noorden. De *Lez*, voortkomende van een' deezer bergen, loopt van het Noorden naar het Zuiden, en werpt zich

een

een quartier uurs van de ſtad in de Zee. De lugt is zeer gezond en zuiver, doch ſcherp, en droog, vooral als de wind uit het Noorden waait. Deeze en de Zuiden wind zyn de gemeenſte, doch de andere worden zeldzaamer waargenomen. In de lente waaid dikwils een wind, welke *Aura-rouſſe* genoemd word, en zoo heet is, als of 'er een vlam tegen het aangezicht ſloeg. Somtyds egter ontmoet men hier omtrent eenige ongeregeldheden. In de drie eerſte maanden van 1765. regende het byna onophoudelyk; en in het jaar 1764. had men in Montpellier eene buitengemeene droogte, geduurende meêr dan zes maanden, dat de Noorden wind waaide. De fonteinen waren zeer gezakt, de rievier was op verſcheide plaatſen droog, gelyk ook de regenbakken en putten, en de velden bedekt en vernielt door het ſtof. De kwaadaartige koortſen waren zeer gemeen en geweldig; ook nam men by veelen waar eene ontſteeking der piswegen; ſomtyds hadden de lyders eene ondragelyke pyn in de nieren, welke in het geheel geen of zeer weinig pis afſcheiden; by andere was de blaas aangedaan; de moeyelyke ontlaſting van de pis, en derzelver opſtopping volgden wel haaſt daarop; de buik wierd geſpannen, en men ontdekte ſchielyk de tekenen van het vuur, waar aan de lyders ſtierven. Terwyl het by aanhoudenheid regende waren de ziekten niet minder algemeen, maar zoo goedaartig, zelfs de kwaade koortſen, dat in *l'Hôtel-Dieu* binnen drie weeken niemand geſtorven was, het geen niet was gebeurt, zoo lang hetzelve geſtaan had. De Noorden wind waaid 't meeſt in den winter, en in de lente, en dezelve is ſomtyds zeer geweldig. Men heeft

 op-

Pag. 5. opgemerkt, dat 'er meêr menſchen de longe-teering hebben in dat gedeelte van de ſtad, welk aan denzelven 't meeſt is blootgeſteld. Zeldzaam is deeze wind in den herfſt hinderlyk, en in den zomer brengt hy veel voordeel aan. De Zuiden-wind is ſterk in alle jaargetyden, maar vooral in den zomer. De landſtreek is zeer open, Pag. 7. men ontdekt weinig hout en boomen; de landen zyn mager, droog, ligt, en in dezelven vindt men veele verſteeningen. Sy zyn egter, wel bearbeid zynde, zeer vrugtbaar. Het koorn is zeer goed, maar niet zeer geladen. De wyngaarden zeer ryk, de druiven van eenen aangenaamen ſmaak, en de wyn, die uit dezelven gemaakt word, is uitmuntende. De velden zyn bedekt met olyf-boomen, de oly uit dezelven is zoo rykelyk, en heerlyk, dat die met de oly van Provence om den prys kan dingen. De Pag. 10. droeſſem van de olyven is van groot nut in pynen, uit eene koude ontſtaande, dewyl dezelve ſterk doet uitwaaſſemen, ja zweeten; men ſmeert denzelven of op het geheele lighaam, of alleen maar op een deel, doch in het eerſte geval moet de lyder zeer ſterk zyn, want anders kan hy noch de hitte noch het zweeten wederſtaan. De overige voedſels zyn niet minder goed. Het ſchaapen-vleeſch is uitneemend. De melk der koeijen is niet zoo goed, als op andere plaatſen, waar van de oorzaak te zoeken is in de weyden, welke aan dezelve eenen zoutagtigen ſmaak geeven; de Geneesheeren ſchryven dezelve daarom ook niet voor, dan in den winter en de lente. De Ezelinnen- en Geitenmelk integendeel is beeter, dan op andere plaatſen, vooral de eerſte, als de Ezelinne jong, gezond is, en wel gevoed word met gerſt en

honds

hondsgras; dezelve word in den herfst en winter gegeeven. De Schaapen-melk is weinig in gebruik, en alleen voor hen, die de andere niet konnen bekomen. Men heeft weinig gevogelte, doch zelden gebrek aan visschen. De vrugten zyn in het algemeen niet overvloedig; De moeskruiden en peulvrugten zeer goed, doch dezelven moeten 's morgens en 's avonds begooten worden, 't geen op eene zonderlinge manier geschied. Het water, welk men gebruikt is fontyn-water, put-water, of dat, welk uit de regenbakken komt; alle soorten zyn in 't algemeen goed, doch het eerstgenoemde word doorgaans gedronken. De inwooners zyn welgemaakt, levendig, sterk, gezond, geestig, werkzaam, en zeer matig. Zelden heerschen in Montpellier eenige ziekten, en men neemt geene ziekten waar, die aan deeze stad eigen zyn; doch de aart van de lugt steld de inwooners meêr bloot aan borst-ziekten, en zulke, die door eene ontsteeking verzeld worden. De landlieden zyn meest allen met breuken geplaagt, deels om dat sy met veel drift werken, deels ook, om dat sy de kwaade gewoonte hebben van veel oly in alle hunne spysen te doen. De vrouwen en vrysters zyn veelal met de *Chlorosis* geplaagd, dewyl sy geen' wyn drinken. Weinige ziekten zyn 'er, die de Schryver niet heeft waargenomen. De ziekten, welke men 't meest waarneemt, zyn koortsen van allerhande soort, ontsteekings-ziekten, welke alle holligheden van het lighaam, vooral de borst, aandoen in den winter, en de lente: in den zomer word de buik 't meest aangedaan, en men neemt dan waar de *Cho era*, rooden-loop, *carbunculus*, en veele heete ziekten. Onder de sleepende ziekten zyn de ge-

Pag. 12.

Pag. 15.

Pag. 16.

gemeenſte, de waterzugt en de teering, die by ſterke koude en groote hitte, zeer ſchielyk voortgaan, vooral, wanneer de lighamen, door dezelven aangedaan, te gelyk kliergezwellen, en de ſcheurbuik hebben.

Pag. 17. *Voorbehoedmiddelen, welken in l'Hôtel-Dieu te Montpellier gebruikt worden; door den Hr.* FOURNIER. Menſchen, door beſmettende ziekten aangedaan, worden in byzondere vertrekken gelegd, gelyk ook die, welke gewond zyn, of eene zwaare ziekte hebben. Alle zaalen zyn zoo gemaakt, dat de Noorden wind door dezelven kan waaijen, en dus, zoo dikwils men wil, de lugt kan ververſcht worden; daarenboven worden dezelven tweemaal 's daags berookt met jeneverbeſſen, wierook, *Storax* &c., en by eene groote hitte beſproeid men dezelven driemaal 's daags. De zieken leggen alle in yzere bedſteden, en hebben behoorlyk dekſel; zoo dikwils de matraſſen beſchadigd zyn, worden dezelven ververſcht, gelyk ook het linnen dikwils veranderd word. Dagelyks worden de zaalen geveegd, tweemaal in de week geſchrobd, en verder met zand beſtroyd. Men geeft den zieken de beſte voedſels, en dranken. De drogeryen worden uit de eerſte hand gekogt, en dus is de Apotheek van de beſte voorzien. De gekwetſten worden tweemaal 's daags verbonden, des morgens onder het opzigt van den Chirurgyn-major, en des avonds door den Onder-heelmeeſter. Vier Chirurgyn-majors zyn over het Hoſpitaal geſteld, en daarenboven is 'er een, die derzelver poſt waarneemt, wanneer ſy afweezig of ziek zyn. De Onder-heelmeeſters zyn ook doorgaans bekwaam, en worden in het Hoſpitaal niet toegelaa-

laaten, ten zy ſy door de Genees- en heelmeeſters behoorlyk zyn geëxamineert. De gewoone Geneesheer moet tweemaal 's daags op een bepaald uur de zieken zien, wordende telkens door andere bedienden verzeld, terwyl een Opziener zorge draagd, dat alles geregeld in acht genomen worde. In zwaare gevallen moeten drie Geneesheeren, en vyf Chirurgyn-majors met elkander raadpleegen.

Waarneemingen over de ziekten, die in l'Hôtel-Dieu te Montpellier geregeerd hebben, geduurende het jaar 1763; *door den Hr.* FOURNIER. De Verhandeling is verdeeld in drie deelen. In het eerſte deel worden opgegeeven de waarneemingen over de heerſchende ziekten, beſchouwt ten opzigte van de lugtgeſteldheid, en het gebruik van andere niet natuurlyke zaaken; in het tweede vindt men veele waarneemingen over byzondere ziekten, en in het laatſte de waarneemingen in de lyken van hen, die geopend zyn. Pag. 21.

Uit het eerſte deel tekenen wy weinige zaaken aan, zullende ons wat langer met de byzondere gevallen ophouden. In anderendaagſche koortſen is een middel, beſtaande uit de *Agaricus*, *Iris florentina*, *ſal. ammoniacum* gebruikt. In ſommigen, die eene long-ontſteeking of het zydenwee hadden, hield de bloedſpoeging en ſteek in de zyde op na de eerſte aderlatingen, doch ſy kreegen dan poogingen tot braaken, en wierden door een braakmiddel aanſtonds geholpen. Andere waren beter zonder braakingen, de pols wierd zagt, de huid vogtig, en een zweetdryvende drank eindigde gelukkig de ziekte. Twee van deeze lyders, omtrent zeventig jaaren oud, kreegen op het geheele lighaam zoo veele en Pag. 22. Pag. 24.

 zulke

zulke hooge puisten, dat sy meenden, door de pokjes aangetast te zyn, doch, dewyl dezelven door geene ongemakken verzeld wierden, liet men zulks aan de natuur over, en sy verdweenen in twee dagen, zonder de geneezing eenig-
Pag. 25. zins hinderlyk te zyn. Verstoppingen in de kwyl-klieren, of in die van den hals, na zinkingen ontstaande, zyn dikwils verdreeven door zeezand, of zakjes met gedrecrepiteert zout, daar op gelegd. Tegen het voeteuvel is veeltyds nuttig geweest, het volgende middel daar op te
Pag. 30. leggen. Men doet gelyke deele van de *tartarus* en *nitrum* branden, en roert dezelven met een' yzeren spatel om, tot dat het vuur uitgaat; de stoffe koud geworden zynde, neemt men daar van drie oncen, giet op dezelven een pond brandewyn, en een half pond *aq. plantaginis*, en laat deeze ontbinding loopen door grauw papier.

Pag. 40. De waarneemingen, in het tweede deel beschreeven, betreffen verscheide onderwerpen. 1. *Eene wanstaltigheid van de pisbuis en scheede.* Eene vrouw van vier en twintig jaaren, door een' Genees- en heelmeester van Montpellier onderzogt zynde, wierd geoordeelt eene uitzakking van de baarmoeder te hebben, welke de oorzaak was, dat sy nooit de stonden gehad had. Deeze vrouw, buiten staat zynde, om de middelen, welke men noodig oordeelde, te bekostigen, kwam naar het Hospitaal: de Schryver onderzogt dezelve, en vondt, in plaatse van eene uitzakking der baarmoeder, de pisbuis zeer gezwollen, zoo lang als een' duim, en zoo wyd, dat men daar in den vinger steeken kon. In de scheede was een vry dik vlies, welk de geheele holligheid volkomen sloot, doch egter eenigzins mede

mede gaf. Sy had veel pyn, als ſy den byſlaap gebruikte, en zedert haar vyftiende jaar ontlaſte ſy geregeld alle maanden bloed door het fondement (*). Men oordeelde, dat de ſtonden

(*) In eene vrouw, welke dan de ſtonden door den gewoonen weg, dan bloedende aambeijen had, wierden de ſtonden door eenen ſchrik opgeſtopt, en toen ontlaſten zich dezelven alleen door de *vaſa Hæmorrhoidalia*, volgens het getuigenis van PAULLINUS *Eph. Nat. Cur. Dec.* 2. *ann.* 5. *App. pag.* 52. De Hooggel. Hr. VAN SWIETEN heeft veele vrouwen gekend, by welken alle maanden het bloed uit de ſcheede en het fondement zich ontlaſte, zoo dat de geringe quantiteit door den eenen weg vermeerderd wierd door die van den anderen. De nabuurſchap der deelen, en de overeenkomſtige vaten brengen veel toe, dat het bloed door de aambeijen ontlaſt word, wanneer de ſtonden opgeſtopt zyn; doch men heeft egter veele voorbeelden, dat de ſtonden zich ontlaſt hebben door verſcheide wegen, waar uit men zulks het minſt zoude hebben gewagt; als door de oogen, ooren, neus, het tandvleeſch, den ſlokdarm, de blaas, de borſten, de huid, door wonden, verzweeringen. Voornamentlyk word zulks waargenomen in jonge meisjes, die by de eerſte ontlaſting der ſtonden door eenen ſchrik, of andere ſterke gemoeds-aandoening, worden aangedaan, en in deeze heeft de Hr. VAN SWIETEN ſoortgelyke gevallen 't meeſt gezien. *Comment. in Aphor. pract. Boerhavii Tom. IV. pag.* 425. alwaar hy met veele voorbeelden toont, dat door de genoemde plaatſen de ſtonden zich konnen ontlaſten, voegende 'er by een aanmerkelyk geval, door den grooten BOERHAAVE waargenomen, en aangetekend, waar uit dit beveſtigd word, en teffens blykt, hoe veele en verwonderenswaerdige toevallen na eene opſtopping der ſtonden konnen ontſtaan.

Men had aan een meisje van tien jaaren, welk men meende, met de *lues* beſmet te zyn, kwikpillen en een afkookſel der houten met een vry goed gevolg ge-

den zich ontlasten door de *vasa hæmorrhoidalia*, doorboorde het vlies, en bereikte daar door syn oogmerk.

Pag. 41. 2. *Eene aanmerkelyke wonde in den bovenbuik.* Een jong Soldaat, met een baïonnet in den bovenbuik gekwetst zynde door een' syner kameraden, bleef den geheelen nagt zonder hulp. Den volgenden dag wierd hy in het hospitaal gebragt, alwaar de Schryver hem in eenen droevigen staat vondt. Hy had zwaare koorts, was zeer

gegeeven. Na negen maanden voelde sy eene spannende pyn in den regter arm, sy kreeg daar op veele puistjes, die haar eene steekende pyn veroorzaakten, en waar uit kort daar na bloed te voorschyn kwam; waar na de puistjes verdweenen, zonder eenig blyk na zich te laaten; te gelyk hield de pyn in den arm op. Na eene maand, in haar twaalfde jaar treedende, kwamen alle deeze toevallen weder, maar daar op volgde de eerste ontlasting der stonden, die ook de volgende maand weder kwam, na eene bloedstorting uit puistjes op den arm. Op dat de stonden zouden worden in order gebragt, gebruikte men *Emmenagoga*, en stelde eene aderlating op den voet in het werk, met dat gevolg, dat de stonden uit de natuurlyke plaats, in de vereischte quantiteit, en geregeld weder kwamen, zonder dat 'er eene bloedstorting uit den arm was vooraf gegaan. De winter zeer streng zynde, liep het bloed aanstonds uit de toppen der vingers van de regter hand, zoo dezelven koud wierden, zonder dat men eenige puistjes of openingen ontdekte. Door de warmte van het vuur, door handschoenen, en vervolgens door de voorjaars-warmte hielt dit ongemak op, en, geduurende vier maanden, waren de stonden geregeld. Vervolgens kwam het bloed wederom alle dag, om den anderen dag, of ook om de agt dagen, door de huid der vingers van de regter hand met droppelen te voorschyn, en als men de huid afveegde, kon men in 't geheel geene opening ontdekken, waar uit het bloed ge-

zeer benauwd; ſyn buik was zoo geſpannen, en pynelyk, dat hy niet kon verdragen, dat men denzelven aanraakte en onderzogt, zonder ſterk te ſchreeuwen. Men liet derhalven zoo diktwils eene ader openen, als ſyne kragten het toelieten, en het geweld der toevallen het vereiſchte. Men gaf hem een aftrekſel van wondkruiden, en, tot voedſel, niet dan hoener-nat; leide ſtoovingen van weekmaakende kruiden op den

gekomen was. Naderhand gebeurde het, dat ſy, wanneer 's morgens uit de vingers het bloed gekomen was, na den middag met draaijingen in het hoofd, en roodheid van het aangezicht geplaagt was. De *larynx* begon dan ſterk te zwellen, en ſy ſcheen als te zullen ſtikken; naderhand kwam 'er veel bloed uit het voorſte gedeelte van den hals, en daarop verdweenen de draaijingen in het hoofd, de roodheid van het aangezicht, de zwelling van de *larynx*, en het gevoel van de ſtikking. Op eenen anderen tyd zwol de regter zyde van den bovenbuik, en wierd zeer pynelyk, doch deeze pyn verdween door een aromaticke pleiſter. Door eene aderlating op den voet, middelen tegen de opſtyging, en zulken, die de ſtonden verwekken. door het gebruik van een bad, hielden deeze ongemakken wel op, doch de ſtonden bleeven opgeſtopt. Welhaaſt wierd het aangezicht zeer rood, ſy kreeg eene ſterke neusbloeding, en, deeze nog niet ophoudende, zwol de *larynx*, maar ſlonk wederom, zoo dra het bloed voor uit den hals kwam; op den zelfden dag kwam het bloed uit den regter arm, en de regter kuit; tegen den avond had ſy krampen door de geheele regter zyde van het lighaam, maar bleef by haar verſtand. Daarna wierden de oogen, lippen, hals, handen, knien, by beurten door ſtuipen aangedaan, en de maag zwol ſterk op. Ten tien uuren waren alle deeze toevallen bedaard; doch ſy kon den regter arm niet beweegen, en de regter knie niet uitſtrekken. De bovenbuik bleef geſpannen, en het linker oog blind. Na ver-

den buik, en liet hem van tyd tot tyd oly van zoete amandelen gebruiken, om het lyf open te houden. Dus deed men de toevallen verminderen, en nam de ſpanning van den buik wech; ook raakte hy in ruſt, de koorts verminderde, zoo dat men hoop kreeg, dat hy herſtellen zoude. Doch zeer ſchielyk openbaarde zich pyn onder aan beide de *hypochondria*, welke zeer zwaar was, en hem alle kragten benam. Men verweiderde toen de wonde, doch, deeze verweidering niets helpende, moeſt men ſynen toevlugt neemen tot ſoortgelyke middelen, als reeds gebruikt waren; kleine aderlatingen, weekmaakende, en verdoovende middelen, verminderden de pyn; maar op het oogenblik, wanneer

verſcheide middelen beproeft te hebben, wierd de beweeging van den regter arm herſteld, doch de buik ſlonk niet, en het been kon niet uitgeſtooken worden, ook kreeg het linker oog het gezicht niet weder. Omtrent na eene maand zwol het linker oog zeer ſchielyk, kort daarop liepen 'er traanen van bloed uit, doch de blindheid wierd niet beter. Uit de huid van den neus, welke de linker traanzak bedekt, kwam vervolgens bloederig zweet, daarop volgde eene neusbloeding; deeze wierd vervangen door bloederige fluimen, en door eene bloeding uit de nagels der vingers van de regter hand, en uit de buiten zyde van den arm. De regter kuit zwol ook op, doch deeze zwelling verdween, zonder bloederig zweet uit de huid. Na twee dagen, wanneer ſy geſchrikt had, liep het bloed uit het linker oog, gelyk ook uit den regter arm en hand, langs den loop der groote aderen, maar niet in eene groote quantiteit. Op den buik wierd een *Empl. antihyſtericum* gelegd; men gebruikte *Emmenagoga*, baden, *hyſterica* met *anodyna:* de ſtonden, twee maanden opgeſtopt geweeſt zynde, kwamen weder te voorſchyn, doch in eene geringe quantiteit, en de buik ſlonk.

neer men den lyder buiten alle gevaar ſtelde, openbaarde zich eene nieuwe pyn, die veel heviger was, dan de voorgaande, onder de plaats van de wonde. Dezelfde middelen wierden weder gebruikt, en hadden ook dezelfde uitwerking, doch men moeſt nog eens van dezelven gebruik maaken, na dat de lyder zich in het eeten had te buiten gegaan, waarna hy eindelyk genas.

3. *Eenige aanmerkelyke gevolgen na eenen val.* Pag. 43. Een Soldaat, willende eene proef geeven van ſyne vlugheid, en van de eene vengſter in de andere ſpringen, viel op eenen ongelyken grond, alwaar hy eenigen tyd buiten kennis bleef leggen. Spoedig wierd hy naar het Hoſpitaal gebragt; hy had verſcheide kneuzingen aan ſyn hoofd, en lighaam; ſyn aangezicht zag 'er mismaakt uit; de lippen waren in ſtukken, de onderſte was geheel verſcheurt, en hong omgekeert op de kin. Onaangezien alle deeze ongemakken wierd de lyder egter volmaakt geneezen, na dat men hem had gewonden in vellen van ſchaapen, die kortlings geſlacht waren; de ader laten openen, eene goede levensregeling voorgeſchreeven, wond-kruiden laaten drinken, en alle kneuzingen wel verbonden. Een ander Soldaat viel van de tweede verdieping op een' hoop ſteenen, met zoo veel geweld, dat hy de ſpraak en kennis verloor: men kon de pols niet bemerken, en hy was zoo koud, dat men hem voor dood aanzag. Hy wierd egter aanſtonds in het hoſpitaal gebragt; men gaf hem hartſterkende middelen, en liet hem in ſchaaps-vellen winden. Daar door kwam hy tot zich zelve, hy ſprak, men ontdekte de pols, liet hem dikwils aderlaten, eene zeer nauwkeurige levens-

re-

regeling houden, wondkruiden drinken, en leide ſtoovingen op de deelen, die 't meeſt beleedigt waren. Door deeze middelen herſtelde hy; alleenlyk bleef hem over eene zwakheid in den ruggegraat, welke egter volkomen wechgenomen wierd door een drop-bad met het water van *Balaruc*.

Pag. 44. 4. *Eene dolheid veroorzaakt door eenen ſchrik.* Een jongeling op den weg aangedaan zynde door roovers, die hem geſlaagen, en ſyn geld afgenomen hadden, wierd zoo verſchrikt, dat hy dol wierd. In het hoſpitaal gebragt zynde, was hy wel haaſt geneezen door twee groote aderlatingen, op den arm en voet, als ook door braak-ſlaapverwekkende en buikzuiverende middelen.

5. *De gevolgen van eene kragteloosheid.* Eene jonge vrouw, van een zeer teder lighaamsgeſtel ſpoog bloed en had eenen geweldigen hoeſt, wanneer ſy haar kind zoog. In de Stad had men haar ongemak kwaalyk behandeld; ſy kwam kragteloos in het hoſpitaal, en herſtelde door borſt-middelen, zagte ſlaapverwekkende, door goede voedſels, en vooral door de melk. Een man van zes- en zeventig jaaren, die men had adergelaaten, wiens buik gezuivert was,
Pag. 45. en welke naderhand den koorts-baſt gebruikte tegen eene koorts, die hy zeederd eenige dagen had, wierd ylhoofdig: in het hoſpitaal gebragt zynde, ontdekte men, dat de oorzaak van deeze ylhoofdigheid was eene al te groote zwakheid, men gaf hem goede voedſels, en bragt dus de geneezing te weeg.

6. *Eene hardnekkige hoofdpyn.* Aderlatingen op den arm, den voet, en de krop-ader, braakverwekkende, buikzuiverende, middelen en ſpaanſche vliegen wierden vrugteloos gebruikt; maar

maar eene opening van de ſlaap-ſlag-ader (*arteria temporalis*) bragt de geneezing aan.

7. *De ſchaadelyke uitwerkingen van eene kwaade levensregeling na de operatie van den ſteen, en eene fiſtel aan het fondement.* Een jong menſch van twee- en twintig jaaren was gelukkig van den ſteen geſneeden, na dat hy tot de operatie wel bereid was; hy was byna geneezen, wanneer hy, te veel gegeeten hebbende, een boord (*cholera*) kreeg. Den volgenden dag was hy in eenen droevigen ſtaat; men gaf hem middelen, welke hartverſterkende waren, en die de braakingen tegen gingen, als ook verzagtende clyſteeren. De braakingen en afgangen wierden dus geſtuit, doch hy klaagde over eene zwaarte in de maag met poogingen tot braaken, waarom men hem de *ipecacuanha* gaf. Dit middel deed de gewenſchte uitwerking, en de lyder herſtelde zoo ver, dat men groote hoop had van eene gelukkige geneezing; doch hy vergat wel haaſt het gevaar, waar in hy geweeſt was, en ging zich wederom in het eeten te buiten. Deeze tweede misſlag kwam hem zoo duur te ſtaan, als de eerſte; de regter bal zwol op, en wierd ontſtooken, ook had hy eene ondragelyke pyn langs den zaadſtreng, die ook gezwollen was. Door aderlatingen, eene zeer goede levensregeling, verzagtende middelen, en clyſteeren, bedaarden de toevallen, en eindelyk herſtelde de lyder.

Pag. 46.

Een matroos, byna veertig jaaren oud, wierd omtrent op denzelfden tyd geopereerd van eene fiſtel aan het fondement, na dat hy insgelyks te voren wel bereid was. De wonde ſtondt zeer goed, wanneer hy ſchielyk aangetaſt wierd door eene, ongemeen zwaare koorts, veroorzaakt

door een onmaatig gebruik van ſpyſen en wyn. Men ſtelde groote aderlatingen in het werk, en liet hem een braakverwekkend middel gebrui-
Pag. 47. ken. De toevallen, welke deeze koorts verzelden, vereiſchten nog een braakverwekkend middel, ook moeſt men zich van buikzuiverende, en andere bedienen, en deeze herſtelden de gezondheid. Door de goede voorbereiding zyn alle toevallen niet zoo zwaar geweeſt, dan dezelve anders zouden geworden zyn, en hier uit bewyſt de Schryver de nuttigheid van dezelve.

8. *Wonden aan den hals, de borſt, en den buik, door ſteeken met eenen degen en baïonet* Verſcheide gekwetſten zyn in het hoſpitaal geweeſt, doch de volgende gevallen zyn de aanmerkelykſte.

Een Sergant wierd met een' degen in den hals geſtooken, zoo dat dezelve geheel daar door drong, zonder dat egter eenig vat gekwetſt was. Deeze lyder bevondt zich zoo wel na de tweede aderlating, dat hy, zich geneezen reekenende, op een der galeryen ging wandelen, ſchoon het
Pag. 48. weêr niet gunſtig was, en een ſterke wind uit Zee waaide. Den volgenden dag was ſyn hals zeer gezwollen, en hy had de koorts; de zwelling ſtrekte zich uit tot op den *deltoides* en tot aan het einde van den *trapezius*. De aderlating, waar toe men wederom ſyn' toevlugt nam, deed dezelve verdwynen. Na twee dagen openbaarde zich eene zwaare pyn in den arm tot aan de toppen van de vingers, met eene jeukte, en eene zoo groote zwakheid, dat hy den arm niet kon ophouden. Verzagtende en pynſtillende middelen op den arm gelegd deeden alle toevallen verdwynen.

Een Grenadier was met eenen degen geheel door-

doorſtooken. De ſteek was ingegaan by den navel aan de regter zyde, en uit gekomen aan de linker zyde van de lendenen. Men dagt den lyder buiten alle hoop van herſtelling te zyn; doch hy genas volkomen door aderlatingen, hoener-nat, aftrekſels van wond-kruiden, oly van zoete amandelen, week-maakende ſtoovingen op den buik, en verdovende middelen, zoo dat hy zelfs ſpoedig ſynen dienſt kon waarneemen.

Een Soldaat kreeg eenen ſteek met een baïonet in de linker zyde van de borſt. Dezelve drong door, en wierd verzeld door een lugtgezwel, men vreesde, dat men de borſt zoude moeten openen, doch alle toevallen verdweenen door aderlatingen, eene goede levens-regeling, en wond-kruiden.

Een ander Soldaat wierd insgelyks met een baïonet gekwetſt in de regter zyde van de borſt, doch dezelve kwam niet zoo gelukkig daar door. Hy verloor zoo veel bloed door de wonde, en braakte eene zoo groote quantiteit van hetzelve, dat hy lang zonder kennis, zonder pols, en zoo koud was, dat men meende, dat hy ſtierf. Hartverſterkende middelen deeden hem eenigzins bekomen, doch hy braakte en hoeſte nog bloed. Ook klaagde hy over zwaare pyn in den arm en ſchouder van de gekwetſte zyde, welke met een lugt-gezwel opgezet was. Hy ſcheen te zullen ſtikken, en de buik was ongemeen geſpannen. Men poogde alle deeze toevallen tegen te gaan, en was daar in verſcheide dagen vry gelukkig, zoo dat men eenige hoop van herſtelling kreeg, doch dezelven waren te zwaar, de lyder kreeg eene flauwte, en ſtierf. Pag. 49.

9. *Van de vallende ziekte, waar van de aanvallen dikwils wederkwamen en verſchrikkelyk waren.* De lyders hebben veertien dagen gebruikt een ſlikbrok uit de *pæonia*, *valeriana*, *caſcarilla*, *pulv. de gutteta*, *hepar lupi*, *cinnabaris antimonii*, met een weinig *ſyrupus artemiſiæ*, en zyn alle daar door herſteld,
Pag. 50 doch de Schryver verklaard dit middel daarom niet voor onfeilbaar. Een jongen van zeſtien of zeventien jaaren had verſchrikkelyke ſtuipen, en wierd in het hoſpitaal gebragt, door aderlatingen, braakverwekkende en buikzuiverende middelen, wierd hy herſteld, keerde naar de ſynen weder, en deed ſyn werk, ſchynende in alle opzigten gezond te zyn; doch na eene maand wierd hy, om dezelfde oorzaak, in het hoſpitaal gebragt. De middelen, die te vooren van nut geweeſt waren, waren nu vrugteloos, hy ſtierf ſchielyk, zonder dat hy eens by ſyne kennis geweeſt was, en by het openen van het hoofd vondt men een gedeelte van de herſſenen, ter grootte van eene vuiſt, zoo verhard, dat hetzelve in ſteen ſcheen veranderd te zyn, zoo dat het te verwonderen is, dat men daar van te vooren niets bemerkt had (*).

10.

(*) Eene verharding der herſſenen in lyken van menſchen, die met de vallende ziekte, zwaare hoofdpyn, aangedaan, of dol geweeſt waren, vindt men ook door andere aangetekend. Vooral kan men hier over nazien MORGAGNI *de ſedibus & cauſis morb. per anat. indagatis. Epiſt.* 1. *art.* 10. *Epiſt.* 5. *art.* 6. *Epiſt.* 8. *art.* 1--13. *Epiſt.* 9. *art.* 9. *Epiſt.* 10. *art.* 17. *en meêr andere plaatſen*; als ook LIEUTAUD *Hiſt. Anat. Medic. Tom.* 2. *pag.* 165—169. De Hr. ZINN heeft tweemaal in kinderen, met klier-verſtoppingen geplaagd, eene verharding der kleine herſſenen gevonden. In het eene was de *ſcirrhus* zoo groot, als

10. *Over eene ſteenſnyding.* Dezelve liep gelukkig af, ſchoon de lyder, een jongeling van agttien jaaren, zederd langen tyd, eene ſleepende koorts had, en zeer vermagerd was. De ſteen was zeer groot. Pag 51.

11. *Van wonden aan de borſt en de deyen.* De ſoldaat, die met een baïonet in de borſt geſtooken was, en een lugt-gezwel kreeg, genas volkomen; doch een Invalide, die met hagel in de dey geſchoten was, ſtierf aan het vuur, welk wel haaſt by de wonde kwam, alzoo het deybeen in ſtukken gebrooken, de ſpieren verſcheurt,

als een okkernoot: in het andere vondt hy, dat aan de linker zyde een gedeelte der kleine herſſenen, ten minſten van twee oncen, ontaart was in vyf *ſcirrhi* van onderſcheide grootte, te ſamen vereenigd, hard, geel, zeer gelyk aan verharde *glandulæ conglobatæ.* Op ſommige plaatſen zag men nog een overblyfſel van de kronkelingen der baſtagtige zelfſtandigheid van deeze kleine herſſenen, welke op andere plaatſen geheel wech was. Het dunne herſſenvlies kon van de *ſcirrheuſe* ſubſtantie gemakkelyk worden afgeſcheiden, doch op het middenſte gedeelte, alwaar dezelve het digſte was, was de *ſcirrhus* aan de *Dura mater* zoo vaſt vereenigt, dat dezelve niet zonder belediging kon worden afgeſcheiden. Alle de *glandulæ glomeratæ* van het lighaam waren zeer gezond. In eene volwaſſe vrouw nam hy waar onder het opperhoofds-been drie *ſcirrhi* van de baſtagtige zelfſtandigheid der herſſenen, welke elk byna zoo groot waren, als eene muſcaat-noot. Dezelven waren met de *Dura mater*, daar ter plaatſe zeer verdikt, zoo vaſt vereenigt, dat ſy daar van niet konden worden afgeſcheiden. Het opperhoofds-been was voor dezelven uitgeholt, en zoo dun geworden, als papier. *Comment. Societ. Reg. Götting. Tom.* 2. *pag.* 431. 432.

ſcheurt, en op eene verſchrikkelyke wyze verbrand waren.

Pag. 52. 12. *Eene regt-ſtyvigheid.* Een jongeling van agt-tien of twintig jaaren viel van eenen boom op den rugge met zoo veel geweld, dat hy zich niet kon opligten, en op den grond, welke vogtig en koud was, in ſlaap viel. Hy bleef dus byna twee uuren leggen, en omtrent deezen tyd wierd hy gevonden van eenige menſchen, die ſchreuwden, dat hy zoude opſtaan; hy kwam tot zich zelve, maar kon hun niet gehoorzaamen; de hulp, welke men hem zogt aan te brengen, verſtrekte alleen, om te doen zien de onmogelykheid, dat hy zich eenigzins kon beweegen. Hy wierd dus aanſtonds naar het hoſpitaal gebragt, alwaar de Schryver hem in de volgende omſtandigheden vondt. Hy was volkomen by ſyne kennis; ſyn pols was eenigzins ingetrokken, vol, hard; de ſpieren van den rug en hals waren in eene geweldige ſamentrekking, welke alle deeze deelen zeer ſtyf maakte; de deyen en beenen waren zonder eenige beweeging, ſtyf; de ſpieren van den buik waren zeer geſpannen, en booden tegenſtand aan de drukking, de armen ſcheenen eene geringe beweeging te hebben, doch die zeer belemmert was door de geweldige ſamentrekking der ſpieren, welke de ſchouderbladen naar agteren trokken; hy hield den duim in elke hand; en de handen waren krampagtig geſlooten; de onderſte kaak was vaſt tegen de bovenſte, en kon nauwelyks door hem eenigzins geopend worden; de ſpieren van dezelve waren hard; de vereeniging der lippen was naar agteren getrokken, zoo dat het ſcheen, als of hy lachte, doch de oogen toonden het tegendeel, welke meer

meer geſlooten waren, dan in eenen natuurlyken ſtaat; de oogappelen waren zeer klein en toegetrokken. De borſt ſcheen in eenen goeden ſtaat te zyn, en de ademhaling was onbelemmerd. Men opende aanſtonds eene ader, en gaf een braakmiddel, welk nauwelyks doorgeſlikt wierd, en dus ook geene werking deed; men herhaalde daarom den volgenden dag de aderlating, en het braakmiddel, welk, met meêr omzigtigheid gebruik zynde, ook beeter uitwerking had. Alle aangedaane deelen ſcheenen iets mede te geeven, en de pols wierd ook zagter en vryer. Men ging daarom voort met dezelfde middelen, en ſchreef ook voor een' drank, die hem deed braaken, en teffens den buik zuiverde; ook raakte hy daar by wormen kwyt; welke in het vervolg, op ſoortgelyke wyze voortgaande, insgelyks ontlaſt wierden. Hy kreeg pyn en rommelingen in den buik, daarom gaf men hem oly van zoete amandelen, en leide op denzelven weekmakende ſtoovingen. De buik dus zagter geworden zynde, voegde men by de oly weinige greinen *kermes minerale*, welke hem moeſt doen braaken, of den buik zuiveren, of doen uitwaaſſemen. Dezelve beantwoorde aan de twee laatſte oogmerken, en vooral zogt men door bekwaame dranken de uitwaaſſeming te bevorderen. Hy kreeg vervolgens ongeregelde huiveringen, gevolgd door ſlapeloosheid, en men gaf hem daarom een afkookſel van den koortsbaſt met verdovende middelen. Dit middel had gewenſchte uitwerkingen; de huiveringen verdweenen, de ſlaap kwam weder, de koorts bleef wech, de lyder begon de leeden te beweegen, welke alle beſmeerd wierden met oly van zoete amandelen; de beweeging der ar-

armen wierd ook gemakkelyker ; en hy begon den mond ook meêr te openen, doch, wanneer hy al te ſterke poogingen deed, om de tong verder te konnen uitſteeken, ſloot zich de kaak, en de tong wierd voor een gedeelte beſchadigd, doch dit toeval wierd wel haaſt geneezen, en belette niet, dat de lyder van dag tot dag gezonder wierd, terwyl men voortging met buikzuiverende, openende, pis- en zweetdryvenden middelen.

Pag. 55. 13. *Van twee ſteen-ſnydingen.* Een Soldaat wierd door de operatie vry gemakkelyk verloſt van eenen ſteen, zoo groot, als eene noot; dewyl hy bloed gewaterd had, voor dat men eenige tekenen van den ſteen bemerkte, geloofde men, dat de ſteen zich om eenig geronnen bloed geformeerd had, ook had dezelve de kleur van ſamengepakte, en gedroogde, bloed-vezelen. Een boer raakte ook aldus kwyt eenen ſteen, die vry groot doch zoo zagt was, dat dezelve de drukking van de tang niet kon wederſtaan, hy brak by het uithaalen in verſcheide ſtukken, die niet ſchielyk, met geduld en handigheid, moeſten voor den dag gebragt worden. De operatie was dus zeer moeyelyk, en egter was het gevolg gelukkiger, dan in den ſoldaat, ſchoon de boer ook niet zoo ſterk was; hy begon veel eer ſyn water te looſen uit de *penis*, dan de ſoldaat, die de pisbuis zeer nauw had, deels door eenige vereeltheden, van venus-ziekte veroorzaakt, deels (gelyk waarſchynelyk is) door litteekens, overgebleeven na de opening der vaten by verſcheide bloedſtortingen, waar mede hy was geplaagt geweeſt. Door goede kaarsjes (*bougies*) heeft men de pisloofing gemakkelyker gemaakt.

14. *De nadeelige gevolgen van eene moeyelyke verlossing, geneezen door het gebruik van het water van Balaruc.* Eene vrouw, omtrent veertig jaaren oud, had eene zoo moeyelyke verlossing, dat sy door veelen byna niet te helpen was. Sy kwam egter alle ongemakken te boven, doch, herstellende, bemerkte sy, dat sy de pis door de scheede ontlaste, en ook de winden door deezen weg kwyt raakte. Van verscheide Geneesheeren middelen gebruikt hebbende, doch niet geholpen zynde, kwam sy tot den Schryver. Dees, haar onderzoekende, vondt eene plaats in de pis-buis, die byna doorboord, of ten minsten zoo zeer verwyderd en verzwakt was, dat de pis door dezelve in de scheede kwam; soortgelyk ongemak wierd door hem ontdekt in den endel-darm. Hy gebruikte inspuitingen en stoovingen van het water van *Balaruc*, en deeze bragten het zoo verre, dat, de toevallen langzamerhand verminderende, de vrouw eindelyk volkomen herstelde. Pag. 56.

15. *Van twee fistels aan het fondement.* De eene had niets byzonders, doch by de andere konden alle vereeltheden niet in eens worden weggenomen, waarom men zulks door de verettering moest zoeken te weeg te brengen, 't welk gelukte, zoo dat de lyder volkomen genas. Pag. 58.

16. *Van een doorgeslikt stuk geld, en eene spelde.* Een jonge boer, met syne makkers stoejende, stak een stuk geld, welk sy hem wilde afneemen, in den mond, en slikte hetzelve by ongeluk in. Hetzelve plaatste zich in den slokdarm, en veroorzaakte zeer zwaare pyn, en hy raakte daar door in eenen slegten staat. In het hospitaal gebragt zynde, poogde men met eene sonde het stuk neêr te duuwen, doch men kon daar mede het- Pag. 59.

 zel-

zelve niet aanraaken; men liet hem daarom eenige reisen eene ader openen, en veel oly van zoete amandelen gebruiken. Het stuk wierd daar door los, viel in de maag, en wierd met den afgang ontlast. Dezelfde middelen met stoovingen en clysteeren waren ook van nut in eenen soldaat, die eene spelde had ingeslikt, welke bleef zitten omtrent den navel, en ondragelyke pyn veroorzaakte (*).

Pag. 60. 17. *Aanmerkingen omtrent den Carbunculus.* De dieren zyn by eene groote hitte dikwils gekwelt met deeze ziekte, en sy, die dezelven oppassen, hun aanraaken, en behandelen, krygen die insgelyks. Veele herders haalen zich dezelve ook

(*) Een kind van twee jaaren slikte een stuk geld door, het wierd daar door zeer uitgeteert, braakte, en kreeg den loop. De buik en rugge met *ol. rosatum* besmeerd, en inwendig eenige lepels versche boter gebruikt zynde, wierd het met den afgang geloosd. J. DE MURALTO in *Eph. N. C. Dec. II. ann.* 7. *obs.* 102. *pag.* 164. By een' jongeling bleef het stuk geld, welk hy doorslikte, in de keel zitten, veroorzaakte zwaare pyn, bloederige fluimen, en moeyelyke doorslikking van vaste spysen. Met deeze toevallen eenigen tyd geplaagd geweest zynde, viel het stuk geld eindelyk in de maag, en hy voelde daar van toen geen ongemak. Eindelyk na zestig dagen raakte hy van zelve aan het braaken, en kreeg eenen sterken hoest, waar door het geld, verroest, te voorschyn kwam. J. LANZONI *Ibid. Dec. II. ann.* 9. *obs.* 47. *pag.* 79. Zeker sterk en gezond man met syn kind in het bed slaapende, en met een' open mond leggende, stak het kind een gulden in den mond van den Vader. Dees wakker geworden zynde, en niet weetende, wat hem in de keel zat, poogde het door te slikken. Na veel moeite en pyn kwam het in de maag. Hy voelde na-

ook op den hals door te eeten ſchaapen, aan deeze ziekte geſtorven, of brengen te weeg, dat anderen, aan welken ſy zulk vleeſch verkopen, daar door benadeelt worden. Anderen krygen de *carbunculi* van zelve, wanneer ſy kwaade voedſels genoten hebben, en de eerſte wegen vervuilt zyn, zoo dat het bloed ook bederven moet, vooral in zulke, welker lighamen door eene groote hitte en zwaaren arbeid kragtenloos zyn geworden. De vuilheid van deeze menſchen kan daar toe ook veel doen. De ziekte is zoo verſchrikkelyk, en heeft zulke ſchielyke en ſchadelyke voortgangen, dat de naam alleen doed vreezen, en dat ſy, die door de-

benaderhand eene zwaare pyn, welke egter door bekwaame pappen bedaarde; en na het gebruik van veele zuuren, klaagde hy niet meêr, doch nooit is hy het ſtuk geld van boven of van onderen kwyt geraakt. A. C. THEBESIUS in *Eph. N. C. Cent.* 3 & 4. *obſ.* 121. *pag.* 277. Het liep zoo gelukkig niet af met een kind, welk een ſtuk koper geld doorgeſlikt hebbende, en met eene aanhoudende braaking geplaagt zynde, eindelyk ſtierf, en in wiens lyk BOHNIUS het ſtuk geld in den poortier vondt, die door hetzelve nauwkeurig geſlooten wierd. *Ibid. pag.* 278. Noch ook met den man van wien G. W. WEDELIUS ſpreekt. *Ibid. Cent.* 10. *obſ.* 82. *pag.* 406. Die een' daaler, al lachende, in de keel gekreegen hebbende, na den vyfden dag, wanneer die eerſt tot in de maag zakte, langen tyd eene drukking in dezelve voelde, en daarna eene uitteering kreeg, welke, te gelyk met veel droefheid, hem in het graf ſleepte. Het ſtuk geld wierd in den blinden darm gevonden, was zwart, doch anders gaaf.

Verſcheide gevallen van naalden en ſpelden, in het lighaam gekomen, zyn door ons medegedeeld in deeze *Bibliotheek II. D.* 4. *St. pag.* 723. *ib. a.*

dezelve worden aangetast, van anderen byna voor ongeneeslyk gehouden worden. Indien men egter by tyds goede middelen gebruikt, kan men dezelven wel geneezen, ten zy ook inwendig eenige *carbuculi* ontstaan zyn, gelyk de Schryver by het openen der lyken van hen, die aan deeze ziekte waren gestorven, dikwils dezelven in den maag en darmen, en ook somtyds in de long en herssenen, gevonden heeft, Zelden heeft de Schryver iemand aan deeze ziekte verlooren. Zoodra hy koorts bemerkt, en 'er ontsteeking by komt, verrigt hy eene aderlating, en geeft een braak-middel, welk laatste hy zoo dikwils herhaald, als nodig schynt te zyn. Indien integendeel de pols zeer zwak is, gebruikt hy, in plaatse van aderlatingen, hartversterkende middelen, en daar na braakverwekkende. In andere gevallen, als de koorts niet sterk is, en de pols noch te ras noch te zwak, begind hy met een braakmiddel, en bediend zich daarna van buikzuiverende, met andere, die na verschil der omstandigheden vereischt worden. De uitwendige middelen worden insgelyks niet verzuimt: voorheen was men gewoon, den helschen steen op den *carbuculus* te appliceeren; doch zulks heeft de Schryver kwalyk bevonden, oordeelende beeter, het verstorvene met het mes wech te neemen. Verder zoekt hy de verettering te bevorderen, en laat by elk verband het verstorvene wech snyden.

Pag. 62. 18. *Waarneemingen en bedenkingen omtrent het colyk van Poitou.* De Hr. COMBALUSIER, die over deeze ziekte geschreeven heeft, verzekerd, dezelve nooit waargenomen te hebben te Montpellier in de Hospitaalen *la Charité*, en *l'Hôtel Dieu*; doch de Schryver, die vyf- en twintig jaaren de

de Geneeskunde in het eerſte geoefend heeft, heeft ook deeze ziekte veeltyds gezien, en nog meêr in *l'Hôtel Dieu*, alwaar hy agttien jaaren den poſt van Geneesheer heeft waargenomen. De ziekte is meêr en meêr gemeen geworden, na dat men de huisraden meêr geverft en gevernißt heeft, waar door het getal der geenen, die de ſtoffen daar toe bereiden, insgelyks grooter is geworden. Deeze is ook de rede, dat de ziekte thans meer waargenomen word, dan toen de Hr. COMBALUSIER zich te Montpellier ophield, wanneer de ziekte, zeldzaamer zynde, ook gemakkelyker voor eene andere heeft konnen aangezien worden. In verſcheide gevallen heeft de Schryver met nut een braakmiddel gebruikt, welk by andere gelegenheden zeer veel kwaad zoude gedaan hebben, en, om ſyne geneeswyze beter aan den dag te leggen, deelt hy de twee volgende waarneemingen mede.

Een ſterk mansperſoon, zes- en dertig jaaren oud, kwam in het hoſpitaal, wanneer hy voor 't eerſt met deeze ziekte was aangedaan, na dat hy in korten tyd veel koperrood en ceruis geſtampt had. Hy had geen ongemak in het hoofd, ſchoon dit in voorgaande ziekten ſterk was aangedaan geweeſt. Hy klaagde over een' ſmaak van koper; ſyne tong was geelagtig, de borſt vry, de armen zonder pyn, de pols niet ingetrokken, en byna natuurlyk, doch raſſer; de huid was eenigzins droog, doch zonder groote hitte; het bovenſte van den buik was opgezet, en gevoelig; de maag was zoo ontruſt, dat de lyder elk oogenblik braakte, en niets kon inhouden, de beneden buik was insgelyks geſpannen en gevoelig; ook vermeerderde de drukking de gevoeligheid. Wanneer de pyn ſterker Pag. 65.

ker

ker wierd, zakte dezelve eenigzins neêr; de ontlasting van afgang was geheel belet, en de pis ook byna opgestopt, dezelve was hoog rood, en wierd met veel pyn droppelswyze ontlast: het onderste van den buik was ook zeer gespannen, en de minste drukking vermeerderde de pyn, welke zich egter, schoon dit niet geschiede, uitstrekte van het fondement tot tusschen de schouders langs den ruggegraat. Deeze pyn verspreidde zich ook tot de ballen, en was aldaar zeer zwaar, schoon men niet zien kon, dat dezelven opgetrokken wierden. De deyen en beenen waren altyd aangedaan met eene jeukte, en door de kramp, die by de minste beweeging ondragelyk wierd, vooral in de kuiten. Na eene aderlating zogt men aanstonds de pyn te verzagten, en de braakingen tegen te gaan door *antiemetica*, en *narcotica*, waarmede men ook syn oogmerk berykte. Inwendig gebruikte men verder verzagtende middelen, en uitwendig soortgelyke stoovingen, en clysteeren. Dus verminderde de pyn meêr en meêr, de buik wierd zagter, en minder gevoelig, de andere toevallen bedaarden, de lyder kreeg verscheide afgangen door middel van oly van zoete amandelen. Den vyfden dag was hy vry wel, doch de pyn in de ballen was nog niet verdweenen: op den zesden gaf men hem de *cassia* en *manna*, waar door hy behoorlyk gezuiverd wierd, zoo dat hy naar eeten verlangde; doch zich niet willende binden aan eene goede levensregeling, ging hy na twee dagen uit het hospitaal, overlaade syne maag, en kreeg de colyk-pyn met alle de toevallen, even geweldig, weder. In het hospitaal weder gekeerd zynde, wierd hy door dezelfde middelen ge-

nee-

neezen, hy liet naderhand ſyn werk vaaren, en heeft ook nooit de ziekte weder gekreegen. Veele andere lyders, die de ziekte op dezelfde wyze hadden, zyn ook aldus geneezen, en vervolgens bevryd gebleeven; doch deeze behandeling is niet altyd voldoende, en 'er konnen gevallen zyn, waar in men een braakverwekkend middel niet kan miſſen, gelyk uit de volgende waarneeming blykt.

Een glazen-makers knegt, oud agt- en twintig jaaren, van eene tedere lighaams-geſteldheid, en dikwils aan bloedſpoegingen onderheevig, wierd aangetaſt door een zwaar colyk, na dat hy geſtampt had verſchillende verfſtoffen; de pyn wierd welhaaſt verzeld door braakingen, en alle andere toevallen, aan het colyk van Poitou eigen. Op den zelfden dag wierd hy in het hoſpitaal gebragt, alwaar de aderlatingen, braakſtuitende, verdoovende, en andere verzagtende middelen, de braakingen en pyn verminderden. Men gaf verder eene rykelyke quantiteit van de oly van zoete amandelen, welke hem eenige ontlaſtingen verwekte, die men door weekmaakende clyſteeren en ſtoovingen onderhield, met dat gevolg, dat de lyder vry van alle toevallen was, behalven van eene zwaarte in de maag. Aanſtonds liet men hem gebruiken een braakmiddel, beſtaande alleen uit de *ipecacuanha*, dewyl men moeſt in het oog houden de bloedſpoegingen, waar aan hy dikwils was onderworpen geweeſt, en hy genas dus volkomen. Alle, die over eene zwaarte in de maag klaagden, na dat ſy bevryd waren van alle andere toevallen van dit colyk, zyn geneezen door een braakmiddel uit het ſpiesglas. Nooit is eenig lyder, dus behandeld, aan deeze ziekte ge- Pag. 69.

geſtorven, maar ſy zyn alle volkomen herſteld, en hebben dezelve ook niet wedergekregen, ten zy ſy zich wederom aan dezelfde oorzaaken hebben blootgeſteld.

Pag. 68. 19. *Bedenkingen omtrent de kragten van de oly van olyven.* Dezelve kan in plaatſe van de oly van zoete amandelen worden gebruikt, en komt in zeer veele gevallen te pas. De Schryver, en ook andere, bedienen zich met veel vrugt van dezelve in rot- en kwaadaartige koortſen, wanneer de lyders hebben eene drooge, dikke, ruuwe, zwarte, tong, en het inwendige van den mond ook aldus geſteld is, dezelve maakt alle afkleinſingen gemakkelyker, brengt te weeg, dat de wateragtige vogten en middelen beeter uitwerkingen konnen doen, en is een zagt buikzuiverend middel.

Pag. 70. De Heer FOURNIER beſluit ſyne verhandeling met eene optelling der geſtorvenen, en met de waarneemingen op de lyken van die, welke geopend zyn.

In het lyk van een' ſoldaat, geſtorven aan eene heete koorts, die hy zich had op den hals gehaald door eene overlading van ſpyſen, na dat hy van eene ſlegte ſoort der kinderpokjes was geneezen, vondt men, behalven eene groote verzweering op de linker ſchouder, uitgeſtort vogt in alle holligheden. In het hoofd was veel roodagtig water, en de *carotides* waren zeer opgezet. In de borſt was veel water, en verſcheide veretterde plaatſen aan de long. In den buik ontdekte men behalven het water eene ontſteeking van de maag en darmen.

Pag. 71. In het hoofd van eenen, die na een' zwaaren ſlag op het hoofd geſtorven was, waren de herſſenen gevuld met zwart, dik, bloed; en

ab-

alle de vaten van de baſtagtige zelfſtandigheid ongemeen gezwollen.

Twee, die aan eene verkoudheid op de borſt met eene rot-koorts verzeld, geſtorven waren, zyn geopend, en in dezelven heeft men de long veretterd, en gegangræneerd gevonden.

Een Soldaat ſtierf aan eene kwaadaartige koorts, verzeld door eene *pleuro-peripneumonia*. By het openen van het lyk vondt men etter tusſchen de vlieſen der herſſenen, ook was de baſtagtige ſubſtantie geheel veretterd. In de borſt was de regter lobbe van de long vaſt gegroeit aan het borſtvlies, de lyder had geklaagt over zwaare pyn op deeze plaats, alwaar men zoo wel in als uitwendig tekenen van ontſteeking en *gangræna* ontdekte. De kleur van de long was geheel veranderd, en dit ingewand overgegaan in eene ſoort van ſlymerige verrotting. In de buik was aan de kleine kromte van de maag eene ontſteeking, welke zich ook over de dunne darmen uitbreidde. Pag 72.

In eenen, aan eene rotkoorts, de waterzugt van de borſt, en eene verettering van de long geſtorven, vondt men dit ingewand met veretterde gezwelletjes bezet, de maag en darmen ontſtooken, en met lugt opgezet.

Een Soldaat was zoo zwak, dat hy dikwils in eene flauwte viel, en ſyn hoofd niet kon ophouden; geene beweeging kon door hem verrigt worden, dan met moeite; de pols was traag en tuſſchenpoozende; de fluimen waren zoo taay en lymerig, dat hy, als ſy reeds door den hoeſt in den mond gebragt waren, veel moeite had, om dezelven kwyt te raaken. Veele middelen wierden, te vergeefs, tot ſyne herſtelling gebruikt, en hy ſtierf eindelyk in een *deli-* Pag. 73.

rium lethargicum, welk toeval voor af gegaan wierd door eene algemeene verzwakking, waar in het hem onmogelyk was, een lid te beweegen. Men vondt veel water in het hoofd, en op de baſtagtige zelfſtandigheid veele knobbeltjes; het water was doorgedrongen tot in den ruggegraat, en het merg was daar mede geheel doortrokken. De long ſcheen geen gebrek te hebben, doch de kleur was niet natuurlyk, en de regter holligheid van de borſt was geheel met water gevuld. De buik-ingewanden waren in eenen vry goeden ſtaat, doch de klieren van het darmſcheil waren gezwollen, en met etter gevuld.

Pag. 74. Een arm menſch had eene groote verzweering aan beide beenen; nadien hy zich met ſpyſen overlaade, kreeg hy eene ſterke koorts, welke, onaangezien alle nodige middelen, met ylhoofdigheid, en eene groote ſpanning van den buik verzeld ging, en hem wel haaſt wech ſleepte. Men vondt het dikke herſſenvlies met bloed opgezet, de baſtagtige zelfſtandigheid der herſſenen zeer ontſtooken; de long aan de linker zyde vaſtgegroeit; eene waterzugt van het harte-zakje; de maag en darmen ſterk opgezet met lugt, en hier en daar verſcheide verſtorve plekken. Het buitenſte vlies van de milt was veel dikker, dan natuurlyk is.

In het lyk van iemand, die aan eene *pleuro-peripneumonia* geſtorven was, waren de kraakbeenderen der ribben in been veranderd (*); de long

(*) In het lyk van den Hr. CHARLES, langen tyd met eene moeyelyke ademhaaling geplaagd, vondt de Hr. ROUGNON de kraakbeenderen der ribben ook in been veranderd. *Lettre à Mr.* LORRY; Zie deeze *Bibliotheek V. D. 2. St. pag.* 423. In byna

long was aan beide zyden met het borſt-vlies vereenigt; de geheele ſubſtantie derzelve byna verteert door verettering, zynde de etter in dezelve in eene zoo groote quantiteit, dat men, op de long drukkende, dezelve uit den mond Pag. 75. deed loopen. In een ander, van dezelfde ziekte geſtorven, vondt men de long insgelyks aan beide zyden vaſt gegroeit, en overal bedekt met eene geel-groene ſtoffe, die met laagen daar van kon worden afgenomen. De maag en darmen waren vervuld met veele ſtinkende ſtoffen, en op oneindig veele plaatſen verſtorven, vooral was de *gangræna* aanmerkelyk op den kartel-darm. In het lyk van een arm menſch was de long aan de regter zyde geheel vaſt gegroeit, men vondt dit ingewand met knobbeltjes bezet, tot verettering overgegaan, en in de holligheid van de borſt veel water. De dunne darmen waren op verſcheide plaatſen ontſtooken; de milt was zeer groot, doch had geen ander ongemak; de lever ſcheen ook natuurlyk te zyn; op derzelver holle zyde ontdekte men veele groote waatervaatjes.

Zeker lyder was eenige dagen verzuimd, eer Pag. 77. hy in het hoſpitaal gebragt wierd, hy had pyn in de zyde, welke wel eenigzins verminderde, doch niet verdween, de Schryver giſte, dat hy het water in de borſt had, en meende, dat hy aan

na alle lyken van menſchen, die meêr dan tagtig jaaren oud waren, ſchoon ſy byna over geene moeite in de ademhaaling geklaagd hadden, vondt de Hr. LIEUTAUD de kraakbeenderen der ribben zoo hard, dat men eene zaag nodig had, om de borſt open te maaken. *Hiſt. Anat. Medic. Tom.* 2. *pag.* 317.

aan de regter zyde, alwaar de pyn zich openbaarde, eene verzweering had, die zich uitstrekte tot aan de lever. By het openen van het lyk ontdekte hy, dat syne gissing waar was. De holligheid van de borst was gevuld met water, ook vondt men hetzelve tusschen het middenschot, en in het harte-zakje, welk tot verettering scheen over te gaan, en een' ondragelyken stank had. De regter lobbe van de long was met het borst-vlies vast gegroeit, deels verhard, deels veretterd, ontstooken, en verstorven: het borstvlies aan deeze zyde scheen uit verscheide etteragtige laagen te bestaan. De long was ontstooken, en had eene verzweering aan haare bolle zyde, welke gekeerd was naar de genoemde holligheid van de borst. Het kleine net was zeer ontstooken, en met bloed opgezet, en had hier en daar blaasjes, met geelagtig water gevuld. De dunne darmen waren ontstooken en verstorven; de dikke minder, maar ongemeen opgezet met drek-stoffen, water, en lugt.

Pag. 78. Eene vrouw, welke verscheide maanden was ziek geweest, wierd drie of vier dagen voor haaren dood in het hospitaal gebragt. Haare pols was zoo klein, dat men dezelve niet dan met veel moeite en oplettenheid kon bemerken. De buik was zeer opgezet en gespannen, en sy klaagde over ondragelyke pyn in denzelven, ook braakte sy al 't geen sy genoot uit. Men vondt de maag zoo klein, dat sy eenen darm evenaarde (*); in de holligheid van den

(*) Eene vryster, met verscheide ziekten geplaagd, gebruikte allerhande onnutte ja schadelyke middelen, en, langen tyd, een' afkeer van spy-

den buik geel, ſtinkend, water; de dunne darmen ontſtooken, en hier en daar verſtorven. De kartel-darm en het net waren met etter bedekt, dezelve had zich vereenigt met de galblaas, en was op die plaats zeer hard, kankeragtig, en veretterd. De galblaas was gevuld met veele kleine ſteentjes, overeenkomende in Pag. 79.
gedaante en hardheid met groote graveel-ſteentjes. De lever ſcheen vry natuurlyk te zyn. Men ontdekte twee milten; de grootſte ſcheen natuurlyk, de andere, die veel kleiner was, was door een' breeden peesagtigen band aan de eerſte vereenigt (*). Het darmſcheil was verhard, niet zeer uitgebreid, en deszelfs klieren alle ſteenagtig. De baarmoeder, die zeer klein was, had geen aanmerkelyk gebrek, gelyk ook de eijerneſten, en overige deelen in den buik gezond waren.

Een kind van drie en een half jaar had, zederd vyftig dagen, eene verſtorve verzweering, welke

ſpyſen gehad hebbende, ſtierf ſy eindelyk. By het openen van het lyk, vondt men geen uitgeſtort vogt in de borſt, noch in den buik; maar het harte-zakje bevatte eenig water. De maag had de gewoone gedaante niet, maar was zoo zeer ſamengetrokken, dat ſy de gedaante van eenen darm had. De milt was groot en gezond. In de galblaas waren veele ſteenen. LIEUTAUD *Hiſt. anat. med. Tom.* 1. *pag.* 11.

RUISCH vondt in het lyk van iemand, door eene langduurige onthouding van ſpyſen geſtorven, de maag zoo toegetrokken, dat men dezelve veel eer voor eenen darm zoude hebben aangezien. *Obſervat.* 68. *pag.* 64.

(*) Verſcheide waarneemingen, daar toe betrekkelyk, vindt men reeds door ons aangehaalt in deeze Bibliotheek. *II. D.* 2. *St. pag.* 345. *ſeq.* a.

ke aan de keel was begonnen, en zich zoo ver uitgebreid had, dat, wanneer de Schryver hetzelve voor 't eerst zag, de geheele regter zyde van het aangezicht verteert, en de kaak-beenderen met bederving aangedaan waren. Hetzelve had in het dorp, van waar het gekomen was, geene goede middelen gebruikt, en was nu in zulk een' staat, dat men geene hoop meêr hebben kon; men waste daarom het ongemak al-
Pag: 80. leenlyk met kampher-brandewyn, en afkooksels van *scordium*, *aristolochia*, kina, ten einde de versterving tegen te gaan, en de stank, die ondragelyk was, te verbeteren. Onaangezien deeze oplettenheid wierden egter de lippen, neus, en andere deelen van het aangezicht wech gegeeten. Tot het laatste oogenblik heeft het kind altyd veel gegeeten, en gekauwt met de zyde, die het minst geleden had.

Een man bleef schielyk dood, daags na dat hy in eenen slegten staat in het hospitaal was gekomen, terwyl hy op een stilletje zich ontlaste. Syn buik was zeer gezwollen; de darmen waren ontstooken, en op verscheide plaatsen gegangræneert; in dezelven waren veele lange, ronde, wormen, die zich by de verstorven plaatsen ophielden; de milt was verrot, en byna geheel verteert, de lever was geheel van kleur veranderd, aan de bolle zyde gezwollen, en verhard. De kraakbeenderen der ribben waren in been veranderd; de long aan beide zyden vast gegroeit, ontstooken, verstorven, en verettert.

Pag. 81. Een man, nu veertig jaaren oud, met kliergezwellen bezet, wiens kinderen dit ongemak insgelyks hadden, had omtrent syn vyf en twintigste jaar gekreegen aan het voorste en midden-

denste gedeelte van het linker been, een gezwel verzeld met eene *caries* in het scheen-been. Hy verhaalde, dat men by die gelegenheid dikwils stukjes van het been had wechgenomen, ook vondt men op die plaats een breed, diep, ongelyk, litteeken. Door de konst en syne jonge jaaren kwam hy een zoo droevig toeval te boven, en genoot, geduurende vyftien jaaren, eene goede gezondheid; omtrent syn veertigste jaar kreeg hy een gezwel aan het agterste gedeelte van de dey van dezelfde zyde. Dit gezwel nam niet schielyk in grootte toe, was hem niet zeer hinderlyk, en ook niet pynelyk, doch eindelyk wierd hetzelve grooter, en veroorzaakte eene zwelling en pyn in de dey, die hem zeer hinderlyk waren. Toen raadpleegde hy verscheide lieden. Op raad van sommige ging hy naar *Balaruc*, doch verslimmerde door het gebruik van het water aldaar. Het gezwel strekte zich uit over de geheele dey, doch vooral naar den boven- voor- en zydelyken buitenkant, op het been kwam eene wateragtige zwelling; de knie, en de geleding van het dey-been met het heupbeen zwollen vooral op, terwyl men eene duidelyke fluctuatie bemerkte langs de *fascia lata*. Pag. 82. De lyder kon egter nog gaan, doch, op zekeren tyd vallende, brak hy het deybeen. Na dit nieuwe toeval was het hem niet mogelyk te gaan, men bragt hem naar syn huis, alwaar hy van alle hulp verstoken was, waarom men hem naar het Hospitaal overbragt. De Chirurgyn-major, het gezwel onderzogt hebbende, maakte eene kleine opening in hetzelve, waar uit niets kwam, dan eene *sanieuse* stoffe, bloed, en eenige geronne deelen. Alle Genees- en Heelmeesters van het Hospitaal, verzamelt zynde, begreepen, dat men in

in dit geval geen nut kon aanbrengen, en dat het derhalven beëter was het gezwel niet aan te raaken. Men gebruikte derhalven alleenlyk verzagtende middelen, en zogt de pyn door ver-
Pag. 83. doovende te ſtillen. Na verloop van veertien dagen verſlimmerde de zwelling, de ſtank was ondragelyk; de lyder wierd ylhoofdig, en men dagt, dat zulks een voorboode van den dood was; doch hy kwam door de middelen, welke gebruikt wierden, weder tot zich zelven, bleef dus drie dagen, wierd toen weder ylhoofdig, en ſtierf. Men vondt het geheele deybeen gecarieert, verteert, en van boven gebrooken. Verſcheide ſplinters van deeze breuk zaten in de ſpieren, en maakten met verharde klieren en geronnen bloed een gedeelte van het gezwel. Deeze ſpieren waren alle verſcheurt, en verrot; de uiteindens van het deybeen ſcheenen vry gezond te zyn, ten opzigte van de beenagtige zelfſtandigheid; maar al 't geen de geleding raakte, was beſchadigt; de banden waren meêr gezwollen, veel dikker, en ſlapper; de klieren waren opgezet, en verhard; in de geleding zelve was veel vogt; op het ſcheenbeen kon men de afſchilfering van het eerſte ongemak duidelyk bemerken. In den buik waren alle ingewanden gezwollen, met lugt opgezet, ontſtooken, en
Pag. 84. op veele plaatſen verſtorven; de lever, het alvleeſch, de milt, en alle de overige ingewanden ſcheenen gezond te zyn; zelfs waren de klieren van het darmſcheil niet ontaart. In de borſt was de regter long vaſtgegroeit, ontſtooken, veretterd, en verſtorven; de linker was niet vaſtgegroeit, doch voor het overige in den zelfden ſlegten ſtaat. De baſtagtige zelfſtandigheid der herſſenen was opgezet; in het dunne herſſen-
vlies

vlies zag men eenige tekenen van verettering, en fommige plaatfen van hetzelve fcheenen gegangræneert. In deeze holligheid was veel water.

In het hoofd van eene vrouw, aan eene kwaadaartige koorts geftorven, was veel water; de vaten van de baftagtige fubftantie der herffenen waren zeer fterk opgezet met bloed; fommige plaatfen van het dikke en dunne herffenvlies fcheenen verettert te zyn; de mergagtige zelfsftandigheid was zeer rood; de holligheden der herffenen waren met roodagtig water opgevuld. De long was aan beide zyden vaftgegroeit, met bloed opgezet, en op verfcheide plaatfen veretterd; het middenfchot en harte-zakje vol water. Aan beide zyden van den buik vondt men, tusfchen de fpieren en den vet-rok, twee groote gezwellen, welke gemaakt fcheenen te zyn door eene verzameling van *hydatides*, of blaasjes gevuld met dik, roodagtig, ftinkend, water. De milt was zeer klein, en rottig. De kartel- Pag. 85. darm was klein, en men ontdekte langs deszelfs uitgeftrektheid aan beide zyden eene groote blaas, met water gevuld; het net was vol bloed, zeer ontftooken, en gegangræneert; de dunne darmen waren op fommige plaatfen opgezet; hier en daar verftorven, en met waterblaasjes bezet. De lever en overige ingewanden fcheenen natuurlyk.

In eenen Soldaat, geftorven door eenen fteek met een baïonet, ontdekte men, in de regter lobbe van de long, eene groote wonde, waar door ook de groote vaten beledigt waren. De regter holligheid van de borft was vol bloed; het genoemde gedeelte van de long fcheen tot verfterving over te gaan. Het harte zakje was

vol uitgeſtort bloed. Het middenrif was insgelyks ligtelyk gekweſt, zoo dat het ſcheen, dat de lyder in de uitademing gekwetſt was, en egter had hy den hik niet gehad.

Pag. 86. Een man van zeſtig jaaren ſtierf aan eene kwaadaartige koorts, waar by men had waargenomen eenige tekenen van uitgeſtort vogt in alle holligheden. De baſtagtige ſubſtantie der herſſenen was met bloed opgezet, de vaten van het dikke herſſenvlies, die met hetzelve ook overladen waren, waren zeer verwyderd, en met uitzettingen voorzien; de mergagtige ſubſtantie had roode plekken; en de *plexus choroideus* was zwartagtig. De regter lobbe van de long was niet vaſt gegroeit, maar met knobbeltjes, en verzweeringen, voorzien, en hier en daar door verſterving aangedaan; de linker was in denzelfden ſtaat, doch ook vaſt gegroeit. De maag was ontſtooken by haare kleine kromte; het net insgelyks ontſtooken, en met bloed opgezet; de darmen waren niet minder beledigd, op de dunne ontdekte men ontſtooke en verſtorve plekken.

Pag. 87. In een arm menſch, geſtorven na eene ſteenſnyding, die voor vyf weeken aan hem was verrigt, waren de herſſenen flets, als ingezakt; op de bovenſte en voorſte zyde van de baſtagtige ſubſtantie aan elke zyde was een klein ſteenagtig knobbeltje, en de ſubſtantie zelve was met bloed opgezet. De long was niet vaſt gegroeit, aan beide zyden was dezelve van agteren en van vooren met bloed opgezet, en ontſtooken. De maag en darmen waren ontſtooken, en de laatſte hier en daar verſtorven. De pisleiders waren ongemeen uitgezet, by de nieren; een weinig laager wierden dezelven vernauwt,

nauwt, doch verder wederom ſchrikkelyk uitgezet. By den hals en het lighaam van de blaas, alwaar de opening gemaakt was, zag men eene verzweering, welke veel etter in het bekken had uitgeſtort. De pisblaas was zeer klein, en dik.

Een man van twee- en zeventig jaaren, van eene rotkoorts herſteld zynde, ging zich in ſyne levenswyze te buiten, en hy haalde zich daar door een' zeer pynelyken loop op den hals; men kon dezelve wel ſtillen, doch niet geheel ſtuiten; na ſynen dood vondt men de dunne darmen ontſtooken, op verſcheide plaatſen verſtorven; de rokken van een groot gedeelte van den dikken darm waren zeer verdikt, zoo dat ſy omtrent de dikte van een' vinger hadden. Dit deel was geheel ſcirrheus, ontſtooken, en gegangræneert. Pag. 88.

In het lyk van een meisje van zeven jaaren, aangedaan met eene *cachexia* en koorts uit wormen ontſtaande, vondt men veel water in het hoofd, vooral in de holligheden der herſſenen, welke even als de vlieſen opgezet waren. In de borſt was ook water; de *thymus* ſcirrheus, de regter lobbe van de long verettert, en met knobbeltjes bezet; de linker met het borſtvlies vereenigt, en zoo klein, dat dezelve nauwelyks een vierde gedeelte van de regter lobbe uitmaakte. De klieren van het darmſcheil waren verhard; de darmen opgezet, op ſommige plaatſen ontſtooken, en op andere gegangræneert; het alvleeſch geheel verhard.

Eene vryſter van veertig jaaren had eene rotkoorts, welke zich gevoegd had by eene *Rheumatismus*; tot een blyk, dat de *lympha* geheel ontaart was, 't geen ook bleek daar uit, dat Pag. 89.

haa-

haare borſten verhard waren. Sy ſtierf, en by het openen van haar lyk vondt men de linker lobbe van de long niet vaſt gegroeit, maar ontſtooken, en hier en daar met verſtorve plekken bezet. De regter lobbe was rondom vaſt gegroeit, had verſcheide knobbeltjes, was ontſtooken, en verſtorven. De eijerneſten waren opgezet, en met water-blaasjes gevuld; de maag en darmen ontſtooken en gegangræneert. Aan de holle zyde van de lever ontdekte men een groot, wit, gezwelletje, gevuld met eene kalkagtige ſtoffe.

Een ander vrouwsperſoon had, zederd twee jaaren, verſcheide ongemakken, en dikwils aanvallen van de vallende ziekte. In een van deeze aanvallen, welke in eene beroerte eindigde, ſtierf ſy zeer ſchielyk. Dikwils had ſy bloedſpoegingen gehad, en op den tyd, wanneer ſy ſtierf, had ſy ook eene ſleepende koorts en zwaare afgangen. De baſtagtige ſubſtantie der herſſenen was zeer ſterk met bloed opgezet, en verſcheide vaten met uitzettingen voorzien. In de holligheden was veel water. De long was gezond, en in eenen goeden ſtaat. Verſcheide deelen der darmen waren ontſtooken; en inwendig waren dezelven veretterd.

Pag. 90. Eene vryſter van vier- en twintig jaaren kwam in het Hospitaal met de waterzugt van den buik en over het geheele lighaam; de bovenſte leden waren niet zeer gezwollen, doch de onderſte ongemeen. Men ſchreef haar dienſtige middelen, en eene goede levensregeling voor, maar dewyl ſy noch aan het een noch aan het ander wilde gehoorzaamen, liet men haar over aan zich zelve, in vertrouwe, dat ſy wel haaſt zoude begrypen, dat ſy kwalyk handelde.

Som-

Sommige raaden haar ſpaanſche vliegen aan de beenen te leggen, en dit deed ſy, in hoope van verloſt te zullen worden van derzelver zwelling, doch het tegendeel gebeurde, want 'er ontlaſte zich geen vogt, maar daar kwam eene ontſteeking, die zich verſpreide over de twee leden, tot den buik opklom, en zulke zwaare pynen verwekte, dat ſy ſtierf. Men vondt de borſt vol water, en in hetzelve verſcheide witte vezelen; de long had geen klaarblykelyk ongemak, doch ſcheen egter niet zeer gezond te zyn; het harte-zakje was vol water. Pag. 91.
In den buik was ook veel water; de lever, baarmoeder, milt, waren verhard; de geheele omtrek van deeze hollighcid was bezet met blaasjes, gevuld met hoog rood water.

Een arm man ſtierf van eene rotkoorts, door Pag. 92.
wormen veroorzaakt, welke verwaarlooſt was. De kleine kromte van de maag was zeer gezwollen en ontſtooken; alle de darmen waren insgelyks ontſtooken, met lugt opgezet, vol groote, lange wormen, en zeer veel kwaade ſtoffen; het borſtvlies was zeer ontſtooken, gelyk ook de long, die aan beide zyden vaſt gegroeit was.

Een ander viel van een huis, en ſtierf zes uuren na den val: ſyn pols was zeer ſterk en vol geweeſt; doch, ſchoon men dikwils eene ader opende, kon men geen bloed te voorſchyn doen komen, alzoo hetzelve na den eerſten ſprong aanſtonds ophield. Syn lighaam was overal zoo ſterk gekneuſt, dat 'er veel bloed ſcheen uitgeſtort te zyn; doch aan het bekkeneel kon men geene breuk ontdekken. Men vondt tuſſchen de vlieſen der herſſenen en het been, als ook tuſſchen dezelven en de herſſenen, uitgeſtort bloed; de kleine herſſenen, geheel

heel met bloed bedekt, ſcheenen gekneuſt te zyn, en dit ongemak had zich tot het ruggemerg verſpreid. De long was overal vaſt gegroeit. De maag en darmen, met ſtoffen gevuld, waren ſterk met lugt opgezet; het net zat op veele plaatſen vaſt aan het buikvlies; de darmen waren ontſtooken, en de vaten van het darmſcheil zoo zeer met bloed opgezet, dat zelfs de allerkleinſte duidelyk te zien waren. Het *ileum* maakte aan het einde eenen zak, waar van twee zeer ſterke banden kwamen, welker eene, over het *meſocolon* voortloopende, zich vaſthegte aan de rokken van het *colon*, en de andere zich verſpreide over de *cavitas iliaca*, alwaar dezelve zich vaſtmaakte aan de ſpieren. Het *colon* was buitengemeen opgezet, en maakte veele kronkelingen. De blaas was vol pis; de nieren, milt, en lever ſcheenen welgeſteld te zyn; alleenlyk merkte men omtrent de galblaas aan, dat dezelve in de midden veel vernauwt was.

Pag: 93.

Pag. 94. In het lyk van een' Soldaat, aan eene *diarrhoea colliquativa* geſtorven, waren alle de ingewanden verettert, de klieren van de darmen en het darmſcheil waren met verzweeringen aangedaan; de lever gezwollen, op verſcheide plaatſen verhard: de milt byna verrot, gaande by eene zagte behandeling aan ſtukken.

Pag. 95. Tien bedelaars ſtierven, kort na dat ſy in het Hospitaal gebragt waren, aan kwaadaartige koortſen, en het vuur, zoo wel aan de uitwendige als inwendige deelen. Dit volk, welk kwaad voedſel geniet, aan allerley weêr en wind blootgeſteld is, en niet eerder in het Hoſpitaal komt, dan wanneer het buiten ſtaat is, om langer te bedelen, heeft zeer ſlegt bloed, welk ligtelyk verſtoppingen verwekt, die met eene ongeloof-

looflyke ſnelheid in het vuur overgaan. De ingewanden van deeze menſchen zagen zeer ſlegt uit; in ſommige wierden, behalven de ontſteeking en het vuur in het net, het darmſcheil, en de darmen, de lever en milt ook zeer ontaart gevonden. De long was in hen geheel ontſtooken en gegangræneert; in de borſt, en het harte-zakje was water. By veele waren de herſſenen met bloed opgezet, en zwart. In twee, die 'er zeer geel en loodkleurig uitzagen, was de lever zeer groot, ganſch geel; de galblaas zeer ingekrompen, zonder eenige gal, raakende de zyden derzelve elkander aan, zoo dat het ſcheen, dat ſy ſamen vereenigt waren.

Een arm man, die de buikwaterzugt had, was door de buiks-doorbooring eenigzins verligt, doch ſtikte op zekeren avond, wanneer hy zich met ſpyſen had overladen. Syne maag en darmen wierden vol voedſel gevonden, en waren ook ontſtooken. De herſſenen waren met bloed opgezet; de long paerſch; in de borſt en in den buik was veel water uitgeſtort. Pag. 96.

In eene vrouw, welke agt-tien maanden by aanhoudenheid gebraakt had, zonder dat men haar eenige hulp had konnen toebrengen, wierd by den portier van de maag een verſchrikkelyk *carcinoma* gevonden, dat grootendeels deezen weg ſloot. Pag. 97.

Een Soldaat, zeer veel gegeeten, en gedronken hebbende, kreeg eene geweldige buikpyn, welke den geheelen nagt duurde, zonder dat hy eenig middel gebruikte: den volgenden morgen wierd hy vroeg in het Hoſpitaal gebragt, alwaar hy binnen twee uuren ſtierf. Men vondt de groote kromte van den kartel-darm en het begin van den regten, zeer gezwollen, zwart, Pag. 99.

en verſtorven; het *meſocolon* en *meſorectum* waren met bloed opgezet, en ontſtooken. Tuſſchen den endel-darm en de blaas was eene verzameling van veel *ſerum*, en goede etter. De kartel-darm was wyder dan de maag; op de overige darmen waren ligte ontſteekingen, doch de andere ingewanden waren vry natuurlyk.

Pag. 101. Een knegt, omtrent dertig jaaren oud, had zederd ruim een jaar eene derdendaagſche koorts; hoopende in het Hoſpitaal te zullen geneezen, kwam hy in hetzelve. De middelen, welke men hem gaf, deeden de aanvallen zoo wel verdwynen, dat hy meende gezond te zyn. Daar hy nooit eene goede levensregeling had weeten te houden, en een groot eeter was, at hy op eenen avond, wanneer hy zich vry wel bevondt, zoo rykelyk, dat hy in ſyn bed ſtierf. Men opende het lyk, en vondt in den buik een' hoog-rooden en zwartagtigen klomp, welke volkomen bedekte alle de ingewanden van deeze holligheid. Deeze klomp beſtondt uit geronne bloed; de milt was zeer groot, geheel verſcheurd en van onderen grootendeels open. Men zag dus, dat het bloed uit de milt gekomen was, en ſynen dood had veroorzaakt (*).

In

(*) In het Lyk van eenen jongeling van twintig jaaren, na eene langduurige tuſſchenpoozende koorts aan den roodenloop geſtorven, was de lever zeer groot, van verſchillende kleuren, en had van agteren eene verzweering. De milt was opengeberſten, en als verrot. De darmen, met lugt opgezet, hadden hier en daar paerſche vlakken. De karteldarm was van binnen verzwooren, en van buiten paerſch. LIEUTAUD *Hiſt. Anat. Medic. Tom.* 1. *pag.* 228.

Een man, die langen tyd geklaagd had over eene verzwakking van het geheele lighaam, en vooral over

In een meisje van vyftien jaaren, welk, een *polypus* in den neus hebbende, niet had willen toelaaten, dat men haar de vereischte hulp toebragt, en naderhand stierf; opende men het hoofd, om den *polypus* behoorlyk te konnen zien. Dezelve zat vast in de holligheid van de regter kaak, welke hy geheel vulde, en in den linker *sinus sphenoïdalis*. Van daar kwam dezelve, vulde het regter gedeelte van den neus, en denzelven geheel van agteren, zynde agter het zagte ver- Pag. 102.

over pyn in de linker zyde, met eenen aanhoudenden dorst en verminderden trek tot eeten, en dikwils had ingenomen den *mercurius vitæ*, stierf zeer schielyk. De lever was geheel en al van kleur veranderd, en zagt, als verrot, de milt was bleek, ook half verrot, en had eenige spleeten. Beide deeze ingewanden waren zoo vast vereenigt met de maag, dat sy daar van niet konden worden afgescheiden, en de milt veel eer in stukken brak. De binnenste rok van de maag was verteert, waarschynelyk door het gebruik van den kwik, en geheel en al als verrot. Voor eenige jaaren had hy eene wonde gekreegen in de lendenen, welke van de regter naar de linker zyde gegaan was, en die hy altyd had gemeent, tot in de holligheid van den buik doorgedrongen te zyn, doch daar van was geen blyk gevonden. J. R. SALTSMAN *Observat. Anatom. pag.* 58.

Een jongeling van veertien jaaren, kreeg na eenen slag op de plaats, alwaar de milt gelegen is, eene zoo zwaare pyn, dat hy den volgenden dag, dikwils flauw geworden zynde, stierf. In de milt wierd aan de holle zyde eene zoo groote spleet gevonden, dat men daar in gemakkelyk twee vingers zoude hebben konnen verbergen. TULPIUS *Observ. Medic. lib. II. cap.* 29. *pag.* 143. Ook haalt LIEUTAUD, op de bovengenoemde plaats, uit de Verhandelingen van de Rus-Keizerlyke Academie, aan het geval

verhemelte zoo groot, als een klein ey. Het vleefch, waar uit de *polypus* beftondt, was ge-
Pag. 103. rimpelt, even als het uiteinde van het darmfcheil. In het linker gedeelte van den neus was het fnotvlies in eenen flegten ftaat. In den buik was veel water, doch de ingewanden waaren gezond. De holligheden van de borft en het hartezakje waren insgelyks met water gevuld. Het agterfte gedeelte van de long was ontftooken.
Pag. 104. De baarmoeder was in het lyk van eene vrouw, die

van eenen fterken jongeling, die met eenen anderen met de vuift vegtende, onverwagt ftierf, en in wiens lyk men den buik vol uitgeftort bloed vondt, terwyl de milt in dat gedeelte, welk naar de maag is gekeerd, opengeberften was.

C. VATER fchouwende het lyk van eene vrouw, welke geloofd wierd geftorven te zyn, aan eene wonde en kneufing van het hoofd, vondt in het hoofd geene voldoende oorzaak van den dood, en opende derhalven de andere holligheden, fchoon nergens eenig blyk van kneufing was, wordende niets tegennatuurlyks gezien, dan dat de buik zeer gezwollen was. Deeze wierd vol uitgeftort en vloeybaar bloed gevonden, gekomen uit de milt, die in verfcheide ftukken was gefcheurd, zoo dat men overal den vinger door dezelve kon fteeken. De zesde ribbe was gebrooken. *Eph. Nat. Cur. Dec. II. ann.* 8. *Obf.* 197. *pag.* 498. Na eenen zwaaren flag of val hebben ook J. P. ALBRECHT (*Ibid. Dec. III. ann.* 9. 10. *Obf* 6. *pag.* 12) G. BUDÆUS (*Ibid. Cent. I. II. Obf.* 108. *pag.* 222.) en JOH. JAC. BAJER. (*Ibid. Cent. VI. Obf.* 98. *pag.* 418). den buik vol bloed, en de milt opengeberften gevonden. In het laatfte geval had de lyder meêr dan een jaar geklaagd over pyn in de linker zyde, die vermeerderde, wanneer hy fyn lighaam boog, en een gewigt van den grond opligte; ook was hy fomtyds zeer benauwt en droefgeeftig geweeft.

die voor eene maand een kind ter waereld gebragt had, ongemeen groot, veele vaten van dezelven waren zeer uitgezet; de darmen waren, byna alle, ontſtooken; de nieren zeer groot, en ook inwendig beſchadigt. De andere ingewanden hadden geene verandering ondergaan. De long was overal vaſt gegroeit, en by dezelve veel vogt, welk etteragtig ſcheen te zyn. Het harte-zakje was vol water.

Een Soldaat, geſtorven aan eenen ſteek met een' degen in den bovenbuik had de volgende toevallen gehad. 1. Braakte hy verſcheide maalen ſtoffen van onderſcheide conſiſtentie en kleur, maar geen bloed. 2. Had hy ondragelyken dorſt. 3. Verzekerde hy bloed gewatert te hebben, voor dat hy in het Hoſpitaal wierd gebragt, doch in de pis heeft men hetzelve nooit bemerkt. 4. Had hy eene ſterke koorts, de pols was eerſt zwak en klein, doch naderhand hard, ingetrokken. 5. Kreeg hy de hik, eene waggelende pols, flauwtens, en ſtierf eindelyk. De ſteek was gegaan door-en-door de linker lobbe van de long; had ook oppervlakkig geraakt den twaalfvingerigen darm, de maag, en het middenrif. Alle de ingewanden van den buik waren met bloed opgezet, voornamentlyk de nieren, waar van ſommige vaten ſcheenen verſcheurt te zyn, waar door mogelyk de pis in 't eerſt met bloed was gemengt geweeſt. De geheele holligheid van den buik was gevuld met bloed, welk deels vloeybaar, deels geronnen was, en eene groote quantiteit uitmaakte. Pag. 105.

Een knegt van zeven en twintig of agt en twintig jaaren, die vry lang ziek geweeſt was, en ook eenige aanvallen van de vallende ziekte had gehad, welke men had verdreeven, wierp zich Pag 107.

zelve uit een vengſter van de tweede verdieping op den grond. Men bragt hem zonder kennis op ſyn bed, en hy ſtierf na verloop van een uur. Men vondt aan ſyn hoofd eene verſchrikkelyke breuk, welke van den linker ſlaap zich byna door de geheele *baſis* van het bekke-
Pag. 107. neel verſpreid had. De herſſenen waren zeer klein; tuſſchen de vlieſen en het been, als ook tuſſchen dezelven en de herſſenen was water en bloed uitgeſtort; de herſſenen waren met bloed opgezet, niet alleen in de baſtagtige maar ook in de mergagtige ſubſtantie. In de linker holligheid was uitgeſtort, en vloeybaar, bloed, in de regter insgelyks bloed, maar geronnen en zwart. Het agterſte gedeelte van de regter zyde was meer met bloed opgezet; en in denzelfden ſtaat waren de geheele kleine herſſenen. Het begin van het rugge-merg was zeer gekneuſt, en geſcheurt. De kleinte der herſſenen ſchynt aan deezen lyder natuurlyk geweeſt te zyn, en dit ſchynt te worden beveſtigt door de botheid, welke hy getoont heeft. De overige veranderingen ſchynen aan den val te moeten worden toegeſchreeven. In de borſt ſcheen geen ander ongemak te zyn, dan dat de long was vaſt gegroeit aan beide zyden; aan de linker was deeze vereeniging zoo ſterk, dat men dezelve niet kon losmaaken, dan door de long geheel te verſcheuren.

Pag. 108. Een man, die eenen ſlegten loop, en kwaadaartige koorts had, kreeg eene verzweering agter aan het lyf, welke wel haaſt door het vuur aangedaan wierd, dat zulke ſchielyke voortgangen maakte, dat het ſtaartbeen, en een gedeelte van het heilig-been, gecarieert waren: ook ſtierf hy aan deeze ziekte.

In het lyk van een man, geſtorven aan de borſt- en buik-waterzugt, was de long aan beide zyden vaſt gegroeit. In den buik was veel water. De maag was ontſtooken, en by den poortier ontdekte men een aanmerkelyk *carcinoma*, welk den poortier omringde, en aan de lever en galblaas vaſt zat. Het alvleeſch was verhard.

By een oud man, ſchielyk aan eene *pleuro-peripneumonia* geſtorven, was de long ontſtooken, verſtorven, en met eene harde ſtoffe bedekt; de darmen byna alle ontſtooken, en verſtorven.

In het lyk van eene zeer oude vrouw kon de long van het borſtvlies niet worden afgeſcheiden, de kleur van dezelve was natuurlyk. De maag was buitengemeen groot, en beſloeg de geheele *regio umbilicalis*; dezelve was paerſch, verſtorven, even als de dunne en dikke darmen. Het net en darmſcheil was zeer ontſtooken, en de andere ingewanden waren ook zeer met bloed opgezet. Men ontdekte ook twee lieſch-breuken; de zak van de linker breuk, welke veel grooter was, dan van de regter, bevatte een groot gedeelte van den nugteren en omgewonden darm; in den anderen zak was een gedeelte van den laatſtgenoemden darm, den blinden, en de helft van den kartel-darm. Op beide deeze plaatſen waren de darmen ganſch verſtorven, doch niet vaſt gegroeit. Deeze vrouw had ook eene uitzakking van de ſcheede, welke eenen zak maakte, waar in de blaas zich ophield, 't geen dus eene derde breuk maakte.

Pag. 109.

Pag. 110.

Waarneemingen over de legging, lugtgeſteldheid, en wateren van de Stad Challon-ſur-Saône; door den Pag. 111.

Hr. DE LOISY. De ſtad Challon is geleegen aan de Rievier *Saône*, in eene groote vlakte en aangenaam land, zoo dat, naar welken kant men ſyn gezicht wende, men altyd zeer ver ziet, en aangenaame landſchappen ontdekt. De ſtad legt een weinig meêr verheven, en daar door is ſy bewaard voor overſtroomingen van de *Saône*, leggende even hoog, als een heuvel, die zich langs de rievier uitſtrekt, en tegen de Noordzyde van de ſtad aanlegd. Aan het weſtelyke gedeelte is eene reeks van bergen. De vlakte ſtrekt zich het verſte uit van het Ooſten naar het Zuiden. De grond is in 't algemeen zeer vrugtbaar, en brengt voort, kooren, wyn, hooy, vrugten, hennip, hout, met een woord al 't geen een goed land kan voortbrengen; doch tot hier toe heeft men in den grond geene mineraalen, noch ook mineraal-wateren, ontdekt.
Pag. 112. In den omtrek van de ſtad zyn verſcheide boſſchen, doch het digtſte is egter een uur ver; digt by de ſtad heeft men geene moeraſſen of ſtilſtaande wateren. De *Saône* loopt van het Ooſten naar het Weſten, beſpoelt de muuren van de ſtad aan het Zuiden, en ſcheid haar af van een der voorſteden, welke ſy tot een Eilandje maakt. De vlakte, waar op de ſtad legd, en de Rievier, die zeer breed is, maakt de lugtgeſteldheid onderheevig aan veel miſt, zelfs des zomers, zoo dat de lugt altyd vogtig en zwaar is. Vooral heeft dit plaats, als de rievier overſtroomt is, 't geen dikwils, en voornamentlyk in den winter gebeurt; dan is de geheele vlakte met water bedekt, de rievier komt zelfs ſomtyds in eenige ſtraaten, de ſtad ſchynt op te komen uit het water, en aan de Ooſtzyde ſchynt men eene ſtille Zee te zien. Dus is het land ſom-

ſomtyds eenige maanden overſtroomt, en dikwils is de rievier nauwelyks gezakt, of dezelve komt wederom buiten haare oevers. Deeze lugtgeſteldheid verwekt by de inwooners ziekten, die ontſtaan door eene verſlapping der vaſte deelen, en verdikking der vogten. Zelden ontdekt men dezulken, welke van eene ſcherpte der vogten gebooren worden, en nog veel zeldzaamer die, welke haaren oorſprong verſchuldigt zyn aan eene ſpanning der vaſte, en droogte der vloeybaare, deelen. Van deeze zelfde oorzaak moet men ook afleiden, dat de inwooners onagtzaam en luy zyn. De gemeenſte ziekten zyn de anderendaagſche en derdendaagſche koortſen, rot- en kwaadaartige koortſen, verſtoppingen in veele ingewanden, de aamborſtigheid, de geelzugt, bleekheid, zwelling der beenen, de waterzugt, koude gezwellen, beroerte, verlammingen, zinkingen op de borſt, tand- en rheumatieke pynen. De lugt kan nog veel verergeren door de uitwaaſſemingen van verrotte lighamen, deels van het geen het water, als hetzelve 't land overſtroomt heeft, overlaat, deels van het geen uit de twee vleeſchhallen komt, en door de rievier niet word wechgevoert; als ook om dat men, digt by de ſtad, de paarden, welke geen dienſt meêr konnen doen, dood, en derzelver krengen aldaar laat leggen; en in de kerken de lyken begraaft, welke, ſchoon onder den grond leggende, egter de lugt in de kerken, en vervolgens die van de geheele ſtad bederven (*). De lugt word ins-

Pag. 113.
Pag. 115.
Pag. 118.

(*) In het jaar 1765. heeft het Parlement van Parys bevoolen, agt begraafplaatſen te maaken buiten de ſtad, en niemand in de Kerken te begraaven, ten

insgelyks veel bedorven door dat men de hennip laat rotten in de rievier, digt by de ſtad, die van zich zelve niet gezond is, om dat ſy zeer veel volk bevat, de huizen digt, hoog, de ſtraaten nauw zyn, en in dezelven veele werklieden woonen, welker handwerken eene kwaade reuk hebben. Door de ſtad zeer zindelyk te houden, zoekt men de lugt gezonder
Pag. 120. te maaken. Het water, welk de inwooners konnen gebruiken, is drieërley, put-water, bron-water, en dat van de *Saône*. Het eerſte is 't meeſt in gebruik, en 't ſlegſte, om dat de grond van de ſtad alleenlyk beſtaat uit opgehoopte ſlegte aarde, welke met veele kwaade zaaken doortrokken word. In dit water zoekt de Schryver de oorzaak van den ſteen, welke
Pag. 122. zeer gemeen is. Het bron-water verdient eene plaats tuſſchen het put-water, en dat van de *Saône*; het zelve kan niet zeer aangepreezen worden. Het water uit de *Saône*, die haaren oorſprong heeft van de bergen in Switzerland, is troebel, wanneer dezelve zwelt, na zwaare regenvlagen, ſtormen, of het ſmelten van de ſneeuw op de bergen, waar door ſy des zomers zeer ſchielyk ongemeen opgezet word. De grond van de Rievier beſtaat uit fyn zand, en is op verſcheide plaatſen zeer ſlykerig, en op denzelven groeijen veele planten. Derzelver loop is zoo traag, dat men, by ſtil weêr, nauwelyks met het oog onderſcheiden kan, van waar ſy kome. Ook bevat ſy veel viſch. Het blykt dus, dat dit water ook niet in alle opzig-

ten

ten zy daar voor twee duizend livres betaalt worden. De nadeelen van het begraaven in de Kerken is door veele zeer duidelyk aangetoont.

ten goed is, en wanneer men hetzelve onderzoekt met het *oleum tartari per deliquium*, dan word hetzelve ook eenigzins troebel. Hetzelve is egter tamelyk goed, wanneer men het eenigen tyd laat uitzakken, of door zand laat loopen, en boven de ſtad laat ſcheppen.

Waarneemingen over verſcheide ziekten; door den Hr. DE LOISY. *Berigt van eene ziekte, welke algemeen geregeerd heeft te Buxy, en in eenige nabuurige dorpen, in het jaar* 1763. De ziekte begon met eene geringe aanhoudende koorts, welke zich tegen den avond verhief, zonder huiveringen; de lyders waren buiten gemeen afgemat, en hadden zeer zwaare hoofdpyn; ſy klaagden over eene zwaarte in de maag, benauwtheden voor het hart, en poogingen om te braaken. De ziekte bleef in deezen ſtaat zes of zeven dagen; na deezen tyd wierd de koorts zeer ſterk, de verheffingen des avonds waren zwaarder, en voornamentlyk om den anderen dag; de huid was droog en heet, de tong zwart, droog, en als geſpleeten; de lyders waren altyd ylhoofdig, meer of min naar maate van de koorts, ſlaapenloos, de buik wierd geſpannen, pynelyk; daar by kwam de loop, met buikpynen; de ſtoffe, welke ontlaſt wierd, was zwart, ſtinkende, en in dezelve waren ſomtyds wormen: het zenuwgeſtel was ſterk aangedaan. Dus was de ziekte eene ontſteekings- en rot-koorts, met wormen verzeld, waar van de oorzaak, in de eerſte wegen huisveſtende, zich meêr en meêr ontwikkelde, en eindelyk al het bloed deed ontaarten. Wanneer men de ziekte in den beginne te keer ging, had men niet veel te vreezen, doch dezelve wierd kwaadaartig, wanneer de

Pag. 125.

kwaade ſtoffe reeds tot in het bloed was doorgedrongen. De zevende, negende, elfde, en veertiende dagen, waren de ſlimſte. Na deezen tyd had men weder hoop, doch 'er wierd ook tyd vereiſcht, eer de lyders herſteld waren. Tot de geneezing wierd vereiſcht, de eerſte wegen aanſtonds te zuiveren, door een zagt braakmiddel, de *Ipecacuanha*, en hetzelve te herhaalen, zoo dikwils de natuur zulks ſcheen te vereiſchen door de pyn voor het hart, en de poogingen, om te braaken. Vervolgens kwamen te pas zagte buikzuiverende middelen, gepaard met die welke de wormen tegengaan, welke gegeeven moeſten worden op den dag, wanneer de koorts 't minſte was. Tuſſchen beide zyn gebruikt ſlikbrokken uit de Rhabarber, *corallina*, *merc. dulc.* en *ſyr. cichor. comp.* De gewoone drank was verkoelende, en de verrotting tegengaande, en vervolgens wierd eene goede levensregeling voorgeſchreeven. De aderlating is alleen verrigt, wanneer de koorts zeer ſterk, en de lyder te gelyk ylhoofdig was.

Pag. 128. *Hiſtorie der Kinderpokjes, welke geregeerd hebben te Challon-ſur-Saône in het jaar* 1764. Omtrent Mey begon de ziekte zich te openbaaren, en was zeer goedaartig, met het begin van July was dezelve zoo algemeen, dat eenigen, die de ziekte
Pag. 130. reeds gehad hadden, voor de tweede reize door dezelve wierden aangetaſt; van dag tot dag verergerde de ziekte, de pokjes wierden ſamenvloeyende, en zeer gevaarlyk, gelyk de Schryver met de twee volgende gevallen beveſtigt.

Eene Juffrouw van twee- en twintig jaaren, de ſtonden geregeld hebbend, zedert langen tyd van eene tamelyke gezondheid, was onderhevig aan doofheid, flauwtens, krampen in de armen

en

en beenen. In April wierd de Schryver tot haar geroepen, wanneer ſy zulke zwaare ſtuipen had, dat dezelve met de vallende ziekte overeen kwamen. De mond was geſlooten, de ademhaaling moeyelyk, het vermogen van haare zintuigen veel verminderd. Door den reuk van azyn, geeſtryke wateren, wryvingen der leden met warme doeken, kwam ſy tot zich zelve. Haar hoofd bleef na deezen aanval zwaar, ongemakkelyk, en de geheele linker zyde was zoo doof, dat ſy zich nauwelyks overeinde houden kon. De Schryver liet haar eene groote aderlating op den arm doen, en dezelve des avonds op den voet herhaalen; den volgenden dag was ſy beter, maar haar hoofd altyd eenigzins belemmert, waarom de aderlating wederom herhaald wierd. Ook ſtelde de Schryver een braakmiddel voor, doch, dewyl ſy zeide eene breuk te hebben, gaf hy liever een buikzuiverend middel. Verder liet hy haar gebruiken afkookſels, met de *radices pæoniæ maris*, *valerianæ*, *folia Cichorei*, *betonicæ*, & *flor. tiliæ*. Tweemaal 's daags bediende ſy zich ook van een bad, en daarna dronk ſy wey, waar in gedaan waren de bloemen van de geele *Gallium* (*caille-lait*), en te vooren liet hy haar ook nog gebruiken twintig greinen van het *pulvis de Gutteta*, ontbonden in een' lepel vol water van oranje-bloemen. Terwyl ſy deeze middelen gebruikte en de voorgaande toevallen niet meêr bemerkte, kreeg ſy den 6. July des nagts eene zwaare koorts, welke door eene huivering wierd voor af gegaan. Des morgens was de huid heet, de pols ras, het hoofd zeer pynelyk, het aangezicht rood en ontſtooken, de oogen helder, het geheele lighaam onruſtig en vermoeid, en ſy klaagde ook over pyn in de len-

lenden. Men liet eene aderlating verrigten. Tegen den middag was de huid vogtig, de Schryver herhaalde de aderlating, en liet een lavement zetten; tegen den avond vermeerderde de koorts, de nagt was zeer onrustig, en de lyderesse eenigzins ylhoofdig. Den volgenden dag wierd eene ader geopend op den voet, en kort daarna ontdekte men eenige kleine puistjes rondom den neus, welke zich vermeerderden op het aangezicht, de borst, en armen; men zag, dat het pokjes waren en dus begon de uitbotting op het midden van den tweeden dag. Op den zesden dag vermeerderden alle toevallen, de koorts was zeer sterk, de huid brandende, de slikking moeyelyk; verkoelende spoeldranken, weekmaakende clysteeren, wierden gebruikt; dewyl de nagten onrustig waren, gaf hy tegen den avond den *Syr. de nymphæa*, eenige droppelen van den geest van zwavel, tien greinen *sal. sedativus*, en twintig droppelen van het *liq. anod. min. Hoffmanni.* Den zevenden was het aangezicht en de hals ongemeen gezwollen, de verettering begon, de slikking was byna onmogelyk, de kwyling zeer sterk. Den agtsten zwollen ook de handen, de kwyling wierd minder, de slikking bleef zeer moeyelyk, en de lyderesse had vier of vyf ontlastingen. Den negenden verminderde de kwyling sterk, de slikking wierd gemakkelyker, de ademhaling scheen meêr belemmert; het aangezicht was zoo zeer gezwollen en gespannen, dat hetzelve op verscheide plaatsen openberste, en de etter daar uit liep, de koorts bleef sterk, sy had veele ontlastingen, en waterde dikwils, doch weinig op eens. De Schryver gaf haar, in plaatse van de wey, die tot hier toe gebruikt was, eene

potio

potio absorbens & cardiaca; eenige puiſtjes op het aangezicht wierden geel en droogden. Den tienden was de nagt veel geruſter geweeſt; de kwyling hield op; maar alle andere toevallen hielden aan, doch den geheelen dag was de lyderesse veel geruſter, en vooral tegen den avond; ſy ſcheen ook meer by haare kennis te zyn. De puiſtjes op het aangezicht droogden, doch hetzelve ſlonk en rimpelde. Na tien uuren des avonds wierd ſy zeer huiverig, de pols veranderde, ſy wierd ylhoofdig, en de borſt vol. Van dat oogenblik was alle hoop verlooren, de lyderesse verminderde, en ſtierf omtrent agt uuren des morgens. Geduurende de geheele ziekte bemerkte men geene ſtuipen.

Den een- en twintigſten van dezelfde maand Pag. 134. wierd een jongeling van elf jaaren, die op ſyn zesde jaar de kinderpokjes reeds zeer ſterk gehad had, ziek. Hy had des morgens walgingen, en braakte veel gal, in den nagt kreeg hy veel koorts, en braakte nog den volgenden morgen. De koorts was toen zeer ſterk, de oogen waren levendig, doch het wit was eenigzins geel; in den namiddag klaagde hy over pyn in de lenden, en daarom liet de Schryver hem een buikzuiverend clyſteer zetten, welk hem veel verligte. Den derden dag had hy des nagts veel koorts, ylde een weinig, en had ook walgingen, men liet hem gebruiken drie greinen *kermes minerale*, en deeze verwekten eenige ontlaſtingen van boven en van onderen. In den namiddag zag men eenige puiſtjes in het aangezicht, des avonds was derzelver getal op het aangezicht, de borſt, en handen zoo groot, dat men duidelyk zag, dat het de pokjes waren, en dat ſy zouden ſamenloopen. Den vierden was het

het geheele lighaam vol, maar vooral het aangezicht; de koorts was groot, de keel wierd pynelyk, en men gaf hem verkoelende dranken, en mond-ſpoelingen. Den vyfden was de keel buitengemeen ontſtooken, de ſlikking zeer moeyelyk; men bemerkte geene kwyling; de koorts was egter vermindert, het aangezicht ontſtooken, en de oogleden ſterk gezwollen. Men liet een clyſteer zetten, en een lauw voetbad gebruiken. Den zesden was de nagt geruſter geweeſt; de keel minder pynelyk, de ſlikking gemakkelyker, en de kwyling begon; het aangezicht zwol ſterk, als ook de oogleden. Den zevenden wierd de koorts ſterker; de puiſtjes begonnen wit te worden, de pyn in de keel verminderde merkelyk, en de kwyling hield aan. Den agtſten was de koorts zeer zwaar, de hitte groot, de huid brandende, het aangezicht zeer ontſtoken; de pyn in de keel bleef wech, de kwyling verminderde, en de lyder dronk, gelyk ook de voorgaande dagen, by aanhoudenheid wey, waar by gedaan wierd de *Syr. Cariophyll.* Den negenden was de koorts even ſterk, de kwyling hield op, en de verettering ſcheen geſchied te zyn. Den tienden was de nagt zeer onruſtig, de lyder loosde veel water, de handen zwollen, eenige puiſtjes op het aangezicht wierden geel, en het aangezicht ſlonk eenigzins, hy gebruikte eenen verkoelenden drank. Den elfden bleef de koorts zeer ſterk, de lyder loosde byna geen water; omtrent tien uuren des morgens raakte hy aan het ylen, doch dit duurde niet lang. De borſt was vry, de buik zagt, de koorts niet vermeerdert; de puiſtjes vol en opgezet. Des middags, en vooral tegen den avond, was hy ook tamelyk

wel

wel. Den twaalfden was de nagt geruſt, de lyder waterde ongemeen veel, de koorts was veel minder, de handen ſlonken, en eenige korſten vielen van het aangezicht. Den dertienden ging alles beter, en de pis bleef rykelyk ontlaſt te worden. Den veertienden was ook alles wel, de pis minder; hem wierd een clyſteer gezet, en den volgenden dag gegeeven de *caſſia* en *manna*, welke drie of vier ontlaſtingen verwekten; den zeſtienden was hy volmaakt wel, en den zeventienden gebruikte hy nog eene buikzuivering, welke ſterker was.

Waarneeming van eene ontſteeking op de borſt. Dezelve genas en eindigde door een rykelyk zweet, waar toe de kampher ook van nut was geweeſt. Pag. 137.

Hiſtorie van eene ontſteeking der maag. Door aderlatingen, verkoelende geneesmiddelen, ſtoovingen, wierd deeze ziekte, die door heete middelen kwalyk behandelt, en reeds door de ſprouw verzelt was, geneezen. Pag. 140.

Berigt van eene rotkoorts. Het bloed, welk tien dagen, na dat de lyder was ziek geworden, afgetapt wierd, was zeer ontbonden, en ging in weinig tyds tot verrotting over; de lyder had ſterke bloederige afgangen, de pis was troebel, doch zonder grondzetſel, de pols ras, klein, ongelyk. Door hartſterkende, en de verrotting tegenſtaande, buikzuiverende middelen, verminderden de toevallen, en de lyder genas. Pag. 143.

Aanmerkingen omtrent de goede uitwerkingen van de Spaanſche vliegen in de Rheumatismus. In eene zwaare pyn op de borſt, die door de aderlatingen, verzagtende, buikzuiverende middelen, en clyſteeren, niet verminderde, waren ſpaanſche vlieg-pleiſters, op de plaats gelegd, van groot Pag. 147.

groot nut. Zedert langen tyd heeft men in de Hoſpitaalen gezien het nut der ſpaanſche vliegen in deeze ziekte, zelfs wanneer de ſtoffe op de ingewanden is gevallen; doch dan heeft men groote omzigtigheid te gebruiken, en de verettering lang te onderhouden.

Pag. 149. *Waarneeming van eene vryſter-ziekte.* Eene Juffrouw, ruim zeven- en dertig jaaren oud, tot hier toe wel geregeld, had verſcheide toevallen van deeze ziekte, doch vooral eene zwaare buikpyn, na een' ſchrik ontſtaan. Door verzagtende, verkoelende, middelen, en zulke, welke de ſtuipen tegengaan, bragt men geen nut aan, maar door een bad, welk dikwils herhaald wierd, genas de lydereſſe volkomen.

Pag. 152. *Verhandeling over de legging, lugt-geſteltheid, en wateren van de Stad Toulon; door den Hr.* de la Berthonie. De Stad Toulon is gelegen aan den voet van eenen hoogen berg, welke dezelve voor de ſtormen uit het Noorden beſchermt, terwyl andere, naaſtgelegen, bergen, dezelve behoeden voor die uit het Weſten; aan de Zuid-zyde beſchermt insgelyks een hoog gebergte de Stad, de haaven, en reede voor de ſtormen uit het Zuiden, zoo dat de Stad, aan alle zyden bedekt zynde, zelden eenig nadeel leid door zwaare onweêren, die aan andere Landen zoo veel nadeel aanbrengen, en derzelver reede van eene volmaakte zekerheid is. De andere winden, tegen de bergen gebrooken wordende, verliezen veel van hunne kragten; en de Stad heeft dus altyd eene gematigde lugt-geſteldheid: de ſterkſte koude, welke men des winters gewaar word, word aangebragt door den Noorden wind, welke, komende over de bergen van Op-

Opper-Provence de koude aanneemt van de ſneeuw, waar mede dezelven dan zyn bedekt; doch deeze onguurheid van de lugt word doorgaans verbetert door de hitte van de Zon, terwyl de beweeging, welke altyd het Zee-water verzeld, de wolken op het land ver van de kuſten afdryft, en de lugt van de Stad helder houd. Doch dit voordeel heeft ook ongemakken; indien de dagen helder en warm zyn, komen 'er des nagts koude winden op, welke aan de wyngaarden en boomen ſchadelyk zyn, en de inwooners aan verkoudheden bloot ſtellen, dewyl de uitwaaſſeming, die over dag rykelyk is, des nagts eensklaps belet word. De zomer, ſchoon buiten gemeen droog zynde, is niet zeer heet; men bemerkt dan byna altyd eenen gematigden wind, welke van uur tot uur veranderd, en den loop van de Zon volgt: als de Zon opkomt waaid de Ooſten wind, van tien tot vier uuren bemerkt men den Weſten, en van dien tyd word dezelve door den Zuiden wind vervangen, welke aanhoud tot dat de Zon ondergaat. De Zuiden wind is de ſterkſte, en, daar dezelve uit Zee komt, brengt hy ook mede wateragtige, zoute, en zwavelagtige, dampen; welke in den zomer het onweder, dat verſchrikkelyk is, aanbrengt, en eindigt met weinig regen, of zwaaren wind, die ſomtyds eenige dagen duurt, of met eene heete kalmte. De lugtgeſteldheid is des zomers en 's winters altyd zuiver en helder, bezwangert met zoutdeeltjes uit de Zee, maar weinig onderheevig aan verrotte uitwaaſſemingen. In den omtrek van de Stad is de grond droog, en dezelve zoude volſtrekt onvrugtbaar zyn, indien de natuur denzelven niet met veel water van de omleggende bergen voor-

Pag. 153.
Pag. 154.

zien had. Dit water, welk doordringd tusſchen de ſteenen en rotſen, word, een half uur van de Stad aan de Noord-weſt-zyde ontvangen in twee groote kommen, elk van veertig roeden, door de natuur zelve in de rotſen uitgeholt; van daar loopt hetzelve door eene onderaardſche buis tot in de Stad, en geeft water aan eene openbaare fontein in elke ſtraat. Men telt ruim honderd zulke fonteinen, welke deels tot een algemeen gebruik verſtrekken, deels by particulieren zyn. Daarenboven is aan de Noord-Ooſtelyke zyde van de Stad omtrent vyf- en zeventig roeden van haare muuren, eene andere vergaarplaats van water, welke aan eenige fonteinen water geeft, en van het gemeen geoordeeld word zeer heilzaam te zyn in koortſen. Hetzelve is zeer heet in den winter, en lauw in den zomer; daar in tegendeel het eerſt genoemde, insgelyks heet in den winter, verfriſchend is, geduurende de hitte. Het water uit beide is klaar, helder, ligt, en heeft in het geheel geen grondzetſel. Mineraal-wateren heeft men alhier niet. De aanhoudende regens konnen zekere byzondere ziekten veroorzaaken, doch dit heeft zelden by Toulon plaats, alwaar het van de lente tot den herfſt doorgaans zeer droog is; doch de meeſte ziekten, welke aldaar in den herfſt, winter, en lente waargenomen worden, zyn haaren oorſprong verſchuldigt aan de verandering, in de lugt door de hitte des daags en de koude des nagts veroorzaakt, terwyl de hitte en aanhoudende droogte die, welke des zomers waargenomen worden, voortbrengt. De eerſten doen de herſſenen, keel, en borſt aan; en dus zyn de hoofpyn, zwaarte in het hoofd, draajingen, beroerte (*apoplexia ſeroſa*), welke de ouden

Pag. 155.

den voornamentlyk aandoen, zinkingen op de oogen, ooren, tanden, en keel, zeer gemeen, gelyk ook de rheumatieke pynen, hoeſt, verkoudheden, vooral op de borſt, welke door eene kwaade geneeswyze zeer dikwils in eene longteering overgaan. De ziekten van den zomer doen de maag en darmen aan, en ontſtaan, deels door een onmaatig gebruik van vrugten, deels door eene ontaarting van de gal, door de hitte veroorzaakt. Dus bemerkt men dan heete, aanhoudende, koortſen, allerhande tuſſchenpoozende, zwellingen, de waterzugt, welke dikwils daar van de gevolgen zyn, aambeijen, verſcheide ſoorten van den loop, den rooden loop: Pag. 157. De Schryver klaagt zeer over de kwaade geneeswyze, waar van men zich in deeze Stad bediend, en verzekerd, dat dezelve veeltyds de oorzaak van de long-teering en uitdrooging is. Ook ſchryft hy aan dezelve toe de ſleepende Pag. 162. koortſen, welke zeer gemeen zyn.

Waarneeming over de verkoudheid, en koortſen daar uit ontſtaande, welke in het hoſpitaal der Soldaaten in Toulon geduurende de maanden January en February 1763. *geregeerd hebben, door den Hr.* DE LA BERTHONIE. Pag. 164. Van het begin van het jaar 1763. tot op het einde van February had men eene en dezelfde lugt-geſteldheid, altyd miſt, en zeer dikwils regen. De ſoldaaten, daar aan bloot geſteld, kreegen verkoudheden, welke zich onder drie verſchillende gedaanten vertoont hebben. By ſommigen ontdekte men alleenlyk hoeſt met eene geduurige niezing, traaning der oogen, pyn en zwaarte in het hoofd, vermoeidheid, doch zonder koorts; by andere wierd de hoeſt verzeld door eene koorts, wel-

ke in aart overeenkwam met de *Ephemera*, doch twee of drie dagen, met ongeregelde huiveringen, duurde, en verzeld ging met zwaare hoofdpyn, pynelyke vermoeidheid, beslagen tong. In eenigen was de hoest zeer zwaar, de koorts verhief zich alle avond; het hoofd was zoo zwaar en pynelyk, dat de lyder sliep, of ylde. Aan een van beide zyden van de borst of op den mond van de maag bemerkten sy eene vliegende pyn, welke zich by eenigen uitstrekte tot aan de nieren, en den buik, welke
Pag. 165. dan zeer pynelyk, doch niet gespannen was. De fluimen waren somtyds, door den geweldigen hoest, bloederig; de mond was leelyk, en de tong bedekt met eene slymerige, eenigzins geele, korst. Tot geneezing wierd vereischt, de ongevoelige uitwaassëming te herstellen, en het lighaam te verlossen van de kwaade stoffen, door de belette uitwaassëming in het lighaam gehouden. Daar de soldaaten, zweetdryvende middelen gebruikende, zich niet genoeg ontzien, heeft de Schryver met buikzuiverende syn oogmerk zoeken te bereiken. In de eerste soort
Pag. 166. wierden alleenlyk vereischt rust, buikzuiverende clysteeren, borstdranken, en eene goede levensregeling, door dezelven wierd verwekt die zagte uitwaassëming, waar van men de geneezing moet verwagten, en eene zagte buikzuivering volbragt dezelve. In de tweede soort verminderde eene aderlating de rasheid van de pols, en hoofdpyn. Verder gebruikte men een braakverwekkend en buikzuiverend middel uit de Zene-bladen, pyp-cassie, tamarinden, manna, en drie of vier greinen van den braakverwekkenden wynsteen, en door hetzelve wierden veele slymerige stoffen ontlast, en te gelyk de uitwaassëming

ming herſteld, welke, door openende borſtdranken, waar in vyf of zes greinen *kermes minerale* ontbonden waren, onderhouden wierd, terwyl men tegen den nagt door een zagt verdovend middel ſlaap bezorgde. De hoeſt, die ſomtyds overbleef, verdween door het gebruik van de melk. De derde ſoort vereiſchte omtrent dezelfde middelen, doch op eene onderſcheide wyze gebruikt. Twee aderlatingen Pag. 167. ſcheenen in den beginne noodig te zyn, vervolgens gebruikte de lyder het genoemde braakverwekkend en buikzuiverend middel, en andere verkoelende. Om den anderen dag gaf men eene buikzuivering, en gebruikte tuſſchen beide clyſteeren. Men genas dus de ziekte gemakkelyk, welke duurde tot den veertienden dag, ſomtyds wierd dezelve ook verhaaſt door eene aderlating, en afkookſel van den koorts-baſt, geduurende den loop der ziekte gegeeven. Al te ſterke aderlatingen waren ſchadelyk, gelyk ook een rykelyk gebruik van dranken, voor dat de wegen geopend waren, geen nut aanbragt. Men heeft geopend een lyk van hen, die aan de ziekte geſtorven zyn, welke de Schryver niet heeft konnen behandelen van het begin. Hy had alle toevallen van de derde ſoort, met eene *diarrhæa colliquativa*, verzeld door wormen. Men had hem driemaal op den arm, en eens op den voet adergelaten; doch alle hulp, welke men hem zogt aan te brengen, was vrugteloos; en hy ſtierf op den veertienden dag van de ziekte. Men vondt de long ontſtooken, als ook een beginſel van verettering aan de regter lobben, en aan de linker een begin van verſterving; de darmen en de lever aan haare holle zyde begonnen insgelyks tot verſterving over te

 gaan;

gaan; de maag ſcheen vry gezond, doch met lugt gevuld; de milt en herſſenen waren alleenlyk te veel met bloed opgezet.

Pag. 169. *Hiſtorie van eene epidemie, welke het gevogelte geduurende de maand Mey* 1763. *heeft aangetaſt; door den Hr.* DE LA BERTHONIE. De ziekten welke de dieren aandoen, zyn geenzins onverſchillig voor de Geneesheeren, en de Magiſtraats-perſoonen, die alles zoeken toe te brengen tot het welzyn van de menſchen; het gebruik, welk men van veelen maakt tot voedſel, zoude ons ook konnen blootſtellen aan de ziekte, welke ſy hebben ondergaan, en dewyl derzelver leeven afhangt van wetten, die ſy met ons gemeen hebben, zoo kan men door de onderzoeking van 't geen hun behoud, ook nieuwe ontdekkingen maaken in de Oeconomie van het menſchelyk leeven. Met deeze oogmerken zonden de Burgermeeſters in Mey 1763. aan den Schryver twee hennen, geſtorven aan eene ziekte; gemeen onder dit gevogelte. Hy opende dezelve beiden. By het onderzoek van het eerſte, vertoonde zich alle de in- en uitwendige deelen natuurlyk en gezond, behalven de lever, die vaſtgegroeit was; openende de buis, welke het eeten brengt uit den krop in de maag, vondt hy het einde van dit laatſte deel vogtig, paerſch, en flets, tot de uitgeſtrektheid van een vinger breette. Dit deel van beide zyden trekkende, kwam uit hetzelve etter, waar uit bleek, dat 'er eene verzweering in was. Deeze ontdekte men in beide hoeners; zoo dat de ziekte van dit gevogelte was eene ontſteeking van het genoemde deel, welke tot verettering overging, waar van de afgelegene oorzaak moeſt gezogt worden in het

het koorn, en de zemelen, waar mede men deeze dieren gevoed had, welke al te vogtig geweest waren. Om deeze dieren te geneezen, was 't best, hen te onthouden het koorn en de zemelen, en te geeven geduurende eenige dagen moeskruiden, welke het kwaade uit het lighaam zouden brengen, en de ontsteeking voorkomen. Verder moest men dit gevogelte voeden, tot dat 'er beter koorn was, met brood van gerst, en ander koorn, wel gebakken, en gewreeven, of met ryst.

Verhandeling over de legging, lugtgesteldheid, en wateren van de stad Ryssel; door den Hr. DESMILLEVILLE. Ryssel, de hoofdstad van Fransch-Vlaanderen, is eene groote, zeer fraaye, wel bevolkte stad, gelegen ter breette van 51 graden, en ter lengte van 22. De kleine Provincie, waar in dezelve gelegen is, is eene Landvoogdye, welke van het Noorden naar het Zuiden nauwelyks tien Fransche mylen lang is, en van het Oosten naar het Westen de breette heeft van zes mylen. Het land is geheel vlak, en men ontmoet niet dan kleine gebergtens. Ryssel legt omtrent in de midden op eenen moerassigen grond, en is dus gebouwt, deels op paal-werk, deels op buisen, welke gemaakt zyn, om het stilstaande water af te leiden. De stad is omtrent ovaal, derzelver straaten zyn open en zeer breed. De gebouwen zyn zeer geregeld, meest alle van twee verdiepingen, schoon hoog genoeg, om drie of vier verdiepingen te hebben, en langs dezelven loopt aan beide zyden van de straaten een riool. De Zuiden, Zuid-Westen, en Westen winden zyn de gemeenste; sy maaken dikwils de lugt vogtig, en brengen re- Pag. 172.

 gen

gen aan: na dezelven volgt de Noorden wind, die de koude, vorſt, en ſneeuw medebrengt. Wanneer de lugt zeer betrokken is, verzelt deeze wind regenvlagen, welke dikwils twee of drie dagen aanhouden. De Ooſten wind is de zeld-
Pag. 174. zaamſte. De veranderingen der ſaiſoenen zyn niet gevaarlyk; in het algemeen is de lente regenagtig, en koud; de hitte van den zomer is gematigd, doch het is zeldzaam, dat de lugt eenige weeken helder is, en, als de hitte zeer ſterk is, word dezelve wel haaſt gematigd door de onweersbuijen, welke de lugt dikwils vry koud maaken. In den herfſt is de lugt vry helder en zagt, tot op het einde van November. De winter is in 't algemeen meêr vogtig, en regenagtig, dan droog. De vorſt en ſneeuw beginnen gemeenlyk op het einde van December. In de lente, herfſt, en den winter heeft men ook miſt. De regen is voordeelig, en men heeft opgemerkt, dat, als 'er by heet en droog weêr ziekten regeeren, dezelven verdwynen, zoo dra het regend. Het water uit de gragten is voor de bier-brouwers en waſch-vrouwen goed; in elke ſtraat, en in elk huis, heeft men pompen, welke zagt, helder, gezond water geeven. In de Citadel is eene fontein, welker water yzer bevat. Het land, wel bebouwt wordende, is
Pag. 176. vrugtbaar. Het vleeſch is goed, en men heeft ook veel viſch. De inwooners zyn welgemaakt, hebben eene goede kleur, en zyn tamelyk groot; ſy zyn niet zoo teder, als de Franſchen, welke de Zuidelyke deelen van Vrankryk bewoonen, noch ook zoo dik en vet, als de Hollanders, maar ſterk geſpiert. Sy worden gemeenlyk oud, zyn vrolyk, en beminnen de vermaaken, zoo egter, dat ſy zich teffens ſterk op den

Koop-

Koophandel toeleggen. De vrouwen zyn groot, en welgemaakt, ſy krygen de ſtonden tuſſchen haar zeſtiende en agttiende jaar, en behouden dezelven geregeld, waar door ſy ook vry vrugtbaar zyn. Men ſpreekt van een' ſmid, die by drie vrouwen twee- en tagtig kinderen gehad heeft, en de Schryver weet, dat zeker koopman, by twee vrouwen, twee- en veertig kinderen heeft gehad. De vrouwen zoogen gemeenlyk haare kinderen. De gewoone drank is bier; de ſpyſen worden zeer vet gegeeten; de Champagne-wyn word 't meeſt gedronken. Het gemeene volk woont veel-al in kleine, vogtige kelders, waarin ſy met hun geheele huisgezin eeten, woonen, ſlaapen, zoo dat ſy eene ongezonde lugt inademen. Doch in het algemeen is de lugtgeſteldheid gezond. De inboorlingen hebben van de gewoone vogtigheid geen ongemak, en men heeft opgemerkt, dat altyd by langduurige droogte, of na een' langen, en harden vorſt, de heetſte en kwaadaartigſte ziekten de Stad en Provincie aangedaan hebben, waar van men in de jaaren 1740 en 1750 aanmerkelyke voorbeelden heeft gehad. Na den harden winter van het eerſt genoemde jaar kwamen kwaadaartige koortſen, gelyk ook op de groote droogte van 1750., welke in den omtrek van Ryſſel zeer ſterk regeerden. De vogtigheid van de lugt, ſchoon dezelve zeer ſterk zy, verwekt zelden heete ziekten, maar ſtelt de menſchen veel eer bloot aan ſleepende. In de lente zyn de Rheumatieke pynen, de jigt, tuſſchenpoozende koortſen, en ongemakken in de keel gemeen. De drooge en heete zomers verwekken gal- rot- en ſomtyds ontſteekings-koortſen. In den herfſt, op zoo eenen zomer volgende,

Pag. 178.
Pag. 180.
Pag. 181.

zyn de zieken zeer talryk, vooral, wanneer het niet regend; maar als dezelve gematigd is, zyn de gemeenſte ziekten de loop, en tuſſchenpoozende koortſen, welke in kwalyk geſtelde lighamen, en zulken, die aan den drank zyn overgegeeven, dikwils in de water-zugt veranderen. In den winter heeft men koortſen uit verkoudheden, zinkingen op de borſt, die in zwakke of ziekelyke menſchen dikwils den grond leggen tot de teering; de *rheumatismus*, met ontſteeking verzeld, word voornamentlyk geduurende den vorſt waargenomen; en in deezen tyd ſterven de meeſte oude lieden. Daar nu de lugtgeſteldheid den inwooneren zoo voordeelig is, haalen ſy zich in tegendeel door hunne ongeregelde levenswyze veele ziekten op
Pag. 182. den hals. Veelen, die zich in drinken en eeten te buiten gaan, ziet men aan eene beroerte ſterven. De aamborſtigheid is gemeen, en vooral by vrouwsperſoonen, welke dik zyn, en een zittend leven hebben omtrent haar vyf en veertigſte en vyftigſte jaar. Het gemeene volk word door de ſcheurbuik, rheumatieke pynen, aanhoudende rot- en worm-koortſen aangedaan; derzelver kinderen, vooral van zulken, die in kelders woonen, hebben de Engelſche ziekte, en ook wel kliergezwellen, welke egter veel zeldzamer zyn, dan op het land, en in het Ooſtenryks Vlaanderen. Het zittend leven, en het misbruik van thee en koffy, maakt de vrouwsperſoonen onderheevig aan opſtygingen, de ongedaantheid, en het water tuſſchen vel en vleeſch, vooral omtrent den tyd, wanneer de ſtonden ophouden. De mansperſoonen ziet men ook in deeze laatſte ziekte vallen, vooral zulken, die de geeſtryke dranken en den brandewyn mis-

brui-

bruiken, als ook die te veel bier drinken. Men begrypt uit dit alles, dat men niet zeggen konne, dat 'er in de ſtad eene byzondere ziekte regeerd; de eenige waar toe men zou konnen zeggen, dat de inwooners geneigt zyn, is de ſcheurbuik, welke zich vooral vertoont aan het tandvleeeſch, en welker voortgang bevordert word door de warme dranken, en de onagtzaamheid, om den mond zuiver te houden, doch het is zeldzaam, dat men by de Burgers de algemeene ſcheurbuik ontdekke. De ſoldaaten, die te Ryſſel komen, worden veeltyds kort daar aan ziek, deels door de vermoeidheid van den marſch, deels door de ontwikkeling van eene zieke ſtofſe, die reeds te vooren in het lighaam was; maar wanneer het garniſoen eenigen tyd in de ſtad geweeſt is, dan toonen de weinige zieken hoe gezond hun het land is. De ziekten, waar aan de ſoldaaten het meeſt blootgeſteld zyn, zyn de voorjaars-koortſen, welke alledaagſche, anderendaagſche of dubbele anderendaagſche zyn. De drooge zomers zyn hun even nadeelig, als de burgers; ſy verhitten zich ſterk door de beweegingen, en, dewyl ſy hun linnen zeldzaam verſchoonen, word de ongevoelige uitwaaſſeming dikwils belet, waar door ſy veeltyds aanhoudende rotkoortſen krygen. De herfſt is voor hun de nadeeligſte tyd; aan de eene zyde werken de vrugten, vooral die, welke voor den geringſten prys te krygen zyn, op de eerſte wegen; aan de andere zyde word de uitwaaſſeming belet; en dus ontſtaan de ontlaſtingen van groene gal, met koorts verzeld; de tuſſchenpoozende koortſen van alle ſoort, en ſomtyds aanhoudende rot- en worm-koortſen. De winter, byna altyd koud, vogtig, en miſtig, verwekt

wekt verkoudheden, zinkingen op de borst, rheumatieke pynen. Doch hunne posten, waar na toe sy dikwils zeer warm gaan, maaken hen meêr, dan de burgers, aan deeze laatste ziekte onderhevig. De ruiters zyn in den winter niet minder blootgesteld aan borstkwaalen; na dat sy langen tyd geweest zyn in de stallen, waar in de lugt vogtig en warm is, zyn sy dikwils genoodzaakt, zich schielyk aan de koude bloot te stellen. By weinige soldaaten ontdekt men de scheurbuik, ten zy sy uit zee-steden komen.

Pag. 184.

Gelyk nu de lugtgesteldheid van een land, deszelfs grond, en de levenswyze der inwooners, veele ziekten verwekt; zoo heeft de natuur ook daar in voorzien door verscheide producten, welke dezelve in elk land voortbrengt, en door een byzondere *instinctus*, waar door de inwooners zelve voor hunne gezondheid zorge draagen. Men ziet dit vooral in Ryssel, alwaar de inwooners dikwils buikzuiverende middelen gebruiken, in de lente en den zomer wey drinken, en verder veel versche groentens en rype vrugten eeten. Ook zouden sy nog meêr ziekten konnen voorkomen, indien sy gematigder leefden, zich wel kleedden, en hun lighaam zuiver hielden. De hemden van flanel zouden van zeer groot nut konnen zyn, om zich voor rheumatieke pynen en verkoudheden te wagten. Sy, die genoeg vermogen hebben, om wyn te drinken, zyn bevryd van eenige worm-koortsen, welke men onder het gemeen ziet regeeren. De heerschende ziekten, door eene ontaarting van de gal, in de heete en drooge zomers ontstaande, zoude mogelyk konnen worden voorgekomen, door zuuragtige dranken en kou-

koude baden. Dat de zuiverheid eene der voornaamste oorzaaken van de gezondheid is, is gebleeken in eenen heeten zomer, wanneer een Duitsch Regiment in Ryssel in garnisoen lag, waar van de soldaaten zich twee-maal in de week baaden, zynde toen het getal der zieken van dat Regiment de helft minder geweest, dan van de Fransche Regimenten.

By de heete ziekten moeten de aderlatingen niet te dikwils herhaald worden, de onzuiverheid der eerste wegen, en de belette uitwaasseming zyn de gemeenste oorzaaken, en een geneesheer moet daarom ook op dezelven 't meest acht geeven. Zoo dra de pyn door eenige aderlatingen verminderd is, moet men ontlastende middelen gebruiken, als den braakverwekkenden wynsteen, de *ipecacuanha*, de *cassia*, *manna*, rhabarber, tamarinden, en soortgelyken. Om deeze rede is men in het zyden-wee, en de longontsteeking, ook genoodzaakt een braakverwekkend middel te geeven. De gal- en rot-koortsen vereischen ook dezelfde middelen, zoo dra de quantiteit van het bloed verminderd is; anders krygt men toevallige ontlastingen, welke beletten dat de kwaade stoffe behoorlyk gekookt kan worden. Wanneer de ziekte ver gevorderd is, ziet men zich dikwils genoodzaakt, om spaansche vliegen te gebruiken, terwyl een afkooksel van den koorts-bast de geneezing bevordert. De rheumatieke pynen zyn dikwils op het einde van den herfst zeer hardnekkig; die, welke met ontsteeking verzeld zyn, vereischen herhaalde aderlatingen, weekmakende en zagte zweetdryvende dranken; de andere gehoorzaamen somtyds aan afkooksels van de *bardana*, wryvingen met zeep en brandewyn; en het leggen van

Pag. 186.

van flanel om het aangedaane deel. Als de pyn hardnekkig is, gebruikt men spaansche vliegpleisters, en kopglasen; ook is men dikwils genoodzaakt, middelen tegen de scheurbuik by de andere te voegen, naar maate van de gesteldheid der lyders. De warme baden, en de damp-baden zyn in beide soorten zeer voordeelig. De tusschenpoozende voorjaars-koortsen gehoorzamen dikwils aan eene aderlating, goede levens-regeling, en het sap der kruiden; wanneer sy aanhouden, heeft men buikzuiverende middelen, en eindelyk den koorts-bast noodig. De koorts blyft dan doorgaans voor altyd wech. Indien dezelve wederom komt, het geen niet gebeurt, dan by hen, die aan den drank gewoon zyn, of een ongemak in de lever hebben; dan gebruikt men een braakverwekkend middel, en blyft by de ontlastende; indien sy hardnekkig is, en den koorts-bast vordert, vermengt men denzelven met buikzuiverende middelen, als de Rhabarber, *pulvis cornachinus*, en *aloe*. De tusschenpoozende najaars-koortsen zyn veel hardnekkiger: derzelver behandeling verschilt nauwelyks van de voorgaande, maar men moet meêr omzigtigheid gebruiken omtrent de middelen, welke dezelven stuiten, en dezelven niet te vroeg geeven; dewyl de lyders anders des winters wederom instorten, of wel de geelzugt, waterzugt, aamborstigheid krygen. De koortsverdryvende middelen, welke in deezen tyd de voordeeligste zyn, zyn de bittere, met de openende. De Schryver gebruikt met voordeel een' slikbrok, bestaande uit een once kina, een dragme van het ammoniak-zout, en dat van alsem, agt-tien greinen van den *tartarus stibiatus*; waar van men driemaal 's daags een dragme gebruikt. Dit middel houd het lyf open, en

gaat

gaat de koorts zoo wel tegen, dat de Schryver Pag. 188. nooit eenen derden aanval, zelfs van de derdendaagsche koorts, na deszelfs gebruik waargenomen heeft. Om het water tusschen vel en vleesch te geneezen, gebruikt men afkooksels van de openende wortels, de *fructus alkekengi*, *millepedes*, Rhynsche-wyn, jenever, *spiritus salis dulcis*. In den buik-waterzugt voegt men by het genoemde afkooksel een poeder uit de *Jalapa*, *scammoneum*, *iris Florentina*, *hermodactyli*, *turbith*, *mechoacanna*, *cremor tartari*. Somtyds heeft men zich wel bevonden by het *vinum squilliticum*, en den *Spiritus Mindereri*. De waterzugt, die door eene openbersting der watervaatjes onderhouden word, en die, welke door roode vlakken verzeld word, is ongeneeslyk. De teering is somtyds geneezen, wanneer derzelve veroorzaakt wierd door eene terug gedreeve huid-ziekte, welke wederom verwekt wierd. Men is zeldzaam genoodzaakt de beroerte tegen te gaan door rykelyke aderlatingen op den arm, den voet, en de krop-ader, gelyk vereischt word, wanneer derzelver oorzaak eene volbloedigheid is. De meeste inwooners hebbe slappe vezelen, en zyn aan aambeijen onderworpen. By hen, die veel eeten, en in zulken, die aan draajingen in het hoofd onderhevig zyn, gebruikt men braakmiddelen, versterkt de lighamen, en bediend zich dikwils van spaansche vliegen en mostaart-pappen, terwyl het spawater de geneezing volbrengt. Veeltyds heeft men by oude lieden, en geleerden, alleen versterkende middelen noodig. In de aanvallen van vryster-ziekten gebruikt men *antihysterica*, vervolgens de *nervina* uit de gommen, en volbrengt de geneezing door de staalmiddelen, en beweeging. De klier-gezwellen

wor-

worden geneezen door het extract van de *cicuta*, volgens het voorschrift van Störk gegeeven.

Pag. 189. *Waarneemingen over onderscheide soorten van het zyden-wee, die in het Hospitaal der soldaaten te Ryssel geregeerd hebben in de maanden January en February 1763., door den Hr.* Desmilleville. De ziekten, welke in het Hospitaal in January 1763. geregeerd hebben, zyn zeer talryk geweest, en heet. De soldaaten klaagden over eene scherpe pyn boven en onder de tepel met eene doove pyn aan de geheele zieke zyde van het sleutel-been, tot aan de onderste valsche ribbe; deeze toevallen wierden welhaast gevolgd door eene sterke koorts, en byna altyd verzeld van een' sterken, droogen, hoest, die dikwils bloederige fluimen deed loosen. In eenigen ging voor de pyn in de zyde eene huivering, derzelver tong was beslaagen, en geel, de smaak bitter, sy hadden geduurig poogingen om te braaken, en kreegen eindelyk eenen galagtigen loop, waar by te gelyk wormen ontlast wierden: de pyn strekte zich uit naar de *hypochondria*, maar was niet zoo sterk, en wierd ook niet verzeld door eene zoo hevige koorts. In het eerste geval was dus eene zuivere ontsteeking tegenwoordig, welke in het laatste door eene verrotting verzeld wierd, welker zitplaats was in de eerste wegen, die schielyk in het bloed kwam, en alle de vogten tot bederving deed overgaan. Dus moest ook de geneezing verschillen. In een enkelvoudig zydenwee moest dezelve begonnen worden door eene groote aderlating aan de zieke zyde, welke na verloop van drie uuren herhaald wierd, ja somtyds binnen 24 uuren viermaalen in het werk gestelt moest worden.

den. Verkoelende dranken met salpeter, borstdranken, verzagtende clysteeren, en smeersels op het zieke deel met het *ung. popul* en *sal. saturni* wierden intusschen gebruikt. Wanneer de lyder door deeze middelen merkelyk verligt was, liet de Schryver hem alle twee uuren gebruiken vyftien greinen van een poeder, samengesteld uit het *antim. diaphor.*, *ocul. cancr.*, *corn. cerv. præpar.*, en *nitrum*; waar by somtyds eenige greinen *kermes* gevoegd wierden. Door dit poeder wierd de uitwaassëming rykelyk bevordert, en de fluimloozing gemakkelyker gemaakt. Alle toevallen verminderden tegen den zevenden dag, of ook somtyds op den negenden. Van vyftien lyders, van deeze ziekte geneezen, is 'er een geweest, waar by dezelve tot verettering was overgegaan, doch zonder eenige kwaade gevolgen; een aftreksel van kruiden, en het gebruik van melk hebben deeze en soortgelyke lyders hersteld. In de tweede soort wierd de geneezing insgelyks begonnen door eene aderlating, doch twee uuren daarna gaf men hen een braakmiddel, waartoe, uit oorzaake van den galagtigen loop, byna altyd de *ipecacuanha* verkoozen wierd. Dit middel heeft altyd van boven en van onderen ontlast kwalyk verteerde spysen, geele en groene gal, en somtyds wormen. Na de braakmiddelen zyn gebruikt amandel-melken, en dikwils zyn de lyders kort daar op bevryd geweest van pyn. Dit gebeurde voornamentlyk wanneer de lyders in het Hospitaal gekomen waren, zoo dra sy pyn in de zyde en koorts bemerkt hadden. In andere, die eenige dagen in hun quartier gebleeven waren, moest na het braakmiddel somtyds twee of driemaal de aderlating herhaald worden, eer de pyn

Pag. 191.

pyn verligt wierd. Deeze waren ook in groot gevaar; de koorts wierd zeer hardnekkig; hunne drooge en zwarte tong gaf de langduurigheid der ziekte te kennen, tusschen den zevenden en elfden dag vielen de lyders in eene ylhoofdigheid; en eindelyk openbaarden zich wateragtige, en rottige, ontlastingen. In deeze omstandigheden liet men hen drinken een afkooksel van ryst, waar by, op het einde der ziekte, doiren van eijeren gedaan wierden; het *decoct. alb. Sydenhami*, bereid met *aq. mercur.*, zuuragtig gemaakt door den geest van zout; en verder verkoelende dranken. Wanneer de kragten verminderden, en de ylhoofdigheid aanhield, nam men den toevlugt tot spaansche vliegen, welke aan de beenen gelegd wierden, en tot den koortsbast. Deeze ziekten zyn niet zoo gemeen, noch ook zoo hevig in de maand February. Van twee honderd soldaaten was twee derde gedeelte door de laatste soort van het zydenwee aangedaan, en agt zyn gestorven, waar van de een den agtsten dag van de ziekte niet berykt heeft, een ander op den vyftienden, en een derde op den zes- en twintigsten dag gestorven is. Men heeft hunne lyken geopend, en de oorzaak van den dood zeer klaar ontdekt. In de borst heeft men uitgestort vogt gevonden aan de pynelyke zyde, de long aan dezelfde zyde verettert, en verstorven gezien. De maag en darmen waren gevuld met groene stoffen, waar in veel wormen waren. In eenen was de lever zwart, en bros.

Pag. 193. *Waarneemingen over wormen.* Een Soldaat klaagde over pyn in de maag, en over eene kitteling, welke dikwils poogingen tot braaken verwekte, vooral na den eeten, wanneer hy genoodzaakt was de voedsels uit te braaken. Hy klaagde daaren-

enboven over een' kwaaden ſmaak, en zeide, dat hy wormen was kwyt geraakt. Deeze twee laatſte omſtandigheden deden den Schryver beſluiten, hem een braakmiddel te geeven; met dit middel gaf hy ook twee wormen over, en bragt agt dagen door zonder ongemak of braakingen. Na deezen tyd verhaalde hy, ſyn voedſel wederom te hebben uitgebraakt, en met hetzelve kwyt geraakt te zyn een' worm, die, na ſyn zeggen, gelyk was aan de twee voorgaande. Dezelve door den Schryver onderzogt zynde, wierd bevonden, een bloedzuiger te zyn, groot tien of twaalf leinen, en breed vier. Het berigt van den lyder deed vermoeden, dat hy dezelve in het lighaam had gekreegen met kwaad water by Duinkerken, gelyk ook alle ſoldaaten van ſyn regiment wormen loosden. Dewyl de lyder nog klaagde over dezelfde toevallen, liet de Schryver hem voedſels gebruiken, en rykelyk drinken, en een uur daarna drie greinen van den braakverwekkenden wynſteen geeven. Dit middel deed hem alle voedſels met veele groene ſtoffen uitbraaken, en van onderen verſcheide ſtoffen met dezelfde wormen looſen: naderhand klaagde hy niet meêr. De Schryver meent, dat men deeze kwaade eigenſchappen van het water zoude konnen verbeteren door azyn by hetzelve te gieten.

Waarneeming van eene verſterving, welke eene ſcheiding der ziekte maakte. Den elfden February 1763. bragt men in het Hoſpitaal een' ſoldaat van Normandie, die zederd vyftien dagen klaagde. Deeze man, die van een ſterk, bloedryk, temperament was, had de allerzwaarſte pyn in alle leden, vooral in de gewrigten; de ademhaling was kort en moeijelyk; de ſmaak bitter; Pag. 194.

zoo dikwils hy dronk, had hy poogingen om te braaken; de pols was hard, en de koorts ſterk. Hy wierd driemaal adergelaten binnen tien uuren; na de derde aderlating gebruikte hy een braakmiddel, welk veel groene gal ontlaſte. Des avonds ſcheen de lyder veel geruſter te zyn, maar op het voorſte gedeelte van den arm en voor-arm ontdekte men eene roodagtige ontſteeking. De Schryver merkte dit aan, als eene ſcheiding der ziekte, en liet hem amandel-melk drinken. Den volgenden morgen boodſchapte men hem, dat hy beter was, en den nagt wel doorgebragt had; ook vondt hy hem bedaard; doch ſyn aangezicht was bedekt met een koud zweet. Uit deeze toevallen voorzeide hy eene verſterving, en, den arm losgemaakt hebbende, vondt hy denzelven ook gegangræneert, en byna onbeweegelyk. Hy ſchreef hem voor een ſterk afkookſel van de kina, en *ſcordium*, liet ook op den arm goede ſtoovingen leggen: doch in den namiddag ſtierf hy, zes en dertig uuren na dat hy in het Hoſpitaal was gekomen. Men opende het lyk, en vondt de twee lobben van de long vaſtgegroeit; de maag en twaalfvingerige darm waren gevuld met groene gal. De blaas was ingetrokken, ook had de lyder weinig water geloosd.

Pag. 196. *Verhandeling over de legging, lugtgeſteldheid, en wateren van de ſtad Bitche; door den Hr.* LANDUETTE. *Bitche* is de voornaamſte ſtad van het Graafſchap van deezen naam, gelegen in eene ſoort van kom, omringt van vry hooge bergen, die met boſſchen bedekt zyn, aan den voet van eenen hoogen berg, en heeft de gedaante van een hoef-yzer. Het land is zeer hoog; en men

heeft

heeft waargenomen, dat de ſtad en het Graafſchap *Bitche* honderd en zeventien *toiſen* hooger legd, als Parys, en boven de oppervlakte van de zee, honderd drie en zeſtig *toiſen* en vier voeten. De grond is vrugtbaar, en brengt veel koorn voort, als ook aardappelen, welke het voornaamſte voedſel van den gemeenen man, en van byna alle huiſelyke dieren geduurende den winter, uitmaaken. Het yzer is het gemeenſte mineraal, welk men ontdekt. De lugt is ſcherp, doordringende, en des winters zeer koud; ſy, die dezelve inademen, zyn onderworpen aan eene verſtopping van de uitwaaſſeming, en aan de ziekten, die daar op volgen. Men is genoodzaakt, geduurende ruim agt maanden, vuur te maaken; men heeft in den winter, en de lente veel ſneeuw; de koude word veel vermeerdert door de Noorde, Noord-Ooſte, en Noord-Weſte winden, die de gemeenſte zyn. De hitte des zomers is zeer groot, doch word door den regen of het onweder gematigd. De wind maakt de lugt ook dikwils zeer ſchielyk koud. In dit ſaiſoen zyn de dampen 's avonds zeer ſterk, waar aan men zich, te ligt gekleed zynde, met gevaar bloot ſteld. In den herfſt, winter, en na de regens in de lente, heeft men ook dikwils dikke miſt, welke deels veroorzaakt word door twee ſtilſtaande wateren aan den voet van de ſtad, doch niet zeer ongezond is. Hoewel de ſchielyke verandering van de lugtgeſteldheid noodwendig ſchaade moet aanbrengen. Het water is in het algemeen gezond. Men ontdekt niet meêr, dan twee mineraal-wateren; het eene is eenigzins *bitumineus*, doch bevat meêr yzer; het andere, welk in de voorgaande eeuw geheel vernielt is, bevatte *petroleum*, welk voor-

Pag. 199.
Pag. 201.

komt uit een' zwarten, *bitumineuſen*, ſteen, die rykelyk in de bergen gevonden word. Voorheen waren deeze wateren zeer berugt. De inwooners van dit Graafſchap zyn zeer zagtzinnig, en hebben alle zugt voor de wapenen: ſy zyn in het goede ſaiſoen vry werkzaam, doch blyven in den winter by hunne heete kaghels, gaan niet uit, dan in de grootſte noodzakelykheid, en eeten grove voedſels.

Pag: 203. Aan dit Graafſchap ſchynt geene byzondere ziekte eigen te zyn, doch de inwooners zyn onderworpen aan verkoudheden, rheumatieke pynen, en huidziekten, met een woord, aan zulke ongemakken, welke ontſtaan door de belette uitwaaſſeming, en armoede. Somtyds heeft men heerſchende ziekten; nu en dan ontdekt men de ziekte, bekend onder den naam van *Plica Polonica*, doch dezelve word alleenlyk waargenomen by de inwooners der dorpen, op de bergen gelegen, en daar van heeft de Schryver omſtandig geſprooken in *Journal de Medecine*, *Octobre* 1761. (*) De *pleuro-peripneumoniæ putridæ en* ver-

(*) Verſcheide voorbeelden van een hairvlegt heeft men, volgens het verhaal van deezen Schryver, in het Graafſchap *Bitche* gezien; een geval word van hem op de aangehaalde plaats mede gedeeld, en dit ſcheen erfelyk te zyn, dewyl de moeder, oom, en twee moeijen van de vrouw, die daar van het onderwerp maakt, ook daar mede waren geplaagt geweeſt. De vrouw was twee en zeſtig jaaren oud, van een zeer teder temperament, geplaagd met zwaare hoofdpynen. Sy had reeds de vierde vlegt zederd haar zeſtiende jaar, en dezelve was zoo dun, digt aan het hoofd, dat ſy wel haaſt ſcheen te zullen afvallen, terwyl 'er reeds eene andere kleine op zyde was, drie duimen lang, om den-

verminosæ zyn ook zeer gemeen, en ſomtyds worden dezelven kwaadaartig, en met *exanthemata* verzeld. Deeze ziekten zouden konnen worden voorgekomen, indien men zich geduurende negen maanden zeer warm kleede; hartſter-

denzelfden plaats wederom in te neemen. Die, welke ſy had, toen de Schryver haar zag, was vier voeten lang, en twee duimen dik, voorzien met twee of drie breede knoopen; al haar overige hair was geen' voet lang. De ouders hadden altyd gezorgt, dat de vlegt niet afgeſneeden wierd, uit vrees, dat het gezicht zoude verlooren gaan. De voornaamſte oorzaak van dit ongemak word door den Hr. LANDUETTE gezogt in de morſigheid en de weinige zorg, welke men draagd, om de poren van de huid op het hoofd open te houden.

De Hr. C. F. SCHULZEN, (die in 1754. te Dresden heeft uitgegeeven: *Kurze Nachricht einiger beſondern zufälle ſowohl einheimiſcher als anderer Krankheiten, welche in dem Königreich Pohlen, inſonderheit aber in dem Groſſ-Herzogthum Lithauen pflegen wahrgenomen zu werden,*) ſpreekt daar in ook van de Poolſche hairvlegt, (*pag.* 64) en heeft daar omtrent ook eenige byzondere gedagten. Dit ongemak ontſtaat, volgens ſyne meening, alleen van het verzuimde uitkammen der hairen, en het reinigen van het hoofd, waar by eene tegennatuurlyke geſteldheid en taayheid der ſappen dikwils ook veel toebrengt. De menſchen zyn op die plaatſen aan meêr ziekten onderworpen, en hebben ook eene ziekelyke bleeke kleur, waarom het ongegrond is, gelyk ſommige meenen, dat dit toeval voor andere ziekten bewaard, en dat ſy, die daar mede geplaagt worden, voor het overige de gezondſte zyn. De kleverige ſtoffe, waar mede het hair als ſamengebakken is, komt uit de huid van het hoofd, en de uitwaaſſemende vogtigheid en het zweet zyn by de Poolakken altyd kleeverig, zoo dat, wanneer men hen eenige dagen een bosje hairen op het lyf bind,

ſterkende, en geeſtryke voedſels, als ook eenen zagten zweetdryvenden drank, gebruikte, en eindelyk de eerſte wegen zuiver hield. De lugtgeſteldheid heeft ook veel invloed op de geneezing der ziekten. Alleen by ontſteekingen wor-

deeze op eene byzondere manier verward worden, en te ſamen kleeven. Het afſnyden van de vlegt veroorzaakt geene toevallen, en, zoo deeze daarna ontſtaan, moet men dezelven veel eer toeſchryven aan de reeds voorhande ontaarting der ſappen, dewyl men menſchen vindt, die, by de zorgvuldigſte oppasſing, egter blind, lam, en op andere wyzen ongezond zyn. Als men onder de vlegt etter en bloed beſpeurt, zoo komt dit niet van de vlegt zelve, maar van het ongedierte, welk zich onder de verwarde hairen ophoud, de huid doorknaagt en wond maakt, 't geen dan nog vermeerderd word door het krabben. Nooit heeft de Hr. SCHULZEN gezien die ſoort van vlegt, van welke SENNERTUS ſpreekt, en die, afgeſneeden wordende, bloed en etter van zich geeft, hoewel hy 'er honderden heeft waargenomen. De Hr. VOGEL, dit werkje in ſyne *Neue medicinische Bibliothek. II. Band. pag.* 446. voordragende, voegt 'er onder anderen by, dat hy zeer twyfelt, of het verzuimde uitkammen der hairen dit ongemak zoude konnen voortbrengen, dewyl men. 1. Voor zoo verre uit de Hiſtorie van Poolen bekend is, voor de dertiende eeuw van dit ongemak niets heeft geweeten, en het niet waarſchynelyk is, dat de Polakken zich voor dien tyd meêr zullen gekamt hebben, dan na denzelven; en men. 2. Niet kan ontkennen, dat de hairvlegt ook waargenomen word by aanzienelyke menſchen, die hun hoofd zoo zuiver houden, als andere volkeren; 3. dat Duitſchers, die zich vermengt hebben met vrouwsperſoonen, die een vlegt draagen, hier door dit ongemak zich hebben op den hals gehaalt; gelyk de beroemde en geleerde Koninglyke Lyfartz C. H. ERNDT verzekerd in ſyn *Warſavia illuſtrata pag.* 158.

worden aderlatingen vereischt, doch in alle andere gevallen schadelyk geoordeeld, vooral wanneer de zinkingen, en verkoudheden, algemeen regeeren, en afhangen van eene vreemde stoffe, welke door de poren van de huid en de long in het lighaam komt, of als sy alleen de uitwerking zyn van de belette uitwaasseming. Dikwils heeft de aderlating de geneezing vertraagd; en integendeel zyn in deeze ziekten, en in de *febres catarrhales*, de weekmakende en zagte zweetdryvende middelen, als ook verzagtende clysteeren, zeer nuttig geweest, terwyl de lyders zeer warm, geduurende derzelver gebruik, in het bed moesten gehouden worden: naderhand wierd de *theriaca* in kleine giften gebruikt; en de buikzuiverende middelen alleen op het einde der ziekte gegeeven. De jigt vereischt geene aderlating, wanneer dezelve zonder koorts, roodheid, en spanning der gewrigten is, maar wel weekmakende, pisdryvende, verzagtende middelen, en vooral, in de pynen, wey met salpeter, vervolgens bloedzuiverende en zweetdryvende dranken; als ook opslorpende middelen met salpeter en het *antim. diaphor.* De buik moet intusschen door clysteeren opengehouden worden; de buikzuiverende middelen worden op het einde van de ziekte gegeeven. De mineraal-wateren en melk beletten, dat de ziekte wederkeerd. De hardnekkigste huidziekten vereischen middelen, welke men gewoonlyk tegen venus-ziekte, scheurbuik, en klier-gezwellen gebruikt, en by de andere in dit geval voegen moet. Men moet het langst aanhouden met buikzuiveringen, baden, mineraalwateren, en melk. De langduurige huidziekten schynen onderhouden te worden door

verſtoppingen in de lever. In eene *pleuroperipneumonia putrida*, wanneer de lyder vroegtydig in het hoſpitaal kwam, gaf de Schryver eerſt een braakmiddel, en liet hem denzelfden dag eens aderlaten, den volgenden dag ſchreef hy voor de zene-bladen met *manna*. Vervolgens liet hy hem, lepelswyze, gebruiken een afkookſel van de gezegende diſtel, en klaprooſen, waar by hy den ſtroop van heemſtwortel en weinige greinen ſalpeter voegde: in den beginne liet hy ook daar in ontbinden twee of drie greinen *kermes minerale*. Indien de pols het vereiſchte, ſtelde hy den tweeden dag wederom eene aderlating in het werk, doch zeldzaam wierd eene derde vereiſcht; en ſomtyds is 'er in het geheel geene in 't werk geſteld, of om dat de ziekte eerſt begon, of dewyl dezelve reeds te ver gevordert
Pag. 207. was. Indien hy voor eene verſterving vreesde, of dagt, dat de long door dikke ſlym overlaaden was, leide hy een ſpaanſche vlieg-pleiſter in de zyde op de pynelyke plaats, en ſomtyds nog twee aan de beenen, waar toe hy aanſtonds overgaat, als de lyder ſchynt te zullen ſtikken, de pols klein en tuſſchenpoozende is, indien hy weinig fluimen looſt, en de borſt reutelt. Hy gaat even ſchielyk tot dezelven over, wanneer, ſchoon de pols, eenigzins tuſſchenpoozende, nog eenige kragten te kennen geeft, de lyder de wangen paarſch heeft, roſſe fluimen opgeeft, die geene conſiſtentie hebben, en ſchielyk tot water overgaan: deeze toevallen geeven eene verſterving te kennen. De werking van de ſpaanſche vliegen word dikwils door openende borſtdranken bevordert: ook zyn pillen uit kampher en *antim. diaphor.* van veel nut geweeſt. Indien de ziekte verzeld word door wormen,

of kwaadaartig is, en zich te gelyk purpere vlakken vertoonen; laat hy de genoemde pillen gebruiken, voegende by de andere middelen ook zulke, welke de verrotting tegenſtaan, of andere naar verſchil der omſtandigheden. Indien de ſpaanſche vlieg-pleiſters nog niet gelegd zyn aan de beenen, wanneer de kragten ſchynen te verminderen, of men voor purpere vlakken te vreezen heeft, dan legt men dezelven aanſtonds aan: ook komt dan de wyn, in eene kleine quantiteit by de dranken gevoegd, zeer wel te pas. Wanneer deze ziekte door geene kwaade toevallen verzeld word, en alles wel gaat, legt hy geen ſpaanſche vlieg-pleiſter in de zyde, maar beſmeert dezelve met het *ung. Altheæ*, en geeft om den tweeden of derden dag een zagt buikzuiverend middel. Dikwils is de pyn in de zyde door een braakmiddel verdreeven. In ſommige jaaren gaat deeze ziekte zoo ſchielyk voort, dat men geen' tyd heeft, om middelen te gebruiken.

Waarneemingen by het openen van twee lyken, in het Hoſpitaal te Bitche, in de maand Maart 1763, *door den Hr.* LANDUETTE. Een man, buitengemeen veel brandewyn en wyn gedronken hebbende, kreeg eene groote hitte in de ingewanden en geduurige braakingen. Hy bleef in deezen ſtaat twee dagen, en wierd toen in het Hoſpitaal gebragt, alwaar hy na verloop van twaalf uuren ſtierf. Men had hem geene andere hulp konnen toebrengen, dan dat men hem eens had adergelaten, en toen wey met ſalpeter, en kleine giften van het *liq. anod. min. Hofmanni*, laaten gebruiken; ook had men dikwils verzagtende clyſteeren laaten zetten. Hy braakte al 't geen hy dronk aanſtonds uit. De kleine kromte Pag. 210.

van de maag, tusſchen de twee openingen, was ongemeen dik, zwart, verſtorven, en zeer hard; tusſchen de vlieſen was eene dikke, geelagtige, etter. De twaalfvingerige darm was bruin. In de borſt was alles vaſt gegroeit, de twee lobben van de long waren zeer zwart, ſterk met lugt opgezet, en ganſch verſtorven.

Een Grenadier wierd eerſt den vyfden dag van ſyne ziekte in het Hoſpitaal gebragt; hy was ongemeen kragtenloos, had eene zwaare koorts, en klaagde over ondragelyke hoofdpyn en ſterke pogingen tot braaken. De mond was zeer bitter, en ſyne neusgaten ſtonden wyd open. Des morgens gebruikte hy den braakverwekkenden wynſteen, welke eene goede uitwerking deed. Na den middag wierd hy adergelaten. Den volgenden dag gaf men hem een buikzuiverend middel. Des avonds was hy nog kragteloofer, dan te vooren; de neusgaten waren nog meêr verwydert, en uit dezelven liép dik, kleverig, ſnot. De hoofdpyn was nog ondragelyker, en de pols zeer klein. De Schryver liet ſpaanſche vlieg-pleiſters aan de beenen leggen, doch dezelven trokken niet, gelyk ook eene andere tusſchen de ſchouders geplaatſt, en de vereiſchte middelen geene uitwerking deeden. Hy kreeg eene ſlaapziekte, zwaare ſtuipen, en ſtierf eindelyk. De vaten van het dikke herſſenvlies, als ook die, welke over de oppervlakte van de herſſenen loopen, waren zeer opgezet met zwart bloed. Het genoemde vlies digt by de *ſinus longitudinalis* geopend zynde, kwam eerſt dik, zwart, bloed, en vervolgens roodagtige etter te voorſchyn van tusſchen de twee *hemiſphæria cerebri*. Voor in de herſſenen waren twee verzweeringen, gevuld met geele et-

etter. By de kleine herſſenen was een roodagtig dun vogt uitgeſtort. In dezelven waren ook twee verzweeringen; onder aan dezelven, gelyk ook aan de groote herſſenen, waren *hydatides*. Aan beide zyden was ook een roodagtig vogt uitgeſtort. De groote herſſenen hadden haare vaſtigheid behouden, doch de kleine waren zoo veranderd, als of ſy eenige dagen aan de lugt waren bloot geſteld geweeſt. De andere holligheden van het lighaam zyn niet onderzogt.

I I.

Obſervations on vapor-bathing and its effects: with ſome particular caſes, in which it was uſed with ſucceſſ. By JOHN SYMONS, *Surgeon. Briſtol, printed by Farley and ſold by Millar and White London.* 1766. 8°. *plag.* 7.

d. i.

Waarneemingen over het damp-bad, en deszelfs uitwerkingen, met eenige byzondere gevallen, waar in hetzelve met vrugt gebruikt is, door J. SYMONS.

Dat het damp-bad een zeer voortreffelyk middel is, en veele ongeneeslyke, langduurige, ziekten, wechneemt, hebben reeds veele geleerd, en zulks word ook door den Schryver in dit werkje met nieuwe gevallen beves-

veſtigd. Hy meent, dat 'er weinige ziekten
zyn, waar in dit middel niet helpt, en dat het
in ſommige geheel alleen te pas komt.

Pag. 1. Onder de ziekten, in welke de Schryver ver-
zekerd, het dampbad vooral heilzaam bevonden
te hebben, is vooreerſt de ontſteekings-koorts,
waar over hy in het eerſte hoofdſtuk zoo han-
deld, dat hy eerſt pryſt de ſchriften van hen,
die dit middel daar in hebben geroemt, en
daar by voegd ſyne waarneemingen, waar in hy
de geheele hiſtorie der ziekte, en alle midde-
len, die gebruikt zyn, opgeeft, en op deeze
wyze behandeld hy ook de overige hoofdſtuk-
ken, waar in hy van andere ziekten ſpreekt.
Omtrent het nut van een dampbad in eene ont-
ſteekings-koorts merkt hy in het algemeen
aan, dat door hetzelve de vezelen verſlapt,
en de ſtoffe, in de verſtopte vaten opgehouden
wordende, vloeybaarer gemaakt word, waar door
de werking der overige middelen ook aanmerke-
lyk bevorderd word.

Pag. 18. In het tweede hoofdſtuk ſpreekt hy van de
zenuw-koortſen, waar in hy ook dit middel
van het allergrootſte nut gevonden heeft, wan-
neer dezelven door eene ſterke ylhoofdigheid
Pag. 25. wierden verzeld. Verder komt het dampbad te
pas in koortſen, die met de toevallen van eene
long-ontſteeking verzeld worden; in de ont-
ſteeking van de keel, en in de jigt, waar van
Pag. 38. hy zulke zwaare aanvallen, dat de lyder ylhoof-
dig wierd, door dit middel heeft geneezen. In
Pag. 42. de kolyken is hetzelve van geen minder nut,
en het brengt ook veel voordeel aan in de
verlammingen, die na ſommige ſoorten, vooral
Pag. 46. na dat van Poitou, overblyven. De opſtopping
der ſtonden, dikwils na geene middelen luiſte-

rende, word veel al alleen door het dampbad volmaakt geneezen. De Schryver bewyſt dit door het voorbeeld van een meisje, twintig jaaren oud, en met de ſcheurbuik geplaagd, ſchoon ſy op het uiterlyk aanzien zeer gezond was, welke, na eene opſtopping der ſtonden, eene zwelling in de knie kreeg. Velerhande middelen vrugteloos beproefd, het gezwel eindelyk geopend, en het vogt uit het gewrigt ontlaſt zynde, liep de *ſynovia* geduurende vier maanden in eene zoo groote quantiteit uit hetzelve, dat, de lyderesſe volkomen uitgemergeld zynde, het afzetten van de dey noodzakelyk was, waar na men bemerkte, dat het onderſte gedeelte van het dey-been, de knieſchyf, en het bovenſte van het kuit en ſcheen-been, door de *caries* bedorven waren. De wonde byna geſlooten zynde, ontſtondt 'er ſchielyk eene verzweering, en men kon de wonde niet doen ſluiten, tot dat de Schryver een half bad gebruikte, 't welk vyf maalen herhaald zynde, begonnen de ſtonden, die zeer lang opgeſtopt waren geweeſt, zich wederom te openbaaren, en de lyderesſe genas kort daar na volkomen. In een ander geval verligte het bad de toevallen uit de opſtopping der ſtonden ontſtaan, ſchoon het dezelven niet deed te voorſchyn komen. In den witten vloed heeft dit middel niet minder voordeel aangebragt. Een meisje, met deeze ziekte geplaagd, baadde zich in de Zee, doch niet verligt zynde, en zich zeer ſlegt bevindende, vroeg ſy den Schryver om raad. Hy raadde weekmaakende ſtoovingen en eene verkoelende zalf om de ſcherpte van de ſtoffe, die ontlaſt wierd, en beval teffens, dat ſy, zich naar bed zullende begeeven, den waaſ-

Pag. 62.

ſem

ſem van aangeſtooken brandewyn, door middel van een pypje, geduurende een half uur, tegen het onderſte gedeelte van den rug zou laaten komen. De pyn in de lendenen wierd daar door verminderd; doch den volgenden morgen was de witte vloed ſterker; daar ſy te vooren gezond had uitgezien, was ſy nu zeer bleek, en de pis, des nagts ontlaſt, was even als dikke geley. Schoon de lydereſſe, het voorgeſtelde middel langer wygerende te gebruiken, hetzelve verwaarloosde, wierd van deezen tyd de kleur van het aangezicht egter rooder, en de vloed, die haar eenige maanden zeer afgemat had, geſtuit zynde, hielt de pyn in de lendenen ten eenenmaale op, terwyl de pis, de vyf laatſte nagten ontlaſt, eenen rottigen ſtank had. Een ander meisje had, na herhaalde druipers, zeer ſterk den witten vloed, en, ſchoon ſy verſcheide middelen gebruikt had, wierd ſy egter ſterk met pyn in de lendenen geplaagd. Hy liet een dampbad gebruiken van een afkookſel van rooſen-knoppen, en dit in de ſcheede komen, terwyl de aangeſtooke brandewyn, gelyk in het voorgaande geval, tot den rug bepaald wierd. Deeze middelen twee dagen gebruikt zynde, wierd de pyn in de lendenen beter, en hield eindelyk op, terwyl, deeze middelen drie weeken lang gebruikt zynde, de vloed byna geheel en al ophield, wordende de geneezing verder door een koud bad volbragt. Geduurende al den tyd, dat de lydereſſe den warmen waaſſem gebruikte, had de pis, gelyk in het voorgaande geval, eenen rottigen reuk.

Pag. 66. Vervolgens pryſt de Schryver het damp-bad in eene verzwakking der leden, *Rheumatimus*, zwe-

zwelling en waggeling der gewrigten, vastgroeijing derzelven, en in de Venus-ziekte. Hy beklaagt zich, dat men by Bath nog geen dropbad heeft (*).

III.

Quæstio Medico-Chirurgica: Utrum in pertinacibus capitis facieique doloribus aliquid prodesse possit sectio ramorum nervi quinti Paris? Præside GUILIELMO JOSEPHO DE L'EPINE, *Med. Doct. Proposita ab auctore* PETRO MARIA VEILLARD, *Parisino. Parisiis Typis Quillau.* 1768. 4°. *plag.* 1.

d. i.

De vraag, of men in hardnekkige pynen van het hoofd en het aangezicht eenig nut zoude konnen aanbrengen door de takken van het vyfde paar zenuwen door te snyden, onder voorzittinge van G. J. DE L'EPINE onderzogt door P. M. VEILLARD.

De Schryver volgt den Hooggel. Hr. MECKEL in 't geen hy van den loop van deeze zenuw, en derzelver takken zegt, en verhaalt dan drie Pag. 1.

(*) De Schryvers van de *Comment. Lips. vol.* XV. *p.* 3. *pag.* 544. verwonderen zich, dat de Hr. SYMONS de *Aeolipila* niet gebruikt heeft, en zeg-

drie gevallen, waar in deeze operatie is in het werk gesteld. Zeker man had, zederd veele jaaren, eene zwaare pyn in het aangezicht, en
Pag. 6. kwam te Parys, om aldaar een' Geneesheer raad te vraagen. Dees raade hem, de zenuw onder het oog (*nervus infra-orbitalis*) te laaten doorsnyden. Eenige dagen was hy zonder pyn, doch naderhand kwam dezelve zoo zwaar wederom, dat men besloot, de operatie te herhaalen; na deeze, en na de derde insnyding, vondt de lyder zich zoo wel, dat hy niet twyfelde, of hy was volkomen hersteld. Hy verliet Parys, doch moest naderhand nog twee maalen deeze operatie ondergaan, en in vervolg van tyd het bad
Pag. 7. gebruiken. Een ander lyder had zeer zwaare pynen in het aangezicht, na dat hem twee tanden waren uitgetrokken; alle middelen vrugteloos beproeft hebbende, nam hy ook synen toevlugt tot deeze operatie. De heelmeester maakte eene insnyding in de huid van het voorhoofd, volgens den loop der spiervezelen; sneedt de zenuw onder het oog door, maakte eene niet zeer diepe sneede schuinsch boven de kaak, en ook eene andere by het gat, waar in de *nervus maxillaris* gaat. Eenige dagen bleef de pyn wech, zoo dat de lyder meende, volkomen hersteld te zyn. Doch kort daar na kreeg hy wederom zwaare pyn, en stierf na twintig dagen. Een derde had zederd vyf jaaren zwaare pyn in het aangezicht, waar by kwamen stuipen, die de lippen, oog-leden, en neus op eene

gen, dat hun een kundig Heer verzekerd heeft, daar door ondragelyke pynen, en ziekten die na geene andere middelen luisterden, geneezen te hebben.

eene wonderlyke wyze vertrokken. Hy ondergong ook de operatie, en men ſneedt de *nervus frontalis*, *infra-orbitalis*, en *maxillaris inferior* door, en bragt een gloeyend yzer in de wonde. De lyder had geene de minſte verligting, en hy behield de pyn in het aangezicht, zoo als te vooren.

Uit deeze waarneemingen beſluit de Schryver, dat deeze operatie geen voordeel aanbrengt, maar in tegendeel veel eer ſchadelyk is. Pag. 8.

I V.

Quæſtio Medico-Chirurgica; an oſſibus extremitatum comminutis fragmentorum extractio? Præſide NATALE NICOLAO MALLET, *Doct. Med. propoſita ab auctore* JOANNE AUGUSTINO COUTAVOZ. *Pariſiis typis Quillau.* 1768. 4°. *plag.* 1.

d. i.

De vraag, of men, de beenderen der leden in ſtukken gebrooken zynde, de ſtukken moet wechneemen, onder voorzittinge van N. N. MALLET onderzogt door J. A. COUTAVOZ.

De Schryver meent, dat het beeter is, de ſtukken van het been in dit geval niet wech te neemen, maar aan de natuur over te laaten, om dezelve af te zonderen, die hier in veeltyds voldoende is, gelyk men zeer dikwils Pag. 2.

 ziet,

ziet, dat ſy vreemde lighamen, welke doorge-
Pag. 3. ſlikt zyn, na verſcheide maanden of door den natuurlyken weg, of door verzweeringen uit het lighaam brengt. Soortgelyke lighamen konnen langen tyd, ja ſomtyds geduurende het geheele leven, tuſſchen de ſpieren zich verborgen houden, zonder dat ſy eenig ongemak veroorzaaken; andere in tegendeel vertoonen zich door veele toevallen, en maaken zich eenen wech door de verettering. By het ontleden vondt de Hr. DESCEMET eene middelmaatige naalde in de *aponeuroſis* van de *muſculus plantaris*. Een werkman kreeg een ſcherp ſtukje glas in den voet tot boven op de *oſſa tarſus*, de wonde genas, en het gaan was hem niet moejelyk; na verloop van een jaar kreeg hy eene ontſteeking, waar op eene verettering volgde, hy ontdekte het ſtukje glas, en haalde hetzelve uit de wonde. Soortgelyk ſtuk heeft drie maanden lang gezeeten onder de *muſculus tenar*, alle de beweegingen van de hand wierden na behooren verrigt, daar ontſtond eene ontſteeking, verettering, en het vreemde lighaam wierd uit de verzweering gehaalt.

Pag. 6. Wanneer de loſſe ſtukjes been zwaare toevallen verwekken, dan doed men dezelven bedaaren, als men het deel behoorlyk en langzaam uitrekt, weekmaakende en verzagtende middelen teffens niet verzuimende. De natuur zal dan de ſchadelyke deelen wel uitdryven, of met de gezonde doen ſamengroeijen. Om dit te beveſtigen verhaalt de Schryver eenige gevallen, door ſyn' Vader waargenomen. Een man, in een ſteen-groef gevallen zynde, brak het ſcheen- en kuit-been; het been was in veele ſtuk-
Pag. 7. ken gebrooken, die door de huid ſtaaken.
Een

Een heelmeester, twintig dagen vrugteloos besteed hebbende, om de stukken op de plaats te brengen, en de toevallen, die van tyd tot tyd zwaarder wierden, te verminderen, riep den Vader van den Hr. COUTAVOZ. Hy vondt het lid gezwollen en paersch, eene splinter van het scheen-been uitpuilen, van het beenvlies ontbloot, doch aan den tusschenbeenigen band nog vast gehegt; de verettering van kwaaden aart voorspelde het vuur. Deeze toevallen maakten de wechneeming van het uitsteekende been, dat vyf duimen lang was, noodzakelyk. Andere stukken, door insnydingen los gemaakt, wierden op de plaats gebragt. Aan den agterkant waren veele verzweeringen; de koorts en alle toevallen waren zoo zwaar, dat men of de afzetting scheen te moeten onderneemen, of den dood te vreezen te hebben. De Hr. COUTAVOZ begreep, dat deeze toevallen ontstonden door de al te sterke samentrekking der spieren, hy dagt derhalven een middel uit, om het been, dat zes duimen korter geworden was, in eene tamelyke uitgestrektheid te houden. By de eerste uitrekking maakte hy hetzelve twee duimen langer; de pyn, koorts, en toevallen verminderden allengskens; de wonden wierden gemakkelyk geneezen. Dagelyks wierd het been zagtjes uitgerekt, tot dat het de vereischte lengtte had. De verettering deed verscheide stukken van het scheen en kuit-been te voorschyn komen; het weer is in de plaats van het been zoo hard geworden, dat de man volmaakt wel en regt opgaat.

Twee menschen te samen speelende, valt de een op den anderen. By den ondersten brak het scheen- en kuit-been in verscheide

ſtukken, in de huid was eene groote wonde. De inwendige belediging was zeer pynelyk. Men gebruikte aanſtonds wateragtige ſtoovingen, en rekte het been uit, om de toevallen, door de ſamentrekking veroorzaakt, voor te komen. De voornaamſte heelmeeſters raadden de afzetting. Op de ontſteeking volgden verzweeringen, en met de kwaade etter kwamen ſplinters van het been. De koorts nam toe. De Vader van den
Pag. 8. Schryver, deezen raad afkeurende, rekte het deel zagtjes uit, en daar door ſchikte zich alles ten goede. Hy ſtuitte de bloedſtorting, die dagelyks wederkwam, en genas de verzweeringen. Kleine en weinige ſplinters kwamen te voorſchyn, De lyder ging vry wel op dit been.

Het is dus beweezen, dat uit deeze handelwyze veel goeds voortvloeit, en men moet zich van dezelve niet laaten afſchrikken door de moeyelykheid, of door het gezag van andere; de geneezing is ſchielyker volbragt, en men heeft byna geene wanſtaltigheid te vreezen. Men moet egter hier in met omzigtigheid te werk gaan, en men zoude kwaalyk doen, als men de afzondering der ſchilfers aan de natuur overliet, wanneer groote bloedvaten gekwetſt waren, of de breuk tot in het gewrigt zich uitſtrekte, doch, deeze gevallen uitgezonderd, kan men beſluiten, dat het niet goed is, de ſplinters weeh te neemen.

V.

V.

Practical Directions, shewing a method of preserving the Perinæum in Birth, and delivering the Placenta without violence; illustrated by cases. By JOHN HARVIE. *M. D. Teacher of Midwifery. London printed for D. Wilson and G. Nicol.* 1767. 8°. *pag.* 48.

d. i.

Practicaale Handleiding, om ten tyde van de verlossing het opscheuren van den bilnaad voor te komen, en den moederkoek zonder geweld af te haalen; door J. HARVIE.

Men noemt eene verlossing natuurlyk, wanneer dezelve door de natuur verrigt word, doch daar uit volgt geenzins, dat de vrouwen veilig zonder hulp van vroedvrouwen haare kinderen konnen ter waereld brengen, maer 's moeders gezondheid en welzyn hangt van derzelver kundigheid af. Indien de verlossing aan de natuur wierd overgelaaten, zoude, uit hoofde van het natuurlyk maakſel van de buitenste opening der vrouwen, en de grootte van het hoofd der kinderen, by de geboorte, de bilnaad byna altyd opscheuren, op den tyd, wanneer het hoofd van het kind door de buitenste opening gaat, vooral by de verlossing van het eerste of tweede kind. Daar nu het behoud van

[Margin notes: Pag. 1. (beside "wanneer"); Pag. 2. (beside "buitenste")]

van de geheelheid van den bilnaad van het grootſte aanbelang is, moeten de vroedvrouwen hier op voornamentlyk acht geeven; en dit kan, na de gedagten van den Schryver, 't beſt geſchieden, wanneer men let op de volgende regelen, welke, gelyk de ondervinding leert, van groot gewigt zyn, en daarom van den Schryver ter overdenkinge aan alle konſt-oeffenaaren voorgedraagen worden.

Pag. 3. Zoo dra de kruin van het hoofd van het kind begint te zakken in de uitwendige opening, moet men dezelve alleenlyk trapswyze en langzamerhand doen voortgaan door de werking van de weën. Om dit na behooren te doen, moet de vroedmeeſter, de vrouw op de gewoone wyze in het bed hebbende laaten leggen, op elke weë nauwkeurig acht geeven, en, zoodra dezelve lang genoeg geduurt heeft, om het toompje van den bilnaad te ſpannen, de verdere werking van die weë geheel en al tegengaan, door de palm van de linker-hand met eene genoegzaame kragt tegen den bilnaad te houden. Door dit, by alle weën in acht te neemen, verwyderen zich de deelen van de vrouw allengskens zonder eenig gevaar; doch in de tuſſchenpoozingen der weën moet men den binnenkant
Pag. 4. van den bilnaad, en de geheele uitwendige opening beſmeeren met verſche reuſel, welke in dit geval het beſte ſmeerſel is. Wanneer de deelen door deeze manier trapswyze verwyderd zyn, zal de vroedmeeſter, door de palm van de hand op de voorſchreeve wyze daar tegen te houden, beletten, dat het voorhoofd van het kind van onder den bilnaad te voorſchyn kome, voor dat hy, door het voelen van het kuiltje van den nek verzekerd zy, dat de

kruin

kruin van het hoofd geheelyk onder de ſchaambeenderen van daan is. Op deeze wyze zullen de uitwendige deelen anderhalven duim weider geſpannen worden, dan anderzints zoude geſchieden, zoo men het voorhoofd liet gebooren worden op dien tyd, wanneer de kruin nog onder de ſchaambeenderen zit. De tuſſchenwytte in eene regte lein tuſſchen het voorhoofd van een kind en de kruin van het hoofd (als hetzelve ſyne natuurlyke gedaante niet verlooren heeft) is anderhalven duim grooter, dan tuſſchen het voorhoofd en het kuiltje van den nek, en dikwils vindt men in moeyelyke verlosſingen een veel grooter onderſcheid, dewyl dan het hoofd langer word, naar maate van de moeyelykheid, die 'er plaats heeft. Wanneer het hoofd van een kind zoo laag gevordert is, dat hetzelve de zagte deelen, welke het onderſte van het bekken vulden, in de gedaante van een gezwel uitzet, dan is de voornaamſte werking van eene weë, het hoofd te drukken tegen den bilnaad, en voornamentlyk tegen deszelfs rand of toompje. Deeze drukking nu zal grootelyks minder worden, zoo de vroedmeeſter naarſtig en zorgvuldig dit deel op de voorgeſtelde wyze onderſteunt, en te hulpe komt, terwyl hy ook de ſluitſpier van de ſcheede verwyderd, door dezelve naar agteren te drukken met de toppen van den duim en de vingers van de regter hand, van vooren en aan weerszyde van het hoofd van het kind geplaatſt. Zoodanig eene verwydering maakt eene genoegzaame ruimte, om de kruin van onder de ſchaambeenderen te laaten komen, en dus word de drukking op den bilnaad grootelyks verminderd. Als de kruin geheel onder de ſchaambeenderen

Pag. 5. Pag. 6. Pag. 7.

van daan is, 't geen de vroedmeester weeten kan, wanneer hy het kuiltje van den nek van het kind kan voelen, zal het voorhoofd, by elke weë, van onder den bilnaad beginnen voor den dag te komen, doch ook op deeze wyze moet de vroedmeester zulks maar zeer langzaam laaten geschieden. Door den top van den regter duim op het toompje te leggen, zal hy konnen weeten, hoe sterk hetzelve gespannen staat, en bepaalen, of hy geduurende de tegenwoordige weë het voorhoofd wat verder kan laaten voortgaan. Het voorhoofd zoo ver gevorderd zynde, dat de vroedmeester de fontanel van onder het toompje voelt komen, moet hy de vrouw raaden, maar zagtjes te dringen, en altyd in het-
Pag. 8. zelfde postuur te blyven; en dan moet hy zeer voorzigtig, met de palm van syne linker hand, den bilnaad naar agteren over het aangezicht en den kin van het kind laaten glyden, en door deeze manier komt men voor het gevaar, welk 'er ontstaat, als het aangezicht en de kin te schielyk gebooren word. De vroedmeester moet, om zich te verzekeren, dat hy den bilnaad wel naar agteren heeft doen glyden, een der vingeren van syne regter hand brengen onder de kin, waar door hy kan overtuigd worden, dat het toompje reeds over den mond heen geschooten is, om dat men veelvuldige voorbeelden heeft, dat hetzelve aldaar word tegengehouden, waar uit gevaarlyke gevolgen
Pag. 9. voortspruiten by eene volgende weë. Terwyl men deeze regelen in acht neemt, moet men te gelyk zorge draagen, dat de bilnaad zich niet te zeer verlenge van den tyd af, dat het hoofd eene drukking begind te maaken, tot dat hetzelve ten vollen gebooren is. Om dit oogmerk wel

wel te beryken, moet men, met de palm van de linker hand, den bilnaad eenigzins sterk agterwaerts naar den aars brengen, en aldaar zoo lang houden, als elke weë duurd. Dus zal de bilnaad grootendeels synen natuurlyken staat blyven houden, zonder dunner te worden, of zonder dat deszelfs vezelen van binnen verscheuren, het welk het droevige gevolg is van eene al te groote uitzetting deezer deelen. De Pag. 10. vroedmeester moet ook eenen enkelen, warmen, schoonen, linnen doek tusschen de palm van de linker hand en den bilnaad hebben; dewyl hy anders geen magt genoeg zoude hebben, om den bilnaad tegen te houden, en dus de voornoemde regelen niet konnen in acht neemen. Het hoofd gelukkig gebooren zynde, moet de vroedmeester de vingers van de regter hand, vork's-wyze aan eene zyde rondom den nek van het kind plaatsen, en hetzelve zagtkens naar buiten brengen, ligtende de borst op van den bilnaad, op de zelfden tyd, wanneer hy den bilnaad met de palm van de linker hand ondersteund. Somtyds leggen de handen en armen van het kind kruislings voor deszelfs borst, in dit geval moet men eerst de eene hand en arm, en vervolgens de andere, voorzigtig naar buiten brengen, voor en aleer men de voorschreeve manier, om het lighaam van het kind te verlossen, te werk steld.

Van de vroegste tyden af tot op de tegenwoordige, heeft men onderscheide gedagten gehad, Pag. 12. en verschillende aanwyzingen gegeeven, rakende de verlossing van den moederkoek. De eerste en mogelyk de gemeenste handelwyze is geweest, de *placenta* aanstonds na het kind te verlossen, Pag. 13. en

en om dit te volbrengen, hebben eenige geraaden, de hand terstond in te brengen, andere hebben gewild, dat men aan den nayelstreng zoude trekken, sommige, dat men de vrouw zou doen niesen, hoesten, braaken. De tweede manier is, dit geheele werk voornamentlyk aan de natuur over te laaten.

De manier, van de *placenta* te verlossen, kort na de geboorte van het kind, door de hand in de baarmoeder te brengen, om dezelve los te maaken, en uit te haalen, welke van veelen gehouden is, als eene goede en noodzakelyke behandeling, is met groote pyn en gevaar verzeld. De baarmoeder moet dus dikwils beledigd worden, waar op zeer ras eene versterving
Pag. 14. van het deel, en de dood konnen volgen. Doch, al geschied 'er niet eene zoo groote belediging, heeft men egter voor een ander gevolg, niet min gevaarlyk, schoon niet zoo schielyk doodelyk, te vreezen; eene ontsteeking, namentlyk, en de koorts, die daar door veroorzaakt word, en zoo gevaarlyk is, dat weinige dezelve overleeven, schoon door de bekwaamste geneesheeren van den beginne af alles aangewend zy (*).
De

(*) Voor eenige jaaren wierd ik geroepen by eene kraamvrouw, welke zes dagen te vooren zeer gemakkelyk verlost was van haar tiende kind, dat levendig ter waereld was gekomen. Doch de nageboorte was met zeer veel geweld en op eene ruuwe wyze te voorschyn gebragt, zoo dat de vrouw zeer zwaare pyn kreeg, waar op eene sterke ontsteeking van de baarmoeder volgde. In den beginne waren daar tegen alleenlyk, gelyk men zeide, eenige stroopjes, gebruikt. Alle in- en uitwendige middelen waren vervolgens vrugteloos, de buik zwol zeer sterk op, de ontlasting van de pis was zeer gering, doch
door

De ondervinding heeft den Schryver geleerd, dat de vrouwen zelden of nooit zoo volmaakt wel herstellen, als de hand ingebragt is, het zy om de *placenta* af te haalen, het zy om het kind Pag. 15.
te keeren, dan wanneer de natuur zelve haar werk heeft verrigt. De natuur kan na de verlossing van het kind nog wel iets meêr doen, sy is meesteres over haar eigen werk, en laat zelden na het uit te voeren, daarom is 'er ook geene rede, om deeze manier, al was dezelve met minder pyn en gevaar verzeld, altyd in het werk te stellen. Eenige van de bekwaamste verwerpen dezelve, en men heeft rede, te hopen, dat sy in het algemeen zal afgekeurt worden. Dezelve was door verscheide vooroordeelen ingevoerd: sommige vreesden, dat, als men Pag. 16.
eenigen tyd op de natuur wagte, de hand niet met zoo veel gemak voor de vrouw en voor zich zelven zou konnen ingebragt worden, dan wanneer zulks onmiddelyk na de verlossing van het kind ware geschied. Doch hier op is ge-
mak-

door middel van den *catheter* raakte sy ruim twee pinten kwyt. Uit de scheede liep een stinkend vogt. De vrouw stierf den negenden dag. De man stondt nog toe het lyk te openen. Ik vondt den buik zoo gezwollen, als van eene vrouw, die op het einde van de zwangerheid is. De maag en darmen, vooral de dikke, waren ontstooken, en zoo sterk opgezet, dat sy, zoo dra eene kleine opening in den buik gemaakt was, met veel geweld daar uit drongen. De baarmoeder had de grootte van het hoofd van een eerstgebooren kind, was van binnen geheel gegangræneert, en met eene groene stinkende stoffe gevuld; aan derzelver voorste gedeelte zat nog vast een stuk van de *placenta* en van de vliesen, zynde het overige met geweld daar afgescheurd. De baarmoeder was op den grond eenen halven duim dik.

makkelyk te antwoorden: een vreemd lighaam, in de baarmoeder opgehouden, zal de fterke famentrekking beletten, en dit kan derhalven niet gebeuren, zoo lang de *placenta* in de baarmoeder is, zoo dat men uit dit wagten weinig of geene zwarigheid heeft te vreezen. Men brengt, als eene andere rede, welke gegeeven word voor het inbrengen van de hand, aanftonds na de verlosfing, by, dat zulks moet gefchieden, om te weeten, of 'er nog een kind zy; doch hier toe is het onderflaan met eenen vinger genoeg, en zelfs ook deeze behandeling is niet noodzakelyk, alzoo men, de hand op den buik
Pag. 17. leggende, zoo 'er nog een kind is, hetzelve terftond zal ontdekken.

Sommige meenen, dat hun werk, met het uithaalen van de *placenta*, als de lyderes verlangt ruft te hebben, en van hunne pynigende handen bevryd te zyn, nog niet gedaan is, maar oordeelen, nog eene andere wreede bewerking te moeten doen, namentlyk, de baarmoeder te zuiveren, de hand voor de tweedemaal daar in te brengen, om eenig geronnen bloed, 't welk 'er in mogt zyn, af te haalen. Dit zeggen fy te doen, om de naweën voor te komen, terwyl dezelven hier door allermeeft veroorzaakt worden.

Pag. 18. Men kan te voren niet weeten, of de vrouw naweën zal hebben, of niet; men beweert wel, dat alle vrouwen dezelven min of meêr hebben, behalven van het eerfte kind, doch de ondervinding leert, dat dit ongegrond is; veele vrouwen worden 'er van geplaagd by het eerfte en alle volgende kinderen, terwyl andere, veele kinderen gehad hebbende, niet weeten, wat naweën zyn. Maar gefteld, dat dit yslyk werk

van

van reiniging dezelven voorkwam in geſteldheden, waar in ſy zekerlyk in meêr of minder trap zouden komen, zal het egter een overtollig werk zyn in zulke geſtellen, waar in geene naweën zouden volgen. Ook heeft men rede te twyfelen, of geronnen bloed in de holligheid van de baarmoeder, en van tyd tot tyd zich ontlaſtende, alleen deeze pynen zou konnen veroorzaaken; want dan zouden alle vrouwen 'er eenigen hebben, welk de ondervinding leert zoo niet te zyn. De Schryver meent, dat deeze pynen dikwils ontſtaan van een' ſtaat der zenuwen, byzondere geſteldheden eigen, en dat eene vrouw, welker zenuwgeſtel zeer aandoenelyk is, meêr of minder pynen kan hebben, niet tegenſtaande alle voorzorgen gebruikt zyn, om dezelven te verhoeden. Pag. 19.

Eene andere nadeelige manier, van ſommigen aangepreezen en in het werk geſteld, is het trekken aan den navelſtreng, om de *placenta* af te haalen, eene zeer gevaarlyke behandeling, en ligt inſtaat, om eene omkeering van de baarmoeder te veroorzaaken. Dit moet natuurlyk gebeuren, als de navelſtreng ſterk getrokken word, en zal onvermydelyk zyn, als de *placenta* zeer vaſt zit, of als deeze trekking geſchied, terſtond na de geboorte van het kind, om dat de baarmoeder, op dien tyd, in veele vrouwen, weinig of in het geheel niet is ingetrokken, waar uit volgd, dat eene omkeering, op deeze wyze veroorzaakt, gewis gevaarlyk, indien niet terſtond doodelyk, zyn zal. Voorheen dagt de Schryver, dat eene omgekeerde baarmoeder niet te herſtellen was, en eene vrouw zulk een toeval nauwelyks eenige minuuten kon overleeven, Pag. 20.

ven, maar het volgend geval heeft hem doen zien, dat het niet altyd onmiddelyk doodelyk is.

Pag. 21. Hy wierd, namentlyk, verzogt te komen by eene juffrouw, welke zoo aanſtonds verloſt was, en men oordeelde te ſterven. De vroedvrouw toonde hem met groote verbaaſtheid de rede, waarom hy zoo ſchielyk geroepen was. De baarmoeder was omgekeerd, en de *placenta* overal vaſt aan derzelver grond. Hy ſcheidde terſtond de *placenta* af, en nam verſcheide ſtukken geronnen bloed wech. Hier na zette hy de toppen van ſyne vingers, by malkander gevoegd, tegen het meeſt neerhangend gedeelte van de baarmoeder, bragt dezelve eerſt in de ſcheede, en
Pag. 22. drukte voorts met de hand opwaarts, tot dat hy bemerkte, dat de baarmoeder volkomen weder in haare plaats was gebragt: dewyl hy eenige ſamentrekking voelde, trok hy de hand met een halven draai terug, en daar door kwam ſy gemakkelyk uit de baarmoeder. Hy onderzogt vervolgens de geſteldheid van ſyne lyderes; haar pols was niet te bemerken, haar aangezicht zag doodſch en bleek, en was bedekt met groote droppelen zweet; de leden waren koud, de ademhaaling langzaam en bezwaarlyk, als van een menſch, die ſterft. De Schryver meende, dat ſy maar eenige minuuten meêr kon leeven; haare ademhaaling wierd raſſer, en zeer moeye-
Pag. 23. lyk. Hy liet haar agter-over leggen, en haar aangezicht met Hongaarſch-Koninginne-water waſſchen. Kort daarna kon men de pols nu en dan voelen, en ſy nam een ſtuk brood, in wyn geweekt. Hy kreeg hoop, dat ſy niet zoo ſchielyk zou ſterven, als hy zich in 't begin verbeeld had; ſy bekwam allengkens, en een

een uur hier na verliet hy haar, zich verheugende, dat ſy in ſlaap was geraakt. Op het einde van de maand was ſy zoo ver herſteld, dat ſy weder kon uitgaan. Naderhand is hem berigt, dat ſy op het land, alwaar ſy zich om de verſche lugt onthield, omtrent vier maanden na haar' kraam, eenen zwaaren hoeſt met uitteerende zweetingen had gekreegen, en daar aan was geſtorven.

In het *Muſeum Anatomicum* van Dr. HUNTER, heeft de Hr. HARVIE eene omgekeerde baarmoeder gezien, waar van de Hr. HUNTER de verklaaring geeft in ſyne leſſen. De baarmoeder was in de ſcheede geduwd, doch niet volkomen terug gebragt, gelyk had moeten gedaan worden, zoo dat de grond van de baarmoeder laag in de ſcheede was gelaaten. De vrouw had nog drie jaaren na het toeval geleeft, met eenen geſtadigen afloop, welke haar zwak en waterzugtig had gemaakt, tot dat ſy eindelyk ſtierf. De Hr. HUNTER heeft ook aan den Schryver verhaald, dat hy naderhand eene andere vrouw in denzelfden beklaagelyken ſtaat gezien had, omtrent twee jaaren na haare bevalling, doch dat hem de gelegenheid had ontbrooken, om het einde te weeten. Pag. 24.

De omkeering van de baarmoeder word doorgaans veroorzaakt door onbehoorlyk te trekken aan den navelſtreng, maar ſy kan ook door andere onvermeidelyke oorzaaken voortkomen, als in het bovengemelde geval, hebbende de vroedvrouw opregtelyk verklaard, den navelſtreng niet aangeraakt te hebben, dan om hem te binden, en het kind 'er van af te ſcheiden; terwyl ſy hier mede bezig was, ſcheen de vrouw weën te krygen, zoo ſterk, als dezelve kort na Pag. 25.

de verlosſing zelden zyn, en onder een van deeze was de omkeering geſchied. Dit ongelukkig toeval kan veroorzaakt worden door de volgende omſtandigheden.

Pag. 26. De navelſtreng is altyd niet even lang, ſomtyds vindt men hem zeer lang, en op andere tyden zeer kort; zoo hy al niet van natuure kort is, kan hy het worden, door eens twee of driemaal om den hals van het kind geſlingerd te zyn. Veronderſteld men nu dat de navelſtreng kort, de *placenta* aan den bodem van de baarmoeder heel vaſt, de vrouw van eene ſlappe geſteldheid is, en het kind met zwaare weën ſchielyk en met geweld is verloſt; dan zal deeze korte ſtreng natuurlyk zeer ſtrak wezen, en de *placenta*, welke zeer vaſt gehegt is, in den mond van de baarmoeder trekken; dus zal 'er eene prikkeling geſchieden, en de lyderes genood-

Pag. 27. zaakt worden te perſſen; hier door zal nog een grooter gedeelte gedreeven worden in den mond van de baarmoeder, de weën zullen ſterker en ſterker worden, tot dat 'er eene omkeering geſchied. Door twee of drie ſterke weën kan dit, in zulke omſtandigheden, veroorzaakt worden, en zoo 'er al op deeze wyze geene omkeering volgt, gelooft de Hr. HARVIE egter, dat dezelve kan geſchieden, en ook ſomtyds in de daad geſchied, ſchoon 'er geen geweld, met aan den navelſtreng te trekken, gedaan zy. Indien derhalven ſterke weën, na de geboorte van het kind, veroorzaakt worden, moet men zeer oplettend zyn, en, zonder tyds-verzuim onderzoeken, of de *placenta* als in een klomp, en met geweld naar beneden komt, en in zulk een ge-

Pag. 28. val moet dezelve met de hand worden tegengehouden, met zoo veel kragt, dat ſe de perſ-

ſing

ſing wederſtaat. Terwyl dit geſchied, moet de andere hand van buiten op den buik gelegt worden, om te voelen, wanneer de baarmoeder zich begint ſamen te trekken; dus zal 'er geen gevaar van omkeering zyn, en dan kan men de *placenta* geruſtelyk laaten uitkomen.

Om de *placenta* na de geboorte van het kind te doen afkomen, hebben ſommige geraaden, de vrouw te doen nieſen, hoeſten, of braaken, en dit laatſte word zelfs ſomtyds gedaan door haar tabak te doen rooken.

Braakingen, op deeze wyze verwekt, zyn dikwils gevaarlyk, en de Schryver heeft daar van de kwaade uitwerkingen gezien; men had eene tedere jonge vrouw, by welke de *placenta* hoog bleef, doen rooken, hier door wierd eene braaking verwekt, welke veele dagen duurde, met zulk een geweld, dat ſy niets in de maag kon houden, en in groot gevaar van haar leven was. Pag. 29.

De gewoone gevolgen van een' verwekten hoeſt, niezing, of braaking, zyn, dat de omloop van het bloed, door deeze ſtuipagtige werkingen word aangezet, en hetzelve op denzelfden tyd met kragt uit de vaten van de baarmoeder gedreeven. Deeze bloedſtorting zal te meerder en geweldiger zyn, nademaal de *placenta* de inkrimping van de baarmoeder belet, en de monden der vaten openhoud. Verſcheide vrouwen zyn door zulk een verlies van bloed in een half uur weechgeſleept, maar nog veel meêr zyn door uitteering, waterzugt, en andere gevolgen van zulk eene groote ontlaſting geſtorven. Pag. 30.

Dus getoont hebbende, hoe onderſcheide de handelwyze zyn, waar van gebruik gemaakt word

word door de zulken, die denken, dat men de natuur haar eigen werk niet kan aanvertrouwen, of meenen, dat ſy niet inſtaat is, om hetzelve uit te voeren, gaat de Schryver over om te toonen, hoe de natuur de *placenta* uitdryft; en welke de beſte en vyligſte wyze is, om haar te hulp te komen.

Pag. 31. Kort na de verlosſing van het kind, ſcheid de ſamentrekkende kragt van de baarmoeder, de nageboorte af van haare inwendige oppervlakte, en perſt dezelve naar beneden op den mond van de baarmoeder, ook word deeze werking geholpen door de zwaarte van de baarmoeder. Na weinig tyds glydt een gedeelte van dezelve in den mond van de baarmoeder, verwekt eene prikkeling en weë, welke de vrouw noodzaakt te perſſen. Dus word ſe door eenige weinige poogingen uitgedreeven, en dit geſchied gemeenelyk in den tyd van vyf minuuten, of in ſommigen tuſſchen deezen tyd, en in een uur, of zoo omtrent na de geboorte van het kind. Het is egter zeker, dat 'er gevallen geweeſt zyn, en wederom zullen zyn, waar in de *pla-*
Pag. 32. *centa* veel langer zal agter blyven, als men het werk alleen aan de natuur overlaat. Somtyds heeft de natuur een, twee, drie dagen of langer tyd noodig, om haar werk te volvoeren. In al deezen tyd zal ſy het veilig doen, en de vrouwen zullen ſpoediger en beeter herſtellen, dan wanneer veel geweld tot de uithaaling is gedaan, en 'er zyn geene gevallen, waar in wy niet zonder gevaar konnen wagten, dan alleen als 'er eene bloedſtorting ontſtaat. Zelden valt dezelve voor, doch als ſe gebeurt, moet men de *placenta* zonder uitſtel en zoo ſpoedig, als

mn

men kan, uit de baarmoeder haalen, na dat men dezelve volgens de konſt, en met groote omzigtigheid, heeft los gemaakt.

Hoe veilig nu de beoefenaars der Vroedkunde, deeze handelwyze weeten te zyn, zoo maaken ſy egter zwarigheid, dezelve te volgen, om dat eenige vertoeving in de verloſsing van de *placenta* de baarende vrouwen meêr ontruſt, dan eenig uitſtel in de verloſsing van het kind. Men kan de vrouwen beduiden, dat de weën noodzakelyk zyn, om het laatſte uit te voeren, maar aangaande het eerſte laakt men den Vroedmeeſter, als het niet terſtond gedaan word; en hierom hebben veelen wel eenig geweld gebruikt, om de *placenta* uit te brengen, ſpoediger, dan ſy anders zouden gedaan hebben. Eene zagte overreding en de redeneering zou egter den nodigen tyd konnen winnen, en 'er kan geen groote moeite zyn, om zulks te erlangen, als de vrouw vertrouwen heeft op den geenen, die haar helpt. Koortſen, kort na de verloſsing aankomende, ontſtaan meêr uit kwaad voedſel, dan uit de verloſsing zelve; doch als dit geſchied na eenigen arbeid, met hoeveel oplettenheid ook beſtierd, als de *placenta* is agter gebleeven, zal het daar aan worden toegeſchreeven; hierom willen de Vroedmeeſters haare agting niet waagen, aan het agterlaaten van dezelve; doch dit behoorde van een bekwaam en eerlyk vroedmeeſter niet in overweeging genomen te worden.

Pag. 33.

Pag. 34.

In de meeſte miskraamen voor de vierde maand, of zelfs laater, moet de afzondering van de *placenta* aan de natuur overgelaaten worden, anders zal het leeven van de vrouw dikwils in gevaar raaken. Veele gevallen hebben den Schryver de zekerheid en veiligheid van deezen regel

beveſtigt, en hy brengt 'er een tot een voorbeeld by.

Pag. 35. Zekere juffrouw kreeg tegen het einde van de vierde maand pynen, welke ſchielyk eenen miskraam van twee kinderen veroorzaakten, kort daarop wierd ſy volkomen gezond, zonder het geringſte verſchynzel van de kraamzuiveringen, waar uit bleek, dat de koeken nog vaſt waren. Geduurende drie uuren kwam 'er geen pyn of verandering. De lyderes was, zoo door haare natuurlyke geſteldheid, als door veele miskraamen, zoo ongemeen zwak, dat, zoo hy eenig geweld gebruikt had, ſy waarſchynelyk onder de handen
Pag. 36. zoude geſtorven zyn. Hy beſloot, het geval aan de natuur over te laaten; en hield de redenen daar van aan de lydereſſe voor, die, eene bekwaame vrouw zynde, het ligt aan hem over gaf. Hy raadde haar, zich ſtil in het bed te houden, en ſchreef haar een' behoorlyken eetregel voor. Hy verklaarde aan haar, en haare oppaſter, wat waarſchynelyk zoude voorvallen, als de *placentæ* zouden afgeſcheiden worden, met byvoeging, dat ſy zich dan niet verleegen moesten maaken, maar ten eerſten om hem zenden. Den volgenden dag kwam 'er geene verandering, en haare pols bleef goed; op den derden dag was ſy ook zeer wel, en had een' natuurlyken ſtoelgang; doch haare vrienden waren zeer ongeruſt, en verzekerden, dat 'er groot gevaar
Pag. 37. moeſt weezen in zoo lang eenen uitſtel van de verloſſing der *placentæ*. De Schryver poogde hunne vreeze te verdryven, en verzekerde hun, dat hy meende, geen gevaar daar by te zyn, en dat het geval wel uitkomen zoude. Nog een' dag hier na was ſy zoo wel, dat ſy een weinig opzat, en haar bed vermaakt werd: ſy ging zoo voort geheele

heele veertien dagen; op het eind van deeze kwam, na de ruſt van een' goeden nagt, ſchielyk eene vloeijing. Hy wierd aanſtond gehaald, maar de *placentæ* waren al uitgekomen, eer hy aan het huis was. Sy herſtelde ſchielyker en beeter na deeze, dan eenige voorige miskraam.

De opmerking en ondervinding hebben den Schryver geleerd, dat de *placenta* gemeenlyk vaſter zit in vrouwen, die voor den vollen tyd verloſſen, en de natuur gevolglyk meêr tyd noodig heeft, om dezelve af te dryven. Pag. 38.

Hy oordeelt, 't beſt te zyn, de verlosſing van de *placenta* aan de natuur over te laaten, niet alleen in vroegere miskraamen, maar ook wanneer vrouwen in het bed gebragt zyn in de laatſte maanden, als ook op den vollen tyd. Om deeze wyze van doen te beveſtigen, deelt hy het volgende geval mede.

Zekere juffrouw wierd, omtrent het begin van de zesde maand, overvallen door eene geringe bloedſtorting uit de baarmoeder, welke, niettegenſtaande alle aangewende middelen, dikwils hervatte, na dat ſe eenige dagen was geſtuit geweeſt. Sy bleef in dezelfden ſtaat tot op het einde van de zevende maand, wanneer 'er weën kwamen, en zoo toenamen, dat de Schryver ontboden wierd. Het kind kwam met de billen voor, en ſy wierd in weinige uuren verloſt. Sy was na de verlosſing zeer flauw, had geen pyn, en de vloeijing bleef in het geheel wech. Van de *placenta* was niets te bereiken, en na twee uuren was 'er geene aanmerkelyke verandering in eenige omſtandigheid. Haare zwakheid verbood hem, eenig geweld te gebruiken, Pag. 39. Pag. 40.

en hy oordeelde het veiligſt, de werking van de natuur af te wagten. Agt-tien uuren na de geboorte van het kind, kreeg ſy eenige geringe weën, en verloſte ſchielyk van de *placenta*; ſy herſtelde wel, en in korten tyd.

De leerlingen van den Hr. HARVIE, die veele arme vrouwen na ſyne onderregtingen verlosſen, hebben, zederd eenigen tyd, het afkomen van de *placenta* aan de natuur overgelaaten. Doorgaans volgt dezelve ſchielyk; maar als 'er na een uur wagtens geen meêr, dan gewoone, vloeijing is, laaten ſy de vrouw voorzigtig te bed Pag. 41. leggen, en gaan heen. In zoodanige gevallen is de *placenta* niet langer, dan negentien uuren, binnen gebleeven, en alle vrouwen, zoo behandeld, zyn gelukkig herſteld.

Men kan dus billyk gelooven, dat de natuur dit gedeelte van haar werk veilig zal volbrengen, zoo dikwils, indien niet meêrmaalen als de verlosſing van het kind, en men moet dit daarom voor de redelykſte en beſte practyk houden. Alle ſchrandere en ervaare Vroedmeeſters zullen door den tyd overtuigd worden, dat 'er maar eene tegenwerping tegen is, namentlyk de nieuwigheid. Het vooroordeel is Pag. 42. het al, waar tegen men te ſtryden heeft. Lang ingezoge vooringenoomheden maaken dit zeer zwaarlyk, dewyl de vrouwen, als 'er maar een zeer gering gedeelte van de *placenta*, of van derzelver vlieſen, in de baarmoeder is agter gebleeven, gewoon zyn te denken, nog in hetzelfde gevaar te zyn, als of ſy van niets verloſt waren. Dikwils intusſchen gebeurt het, dat een gedeelte van de vlieſen, en deeze ſomtyds wel geheel afgeſcheurt zyn, en agter blyven, zelfs in-

gevallen, waar in de koek door de natuur alleen is afgedreeven, zonder dat 'er ook kwaade gevolgen van waargenomen worden.

De natuur kan op de volgende wyze veel geholpen worden, zonder eenige vermeerdering van pyn. Als het kind verloſt, de navelſtreng gebonden, en het kind aan de baker overgegeeven is, vat men den ſtreng met de linker hand, trekt het loſſe gedeelte zagtelyk naar beneden, tot dat men voeld, dat het eenigen tegenſtand bied, en dan brengt men den voorſten vinger van de regter hand langs denzelven. Op deeze wyze zal men doorgaans voelen, dat een gedeelte van de *placenta* tegen den mond van de baarmoeder is gevallen, en dikwils dat gedeelte, waar in de ſtreng ingeplant is. In zoo een geval, zal door zagtelyk te drukken met den vinger tegen het gedeelte, welk men voelt, en met die drukking voort te gaan in de rigting van den as van het bekken, dat is naar beneden en naar agteren, de *placenta* ſchielyk vallen uit de baarmoeder, en dan kan ſe gemakkelyk met denzelfden vinger uit de ſcheede buiten gebragt worden. Pag. 42. Pag. 44.

De *placenta* zoude eenen geruimen tyd in den mond van de baarmoeder konnen blyven hangen, wegens derzelver grootte, dikte, en gedaante, of omdat ſe dubbeld daar in gevallen is, ten zy ſe geholpen wierd op de voorgeſtelde wyze. Wannneer ſe dus naar beneden komt, zal het ook nog noodig zyn, den top van den vinger te brengen tot boven den rand van de *placenta*, en dan, denzelven naar beneden krommende, dezelve tot malkander te drukken, en kleiner te maaken. Somtyds kan men den rand van de *placenta* gemakkelyk bereiken, door den vinger

digt onder de ſchaambeenderen te doen door-
Pag. 45. gaan, en op eenen anderen tyd door denzelven naar agteren of het heilig been te brengen.

Daar is daarenboven nog eene andere veilige manier, om de natuur te hulpe te komen in de verloſſing van de *placenta*, welke de Schryver de laatſte vyf of zes jaaren bevonden heeft, in het algemeen gelukkig te ſlaagen. De Vroedmeeſter, zoo dra het kind aan de baker is overgegeeven, moet ſyne hand leggen op den buik van de vrouw, welke dan zeer ſlap is, en hy zal aanſtonds voelen, dat de baarmoeder zich ſamentrekke; dan het vlakke van de hand hier over uitgebreid hebbende, moet hy dezelve, ligt en zagtelyk drukkende, benedenwaarts of naar den ſchaam doen voortglyden; hy zal dan
Pag. 46. de inkrimping van de baarmoeder duidelyk gewaar worden, en dikwils dezelve reeds zoo klein geworden voelen, dat hy zich verzekerd, dat de *placenta* is uit gedreeven. Op deeze wyze heeft men zelden meêr te doen, dan haar door de uitwendige opening te helpen.

Wanneer de *placenta* dus afgekomen is, kan het van dienſt zyn, de hand wederom op den buik te leggen, en, als men dan bevind, dat de baarmoeder nog te groot is, moet men voorzigtig nog eens eene gelyke drukking maaken, en deeze zal de meeſte klonters, welke de oorzaak van deeze grootte zyn, uitdryven.

Pag. 48. De *placenta*, door de natuur alleen, of met de voorgeſchreeve hulpe, uitgedreeven zynde, komt doorgaans omgekeerd af; dat is de zyde, waar mede het kind in gemeenſchap was, komt eerſt, en de zyde, welke aan de baarmoeder is vaſt geweeſt, is met de vlieſen bedekt; dus word het kwabagtig deel glad gemaakt, en ſlipt

met gemak en volmaakt geheel uit. Doch als de *placenta* met geweld afgefcheiden en met de hand uitgebragt word, heeft het tegendeel plaats, dat is, de kwabagtige zyde komt eerst uit, welke dan gemakkelyk fcheurt, en een gedeelte agter laat, Pag. 48.

V I.

Differtatio de nonnullis ad morbillorum infitionem fpectantibus; Præfide ANDREA ELIA BUCHNERO. *Med. & Phil. Nat. P. P. O. Imp. Acad. N. C. Præfide &c. defenfa ab* JOANNE AUGUSTO BENJAMIN BOEHME, *Lesniza-Lufato. Halæ Magdeburgicæ Typis J. C. Hendelii Viduæ* 1766. 4°. *plag.* 3.

d. i.

Verhandeling over de Inenting der mazelen, onder voorzittinge van A. E. BUCHNER verdeedigd door J. A. B. BOEHME.

Het komt den Schryver voor, dat de Hr. ALEX. MONRO de zoon de eerfte geweest is, die de manier, om de mazelen in te enten, voorgefteld heeft. HOME heeft zulks beproeft, doch na hem hebben andere hunne proeven niet bekend gemaakt, hoewel verfcheide deeze inenting goedkeuren, waar onder de Heeren TISSOT en RO- Pag. 4.

SEN

SEN (*) zyn. Het oogmerk nu van onzen Schryver is, te toonen, dat dezelve geoorloofd is; dat ſy veel voordeel aanbrengt, dewyl ſy de
Pag. 9. menſchen bewaard voor alle gevaarlyke toevallen, die anders op de natuurlyke mazelen wel volgen, als zwaare neusbloedingen, ontſteekingen van de borſt, zwaare hoeſt, en zeer goedaartige mazelen voortbrengt, die, zoo min als de natuurlyke, den lyder voor de tweede
Pag. 18. reis aantaſten, (gelyk men ten minſten volgens de grootſte waarſchynelykheid beſluiten mag, zynde het getal der ingeënten tot nog toe niet zoo groot geweeſt, dat men dit met eene
Pag 20. volkome zekerheid zoude konnen vaſtſtellen) en geen ander ongemak aanbrengen; zoo dat men deeze praktyk met de grootſte geruſtheid kan aanpryſen.

(*) Men kan nazien deszelfs *Handleiding tot de kennis en geneezing van de ziekten der kinderen pag.* 343. De Hr. COOK heeft kortlings daar over ook geſchreeven, gelyk men zien kan in het *Geneeskundig Tydſchrift van den Hr.* A. LENTFRINCK I. *D. pag.* 83. *en* 3. *D pag.* 168. Men moet, zegt hy, ten tyde van de ſcheiding der ziekte, doopen een weinig katoen of plukſel in het wateragtige vogt, dat zich ontlaſt uit den hoek van het oog van iemand, die de mazelen heeft; wanneer men iemand wil inenten, maakt men, op elken arm, een klein ſchrapje met de punt van een lancet, boven den elleboog, zoo dat ſlegts de opperhuid doorſneeden is, even gelyk men thans de inenting der pokjes verrigt; behoevende egter de wonden niet zoo lang of diep te zyn; vervolgens plaatſt men op de inſnydingen het bovengemelde katoen of plukſel, en men verzekerd hetzelve door middel van een ſtukje klevende pleiſter.

VII.

VII.

An Account of the manner of inoculating for the ſmall-pox in the Eaſt-Indies; with ſome obſervations on the practice and mode of treating that Diſeaſe in thoſe parts. Inſcribed to the Learned The Preſident, and Members of the College of Phyſicians in London. By J. Z. HOLWELL, *F. R. S. London Printed for T. Becket and P. A. de Hondt.* 1767. 8°. *pag.* 40.

d. i.

Verhandeling over de manier van Inentinge der Kinderpokjes in de Ooſt-Indien, met eenige aanmerkingen over de manier, op welke deeze Ziekte aldaar behandelt word, door J. Z. HOLWELL.

Dezelfde manier van Inentinge, welke thans in algemeen gebruik is, is voor langen tyd bekend geweeſt, en, hoewel met geringe verandering, in het werk geſteld door de Braminen. In de Provintie van Bengalen word de ziekte, geduurende vyf of zes jaaren agter een, zelden waargenomen, en de beſmetting door de menigvuldige inentingen niet vermeerderd; doch in het zevende jaar regeerd dezelve ſterk, in de maanden Maart, April, en Mey, en is dan Pag. 3.

dan van eene zeer slegte soort, stervende de lyders gemeenlyk op den eersten, tweeden, of derden dag na de uitbotting. De inboorlingen van
Pag. 5. het Eiland St. *Helena* komen zelden de ziekte te boven.

Pag. 8. De Inenting word verrigt door eenige Braminen, welke jaarlyks doorgaans in February worden gezonden. De inwooners van Benga-
Pag. 14. len, weetende den tyd, op welke de Inenters komen, neemen nauwkeurig in acht de levensregeling, die hun voorgeschreeven word, en daar in bestaat, dat sy zich, geduurende eene maand, onthouden van vleesch, visch, en bo-
Pag. 15. ter. Het verbod van visch te eeten, strekt zich alleen uit tot de geboorne Portugeezen en Mahometanen, die zeer talryk zyn in alle de Provintien van het Keizerryk. Wanneer de Braminen de Inenting zullen beginnen, gaan sy van huis tot huis, en opereeren aan de deur, weigerende volstrekt, iemand in te enten, die niet na een nauwkeurig onderzoek de voorbereiding heeft in acht genomen. Het is niet ongemeen, hen aan de ouderen te hooren vraagen, hoe veele pokken sy begeeren, dat hunne kinderen zullen hebben; en in het geëischte getal schieten zy nauwelyks te kort, of gaan hetzelve te boven. Sy verrigten de inenting onverschillig op alle de deelen van het lighaam, doch, zoo men het aan hunne keuze overlaat, verkiezen sy voor de mannen de uitwendige zyden van den arm, tusschen het gewricht van de hand en de elleboog, en voor de vrouwen, dezelfde zyde van den arm tusschen de elleboog en de schouder. De Inenter, tot de inenting zullende overgaan, neemt een lap van het kleed, en wryft daar mede droog het deel, geduurende agt of tien

tien minuuten; daarna maakt hy met een ſmal, ſterk, inſtrument, eenige ligte wondjes, zoo dat het bloed maar even te voorſchyn komt; op de wondjes legt hy een compres met pokſtoffe beladen, en met twee of drie droppen *Ganges*-water bevogtig, en verzekerd hetzelve met een gering verband, beveelende hetzelve daar op zes uuren te laaten leggen, na welken tyd men den zwagtel wechneemt, doch het compres laat leggen, tot dat het van zelve afvalt. Somtyds, hoewel zelden, drukt hy een droppel uit het compres op het deel, eer hy het daar op legt. Van den tyd, dat hy het deel begind te wryven, tot dat hy den zwagtel vaſt maakt; doed hy, zonder ophouden, zekere korte gebeden door de *Augthorrah Bade* verordend ter eere van de Godinne der vlakken, bewaarende geduurende al dien tyd, eene zeer deftige houding. Het catoen of compres, welk hy in een dubbeld gevouwen linnen lap bewaard, is beladen met etterſtoffe van ingeënte pokken van het voorgaande jaar, alzoo ſy nooit met verſche etter, of die van natuurlyke pokjes, hoe goedaartig ook, inenten. Vervolgens ſchryft hy den lyder voor, hoe zich geduurenden het beloop der ziekte te gedraagen, 't welk zeer ſtip word in acht genomen. Pag. 17.

Hy ſtrekt het verbot van viſch, melk, en boter eene maand lang uit, te rekenen van den dag der inentinge af; den morgen na de inenting beveeld hy omtrent vier ſtoop koud water te gieten op het hoofd van den lyder, en zulks alle morgen en avond te herhaalen, tot dat de koorts ontſtaat, welke gemeenlyk zich openbaard op het einde van den zesden dag; als dan moeten ſy daar mede ophouden, tot dat de uit- Pag. 18.

bot-

botting zich vertoont, 't welk gemeenlyk na verloop van drie dagen geschied, na dat de koorts begonnen is; en vervolgens gaan sy als vooren met het koude water voort, tot dat de rooven der pokken afvallen. Sy moeten alle de puisten openen met eene fyne scherppuntige doorn, zoodra derzelver kleur begind te veranderen, en terwyl de etter nog vloeybaar is. In huis te blyven is volstrekt verboden, en de ingeënte word in tegendeel bevoolen zich bloot
Pag. 19. te stellen aan alle winden; de grootste toegevenheid, welke men hun toestaat, wanneer zich de koorts openbaard, is, op een mat aan de deur te leggen; 't geen egter zelden nodig is, wegens de geringe graad van koorts. De levensregel, die men hun beveeld, bestaat in alle verkoelende dingen, welke het klimaat en saisoen opleveren, als weegbree-bladen, suiker-riet, water-meloenen, ryst, gruel, gemaakt van witte slaapbollen-zaad en koud water, of dunne ryst-gruel voor hunnen gewoonen drank. De Bramin, den lyder deeze onderregting gegeeven, en hem bevoolen hebbende, by syne herstelling, een dankzeggend offer aan de Godinne te doen, neemt syne belooning, bestaande in een pond hoorentjes, ter waarde van een stuiver, en gaat van huis tot huis langs de geheele straat, om de inenting te verrigten.

Wanneer sy geroepen worden by iemand, die de natuurlyke kinderpokjes heeft, schryven sy volmaakt dezelfde levensregeling voor. Gemeenlyk geschied 'er op den dag voor de uitbotting eene ontlasting door de gemaakte wondjes,
Pag 20. deeze houd geduurende de ziekte aan, ja somtyds na dat de rooven der pokken zyn afgevallen, en dan vertoonen zich doorgaans op de

rand

rand eenige puiſtjes. Indien deeze omſtandigheden zich alleen vertoonen, zonder eenige uitbotting over het lighaam, dan kan de lyder even zeker zyn voor eene volgende beſmetting, als of 'er waarlyk eene uitbotting geweeſt was. Het zoude een wonder zyn te hooren, dat van een millioen menſchen, op deeze wyze behandeld, een zoude zyn, die de beſmetting niet had ontvangen, of een, met wien het niet wel was afgeloopen. Onder het groot getal, welke de Schryver heeft zien inenten, heeft hy zelden minder dan vyftig, en nauwelyks ooit meêr, dan twee honderd, pokjes gezien.

De Geneesheeren, die te Bengalen deeze zeer koude manier niet zyn gevolgd, hebben veelen verlooren. De Braminen weeten van hunne manier zeer goede redenen te geeven, en deeze konnen in dit werkje worden ingezien. De onmiddelyke oorzaak van de ziekte beſtaat volgens hun begrip, in de doode deelen van dieren en menſchen, en de middelyke ſchryven ſy toe aan kleine diertjes, welke door de lugt zweeven, en meenen, dat door dezelven alle beſmettende ziekten worden verwekt, welke met het voedſel in de maag, en dus in het bloed komen. Deeze vereenigen zich vaſter met ſlymerige, vette, en olyagtige voedſels, en deeze zyn daarom ſchadelyk. Van het getal deezer diertjes hangt de goed- of kwaadaartigheid der ziekte af. Door het geweld, waar mede het koude water op het lighaam word gegooten (op welke wyze ſy altyd een koud bad gebruiken), word de omloop van het bloed bevorderd, alle ſchadelyke deelen worden uit hetzelve naar de oppervlakte van het lighaam gedreeven. De koorts zich geopenbaard heb-

Pag. 21.
Pag. 25.
Pag. 27.
Pag. 33.

bende, oordeelen ſy, dat het bloed niet meêr moet worden aangezet, voor dat de uitbotting zich openbaard, wanneer ſy het water wederom gebruiken, ten einde de natuur zoude worden in ſtaat geſteld, om al het ſchadelyke uit te dryven. De Schryver heeft dikwils gezien, dat, als de pokjes waren ingevallen, dezelve wederom opgezet, en met etter gevuld zyn, wanneer de lyder met koud water wierd begooten.
Pag. 35. Sy ſtellen zulk een groot vertrouwen in het openen der pokken, dat ſy, zulks niet geſchied zynde, het geval doodelyk verklaaren, gelyk het ook doorgaans is: zelfs in de aller goedaartigſte en meeſt afgeſcheide ſoort ſtellen ſy hetzelve in het werk, en oordeelen, daar door zeer veele toevallen voor te komen; de tweede koorts word dus geheel belet, of grootelyks verzwakt.
Pag. 37. Het aderlaten en de buikzuiverende middelen worden in het algemeen veragt, alzoo door het eerſte de natuurlyke kragten verzwakt worden, en de laatſte den gewoonen loop der natuur ſtuiten, welke veeleer door het openen der pokjes moet worden geholpen, die in de ſamenloopenden dan ook dikwils tot agt reizen toe gevuld worden.

Pag. 38. De opening, welke ſy met den doorn maaken, is zoo klein, dat, de etter uit de pok gedrukt, en afgeveegt zynde, dezelve zich ſluit, en de lugt, die de monden der vaatjes zou konnen ſamentrekken, niet daar in kan komen. Wanneer de pokjes ſamen geloopen zyn, openen ſy de meeſt uitpui-
Pag. 39. lende deelen op verſcheide plaatſen digt by elkander.

VIII.

VIII.

Sendschreiben von dem Wiederkommen der Pocken nach geschebener Einimpfung von KRISTIAN LÖBER, *der freyen Künste und Weltw. Dokter, und der Arzneygel. Doktorand. Erfurt bey Hohmeyer.* 1767. 8°. 2¼. *bogen.*

d. i.

Brief over het wederkomen der Pokjes na de inenting door C. LÖBER.

Twee Susters-kinderen van den Hr. LÖBER waren door den Hr. Hofraad HESS te Erfurt in 1764. gelukkig ingeënt, en kreegen in 1766. de natuurlyke Pokjes weder. De Schryver spreekt omstandig van de Historie deezer twee ziekten, en geeft de geneeswyze, door hem de laatste maal gevolgd, aan de hand. Het geval is merkwaardig, en bewyst, 't geen thans de meeste Inenters toegeeven, dat, gelyk de natuurlyke pokjes zeldzaam, doch egter somtyds, voor de tweedemaal eenen en denzelfden lyder aantasten, de, door konst verwekte, daar in boven de natuurlyke niets voor uit hebben. Dit geval geeft den Schryver gelegenheid sterk tegen de Inenting en Inenters uit te vaaren.

IX.

CHRISTOPHORI ANDREÆ MANGOLDI, *Philoſ. & Med. Doctoris, ordinis medicorum & Philoſophorum nec non Acad. Elect. Mogunt. Sc. util. Aſſeſſoris, Anatomiæ, Chymiæ & Philoſophiæ Profeſſoris quondam ordinarii in Academia Erfurtenſi, Acad. Monſpelienſis ſocii, Opuſcula Medico-Phyſica. Collegit & Edidit* ERNESTUS GODOFREDUS BALDINGER *Philoſ. & Med. Doctor, Med. Theoret. Prof. Publ. Ord. in Acad. Jenenſi, Acad. Elect. Mogunt. Sc. util. Soc. &c. &c. Altenburgi. Ex officina Richteria* 1769. 8°. 1. *Alphab.* 2. *plag.*

d. i.

Kleine Genees- en Natuur-kundige werken van C. A. MANGOLD, verzameld en uitgegeeven door E. G. BALDINGER.

Het word thans meêr en meêr de gewoonte, dat de kleine werken, vooral de Academiſche ſchriften, van ſommige geleerde Hoogleeraaren, by elkander verzameld in het licht gegeeven worden. Dus heeft men voor eenigen tyd een begin gemaakt met die van den Hoog-

Hooggel. Hr. ROEDERER (*). De Hr. KRAUSE heeft die van den Hr. TRILLER het licht doen zien (†); de Hr. VOGEL heeft zelve eenige fyner verhandelingen in het licht gegeeven (‡), en aan den Hr. WRISBERG is men voor de verzameling van de Academifche fchriften van den Hr. BRENDEL verpligt (§). Thans heeft de Hr. BALDINGER, die zoo door fyn eige werken, als door die van andere, welke niet gemeen waren, gemeener te maaken grooten dienft gedaan heeft, de Verhandelingen van den Hr. MANGOLD, fynen meefter, wiens levensloop hy reeds in een ander gefchrift heeft medegedeeld (⁎), by elkander laaten herdrukken, en dus te weeg gebragt, dat fy veelen tot groot nut konnen verftrekken. Wy vergenoegen ons, gelyk wy, van de bovengenoemde werken fpreekende, insgelyks gedaan hebben, met de tytels der veertien verhandelingen op te geeven.

De volgende negen *Differtationes*, en vyf *Programmata* zyn daar in te vinden. 1. *Diff. Regulæ condendi fyftematis perfecti, facilis & certi medicinæ practicæ*; 2. *Diff. de ingenti exanthematum acutorum differentia quoad cauffas & curationem*; 3. *Diff. de vertigine, inprimis litteratorum*; 4. *Diff. Genera & fpecies tumorum*; 5. *Diff. de Ambuftionibus*; 6. *Diff. docens apoplexiæ plures præter fanguineam & ferofam dari fpecies*; 7. *Diff. de Hydrophobia a morfu animalium rabidorum & ab aliis cauffis*; 8.

(*) Zie deeze Bibliotheek I. D. 2. St. pag. 248.
(†) Ibid. VI. D. 1. St. pag. 170.
(‡) Ibid. V. D. 4. St. pag. 837.
(§) Ibid. VI. D. 4. St. pag. 877.
(⁎) Ibid. IV D. 3. St. pag. 628.

8. *Diss. genera & species ulcerum*; 9. *Diss. exhibens experientias quasdam physiologico-pathologicas, decussationem nervorum & fluidi nervei naturam illustrantes*; 10. *Programma de generatione fossilium figuratorum*; 11. *Progr. de necessitate omnes medecinæ partes in academiis practice docendi*; 12. *Progr. de Epilepsiæ speciebus nonnullis*; 13. *Progr. de indole puris ejusque aliqua cum crusta phlogistica differentia*. 14. *Progr. de necessitate sollicite investigandi strata terræ ad utilem mineralium cognitionem*.

X.

An Essay on the Diseases most fatal to Infants. To which are added Rules to be observed in the nursing of Children: with a particular view to those who are brought up by hand. London: Printed for T. Cadell, in the Strand. 1767. 8°. *plag.* 10½.

d. i.

Verhandeling over de meest doodelyke ziekten der kinderen: waar by gevoegd zyn eenige regels, die by het zoogen der kinderen moeten worden in acht gekomen, benevens een byzondere raad voor die, welke zonder zog worden opgebragt.

Pag. 2. Dewyl men den Hr. GEORGE ARMSTRONG, Schryver van dit werkje, moet toestaan, dat de welvaart van elk Land afhangt van de goe-

goede zorgen, welke men voor de kinderen draagd, zoo moeten ook alle pogingen, die aangewend worden, om de geneezing van derzelver ziekten, tot hier toe meest al door oude vrouwen, minnen, en vroedvrouwen behandelt, gemakkelyker te maaken, aan de geheele Maatschappy der menschen aangenaam zyn; en, daar de Schryver zich beroemd daar in zeer gelukkig te slaagen, kan het ook niet anders zyn, of elk moet aangezet worden, om syne behandeling te leeren kennen.

De Schryver, getoont hebbende, dat de kinderen, schoon hunne ongemakken niet konnende beschryven, noch antwoorden op de vraagen, welke men gewoonlyk den zieken doet, egter zoo wel, als andere, konnen geholpen worden, bewyst, dat sy ook niet onderworpen zyn aan zoo veele ziekten, als volwasse menschen, en dat derzelver ongemakken zoo veel te gemakkelyker te geneezen zyn, dewyl sy alleen voortspruiten van eene gemeene oorzaak. Uit de Ontleedkunde is het bekend, dat de klieren in het algemeen, en ook de afkleinsingen, veel grooter zyn in kinderen, dan in volwassenen. De klieren van den mond, de keel, slokdarm, maag, en darmen, maar voor al de leever, en het alvleesch storten gestaadig hunne slymerige vogten uit, welke, niet na behooren ontlast wordende, de zwakke ingewanden der kinderen overlaaden, en de meeste ongemakken, waar aan de kinderen onderworpen zyn, veroorzaaken: want, van zich zelve geene beweeging konnende maaken, en de minnen meestentyds verzuimende, hen te beweegen en te wryven, zoo moet al 't geen in de maag of darmen is, worden opgehouden, en, of door de

Pag. 4.
Pag. 10.
Pag. 14.

de ſlymerigheid, of door de ſcherpte, of door beiden, verſcheide ziekten, en dikwils den dood zelve veroorzaaken. Dit gebrek van beweeging is eene groote rede, waarom meêr kinderen, dan jongen der dieren, ſterven.

Pag. 16. De eerſte ongemakken, welke men doorgaans in kinderen waarneemt, zyn binnen-ſtuipen en alle kinderen zyn in de eerſte maanden min of meêr aan dezelven onderworpen. De toevallen deezer ziekte zyn de volgende. Het kind ſchynt te ſlaapen, doch de oogleden zyn niet volkomen geſlooten, en de oogen worden heen en weêr gedraaid, zoo dat men ſomtyds niet, dan het wit derzelven zien kan. In de ſpieren van het aangezicht en de lippen ontdekt men eene trillende beweeging. De ziekte vermeerderende, ſchynt de ademhaaling nu en dan belet te worden: de neus word toegedrukt, men ziet een' bleeken ring om de oogen en den mond, welke ſomtyds paerſch word, en dan komt, dan wech gaát. Het kind ſpringt op, als men hetzelve
Pag. 18. beweegt, of digt by hetzelve een geluid maakt. Het geeft winden op, en ſchynt daar door voor eenen korten tyd verligt te worden, doch gemeenlyk valt het weder in eene ſluimering. Somtyds beweegt het kind zich zeer ſterk, eer hetzelve de winden kan opgeeven, en ſchynt dan in ſtuipen te zullen vallen; doch door het loſſen van ſterke winden, of door braakingen, of door een ſterk geſchreeuw, komt het tot zich zelve. Naar maate het kind in jaaren toeneemd, bedaaren de ſtuipen ook meêr van zelve, doch, zulks niet geſchiedende, en zoo men geene genees-middelen gebruikt, veranderen ſy in eenen aanhoudenden ſlaap, welke door eene koorts en de ſprouw gevolgd word, of ſy ein-

di-

digen in braakingen, in zuure, gekappelde, of groene en wateragtige ontlaſtingen, en ſtuipen. Dewyl nu deeze toevallen natuurlyker wyze op elkander volgen, zou men dezelven konnen aanmerken, als verſchillende tydperken van eene en dezelfde ziekte, die alle door dezelfde oorzaak voortſpruiten. De binnenſtuipen zou men konnen aanmerken als het eerſte tyd-perk der ziekte; de koorts en ſprouw (zoo die zich openbaard) als het tweede; de braakingen, de zuure, gekappelde, groene, of wateragtige ontlaſtingen, als het derde; en de ſtuipen, als het laatſte.

Wat aangaat de oorzaak deezer toevallen; het is te voren getoont, dat in kinderen de afkleinſingen, welke altyd min of meêr ſlymerig zyn, veel rykelyker zyn, dan in volwaſſenen. Terwyl ſy zuigen, worden de klieren van den mond en keel door de werking der ſpieren gedrukt, en het vogt, welk ſy bevatten, rykelyk uitgeperſt; welk vogt, zich vervolgens met de ſlym van den ſlokdarm en maag vermengende, het zog ook ſlymerig maakt, zoo dat hetzelve door de melkvaten niet kan worden opgeſlorpt; en, dewyl by meeſt alle kinderen zuur in de maag is, word het zog ook gekappeld, en bezwaard dus de maag nog meêr; uit deeze oorzaak komen de walgingen en ſpanningen, welke, medegedeeld wordende aan de zenuwen van den ſlokdarm en keel, de, te voren beſchreeven, ſtuipagtige beweegingen voortbrengen. De lugt, welke onder de zuiging in het lighaam komt, en zich met het zog in de maag vermengt, helpt de binnen-ſtuipen merkelyk vermeerderen. De Schryver is te meêr genegen, om van deeze oorzaak de ſtuipen af te leiden, om dat men de-

Pag. 20.
Pag. 22.

dezelven altyd bemerkt kort na dat het kind heeft gezoogen, voornamentlyk, wanneer hetzelve lang aan de borst gehouden is, en te slaapen word gelegd, zonder dat het eerst winden heeft opgegeeven; en, om dat het aanstonds verligt word door het lossen der winden, of door te braaken, en het zog, welk hetzelve opgeeft, altyd gekappeld, of met veel slym vermengt is. Zoo sy door de winden of braakingen niet verligt worden, duuren somtyds de stuipen eenigen tyd, en verminderen, naar maate de stoffen uit de maag in de darmen gebragt worden, wordende het kind, zoo dra de maag ledig is, wakker, schreeuwende, en toonende tekenen van honger; het zuigt dan, en krygt dezelfde toevallen. Dus blyven eenige kinderen geduurende de eerste weeken in eene byna altoos duurende slaaperigheid, voornamentlyk indien de minnen dezelven niet wakker maaken,
Pag. 24. wanneer sy merken, dat het kind geenen regten slaap heeft; want men kan deeze slaaperigheid aanmerken, als een voorbode van de sprouw.

De sprouw openbaard zich in kinderen gemeenelyk eerst op de tong, en aan het agterste gedeelte van het verhemelte, in de gedaante van kleine witte puistjes, welke, in grootte en getal vermeerderende, samenloopen, en eene witte korst maaken, die de inwendige oppervlakte van den mond, van de lippen tot aan den slokdarm, bedekt, en zich somtyds uitbreid tot in den slokdarm, maag, en darmen. Wanneer deeze korst afvalt, word dezelve somtyds gevolgd door eene andere, welke dikker, en niet zoo wit is; en deeze door eene derde, indien de ziekte verwaarloosd is, of de vogten zeer scherp zyn. Hoe meêr de korst wech gaat, en eene

eene andere wederkomt, des te ſlegter word dezelve, en krygt eene geele of bruine kleur. Gemeenlyk word de ſprouw door de koorts, en eene grootte hitte in den mond verzeld, welke ſomtyds zoo teêr en aandoenelyk word, dat het kind niet wil zuigen: doch ſomtyds bemerkt men weinig of geen koorts, voornamentlyk wanneer de ſprouw kort na de geboorte zich openbaard, en voor dat in de darmen eenig ongemak is. De zwarte ſprouw is door den Schryver in kinderen nooit gezien, en, dewyl hy zeer veele jaaren dagelyks gelegenheid gehad heeft, deeze ziekte waar te neemen, denkt hy, dat dezelve zeer zeldzaam is: de droogte van de lugt te *Hamſtead*, alwaar de Schryver zich ophoud, zoude daar van wel de oorzaak zyn konnen, alzoo zulks altyd een teken van verrottinge te kennen geeft. In een kind van vier jaaren, welk hy oppaſte, en dat aan eene rot-koorts ſtierf, zag men, eenige dagen voor den dood, eene zwarte korſt op de tong, voornamentlyk naar agteren, en verſcheide kleine kwaadaartige zweertjes hier en daar aan den binnenkant van de lippen, en wangen, welke mogelyk van andere de zwarte ſprouw zouden genoemd worden, doch dit was de jongſte lyder, waar in de Schryver dezelven ooit heeft waargenomen, ſchynende dezelven een gevolg te zyn van de koorts, en de rottige geſteldheid van het bloed, maar niet eene eigentlyke ziekte. Pag. 26.

Wanneer de ſprouw niet word tegengegaan, worden de ſtoffen, in de maag en darmen bevat, meêr en meêr ſcherp, en veroorzaaken braakingen, zuure, gekappelde, ſlymerige, groene, wateragtige ontlaſtingen, of ſtuipen. Weinige kinderen zyn 'er, die niet ſomtyds onderworpen Pag. 28.

pen zyn aan braakingen, en groene afgangen; en ſommige zouden gezonder zyn, indien ſy meêr braakten; de zulke namentlyk die aan binnenſtuipen zonder braakingen onderheevig zyn. Doch, wanneer dit toeval geweldig word, en de ontlaſtingen zuur, gekappeld, ſlymerig of groen zyn, is het tyd, dat men ſchielyk hulpe aanbrenge, dewyl men anders te vreezen heeft voor buikpynen met wateragtige ontlaſtingen, welke meeſtentyds ſchielyk eindigen in ſtuipen of in den dood.

Schoon deeze toevallen dikwils elkander volgen op de boven voorgeſtelde wyze, zoo wil de Schryver egter niet, dat men begrype, dat ſy altyd dus elkander vervangen. Veele kinderen hebben zuure, gekappelde, ſlymerige of groene afgangen, zonder ooit de ſprouw te hebben gehad; andere hebben de ſprouw zonder buikpynen met wateragtige ontlaſtingen, en ſommige de laatſte ziekte zonder de ſprouw.
Pag. 30. Dikwils krygen ſy zeer ſchielyk zulke ontlaſtingen, zonder eenige voorafgaande ziekte, wanneer de minne of het kind koude gevat, eenen misſlag in de levenswyze begaan heeft, de eene of andere uitſlag naar binnen gedreeven, of de lugtgeſteldheid ſchaadelyk is.

Men heeft de ziekte buikpynen met wateragtige afgangen (*watery-gripes*) genoemt, om dat de ontlaſtingen zoo dun zyn, als water, en door ſterke buikpynen verzeld worden. Dezelven zyn ſomtyds ongekleurd, ſomtyds vermengt met een weinig bloed, en ſomtyds bruin, als eene rottige ſtoffe, van een' zeer ſlegten reuk, en altyd zeer dun.

Pag. 31. De ſtuipen worden veroorzaakt door eene prikkeling der zenuwen, of door de ſcherpte

der

der stoffe, in de darmen bevat, of door eene ontsteeking in deeze deelen, of in het tandvleesch, wanneer het kind tanden krygt, ten zy de hersse-nen onmiddelyk aangedaan worden. Sy moe-ten, behalven in het laatste geval, aangemerkt worden, als een toeval, maar niet als eene ziek-te. De stuipen eindigen gemeenlyk het leeven zoo wel van volwassenen, als van kinderen, doch sy konnen daarom niet gezegd worden te sterven aan stuipen, en, ten onregten, leest men in de weeklyksche lysten der gestorven, dat zoo veele kinderen door deeze ziekte zyn wech gesleept, daar men behoorde onderscheid te maa-ken tusschen de stuipen, veroorzaakt door eene onmiddelyke aandoening der herssenen, en die, welke uit eene andere oorzaak voortkomen. Pag. 32.

Dit omtrent de kentekenen en oorzaaken van de ziekten der kinderen aangemerkt hebbende, gaat de Schryver tot de geneezing over. Pag. 33.

Men behoort op de binnen-stuipen, schoon dezelven niet gevaarlyk zyn, nauwkeurig acht te geeven, dewyl sy, niet in tyds geneezen wordende, kwaade gevolgen konnen hebben, en veelen van het leeven berooven. Het beste middel, om te weeg te brengen, dat sy niet vermeerderen, is het kind nooit neêr te leggen, wanneer hetzelve heeft gezoogen, of voedzel genooten, voor dat het eenige winden gelooft heeft, 't geen bevorderd word, wanneer de minne het kind op haaren arm houd, beweegt, op den rugge klopt, en de palmen der handen wryft. Dit niet helpende, is een zagt braak-middel, van tyd tot tyd gegeeven, van zeer groot nut, 't welk kort na de geboorte, in plaat-se van een buikzuiverend middel, behoorde ge-geeven te worden. Vyf tot tien droppelen van het Pag. 34. Pag. 35. Pag. 36.

het *vinum antimonii* zullen gemeenlyk aan het
oogmerk voldoen; ook heeft men dit voordeel
van dit middel, dat hetzelve zoo wel van on-
deren, als van boven werkt, en dus de inge-
Pag. 37. wanden volkomen zuiverd. Indien het eens of
tweemaal werkt, is het genoeg. Vyf droppelen
zyn voor eerſt-gebooren kinderen genoegzaam,
doch, wanneer ſy eene maand oud zyn, konnen
ſy zeven, agt tot tien, droppelen gebruiken,
naar maate de kragten zulks toelaaten, en het
geval vereiſcht; Drie of vier maanden oud zyn-
Pag. 38. de, kan men tot vyftien droppelen opklimmen,
doch in alle gevallen is 't beſt, met eene zeer
geringe gifte te beginnen, dewyl het eene kind
veel gemakkelyker braakt, dan het andere. Een
kind van drie of vier jaaren, welk aan dit middel
niet gewoon is, zal door twintig droppelen braa-
ken, doch, als het middel moet herhaalt wor-
den, dan moet ook de gifte worden vermeer-
derd. Nooit ziet men van hetzelve eenig kwaad
Pag. 39. gevolg. Altyd moet men, zoo wel by volwas-
ſenen, als by kinderen, daar op letten, dat men
geene braakmiddelen geeve, wanneer de lyder
hardlyvig is, ten zy men eerſt een buikzuiverend
middel gegeeven, of een clyſteer gezet, hebbe.

Pag. 40. Behalven de opgegeeve behandeling, is 'er
niets, 't welk de kinderen, geduurende de eerſte
maanden, vrolyker en gezonder maakt, dan zor-
ge te draagen, dat ſy geen koude vatten, door
dezelven in eene matige warmte, en zoo droog,
als mogelyk is, te houden, en met eene warme
hand, buik en leden voor het vuur te wryven.
Pag. 41. Let men op dit alles, en is het kind op den be-
hoorlyken tyd, en van gezonde ouders geboo-
ren, niet zeer zwak, noch met uitſlag geplaagt;
word hetzelve door eene goede minne gezoogd,
of

of met behoorlyke voedzels gevoed, dan word hetzelve tot dat het tanden krygt, door geene ziekten, ja zelfs door geene ſtuipen, aangetaſt; dan alleen wanneer de herſſenen zelve aangedaan worden.

Dewyl de ſprouw voornamentlyk veroorzaakt word door eene vervuilde maag en darmen, met min of meêr koorts verzeld gaat, zich altyd eerſt in den mond openbaard, en van daar naar beneden loopt; moet men, om dezelve te geneezen, eerſt de maag, en daarna de darmen zuiveren, en daar toe is niets beter geſchikt, dan het *vinum Antimonii*. Is het kind hardlyvig, dan moet eerſt een clyſteer gezet, of twee of drie greinen van het poeder van de jalappe, gewreeven met eens zoo veel ſuiker, gegeeven worden. Niets is beeter, om op de zweertjes te doen, dan eene ontbinding van het *vitriolum album* in gemeen water, gerſten-water, of een borſtdrank; men neemt tien greinen op agt oncen; en doopt in dit lauwe vogt een doekje, en wryft daar mede drie of viermaal 's daags den mond van het kind, naar maate het geval vereiſcht. Slikt het nu en dan een weinig door, een thée-lepeltje, op eens, zoo veel te beter is het, dewyl de maag daar door des te meêr gezuivert word. Dewyl het *vitriolum album* zoo algemeen in oog-waters gebruikt word, vondt de Schryver goed, hetzelve ook in gorgeldranken te beproeven, en bevondt hetzelve zoo wel in kinderen, als in volwaſſenen, van groot nut, zoo dat hy zelden een ander gebruikt, ten zy de tong droog is. De allerſlegtſte ſoort van kanker, welke hy ooit zag, heeft hy in een kind van vyf jaaren daar door geneezen. De tong was bedekt met eene dikke, witte, korſt, ge-

Pag. 42.
Pag. 43.
Pag. 44.
Pag. 45.
Pag. 46.

gelyk de ſprouw, en op den binnenkant van de wangen en het tandvleeſch zaten puiſtjes, en kleine *fungeuſe* uitwasjes, gelyk vratten. Het kwylde zeer ſterk, en ſyn mond en keel waren zoo teder, dat, ſchoon hy altyd hongerig was, men hetzelve egter niet, dan met moeite, kon beweegen, om voedzel te gebruiken. Dewyl het niet koortſig was, en nergens over, dan alleen over het bovengenoemde ongemak klaagde, gebruikte het niets, dan den gorgeldrank, en was, binnen weinige dagen, zeer wel.

Wanneer de kinderen ſterke ontlaſtingen hebben, en wanneer dezelven zuur, gekappeld, ſlymerig, groen, of wateragtig zyn, is het
Pag. 49. bovengenoemde braakmiddel insgelyks 't beſt, welk men geeven kan, dewyl het veel beeter is, de kwaade ſtoffe aanſtonds te ontlaſten, dan de-
Pag. 50. zelven eerſt door zuurbreekende, en opſlorpende middelen te verbeeteren; konnende het overblyvende altyd, door opſlorpende en buikzuiverende middelen, worden verbeterd en uit het lighaam gebragt, als het kind geen kragten genoeg heeft, dat men het braakmiddel herhaalen kan, 't geen, als de kragten zulks toelaaten, al-
Pag. 51. le vyf of zes uuren moet herhaald worden, tot dat de afgangen beter worden, en vervolgens alle agt of tien uuren, tot dat ſy wederom eene natuurlyke kleur, en lyvigheid hebben. Het braakmiddel maakt het kind gemeenlyk in 't eerſt vry ziek, doch, zoodra hetzelve gewerkt heeft, vindt het aanſtonds verligting, en zelden maakt de herhaling van hetzelve het wederom zoo ziek, en hier om moeten de giften ook van tyd tot tyd vermeerdert worden, indien de toevallen niet verminderen. Is het kind pynelyk, en
Pag. 55. heeft hetzelve geen ruſt, wanneer de eerſte

wegen

wegen gezuiverd zyn, dan is een zagt ſlaapverwekkend middel, als b. v. een dragma van den *Syrupus Papaveris Rhœados*, in eene groote lepel vol venkel- of ſlap caneel-water, alle drie of vier uuren gegeeven, tot dat het kind begind te ruſten, van groot nut.

Als de afgangen zeer zuur ruiken, gekappeld, of groen zyn, heeft de Schryver met het braakmiddel drie of vier droppelen van het *lixivium tartari* gegeeven, en naderhand, van tyd, tot tyd, dezelfde quantiteit in een weinig water, met ſuiker of ſtroop zoet gemaakt. Veele kinderen krygen deeze toevallen dikwils in de eerſte twee of drie maanden, en dan moet men dezelfde geneeswyze herhaalen. De braakmiddelen zyn altyd de beſte, dewyl ſy zeer veel werk doen op de ſlym en gal, en zoo wel van boven als van onderen dezelven uit het lighaam brengen, en daarenboven de koorts, welke doorgaans gevaarlyk is, verminderen. Het *vinum antimonii*, of eene ſlappe ontbinding van den braakverwekkenden wynſteen (*), hebben ook dat voorregt, dat ſy, niet walgelyk zynde, ook beter konnen gebruikt worden, en langer in de maag blyven, dan de *Ipecacuanha*. In gevallen, dat de Pag. 56.

(*) Gemeenlyk laat de Schryver een grein van den braakverwekkenden wynſteen ontbinden in drie oncen water, en daar by een weinig ſuiker voegen. Aan zeer jonge kinderen geeft hy een thee-lepeltje; aan een kind van drie maanden twee thee-lepeltjes, en herhaalt dit middel op dezelfde wyze, als het *vinum antimonii*. Voor zoo verre hy uit de ondervinding kan oordeelen, is een middelmaatig thee-lepeltje van dezelfde kragt, als vyf droppelen van den wyn.

de ontlaſtingen verzeld worden door braakingen, gelyk dikwils gebeurd, dan moet het braakmiddel gegeeven worden in geringe giften, welke men dikwils herhaald, tot dat de maag gezuiverd is.

Pag. 59. Op deeze wyze heeft de Schryver deeze ziektens der kinderen met het grootſte ſucces behandeld, hy merkt egter dezelven niet aan, als onfeilbaar, overtuigt zynde, dat dezelve, zoo wel als de koortsbaſt in tuſſchenpoozende koortſen, ſomtyds vrugteloos aangewend word. Hy brengt een geval by, 't welk hem is voorgekomen, kort eer dat hy zich van de genoemde geneeswyze bediende, en waar in dezelve ongetwyfeld onnut zou zyn geweeſt. Een kind

Pag. 60. van zes maanden wierd aangetaſt door braakingen en ſterke afgangen, verzeld met koorts, en groote onruſtigheid; ook ſcheen hetzelve ſtuipen te zullen krygen. 't Geen hetzelve uitbraakte, was voornamentlyk het zog; de afgangen waren eerſt groen, wierden naderhand wateragtig, en bleeven dus tot op het einde van het leven. Zes dagen was het kind ziek geweeſt, eer de Schryver hetzelve zag. Eerſt ſchreef hy het voor weinige greinen van het poeder van de *Ipecacuanha*, welke, nauwelyks doorgeſlikt zynde, weder uitgebraakt wierden. Daarna gebruikte hy het *julepum e creta*, clyſteeren met ſtyffel, en eenige droppelen van de *Tinctura Thebaica*, en daar door kreeg het van tyd tot tyd verligting; doch de toevallen kwamen met meêr geweld

Pag. 62. weder, en het kind ſtierf. Het lighaam openende, vondt men de maag, en alle de darmen, van den poortier tot aan het fondement, ten eenenmaale leeg, van waar de navel, de laatſte dagen van het leven, zeer ſterk ingetrokken was geweeſt.

weeſt. De braakingen en ontlaſtingen hadden tien dagen geduurd. Men zag geene tekenen van ontſteekinge in de maag en darmen, en de lever, milt, en het alvleeſch waren alle van de natuurlyke gedaante. Doch de regter nier was grooter, dan natuurlyk, paerſch, vol graveel, en eenigzins ontſtooken, waar door waarſchynelyk de koorts verwekt, en de ingewanden aangedaan waren. De linker nier was niet gezwollen, en ſcheen ook niet ontſtooken geweeſt te zyn, ſchoon dezelve insgelyks graveel bevatte.

In een ander geval van buikpynen met waterägtige ontlaſtingen was het bovengenoemde middel insgelyks onnut, ſchoon het kind de eerſte twee of drie dagen gezonder ſcheen te worden. Na den dood bleek de ziekte ongeneeslyk te zyn geweeſt. Dr. HUNTER opende het lyk, en vondt, dat de rokken van de maag en dunne darmen zoo week waren en mede gaven, als of ſy geweekt, en in ſlym veranderd waren. Men zag geene tekenen van ontſteeking of het vuur, en de reuk was minder hinderlyk, dan doorgaans in lyken. De dikke darmen ſcheenen hunne gewoone vaſtigheid te hebben, en alle de overige buik- ingewanden waren natuurlyk. Pag. 65.

In die ſtuipen, in welke de herſſenen niet onmiddelyk aangedaan zyn, moet de prikkeling, welke dezelven verwekt, wechgenomen worden. Indien derhalven het kind hardlyvig is, moet men beginnen met een clyſteer, en geeven hetzelve daarna een braakmiddel, 't welk by gelegenheid herhaald moet worden, terwyl het lighaam van tyd tot tyd opengehouden word door de *magneſia* of kleine giften van de Rha- Pag. 67.

barber, vermengt met opflorpende middelen. Somtyds worden de ftuipen veroorzaakt door terug gedreeven uitflag, of door de belette ontlafting van dat vogt agter de ooren, 't welk zoo
Pag. 69 heilzaam voor de kinderen is. In beide gevallen zyn de darmen gemeenlyk aangedaan, en dezelven moeten daarom op de befchreeven wyze behandeld worden. Daarenboven is het noodig, eene fpaanfche vlieg tuffchen de fchouders, of twee agter de ooren te leggen. Een warm bad is in dit geval dikwils van groot nut.

De ftuipen, welke door eene onmiddelyke aandoening der herffenen veroorzaakt worden, zyn veel moeyelyker te geneezen, doch deeze komen zelden voor. Men onderfcheid dezelven daar door, dat het kind door dezelven aangetaft word, zonder eenig ongemak in de darmen te hebben, zonder dat zich eenige toevallen der tanden openbaaren, eenige uitflag naar binnen gedreeven, of ook de ontlafting agter de ooren geftuit is. Scherpe clyfteeren, een half bad,
Pag. 72. fpaanfche vliegen aan de deyen, of agter de ooren, konnen mogelyk in dit geval van nut zyn.

Pag. 78. Het eene kind krygt de tanden veel gemakkelyker, dan het ander, en in het algemeen gaat dit 't gemakkelykft by hen, die rykelyk kwylen, en loslyvig zyn; wanneer het derhalven gebeurt, dat, door de eene of andere oorzaak, deeze ontlaftingen belet worden, dan moet men dezelven, zoo fchielyk, als mogelyk is, tragten te herftellen. Tot dit oogmerk is 't beft, een clyfteer te zetten, wanneer het kind hardlyvig is, of aan hetzelve een zagt buik-openend, en daar na een braak-middel te geeven, en deeze
Pag. 82. geneeswyze heeft altyd goede uitwerkingen gehad,

had, zelfs wanneer 'er koorts by was. Indien de koorts te hevig is, en de tanden op het doorbreeken ſtaan, doch het tandvleeſch niet konnen doorbooren, moet men het lancet gebruiken.

De kinderen zyn, wanneer ſy tanden krygen, zeer onderworpen aan uitſlag, welke zich somtyds over het geheele lighaam verſpreid, en na ſchurft gelykt. Somtyds bepaalt dezelve zich tot het hoofd en het aangezicht in de gedaante van groote rooven. Indien het kind voor het overige gezond, en niet hardlyvig is, is het mogelyk het voorzigtigſte, geen geneesmiddelen te gebruiken. Wanneer het aangezicht zeer mismaakt is geworden, en de ouders daar door verontruſt zyn geworden, zoo dat de Schryver iets heeft moeten doen, heeft hy veel voordeel te weeg gebragt door eene kleine ſpaanſche vliegpleiſter, tuſſchen de ſchouders gelegd, en eenigen tyd opengehouden; doch nooit heeft hy op de rooven zelve iets durven leggen. Pag. 83.

Kort na de geboorte zyn de kinderen insgelyks dikwils met uitſlag geplaagt, welke door de koude naar binnen gedreeven word, en dan, op de darmen vallende, braakingen, groene afgangen, buikpynen met wateragtige ontlaſtingen, en ſtuipen veroorzaakt. In dit geval heeft de Schryver, behalven de middelen tegen deeze toevallen aangepreezen, een warm bad van groot nut bevonden, en ook goede uitwerkingen gezien van de ſpaanſche vlieg-pleiſters, gelyk hy door eene waarneeming beveſtigt. Pag. 85.

Behalven de bovengenoemde ziekten, zyn 'er eenige andere, als de kinderpokjes, de mazelen, en kink-hoeſt, welke veele kinderen wech Pag. 87.

ſleepen, doch, daar deeze ziekten, voornamentlyk de twee eerſte, veel doodelyker zyn voor volwaſſe menſchen, dan voor kinderen, kan men dezelven niet eigentlyk aanmerken, als den kinderen eigen.

In de pokjes heeft de Schryver ſyn braakmiddel, zoo wel in kinderen, als in volwaſſe menſchen, dikwils gebruikt, en bevonden, dat hetzelve in den beginne der ziekte, de maag vervuild zynde, eene zeer goede uitwerking had; doch de koorts ſterk zynde, heeft hy altyd eerſt eene ader doen openen, en een buikopenend clyſteer gegeeven, wanneer het lighaam geſlooten was.
Pag. 89. In de mazelen heeft hy het genoemde middel niet konnen beproeven; doch in den kink-hoeſt heeft hy zich van hetzelve met zeer goed gevolg bediend. De ondervinding heeft hem doen zien, dat hetzelve, by tyds gegeeven zynde, dikwils te weeg brengt, dat deeze ziekte niet komt tot een' zoo hoogen trap, of zoo lang duurt, als gewoonlyk is. In deeze ziekte heeft hy de ontbinding eens of tweemaal 's daags gegeeven, als het kind dezelve kon verdraagen, in zoo eene quantiteit, dat 'er eene braaking volgde, en daar door de ſlym, welke de kinderen gemeenlyk doorzwelgen, uitgeworpen wierd. Wanneer de hoeſt op eenen bepaalden tyd van den dag verergerde, gelyk ſomtyds gebeurt, dan gaf hy het braakmiddel omtrent een uur, voor dat de aanval verwagt wierd, en, indien dezelve in den nagt ſlimmer wierd, een uur voor dat het kind te ſlaapen wierd gelegd.
Pag 91. Indien de ziekte vermindert is, is het voldoende, het middel eens of tweemaal in de week te geeven, naar maate de ſlym veel of weinig is. In veele kinderen heeft de Schryver op deeze wyze de

de geneezing te weeg gebragt, behalven in een. Dit was een kind, omtrent twee en een half jaar oud, welk den kink-hoeſt had, en te gelyk aan de mazelen zeer ziek lag. Het was reeds eene maand ziek geweeſt, eer hy hetzelve zag; eens was het adergelaten, doch weinig, en om dat het reeds zoo lang ziek geweeſt, en zoo zwak was, maakte hy zwarigheid zulks te herhaalen, 't geen hy zich egter naderhand beklaagde, wanneer hy, het lyk openende, de long, voornamentlyk aan den agter en boven kant, zeer ontſtooken vondt, zonder eenig teken van verettering of verſterving. In eenen jongen van agt jaaren heeft hy ſyn braakmiddel, als ook het *vinum Ipecacuanhæ* en *oxymel ſcilliticum* beproeft, en bevonden, dat het eerſte beter aan het oogmerk beantwoorde. In het algemeen is de kinkhoeſt eene zeer hardnekkige ziekte, en de verandering van lugt, welke zoo zeer gepreezen word, brengt in veele geene verandering te weeg. Pag. 93.

Aan de Engelſche ziekte ſterven weinige kinderen, en men kan dezelve niet rekenen onder de zulken, welke den kinderen doodelyk zyn, ſchoon ſy den grond legd tot verſcheide toevallen en wanſtaltigheden. De lugt, waar in de Schryver leeft, is zoo droog, dat hy zelden kinderen, met deeze ziekte aangetaſt, gezien heeft, dan alleen zulke, welke van Londen gezonden waren, en ook deeze heeft hy gemakkelyk geneezen door weinige giften van de Rhabarber, door hen zuiver en droog te houden, over het geheele lighaam te wryven, twee of drie-maal 's daags, als ook door een koud bad. Pag. 96.

De *Scrophulæ* openbaaren zich gemeenlyk in de kindsheid, en leggen, even als de Engelſche Pag. 97.

 ziek-

ziekte, dikwils den grond tot veelerhande ongemakken geduurende het leeven. Men is in 't algemeen van gedagten, dat het alvleesch, en de klieren van het darm-scheil, in deeze ziekte, 't eerst worden aangedaan, waar door eene kwaade spysverteering, pyn in den buik, veroorzaakt word, welke verzeld word door zwelling en hardheid, voor dat de ziekte zich inwendig openbaard. Al 't geen dus de eerste wegen zuiveren kan, moet derhalven van nut zyn, vooral in den beginne, en men moet veel meer verwagten van de bovengenoemde ontbinding, dan van eenig ander middel; doch de Schryver heeft nog geene genoegzaame proeven genomen, om daar van ten vollen verzekerd te zyn.

Pag. 99. Agter het werkje zyn gevoegd eenige regelen, welke moeten in acht genomen worden by de opvoeding der kinderen, vooral der geenen, welke niet gezoogd worden. Het kan gebeuren, dat de moeders, hoe zeer ook gezet, om haare kinderen te zoogen, daar toe buiten staat zyn, en niet konnen besluiten, om dezelven aan eene
Pag. 101. minne over te geeven, 't geen egter in dit geval, indien de minne in allen opzigten goed was, beter zyn zoude, dan het kind de borst ten eenenmaale te onthouden.

Pag. 105. Altyd is het goed, dat de moeder, daar toe in staat zynde, haar kind de eerste weeken zoogt, en daar door komt sy voor de zogkoorts, eene
Pag. 113. ontsteeking en verettering der borsten. Het beste voedzel voor het kind, dat niet gezoogd word, is pap van kruim van brood of beschuit, gekookt in water, en met suiker zoet gemaakt. Eer het kind gespeent word, moet hetzelve vaster spyzen gebruiken; word het kind in 't geheel niet gezoogd, dan mengt men versche koemelk

melk onder deszelfs ſpyzen, en geeft dezelve ſomtyds alleen. Ezelinne-melk is beter, als men dezelve krygen kan. Wanneer het kind veel geplaagd is met winden, dan kookt men een weinig geſtoote jenever-beſſen, of geraſpte gember, in een doekje, in de pap, en geeft aan hetzelve ſomtyds een pap-lepel vol ſlap peper-kruis- en munt-water, of venkel-water; als namentlyk het kind open lyf heeft; doch, indien het hardlyvig is, dan geeft men een weinig *manna* of *magneſia*. Wanneer het geſpeent is, vooral, wanneer het dikker voedzels gebruikt, geeft men aan hetzelve, nu en dan, water, waar in een korſt brood gekookt is, gemengt met eene gelyke quantiteit verſche melk, of ook, zoo de verſche melk niet te krygen is, gekookte melk met ſuiker. Het kind drie of vier maanden oud zynde, kan men hetzelve zagt vleeſch-nat laaten gebruiken; en, tot den ouderdom van zes maanden gekomen zynde, eens om de twee of drie dagen, een klein ſtukje van een gekookt hoen, met het nat van hetzelve, en veel kruim van brood; doch, zoo hetzelve koortſig zyn mogt, is deeze ſpys ſchadelyk. Zeer goed is het, aan het kind te geeven een korſt brood, gedoopt met het eene einde in melk, waar mede hetzelve zich vermaakt, waar op het geſtaadig byt, en waar door het uitkomen der tanden gemakkelyker gemaakt word. Tweemaal 's daags in den winter, en driemaal in den zomer, moeten de ſpyzen voor het kind verſch bereid worden; nooit moet de melk met de pap gekookt, maar by dezelve gedaan worden, zoo dra het kind zal eeten.

Pag. 116.
Pag. 118.
Pag. 121.

Men kan niet bepaalen, hoe dikwils men een kind voedzel geeven moet. Als het zuigt, heeft

het in de eerſte weeken weinig ander voedzel noodig, dan zog, als de moeder genoeg zog heeft, en men geeft dit alleen maar 's nagts, op dat de moeder in de ruſt niet geſtoort worde. Doch, als het zal geſpeent worden, dan geeft men des daags aan hetzelve ander voedzel, en tragt hetzelve te gewennen, om 's nagts te ſlaapen. In den beginne laat men het dikwils, en telkens weinig eeten; ook noodzaakt men
Pag. 123. hetzelve nooit voedzel te gebruiken, wanneer het zulks weigerd. Zal aan het kind de borſt geheel onthouden worden, dan geeft men het van de geboorte af aan alleen 's daags voedzel, ten einde het des nagts konne ſlaapen; dit doet het doorgaans, wanneer men het des avonds ten elf uuren ontzwagtelt, drooge luuren aandoet,
Pag. 127. en voedzel geeft. Men moet de kinderen warm en droog houden, en de luuren zeer zuiver maaken: des nagts is 't beſt hen niet te ontzwagtelen, op dat ſy geen koude vatten, en, wanneer
Pag. 130. zulks, wegens ſterke afgangen, vereiſcht word,
Pag. 137. moet 'er in de kamer vuur zyn. Kinderen, die over dag in de wieg ſlaapen, brengen doorgaans de nagten ſlaapeloos door, en worden aan de beweeging der wiegen, en het gezang der bakers of minnen zoo gewoon, dat ſy zonder hetzelve niet konnen in ſlaap geraaken; een bed is daarom altyd boven een wieg te verkiezen, en in hetzelve konnen ſy ook gemakkelyker leg-
Pag. 141 gen. Voordeelig is het, de kinderen zagt op de armen te beweegen, ten minſten tweemaal 's daags over het geheele lighaam te wryven, en hier door worden ſy dikwils in ruſt gebragt,
Pag. 144. wanneer ſy nergens door ſchynen bedaard te worden: de omloop van het bloed en de uitwaaſſeming word daar door ook bevorderd, en dus

dus vat het kind zoo ligt geen koude; waar van het ook minder word aangedaan, wanneer men het alle morgen met koud water wascht. Tegen de ontvellingen moet men nooit *ceruis* gebruiken, maar zich bedienen van volders-aarde, ontbonden in eene genoegzaame quantiteit heet water, welk, koud geworden zynde, zagtjes over de deelen gewreeven word. De ontlasting van vogt agter de ooren moet niet gestuit worden, en 't best is, de plaats met koud water te wasschen, en naderhand met een' droogen doek te wryven, ten zy de ontlasting te sterk is. Pag. 146.

X I.

D. CHRISTOPHORI JACOBI TREW, *Sacr. Cæsar. Maj. & Sereniss. Marchionis Onoldini-Brandenburgici Consiliarii & Archiatri, Reipublicæ Norimb. Physici Ord. Senioris Primarii. S. R. I. Nobilis & Palatii Lateranensis aulæque Cæsareæ Comitis, Academiæ Cæsareæ N. C. Directoris, Societat. Reg. Londinensis & Berolinensis ut & Botanicæ Florentinæ sodalis; Tabulæ Osteologicæ seu omnium corporis humani perfecti ossium imagines ad ductum naturæ tam sigillatim, quam in ordinaria connexione secundum habitum suum externum magnitudine naturali sub ejusdem institutione repræsentatæ, ab Anonymo descriptæ, a* Georgio Lichtensteger *sculptore &* Nicolao

colao Friderico Eiſenberger *pictore effictæ & in publicum editæ. Norimbergæ A. R. S.* 1767.

D. CHRISTOPH JACOB TREW *Oſteologiſche Tafeln, oder Abbildungen aller Beine eines vollkommenen menſchlichen Körpers nach der Natur ſowohl einzeln als in der ordentlichen verbindung nach ihrer äuſerlichen geſtalt in der naturliche Gröſe nach ſeiner anweiſung vorgeſtellet; nebſt derzelber beſchreibung eines Unbenannten. Ausgefertiget und verleget von* Georg Lichtenſteger, *Kupferſtecher, und* Nicolaus Friederich Eiſenberger, *Mahler. Imperiaal Folio. De Beſchryving neemt een Alphabet in, en de Plaaten zyn* 28. *in getal.*

d. i.

Afbeelding van alle beenderen des menſchelyken lighaams, zoo wel afzonderlyk, als in derzelver ſamenhang, na de uitwendige gedaante in de natuurlyke grootte volgens aanwyzing van C. J. TREW afgebeeld; benevens de beſchryving van eenen ongenoemden.

Van elk been, dat in dit werk afgebeeld is, vindt men twee tekeningen, waar van de eene hetzelve behoorlyk met de ſchaduwen, en de andere niets dan den omtrek vertoont. De beenderen van het hoofd zyn

met

met kleuren afgezet, even als de Landkaarten, zoo dat men de uitgeſtrektheid van elk been nauwkeurig zien kan. De eerſte plaaten vertoonen het geraamte in verſcheide plaatſingen, daar op volgen de beenderen van het hoofd, en daar na de overige. Voor de plaaten gaat de verklaaring, welke in de Latynſche en Hoogduitſche Taal geſchreeven is, en als eene inleiding tot de kennis der beenderen kan worden aangemerkt. Het werk verdient goedgekeurt te worden, doch ſy, die dat van den grooten Albinus hebben, konnen hetzelve zeer ligt ontbeeren, als overtreffende dit laatſte alle andere, welke ooit zyn uitgegeeven.

XII.

Der Arzt. Eine Mediciniſche Wochenſchrift von D. Johann August Unzer. *Neueſte von dem Verfaſſer verbeſſerte und viel vermehrte Ausgabe. Hamburg und Leipzig Verlegte Gotthilf Chriſtian Berth.* 1769. 8°. *Erſter Band, behalven het voorwerk, pag.* 710. *II. B. p.* 708. *III. B. p.* 660. *IV. B. p.* 690. *V. B. p.* 690. *VI. B. p.* 672. *behalven het Regiſter.*

d. i.

De Artz, een Geneeskundig weekelyks geſchrift van J. A. Unzer. Zes deelen. Nieuwſte van den Schryver verbeterde en veel vermeerderde Uitgaave.

Een werk, dat aan onze eeuw tot eer verſtrekt, met eenen zoo goeden ſmaak geſchreeven is, dat het elks goedkeuring wechdraagt, van alle die eenig behaagen in het leezen

zen vinden, met het grootſte genoegen ontvangen word, en hen tot eene zoo aangenaame, als nuttige en leerzaame, beezigheid verſtrekt, verder te willen aanpryſen, zoude, met regt, eene overtollige zaak moeten gerekend worden. De Hr. UNZER heeft onze aanpryzinge geenzins noodig, en ons oogmerk is alleen, den Leezer deeze nieuwe uitgaave te leeren kennen. Dezelve verſchilt grootelyks van de voorgaande, die zoo menigvuldige reiſen, doch altyd buiten weeten van den Schryver, herdrukt, en ook in onze, in de Sweedſche, en in de Deenſche taalen, overgezet is. De gedaante van het werk is dezelfde gebleeven, en de Hr. UNZER, heeft aan het verlangen van veele Intekenaaren, die met genoegen zouden gezien hebben, dat hy alle onderwerpen, die door hem in byzondere ſtukken verhandelt waren, by een gebragt had, niet konnen voldoen, zonder ſyn werk eene geheel andere gedaante te geeven, behalven in eenige weinige ſtukken. De andere veranderingen zyn ongemeen groot, geheele ſtukken heeft hy beter uitgewerkt, veele vertoogen, door het inlaſſchen van plaatſen uit Reisbeſchryvers aangenaamer gemaakt; en in alle opzigten het werk zoo zeer verbeterd, dat hetzelve de voorgaande uitgaaven oneindig verre overtreft. Hier by zal hy het ook laaten beruſten, en, ſchoon het getal der Intekenaaren zoo groot is geweeſt, dat de lyſt daar van vyftien bladzyden beſlaat, en de uitgeever derhalven het boek van nieuws heeft moeten laaten opleggen, zal hetzelve egter altyd blyven, zoo als het nu is, beloovende de Hr. UNZER, dat hy de veranderingen of byvoegſelen, zoo hy noodig mogt vinden, eenige uit te geeven, zal plaatſen in ſyne verzameling van kleine ſchriften.

XIII.

XIII.

Histoire naturelle, générale & particuliere, avec la description du Cabinet du Roi. Tome Vingt-unième. à Paris de l'Imprimerie Royale 1765. 12°. *plag.* 11. *tab. æn.* 24.

d. i.

De Natuurlyke Historie zoo algemeene als byzondere, met de beschryving van het Kabinet des Konings. Een- en twintigste Deel.

De *Pangolin*, *Lacertus Indicus squammosus* BONTII, *Manis manibus pentadactylis*; *pedibus pentadactylis* LINNÆI, en de *Phagatin*, *Lacertus squammosus peregrinus* CLUSII, *Pholidotus longicaudatus* BRISSONII, worden door den Hr. BUFFON onder een artykel beschreeven. Sy worden ten onregte geschubde hagedissen genoemt, dewyl sy van de hagedissen in veele opzigten verschillen; levendige jongen voortbrengende, en geene eijeren, gelyk de hagedissen, leggende, behooren sy tot een geheel ander geslagt van dieren. Sy hebben ook onder de keel, borst, en buik geene schobben, maar het eerste dier heeft eene gladde huid, en het ander hair op alle deeze deelen. De schobben, welke alle de andere deelen bedekken, zyn niet geheel op de huid vast gehegt, maar alleenlyk met het onderste einde daar in vast; sy zyn beweegelyk, als

Pag. 1. Pag. 2.

als de ſtekels van ſtekel - varkens, en konnen van het dier worden opgeligt. Wanneer het getergt word, ſteekt het dezelven in de hoogte, en nog meêr, als het zich in een rolt, gelyk de Egel. Dezelven zyn zoo dik, hard, en ſteekende, dat alle dieren daar door afgeſchrikt worden. De allerwreedſte, en ſterk uitgehongerde, dieren, als de tygers, en ſoortgelyke, doen vrugteloofe poogingen, om dit dier te verſlinden; ſy ſchoppen hetzelve voort, doch brengen zich te gelyker tyd pynelyke wonden toe. De Vos, die den Egel ſchroomt te vatten met den bek, wanneeer hy zich in een gerolt heeft, om dat de ſtekels het verhemelte en de tong in ſtukken ſcheuren, noodzaakt denzelven egter, om zich uit te ſtrekken, door denzelven met de pooten en zwaarte van het geheele lighaam te drukken, en zoo dra de kop te voorſchyn komt, vat hy den egel by den bek, en brengt hem dus om het leeven; doch de *Pangolin* en *Phatagin* zyn van alle dieren, zonder
Pag. 5. het ſtekel-varken zelve uit te zonderen, die, welker wapenen de ſterkſte en ſchadelykſte zyn, zoo dat ſy, hun lighaam in een trekkende, en hunne wapenen vertoonende, de woede van alle hunne vyanden tarten. Als ſy zich dus in een trekken, neemen ſy geene ronde en gelyke gedaante aan, gelyk het ſtekel-varken; hun lighaam word wel in een gerold, maar de dikke en lange ſtaart blyft daar buiten, en verſtrekt aan het lighaam als tot eenen band. Dit deel, waar by men zoude denken, dat deeze dieren zouden konnen gevat worden, verdedigd zich van zelven; het is van boven en van onderen voorzien met ſchobben, die zoo hard en ſnydend zyn, als die, waar mede het lighaam is bedekt;
en

en daar hetzelve rond van boven en plat van onderen is, en omtrent de gedaante heeft van eene halve pyramiden, zyn de hoeken bedekt met ſchobben, welke in eenen regten hoek omgeboogen zyn. Deeze zyn ook zoo dik; en ſcherp als de andere, zoo dat de ſtaart nog meêr ſchynt gewapend te zyn, dan het lighaam, waar van de onderſte deelen geene ſchobben hebben.

De *Pangolin* is veel dikker, als de *Phatagin*, Pag. 6. en heeft egter korter ſtaart, ſyne voorpooten zyn tot het einde met ſchobben bedekt; daar de *Phatagin* in tegendeel de voorſte voeten en zelfs een gedeelte van de beenen zonder ſchobben, en met hair bedekt, heeft. De *Pangolin* heeft ook veel grooter, veel dikker, veel ronder, en minder geſtreepte ſchobben, als de *Phatagin*, wiens ſchobben gewapend zyn met drie zeer ſcherpe ſteekels, daar in tegendeel die van de *Pangolin* zonder punten zyn, en overal ſnyden. De *Phatagin* heeft aan de onderſte deelen hair, de *Pangolin* heeft dit in het geheel niet, maar onder de ſchobben, die den rugge bedekken, komen eenige dikke en lange hairen te voorſchyn, als de borſtels van een Varken. Dit is al het onderſcheid, dat de Schryvers hebben konnen ontdekken in de opgevulde dieren, welke zoo zeer van alle andere viervoetige dieren verſchillen, dat men ſe voor monſters aangezien heeft. Dezelve ſchynen dus twee byzondere ſoorten uit te maaken.

De *Pangolin* is van zes tot agt voeten lang, de ſtaart daar onder gerekend, welke omtrent dezelfde lengte, als het lighaam, heeft. Als het dier jong is, is de ſtaart naar evenredigheid korter, de ſchobben zyn ook minder groot, veel

dunner, en bleeker. Door de jaaren worden ſy hooger van kleur, en zoo hard, dat ſy tegenſtand konnen bieden aan eene ſnaphaan's kogel. De *Phatagin* is veel kleiner, dan de *Pangolin*; beide hebben ſy eenigen overeenkomſt met de *Tamanoir* en *Tamandua*, levende insgelyks van mieren, en hebbende eene zeer lange tong,
Pag. 8. nauwen bek zonder tanden, een lang lighaam, eenen langen ſtaart, en de nagels omtrent van dezelfde grootte en gedaante, maar niet gelyk in getal; de *Pangolin* en *Phatogin* hebben vyf nagelen aan elken poot, daar de *Tamanoir* en *Tamandua* aan de voorpooten niet meêr, dan vier, hebben: de laatſten zyn bedekt met hair, de eerſten met ſchobben, en ſy hooren ook niet te huis in hetzelfde land. De *Tamanoir* en *Tamandua* worden in America gevonden, de *Pangolin* en *Phatagin* integendeel in de Ooſt-Indien, en in Africa, alwaar ſy van de Negers *Quogelo* genoemt worden. Deeze eeten het vleeſch, welk ſy ſmakelyk en gezond bevinden, en gebruiken de ſchobben tot veele kleine zaaken. Sy hebben beide niets aanſtootelyks, dan de gedaante, zynde zeer goedaartig. Sy gaan zeer langzaam voort, en konnen den menſch niet ontkomen, dan door zich te verbergen in de gaten der rotſen, of in de hollen, welke ſy graaven, en waar in ſy hunne jongen voortbrengen.

Pag. 27. De Schildvarkens, *Tatous*, maaken een byzonder geſlagt van dieren uit, welk in verſcheide ſoorten verdeeld word, die alle van elkander verſchillen. Sy komen daar in overeen, dat ſy allen bedekt worden met een ſchild, dat ten opzigte van de ſubſtantie hetzelfde is,

en

en welk den kop, hals, rug, de zyden, en den ſtaart tot aan het einde bedekt, en zelve overtoogen is met eene dunne, zagte, en doorſchynende huid. Het ſchild bedekt de keel, borſt, en buik niet, maar deeze deelen worden beſchermd door eene witte en knobbelagtige huid, gelyk aan die van eene hen, welken men de vederen heeft uitgetrokken. Als men deeze huid nauwkeurig beſchouwt, ziet men hier en daar beginſels van ſchobben, welke dezelfde ſubſtantie hebben, als het ſchild op den rugge. De huid van dit dier, zelfs op de plaatſen, alwaar ſy het zagtſte is, gaat eenigzins tot been over, doch de beenwording vertoont zich niet volkomen, dan waar dezelve het dikſte is, namentlyk op de buitenſte en bovenſte deelen van het lighaam. Het ſchild, welk de bovenſte deelen bedekt, beſtaat niet uit een ſtuk, als in de Schilpadde; maar is verdeeld in verſcheide gordels, welke aan elkander gehegt zyn door vlieſen, die toelaaten, dat dezelve eenigzins konnen bewoogen worden. Het getal van deeze gordels verſchilt niet, gelyk men zich zoude konnen verbeelden, na den ouderdom van het dier, want de jonge en oude ſchildvarkens van hetzelfde ſoort hebben alle even veel gordels. Of deeze dieren onder elkander voort teelen, is onzeker, doch het is zeer waarſchynelyk, dat ſy zulks niet doen, omdat het onderſcheid in het getal der gordels zeer ſtandvaſtig is, zoo dat men of zoo veele onderſcheide ſoorten of ten minſten ſtandvaſtige verſcheidenheden heeft, welke door den invloed van verſcheide lugtſtreeken voortgebragt worden. De volgende ſoorten worden dus afzonderlyk van den Schryver beſchouwd. 1. *Tatu*

apara of *Tatu* met drie gordels; 2. *Tatupeba*, of *Tatu* met zes gordels; 3. *Tatuete*, *Tatu* met agt gordels; 4. *Cachicamo*, *Tatu* met negen gordels; 5. *Tatu Kabaſſou* met twaalf gordels, 6. *Tatu Cirquinchum* met agttien gordels. In dee e allen, de laatſte uitgezondert, ziet men twee beenagtige ſchilden, het eene op de ſchouders, het andere aan het agterſte gedeelte van het lighaam, welke maar uit een ſtuk beſtaan, terwyl het ſchild, welk het lighaam bedekt, en ook beenagtig is, uit beweegelyke gordels, die door een vlies ſamen vereenigt zyn, gemaakt word. In de laatſte ſoort, welke agttien gordels heeft, word niet meêr dan een groot ſchild op de ſchouders gevonden, en het geheele lighaam, tot aan den ſtaart, is alleen maar bedekt met beweegelyke gordels.

Pag. 35. Het *Schildvarken met drie gordels*, *Tatu Apara* MARCGRAVII, *Daſypus tricinctus* LINNÆI, is door CLUSIUS 't eerſt beſchreeven na eene afbeelding, maar uit de kentekenen, welke beſtaan in drie gordels en een' korten ſtaart, ziet men duidelyk, dat het is hetzelfde dier, waar van MARCGRAVE eene goede beſchryving heeft gegeeven. Hetzelve heeft eenen langen, en byna pyramidalen, kop, de ſnuit puntig, de oogen klein, de ooren kort en rond, en het bovenſte van den kop bedekt met een helm, welke uit een ſtuk beſtaat. Het heeft vier teenen, aan alle pooten, welke gewapend zyn met nagels, waar van de middenſte aan de voorpooten zeer groot, de twee aan de zyden veel kleiner, en de vyfde, welke aan den buitenkant is, en de gedaante van een ſpoor heeft, de allerkortſte is. Aan de agterſte pooten zyn de vyf nagels veel korter, en meêr gelyk. De ſtaart is

zeer

zeer kort, en heeft nauwelyks de lengte van twee duimen, zynde rondom met een ſchild bedekt; het lighaam is eenen voet lang, en heeft op de breedſte plaats eene breette van agt duimen. Het ſchild is verdeelt in vier ſtukken, en beſtaat uit drie beweegelyke gordels, welke toelaaten, dat het dier zich kan in een trekken. De deelen, welke de ſchouders, en het agterſte van het lighaam bedekken, beſtaan uit vyfhoekige ſtukken. De gordels beſtaan uit vierkante ſtukken, en elk derzelven is bedekt met kleine, ligtgeele, ſchobben. Wanneer het dier zich te ſlaapen nederlegd, of aangeraakt word, vergaderd hetzelve de pooten, als in een punt, verbergt den kop onder den buik, en trekt zich zelve dus te ſamen, dat het veel eer voor een ſchelp, dan voor een land-dier, zoude gehouden worden. Dit geſchied door twee ſpieren, welke aan de zyden van het lighaam gevonden worden.

Het *ſchildvarken met zes gordels; l'Encoubert, Tatupeba Braſilianis & Encuberto Luſitanis* MARCGRAVII; *Daſypus cingulis ſenis, pedibus pentadactylis* LINNÆI, is veel grooter, dan het voorgaande; deszelfs kop, het voorſte gedeelte van den hals, en het geheele lighaam, als ook de pooten en ſtaart, zyn bedekt met een zeer hard ſchild, ſamengeſteld uit vry groote en net geſchikte ſtukken. De deelen op de ſchouder, en het agterſte van het lighaam, beſtaan uit een ſtuk; doch boven het eerſte ſchild, en digt by den kop word een' beweegelyken gordel gevonden tuſſchen twee geledingen, waar door het dier in ſtaat geſteld word den hals te beweegen. Tuſſchen het bovenſte en onderſte ſtuk zyn zes gordels, die door een buigzaam en dik vlies vereenigt zyn, waar uit eenige witte hairen ko- Pag. 40.

komen, gelyk aan die, welke ook, in een klein getal, onder den hals, de borſt en buik, gezien worden. Deeze onderſte deelen zyn met eene ruuwe huid, en met geen ſchilden bedekt. De ſnuit van dit dier is puntig, de oogen klein, en diep, de tong ſmal, en puntig, de ooren naakt, kort en bruin. In elke kaak zyn agttien tanden, aan elke poot vyf teenen, met lange, ronde, en ſmalle nagels gewapend. De kop en ſnuit zyn als in een biggetje. De ſtaart is aan het begin dik, doch aan het einde dun en rond. De kleur van het lighaam is geelagtig ros; het dier is doorgaans dik en vet; het graaft gemakkelyk in den grond met den ſnuit en nagels, en maakt zich dus een hol, alwaar het den dag doorbrengt, gaande alleenlyk des nagts uit om voedſel te zoeken. Het drinkt dikwils, en leeft van vrugten, wortelen, inſecten, en vogelen, als het die kan vangen.

Fig. 45. Het *ſchildvarken met agt gordels; Tatuete Braſilienſibus & Verdadeiro Luſitanis* Marcgravii; *Daſypus cingulis ſeptenis, palmis tetradactylis, plantis pentadactylis* Linnæi, is niet zoo groot, als het voorgaande. De kop is klein, de ſnuit ſpits, de ooren regt, eenigzins verlengt, de ſtaart lang, de pooten in evenredigheid van het lighaam langer, dan in het voorgaande dier. De oogen zyn klein en zwart. Aan de voorpooten zyn vier teenen, doch aan de agterpooten vyf. De kop is bedekt met een ſchild, en op het lighaam zyn agt gordels. De ſtaart, die insgelyks met het ſchild bedekt is, beſtaat uit agt, beweegelyke, ringen. De kleur van het lighaam is aſchgrauw, aan de zyden en op den ſtaart witter, en op dezelven zyn gryze yzerkleurige vlakken. Het ſchild van dit dier is

niet

niet hard, en de kleinste snaphaan's kogel kan door hetzelve heen dringen, en het dier dooden. Het vleesch is wit, en smakelyk.

Het *schildvarken met negen gordels*; *Cachicamo*; *Dasypus cingulis novem, palmis tetradactylis, plantis pentadactylis* Linnæi. Deeze soort komt zoo nauwkeurig met de voorgaande overeen, dat dezelve nauwelyks eene byzondere soort, van de voorgaande onderscheiden, schynt te maaken; de Hr. Buffon gist daarom, of de voorgaande soort met agt gordels het mannetje zy van deeze, welke mogelyk eenen gordel meer heeft, om des te gemakkelyker de vrugt te konnen draagen en ter waereld brengen. Pag. 48.

Het *schildvarken met twaalf gordels*, *Kabassou*, *Tatus moschum redolens*; *Tatuete Brasiliensibus* Marcgravii, is het grootste van alle deeze dieren. De kop is dikker en breeder, de snuit minder dun, de deyen dikker, de pooten grooter, de staart met geen schild bedekt, waar in hetzelve van alle anderen word onderscheiden. Aan elke poot zyn vyf teenen, en men telt twaalf gordels. Tusschen de geledingen komen hairen te voorschyn, gelyk aan de borstels der varkens. Op de borst, den buik, deyen en staart, zyn eenige blyken van schobben, welke rond hard en glad zyn, en rondom welke kleine vlokjes hair gezien worden. Pag. 52.

Het *schildvarken met agttien gordels*; *Cirquincon*; *Cataphractus scuto unico, cingulis octodecim* Brissonii. In dit dier vindt men alleenlyk een schild op de schouder, en geen agter aan het lighaam. Het lyf is tien duimen lang, de kop drie, de staart vyf; de pooten zyn twee of drie duimen hoog. Het voorste gedeelte van den kop is lang en breed, de oogen zyn klein, de ooren eenen Pag. 55.

duim lang; de voeten met drie vingers voorzien, welke met nagels gewapend zyn. Deeze nagels zyn aan de drie middenfte vingers eenen duim lang, doch aan de twee buitenfte korter. De kop en pooten zyn met fchobben bedekt, de hals met een fchild, uit kleine fchobben gemaakt. Op het lyf zyn agt-tien gordels; de borft, buik, en ooren zyn, als in de andere foorten, naakt.

Pag. 60. Alle fchildvarkens zyn oorfprongkelyk uit America, en dezelve waren onbekend voor de ontdekking der Nieuwe Waereld; de ouden hebben nooit van dezelven gewag gemaakt; en de tegenwoordige Reizigers fpreeken van dezelven, als van dieren eigen aan Mexico, Brafil, en Guiana; niemand zegt de fchildvarkens in Afia, of Africa gevonden te hebben, doch fommige hebben daar mede verward de *Pangolins* en *Phatagins*, of gefchubde Hagediffen van de Ooft-Indien; en andere zyn van gedagten geweeft, dat men dezelven aan de weftelyke deelen van Africa vondt, om dat men fe dikwils van Brafil naar Guinee heeft overgebragt. Moeyelyk is het, de grootte der foorten te bepaalen, doch uit verfcheide, die met elkander vergeleken zyn, kan men giffen, dat de fchildvarkens met twaalf, en die met zes gordels de grootfte zyn, en dat de kleinfte zyn die met drie, met agt, met negen, en met agt-tien gordels. Deeze dieren zyn meêr of min in ftaat, hun lighaam in een te trekken, en rond te maaken, doch geen van allen kan de gedaante van eenen kloot aanneemen. Sy zyn onfchadelyk, en konnen, fchoon aan de warme deelen van America eigen, egter leeven in de gematigde lugtftreeken van Europa; fy gaan fchielyk voort, maar

maar konnen noch ſpringen, noch loopen, noch op de boomen klimmen, zoo dat ſy nauwelyks hunne vervolgers konnen ontkomen; hunne eenige ſchuilplaats is een hol, waar in ſy kruipen, en welk ſy ſchielyk maaken, zoo ſy te ver af zyn van dat, welk reeds gemaakt was; ſy konnen egter by den ſtaart daar uit getrokken worden, eer dat ſy daar in volkomen gekroopen zyn, doch dan bieden ſy eenen zoo grooten tegenſtand, dat men dikwils den ſtaart afbreekt, zonder het lighaam te voorſchyn te brengen. Men moet daarom, om hen niet te verminken, het hol van vooren open maaken, en dan vangt men ſe, zonder dat ſy eenigen tegenſtand bieden. Zoo dra men ſe heeft, trekken ſy zich in een, en, om ſe te doen uitrekken, legt men dezelven by het vuur. Het ſchild op den kop, ſchoon hard, is egter zoo gevoelig, dat, als men hetzelve eenigzins hard aanraakt met den vinger, het dier pyn genoeg gevoelt, om zich in een te trekken. Wanneer ſy in zeer diepe hollen zyn, doed men dezelven te voorſchyn komen door rook of water. Men verzekerd, dat ſy in hunne hollen blyven, en in een geheel vierdendeel jaars niet daar uit komen, doch dit is zeker, dat ſy over dag in dezelven kruipen, en alleenlyk des nagts uit gaan, om voedſel te zoeken. Men jaagt ook de ſchildvarkens met kleine honden, die dezelven wel haaſt agterhaalen, te meêr, daar ſy niet wagten, tot dat de honden by hun zyn, maar zich te vooren in een trekken, zoo dat ſy gemakkelyk konnen worden opgenomen. Als ſy digt by eene ſteilte zyn, trekken ſy zich in een, en laaten zich van de hoogte vallen, ontkomende dus de honden, en jaagers. Sy zyn vet, en zeer vrugtbaar,

en men verzekerd, dat ſy alle maanden vier jongen ter waereld brengen; ſy bewoonen voornamentlyk vogtige en warme plaatſen, en begeeven zich niet ver van hunne hollen. De inwooners eeten derzelver vleeſch, en gebruiken de ſchilden tot verſcheide zaaken.

Pag. 121. De *Paca* is een dier van de nieuwe waereld, welk een hol graaft als de konynen, waar mede men hetzelve ſomtyds heeft vergeleken, ſchoon het daar mede zeer weinig overeenkome. Hetzelve is veel grooter, dan een konyn, zelfs dan een haas; het lighaam is veel dikker, de kop rond, de ſnuit kort; het is vet, en komt in de gedaante van het lighaam veel overeen met een biggetje, waar aan het ook gelyk is, ten opzigte van het geluid, den gang, en de manier van eeten; het bediend zich niet, als het konyn, van de voorpooten, om het voedſel aan den bek te brengen, maar graaft, als het varken, in den grond, om ſyn onderhoud te zoeken. Het woond aan de oevers der rievieren, en word alleenlyk gevonden op de vogtige en warme plaatſen van Zuid-America. Syn vleeſch is zeer goed om gegeeten te worden, en zoo vet, dat men hetzelve nooit noodig heeft te lardeeren, men eet ook het vel, gelyk van een ſpeenvarkentje, en zoekt derhalven zeer veelen te vangen. De jagers hebben moeite, om dezelven levendig te bekomen, en wanneer men ſe verraſt in hun hol, welk men van vooren en van agteren open maakt, verdedigen ſy zich, en zoeken zich te wreeken door zeer vinnig te beiten. De huid, hoewel met kort en hard hair bedekt, verſtrekt tot eene goede peltery, om dat dezelve aan de zyden ge-

re-

regelde vlakken heeft. Deeze dieren brengen dikwils, en veele jongen te gelyk, ter waereld, doch veele worden door de menſchen, en roof-dieren vernielt, en egter is het getal omtrent altyd even groot. Men vindt dezelven in geen deel van de oude waereld.

De kop van het dier, waar na de beſchryving van den Hr. DAUBENTON is gemaakt, en welk zeer klein was, had omtrent de gedaante van een ey; de onderſte lip is korter, dan de bovenſte, en, gelyk in de haaſen, geſpleeten; de ooren zyn rond en kort, de kneevels zeer lang: aan den agterſten hoek van de oogen is een bosje van lange hairen; de hals is byna even dik, als de kop; het lyf is dik en kort, en heeft geenen ſtaart, en in plaatſe van denzelven ſteekt het hair eenigzins uit; de deyen zyn kort, en aan elke poot ziet men vyf vingers; doch de duim is zeer klein, zoo dat men niets zien kan, behalven den nagel. De kleur van het hair is boven op het lyf kasſtanje-bruin, doch van onderen geelagtig en wit. Aan de zyden zyn kleine, ronde, geele, vlakken; de tong is breed en dik; twee mammen ſtaan zes lynen van de *vulva*, en op de borſt zyn twee andere, die kleiner zyn. In elken hoek zyn twee ſnytanden, en agt kieſen; in den rugge telt men dertien wervelen, en even veel ribben, namentlyk agt waare en vyf valſche; zeeven wervelen zyn in de lenden, drie valſche in het heilig been, en agt in den ſtaart. Pag. 126.

De *Beurs-rot*; *Sarigue*; *Opoſſum*; *Marſupiale Americanum*, *ſemivulpa* GESNERI; *Philander* BRISSONII; *Didelphis*, *Marſupialis*, *mammis octo intra abdomen* LINNÆI, is een Americaanſch dier, Pag. 135.

welk

zeer gemakkelyk van alle andere onderſcheiden word door twee byzondere kentekens. Het eerſte van deeze is, dat het wyfje onder den buik eene ruime holligheid heeft, waar in het de jongen laat komen en zoogt, het tweede, dat zoo wel het mannetje, als het wyfje, den eerſten teen der agterpooten zonder nagels, en van de andere teenen afgezondert hebben, even als de duim by de menſchen, terwyl de vier overige teenen tegen elkander geplaatſt en met kromme nagels voorzien zyn, gelyk by alle andere viervoetige dieren. Het eerſte is door de meeſt Reizigers en Natuurkundigen opgemerkt, maar het tweede hebben ſy alle over het hoofd gezien. E. TYSON, een Engelſch Geneesheer, ſchynt de eerſte geweeſt te zyn, die dit heeft waargenomen; hy is de eenigſte, die eene goede beſchryving heeft gegeeven van het wyfje van dit dier in een werkje, te Londen in den jaare 1698. gedrukt, onder den volgenden tytel: *Carigueya ſeu Marſupiale Americanum, or, the Anatomy of an Opoſſum.* Eenige jaaren daar na heeft COWPER, een beroemd Ontleedkundige, aan TYSON, in eenen brief medegedeeld de waarneemingen, door hem op het mannetje gemaakt. Veele Schryvers hebben de ſoorten van dit dier buiten noodzakelykheid zeer vermeenigvuldigd.

Pag. 167. Onder den buik by het wyfje ziet men eene ſpleet, welke twee of drie duimen lang is, en gemaakt word door twee vlieſen, die een zakje maaken, dat uitwendig met hair bedekt, doch inwendig van hetzelve ontbloot is. Deeze zak bevat de mammen; de eerſtgebooren jongen komen in hetzelve om te zuigen, en leeren zich zoo wel daar in verbergen, dat ſy, ſchoon reeds

reeds groot zynde, daar in vlugten, wanneer ſy verſchrikt zyn. De zak word van het dier geopend en geſloten door verſcheide ſpieren en twee beentjes, welke alleen aan dit dier eigen zyn. Deeze beentjes zyn geplaatſt voor de ſchaambeenderen, en daar mede door het grondſtuk vereenigt, ſy hebben omtrent de lengte van twee duimen, en worden allengskens dunner, ſy onderſteunen de ſpieren, welke den zak doen openen, en dienen haar tot een vaſt punt. De ſpieren ſluiten den zak zoo volkomen, dat men in een levendig dier de opening niet zien kan, dan door dezelve met geweld door de vingers te verwyderen. Het binnenſte van deezen zak is bezet met veele klieren, welke eene geele ſtof ontlaſten, van eenen zoo ſlegten ſtank, dat dezelve mede gedeeld word aan het geheele lighaam, doch, wanneer men deeze ſtoffe laat droogen, verlieſt ſy niet alleen den onaangenaamen reuk, maar verkrygt eenen anderen, die met de *muſcus* kan vergeleeken worden.

De beurs-rot is alleen eigen aan de Zuidelyke deelen van de Nieuwe Waereld; men vindt dezelve in Braſil, Guiana, Mexico, en ook in Florida, Virginien, en andere gematigde Landen. Voor al is dit dier vry gemeen, om dat het dikwils en veele jongen te gelyk voortbrengt; ſommige zeggen vyf, andere zes. MARCGRAVE verzekerd zes levendige jongen in den zak van het wyfje gevonden te hebben, dezelven waren omtrent twee duimen lang, en zeer vlug, komende dikwils in en uit den zak. Sommige verzekeren, dat ſy, gebooren wordende, nauwelyks grooter zyn, dan eene vlieg.

Het

Het schynt den Hr. BUFFON waarschynelyk te zyn, dat in deeze dieren de baarmoeder niet anders is, dan de plaats, alwaar de bevrugting geschied, de vrugt gevormeert word, en de eerste groeijing heeft, terwyl dezelve, vroeger dan in andere dieren gebooren wordende, in den beschreeven zak, waar in dezelve aanstonds ontvangen word, verder groeit. In den beginne blyven de jongen aan de mammen in den zak als vast zitten, tot dat sy kragten genoeg gekreegen hebben, om zich gemakkelyk te beweegen; dan gaan zy uit den zak, en komen wederom in denzelven, om te slaapen, te zuigen, of zich te verbergen.

Pag. 175. Uit de beschouwing van de pooten van dit dier kan men gemakkelyk oordeelen, dat het met moeite gaan moet, en langzaam loopen kan, zoo dat een mensch hetzelve gemakkelyk kan vangen. In tegendeel klimt het met eene ongelovelyke snelheid op de boomen, verbergt zich onder de bladen, om de vogelen te verrassen, of hangt zich op aan den staart, konnende in deezen staat langen tyd blyven, zonder eenige beweeging, om synen roof af te wagten. Op andere tyden springt het van den eenen boom op den anderen.

Schoon dit dier vleesch eet, en zelfs met grooten smaak het bloed uitsuigt, leeft het egter ook van insecten, suiker-riet, wortelen, bladen, en basten. Men kan het ook, als een huischelyk dier opvoeden, want het is onschadelyk, en word gemakkelyk tam gemaakt, maar is, om synen stank, zeer onaangenaam, terwyl ook syne gedaante, vooral de ooren, staart, en bek, zeer lelyk zyn. De stank huisvest alleen in de

de huid, en niet in het vleeſch, het welk van eenen goeden ſmaak is, en van de Indiaanen gegeeten word.

Het dier heeft eenen zeer langen ſnuit, en een' zoo grooten bek, dat de lippen digt by de oogen eerſt vereenigt zyn. Het voorhoofd is niet rond. De ooren zyn groot, rond, dun, en naakt. De bovenſte lip ſteekt niet zoo ver uit, als de neus. De hondstanden van de bovenſte kaak ſteeken buiten den bek uit, en loopen neêr tot aan beide zeiden van de onderſte lip. De ſtaart heeft dezelfde lengte, als het lighaam en de kop van het dier; aan den punt is dezelve ſcherp, en tot op twee duimen van het begin af met hairen bezet, doch voor het overige met kleine ſchobben bedekt, waar tusſchen kleine hairen te voorſchyn komen. Elke poot heeft vyf teenen, doch de duim aan de agterſte pooten is van de overige teenen afgezondert, veel grooter, en zonder nagel, eindigende in een rond knobbeltje. Alle andere teenen zyn gewapend met zeer beweegelyke nagels. De kleur van het hair is boven op het lighaam van het begin van den ſnuit tot aan het geſchobde gedeelte van den ſtaart, als ook aan den buitenkant van de deyen, ſchenkels, en pooten, ros, aan den binnenkant vuil wit; doch het geſchobde gedeelte van den ſtaart is deels bruin, deels witagtig. De lengte van het dier is, van het begin van den ſnuit tot aan den ſtaart, negen duimen en een' halven, en de ſtaart heeft omtrent dezelfde lengte. De tong is dun, van voren rond, en aan de randen gefronſt. De teeldeelen zyn in het wyfje anders gemaakt, dan in andere viervoetige dieren; want het hoofd van den kittelaar heeft twee takken, welke Pag. 181.

ke uit twee holligheden komen. De scheede en pis-buis maaken ter lengte van zeven lynen maar een canaal uit, en van daar loopt aan beide zyden van de blaas een buis, die een vervolg van de scheede is, en die te samen dus eene dubbelde scheede uitmaaken, in welke ook twee baarmoeders loopen. De tanden zyn vyftig in getal; namentlyk, in de bovenste kaak, tien snytanden, twee honds-tanden, en veertien kiesen; in de onderste insgelyks veertien kiesen twee honds-tanden; en agt snytanden. In den hals zyn zeven wervelen, dertien in den rugge, en dus aan beide zyden, het heilig been bestaat uit twee, en de staart uit negen- en twintig valsche wervelen.

Pag. 212. De *Marmosa*; *Mus sylvestris Americanus Scalopes dictus* SEBÆ, *Didelphis*, *Murina*, *cauda semipilosa*, *mammis senis* LINNÆI, komt zeer na overeen met de beurs-rot; beiden zyn sy uit hetzelfde Land, en hebben ook dezelfde gedaante van het lighaam, soortgelyke pooten, de lengte van den staart, welke ook voor het grootste gedeelte met schobben bedekt is, en alleen aan het begin hairen heeft, en de tanden even eens geschikt, doch de *Marmosa* is veel kleiner, heeft den snuit veel puntiger, en onder den buik geen' zak, maar alleen twee langwerpige vouwen by de deyen, tusschen welke de jongen zich plaatsen, om te zuigen. De teeldeelen zoo wel van het mannetje als van het wyfje komen in gedaante en plaatsing overeen met die van de beurs-rot; het hoofd van de roede by het mannetje is ook gespleeten, en geplaatst in den aars, welke opening in het wyfje insgelyks de mond van de *vulva* schynt te zyn. De jongen schynen

nen nog vroegtydiger door dit dier gebooren te worden, dan door de beurs-rot, nauwelyks zyn ſy, ter waereld gebragt wordende, zoo groot, als kleine boonen; ook komen 'er veel meer jongen ter waereld. De Schryvers hebben tien jongen van deeze dieren gezien, die elk aan eenen tepel vaſt zaten, en daarenboven waren op den buik nog vier tepels, waar aan geene jongen zoogen, zoo dat het dier veertien tepels had. Sy oordeelen, dat dit dier kort na de bevrugting de jongen werpt, en dat dezelven nog niet anders zyn, dan vrugten, die nauwelyks het vierde gedeelte van haaren groei hebben. De verloſſing van het wyfje is dus altyd een vroegtydige miskraam, en de vrugten bewaaren het leven door de tepels te vatten, welke ſy niet verlaaten, voor dat ſy zoo groot zyn en zoo veel kragten hebben, als ſy zouden hebben gehad, indien ſy niet te vroeg waren ter waereld gebragt. De levenswyze en de gewoontens van dit dier zyn dezelfde, als van de beurs-rot, beide graven ſy in den grond hollen, om zich in dezelven te verbergen; beide hangen ſy met het einde van den ſtaart aan de boomen, en ſchieten van daar uit op de vogelen, en kleine diertjes. Sy eeten insgelyks vrugten, zaaden, en wortelen, maar zyn graager op visſchen en kreeften, welke ſy, gelyk men zegt, met den ſtaart vangen; 't geen egter zeer twyfelagtig is, en geenzins overeenkomt met de domheid van het dier, welke door alle Reizigers aan hetzelve toegeſchreeven word, alzoo het zich niet zoude weeten te verdedigen, of te ontvlugten.

De oogen van dit dier worden omringt door Pag. 216.

een' zwartagtigen kring; de kneevel is aan het begin bruin; het bovenste gedeelte van het lighaam, en de buiten kant van de deyen en pooten zyn aschgrauw met geel gemengt, doch de binnenkant is wit. De staart is alleenlyk tot drie leinen van het begin met hair bezet, doch voor het overige met kleine schobben bedekt. Het getal der tanden en wervelen is, als in de beurs-rot.

Pag. 231. De *Cayopollin*, *Mus Africanus Cayopollin dictus* Sebæ, *Philander Africanus* Brissonii, is niet eigen aan Africa, gelyk men uit de benaaming denken zoude, maar alleen aan America. Fernandes is de eerste Schryver, die van dit dier heeft gewag gemaakt. Hetzelve is grooter, dan de *Marmosa*, heeft den snuit minder puntig, doch den staart langer, en komt met de beurs-rot meêr, dan met de *Marmosa*, overeen. Alle drie deeze dieren komen zeer na overeen ten opzigte van de in- en uitwendige deelen, van de vroegtydige geboorte, en levenswyze. Sy worden in America, en alleen in derzelver Zuidelyke deelen, gevonden. De gedaante is afschuwelyk en de reuk is zeer onaangenaam.

Pag. 235. De oogen van dit dier worden niet, gelyk in de *Marmosa*, omringt door een' zwartagtigen kring, maar hebben aan den rand zoo eene kleur. Het bovenste van het lighaam is aschgrauw, met geel en grys gemengt, doch het onderste is byna witagtig, Men telt agt- en veertig tanden, namentlyk tien snytanden, twee hondstanden, en twaalf kiezen in de bovenste kaak; in de onderste agt snytanden, twee hondstanden, en veertien kiezen. In de lendenen zyn zes

ſes wervelen; het heilig been beſtaat, gelyk in de twee voorgaande dieren, uit twee valſche wervelen, doch de ſtaart heeft 'er maar zes- en dertig, daar dezelve in de Beurs-rot, en *Marmoſa* uit negen- en dertig ſamen geſteld is.

X I V.

JACOB CHRISTIAN SCHÆFFERS, *Doctors der Gottesgelehrſamkeit und Weltweisheit. &c. Erſtere Verſuche mit Schnecken. Nebſt drey ausgemahlten Kupfertafeln. Regensburg.* 1768. 4°. 4. *Bogen.*

d. i.

Eerſte proeven met ſlakken; door J. C. SCHÆFFER.

In een voorgaand ſtuk van dit werk hebben wy den Leezer medegedeeld de ontdekkingen van den Hr. SPALLANZANI (*), thans denken

(*) V. D. 3. St. pag. 521. Men heeft veele tegenwerpingen gemaakt tegen de proeven van den Hr. SPALLANZANI, vooral in Vrankryk; deeze heeft de Hr. BONNET aan hem medegedeeld, en daar op heeft de Hr. SPALLANZANI aan den Hr. BONNET geſchreeven een' brief, gedagtekend Modena den 11. Sept. 1769. Deeze is geplaatſt in *L'Avant coureur* 1769. *N*°. 44. en daar uit konnen wy hier het een en ander mededeelen. Hy verklaart niet te weeten, of alle vreemde ſlakken dezelfde eigenſchappen hebben, als die van Modena, en belooft zich breed-

ken wy geenen ondienst te zullen doen, met ook die van den Hr. SCHÆFFER voor te draagen.

Pag. 7. Eer hy tot de proeven zelve overgaat, beschryft hy kortelyk de slakken en derzelver uitwendige deelen, welke ook op de eerste afbeelding van de eerste plaat vertoont zyn. Eenige weeken, voor dat de ontdekkingen van den Hr. SPALLANZANI bekend gemaakt wierden, had hy door het volgende voorval, als iet zeldzaams en byzonders, aangemerkt, dat doorgesneede slakken in het leven bleeven. Zeker vriend had hem geraaden, als het beste middel, om synen tuin te zuiveren van de slakken, dezelven met eene

Pag. 8.

breedvoeriger daar over te zullen uitlaaten in de voorreden voor de Italiaansche vertaling van het werk van den Hr. BONNET, tot tytel hebbende, *Contemplation de la nature*. Hy gelooft, dat die slakken, welke door de Hr. BOMARE en COTTE onderzogt zyn, het vermogen, om nieuwe deelen voort te brengen, in geenen grooten graad bezitten. Om te weeten, of 't geen hy van de slakken affneed, waarlyk de kop met alle syne deelen was, heeft hy de slakken eerst nauwkeurig ontleed, en is, derzelver maaksel daar door hebbende leeren kennen, tot syne proeven overgegaan. Eer hy den kop affneed, wagtte hy zoo lang, tot dat de slak uit haar huisje gekomen was, en alle vier de hoornen uitgestooken had. De operatie gelukte dan ongemeen wel, en dikwils gebeurde het, dat de hoornen op den afgesneeden kop uitgestooken bleeven, zoo dat sy alleenlyk kragteloos scheenen te zyn. De kop zelve krimpt in een. In water gelegd zynde, begon dezelve zich na eenige uuren uit te breiden, zagt te worden, en dezelve kon dan gemakkelyk ontleed worden. De bekleetselen aan den kant van de sneede wechgenomen hebbende, zag hy duidelyk de verdeeling der tien zenuwen, die naar de oogen en an-

eene ſchaar te doorſnyden. Hy liet dit daarom niet alleen van andere verrigten, maar hield zich ook dikwils daar mede bezig, en zag by deeze gelegenheid met verwondering, dat de meeſten, wanneer hy haar niet in de midden, maar meêr naar vooren, en vooral digt by den hals en kop, doorgeſneeden had, of aanſtonds, of na verloop van weinige minuuten, haare ingetrokke gedaante begonnen te veranderen, zich uitſtrekten, het voorſte deel uitſtaken, en zoo voort kroopen. Doch, dewyl ſyn oogmerk alleen was, de ſlakken te vernielen, en hy begreep, dat zulks alleenlyk een blyk van een zeer taay leven was, zoo onderzogt hy deeze zaak ook niet verder. Na

andere deelen van den kop loopen. De ſlokdarm en ſpieren, die het hoofd beweegen, waren ook te zien, en ſomtyds ontdekte hy in plaats van de zenuwen de herſſenen geheel of ten deele. Alle de overige deelen van den kop waren ook gemakkelyk te onderſcheiden, en hy kon zelfs, door aan de ſpieren van de hoornen te trekken, dezelven doen ingaan. Hy heeft zich dus niet konnen bedriegen, of het afgeſneede deel was waarlyk de kop. Even eens is hy te werk gegaan met den nieuwen kop, en daar in heeft hy alle dezelfde deelen gevonden. Somtyds word door het afſnyden veroorzaakt, dat de nieuwe deelen eenigzins wanſtaltig zyn, vooral ten opzigte van de hoornen, doch dit verminderd het wezenlyke van de ontdekking niet. Hy heeft altyd den afgeſneeden kop gemeeten, en denzelven vergeleeken met den nieuwen, als ook andere omzigtigheden gebruikt, welke hy thans met ſtilzwygen voortgaat, doch waar van hy breedvoeriger in ſyn groote werk zal ſpreeken, welk zeer ryk zal zyn aan proeven en ondervindingen, en waar in dezelven zoo nauwkeurig zullen zyn beſchreeven, dat hy meent, daar door de allerongeloovigſte te zullen overtuigen.

Pag. 9. Na dat hy de waarneemingen van SPALLANZANI geleezen had, begon hy de ſlakken op nieuw te ſnyden, en de doorgeſneede deelen nauwkeurig te bezigtigen. Hy verkoos geen byzonder deel, om te ſnyden, maar verrigtte de ſneede op allerley plaatſen. Eenige van deeze doorgeſneede ſlakken bleeven op de plaats dood, het grootſte en agterſte deel trok zich in het geheel niet te ſamen, en uit hetzelve kwam een dik, groenagtig, vogt. Andere trokken het afgeſneede deel niet alleen na de ſneede onder het borſtſchild terug, maar zich ook in kleine deelen te ſamen, en ſtrekten zich ſchielyk wederom uit, ja kroopen voort. Eenige bleeven na de ſneede, en na dat ſy zich ſamen getrokken hadden, liggen, doch, wanneer men dezelven aanraakte, bemerkte men eenig leven daar in, deeze bedekte hy voor de ſtraalen van de zonne met een groen blad, om dezelven den
Pag. 10. volgenden dag des te eerder te konnen wedervinden; doch hy vondt geene derzelven onder de bladen, en kon uit de ſlymerige ſtreep, welke zich op den grond en de bladen vertoonde, zien, dat ſy zich in den nagt naar eene andere plaats begeeven hadden.

In July ſneed hy aan zes naakte ſlakken den kop af, en aan zes andere het agterlyf, deed dezelven in twee byzondere glaſen, en gaf haar gaave en verſche boon-bladen. In het glas, waarin de ſlakken zonder agterlyf waren, vondt hy den tweeden dag de bladen reeds aangevree-
Pag. 11. ten, doch in het glas, alwaar die zonder kop waren, ontdekte hy wel eenige tekenen, dat ſy waren voortgekroopen, doch de boon-bladen onaangeraakt. Op den derden en vierden dag waren de bladen hier en daar aangevreeten, en

in

in de volgende maand hadden drie van deeze ſlakken nieuwe koppen. Verwonderenswaerdig is het, dat van de bladen reeds gegeeten was, wanneer men aan de ſlakken nog geen het minſte teken van een' kop kon ontdekken; en dat zulks egter door geen ander inſect geſchied ware, bleek den Schryver ten klaarſten, wanneer hy de aarde met een vergroot-glas nauwkeurig onderzogt.

Dewyl nu, voor eenige weeken, gelyk gezegd is, veele ſlakken in den tuin van den Schryver waren doorgeſneeden, viel hem in, of mogelyk eenige derzelven in het leven mogten gebleeven zyn; hy liet daarom den 5. Aug. op de plaats, alwaar de meeſte doorſneeden waren, alle ſlakken opzoeken, en tot zich brengen. Deeze bezag hy zeer nauwkeurig, en ontdekte, dat eene derzelven aan haar voorſte gedeelte zeer wanſtaltig uitzag. Hy kon noch met het bloote oog, noch met een vergrootglas, een' kop, de hoornen, mond en lippen gewaar worden. Haar voorſte gedeelte was als gekorven, en, op de plaats, alwaar de grootſte hoornen zich bevinden, zag men alleenlyk twee zwarte en verheeve puntjes, als kleine knopjes, of tepeltjes. De luiffel had ook de voorige gedaante niet, maar was als verſcheurt. Voor het overige ſcheen ſy, als andere ſlakken, fris en gezond te zyn. Sy trok zich, zoo dra men haar aanraakte, in eenen ongelyken klomp te ſamen, ſtrekte zich ſchielyk weder uit, en kroop met haaren uitgeſtrekten hals heen en weêr. Hy leide deeze in een glas met verſche boonbladen. Den volgenden dag had ſy wel niet gegeeten van de bladen, en bleef onbeweegelyk leggen, doch aan de zyden van het glas, op de

Pag. 12.

aarde en bladen zag men ſlymerige ſtreepen, zoo dat ſy des nagts moeſt heen en weêr gekroopen hebben. Den zevenden en agtſten Auguſtus waren de bladen hier en daar aangevreeten, en den negenden had de ſlak den kop en alle vier hoorntjes zeer natuurlyk, met dit onderſcheid alleen, dat de hoorntjes zich niet tot de gewoone lengte uitſtrekten, en waarſchynelyk nog niet volkomen uitgewaſſen waren. Zoo dra de Schryver den nieuwen kop zag, wilde hy dezelfde proef nog eens herhaalen; hy ſneed voor de tweede reize den kop af; ſy kroop als te vooren, doch begon den 19den te droogen, en was den 20ſten dood. Mogelyk zoude deeze laatſte proef beter gelukt zyn, wanneer hy deeze ſlak langer geſpaard had, en eer tot haaren volkomen wasdom en kragten had laaten komen, eer hy deeze proef herhaald had.

Pag. 13.

Den derden Auguſtus ſneed hy aan vier naakte ſlakken de bovenſte hoorntjes af, bragt dezelven te ſamen in een glas, en gaf haar verſche boon-bladen. Den volgenden dag waren deeze bladen nog onbeſchadigd, doch den vyfden Aug. zag men, dat ſy van dezelven gegeeten hadden. Tot den 25ſten kon men van de hoorntjes niet het minſte waarneemen, doch, wanneer hy op dien dag alle ſlakken uit het glas nam, en voor zich op de tafel leide, zoo zag hy aan elk derzelven duidelyk, en nog meêr onder het vergrootglas, dat de bovenſte hoorntjes begonnen te voorſchyn te komen. Elk derzelven was omtrent ¼ van eene lein lang, en van dien tyd namen ſy van dag tot dag zoo zeer toe, dat hy den vierden Sept. de bovenſte en onderſte hoorntjes in de volkome grootte aantrof.

Pag. 14.

Op den zelfden dag, wanneer hy de voorgaan-

de

de proef begon te neemen, ſneedt hy ook aan andere den kop af. Hy verkoos hier toe vier ſlakken, en droeg wel zorg, dat de ſneede zuiver was; waar op het zoo in deeze proeven als in het doorſnyden der polypen zeer veel aankomt, zal men wagten konnen, dat zich wederom nieuwe deelen in vervolg van tyd vertoonen. Hy nam de proef in tegenwoordigheid van twee perſoonen, en liet de koppen op de tafel leggen. Drie daar van bleeven in het leeven, kroopen heen en weêr, trokken zich te ſamen in een' klomp, en ſtaken hunnen afgeſneeden hals meêr en meêr uit. Een derzelven gaf na de ſneede geen teken van eenig leeven, en droogde ook uit. Den negenden het glas, waar in hy dezelven gelegd had, onderzoekende, vondt hy de boon-bladen onaangeraakt, eene der ſlakken dood, doch de twee overige waren gezond, kroopen heen en weêr, ſy ſtaken hunnen hals zeer ver uit, en op zyde kwam een klein helderbruin lighaam te voorſchyn. In deezen ſtaat bleeven de ſlakken tot den tweeden September, wanneer beide ſlakken eenen nieuwen kop met vier hoornen hadden. Pag. 15.

Den 4. Aug. ſneedt hy aan vier naakte ſlakken het agterlyf af, leide dezelven in een glas, en gaf haar verſche boon-bladen. Den volgenden dag leefde ſy nog wel, doch ſy hadden de bladen niet aangeraakt, ſchoon dezelven met eene glinſterende ſlym bedekt waren, tot een blyk, dat ſy over dezelven waren gekropen. Den zesden waren de bladen aangevreeten, doch het agterlyf was nog in denzelfden toeſtand. Den negenden zag hy aan twee van deeze ſlakken eene groote verandering. Aan de eene was het agterſte deel, niet meêr, gelyk te vooren, Pag. 16.

loodregt afgeſneeden, maar had eene ronde gedaante, en zag naar binnen uit, als of hetzelve gevouwen was, egter zonder eenig blyk van eenen punt. De andere ſlak was volkomen weder uitgegroeit, en had aan den ſtaart ook den zwarten punt. Doch aan de twee overige ſlakken was noch het een noch het ander waar te neemen, maar de plaats van de ſneede zag nog even eens uit, als op den dag, wanneer dezelve was geſchied. Den 15. Aug. openbaarde zich aan de eerſtgenoemde ſlak ook de punt van den ſtaart, doch dezelve was nog wit. Deeze punt wierd dagelyks grooter, en kreeg eindelyk den 4 Sept. ook de gewoone kleur.

Den 5. Aug. ſneedt hy aan vier kleine tuinſlakken met bontgeſtreepte huisjes de koppen af, leide dezelven in een glas met boon-bladen. Pag. 17. Een der ſlakken had het ongeluk, wanneer dezelve in het glas gelegd wierd, dat ſy op den bodem viel, en haar huisje daar door zeer gekwetſt wierd, waarom ſy zich ook zeer diep in het nog geheele gebleeve deel van hetzelve terug trok. De overige drie, zich na de ſneede in haare huisjes terug getrokken hebbende, en veel ſchuim van zich geevende, bleeven met een groot gedeelte van haar lighaam buiten het huisje zichtbaar. Wanneer hy den 9. Aug. deeze ſlakken nazag, vondt hy de bladen nog onaangeraakt, en aan de ſlakken ontdekte hy het volgende. In twee was de ſneede vergroeit, en het afgeſneede deel was, in plaatſe van loodregt te zyn, rond. Sy leefden en kroopen heen en weêr. Eene had zich met haare ſchuim aan het glas vaſt gekleeft en zeer diep in haar huisje terug getrokken. Het zeldzaamſte wierd waargenomen by die ſlak, waar van het huisje gebroo-

ken

ken was. Hetzelve was wederom geheel herſteld, en de verpletterde en ongelyke rand, met een zeer dun, doorſchynend, en nog ongekleurd byvoegſel, gelyk en rond gemaakt. De vier ſlakken hadden zoo veel ontlaſt, dat men de bladen de zyden en den grond van het glas daar mede bedekt zag. Den 15den vondt hy eene deezer ſlakken zoo diep in haar huisje opgetrokken, dat niet meêr van haar te zien was. By het doorbreeken van het huisje bevondt hy, dat deeze dood was. De drie overige hadden zich met een vliesje ingeſlooten, en, wanneer hy dit open maakte, en ſy daarop te voorſchyn kwamen, zag hy wel het doorgeſneede deel rond en geheel, doch verder niets byzonders. In eene ſcheen dit ronde deel als geſpleeten te zyn. Den 20ſten Aug. was wederom eene van deeze ſlakken dood, en, ſchoon de twee andere nog leefden, zoo kon hy egter niet te weeg brengen, dat ſy zich buiten de huisjes vertoonden. Hy begon daar door te begrypen, dat het op- Pag. 18.
ſluiten van deeze ſlakken mogelyk nadeelig ware; nam daarom deeze twee uit het glas, leide dezelven op een bed, alwaar hy meende, dezelven zeer ligt te konnen wedervinden. Aldaar kwamen ſy zonder ſchroom uit haare huisjes, kroopen na de ſalade, als of ſy kop mond en oogen hadden, en kroopen over dezelven heen en weêr. Den 2den Sept. was de hals in de eene ſlak zeer lang uitgegroeit, en ſy kon denzelven zeer ver uitſteeken. Van vooren liep dezelve rond uit, en onder denzelven vertoonde zich een wit, geſpleeten, lighaam, welk de gedaante van een hart had, dat zich op de zyden uitbreide, als een paar lippen, en zich ook puntig te ſamen kon trekken. Aan de andere

ſlak

ſlak was de ſneede nog zeer duidelyk te zien, en onder dezelve ontdekte men een nieuw gevouwe lighaam, als een uitwas.

Pag. 19. Den 6. Aug. ſneedt hy aan vier tuinſlakken het agterlyf af. Sy trokken zich aanſtonds in haare huisjes, doch kwamen kort daarna wederom te voorſchyn. De boon-bladen, welke by haar gelegd waren, hebben ſy niet gegeeten; doch het papier, waar mede het glas bedekt was, hebben ſy, dikwils doorgeknaagd. Het agterlyf begon den 10. Aug. wederom te groeijen, en den 4den September was hetzelve volkomen uitgewaſſen.

Pag. 20. Den 10. Aug. nam hy by zes naakte ſlakken te gelyk den kop en het agterlyf wech, doch, ſchoon ſy bleeven leeven, gins en herwaarts kroopen, tot den zeſtienden, zoo ſtierven ſy egter toen alle.

Den 12. Aug. ſneedt hy aan twee ſlakken, welke zich op de wynbergen ophouden, den kop volkomen af. Sy trokken zich na de ſneede ſterk te ſamen, gaven veel ſchuim van zich, en kroopen geheel in haare huisjes. Na verloop van een uur kwamen ſy wederom te voorſchyn, 't geen met pyn ſcheen te geſchieden. Men zag aan beide ſlakken, dat de ſneede overdwars door en door gegaan was. Hy leide dezelven in een glas en by haar een gaave krop van ſalade. Van dien tyd tot op den veertienden was de eene des nagts over de ſalade gekroopen, doch over dag bleef ſy in haar huisje verborgen.
Pag. 21. De andere had zich in den eerſten nagt door haare ſchuim aan een blad van de ſalade vaſt gekleeft, en bleef ook dus onbeweegelyk. Den volgenden dag nam hy, om de ſlakken te onderzoeken, dezelven uit het glas, en leide haar

op

op de tafel, zoo dat het huisje 't onderste geplaatst, en deszelfs opening naar boven gekeerd was, dewyl de ondervinding hem geleerd had, dat men de slakken dus 't eerst uit haare huisjes kan doen komen, 't geen ook aanstonds gebeurde. Aan de eene zag hy, dat het deel, welk in den beginne loodregt doorgesneeden was, van vooren eenigzins rond was, doch dat dit by de andere nog zoo was, als kort na de sneede. Tot hier toe had hy aan de salade ook niets gezien, de bladen waren gaaf en onverteert gebleeven. Den vyf en twintigsten hadden sy van de boon-bladen, die in plaatse van de salade gelegd waren, gegeeten, zoo dat bleek, dat eene deezer slakken of beide een' nieuwen kop gekreegen hadden, 't geen hy ook aan de eene slak zag. De kop had de volkome gedaante, Pag. 22.
alleenlyk waren de onderste deelen veel teerder en weeker, of frisscher, als de overige deelen van het dier, die meêr donker en grof waren. Van boven was de sneede nog niet volkomen vergroeit; men zag op de plaats, alwaar anders de bovenste horentjes zyn, een' grooten, halfdoorschynenden, witten plek. De hoorntjes, welke ontdekt wierden, waren de onderste. Het linker was maar half zoo groot, als by gezonde slakken, en het regter had nauwelyks een vierde deel van de natuurlyke grootte. De bovenste hoorntjes ontbraken volkomen. Aan de andere wierd de kop niet ontdekt, maar de sneede scheen nog zoo frisch, als of dezelve eerst gemaakt ware. De slak leefde wel, en kroop Pag. 23.
heen en weêr over de bladen. Lang daar na, Pag. 25.
den 6. Sept. kreeg deeze eerst eenen kop. Het linker hoorntje was volkomen uitgegroeit, doch het regter ontbrak nog, en in deszelfs plaats ont-

ontdekte men een zwart ſtipje. De twee onderſte hoorntjes waren zichtbaar genoeg, doch ook niet volkomen uitgegroeit.

Het geen de Schryver verder aangaande deeze dieren heeft waargenomen, is door hem in een ander ſtuk bekend gemaakt, waar van wy in het vervolg zullen ſpreeken.

X V.

Svar pao den af Kongl. Vetenskaps Academien andra gaongen framſtälda Fraogan, Huru Maskar, ſom göra ſkada pao Frukt-Träd, medelſt Blommornas och Bladens förtärande, bäſt kunna förekommas och fördrifvas. Inkomne Aor 1768. *Stockholm, Tryckt hos Direct. Lars Salvius.* 1769. 8°. 2½. *bogen.*

d. i.

Beantwoording der vraage, hoe men de wormen, welke, door het verteeren der bloemen en bladen, aan de vrugtboomen nadeel doen, 't beſt kan tegengaan en verdelgen, door de Koninglyke Sweedſche Academie voor de tweede reiſe voorgeſteld.

De Koninglyke Academie der Weetenſchappen in Stockholm heeft deeze vraag reeds opgegeeven in het jaar 1762. en vyf antwoorden uit de elf, welke ingekomen waren, laaten drukken. Doch, dewyl de middelen, daar in

in voorgesteld, deels niet genoeg beproeft waren, deels de Academie geloofde, dat men nog beeter middelen zoude konnen vinden, om dit ongedierte te verdelgen, wierd in 1768. op nieuws dezelfde vraag voorgesteld, en de prys verdubbeld. Deezen nu heeft de beroemde Hoogleeraar uit Upsala TORBERN BERGMANN behaalt. Syn antwoord is derhalven ook in deeze verzameling 't eerst gedrukt.

Hy houd zich voornamentlyk op met twee soorten van Insecten, welke de meeste schade aan de boomen doen. Tegen de eene soort (*Frostfjärils masken*) raad hy rondom den stam van onderen te leggen een band van berkenhout, en denzelven telkens met versche teer te bestryken; want, dewyl de ondervinding hem geleerd heeft, dat de wormen in de aarde de verandering ondergaan; en dat de vlinders, daar uit voortkomende, daarna langs den stam in de hoogte kruipen, en de eyeren digt aan de knoppen leggen, zoo is denzelven door den ring van theer, waar in sy blyven zitten, den toegang tot den boom en de knoppen afgesneeden. Men moet dit op het einde van September werkstellig maaken. Het tweede ongedierte, dat zich voornamentlyk ophoud aan appel- en peere-boomen, is de *Curculio pomorum*, en kan daar door 't best verdelgt worden, als men de takken, waar op dit insect zich voornamentlyk plaatst, affnyd en verbrand. Zoo dra men bevindt, dat, de bloemen opengegaan zynde, dezelve aan eenige takken toegesooten zyn, en kort daarna bruin worden en verdroogen, zoo weet men daar uit, dat dit insect zich daar in bevindt; sy neemen gemeenelyk maar eenige takken in. Zoo deeze dan afgesneeden en verbrand worden, kan

Pag. 1. Pag. 5.

kan men daar door den boom bevryden, en het ongedierte met den tyd uitroeijen. Tegen de blad-luisen meent hy 't beste middel te zyn, tegen den herfst of in de maand Augustus de bladen, daar mede beladen, af te plukken, en het daar aan volgende voorjaar, eer de knoppen nog beginnen grooter te worden, de takken te wryven met eenen natten lap, in asch gewentelt, om dezelven daar door te bevryden van de eijeren der blad-luisen, die daar aan nog mogten zitten.

Pag. 9. De Hr. C. F. Lund, Burgermeester in *Linköping*, die twee zilvere Medailles van de Academie gekreegen heeft, zegt bemerkt te hebben, dat dit ongedierte niet gevonden word, zoo 'er digt by den tuin greinen- of dennenboomen staan, en raad daarom dezelven digt by de tuinen te planten, of takken daar van in de vrugtboomen te hangen, de stammen der vrugtboomen daar mede te wryven, en daar by deeze boomen, zoo dra in het voorjaar de koude uit den grond is, te mesten en te begieten, dewyl sy dan eerder beginnen uit te botten, en de bladen dus, eer de wormen te voorschyn komen, zoo groot zyn, dat sy dezelven niet meêr aanraaken.

Pag. 21. De Hr. A. Modeer, Landmeeter in Stockholm, die insgelyks met twee zilvere Medailles beschonken is, raad, het ongedierte alleen door den eenen of anderen rook te verdryven.

De Academie belooft nog aan hem, die beter middelen weet aan de hand te geeven, een goude Medaille.

XVI.

X V I.

Fundamenta Entomologiæ; Præside CAROLO VON LINNÉ *Equite aurato de Stella Polari, S. R. Mtis Archiatro, Medic. & Botan. Professore, defensa ab* ANDREA JOHANNE BLADH, *Ostrobothniensi. Upsaliæ* 1767. 4°. *pag.* 34.

d. i.

Grondbeginselen van de Kennis der Insecten; onder voorzittinge van C. LINNÆUS verdeedigd door A. J. BLADH.

Op dezelfde wyze, als de Schryver syne grond-beginselen van de kennis der vogelen heeft in 't licht gegeeven (*), heeft hy ook deeze Verhandeling, om de Insecten te leeren kennen, ingerigt. De ongegrondheid van de, by de Ouden aangenomen, *generatio æquivoca* aangetoont, en van de noodzakelykheid eener nauwkeurige beschryving deezer diertjes gesprooken hebbende, maakt hy in het eerste Hoofdstuk gewag van de Schryvers, die over de Insecten in het algemeen, of over sommige derzelven gehandeld, en die in plaat afgebeeld hebben, spreekende van elk in het byzonder, en geevende met korte woorden daar over syn oordeel. In het tweede hoofdstuk over het sa-

(*) Zie deeze Bibliotheek III. D. 2. St. pag. 315.

ſamenſtel der Inſecten ſpreekende, maakt hy eerſt gewag van de konſtwoorden daar toe gebruikelyk, en geeft van elk eene korte bepaaling, gaat daar na over tot 't geen omtrent de ſexe aanmerkelyk is, maakt dan gewag van de veranderingen, waar aan ſy onderheevig zyn; beſchouwt in het derde hoofdſtuk deeze dieren ſyſtematiſch, geevende van alle de zeven *ordines* eene korte beſchryving; en eindelyk ſpreekt hy in het laaſte hoofdſtuk van de onderdeeling der geſlagten, naar maate van de verſcheide rangſchikking, en van derzelver verſchillende benaamingen, voegende daar by eenige nieuwe geſlagten. Elk een begrypt uit dit weinige ligtelyk, welk nut men uit deeze Verhandeling trekken kan.

XVII.

Fundamenta Agroſtographiæ, *Præſide* D. CAROLO À LINNÉ *propoſita ab* HENRICO GAHN *Fahlunenſi*, *die* 27. *Jun.* 1767. *Upſaliæ litteris Johan. Edmann. Reg. Acad. Typogr.* 4°. *plag.* 8. *tab. æn.* 2.

d. i.

Grondbeginſelen van de Kennis der onderſcheide ſoorten van gras; onder Voorzittinge van C. VAN LINNÉ voorgeſteld door H. GAHN.

De Schryver verdeeld dit werkje in vier hoofdſtukken; het eerſte derzelven be-
Pag. 3. vat eene Hiſtorie van deeze gewaſſen, en daar in

in word aangetoont, hoe dezelven van alle anderen worden onderſcheiden, in welke opzigten ſy ook van elkander verſchillen, en welk nut ſy zoo voor den menſch, als voor het vee te weeg brengen. In het tweede hoofdſtuk vindt men alle Schryvers, die tot hier toe over de onderſcheide ſoorten van gras hebben geſchreeven, opgenoemd, als ook aangetoont, wat ſy in dit gedeelte der Kruidkunde hebben te weeg gebragt, terwyl de manier, hoe elk derzelven deeze gewaſſen in orde geſchikt heeft, ook niet is vergeeten. Het derde hoofdſtuk, behelſt de konſtwoorden, in dit deel der Kruidkunde gebruikelyk. Deeze worden nauwkeurig beſchreeven, en afgebeeld, en in het vierde ſteld de Schryver ſyne ſyſtematiſche Order voor, welke ruſt op de gedaante en het getal van den kelk en bloemkrans, en volgens welke deeze gewaſſen verdeeld worden 1. in *Gramina Spicata*, of zoodanige, welker bloemen zonder ſteeltjes (*Pedicelli*) tuſſchen uitgeholde tandjes zitten, en dus eenen getanden ſteel (*Rachis dentata*) hebben; 2. in *Paniculata*, welker bloemen altyd met ſteeltjes zyn voorzien. 3. in *Calamariæ*, welke van de voorgaande worden onderſcheiden door een' kelk, welke uit een of vyf bladen beſtaat; en in een *amentum* geplaatſt is, als ook door de afweezigheid van den bloem-krans. Wanneer hy van den kelk, en uitwendige deelen der vrugtmaakinge geene genoegzaame tekenen heeft konnen ontleenen, heeft hy die genomen van het getal, en de plaatſing der draadvezelen (*Stamina*). Veele geſlagten zyn zeer nauw met elkander vermaagſchapt, en deeze noemt de Schryver ook op; doch omtrent ſommige andere heeft men nog eenige twyfelingen, en van

Pag. 12. Pag. 16. Pag. 21. Pag. 24. Pag. 30.

daar is het, dat de natuurlyke aaneenſchakeling der geſlagten nog niet nauwkeurig kan bepaalt worden. Verder volgt eene verklaaring der bygevoegde plaaten, waar op uit elk geſlagt een bloem is afgebeeld, en de kentekenen van allen worden voorgeſteld.

Pag. 34.

XVIII.

Flora Sibirica ſive Hiſtoria Plantarum Sibiriæ Tom. III. Continet tabulas æri inciſas LXVII. Auctore D. JOANNE GEORGIO GMELIN, *editore* D. SAMUEL GOTTLIEB GMELIN. *Petropoli ex typographia Academiæ ſcientiarum.* 1768. 4°. 1. *Alph.* 13. *plag.*

d. i.

Hiſtorie der planten van Sibirien; door J. G. GMELIN uitgegeeven door S. G. GMELIN.

Langen tyd had men aan de voortzetting van dit werk over de planten van Sibirien gewanhoopt, en des te aangenaamer is derhalven de uitgaave van dit derde Deel. In hetzelven zyn zes nieuwe Claſſen uitgewerkt; namentlyk: *Incompletæ*, *Fructifloræ*, *Calycifloræ*, *Ringentes*, *Siliquoſæ*, *Columniferæ*. De drie eerſte zyn door den Schryver zelve in order gebragt, doch de Uitgeever heeft zich daar by de moeite gegeeven, de nieuwe namen 'er by te voegen, en

na

na de verzameling der planten van de Academie het noodige te verbeteren. De volgende drie classen zyn uitgewerkt door den Uitgeever, doch zoo, dat hy de aantekeningen van den Schryver gebruikt, en dezelven met versche en gedroogde kruiden vergeleken heeft. Verscheide aanmerkingen, de Oeconomie en Geneeskunde betreffende, zyn daar by gevoegd.

X I X.

Lyst van de Gestorve en Gebeeterde Runderen in Zuid-Holland West-Vriesland en het Noorder-Quartier in de maanden April, Mey, Juny, en July 1770.

In het voorgaande stuk eene algemeene Lyst der gestorve en gebeterde Runderen geduurende een geheel jaar opgegeeven bebbende, gaan wy nu tot de volgende maanden voort.

In Zuid-Holland.

	Gestorven.	*Gebeterd.*
In April.	699.	221.
In Mey.	882.	213.
In Juny.	309.	67.
In July.	223.	102.
	2123.	693.

Dus maaken de gestorve geduurende den tyd, in welken de Lysten gemaakt zyn, uit eén getal van 117788, en de gebeterde een getal van 41057.

 In

In West-Vriesland en het Noorder Quartier.

	Gestorven.	*Gebeterd.*
In April.	555.	321.
In Mey.	443.	90.
In Juny.	160.	42.
In July.	37.	12.
	1193.	375.

Het getal der gestorve bedraagt dus, geduurende den bovengenoemde tyd, 44758. en dat der gebeterden 21612.

X X.

Natuur- en Genees-kundige Nieuwigheden.

Wyle de Hr. Roullé de Meslay, oud Raad in het Parlement van *Parys*, zoekende de Weetenschappen te bevorderen, en aan het algemeen zoo veel nut, als mogelyk was, toe te brengen, heeft aan de Koninglyke Academie der Weetenschappen van *Parys* gemaakt eene somme gelds, tot eenen fonds voor twee pryzen, die gegeeven zullen worden aan hen, die, volgens het oordeel van de Academie, het best zullen geslaagt hebben in het beantwoorden van twee verschillende onderwerpen, die hy in syn testament heeft opgegeeven, en waar van hy ook voorbeelden voorgesteld heeft. Het onderwerp van den eersten Prys heeft betrekking tot het algemeen *Systema* der

Wae-

Waereld en de Aſtronomie. Volgens het Teſtament zoude de prys moeten zyn van 2000. livres, en alle jaar uitgedeeld worden, maar de vermindering der jaarlykſche renten is oorzaak, dat dezelve ſlegts alle twee jaaren zal konnen worden uitgedeeld, en dan zal dezelve zyn van 2500. livres. De tweede vraag betreft de Navigatie en Koophandel. Deeze zal alle twee jaaren opgegeeven worden, en de prys zal beſtaan in 2000. livres.

De Academie had opgegeeven voor de vraag van het jaar 1768: *de Rekenwyze te beſchaaven en te verbeteren, op welke de Theorie van de Maan gegrond is, en door dien weg die geene te bepaalen, waar op de nog onzekere vergelykingen van die Planeet geveſtigd zyn, en inzonderheid te onderzoeken, of men door die theorie reedenen zal konnen geeven van de Eeuw-vergelyking der middelbaare beweeging van de maan?* Doch, niet voldaan zynde over de onderzoekingen, omtrent dit onderwerp gedaan, ſtelde ſy dezelve op nieuws voor, om te beantwoorden voor het jaar 1770. (*), en beloofde eenen dubbelden prys. Onder de nieuwe ſtukken, ter beantwoording gezonden, behelſen eenige, ontegenzeggelyk, onderzoekingen, die in verſcheide opzigten zeer te waardeeren zyn; maar het heeft de Academie toegeſcheenen, dat de Schryvers weinig gevoegd hadden by 't geen reeds bekend was, dat ſy eene meêr eenvoudige, en naar de aſtronomiſche bereekeningen meêr geſchikte, *analyſis* hadden konnen gebruiken; dat ſy niet genoeg begreepen hebben het artykel, welk de nog onzekere be-re-

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 3. St. pag. 644.

rekeningen betreft, en nauwelyks dat, welk de eeuw-vergelyking raakt. Des niet te min heeft ſy, overweegende de zeer groote moeyelykheid van de vraag, en willende aanmoedigen hen, die na den prys gedongen hebben, begreepen te moeten beloonen de kundigheid en het werk van een der ſtukken, door haar ontvangen, hoopende teſſens daar door ook andere aan te zetten, om nieuwe proeven te doen, ten einde deeze gewigtige vraag behoorlyk beantwoord worde. Sy heeft dan de helft van den dubbelen prys, dat is, den gewoonen enkelden prys, toegelegd aan de Verhandeling N. 1. van 1770. met het divies: *Errantemque canit lunam*, waar van de Schryvers zyn de Heeren LEONARD EULER, buitenlandſch geasſocieerd Lid van de Academie, als ook gewoon Lid van die van Berlin en Petersburg, en ſyn Zoon JAN ALBERT EULER, insgelyks Lid van de Academie van Berlin en Petersburg.

De Academie behoud de andere helft van den beloofden prys, om dezelve te voegen by dien, welke ſy moet geeven in het jaar 1772. en ſteld voor dit jaar dezelfde vraag voor, zoo dat de prys dan beſtaan zal in 4500. livres.

Alle Geleerden en zelfs de geaſſocieerde Leden van de Academie worden verzogt hier aan te werken, alleen zyn hier van uitgezonderd de Leden, die in het Ryk woonen. Men verzoekt de verhandelingen in het Franſch of Latyn te ſchryven, doch hier aan zyn de Schryvers egter niet gebonden, en zy konnen dit doen, in welke taal ſy het zouden goed vinden, zullende de Academie dan hun werk doen vertaalen. Verder zyn de bekende zaaken daar by in acht te neemen, en de ſtukken moeten voor den

den eerſten September 1771. aan den Secretaris gezonden of overhandigd worden, in welk laatſte geval hy aan den brenger geeft een recepis, waar op het devies en numero van het antwoord ſtaat. In de openbaare Vergadering na Paaſſchen van 1772. zal de prys uitgedeeld worden. Zoo de Secretaris een recepis heeft gegeeven, zal de Theſaurier de ſomme geeven aan hem, die het recepis te rug brengt, doch, zoo 'er geen recepis is, dan zal de Theſaurier het geld aan den Schryver zelve, of aan iemand, die van hem procuratie heeft, ter hand ſtellen.

Het Gezelſchap der Natuur-Onderzoekers in Dantzig was van voorneemen, volgens haare bekendmaaking in Mey 1768. (*), den 28. Febr. 1770. de drie pryſen uit te deelen aan de beſte antwoorden op de drie voorgeſtelde vraagen, over het bewaaren van eiken- en ander hout voor de verrotting in allerhande gebouwen; over het graaven van den barnſteen; en over de oorzaaken van het invreeten van den ſalpeter aan de muuren, en de middelen daar tegen, doch ziet zich genoodzaakt, bekend te maaken, dat geen een antwoord op de tweede vraag is ingekomen, en dat de Schryvers der antwoorden op de twee andere vraagen geen genoegen gegeeven hebben, voor al die over de invreetinge van den ſalpeter, dewyl door dezelven deels de vraag niet goed bepaald, de gedagten met geene goede theorie onderſteund is;

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 4. St. pag. 834.

is; deels proeven opgegeeven, en middelen voorgesteld zyn, welke eene tegenstrydige werking gedaan hebben, en derhalven heeft geene der Verhandelingen den prys konnen behaalen. Uit deeze redenen maakt de Societeit bekend, dat sy de vraagen over het bewaaren van het hout en het graaven van den barnsteen te rug neemt, doch de vraag omtrent het invreeten van den salpeter heeft sy nog eens voorgesteld: *Is de oorzaak der invreetinge van den salpeter geleegen in de steenen of in de kalk, of in beide te gelyk, of ook in andere oorzaaken, en welke zyn de minst kostbaare en zekerste middelen, om eenen muur daar tegen te beveiligen of daar van te zuiveren?* Het beste antwoord zal den laatsten Febr. 1772. met dertig Ducaaten bekroont worden, met dat beding, dat sy, die daar over zouden willen schryven, niet alleen by de bespiegeling staan blyven, maar middelen, die door de ondervinding reeds goed gevonden zyn, aan de hand geeven. Tot den 31. Aug. 1771. zullen de antwoorden ontvangen worden, die, welke den prys niet behaalen, zullen onder de schriften van de Societeit worden bewaard, en de bygevoegde briefjes, ongeopend, verbrand worden.

Daarenboven geeft de Societeit nog op de twee volgende vraagen, voor het jaar 1771. I. *Gesteld zynde, dat eene aanzienelyke Stad al het water, welk sy zoo om te kooken, als om te drinken, en tot alle verdere noodwendigheden, noodig heeft, krygt uit een' gegraaven gragt, die eenige duizend voeten lang, drie of vier roeden breed, van vier tot zes voeten diep is, en vyf voeten verval heeft, wiens bodem bestaat grootendeels uit steenagtig- deels uit dryfzand, doch aan wiens oever op eenen afstand van omtrent* 2500. *roeden van het begin van de gragt gerekend tot aan de*

Stad

Stad veele duizend werklieden als Vleesch-houwers, Smeeden, brandewyn-Branders, Bakkers, Styzelmaakers, Leerbereiders, Verwers, en soortgelyke meêr, woonen, die behalven het vuil, welk noodzakelyk van hun handwerk komen moet, nog daarenboven meſthokken voor de varkens, enz. aan den oever van de gragt in eene groote menigte aangelegd hebben; zoo vraagt men, welke de beſte en minſt koſtbaare middelen zyn zouden, het water uit den genoemden gragt zeer zuiver naar de Stad af te leiden op zoo eene wyze, dat het door de gemelde handteeringen niet kon verontreinigt worden, en de werklieden egter het gebruik van het water niet moeſten miſſen? 2. *Op welke wyze kan in eene groote, volkryke, en bloeijende Koopſtad, alwaar dagelyks de zwaarſte laſten op wagens vervoerd worden, de ſtraaten het beſt, gemakkelykſt, en duurzaamſt gemaakt, en dezelven, vooral in eenen ſlegten jaartyd, op de minſt koſtbaare wyze en het ſchielykſt ſchoon gemaakt worden.* Aan het beſte antwoord op elke vraag zal een prys van vyf- en twintig Ducaaten gegeeven worden den laatſten February 1771. De Verhandelingen moeten in de Latynſche, Franſche, of Hoogduitſche taal worden opgeſteld, en leesbaar geſchreeven voor den 1. October deezes jaars 1770. onder het opſchrift: *An die Naturforſchende Geſelſchaft zu Danzig*, franco, onder de gewoone voorwaarden, gezonden worden. De beſte Verhandeling zal gedrukt worden, doch de Leden zullen niet na den prys dingen.

De Liefhebbers van nuttige Konſten en Wetenſchappen, te *Amſterdam*, onder de zinſpreuk: *Floreant liberales artes*, hebben na ingekomen ſtukken op de vraag voor den jaare 1770. voorgeſteld

ſteld (*). *Hoedanig is de Natuur, Aart, en Voortteeling der Wormen, welke in Nederland veele jaaren de paalen der Zee-dyken, de Zee-ſluiſen, en de Huiden der Scheepen doorknaagen? Op welke wyze komen dezelven in het hout, waarom op de eene kuſt of plaats meêr, dan op de andere? Welke is het beſte, gemakkelykſte en minſt koſtbaare middel om het Houtwerk op den duur daar voor te beveiligen?* bevonden, dat dezelve beſt beantwoord is door den Schryver, die tot zinſpreuk voerd: *Zonder den Goddelyken Zegen, zyn alle menſchelyke Poogingen onnut;* en by het openen van ſyn Biljet gezien, de Autheur deezer Verhandeling te zyn DAVID MEESE, Hortulanus aan Frieſlands Hooge School te Franeker, Lid van de Societeit te Groningen, en van het Zeeuwſch Genootſchap der Weetenſchappen te Vliſſingen. By het openen van het Biljet heeft men bevonden, dat de Autheur verzoekt, de Præmie, aan hem toegekend wordende, niet te zenden, voor al eer de voorgeſtelde middelen bevonden zyn, aan het oogmerk der vraage te voldoen; ook was ſyn voorneemen geweeſt, by dit ſtuk nog eenige aanmerkingen te zenden, was hy niet door ſyne zwakke lighaamsgeſteld daar in verhinderd.

Zoo de Autheur van de Verhandeling onder den zinſpreuk *ten beſte van ons Vaderland*, ſynen naam gelieft bekend te maaken, zal zulks het Genootſchap aangenaam zyn, vermits dezelve wel waardig geoordeeld word, by de voorige te doen drukken.

Het Genootſchap geeft op voor een vraag, om voor den 1. Mey 1771. te beantwoorden: *Welk is het beſte Huwelyk ter verkryging eener ge-*

ſchikte

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 4. St. pag. 857.

ſchikte Huishouding voor het gemeene Volk, de Burgerlyke en Hoogerſtaat, op dat ſy nuttig voor zich zelven en voor de gantſche Maatſchappy mogen zyn? Aan den geenen, die deeze vraag beſt beantwoord, word mede beloofd eene belooning van 30. goude Ducaaten; en aan de twee, welke daar naaſt komen, ieder een Præmie van 10. goude Ducaaten.

Nog ſteld dit Genootſchap voor, om tegen den 1. Mey 1772. te beantwoorden: *Welke zyn de beſte, ſpoedigſte, gemakkelykſte, en minſt-koſtbaare middelen, om Neêrlands Zee-ſtranden te doen verhoogen, verbreeden, en zoodanig dezelven te behouden, zonder dat daar door ſchadelyke verzandingen, nog opſlibbingen by of omtrent Sluizen, Zee-havens, en Monden van Rievieren veroorzaakt worden?*

De Verhandelingen moeten zeer leesbaar in het Latyn, Franſch, of Nederduitſch *franco* toegezonden worden aan de Boekverkoopſter de Wed. *Cornelis van Tongerlo en Zoon.*

Omtrent de Reis van de Heeren GMELIN en GÜLDENSTÄDT, waar van wy reeds by andere gelegenheden geſprooken hebben (*), konnen wy thans het volgende mede deelen. —— De Hr. GMELIN, voor den gepaſſeerden winter in Aſtrachan gekomen zynde, zoude aldaar denzelven doorbrengen, en in het begin der lente van dit jaar de omleggende plaatſen onderzoeken; al 't geen zich in deezen tyd openbaard waargenomen, en alle trekvogelen ontdekt hebbende, zoude hy met het begin van Mey zich met

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 3. St. pag. 621. V. D. 3 St. pag. 676. VI. D. 1. St. pag. 217.

met een Schip naar de Caspische Zee begeeven, om op hetzelve geduurende een half jaar te blyven, en het aangrensende Land van Rusland en Persien te bezoeken; de maand van Mey hoopte hy door te brengen tusschen Astrachan en den mond van de Tereck; de maand van Juny tusschen den mond van de Tereck en Derbent; de maand van July tusschen Derbent en Backu; die van Augustus tusschen Backu en Räschtsche, en de maand van September tusschen Räschtsche en Astarabat. Na dat hy deeze uiterste Persiaansche Plaats aan de Caspische Zee zoude hebben bereikt, zal hy in October denken aan syne terug Reise naar de Rievier Tereck en naar Kislär gaan, om aldaar verder met den Heere GÜLDENSTÄDT over syne reis te spreeken.

De Hr. GÜLDENSTÄDT, die nog op het laatst van het voorige jaar naar Kislär gereist is, zoude aldaar het overige van den winter doorbrengen, en in de lente de plaatsen aan de rievier Tereck, en die, welke tusschen dezelve en de Küma geleegen zyn, bezigtigen, als ook den aankomst der Trekvogelen afwagten. In Mey hoopte hy de Rievier Tereck te verlaaten, en te bezoeken Taulistan, Kuban, en Kabarda, benevens de veele overige kleine dorpen, geleegen aan het Gebergte Caucasus, en aan Tataarsche Vorsten behoorende, en dan in het gebergte zelve te gaan tot aan de Georgiaansche Hoofdstad Tiflis, en eindelyk van daar in het najaar terug keeren naar Kislär, om aldaar met den Hr. GMELIN te overleggen, volgens de kennis, welke sy van de plaatsen zullen gekreegen hebben, waar het best zy, te overwinteren.

Dus zullen beide deeze Geleerden niet alleen zeer ver van elkander reisen, maar ook geleegen-

genheid hebben, om zeer onderſcheide plaatſen te bezigtigen. Het zoute water van de Caspiſche Zee zal, ongetwyfeld, andere natuurlyke Producten opleveren, dan het zoete water van de Tereck en Küma, en dus ook het vaſte Land; zoo dat men groote rede heeft, veel nieuws daar van te konnen verwagten, vooral daar deeze plaatſen nog niet bezogt zyn door Lieden, die de werken der Natuur met een opmerkzaam oog beſchouwen.

Haare Rus-Keizerlyke Majeſteit, zich altyd tot een groot vergenoegen rekenende, de Weetenſchappen te konnen beſchermen, en derzelver wasdom en uitbreiding op alle mogelyke wyze te bevorderen, heeft by deeze gelegenheid, om de bovengemelde onderneeming met een gewenſcht gevolg bekroont te zien, den Gouverneur van Aſtrachan en Ridder, Heere *van Beketows* bevoolen, een vaartuig tot deeze reis te laaten gereed maaken, en hetzelve met al het vereiſchte te laaten voorzien, gelyk dan ook de Heeren GMELIN en GÜLDENSTÄDT van ſyne Exellentie aan alle Vorſten en Regenten van deeze plaatſen brieven van aanbeveeling gekreegen hebben.

De Heer MESSIER, Aſtronomus der Marine, en Lid der geleerde Genootſchappen van Londen, Berlin, Stokholm, Bologne, Haarlem, enz. is den 30. Juny, door de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te Parys, tot Adjunct in de klaſſe der Aſtronomie verkooren, in plaats van wylen den Abt CHAPPE D'AUTEROCHE, in California overleeden (*). Te

(*) Zie deeze Bibliotheek VI. D. 4. St. pag. 921.

Te Wittenberg is de Heer E. PLATNER tot Hoogleeraar der Geneeskunde aangesteld.

Den 26. July stierf te Berlin de Hooggeleerde Heer SIMON PALLAS, eerste Professor in de Heelkunde, enz. Vader van de Heeren P. F. PALLAS, en P. S. PALLAS, beide zeer beroemd, en uit ons werk den Leezer ten vollen bekend (*).

Den 26. July, stierf te Halle de Hooggeleerde Hr. F. C. JUNCKER, Hoogleeraar in de Geneeskunde, in den ouderdom van een en veertig jaaren, van wiens bevordering wy nog onlangs spraaken (†).

(*) Men zie nopens den eersten, III. D. 3. St. pag. 615., en nopens den laatsten, die thans op kosten van haare Rus-Keizerlyke Majesteit eene reis doed. I. D. 1. St. pag. 165. 3. St. pag. 581. 4. St. pag. 713. II. D. 2. St. pag. 434. 4. St. pag. 887. III. D. 1. St. pag. 205. IV. D. 3. St. pag. 621. V. D. 1. St. pag. 201. VI. D. 3. St. pag. 718.

(†) Ibid. VI. D. 4. St. pag. 919.

XXI.

Levensbeſchryving van den Hooggeleerden Heere JAN ASTRUC, Raadgeevend Geneesheer van den Koning van Vrankryk, Oud-Hoogleeraar der Geneeskunde te Montpellier, en Koninglyke Hoogleeraar te Parys.

JAN ASTRUC wierd gebooren te *Sauve*, eene aanmerkelyke Stad van Neder-Languedoc, den negentienden Maart 1684. uit eene Familie van aanzien, die met de voornaamſten van de Provincie vermaagſchapt was. Syn Vader was aldaar Predikant, en men had daar toen veele Proteſtanten. Korten tyd voor het herroepen van het Edict van Nantes veranderde ſyn Vader van Religie, en leefde als een Philoſooph; hy leide zich toe op de Regtsgeleerdheid, doch maakte ſyn voornaamſte werk van de opvoeding ſyner twee zoonen, die nooit eenen anderen meeſter gehad hebben. De jongſte Zoon, verſcheide jaaren voor onzen Geleerden geſtorven, is een der eerſte Regtsgeleerden en Redenaars te Toulouſe geweeſt.

De Heer JAN ASTRUC, ſyne ſtudien onder het opzigt van ſynen Vader volbragt hebbende, ging naar Montpellier, en wierd in 1700. Leeraar der Wysbegeerte. Kort daarna leide hy zich toe op de Geneeskunde, en wierd in 1702. *Baccalaureus*. In dit jaar gaf hy reeds uit eene *Diſſ. de motus fermentativi cauſa*; VIEUSSENS, die eenen grooten naam in de Ontleedkunde had, en ſyn werk over de zenuwen

reeds had in het licht gegeeven, ſchreef daar tegen, en ASTRUC antwoorde daar op met eene groote beſcheidenheid. Den 12. October 1702. wierd hy Licentiaat, en den 25. January 1703. Doctor der Geneeskunde. Hy nam toen ſynen poſt met de grootſte oplettenheid waar, las alle oude en nieuwe ſchryvers, en maakte daar uit nauwkeurige aantekeningen. De Natuurlyke Hiſtorie, voor zoo verre dezelve ſtrekken kon ten voordeele van ſyne Provincie, was hem voor eene aangenaame bezigheid, wanneer hy door ander werk vermoeid was; doch ſyn grootſte vermaak en uitſpanning beſtondt in de bovennatuurkunde. In 1710. gaf hy uit eene Diſſertatie over de beweeging der ſpieren, welke zoo veel gerugts maakte, dat MANGETUS goed vondt, dezelve in ſyn *Theatrum Anatomicum* te plaatſen; en in dit zelfde jaar las hy voor in eene Vergadering van de Koninglyke Academie der Weetenſchappen, waar van hy Lid was, een vertoog over de digeſtie. Eindelyk wierd hy Hoogleeraar in de Ontleed- en Geneeskunde op de Univerſiteit van Toulouſe; aldaar maakte hy waereldkundig ſyn *Traité ſur la digestion*, waar over toen een groot geſchil was. PITCARN ſchreef onder eenen anderen naam daar tegen, en de Hr. ASTRUC antwoorde hem zeer beſcheiden in eenen brief aan een' der Leden van de Faculteit te Parys; welke brief te Touloufe in 1715. gedrukt is.

Syne openbaare werken hadden hem eene reputatie gegeeven, zoo zelfs, dat, wanneer de Heeren CHIRAC en VIEUSSENS tuſſchen elkander een heevig geſchil hadden over het zuur, 't welk de laatſtgenoemde uit het bloed alleen meende te konnen overhaalen, hy tot Scheids-

man

man verkoren wierd, en toonde, dat het belachelyk was over zoo eene zaak te twiſten, en dat het zuur alleenlyk voortkwam uit de *terra bolaris*, welke by den dooden kop van het overgehaalde bloed gedaan wierd. Men weet niet, hoe dit aan VIEUSSENS behaagde, maar CHIRAC had de edelmoedigheid van hem daarom niet minder te agten, en zelfs, wanneer hy genoodzaakt was in 1715. zich by het Hof op te houden, te verzoeken, dat ASTRUC hem mogt opvolgen. In 1717. gaf hy in Montpellier leſſen, en had daar toe eene zoo groote bekwaamheid, dat hy tot Hoogleeraar als gebooren ſcheen te zyn. Hy dicteerde ook eenige verhandelingen, als eene over de *Phyſiologie*, welke hy egter nooit in het licht heeft willen geeven, eene andere over de *Therapia*, welke zeker Geneesheer, met naame LA MOTTE op ſynen eigen naam waereldkundig maakte, en op veele plaatſen, om niet te doen zien, wie waarlyk de Schryver was, veranderde. Men kon egter zien, uit wiens pen eigentlyk dit werkje gekomen was, en het wierd te Geneven herdrukt met den naam van ASTRUC, die egter toen hetzelve niet meêr voor het ſyne wilde erkennen. Anders was het geleegen met ſyne *Pathologia*, die tien jaaren daarna onder ſynen naam het licht zag, en waar in hy toeſtondt, weinig veranderd te zyn.

Door zoo veele bezigheden bezet zynde, en ook op zaaken van nog meêrder gewigt denkende, heeft men zich niet te verwonderen, dat hy van deeze ſyne aanſtelling aan tot in 1723. niets heeft uitgegeeven, dan eenige verhandelinge, welke onder hem verdedigt zyn, als in 1718. eene over de manier om de pypzwee-

 ren

ren aan het fondament te geneezen, en in 1719. eene andere over de watervrees, waar in hy den kwik het tegengift van deeze ziekte noemt. De bovennatuurkunde bleef intusschen syn groot vermaak, gelyk hy in 1719. toonde door syne *Diss. de sensatione* en 1723. door die de *Judicii exercitio.*

Van dag tot dag nam syn goede naam toe, en syne leerlingen maakten hem door geheel Europa beroemt. De Koning begrypende, dat men hem moest beloonen en verder aanmoedigen, gaf hem in 1720. een pensioen van 700. livres. De Hr. DODART, eerste Geneesheer, onderregt van syne onderzoekingen omtrent de Natuurlyke Historie van syn Vaderland, stelde hem, in het volgende jaar aan, tot Opziener der Mineraal-wateren van Languedoc.

Omtrent dien tyd verspreide zich eene besmettelyke ziekte van Marseille door de Provincie, en men vreesde door geheel Vrankryk voor de pest. De Hr. ASTRUC maakte in 1721. syne gedagte omtrent dezelve bekend, en toonde hoe men haar kon tegengaan.

Hoe groot ook waren de aangenaamheden, welke de Hr. ASTRUC te Montpellier genoot, bemerkte hy eindelyk, dat, het getal syner onderzoekingen vermeerderende, hem verscheide middelen ontbraken, om dezelven te volmaaken. Hy besloot Montpellier te verlaaten en kwam te Parys met een groot getal werken, die door den ommegang met geleerden volkomener moesten gemaakt worden. Syn groote naam liet niet toe, dat hy zich daar in, als ook in het nagaan der Bibliotheeken kon voldoen. De Koning van Poolen, Keurvorst van Saxen, riep hem in 1729. als eerste Geneesheer op zeer goede voor-

voorwaarden. Hy ging daar na toe, doch vondt geen behaagen in deeze levenswyze, en kwam welhaast naar Parys terug. Op denzelfden tyd deed de ſtad Toulouſe hem, wegens de groote beweeze dienſten, de eer aan van hem tot Scheepen te benoemen. Kort na ſyne terug komſt te Parys wierd hy Raadgeevend Geneesheer van den Koning van Vrankryk; en de Hr. GEOFFROY, Deken van de Faculteit der Geneeskunde en Koninglyke Hoogleeraar te Parys, in 1731. geſtorven zynde, tot groote droefheid van alle, die den voortgang der Natuur- en Geneeskunde ter harte neemen, oordeelde men, dit verlies niet beeter te kunnen herſtellen, dan wanneer men ſyne plaats door den Hr. ASTRUC deed bekleeden. Dus wierd ſyn verlangen, om den poſt van Hoogleeraar in de Hoofdſtad te konnen aanvaarden, en aldaar ſyn verblyf te houden, vervuld, en hy heeft denzelven met alle nauwkeurigheid waargenomen tot ſynen dood toe. Binnen den tyd van zes jaaren verklaarde hy aan ſyne toehoorders alle ziekten en derzelver geneeswyze zeer omſtandig, en op zoo eene wyze, dat veele vreemdelingen, die andere Hooge Schoolen bezogt hadden, zich niet genoeg over de leſſen van hem konden verwonderen. Hy nam ook de praktyk waar; volbragt ſyn werk over de Venus-ziekte, en gaf hetzelve in 1736. in 't licht. Aan elk een is de waarde van dit uitmuntend werk, dat in 't latyn geſchreeven, doch in verſcheide andere taalen overgezet is, zoo wel bekend, dat het eene ganſch overtollige zaak zyn zoude, daar over te willen uitweiden.

Midden onder een zeer laſtig werk, aanhou-

dende geſchillen, en eene uitgeſtrekte praktyk, vondt de Hr. ASTRUC eene aangenaame uitſpanning in het uitgeeven van ſyne Verhandelingen over de Oudheden en Natuurlyke Hiſtorie van Languedoc, welke hy op onderſcheide tyden had opgeſteld, en waar toe hy veele nagten beſteed had. Men heeft hem in den ſtrengſten winter, wanneer hy reeds hooge jaaren had, zonder vuur by eene lamp 's morgens ten drie uuren vinden ſtudeeren.

Zederd längen tyd had hy een voorneemen gehad uit te geeven eene Hiſtorie van de Geneeskundige Faculteit te Montpellier, doch hier in is hy door het geſchil tuſſchen de Geneesheeren en Heelmeeſters, waar over hy vyf brieven geſchreeven heeft, en door andere bezigheden, belet. Na ſynen dood is dezelve door den Hr. LORRY bekend gemaakt.

In 1743. wierd hy tot Lid van de Faculteit der Geneeskunde te Parys met eenpaarigheid van ſtemmen aangenomen, en deeze eer, die niet dan zeldzaam toegeſtaan word, en waar toe zeer veele voorwaarden vereiſcht worden, deed aan hem een zeer groot plaiſier, zoo dat hy tot ſynen dood toe nooit eene vergadering overgeſlaagen, en alles aangewend heeft wat van hem in deezen poſt vereiſcht wierd.

Een' hoogen ouderdom bereikt hebbende, oordeelde hy zich bevoegt te zyn, in 't licht te geeven een werk, waar over hy lange gedagt had, en dat van de geleerden met genoegen ontvangen wierd. Hetzelve bevatte ſyne gisſingen over de oorſprongkelyke ſtukken, waar van Moſes zich heeft konnen bedienen, om ſyn eerſte boek op te ſtellen. Doch op den zelfden tyd liet hy ook, om

om te toonen, hoe goed ſyne manier van denken was, drukken twee vertoogen over de onſterfelykheid en onſtoffelykheid van de ziel.

Verder heeft hy nog uitgegeeven *Traité ſur les tumeurs* en *Traité ſur les maladies des Femmes*, en eindelyk, korten tyd voor ſynen dood, eene handleiding tot de verloskunde, geſchikt voor vroedvrouwen. Syne kragten begonnen toen merkelyk te verminderen, doch hy ſtaakte daarom ſyn werk niet, en vleide zich nog met de hoop van ſyne *Hiſtoire de la Faculté de Medecine de Montpellier* te zullen in 't licht geeven. Door de Faculteit benoemt zynde, als Commiſſaris om het geſchil over de Inenting der Kinderpokjes te onderzoeken, heeft hy daar aan in het laatſte jaar van ſyn leven zeer veel tyd beſteed.

Hy ſtierf den vyfden Mey 1766, twee- en tagtig jaaren, eene maand, en zeſtien dagen oud zynde. Hy was getrouwt geweeſt met Mejuffrouw JEANNE CHAUNEL, en heeft twee kinderen gehad, eenen Zoon en eene Dogter. Syne Dogter is getrouwt geweeſt met den Hr. DE SILHOUETTE, Miniſter van den Staat. Derzelver dood, een jaar voor dien van haaren Vader voorgevallen, heeft ſyne verzwakking grootelyks vermeerderd. Syn Zoon is nog in leven, en Honorair Preſident van 't hooge Gerecht, over de tollen ſchattingen en pagten des Konings zittende, als ook gewoon Requeſtmeeſter van het Koninglyke Hof.

Lyſt van de ſchriften van den Heere ASTRUC.

Tractatus de motus fermentativi cauſa, 1702. *in* 12.

Memoires sur les petrifications de Boutonnet petit Village près de Montpellier, 1708.

Conjectures sur le redressement des plantes inclinées à l'horison; Memoires de l'Academie, 1708.

Dissertatio physica de motu musculari, 1710. *in* 12.

Mémoire sur la cause de la Digestion des alimens, 1711. *in* 4.

Traité de la cause de la Digestion, où l'on refute le nouveau systême de la trituration & du broyement, & où l'on prouve que les alimens sont digérés, & convertis en chyle, par une veritable fermentation, 1714. *in* 8.

Epistolæ, quibus respondetur Epistolari Dissertationi Thomæ Boeri de concoctione, 1715.

Dissertatio de ani fistula, 1718.

Dissertatio medica de Hydrophobia, 1720.

Quæstio medica de naturali & præternaturali judicii exercitio ..... An judicii exercitium, sive depravatum, à cerebri mechanismo, & qua ratione pendeat? 1720.

Dissertation sur la Peste de Provence, 1722.

Dissertation sur la contagion de la Peste, où l'on prouve que cette maladie est véritablement contagieuse, & où l'on répond aux difficultés que l'on oppose à ce sentiment; 1725. *in* 8.

Tractatus Therapeuticus. Genevæ 1743.

De morbis venereis libri sex, in quibus disseritur tum de origine, propagatione & contagione horumce affectuum in genere, tum de singulorum natura, ætiologia, & therapeia, cum brevi analysi & epicrisi operum plerorumque, quæ de eodem argumento scripta sunt, 1736. 4. De tweede druk van dit werk is in het jaar 1740. uitgekomen, in twee deelen in quarto; ook heeft men hetzelve in het Fransch vertaalt in vier deelen in 12. Verschei-

de

de maalen is deeze vertaaling herdrukt, en voor het laatst in 1755.

Memoires pour servir à l'Histoire Naturelle de la Province de Languedoc, divisés en trois parties, ornés de Figures, & de Cartes en taille douce. 1737. 4.

Tractatus Pathologicus. 1753. *Parisiis* 1766.

Cinq Lettres dans le Procès des Médecins contre les Chirurgiens, 1737. & 1738. *in* 4.

Conjectures sur les Mémoires originaux, dont il paroît que Moïse s'est servi pour composer le Livre de la Genese, avec des Remarques qui appuyent ou qui éclaircissent ces Conjectures, in 12. *à Bruxelles, Paris* 1753.

Dissertation sur l'immatérialité & l'immortalité de l'ame. à Paris 1755.

Doutes sur l'inoculation de la petite Vérole, proposés à la Faculté de Médecine de Paris. in 12. 1756.

Traité des Tumeurs & des Ulceres, où l'on a tâché de joindre à une Théorie solide la Pratique la plus sûre & la mieux éprouvée, avec deux lettres. 1. *Sur la composition de quelques remedes, dont on vante l'utilité, & dont on cache la preparation;* 2. *sur la nature & le succès des nouveaux remedes qu'on propose pour la guérison des maladies Vénériennes.* 1759. *in* 12. 2 *vol.*

Traité des Maladies des Femmes, où l'on a tâché de joindre à une Théorie solide la Pratique la plus sure & la mieux éprouvée, avec un catalogue chronologique des Médecins qui ont écrit sur ces Maladies. 7. *volumes in* 12. De vier eerste deelen van dit werk zyn uitgekomen in 1761., het vyfde en zesde in 1765. het zevende heeft voor tytel; *l'Art d'accoucher, reduit à ses principes, où l'on explique les pratiques les plus sures & les plus utiles dans les differentes especes d'Accouchemens; avec l'Histoire sommaire de l'Art d'ac-*

coucher; & une Lettre ſur la conduite qu'Adam & Eve durent tenir à la naiſſance de leurs premiers enfans 1766.

Lettre ſur l'eſpece de Mal de Gorge gangréneux qui à régné parmi les enfans; l'année 1748.

XXII.

Vervolg van de Lyſt van NATUUR- *en* GENEES-KUNDIGE WERKEN, *welke in het jaar* 1768. *zyn in 't licht gekomen.*

L. H. BOURDELIN Quæſtio Medica; au reſpirationis ope æquilibrium quoddam, aëris inter & ſanguinis calorem, inſtituatur? Pariſiis. 4.

An Eſſay concerning the cauſe of the Endemial colic of Devonshire, which was read in the Theatre of the College of Phyſicians, in London, on the twenty-ninth Day of June, 1767; by G. BAKER. 8. London.

A Treatiſe on the diſorders and deformities of the tees and gums, containing the medical and ſurgical Treatment of each caſe, the care of children in dentition, and the various Methods which moſt effectually conduce to the Regularity, Beauty, and Duration of theſe parts in every ſtage of life. Together with Obſervations on the uſe and abuſu of Tinctures, tooth-powders, Bruske. &c. and ſtrictures on the preſent practice, wherever it is found decaitful or pernicious. The whole illuſtrated wich caſes and Experiments. By T. BREDMORE. London. 8.

Verhandeling over de Voortteeling der Dieren en planten, dienende tot verklaaring van het Kruidkundig ſamenſtel van den Ridder LINNÆUS; en uitbreiding der korte Inleiding tot de Kruidkunde

de van PHILIP MILLER, geplaatst voor deszelfs maandelyksche Tuinoeffeningen, briefswyze opgesteld door J. BASTER. Aan synen vriend, de Heer N. N. Haarlem. 8. (Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen. II. D. 1. St. pag. 458.)

Kort begrip van de Historie der Insecten. Uit het Fransch vertaald. Met kopere plaaten. Vierde stukje. Te Amsterdam. 8. (Nieuwe Vaderlandsche Letter-oefeningen. II. D. 1. St. pag. 319.)

Brief van een vriend uit den Haag, aan zynen Vriend te Rotterdam, behelzende een onderzoek, of men zich door de Suttoniaanen, dan volgens de manier van DIMSDALE, moet laten inenten. Te Rotterdam. 8. (Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen. II. D. 1. St. pag. 60).

A. BRILL Observatio de humore lacteo coagulato in placenta humana reperto. Groningæ. 8. (Nieuwe Vaderlandsche letteroefeningen. II. D. 1. St. pag. 229).

Essai sur la conformité de la Médecine ancienne & moderne dans le traitement des maladies aiguës, traduit de l'anglois de M. *Barker* par M. SCHOMBERG. Nouvelle édition, revue, corrigée & augmentée par M. LORRY, à Paris. 12.

Lettres périodiques sur la Méthode de s'enrichir promptement, & de conserver sa santé, par la culture dés végétaux, par P. J. BUCHOZ. Tom. 1. à Paris. 8.

Traité historique des plantes qui croissent dans la Lorraine & les trois Evechés; par P. J. BUCHOZ. Tom. VII. à Paris. 8.

Traité des opérations de Chirurgie; par M. BERTRANDI; traduit de l'Italien par M. SOLIER DE LA ROMILLAIS, à Paris. 8.

A. E. BUCHNERI Diss. de morborum similitudine Resp. C H. IHLE. Halæ ad salam. 4.

Ejusdem Diss. de diversa colicam pictonum curandi methodo; resp. C. W. SCHROETER. Ibid. 4.

Ejusdem Diss.. qua proposita a Clariss. *Mackbride* putredinis Theoria examini subjicitur; resp. J. GORGOLIO. Ibid. 4.

Ejus-

A. E. BUCHNERI Diff. de secretionum legibus generalioribus; respond. J. H. D. KUPPIO. Ibid. 4.

Ejusdem Diff. de methodo medendi febribus intermittentibus generatim, resp. C. A. HELING. Ibid. 4.

Ejusdem Diff. de cauto regiminis calidi usu; resp. J. S. KULMO. Ibid. 4.

Ejusdem Diff. de plantarum amararum virtute Medica; Resp. C. G. WERMUTH. Ibid. 4.

Ejusdem Diff. de roborantium differentiis in praxi bene attendendis; resp. J. D. OPPEN. Ibid. 4.

Ejusdem Diff. de methodo antiphlogistica in genere; Resp. A. KROCKER. Ibid. 4.

Ejusdem Diff. de differentiis morborum, quæ constitutioni epidemicæ debentur; resp. J. G. HINCKE. Ibid. 4.

Lettre sur la lithotomie, pour prouver la superiorité du lithotome caché pour l'operation de la taille, sur tous les autres instrumens qui ont été proposés jusqu'à ce jour; lesquelles contiennent plusieurs observations très essentielles à la chirurgie, & en particulier à l'opération de la taille; par M. CHASTANET. à Paris. 8.

Cours abrégé d'Osteologie de M. LE CAT. 8. Rouen.

Voyage en Siberie fait par ordre du Roi en 1761. contenant les mœurs, les usages des Russes, & l'état actuel de cette Puissance; la description géographique & le nivellement de la route de Paris à Tobolsk, l'Histoire naturelle de la même route, &c. Enrichi de cartes geographiques, de Plans, de Profils du terrein, de Gravures qui représentent les usages des Russes, &c. par M. M. l'Abbé CHAPPE D'AUTEROCHE. à Paris. 4. 2. vol.

Commentarii de rebus in scientia naturali & medicina gestis. vol. XIV. P. 3. 8. Lipsiæ.

Ejusdem Primæ decadis supplementum tertium. 8. Ibidem.

CRANZ de duabus Draconis arboribus Botanicorum, cum figuris æneis partium fructificationis, duorumque novorum generum constitutione. 4. Viennæ.

C.

C. Coste Quæſtio medica ; an inter apoſtemata pauca ferro ſunt aperienda? Pariſiis. 4.

J. Colombier Quæſtio Medica ; an ſemen virile & catamænia ab eadem cauſa? Pariſiis. 4.

An eſſay on Fevers ; more particularly thoſe of the common continued and inflammatory kinds: wherein a new and ſuccesful method is propoſed for removing them ſpeedily. To which is added, an Eſſay on the criſes of thoſe Diſorders. By Lionel Chalmers. London. 8.

A new ſyſtem of Phyſic; founded on the principles of nature, and not on the materia medica, By J. Cordwell. London. 8.

Lettre de M. Chais à M. Sutherland ſur la nouvelle méthode d'inoculer la petite verole; & reponſe du Docteur Sutherland. A la Haye. 8.

Brief van den Heere Chais aan den Hr. Sutherland over de nieuwe wyze om de Kinderpokjes in te ënten, en antwoord van den Hr. Sutherland. Uit het Franſch vertaald door J. Hiddinga. 's Gravenhage. 8. (Nieuwe Vaderlandſche Letter-oeffeningen. I. D. 1. St. pag. 516.).

Projet d'aneantir la petite vérole; par M. A. Le Camus. à Paris. 12.

Obſervations chirurgicales ſur les maladies de l'urétre, traitées ſuivant une nouvelle méthode; par M. Daran: cinquiéme edition, augmentée de nouvelles obſervations & de remarques particulieres. à Paris. 12.

Hiſtoire exacte, ou deſcription complette des os du corps humain, ou l'on trouvera toutes leurs parties clairement & tres exactement décrites, de même que l'uſage de chacune en particulier ſoïgneuſement indiqué. Ouvrage utile aux Etudians en Chirurgie & en Anatomie. Par F. M. Didier. Troiſième édition, revue, corrigée, augmentée par l'Auteur, & enrichie de figures en taille douce. à Paris. 2. vol. in 12.

Deliberations & Memoires de la Societé Royale d'agriculture de la Géneralité de Rouen. Tom. 2. à Rouén. 8.

Inſtruction pour les perſonnes attaquées de Deſcentes, par M. DOBREMÈS. à Paris. 8.

Diſſertation en forme de Lettre ſur l'effet des Topiques dans les maladies internes, & en particulier ſur celui du Sieur *Arnoult* contre l'Apoplexie, écrite par un Médecin de Paris, à un Médecin de Province. Septième Edition, augmentée de pluſieurs Piéces intéreſſantes. à Paris. 12.

THOMAS DIMSDALE, *neue methode für die Einpfropfung der Pocken, aus dem Engliſchen, nebſt einigen bey gefügten Anmerkungen.* 8. *Zürich.*

Ebendaſſ. aus dem Engliſchen von C. F. TIEMANN. 8. *Leipzig.*

Verhandeling van de tegenwoordige manier van Inenting der Kinder-pokjes. Waar by gevoegd zyn eenige proeven, in het werk geſteld, met oogmerk om te ontdekken de uitwerkingen van eene ſoortgelyke behandeling in de natuurlyke kinderpokjes. Door T. DIMSDALE. Uit het Engelſch vertaald door EDUARD SANDIFORT. In 's Gravenhage. 8. (Nieuwe Vaderlandſche Letteroeffeningen. II. D. 1. St. pag. 28).

Het zelfde werk. Tweede druk. Vermeerderd met een bericht van den uitſlag der Inentingen volgens deeze manier hier ter plaatſe in 't werk geſteld. Ibid. 8.

The preſent method of inoculating for the ſmall-pox. To which are added ſome experiments, inſtituded with a view to diſcover the Effects of a ſimilar treatment in the natural ſmall-pox. By T. DIMSDALE. The fourth Edition, corrected. London. 8.

Neu-verbeſſertes Diſpenſatorium, oder Arzneybuch, in welchem alles was zu der Apothecker-kunſt gehöret, nach den Londner und Edimburger Pharmacopeen vorgetragen word, 1ter Theil. aus dem Engliſchen. 8. *Hamburg.*

H. F. DELII Diſſ. de uſtione Cranii in Epilepſia. 4. Erlangæ.

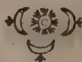
Het overige hier na.

I N H O U D.

Pag.

11.

I N H O U D.

NATUUR-
EN
GENEES-KUNDIGE
BIBLIOTHEEK;

Bevattende den zaakelyken inhoud van alle

NIEUWE WERKEN,

Welke, in de GENEESKUNDE *en* NATUURLYKE HISTORIE, *buiten ons Vaderland uitkomen.*

ZEVENDEN DEELS DERDE STUK.

IN 'sGRAVENHAGE,
BY PIETER VAN CLEEF.
M. DCC. LXX.

I.

Recueil d'Observations de Médecine des Hôpitaux Militaires. Fait & rédigé par M. RICHARD DE HAUTESIERCK, *Tome Premier. à Paris de l'Imprimerie Royale.* 1766. 4°. 2. *alphab. plag.* 7. *&c.*

d. i.

Verzameling van Geneeskundige Waarneemingen van de Hospitaalen der Soldaaten, gemaakt, en in orde gebragt door den Heer RICHARD DE HAUTESIERCK. Eerste Deel.

In het voorgaande Stuk hebben wy den Leezer een volleedig uittreksel gegeeven van de eerste helft van dit werk, bevattende de Verhandelingen van de Heeren FOURNIER, DE LOISY, LA BERTHONIE, DESMILLEVILLE, en LANDUETTE; thans gaan wy over tot de Verhandeling over de *legging, lugtgesteldheid, en wateren van de Stad Straatsburg, door den Hr.* RENAUDIN, welke zeer breedvoerig opgesteld, en der leezinge dubbeld waardig is. Pag. 215.

De Stad Straatsburg is gelegen omtrent mid-

den in den Elſas op eene lengte van 25. graaden, 25. minuuten, en breette van 48. graaden, 35. minuuten, 30. ſeconden. Dezelve legt omtrent een half uur van den Rhyn, en word zeer zindelyk gehouden. Het Hospitaal der Soldaaten is zeer groot, en gelegen aan de Ooſtelyke zyde van de Stad, hetzelve heeft zeer veele vertrekken, en kan agttien honderd
Pag. 220 bedden bevatten. Het Hospitaal der Burgers is aan het Zuidelyke gedeelte van de Stad, hetzelve is niet breed, maar lang, met den voorkant naar het Noorden geplaatſt: en word door eene kleine gragt van de Stads-wal geſcheiden, welke graft ſynen oorſprong heeft uit het bovenſte gedeelte van de rievier *Ill*, en in een laager gedeelte wederom eindigd. Dit hospitaal is verdeeld in veele Zaalen, waar in zieken, gekwetſten, en zwangere vrouwen geplaatſt worden, en in vertrekken, welke geſchikt zyn voor ziekelyke armen, en loontrekkende. Omtrent zes honderd bedſteden zyn in hetzelve. Aan de regter zyde van hetzelve is de Ontleed-kamer. Ook is in de Stad een huis voor Weeskinderen; een ander voor vondelingen, en een klein hospitaal voor Venus-zieken, en een tuchthuis. De gezondheid is verſcheide naar maate van de onderſcheide deelen van de Stad; de *Citadel* legt zeer laag, en is dus ook buitengemeen vogtig, gelyk de Stad in het algemeen is, zynde alleen de Noordzyde droog. Het water kan on-
Pag. 224. derſcheiden worden in zoet, en in mineraal-water. Fonteinen heeft men in Straatsburg niet, en men gebruikt alleen put-water, welk zeer gemeen is. De putten zyn van onderſcheide diepte; in het Noordelyke gedeelte, welk het hoogſte is, en het verſte aflegd van de Rievier, heb-

hebben dezelven eene diepte van dertig tot zes-en veertig voeten tot op het water. In het midden van de Stad zyn dezelven van vyf- en twintig tot dertig voeten, en hoe digter men naar de Rievier komt, hoe laager dezelven ook zyn. Naar maate de grond verſchilt, is dit water ook meêr of min zuiver; meeſtendeels word hetzelve onklaar of wit, wanneer het vermengt word, met *ſacchar. ſaturni*, *ol. tart. per deliq.*, of *ſolut. mercur. vel argent.* Men heeft in hetzelve ontdekt eene kalkagtige aarde, gemeen zout, zelfs ook ſalpeter, het zout van *Glauber*, eenige *bitumineuſe* ſtoffe, en aarde, welke in glas kan veranderen. Het water van een pomp, ſtaande digt aan de Rievier is het zuiverſte. Men behoeft zich niet te verwonderen, dat men in het water vindt het zout, waar van geſprooken is, dewyl veele putten zyn digt by heimelyke gemakken, leerbereiders, of anderen werklieden, welker onreinigheden door den grond trekken, en zich vermengen met het water in de putten. De mineraal-wateren zyn Pag. 231. ſterk in gebruik, men vindt 'er in den omtrek van Straatsburg verſcheide, welke door den Schryver worden opgenoemt. Zeer omſtandig handelt hy ook van de eigenſchappen van de lugt, en van de winden, en gaat na de uitwerkingen, welke dezelve op het lighaam hebben. De vogtigheid van de lugt en het ſlegte water Pag. 261. verwekken veele ziekten. In den herfſt zyn de tuſſchenpoozende koortſen zeer gemeen; dezelven worden waargenomen tot in het begin van December, en verminderen niet, dan na den vorſt. De Zomer van den jaare 1763, waar van de maanden Juny en July zeer heet waren, verwekte zoo veele tuſſchenpoozende koortſen,

 dat

dat dagelyks van een garnisoen, bestaande, uit zestien bataillons, en zes escadrons tot vyftig, zestig, ja zelfs tagtig, ziek wierden. Van duizend zieken waren meêr dan agt honderd door anderendaagscbe, en weinige door derdendaagsche koortsen aangetast. In 1764 en 1765. zyn minder zieken geweest, doch de genoemde koortsen hebben egter dezelfde evenredigheid met andere ziekten gehad. Sy regeerden geduurende den geheelen winter en lente van 1765., welke weinig koud en zeer vogtig waren. De soldaaten zyn aan dezelven meêr onderworpen, dan de officieren en burgers, dewyl sy, aan derzelver oorzaaken meêr bloot gestelt zynde, geen gegiste dranken konnen gebruiken, en door de klederen niet genoeg tegen de koude bewaard zyn. Men heeft opgemerkt, dat de schildwagten van den witten poort tot aan de Citadel, dat is aan de zyde van den Rhyn, alwaar de gragten zeer moerassig zyn, veel eer, dan anderen, deeze ziekte krygen. Aderlatingen komen in dezelve weinig te pas, doch braak- en buikzuiverende middelen zyn onvermeidelyk; openende dranken, de zouten, het *liq. terræ foliatæ tartari* zyn zeer dienstig, en de geneezing word beslooten door den koorts-bast, gevoegd by openende en buikzuiverende middelen. In de waterzugt, welke, gelyk ook andere ongemakken, dikwils door de kwaade levensregeling der soldaaten overblyft, is het *oxymel colchicum* van minder nut geweest (*), dan het

(*) Van meêr nut was dit middel in het geval, door den Hooggel. Hr. F. C. JUNCKER waargenomen, en beschreeven in J. C. G. JAHN. *Diss. de aquarum hydropicarum vacuatione prudenti exemplis qui-*

het *vinum ſcilliticum*, en een afkookſel van de Brem.

Kort begrip van de natuur en de uitwerkingen van het Spa-water, *door* den Hr. DE HORNE. Het Spa-water is yzeragtig en loogzoutig; hetzelve is veel ligter, en meêr koud, dan het gemeene water, en zelfs dan het regenwater, doch deeze eigenſchappen verſchillen naar maate van de bronnen, waar uit hetzelve komt. Het ligtſte van allen is dat, van *la Sauviniére*; daar op volgt *la Tonnelet*; vervolgens *Vatroz*, *Géronſtére*, en het water uit de *Pouhon* is het zwaarſte van allen. Alle ſoorten worden zwaarer, hoe langer ſy Pag. 265.

quibusdam clinicis illuſtrata. Halæ 1768. *pag.* 24–27. In eene vrouw namentlyk van twee- en dertig jaaren, die de buik-waterzugt na haaren vierden kraam gekreegen had, en telkens wederom opzwol, beproefde de genoemde Hr. het *oxymel colchicum*, na de elfde aftapping. In het begin gaf hy 's morgens en 's avonds maar een hálf dragma, daar op volgde wel eene meêr, dan gewoone, pisloofing, doch, dewyl dezelve niet voldoende was, om al het water te ontlaſten, liet hy haar viermaalen 's daags een half dragma gebruiken, de pis wierd toen zeer dik, troebel, en in eene groote quantiteit geloosd. Dagelyks wierd de gifte vermeerderd, tot dat dagelyks anderhalf once wierd ingenomen, en door deeze gifte wierd het water zoo rykelyk ontlaſt, dat het onnoodig was, de buiks-doorbooring te herhaalen; zoo dikwils de buik wederom ſcheen op te zetten, gaf men haar vier, zes, of agt dagen, dagelyks anderhalf once *oxymel colchicum*, waar door wederom eene genoegzaame quantiteit water uit het lighaam wierd gebragt. De afgangen waren natuurlyk en volgens gewoonte, zoo dat het middel alleen op de ontlaſting van de pis werkte.

ſy aan de lugt bloot geſteld zyn, doch dit is aan alle mineraalwateren eigen, en word veroorzaakt door de uitwaaſſeming der lugt-deeltjes, welke die van het water meêr van een geſcheiden hielden. De koudſte Bron is de *Tonnelet*; de *Géronſtére* en *Sauviniére* zyn niet zoo koud, de *Pouhon* is zulks nog minder, en de *Vatroz* is in deezen opzigte gelyk aan gemeen water. Het Spa-water bevat de *crocus martis aperiens*, of zeer verdeelde yzerdeeltjes, en een loogzout, welk dezelven ontbonden houd. Deeze zyn de werkzaamſte deelen van het water, en die, waar van derzelver voornaamſte onderſcheid afhangt. De *Pouhon* bevat de meeſte van beide deelen: de *Sauviniere* bevat in dezelfde quantiteit de helft minder yzer, en een derde minder zout; de *Géronſtére* bevat nauwelyks meêr dan een derde van de yzerdeeltjes, en een vierde minder van het zout. De *Tonnelet* een vierde yzer, en de helft zout; de *Vatroz* eindelyk nauwelyks een zevende gedeelte yzer en de helft zout. De kragt van dit water beſtaat voornamentlyk, in zeer feine lugt-deeltjes, welke eene innerlyke beweeging verwekken.

Het Spa-water is van nut voor de roodheid der oogen, krampagtige, verouderde, hoofdpynen, draajingen in het hoofd, verſlapping van de maag, verſtoppingen in de lever, milt, het darmſcheil; en, dewyl hetzelve de ingewanden bevryd van dikke, kwaade, ſappen, is het van nut tegen de droefgeeſtigheid; ook worden de nieren van het graveel verloſt, het verdeelt de ſlym, die de pisleiders verſtopt, en dood de wormen. Het verſchil, welk plaats heeft omtrent de uitwerkingen van de onderſcheide bronnen, moet worden toegeſchreeven aan

aan de quantiteit van de yzer- en zout-deeltjes welke ſy bevatten. De *Poubon* word daarom de ſterkſte gerekend, daar aan volgt de *Sauviniére*, en *Tonnelet*; de *Vatroz* heeft daarenboven eene buikzuiverende kragt. De *Géronſtère*, ſchoon in rang op de *Sauviniére* volgende, heeft egter ſchielyker en beter uitwerkingen, welke men ongetwyfelt moet toeſchryven aan de vlugheid der zwavelagtige deelen, welke het water meêr doordringende, en veel kragtiger maaken, waar door hetzelve veel gemakkelyker de taaye, ſlymerige, dikke, vogten ontbindt, doch wanneer dit water gebruikt is, moet dat van de *Poubon* gedronken worden, dewyl dit meêr verſterkt. By het drinken van het water, zoo voor als na hetzelve, is de beweeging volſtrekt noodig. Vooral heeft men zorge te draagen, dat men noch te weinig noch te veel van hetzelve drinke, ook moet men niet veel tyd laaten voorby gaan tusſchen het drinken van elk glas, en vermyden gezouten, gerookt, vleeſch, eyeren, en alle ſpyſen, welke moeyelyk te verteeren zyn, of kwaade ſappen voortbrengen. Terwyl men het water drinkt, moet men, zoo veel mogelyk is, alle andere geneesmiddelen vermyden: de melk, by het water uit de *Géronſtére* gevoegd, maakt hetzelve zeepaartig, vlug, en zeer voordeelig in zenuw-ziekten, den witten vloed, vogtige aamborſtigheid, en andere ziekten van dezelfde ſoort.

Geneeskundige waarneemingen, geduurende de maanden September en October 1764. aangetekend door den Hr. BETBEDER, *Hoogleeraar der Geneeskunde te Montpellier, en Geneesheer van het Hospitaal Saint-André.* De eerſte dagen in October wa- Pag. 274.

 ren

ren zeer fraay, de wind was byna altyd Ooſt, of Ooſt-Zuid-Ooſt, tot den zeventienden; de nagten waren koel, de nevels des morgens en avonds van korten duur, en geduurende het overige van den dag was de lugt helder en de Zon warm. Het einde van de maand is niet zoo gematigd geweeſt; de wind is geduurig en ſomtyds dikwils op eenen dag van het Weſten naar het Weſt-Noord-Weſten en Noorden geloopen, zoo egter, dat dezelve altyd des avonds naar het Weſten wederkeerde. Daar viel veel kouden regen, welke zeer rykelyk was geduurende het overige van de maand. De Noorden wind was toen zeer doordringende; doch men ontdekte egter geene andere ziekten, dan den loop, verzeld met koorts, welke by ſommigen in den rooden loop veranderde, en veroorzaakt was door eene kwaade ſpysverteering, te weeg gebragt door de druiven, welke het volk at. Sommige hadden rot-koortſen, en weinige andere ziekten heeft den Schryver waargenomen, welke hy beſchryft.

Pag. 275. *Waarneeming over eenen byzonderen galagtigen loop.* Een ſterk jongeling van zeventien jaaren, van een galagtig temperament, was zederd een jaar onderheevig aan geduurige neusbloedingen, welke zederd zes maanden waren geſtuit, en vervangen door zwaare hoofdpynen, of eene ſoort van zwaarte, welke byna altyd aanhield. Hy was geel geworden, en had in den bovenbuik zwaare pyn, welke zich verſpreidde naar de regter zyde, wanneer men op die plaats drukte; nauwelyks kon hy ſlaapen op de linker zyde, en had in deeze legging eene ſoort van doove pyn in de tegenovergeſtelde zyde. De lever ſcheen egter niet uit te puilen buiten den rand

rand der ribben. Hy kreeg vervolgens koorts en weinige dagen daar na eenen galagtigen loop; de pyn in den boven-buik vermeerderde, en de lyder ſcheen te vallen in flaauwtens, welke door pynen voor het hart wierden voorafgegaan. Hy wierd het meeſt gefatigeerd door de openingen. In deezen ſtaat kwam hy den dertienden September in het Hoſpitaal. Het aanzien van den lyder, ſyne toevallen, volbloedigheid, en doove pyn in de lever, wanneer hy zich op de linker zyde leide, deeden den Schryver deeze ziekte aanzien, als eene koude verſtopping in de *pori biliarii*, en als eene ontſteeking in de andere vaten van de lever, terwyl hy begreep, dat de galagtige loop ontſtond door eene geweldige uitperſing van de gal uit de galblaas. Hy ſtelde daarom, binnen korten tyd, drie aderlatingen in het werk, en daar door bedaarden de meeſte toevallen, de pyn in den bovenbuik, de zwaarte in de lever, verdweenen, en de loop hield insgelyks op. De lyder gebruikte ook eenen drank, uit de *Scolopendria* en *Cichorium*; tegen den avond van den tweeden dag wierd een buikzuiverend clyſteer gezet; voor den volgenden dag ſchreef hy voor twee glaſen van een aftrekſel van tamarinden, laatende in elk derzelven doen anderhalf grein van den braakverwekkenden wynſteen. De helft van dit middel verwekte twee braakingen van veel gal en ſlym, en ook eenige buikzuiveringen; de andere helft bragt weinige beweeging in de maag voort, doch verwekte veele afgangen, welker laatſte zeer brandig waren. Tegen den avond liet hy gebruiken een half once van de *Syrupus de karabé* in een glas amandelmelk; de lyder ruſte byna den geheelen nagt; den volgenden dag, zynde

den

den 16. gebruikte hy ſynen eerſten drank; den 17. wierd de buik gezuiverd met vier oncen *caſſia*, twee dragmen *ſal epſom.*, en twee oncen *manna.* Na dit buikzuiverend middel wierd ſyne kleur beter; de trek tot eeten kwam weder. Men liet hem verder openende dranken gebruiken, en voegde by elk derzelven twintig greinen *tart. mart. ſolub.* De lyder nam alle morgen zoo eenen drank van den 18. tot den 28. September, gebruikte den 29. een buikzuiverend middel, en ging den 1. October gezond uit het hospitaal.

Pag. 277. *Waarneeming van eene aanhoudende koorts, verzeld met bloedbraakingen.* Een ſterk man, oud agtt-en veertig jaaren, van een bloedryk temperament, kwam den 4. September in het Hospitaal; hy had gehad eenige aanvallen van eene tuſſchenpoozende koorts, die aanhoudende geworden was. Zederd eenigen tyd wierd hy by het degenswyze kraakbeen ontwaar eene doove pyn, die vermeerderde, wanneer men op de plaats drukte. Dezelve wierd zeer ſterk, en de lyder meende dood te blyven door eene bloedbraaking, welke hem ſchielyk overkwam, en waar by hy geronnen bloed ontlaſte; ook braakte hy vloeybaar bloed, gemengd met ſlym. Deeze toevallen deeden hem beſluiten, in het Hospitaal te komen. Syn pols was vol, hard; de ademhaaling was vry natuurlyk, en hy had geenen hoeſt. De afweezigheid der tekenen, waar uit men eene bloedſpoeging kend, konden niet doen twyfelen, van waar het bloed kwam. Men ſchreef voor een zagt aftrekſel van de *Agrimoniæ*, met honig zoet gemaakt, en liet alleenlyk alle zes uuren een weinig ſoep gebruiken. Op deeze wyze wierd hy twee dagen behandeld.

Den

Den eerſten dag braakte hy vier maalen bloed zonder veel moeite, en tuſſchen elke braaking verliepen omtrent vier uuren. Den tweeden dag braakte hy maar drie reiſen, maar de derde reis, welke veel laater was, was de quantiteit van het bloed veel grooter. Men liet den lyder aderlaten, en dit wierd den zesden tweemaal herhaald, terwyl men hem, als eenen gewoonen drank, ryſt-water liet gebruiken. Twee clyſteeren wierden gezet, het eerſte buikzuiverende, het tweede uit een afkookſel van zemelen, en een once *ſyrup. de karabe*; het eerſte verwekte veele ontlaſtingen, en in dezelven ontdekte men eenig bloed; het tweede voldeed insgelyks zeer wel aan het oogmerk; de lyder hielt hetzelve den geheelen nagt by zich, en ſliep vry geruſt. Den volgende dag dronk hy ryſt-water en eenen anderen verfriſſchenden drank, ook wierd nog een buikzuiverend lavement gezet. Den zesden braakte hy niet meêr, dan eens, bloed, doch den zevenden in het geheel niet. De pyn in den bovenbuik kwam weder, doch verminderde allengskens, zoo dat dezelve den tienden niet meêr te bemerken was. De mond was ſlymerig, en de tong beſlaagen; dagelyks wierd een lavement gezet, de koorts verminderde merkelyk, en den 15den gebruikte hy eene zagte buikzuivering, den volgenden dag begon hy wey te drinken, en hielt daar mede aan tot den dertigſten, intuſſchen wierd het lyf altyd opengehouden, en hy ging den eerſten October volmaakt gezond uit het Hospitaal.

Waarneeming van eenen loop, die in den rooden Pag. 279.
loop overging. Een man, oud vyf- en twintig jaaren, van een galagtig temperament, had zederd veertien dagen eene koorts, verzeld met

eenen galagtigen loop. Zederd eenige dagen waren daar by gekomen buikpynen, die langzamerhand zoo verzwaard waren, dat de lyder zeer veele persfingen kreeg. Hy deed fterke poogingen, en ontlafte niets, dan weinig gal, welke fyn fondement zeer brandig maakte. Dus kwam hy den 27. September in het Hospitaal, en had toen geen geneesmiddel gebruikt. De pols was klein, ingetrokken, en had eene golvende beweeging. Hy fcheen kragteloos; de ademhaaling was goed; de mond flymerig, en omtrent de maag had hy eene pynelyke zwaarte. Het bleek, dat de gal zeer fcherp was, daar dezelve den loop had veranderd in den rooden loop. De Schryver liet twee kleine aderlatingen in 't werk ftellen, elk van vyf oncen, en tusfchen dezelven zes uuren verloopen, en twee verzagtende clyfteeren zetten; het eerfte tusfchen de aderlatingen, en het tweede twee uuren na het eerfte. Hy deed hem hoenernat, als een gewoonen drank, gebruiken. Den volgenden morgen nam hy vyf- en twintig greinen *Ipecacuanha*, in vyf oncen lauw water; hy braakte fterk. Op het einde van de werking van dit middel gaf men hem twee oncen *manna*, waar van hy verfcheide afgangen had. In den namiddag ten vier uuren wierd een verdoovend clyfteer gezet, en tegen den nagt een drankje uit *aq. lact. unc. iij.*, *fyrup. de karabe unc. ß. ol. amygd. dulc. unc. j.* en *aq. flor. aurant. dr. ij.* De lyder fliep den geheelen nagt, en ontwaakte zonder eenig ongemak, en den tweeden October verliet hy het Hospitaal.

Pag. 281. *Waarneeming over eene algemeeee waterzugt.* Een kind van agt jaaren, toebehorende aan arme ouders, had een bleek gezicht, was droevig en bui-

buitengemeen ſtil, at weinig, en altyd kwaade voedſels. Syn aangezicht, beenen, en eindelyk de buik zwollen, men gebruikte eenige middelen, die alleen beſtonden in eene buikzuivering, en drank uit de *parietaria*. Het ongemak vermeerderde, ſyn geheele lighaam zwol; de balzak was, wegens de zwelling, doorſchynende, en ſcheen te zullen berſten; de oogleden konden niet geopend worden; de pols was klein, traag, de ademhaling kort en zwak. In deezen ſtaat wierd het kind gebragt in het Hospitaal den 18. September. Op denzelfden dag ſchreef de Schryver voor eenen hartſtrekkenden drank, beſtaande uit twee oncen *aq. meliſſ pariet.*, een once van de ſtroop der vyf openende wortels, twee dragmaas *confect. alkerm.*, caneel-water, en *tinct. ſal. tart.*, waar van eenige lepels daags gegeeven wierden. Op den balzak wierden gelegd compreſſen, gedoopt in gelyke deelen kalkwater en brandewyn. Den volgenden dag gaf hy een ſterk purgeer-middel, waar door het kind verſcheide ontlaſtingen had. Hy liet het zoo ſchielyk mogelyk overgaan tot de *pilulæ deobſtruentes & hydragogæ*, gemaakt uit de *gummi gutta*, *aloë*, *millepedes*, *æthiops martialis*; en daar van twaalf greinen elken morgen gebruiken, geevende daar op te drinken gelyke deelen van een afkookſel van de pieterſelie-wortel, en melk. Het bovengenoemde hartſterkende drankje wierd te gelyk herhaald, en tweemaal daags wierden de compreſſen op den balzak ververſcht. Binnen twaalf dagen was het kind geheel geſlonken, hetzelve ontlaſte eenige wormen. De afgangen waren in de eerſte dagen zeer ſtinkende, doch zulks verminderde. Het kind ging met het

begin

begin van de volgende maand zeer gezond uit het Hospitaal.

Pag 281. *Waarneemingen over de Erotomania.* Deeze ziekte word veelal verward met de *affectio hysterica*, daar de oorſprong van beide ziekten zeer verſchillende is, en elk derzelven byzondere kentekenen heeft, gelyk uit de volgende gevallen blykt. In November 1760. wierd eene jonge Dame, zeven à agt- en twintig jaaren oud, van eene goede geſteldheid, galagtig temperament, zeer levendig en vrolyk van geeſt, getrouwt zederd vyf jaaren met een' man, minder inſtaat om aan haare luſten te voldoen, dan om dezelven op te wekken, onderhevig aan eene geweldige buikpyn, welker geduurige aanvallen verzeld wierden door zeer veele, meêr verſchrikkelyke, dan gevaarlyke, toevallen. De lyderesſe, van gezonde ouders gebooren, was in haaren vryſterlyken ſtaat niet onderworpen geweeſt aan de toevallen, zoo gemeen by jonge meisjes; en wanneer ſy na dien tyd nu en dan eenige vertraaging bemerkte in de ſtonden, verdween de gedagten, dat ſy zwanger zyn zoude, ſchielyk door derzelver verſchyning. Eenigen tyd, na dat ſy getrouwd was, begon ſy in de ſcheede te bemerken eene kitteling, welke, allengskens toeneemende, eene zoo groote hitte verwekte, dat ſy dezelve nauwelyks verdraagen kon. Deeze plaats ſcheen haar toe geheel gezwollen te zyn, en ſy meende aan den bovenkant te ontdekken een aanmerkelyk tegennatuurlyk gezwel, welk met de hitte verdween. De prikkeling verſpreide zich wel haaſt door de geheele ſcheede tot in de baarmoeder, en van daar door den geheelen buik; de darmen,

maag,

maag, ſlokdarm, en hals wierden welhaaſt insgelyks aangedaan, en vertoonden de allerzeldzaamſte toevallen van ſtuipen; ſy was met winden geplaagt, de buik was geſpannen, ſy had oprispingen, braakingen, en ſchreeuwde. Ook wierd het hoofd aangedaan, en de lyderesſe kreeg ſtuipen over het geheele lighaam, doch vooral in de onderſte leden: derzelver beurtlingſche beweeging kwam overeen met die van twee ſtokken, welke men gebruikt om de wol van de matrasſen te kloppen; deeze beweeging der beenen was zoo geweldig, dat dezelve het bed deed ſchudden. Vooraf ging eene groote hitte der teeldelen, en eene ſoort van ſchrik, welke ſy door eenen ſchreeuw te kennen gaf; de aanval eindigde door eene flauwte, en ſy ſcheen dan te zyn in eene ſoort van verrukking, welke korter of langer duurde, doch doorgaans na tien of vyftien minuuten verdween. De ademhaling kon dan nauwelyks bemerkt worden; de pols was insgelyks byna niet te voelen, daar dezelve te vooren geduurende de ſchudding zeer ras was. De flauwte eindigde met een zugt, en de aanval was dan geheel over. Dezelve kwam na verloop van eenigen tyd op dezelfde wyze weder, doch had eene zekere evenredigheid met de hitte, welke ſy in de ſcheede gewaar wierd, zoo dat ſy voorſpelde, hoe zwaar de aanval zyn zoude. Als deeze ziekte eenige dagen geduurd had, kreeg ſy den witten vloed, en, onaangezien deeze ontlaſting, had ſy verſcheide aanvallen, terwyl de prikkeling altyd op dezelfde plaats begon. Sy waren korter of langer van duur, meêr of min zeldzaam, en ſterk naar maate van den trap der aandoening in de teeldeelen. Somtyds was de ly-

dereſſe na den aanval eenigzins geel, welke kleur egter zonder eenige middelen verdween. Door een nauwkeurig onderzoek, op verſchillende tyden gedaan, heeft de Schryver nooit eenig aanhoudend ongemak konnen bemerken, geene verſtopping in de buik-ingewanden; ſchoon dezelve zich zeer ſcheen op te zetten, gelyk ook de baarmoeder in den aanval. De onderſcheide aandoeningen van dit deel hielden met de ſtuipen op door de flauwte. De voornaamſte zitplaats van het ongemak was in de ſcheede, en altyd had ſy behoorlyk de ſtonden. Uit de toevallen blykt, dat de oorzaak moet worden toegeſchreeven aan eene prikkeling van den kittelaar. Voor haar trouwen had haar geeſt nog geen deel genomen aan de vermaaken der liefde; doch, aangezet door een' man, die niet ſterk was, waren haare gedagten altyd gevestigt op het onderwerp, welk haar vermaak gaf. Door de aandoening der teeldeelen, en de gemeenſchap, welke derzelver zenuwen hebben met het agtſte paar, kan men de toevallen zeer duidelyk begrypen, en verklaaren. De prikkeling van den kittelaar, de zwelling van de ſcheede, en de beurtlingſche en krampagtige klopping der onderſte leden, konnen aangemerkt worden, als drie toevallen, eigen aan de *affectio erotica*, welke dan eerſt den naam van *erotomania* verdient, wanneer de toevallen den geeſt aandoen, en verwekken die ſoort van ylhoofdigheid, welke het kenteken deezer ziekte is. De lydereſſe wierd veel verligt door het gebruik van bedaarende dranken met ſalpeter, beſtaande verder uit *aq. oxytriphylli*, *nymphææ*, *ſyr. nymph.* en *liq. anod. miner.*, door clyſteeren, gemaakt met een afkookſel van de *flores nymphææ*, *cam-*

camphora, *vit. ovor.*, en wel voornamentlyk door baden, wey, en het gebruik van eene verkoelende zalf, waar mede ſy de plaats van de pyn beſmeerde. Zelden wierd ſy adergelaaten, en gebruikte ook weinige buikzuiverende middelen. Een jaar daar na kreeg ſy de pokjes, welke zeer zwaar waren, doch waar van ſy volmaakt genas; en drie jaaren zyn verlopen, zonder dat ſy eenen aanval van de beſchreeve ziekte kreeg. Doch in July 1764. openbaarde zich de ziekte wederom, omtrent met dezelfde toevallen; de bovengenoemde middelen wierden met weinig voordeel gebruikt, en intuſſchen openbaarde zich eene rot-koorts, waar van de lydereſſe nauwelyks behouden wierd. Deeze koorts, welke het genoemde toeval heeft wechgenomen, heeft overgelaten eene ſoort van zwakheid in de ſpieren, welke de vingers van de hand uitſtrekken, zoo dat ſy zulks nauwelyks kon doen, en dezelve ook niet lang uitgeſtrekt kon houden, ſchoon ſy met kragt het een en ander aanvat. Dit ſchynt te moeten toegeſchreeven worden aan eene verſtopping in de ſcheede van de peeſen. De voorkant ſchynt eenigzins gezwollen te zyn, doch deeze zwelling ſchynt van dag tot dag te verminderen.

Eene Dame van zeven- en twintig jaaren van eene goede geſteldheid, uit eene aanzienelyke familie, en wel opgevoed, verloor onverwagt haare moeder in het begin van January 1759. Wanneer ſy deeze droevige tyding kreeg, had ſy de ſtonden, welke ſchielyk opgeſtopt wierden. Sy kreeg benauwtheden, en viel in de handen van een oud Doctor, welke haar, geduurende zes maanden, plaagde met buitengemeen veele inwendige en uitwendige middelen,

zonder eenig nut aan te brengen. Eindelyk liet ſy den Schryver roepen. By het eerſte aanzien van de lydereſſe, en uit den nadrukkelyken toon, waar mede ſy al het voorgevallene verhaalde, dagt hy, dat, ſchoon de opſtopping der ſtonden ſcheen de eerſte oorſprong van de ziekte te zyn, ſy egter veel eer veroorzaakt, of ten minſten onderhouden wierd door eene prikkeling van den kittelaar, dan door eenig ongemak in de baarmoeder. Sy bekende openhartig, dat ſy genegenheid voor iemand had, maar dat ſy wanhoopte, te konnen voltrekken een huwelyk, welk door haare moeder voorgeſlagen was, doch na haaren dood geen plaats kon hebben. Hy onderzogt de geſteldheid der buikingewanden, en ontdekte in dezelven geene verſtopping. De lydereſſe had, even als de voorgaande, eene ondragelyke hitte in de ſcheeden, welke dikwils zoo ſterk was, dat ſy eenen zinvang veroorzaakte. Somtyds deed dezelve de blaas aan, en veroorzaakte eene hardnekkige pis-opſtopping, zoo dat men genoodzaakt was, den *catheter* te ſtellen. Deeze operatie wierd, wanneer de heelmeeſter dezelve voor de eerſte reiſe zoude onderneemen, verzeld door een zonderling verſchynſel. Zoo dra hy de groote lippen wilde van een ſcheiden, raakten de onderſte leden in eene zoo ſterke beweeging, als by de voorgaande vrouw; dezelve bedaarde na eenige oogenblikken, en toen kon de *catheter* gemakkelyk ingebragt worden. De toevallen duurden vry lang, zoo dat de heelmeeſter de meid van de lydereſſe onderrigte, hoe ſy haare juffrouw helpen kon; en toen bemerkte men, dat de ſterke beweegingen der beenen minder waren, en eindelyk geheel en al ophielden. De

baden,

baden, verkoelende dranken, wey, clyſteeren, en eene goede levensregeling, deeden deeze ziekte bedaaren. De lydereſſe begaf zich op het land, en ſtierf eenigen tyd daarna aan het zydenwee.

Geneeskundige waarneemingen in de maanden December 1764. *en January* 1765. *aangetekend door den Hr.* BETBEDER. De maanden December van het jaar 1764. en January 1765. hebben eenen byna onbemerkbaaren overgang van den herfſt tot den winter gemaakt. De lugt was zeer gematigd; de wind, byna altyd Zuid-Ooſt, is niet verder gekomen, dan tot aan het Zuid-Weſten, alleenlyk vier maalen is dezelve gegaan door het Weſten naar het Noorden, doch is daar niet lang genoeg gebleeven, om vorſt te verwekken. Deeze lugtgeſteldheid heeft de ziekten van de Lente eenigzins verhaaſt: men ontdekte ook eenige pokjes; de derdendaagſche koortſen waren niet zeldzaam, doch de meeſte opmerking verdienden de koortſen met ontſteeking, de keelpynen, en rotkoortſen, welke in ſommigen gevolgd wierden door eenen uitſlag, en vooral in eene familie opmerking verdienden. Pag. 290.

Waarneming van eene rotkoorts, verzeld door eenen galagtigen loop, gevolgd door eene geweldige opzetting van den buik, pis-opſtopping enz. Schoon eene algemeene beſmetting, welke heerſchte in het kerſpel, alwaar alle kinderen, welke het onderwerp van deeze waarneeming uitmaaken, den wyn-oogſt hadden doorgebragt, veel ſchynt toegebragt te hebben tot den oorſprong der verſchillende ziekten, welke deeze familie aangedaan hebben, zoo ſchynen egter deeze kinderen een beginſel van bederf by zich gehad te hebben, Pag. 291.

ben, welk de oorzaak van hunne ziekte geweeſt is, om dat ſy daar mede byna allen op denzelfden tyd aangetaſt zyn. Een klein meisje kreeg in November eene rot-koorts, verzeld door den geerſt-uitſlag, en kort daarna kreeg haar broeder, oud elf jaaren, dezelfde ziekte, hoewel de toevallen verſchillende waren. Dit kind, welk van eene goede lighaamsgeſteldheid, levendig van geeſt was, en ſcheen gezond te zyn, wierd eensklaps ongemakkelyk, klaagde over eene buitengewoone zwaarte en pyn in de leden, welke hetzelve noodzaakte naar bed te gaan. Het kreeg de koorts den eerſten December, de mond was ſlymerig, en het had poogingen om te braaken. Syne pyn in de nieren, eenige niezingen, en de roodheid van ſyn aangezicht, deeden denken op de pokjes, waar mede eenige kinderen in de buurt aangetaſt waren. In den nagt kreeg het tien of twaalf afgangen, en de ſtoffen, welke rykelyk ontlaſt wierden, waren zeer ſtinkende, en galagtig. Des morgens ſcheen de koorts vermindert te zyn, het dronk den geheelen dag dunne limonade. Tegen den avond vermeerderde de koorts, welke begon met eene ſterke hitte van het geheele lighaam, en vooral zeer ſterk was binnen in de handen. De huid was droog, de loop hield den geheelen nagt aan, waar om men den lyder, den volgenden dag, liet gebruiken een grein van den braakverwekkenden wynſteen in drie kleine glaasjes vol van een afkookſel van tamarinden, en ſalpeter. Dit middel, in drie reiſen telkens na verloop van een quartier gebruikt zynde, deed hem ſterk braaken: De afgangen ſcheenen niet zoo rykelyk te zyn, en hy was in den volgenden nagt door dezelven minder geplaagt; in-

intusschen was de huid nog zeer droog, de pols klein, ras, en ingetrokken. De lyder gebruikte hoener-nat, en deeze drank scheen in de maag te vallen, zonder dat de *pharinx* iets tot de slikking medewerkte. De loop openbaarde zich wederom deezen dag, zoo dra hy iets gebruikte, moest hy zich ook ontlasten, en de ontlastingen waren galagtig, en zeer stinkende. De koorts hield aan, tot dat hy geheel buiten gevaar was. De aart van de stoffen, welke ontlast wierden, deeden den Schryver besluiten, een zagt buikzuiverend middel te geeven, welk veele ontlastingen te weeg bragt van stoffen, die dezelfde kleur en reuk behielden. Den zesden zag men in den afgang slymerige draaden, en dezelve wierden eindelyk zoo overvloedig, dat men meende, dat het kind bedorve wormen kwyt raakte, en waar uit bleek, dat de scherpte van de gal de darmen zoo zeer aandeed, dat dezelve berooft wierden van de natuurlyke slym, waar mede sy overtogen zyn. De pols was klein, ras, somtyds tusschenpoozende, de kragten waren byna geheel wech, de tong wierd bedekt met een wit beslag; en soortgelyk was ook in den neus, waar door de ademhaling zeer moeyelyk gemaakt wierd. Den volgenden dag gebruikte de lyder wederom eene zagte buikzuivering, waar by de oly van amandelen gevoegd wierd; tegen den avond wierd gezet een verzagtend clysteer. Op den agtsten ging men op dezelfde wyze voort, beveelende, dat de lyder teffens veel hoener-nat zoude drinken. De slym in den afgang scheen minder te zyn. Op den negenden was de boven-buik zeer aandoenelyk, den tienden pynelyk, en de buik begon te zwellen. Tot hier toe had hy veel oly van amandelen gebruikt,

bruikt, en een hartsterkend middel, om de kragten te onderhouden. By de opzetting van den buik kwam eene pis-opstopping; de lyder wierd slaaperig, de oogen wierden duister; de vleugels van den neus verwyderden zich, syn geheele gelaat veranderde, en hy was in zulk groot gevaar, dat men den dood verwagte. In deezen staat wierden spaansche vliegen aan de beenen gelegd, welke den volgenden dag zeer goede werking gedaan hadden. Op den buik wierden weekmakende stovingen gelegd, en den lyder wierd wey gegeeven. Deeze middelen bragten eene onverwagte verandering aan. Den veertienden dag van de ziekte wierd de pis rykelyk ontlast, en dezelve had een witagtig grontzetsel, welk zonk zoo dra dezelve ontlast was, maar op nieuws wederom ontbonden wierd, als men de pis eenigen tyd bewaarde. De loop scheen ook te verminderen; de afgangen waren niet zoo stinkende, sy wierden witagtig, en de koorts bedaarde. Dezelve kreeg den aart van eene *hemitritea*, zoo dat, behalven dat sy aanhoudende was, sy scheen te hebben verheffingen van eene dubbele anderendaagsche koorts, welke vooraf gegaan wierden door eene huivering. Den zeventienden gebruikte het kind een buikzuiverend middel, en daarna wierd by de gewoone middelen een versterkend drankje gevoegd. De ziekte eindigde door zweet, en het kind kreeg syne kragten weder. Op denzelfden tyd had een jonger broeder, vyf jaaren oud, den rooden-loop, en wierd geneezen door tien greinen *Ipecacuanha*, eenige verzagtende clysteeren, eene goede levensregeling, en een weinig *manna*. Een ander kind, veertien maanden oud, had eene aanhoudende koorts, welke agt dagen

gen aanhield. Een dragma *vinum emeticum*, en een once *ſyr. flor. perſic.* maakten hetzelve volkomen gezond. Eene ſoortgelyke ziekte, als de oudſte broeder gehad had, ſleepte het oudſte kind uit de familie, op het land, wech; en na ſynen dood was het geheele lighaam bedekt met paerſche vlakken; en dit heeft den Schryver op de gedagte gebragt, dat de oorzaak van de onderſcheide ziekten deezer kinderen geweeſt is eene bederving in de eerſte wegen, verwekt door eene kwaade ſpysverteering, en in beweeging gebragt door de ziekte, welke regeerde op de plaats, alwaar ſy zich eenigen tyd hadden opgehouden.

Waarneeming van het colyk van Poitou. Dit colyk is geenzins eene zeldzaame ziekte in de hospitaalen van groote ſteden, waar na toe de weelde veele werklieden lokt, die genoodzaakt zyn geduurig te behandelen de metaalen, waar uit de, voor de zenuwen zoo ſchadelyke, deelen uitwaaſſemen. De loodgieters, en ſchilders, vooral die, welke de verwſtoffen bereiden, en de metaalen wryven, ſchynen aan deeze ziekte 't meeſt onderworpen te zyn. Men verward dezelve menigmaal met andere krampagtige ziekten, waar aan de metaaldeeltjes geen ſchuld hebben, en 't geen veroorzaakt, dat dezelven kwalyk worden behandelt. Uit de volgende waarneeming blykt de geneeswyze van den Schryver. Pag. 296.

Een ſchilder kwam den 29. November in het Hospitaal. Hy was een ſterk menſch, oud dertig jaaren, had eenige dagen gewerkt aan geel operment, koper-rood, vernis, en andere bereidingen uit loot, en kreeg toen eene geweldige buikpyn, waar van hy de zitplaats nauwelyks

kon bepaalen. Door het onderzoek ſcheen de voornaamſte zitplaats te zyn in den bovenbuik, ſchoon dezelve zich door den geheelen buik verſpreide. De pyn was niet altyd even ſterk. De aanvallen begonnen door eene jeukte aan de toppen van de vingers der handen. De lyder moeſt zich uitrekken, en wel haaſt kreeg hy ſtuipen, die hem de armen deeden verdraaijen. Syn aangezicht was rood, kort daarna bleek; de oogen ſcheenen vaſt, onbeweegelyk, en uit te puilen; de ſpieren van het aangezicht waren met ſtuipen aangedaan, en die van de *larynx* trokken zich geweldig te ſamen; de ademhaling was moeijelyk, en met zeer veel moeite gaf hy eindelyk door een ſoort van gehuil te kennen de geweldige pyn, welke hy in de ingewanden had. In de aanvallen van deeze buikpyn, die dikwils wederkwamen, was de bovenbuik dan hard en geſpannen, dan natuurlyk; dan wederom vertoonden de regte ſpieren van den buik zoo veele gezwellen, als ſy verdeelingen hebben, en ſomtyds waren ſy ingezakt. Altyd ging de pyn naar de nieren, en verſpreide zich over de blaas. Meeſtendeels behield de lyder de pogingen om te braaken, welke hem de maag ſcheenen aan ſtukken te zullen ſcheuren, en braakte egter ſomtyds zonder pyn. De onderſte leden waren niet zonder ſtuipen, maar die, welke den lyder het grootſte ongemak veroorzaakten, waren de krampen in den *cremaſter*, van wegens de optrekking van den bal, die daar van een gevolg was, doch niet lang duurde. Zoo dra hy in het Hospitaal gekomen was, gaf de Schryver hem vier greinen van den braakverwekkenden wynſteen, om dezelven in vier giften, telkens na een quartier te gebruiken.

Dit

Dit middel werkte ſchielyk, en goed, en na hetzelve zette men een verzagtend, buikzuiverend, clyſteer. Het overige van den dag dronk hy wey: tegen den avond wierd wederom een verzagtend lavement gezet, en geduurende den nagt gebruikte hy eene verkoelende amandelmelk, waar by gevoegd wierden zes dragmen van den *ſyrup. de ſuccin.* Hy bragt den nagt geruſt door, doch den volgenden dag verhief zich de buikpyn, maar was niet zoo geweldig. Hy gebruikte eenen drank gemaakt uit anderhalf once Tamarinden, een once ſtroop van vioolen, en zes dragmaas *vinum emeticum*; hy dronk van uur tot uur dan een kopje van deezen drank, dan wederom een kopje wey. Des avonds, na eene ruime ontlaſting, nam hy een half once *ſyr. de ſuccin.*, en anderhalf once oly van zoete amandelen. Den een en dertigſten ſcheenen de ſtuipen zeer gematigd te zyn, de lyder had alleen pyn in den bovenbuik, en, het geen hy gebruikte, bezwaarde hem de maag niet. Deeze omſtandigheid deed den Schryver beſluiten, dat dit ingewand geen byzonder ongemak had, maar dat deszelfs krampen ontſtonden door de aandoening van de *plexus gaſtricus*; hy beſloot daarom de zenuwen nogmaals te ſchudden door een braakmiddel, en gaf dit den derden December; hy braakte drie maalen, en had ook drie afgangen zonder pyn. De pols wierd ruimer, de buikpyn verdween, doch de leden ſcheenen in eenen ſtaat van ongevoeligheid te zyn. Hy gebruikte verder melk, en genas volkomen.

In dit geval was de ziekte ontſtaan door de metaal-deeltjes, welke de geheele oppervlakte van het lighaam aangedaan hadden, doch het is niet Pag. 299.

niet zeldzaam, dat ſoortgelyke deeltjes met de ſpyſen in het lighaam gebragt worden, ſy doen dan haare werking aanſtonds op de maag, en verwekken alle die verſchikkelyke toevallen, welke deeze ziekte verzellen. Dit gebeurt ſomtyds in groote huiſen, alwaar de keuken-gereedſchappen van koper zyn, en, als in deeze omſtandigheden eenige perſoonen braakingen, ſtuipen, of andere toevallen, krygen, welke met het colyk van Poitou overeenkomen, twyfelt men niet, of dit zy de ziekte, veroorzaakt door het koper-rood, welk ſy met de ſpyſen in het lighaam gekreegen hebben. Dit verhaaſt oordeel maakt, dat men de waare oorzaak van het ongemak niet onderzoekt, en dus den lyder, door eene kwaade behandeling, bloot ſtelt aan veelerley ongemakken. De Schryver bewyſt het gezegde door het geval van zeventien bedienden in een huis, welke, zoo dra ſy gegeeten hadden, poogingen om te braaken kreegen, die door braakingen gevolgd wierden. Sy hadden niet gegeeten dan ſoep, waar in pompoenen geweeſt waren: het overige van dezelven onderzoekende, vondt men, dat dezelven eenige gaten hadden, waar uit een vogt kwam, welk ſterk rook, en eene ſcherpte op de tong naliet, en waarſchynelyk de braakingen verwekt had. Die 't meeſt aangedaan waren, gebruikte een weinig *theriaca*, en den volgenden dag waren ſy allen gezond.

Pag. 302. *Waarneeming van de roos in het aangezicht.* Dezelve wierd door eene ſterke koorts verzeld, en door eenige aderlatingen, verkoelende middelen, en zagte buikzuivering geneezen.

Pag. 305. *Waarneemingen in het Hospitaal de Saint-André*

te

te Bordeaux geduurende den jaare 1765. *aangetekend door den Hr.* BONIOL, *Geneesheer van het genoemde Hospitaal.* Van den 5. February tot op het einde van deeze maand was de wind Noorden, verzeld met ſneeuw, en ys. Hier door zyn veroorzaakt het zydenwee, bloedſpoegingen, verkoudheden, zinkingen, de roos en ſoortgelyke ziekten, welke het voornaamſte gedeelte hebben uitgemaakt van de heete ziekten, die in het hospitaal zyn behandelt. Van zes- en veertig zieken, die in deeze maand aan ſyne zorge zyn overgelaten, zyn wederom uit het Hospitaal gegaan drie- en twintig, welker ziekten niets byzonders hebben gehad; vyf zyn geſtorven aan ongeneeslyke ziekten, en van twee derzelven deelt de Schryver ſyne aanmerkingen mede.

Aanmerking omtrent de nadeelige gevolgen van een' aanmerkelyken val. Een Soldaat kwam den 26. January in het Hospitaal; hy had eene traage, en zeer moeyelyke, ademhaling, eene ongemakkelyke ſtem, de tong was droog, geduurig moeſt hy hoeſten, had eene raſſe, kleine, ingetrokke, pols, zonder ſpanning of hardigheid. Syn hoofd was zwaar, en hy maalde ſomtyds; de pis was helder, en de buik een weinig gezwollen. Hy was zoo verzwakt, dat hy geen ongemak gewaar wierd; de ylhoofdigheid nam zoo zeer de overhand, dat de lyder in het bed moeſt gebonden worden. Hy dagt, dat de lyder eene kwaadaartige koorts had, en zogt het hoofd en de borſt te bevryden door eenige aderlatingen door verzagtende, borſt, en buikzuiverende middelen, als ook door clyſteeren. De toevallen ſcheenen door deeze middelen eenigzins te verminderen, doch de lyder raakte

wel

wel haaſt wederom in denzelfden ſtaat. Men oordeelde, dat de oorzaak hier van zyn zoude eene inwendige *gangræna*, gevolgt op eene ontſteeking, die niet geacht was na eenen val, den 10 of 11. January van het bovenſte gedeelte van een ſchip, waar aan hy werkte, in de rievier. De lyder den 5. February geſtorven zynde, vondt men by het openen van het lyk de voorhuid ganſch geſphaceleert, ſchoon hy over geen ongemak in dat deel geklaagd had. De *muſculi pyramidales*, en het onderſte gedeelte van de regte ſpieren, was ingelyks geſphaceleert. Het holle gedeelte en de onderſte rand van de groote lobbe van de lever was gegangræneert. De regter long was zeer opgezet, en aan het borſtvlies gegroeit. Het lighaam van het derde wervel-been van den hals was van vooren afgeſcheiden van het lighaam van het vierde, zoo dat men het voorſte van eenen vinger tuſſchen beide kon ſteeken. De vaten van het dikke herſſenvlies waren buitengemeen gezwollen, de bovenſte en zydelyke boeſems met zwart bloed gevuld, het dunne vlies ontſtooken, de *plexus choroïdeus* met waterblaasjes bezet, en de zelfſtandigheid der groote en kleine herſſenen zeer vaſt. Uit de ontleeding bleek dus, dat de val de oorzaak van den dood was. Het ſchynt, dat hy met het onderſte van den buik gevallen was op een gedeelte van het ſchip, en dat het hoofd te gelyk met geweld naar agteren was geſlagen.

Pag. 308. *Waarneeming van de buik-waterzugt.* Een Soldaat, oud een- en vyftig jaaren kwam den 29. Dec. in het hospitaal, om bevryd te worden van de buik-waterzugt, waar mede hy zederd den 1. Nov. geplaagt was. Dezelve was een ge-

gevolg van eene verſtopping in de lever, en klieren van het darmſcheil, overgebleeven na eene kwalyk behandelde koorts. Deeze verſtopping en koorts moeſt worden toegeſchreeven aan eene verdikking der vogten, en droogte en ſpanning der vaſte deelen, door kwaade voedſels en ſyn beroep van glaſen te blaaſen, waar door hy altyd aan eene groote hitte was bloot geſteld, te weeg gebragt. Ook had de geduurige drukking van het middenrif, en de buikſpieren op de ingewanden niet veel goeds te weeg gebragt. Men had de ziekte zoo ver laaten komen, dat ſy ongeneeslyk was, en de lyder ſtierf den 14. February.

In Maart was de wind Zuid, Zuid-Ooſt, Zuid-Weſt, Weſt, en Weſt-Noord-Weſt, en daar door wierd eene zagte, vogtige, warmte verwekt. De mazelen, pokjes, verkoudheden, het zydenwee, de long-ontſteeking, alledaagſche, anderendaagſche, aanhoudende koortſen, zyn de voornaamſte ziekten geweeſt. Sommige gevallen worden medegedeeld.

Waarneeming van het colyk van Poitou. Een man van agt- en dertig jaaren kwam den 24. January in het Hospitaal. Hy was zedert verſcheide dagen geplaagd met zeer zwaare buikpynen, en geduurige braakingen van ſtoffen, in de gedaante van aſch vermengt met groene ſlym. Deeze toevallen wierden verzeld door peeshuppelingen, ſlaapeloosheid, onruſtigheid, droefgeeſtigheid, heldere en weinige pis, en andere toevallen, welke te kennen gaven, dat in de maag met het eeten moeſten gekomen zyn eenige ſcherpe metaale deeltjes. Het kwaad was verſlimmert door ſterke purgeermiddelen, hem door een' Apotheker gegeeven. De Schryver Pag. 309.
liet

liet hem eenige reisen aderlaten, olyagtige verkoelende dranken geeven, dagelyks verzagtende clysteeren zetten, ryste-water of hoenernat, als een gewoone drank, gebruiken, als ook zagte buikzuiverende middelen geeven en melkspysen eeten. Deeze middelen, de werking der schadelyke deelen belettende, hebben dezelven uit het lighaam gebragt, door braakingen en afgangen, binnen eene maand. De ziekte eindigde door eene rykelyke ontlasting van dikke pis, en de lyder ging den 9. Maart gezond uit het Hospitaal.

Den 15. February kwam een knegt, die dezelfde ziekte had, in het hospitaal, doch niet in een' zoo sterken trap. Hy klaagde over hitte in het geheele lighaam, pyn in de long, en hardlyvigheid door eene groote hitte der darmen, en uitdrooging der stoffen, in dezelven bevat. Dit mensch was altyd geweest van een heet en droog temperament. Hy heeft door dezelfde middelen verligting gekreegen, en by dezelven wierd alleenlyk gevoegd eene amandelmelk. Hy heeft ook rykelyker gebruikt hoener-nat, en clysteeren. Na de braakingen hebben deeze middelen ook ontlastingen te weeg gebragt; de stoffen waren eerst zoo hard, als hout, doch vervolgens slymerig, en galagtig. Dus genas de lyder, en hy was den 13. Maart in staat naar huis te keeren. Andere zyn op dezelfde wyze geneezen.

Pag. 312. *Aanmerkingen omtrent de kinderpokjes.* De oorzaak, dat zoo veele aan deeze ziekte sterven, stelt de Schryver 1. in de vereeniging van andere ziekten met dezelve, en 2. in de onagtzaamheid van den gemeenen man, die geene hulp zoekt, voor dat het reeds te laat is; waar by nog kan

kan gevoegd worden de bevreesdheid der Geneesheeren, die niets durven onderneemen, wanneer ſy na de uitbotting geroepen zyn. In de geneezing komt het alleenlyk daar op aan, dat de pokjes wel uitkomen, en al 't geen, dat zulks zou konnen beletten, uit den weg geruimt worde.

Waarneeming van de mazelen. Een knegt, oud twee- en twintig jaaren, wierd adergelaten, wanneer de mazelen bezig waren met uit te komen; en daar door wierd de ſtoffe op de long gebragt, zoo dat de lyder in het grootſte gevaar raakte. Men bragt hem in het Hospitaal den 4. Maart. Hy had eene aanhoudende koorts; zeer moeyelyke ademhaling, hardnekkigen, droogen hoeſt, zeer bitteren mond; de tong was zeer beſlagen, het aangezicht opgezet, en hy gaf bloederige fluimen op. Men verrigtte eene aderlating van tien oncen op den arm, en leide kort daar na een ſpaanſche vlieg-pleiſter tuſſchen de ſchouders; ook gaf men een uur na de aderlating een buikzuiverend middel, als ook verzagtende, openende, borſtmiddelen met *kermes minerale.* Deeze middelen verminderden de koorts, hoeſt, en zwelling van het aangezicht, ſtuitten de bloederige fluimen, maakten de ademhaling gemakkelyker, en bragten te weeg, dat de lyder beter ſpreeken kon; ook wierd de huid vogtig, en hy begon ſlymerige, dikke, fluimen op te geeven. Dewyl de verettering, door de ſpaanſche vliegpleiſter verwekt, opgedroogd was, wierden andere aangelegd agter de ooren. Door deeze, door de inwendige middelen, twee of drie buikzuiveringen, en door de melk, herſtelde de lyder volkomen. Pag. 314.

Pag. 316. *Waarneeming van de borst - waterzugt.* Een Kapitein, agt- en veertig jaaren oud, kwam den elfden Maart in het Hospitaal, aangedaan door eene waterzugt in de borst, en aanmerkelyke verstopping in de long, het geen het gevolg was van de uitwaasseming, welke den 24. Febr. zeer schielyk gestuit was, na dat hy, bezweet zynde, zich in syn hemd des nagts aan het venster begeeven had. Alle de leden waren met eene wateragtige zwelling aangedaan, en de lyder had eene zoo moeyelyke ademhaling, dat hy noch staande, noch ook op een der zyden leggende, maar alleenlyk, met zeer veel moeite, zittende in eenen stoel, en sterk voor over gebogen, adem haalen kon. Hy wierd ook zeer vermoeid, door eenen geweldigen hoest, doch kon niets, dan eenige bloederige fluimen, opbrengen, en loosde weinig pis. In den beginne zoude deeze ziekte hebben konnen geneezen worden, indien men den lyder aan het zweeten geholpen had, maar dezelve was veel verzwaard door de kwalyk aangebragte hulpmiddelen, en hy stierf den 15. Maart.

Pag. 317. *Berigt van eenen schielyken dood, gevolgd op ziekten, welke men niet regt gekend had.* Een Soldaat van agt- en veertig jaaren kwam, den 14. Maart, des avonds ten 5 uuren, in het Hospitaal, zonder spraak of kennis, zonder beweeging en gevoel; syn mond stond open; de ademhaling was traag, moeyelyk; de pols zeer traag, zwak, en tusschenpoozende. Deeze toevallen waren de gevolgen van eenen val, des middags ten drie uuren gebeurt, en veroorzaakten denzelfden dag synen dood. By het openen van het lyk vondt men de herssenen opgezet, in de regter holligheid omtrent twee of drie oncen geronnen bloed;

bloed; de aderen, welke zich door de linker holligheid verſpreiden, zoo verwydert, als of ſy door eene inſpuiting uitgezet waren; de kleine herſſenen in eenen goeden ſtaat; de lever verſtopt, van eene aanmerkelyke grootte, en in derzelver *baſis* eene verzweering, omtrent van twee duimen, op de plaats, alwaar dezelve door het *ligamentum coronarium* aan het middenrif vaſt is, zoo dat de zak ſcheen gemaakt te zyn door het middenrif en de twee uitbreidingen van het buikvlies, welke den genoemden band maaken; de zyden van denzelven waren kraakbeenig, en anderhalve lyn dik; de etter was donker-groen, en had eenen ſterken ſtank. Het geheele middenrif aan de regter zyde had eene aanmerkelyke conſiſtentie, en was drie lynen dik; de galblaas was geheel gevult met eene geele dikke gal. Om de rede van deeze toevallen te begrypen, moet men nagaan de toevallen, welken hy gehad had voor ſynen val. Hy meende in de maand September het zyden-wee gehad te hebben, en daar van volkomen geneezen te zyn; waarſchynelyk is toen de ziekte geweeſt eene ontſteeking van den genoemden band, die in eene verettering is overgegaan, en gemakkelyk door haare zitplaats voor het zyden-wee heeft konnen aangemerkt worden. Den eerſten January was hy in het Hospitaal gekomen, om zich te doen geneezen van de geelzugt, waar mede hy zederd den 1. Dec. geplaagt was, zonder over eenig ander ongemak te klaagen. Dit toeval is verdweenen door het gebruik van de gewoone openende middelen, en de lyder ging den 10. Febr. uit het Hospitaal, ſchynende tamelyk gezond te zyn. Eindelyk had hy op den dag, wanneer hem

het ongeluk is overkomen, zeer veel gegeeten. Het is dus te begrypen; dat de etter zich in den zak vergaderd heeft van de ontsteeking in het begin van September tot synen dood; 2. dat het bloed en de andere vogten verdikt zynde, en met moeite omloopende, vooral door de lever, derzelver verstopping veroorzaakt hebben. 3. Dat de uitzetting van de maag, gevoegd by de buitengemeene grootte van de lever, en de verzweering, eene drukking heeft veroorzaakt, welke den omloop van het bloed naar de onderste leden heeft vertraagt, en deszelfs loop naar de hersenen bepaalt; dit ingewand, met bloed overladen, heeft door de drukking den loop van het zenuw-vogt in de spieren insgelyks moeten beletten; van daar hebben deeze zich niet meêr konnen samentrekken, en het lighaam is door syne zwaarte gevallen; waar by de overlaade aderen der hersse-nen gescheurt zyn, en het bloed, in de regter holligheid is uitgestort; de drukking op de zenuwen is daar door vergroot, en heeft den dood te weeg gebragt.

Pag. 319. *Waarneeming van eene ontsteeking, in het vuur overgegaan.* Een man van agt- en twintig jaaren kwam den 17. Maart des morgens in het Hospitaal. Hy had eene zeer moeyelyke ademhaling, de borst reutelde; syn aangezicht was bleek, de pols koortsig, tusschenpoozende, en zwak, en daar en boven had hy andere tekenen, waar uit men kon besluiten, dat in den buik eene ontsteeking was, die reeds in het vuur was overgegaan. De ziekte was het gevolg van eenen val van eene hoogte van vyftien voeten, welke zederd twintig dagen verzuimd was, en eene verplaatsing van de stoffe van het voeteuvel

vel op de long en buik ingewanden na het gebruik van te rug dryvende pappen, gelegd op de gezwolle en pynelyke geleedingen van den voet. Men had geenen tyd om eenige middelen te gebruiken, en de lyder ſtierf denzelfden dag tegen den avond.

Waarneeming over eene kwaadaartige koorts. In de maand April is byna niets byzonders voorgevallen, dan alleen eene kwaadaartige koorts, waar mede een Soldaat van agt-tien jaaren aangedaan was, en waar in vyf ſpaanſche vliegpleiſters van het grootſte nut geweeſt zyn. Pag. 319.

Aanmerkingen omtrent de Scheurbuik. De Schryver meent, dat een ſcherp zout dikwils de voornaamſte oorzaak is van de Scheurbuik, en dat het daarom zeer gevaarlyk is, in alle gevallen, voor te ſchryven de middelen, welke bekend zyn onder den naam van *antiſcorbutica*, en door de ſcherpte de oorzaak van het kwaad dikwils vermeerderen, maar dat de ryſt, melk, met een woord alle verzagtende middelen, de beſte in dit geval zyn. Hy bewyſt dit met vier gevallen, waar in de lyders op deeze wyze geneezen zyn. Pag. 321.

Waarneemingen over hardnekkige verzweeringen aan de beenen. Deeze verzweeringen, die zeer pynelyk zyn, de huid diep invreeten, en een leelyk aanzien hebben, zyn de gevolgen van verſcheide kleine ontſteekingen, veroorzaakt door den ſteek van kleine inſecten, zeer gemeen, op de eilanden van America, in menſchen, die ſlegte vogten hebben. Om dezelven te geneezen moet men wel onderſcheiden de ziekte, die met dezelven verzeld gaat, en deeze tragten te keer te gaan. Wanneer men zoo gelukkig is, daar in te ſlaagen, dan ge- Pag. 326.

geneezen de verzweeringen ook zeer gemakkelyk.

Pag. 331. *Geneeskundige waarneemingen, aangetekend in het Hospitaal te Montelimart, geduurende het jaar 1765; door den Hr.* MENURET, *Geneesheer van het genoemde Hospitaal. &c.* Het begin van den winter was weinig koud maar vogtig, en de wind was byna altyd Zuiden. Men heeft weinig vorſt gehad, maar doorgaans vogtig weêr. De maand van July is droog, doch niet zeer heet geweeſt; de wind is meeſt in het Noorden geweeſt. In Auguſtus heeft het veel geſtormt, weinig geregend, doch op het einde is het vry heet geweeſt. Het overige van het jaar is vogtig en winderig geweeſt, doch op het einde van hetzelve heeft het ſterk gevrooren. In Maart en April waren verſcheide koortſen uit verkoudheid, welke door openende middelen geneezen wierden. In het zyden-wee waren, na eenige aderlatingen, de braak-middelen van veel nut. De ziekte eindigde door het loozen van goede fluimen, en deeze ontlaſting moeſt ook bevorderd worden. In eenen was het bloed na de eerſte en tweede aderlating met eene dikke, harde, korſt bedekt; door dezelve verminderden de hardheid en belemmertheid van de pols. Het braakmiddel, den volgenden dag gegeeven, deed goede uitwerkingen zoo naar boven als naar onderen, en de lyder wierd daar door meêr verligt, ook was de ademhaling gemakkelyker. In den nagt vermeerderden alle toevallen, de pisloosing wierd moeyelyk, en zelfs voor een gedeelte van den dag geheel belet. Twee aderlatingen, verzagtende ſtoovingen, clyſteeren, olyagtige dranken veranderden de toevallen, en be-

bevorderden de ontlafting van de pis; de volgende dagen was de lyder zeer zwak, ylhoofdig, had eene kleine, raffe, ingetrokke, pols zwarte, drooge tong, gefpannen buik, doch zonder pyn. De pis wierd voor eenigen tyd opgeftopt, en verder met moeite geloosd; de fluimloofing geheel belet, de ademhaling langzaam en ongemakkelyk. De Schryver gaf eenen flikbrok uit zes greinen falpeter, een grein kampher, en een grein *kermes minerale* met de *conferva rofarum*, alle drie of vier uuren, en liet verder eenen verkoelenden drank met falpeter en kampher gebruiken, laatende ook twee fpaanfche vlieg-pleifters aan de beenen leggen. Alle afkleinfigen en ontlaftingen, die tot hier toe belet waren, wierden daar door herfteld. De pis wierd ontlaft, de buik geopend, de tong vogtig. Hy voegde by den genoemden flikbrok eenige greinen van het *pulvis cornachinus*, de afgangen wierden hier door rykelyk; de pis wierd in grooter quantiteit ontlaft; de pols wierd zagter, en de ziekte eindigde door eene goede fluimloofing.

De rooden-loop, waar by veel flym ontlaft wierd, is door de *ipecacuanha*, en vervolgens door buikzuiverende middelen met Rhabarber geneezen; doch, indien weinige ftoffen ontlaft wierden, en de lyder veele perffingen had, was de *ipecacuanha* zeer fchadelyk, en by veelen, die dezelve gebruikt hadden, is het vuur fchielyk gevolgt. Men moeft zich dan bedienen van verzagtende, flymerige middelen, en, wanneer 'er veel bloed ontlaft wierd, de *fimaruba* gebruiken. Pag. 328.

In de anderendaagfche tuffchenpoozende koortfen keurt de Schryver de aderlatingen af, maar Pag. 330.

geeft een braak-middel op den vryen dag, en na verloop van nog een' dag een buikzuiverend. Blyft de koorts aanhouden, dan gebruikt hy afkookſels of de ſappen van planten, met het zout van Epſom. Als hy genoodzaakt is, den koorts-baſt te geeven, laat hy groote giften gebruiken, vermengt met den room van wynſteen, een loog-zout, of het *ſal ammoniacum.* In koortſen, die langen tyd geduurt hadden, en

Pag. 301. zich aan geenen bepaalden tyd hielden, heeft hy eerſt de *ipecacuanha*, vervolgens langen tyd openende en bittere dranken gegeeven, nu en dan buikzuiverende middelen gebruikt, en eindelyk, wanneer de aanvallen geregeld waren, den koorts-baſt met het ammoniak-zout voorgeſchreeven.

Pag. 342. Den derden Juny wierd in het Hospitaal gebragt een Soldaat, die geweldige ſtuipen had, zoo dat agt Grenadiers hem niet konden houden, hy knerſte met de tanden, en ſcheen noch te hooren noch te zien; als de aanval minder was, bragt hy ſyne hand op de maag. Men gaf hem een braakmiddel, en na dat dit behoorlyk gewerkt had, was hy volkomen geneezen.

Pag. 343. *Aanmerking over wonden in de borſt.* Een ſoldaat wierd op twee plaatſen van de borſt gekwetſt met een baïonet, zoo dat hy voor dood op de plaats wierd gelaaten. Zeker Heelmeeſter verbond hem eenigen tyd, en geloofde hem geneezen te hebben, om dat de wonden geſlooten waren; doch de koorts verhief zich, de ademhaling wierd moeyelyk, en de lyder verergerde. Den 7. Juny wierd hy in het Hospitaal gebragt; de Schryver onderzogt hem zeer nauwkeurig, bevondt ſyne ademhaling zeer moeyelyk, en den lyder geplaagt met een' hardnekkigen, droogen,

hoeſt.

hoeſt. Hy kon niet op de linker zyde leggen, of hy ſcheen te zullen ſtikken; ook was hem het leggen op den rugge moeyelyk, zoo dat hy altyd genoodzaakt was, zich een weinig over de regter zyde te houden. Syne pols was klein, ras, geſpanne; en hy had zederd agt dagen zwaare afgangen, zoo dat hy geheel kragtenloos ſcheen. Op de borſt zag men twee verſche littekens, het eene aan de linker zyde tuſſchen de eerſte en tweede waare ribbe, het andere op de groote borſtſpier van de regter zyde. Wanneer de lyder zich bewoog, ontdekte men eene ſchommeling in de borſt; zoo dat men niet behoefde te twyfelen aan een etterborſt. De operatie wierd geoordeelt, niet te konnen geſchieden, dewyl egter de uitſtorting van tyd tot tyd vermeerderde, en de regter zyde van de borſt ganſch opgezet was, zogt men zoo laag mogelyk eene opening te krygen. Doch de lyder kreeg in de nagt eene koorts, welke eindigde met eene rykelyke ontlaſting van etter, zoo door den hoeſt, als met de afgangen, en pis. Deeze ontlaſtingen hielden eene maand aan, en door dezelven wierd de lyder, die intuſſchen veel melk met balſamieke wondmiddelen gebruikt had, volkomen gezond.

Een ſoldaat, die alle tekenen van eene beginnende longteering had, genas door eene goede levensregeling, en het gebruik van borſtdranken. Pag. 346.

De loop, die zich in het begin van den winter openbaarde, en de lyders, die op het einde van den zomer, deeze ziekte gehad hebbende, weder inſtorten, zyn geneezen door balſamieke wondmiddelen. Pag. 347.

Pag. 349. *Historie van de borstwaterzugt, en van de gevolgen van de* Paracenthesis, *by deeze gelegenheid aan beide zyden van de borst gedaan; door den Hr.* Lude, *Geneesheer van het Hospitaal d'Auch.* De Schryver heeft een omstandig dagverhaal van eene waterzugt in beide zyden van de borst, waar in de *paracenthesis* verrigt is, eerst aan de linker zyde, vier overdwarse vingers onder den benedensten hoek van het schouderblad, en vyf overdwarsche vingers van den rugge-graát, tusschen de derde en vierde valsche ribbe van onderen gerekend. Omtrent twee ponden water wierden uit deeze opening ontlast. Naderhand wierd dezelve operatie verrigt aan de regter zyde, doch uit de opening kwam zeer weinig water. Door deeze operatien was hy veel verligt, doch de buik en het geheele lighaam zwol, en welke in- en uitwendige middelen men ook aanwende, hield de koorts aan, en de lyder stierf. Aan de beenen had men *scarificatien* gemaakt, een derzelven was te groot, wierd zeer pynelyk, en ging eindelyk in het vuur over.
Pag. 365. Om te zien, of 'er water in de borst was, stak men na den dood een *troicar* in dezelve, doch 'er kwam geen droppel te voorschyn. Men ligte het borstbeen op, sneedt het middenschot, welk zeer hard en droog was, door. De voorkant van het harte zakje was zeer droog, en aan het hart gegroeit. De oppervlakte van het hart had aan deezen kant eene roozen-kleur, en was bedekt met roode stipjes en rimpels. De long was natuurlyk. Onder in de regter zyde van de borst was eene witte stoffe, gelykende naar etter, doch niet anders zynde dan eene verdikte *lympha*, onder aan de long, het borstvlies, en middenrif gekleeft, zoo egter, dat

dat alle deezen deelen niets van haare vaſtigheid verlooren hadden. In de linker zyde was niets diergelyks, hoewel de quantiteit van het uitgeſtorte vogt aldaar grooter was geweeſt. In de eene en andere zyde van de borſt was zoo weinig water, dat men rede had te denken, dat hetzelve uit het harte zakje gekomen was. In den buik was geen vogt, ook waren alle de ingewanden gezond; in de galblaas was geen droppel gal, maar dezelve bevatte eenen ſteen van dezelfde kleur en grootte als een olyf. De moeyelyke ademhaling was na de operatie niet veel verminderd, en zulks ſchynt te moeten worden toegeſchreeven aan de uitdrooging van het middenſchot, en voorſte gedeelte van het harte zakje: ook kan dezelve eene oorzaak geweeſt zyn van de uitſtorting van vogt, en ſleepende koorts, welke den lyder nooit heeft verlaaten: De operatie, ſchoon den lyder niet behouden hebbende, heeft egter ſyn leven eenigen tyd verlengt; dezelve heeft hem geneezen van de waterzugt in de borſt, en hy is alleenlyk aan eene ſleepende koorts geſtorven.

De operatie zoude veelen in het leven behouden, indien men dezelve by tyds in het werk ſtelde; daar, de ademhaling langen tyd zeer moeyelyk blyvende, de vogten dik worden, de vaten verſtoppen, en op andere plaatſen zich weder uitſtorten. Van daar is het, dat de borſt-waterzugt zelden alleen waargenomen, maar welhaaſt gevolgd word door de buik-waterzugt, en die van het geheele lighaam, en dat alle ſoorten van waterzugt zoo dikwils op eene aamborſtigheid volgen. Dit word des te waarſchynelyker uit het geval van een' man, wiens buik en beenen ſterk zwollen, uit oorzaake van Pag. 367.

eenen

eenen *polypus*, dien hy zederd negen jaaren in den neus had, en welke de ademhaling zeer moeyelyk maakte; maar die volmaakt genas van de zwelling, weinige dagen, na dat de extirpatie van den *polypus* de ademhaling weder gemakkelyk gemaakt had. Door de operatie word de werking der geneesmiddelen ook gemakkelyker gemaakt. Men heeft van dezelve geene toevallen te wagten, en in deezen lyder volgde alleenlyk eene flauwte na dezelve, welke zou konnen worden voorgekomen, indien men zich schikte na de kragten van den lyder, en het water op verscheide tyden deed ontlasten. Men heeft niet te vreezen, dat door den *triocar*, welken de Schryver tot de operatie boven het mes verkiest, de long zal gekwetst worden, want zeldzaam is het, dat dezelve aan het borstvlies is gegroeit, en zulks zoude dan in voorgaande ziekten gebeurt zyn; doch als dit plaats heeft, dan kan zulks even weinig vermeid worden, als men, in plaatse van een *troicar*, het mes gebruikt, dewyl de long van het borstvlies dan zeer moeyelyk af te scheiden is. Door de *troicar* is men ook meester, de ontlasting te stuiten, zoo dra men wil.

Pag. 375. *Waarneemingen van den Heere* LE CAT. *Ziekte- en Ontleed-kundige waarneemingen over eene ziekte, in vyftien of agttien dagen doodelyk. Aanmerkingen over de inwendige gesteldheid van de baarmoeder ten tyde der stonden; zonderling maaksel van de trompetten van Fallopius, en ziekte der eyernesten in hetzelfde onderwerp.* Eene weduwe, oud vyftig jaaren kwam den 20. Juny 1763. in het Hospitaal. Sy klaagde over zwaare buikpyn, en voelde eene zwakheid, als of sy flauw zoude worden; haare leden

leden waren koud, en men kon de pols byna niet bemerken. Sy ſcheen na by den dood te zyn, gebruikte een hartſterkend middel, doch ſtierf in den nagt. De Hr. LE CAT wierd van het geval niet onderregt, dan des avonds van den volgenden dag, ter gelegenheid dat de dogter van deeze weduwe, in een zelfden ſtaat in het Hospitaal kwam. Deeze dogter, negentien jaaren oud, was in hetzelfde Hospitaal gebooren, en had daags te voren haare Moeder verzeld. Sy begaf zich in goede gezondheid naar huis; doch was nauwelyks ten negen uuren des avonds den 20. aldaar gekomen, of ſy wierd huiverig, en bevond zich in ſoortgelyken zwakken ſtaat, als haar moeder geweeſt was. Men bragt haar den 21. ten drie uuren in den namiddag in het Hospitaal. Wanneer de Schryver haar zag, lag ſy op de regter zyde, gebogen, als een menſch, welk zwaare pyn heeft. Haare leden waren koud, en purperverwig; ſy had geen beweeging, en men ontdekte ook geen pols. Het eenige, dat ſy by het komen in het Hospitaal zyde, was dat ſy verſchrikkelyke buikpyn had. Sy ſtierf ten vier uuren. Omtrent vyf uuren opende de Schryver het lyk van de Moeder, en vondt in de maag eene ontſteeking; in den ruigen rok eenige verſtorve puiſtjes, voornamentlyk digt by de onderſte opening. De plaats boven aan het darmſcheil was gegangræneert, en met bloed opgezet, ter breette van drie of vier duimen. Eenige deelen der dunne darmen hadden in den ruigen rok ook eenige puiſtjes, welke naar binnen uitpuilden, als of het opgezette en verſtorve klieren waren; en op alle de andere rokken ontdekte men ter plaatſe van de puiſtjes door den eerſten eene

pur-

purpere plek, welke meêr uitgeſtrekt was, dan de puiſtjes. By het openen van het lyk van de dogter, vondt men de plaats boven aan het darmſcheil niet zoo zeer verſtorven, maar wel veele gezwolle en ontſtooke klieren; en de maag was van binnen bedekt met zeer veele gegangræneerde puiſtjes, welke uitpuilden, in grootte verſchilden, en met pokjes veel overeen kwamen. Vooral waren de openingen van de maag daar mede bezet; en wel voornamentlyk de onderſte tot twee vinger-breette in den twaalfvingerigen darm. Deeze opening was zoo geſlooten, dat men nauwelyks den vinger in dezelve brengen kon. De darmen hadden ſoortgelyke purper-bruine puiſtjes, en rondom dezelven groote paerſche vlakken, die tot op den buitenſten rok doordrongen. Een groot gedeelte der dunne darmen was buitengemeen vernauwt; de eijerneſten, vooral het regter, hadden insgelyks ſoortgelyke vlakken, en, dezelve openende, vondt men veele van die deeltjes, welke men eijeren noemt, gezwollen en zwart; het vogt, in dezelven bevat, had nauwelyks eene roozen-kleur. De galblaas was vol, opgezet en geſpannen. Men kon van de buuren niet ontdekken, dat deeze vrouwsperſoonen iets hadden gegeeten, waar aan haar dood kon worden toegeſchreeven; maar het eenige, waar van men den dood van de Moeder kon afleiden, was, dat ſy zeer geſchrikt had van den ſchielyken dood van een' haarer buuren, mogelyk aan dezelfde ziekte; terwyl de dogter zeer verzet was van het overlyden van haare moeder.

Deeze ziekte, de kwaadaartigſte van allen, waar aan men deezen naam geeft, ſchynt den Schryver eene groote overeenkomſt te hebben met

met de pokjes in de gedaante van de puiſtjes, en hy oordeelt, dat dezelve niet verſchilt dan alleen daar in, dat de puiſtjes zich plaatſen in zenuwagtige, zeer gevoelige, en tot het leeven volſtrekt noodzakelyke deelen, en dat ſy zoo ſchielyk tot verſterving overgaan. Hy vraagt, of men, om de kwaade gevolgen van deeze ziekte voor te komen, niet, met het begin van dezelve, de kampher, hartverſterkende middelen en andere, die de verrotting tegengaan, zouden konnen voegen by den braakverwekkenden wynſteen.

Het meisje had, wanneer ſy ſtierf, de ſtonden; nu wierd de baarmoeder geheel vol bloed gevonden; derzelver inwendige vlies was bedekt met eene ſoort van bloederige ſchuim, welke in het water gelegd, lange vlokken maakte, veel overeenkomende met die plant, welke in de rievieren gevonden word, en *fucus*, of *alga folio capillaceo* genoemt word, doch de draaden waren nog veel fyner, vooral die van den hals der baarmoeder. Dezelven door het microscoop, zoo wel in als buiten het water, onderzogt zynde, wierden ontdekt, niets anders te zyn, dan de ſlymerige *lympha* van het bloed, welke eene vaſtigheid gekreegen had, en noch vaſt zat aan de openingen van de baarmoeder, waar uit hetzelve was gekomen. Soortgelyk verſchynſel, doch veel aanmerkelyker heeft de Schryver gevonden in de lyken van verſcheide kraamvrouwen, welke hy geopend heeft, in een jaar, wanneer veele derzelven ſtierven. Hy heeft opgemerkt, dat binnen in de baarmoeder derzelver binnenſte rok de vlokken verzelde, en zelve eenigzins uitgezet was. De openingen in de baarmoeder waren zeer zichtbaar. De

linker

linker trompet was verdeeld in vier deelen, deszelfs buis was op drie verscheide plaatsen afgebrooken, en alleen het laatste gedeelte had gemeenschap met de baarmoeder; elk derzelven kon de vereischte werking doen, en een ey ontfangen, en alle de overige, die alleen uitgezondert, welke met de baarmoeder gemeenschap had, zouden hetzelve in den buik wederom ontlast hebben. Het regter trompet was natuurlyk, doch deszelfs *fimbriæ* waren tegennatuurlyk, bestaande als uit veele franjes, die boven elkander geschikt waren. Een der zoogenaamde eijeren uit het eijernest, geopend, en in het water door het microscoop ondergzogt zynde, zag de Hr. LE CAT, dat deszelfs inwendige vlies overeenkwam met dat van de blaas, wanneer hetzelve ontstoken is; het scheen fungeus te zyn.

Pag. 381. *Waarneeming van eene diep in-eetende verzweering aan de voorhuid, het hoofd der roede en de pisbuis.* De lyder had zederd eenigen tyd een' druipert, en de verzweering wierd daarom geoordeeld een *chancre* te zyn. Na aderlatingen en kwikmiddelen, is dezelve eindelyk, na dat sy twee openingen in den pisbuis had gemaakt, voornamentlyk door uitwendige samentrekkende, opdroogende en opslorpende, middelen geneezen. In de pisbuis was een catheter gebragt, en op dat tusschen denzelven en de buis de pis niet zoude indringen, wierd de roede gezwagtelt, vooral wanneer hy de pis loosen zoude.

Pag. 388. *Waarneeming van eene in-eetende verzweering aan den grooten boek van het oog en het onderste ooglid.* De verzweering was een' duim in middenlyn groot, en besloeg den grooten hoek van het oog, een gedeelte

deelte van den neus, en een groot deel van het onderſte ooglid, doch was niet diep, en ſcheen zich alleen aan de huid te bepaalen. De Schryver verbond de verzweering met het *liquor vegeto-mineralis* van GOULARD, leide ſomtyds op dezelve het witte poeder, welk op den grond zakt, en bragt dus niet alleen in dit, maar ook in een ander geval, de geneezing aan. De lyder, een kind van tien jaaren, gebruikte intuſſchen een afkookſel van de houten en den koortſt-baſt, en alle vyf of zes dagen eene buikzuivering van de pillen van *Belloſte*.

Waarneeming van eene knoeſtagtige verzweering aan de borſt, geneezen door het ſap van de kleine huislook. Eene juffrouw had van haare jeugd af op de linker borſt een klier gehad, welke haar niet pynelyk was, en die veele jaaren in denzelfden ſtaat bleef, in welken tyd ſy veele kinderen heeft gehad. Voor vyftien of zeſtien jaaren kreeg ſy uit den tepel eene ſoort van bloedſtorting, welke dikwils wederkwam, maar haar geen ongemak veroorzaakte. Van dien tyd wierd de tepel ingetrokken, en ſcheen als door twee lippen geſlooten te zyn, de borſt zwol, twee nieuwe klieren vertoonden zich, doch noch deeze noch de oude waren pynelyk. In April 1763. in haar negen- en tagtigſte jaar gaande; wierd haar borſt gezwollen en pynelyk. Het gezwel opende zich van zelve, gaf etter, bloed, en eene *ſanieuſe*, ſtinkende, ſtoffe. De Schryver, geroepen zynde, vondt twee diepe verzweeringen, die eene groote opening hadden. Andere middelen vrugteloos gebruikt zynde, ſchreef hy het ſap van de kleine huislook voor, dit wierd in de verzweeringen geſpooten, en met hetzelve wierden de wicken en compreſſen natge- Pag. 390.

maakt (*). Tweemaal 's daags wierd dit herhaald. De ontsteeking en zwelling verminderden, de [illegible] ont-

(*) Agter het werkje van den Hr. BUCHOZ, *Medecine Rurale & Pratique ou Pharmacopée vegetale & indigene*, te Parys gedrukt in 1768. vindt men eene Verhandeling van den Hr. MARQUET over de kleine huislook, of de muur-peper, welke kortlyk alhier verdiend geplaatst te worden. Hy pryst dit gewas voornamentlyk aan tegen de kanker, pestkool, en versterving, en deeld veele waarneemingen mede, waar uit het nut blykt. In een jonkman van 18. jaaren is eene versterving, die zoo zwaar was, dat de heelmeesters hem, als ongeneeslyk, verlieten, door een pap van deeze plant, met een half glas lyn-oly, 's morgens en 's avonds ververscht, geneezen. Om de agt dagen gebruikte de lyder ook eene buikzuivering, en alle dagen een' zweetdryvenden drank met twintig greinen poeder van slangen.-- Een kankeragtig gezwel aan den neus, dat men, door veelerhande middelen, vrugteloos beproefd had, te geneezen, wierd door dezelfde pap, hoewel eerst na vier of vyf maanden, dewyl het ongemak verouderd was, hersteld. Van alle middelen tegen den Pestkool beproefd, is 'er geen kragtiger gevonden dan dit.– Eene versterving aan het been wilde ook na geene middelen luisteren, dan alleen na de muurpeper, met een weinig water en honig tot een pap gemaakt.– Een man van veertig jaaren kreeg in de onderkaaks-klier een hard gezwel, ter grootte van een hoener-ey, hebbende in deszelfs middenpunt een zwarte vlek; de pyn was zoo zwaar, dat de lyder geen rust had. De zwarte plek verspreide zich naar alle kanten, het ongemak veranderde in eene waare verzwoore kanker; de stoffe, daar uit komende, was *sanieus*, en van eenen zeer kwaaden reuk. Het bovengemelde middel, gepaard met eenige andere in- en uitwendige, wierd daar op gelegd, en de lyder genas in korten tyd.– Verzweeringen aan de beenen van waterzugtige menschen hebben ook aan dit middel gehoorzaamd.– Kankers,

ontlasting wierd ook minder, hield eindelyk op, en alle de openingen slooten zich, zoo dat sy [illegible] volkers, uitwendige verzweeringen, ja zelfs inwendige fistuleuse zweeren, zyn ook daar door geneezen, gelyk ook kankers aan de borst.— Eene Dame van rang, kreeg een *bubo venereus*. Een heelmeester behandelde haar twee jaaren, eindelyk meende sy geneezen te zyn, doch twee of drie jaaren daarna ontstondt 'er wederom een ettergezwel. In de liesch van de linker zyde was eene pyp-zweer, welke eene nauwe opening had, die geelagtige etter ontlaste. De opening door de spons verwyderd zynde, liet men dus ook vier maalen 's daags inspuitingen doen met het overgehaalde water van de muurpeper, vermengt met een weinig honig van roosen. Dagelyks gebruikte de lyderesse een' zweetdryvenden drank, en vier dagen 25 greinen *æthiops mineralis* met een weinig honig, waar by van tyd tot tyd een half scrupel *scammoneum* gevoegd wierd. Haare verzweering geneezen zynde, kreeg sy, in den tyd van vyftien dagen haare volkome gezondheid weder.— In de eenvoudige druipers, als ook op het einde van de kwaadaartige, word het overgehaalde water van deeze plant zeer gepreesen, als zynde een zagt *causticum* en detergerend middel.

De muurpeper of kleine huislook is afveegende, ontbindende, samentrekkende, bekwaam om bloedstortingen, den rooden loop, bloedspuwingen, het bloed wateren, den witten vloed, de eenvoudige en kwaadaartige *gonorrhϾ* en *pollutiones nocturnæ* te stuiten. Het sap of overgehaalde water van deeze plant, inwendig gebruikt tot een half of heel glas, na dat een weinig honig daar in gesmolten is, geneest deeze gebreeken, zoo men het eenen genoegzaamen tyd gebruike. Uitwendig in de gedaante van een pap is sy bekwaam, om harde scrophuleuse gezwellen, en oude kankeragtige pypzweeren te geneezen.

De Heeren DORON en DARBOIS hebben het nut

 van

volkomen gezond wierd. Maar geene middelen willende gebruiken, waar door de kwaade ſtoffen van tyd tot tyd ontlaſt wierden, wierd ſy in November van hetzelfde jaar ongemakkelyk; ſy kreeg pyn en ſteeken in de borſt, dezelve zwol en wierd ontſtoken. De Schryver liet haar aderlaten; doch de pyn hield aan, en by dezelve voegde zich onder andere eene koude aan de handen, zelfs voor een goed vuur. Den 6. Dec. ontdekte ſy eene ontlaſting uit den tepel; het bovenſte gedeelte van de borſt was ontſtooken, geſpannen en brandende, terwyl het onderſte, tot onder den arm, zeer koud was. Op de plaats, welke 't meeſt geſpannen was, kwam een roof; den 12den waren de pynen zeer ſterk, de roof ging open, en 'er kwam etter en veel ſanieuſe ſtoffe te voorſchein. De ontſteeking verdreeven zynde, wierd het ſap van de bovengenoemde plant in de verzweering geſpooten, over dezelve gelegd een wiek beſmeerd met een ettermaakende zalf, en vervolgens een grooter wiek en doeken in het genoemde ſap gedoopt. Den 3. Jan. 1764. was de wonde byna geſlooten, de lydereſſe gebruikte zuiverende dranken, en purgeer-middelen. Den 10. liep de wonde niet genoegzaam, maar de borſt zwol en wierd ontſtooken. Sy gebruikte eene pleiſter, zynde eene

van dit gewas ook met voorbeelden beveſtigd, doch de Hr. PARISOT heeft zich daar tegen aangekant; de waarneemingen van deeze kan men vinden in het *Geneeskundig Tydſchrift* van de Hr. LENTFRINCK, alwaar in het Tweede Deel van pag. 125. tot 149. de geheele Verhandeling van de Hr. MARQUET omſtandig medegedeeld is.

eene ſoort van de *diabotanum:* alles veranderde ten goeden. De ontlaſting is blyven aanhouden door het geduurig gebruik van deeze pleiſter, en aan dezelve is waarſchynelyk deeze juffrouw haare gezondheid verſchuldigt.

De middelen in de tweede waarneeming goed bevonden, en ook het ſap van deeze plant, en *liquor ſaturni*, ſyn egter dikwils door den Schryver vrugteloos gebruikt: derzelver nut hangt derhalven af van den aart der verzweering, en wanneer deeze zeer kwaadaartig of kankeragtig is, dan kan dezelve door geen middel geneezen worden, dan mogelyk alleen door de *cicuta*, waar toe eene waarneeming, door den Schryver medegedeeld, hem hoop gegeeven heeft, zynde dezelve in eene kanker van de borſt met vrugt gebruikt. De oopen kanker, welke door een aanhoudend gebruik veel verbeterd was, verergerde zoo dra de lydereſſe de *cicuta*, om dat dezelve ontbrak, eenigen tyd niet kon gebruiken, en nam wederom een' keer ten goede, na dat ſy dezelve wederom bekomen had; doch ſy genas door dezelve egter niet volkomen, maar dit middel eenen geruimen tyd, zelfs tot een once 's daags, gebruikt hebbende, ondernam men de operatie, welke zeer goed is uitgevallen, zonder dat zich een toeval heeft geopenbaard. Als de vrouw de *cicuta* genomen had, wierd ſy bedwelmt, haar gezicht wierd onklaar, en ſy zag alle voorwerpen dubbeld, doch dit verdween na verloop van twee uuren. Ook had ſy korten tyd voor de operatie, wanneer de ſtonden zich moeſten openbaaren, doch eenige dagen wechbleeven, eene zwaare koorts gehad, waar door de borſt merkelyk ontſtooken was, zoo dat de zwelling zich uitbreide tot on- Pag. 343.

der den oxel; de pynen waren zeer zwaar, en uit de borst wierd rykelyk ontlast eene bloederige, stinkende, stoffe; zoo dat men zeven of agt reisen 's daags het linnen veranderen moest. Doch, de stonden zich geopenbaard hebbende, verdweenen niet alleen de toevallen, maar het gezwel was ook voor de helft verminderd.

Pag. 400. *Waarneeming van eene knoestagtige verzweering aan den slokdarm en lugtpyp.* In Rouen en in den omtrek van deeze stad regeerde in 1762. en 1763. eene keelziekte, welke groote oplettenheid verdiende. De Schryver heeft dezelve in veelen waargenomen, die alle gestorven zyn, onaangezien men de vereischte middelen nauwkeurig had laaten gebruiken. In het lyk van eene Dame, waar van de Schryver de ziekte ook omstandig opgeeft, die langen tyd pyn in de keel, en eene ongemakkelykheid in het slikken gehad had, vondt hy in den slokdarm, onder het *cartilago cricoidea*, eene verzweering, die de lugtpyp doorboorde in het vliesige gedeelte van deszelfs eerste kraakbeenige ringen, en zich in den slokdarm ter breette van drie vingers uitbreidde: de buitenste randen van deeze verzweering waren scirrheus, en het geheele canaal was als gesllooten door de littekens, veroorzaakt door de verettering van deeze verzweering, zoo dat in den slokdarm alleenlyk eene kleine opening overbleef, welke zelfs nog toegedrukt wierd door scirrheuse uitwassen, hoedanige tot aan het agterste gedeelte van de *glottis* waren, en in de lugtpyp konden gevoeld worden. In soortgelyke gevallen meent de Hr. LE CAT, dat de *cicuta* van nut zoude zyn, en oordeelt, dat men van dit middel zoo weinig succes gehad heeft, om dat men hetzelve niet ge-

gebruikt heeft in eene genoegzaame quantiteit.

Waarneeming van eene zonderlinge pypzweer aan de keel, welker bodem tusschen de tong en epiglottis was. Een man kreeg na de kwyling een gezwel aan de keel boven het *os byoïdes;* dit gezwel ging tot verettering over; de etter wierd gevolgd door veel kwyl, en het scheen, dat dit gezwel het gevolg was van eene toesluiting van eenige buisjes der kwyl-klieren in den mond. Welke poogingen men ook in het werk stelde, zoo kon men de verzweering niet sluiten. De Schryver de pypzweer onderzoekende, nadat dezelve eenigen tyd door een' anderen kwalyk behandelt was, bevondt dat dezelve perpendiculair onder de huid liep boven het *os byoïdes*, en door vereeltheden omringt wierd. Hy oordeelde, dat men dezelve moest wechneemen, en de pypzweer tot op den grond oopen maaken; hier toe bragt hy eene kleine sonde tot op den grond, vatte de vereeltheden, sneedt dezelven wech, maakte de *musculi mylobyoïdei*, *geniobyoïdei* &c. bloot, en verwyderde de wonde naar boven en naar onderen. Den vinger in dezelve brengende, vondt hy geen been bloot; maar ontdekte door de vliesen van den grond, op het gevoel, twee kleine lighamen, welke hy oordeelde de *cartilagines arytenoïdei* te zyn; verder vulde hy de geheele wonde met pluksel, om by het wechneemen van het verband alles beter te konnen ontdekken. Den volgenden morgen deed hy dezelfde operatie op een lyk, en zag, dat de grond van deeze pypzweer volmaakt was boven de *cartilagines aretynoïdeæ* en de *epiglottis* by den wortel van de tong, en dat het vlies alleen van dit deel den grond van de pypzweer uit- Pag. 403.

maakte, en belette, dat dezelve zich in den mond kon openen. Den derden dag, het verband wechgenomen hebbende, onderzogt hy het ongemak op nieuw, en vondt noch eenig been bloot, noch gezwolle klieren, maar alleenlyk eenen zagten grond, gemaakt door het celagtig weeffel, welk natuurlykerwyze tusschen alle spieren gevonden word. Men verbond de wonde met een gewoon ettermaakend middel, 't welk men vervolgens versterkte door den *præcipitatus ruber*. Het vleesch groeide wel aan, vulde de wonde, en dezelve sloot zich in minder, dan eene maand; maar op zekeren dag, wanneer de barbier hem schoor, en dat hy het hoofd agter over hield, en de keel zeer gespannen was, sprong uit het litteeken eenig vogt, en de kleine opening, daar door gemaakt, maakte den weg van de oude pypzweer wederom oopen. De Schryver bevondt dezelve even eens, als toen hy de eerste reisen den lyder zag, met dat onderscheid alleen, dat 'er geene vereeltheden waren. De pypzweer wederom genoegzaam geopend zynde, zogt hy door brandende middelen de deelen, waar uit deeze kwyl kwam, te vernietigen; dit gelukte hem, de wonde wierd met vleesch gevult, en de lyder genas. Had hy dus syn oogmerk niet konnen beryken, dan was syn voorneemen geweest, een pypje in de wonde te brengen, welk tot in den mond, door eene opening met den *pharyngotomus* gemaakt, zoude komen, om daar door te weeg te brengen, dat de kwyl zich in den mond zoude konnen ontlasten. Dit pypje, en de manier, op welke de Schryver hetzelve zoude in de wonde, en den mond gebragt hebben, word door hem beschreeven, en hetzelve is ook op de

de nevensgaande plaat, te gelyk met de baarmoeder, waar van hy in ſyne eerſte waarneeming geſprooken heeft, afgebeeld.

Hiſtorie van de Mazelen, welke te Bordeaux in het jaar 1765. *geregeerd hebben, door den Hr.* BETBEDER. De ziekte begon omtrent het midden van January; in het eerſte taſte dezelve alleenlyk kinderen aan, maar vervolgens ook menſchen van allerley jaaren. De toevallen waren in den beginne by alle lyders dezelfde, maar naderhand wierd de ziekte verzeld door kwaade toevallen. In July verminderde dezelve, en in September wierd ſy niet meêr waargenomen. In hetzelfde jaar zyn ook andere ziekten met uitſlag waargenomen, welke zich ſomtyds alleen vertoont, doch in weinige by de mazelen gevoegd hebben. Pag. 410.

De mazelen, welke geregeld waren, hebben meêr algemeen aangetaſt kinderen, tot den ouderdom van elf en twaalf jaaren, dan volwaſſe menſchen .De toevallen waren altyd dezelfde. De oogen hebben altyd getraant, en uit den neus is veel ſtof ontlaſt, tot op den tyd van de drooging. In de ongeregelde ſoort was het getal en geweld der toevallen niet altyd een gevolg van de beſmetting; eene kwaade levensregeling, of ſlegte behandeling maakten de mazelen, die geregeld zouden geweeſt zyn, dikwils ongeregeld. Het eerſte tydperk van deeze ſoort ſtrekte zich ſomtyds uit tot den tienden dag, De toevallen van dit tydperk vertoonden zich, en verdweenen dan wederom eenige dagen. De lyders hadden ſtuipen, den loop, braakingen van groene gal, waren ylhoofdig, en ſlaaperig. Deeze mazelen taſten voornamentlyk volwaſſe

menſchen aan, als ook zulke, welke aan ſterke gemoedsaandoeningen onderhevig waren. De uitſlag vertoonde zich in vlakken, die meêr of min talryk, meêr of min uitgebreid waren; dezelven behielden haare roode kleur niet tot den tyd van drooging, maar wierden dan bleek dan paerſch; de huid ſcheen in eene verſterving over te gaan, de koorts vermeerderde, en had ſomtyds twee verheffingen in vier- en twintig uuren. De ademhaaling was kort, zeer moeyelyk, en alle ſpieren van de borſt ſcheenen door krampen aangedaan te zyn. Veelen hebben op den tienden of twaalfden dag der ziekte eene longontſteeking, of het zyden-wee gehad, welke zoo veel te geweldiger waren, hoe meêr ſy door den loop, waar by veele wormen ontlaſt wierden, reeds waren verzwakt. De huid bleef langen tyd droog, ruuw, zonder volkomen af te ſchilferen. Ook heeft de Schryver valſche mazelen waargenomen, beſtaande in een uitſlag, die zich omtrent aan denzelfden tyd, als de mazelen, hield.

Pag. 416. In veelen waren de mazelen zoo goedaartig, dat men niets noodig had, dan eenen verkoelenden drank, een verzagtend ſtroopje, en naderhand eene zagte buikzuivering. In een meisje van zeven jaaren, welk op raad van eenen heelmeeſter, wanneer het eenige voortekenen der mazelen kreeg, heete middelen gebruik had, wierd de koorts veel heviger, de verheffingen gingen verzeld door eene ylhoofdigheid, de tong wierd droog, de lippen zwart. Men gaf het kind een braak-middel, welk niet werkte. Op den zesden dag kreeg het eenen loop, waar op eenige verligting ſcheen te volgen; de uitſlag ſcheen zich den zevenden te willen vertoonen,

nen, doch de verheffing van koorts in den namiddag deed dezelve verdwynen. De volgende nagt was zeer onruſtig, het kind maalde, en was ongeduurig tot des morgens ten zeven uuren, wanneer de uitſlag meêr voor den dag gekomen was, en, ſchoon de koorts zich wederom verhief, ook niet verdween. De kleur der vlakken was rood, en de kleur van de huid tuſſchen dezelven paerſch; de toevallen verminderden niet, en men zag de geheele huid paerſch worden: de vlakken der mazelen ſcheenen zich daar mede vermengt te hebben. Men had het kind tweemaal een buikzuiverend middel gegeeven, zonder nut; hetzelve verzwakte van dag tot dag; het kreeg eenen loop, en de afgangen waren zwart en ſtinkende. Op de billen, op de *tubera oſſium iſchiorum*, waren twee zwarte plekken. Op deezen tyd kwam men den Schryver haalen. Hy vondt de opperhuid met rimpels, en tuſſchen dezelven duidelyke ſleuven, welker randen eene bleeke kleur hadden, terwyl ſy in den grond bruin waren. Van de lendenen ging de geheele opperhuid af; en dezelve op de andere deelen onderzoekende, vondt hy, dat ſy in het aangezicht, aan den hals, op de borſt, buik, en leden in den zelfden ſtaat was. Op het heilig-been wierd ook een zwarte plek ontdekt. Het geheele lighaam had een' ſtank, als een lyk; de opening van het fondament was zeer verſlapt, de oogen ſtonden ſlauw; nauwelyks kon het kind ademhaalen; de adem ſtonk, de lippen waren zwart, de pols klein, zwak, en tuſſchenpoozende, en het meisje ſtierf den zeventienden dag der ziekte.

Een ſterk jongeling, oud zeventien jaaren, Pag. 419. was

was zederd twee dagen niet zeer gezond ; hy had pyn in de oogen, en de oogleden waren eenigzins gezwollen, hy moeſt geduurig nieſſen, en had een' ſterken afkeer van ſpyſen. Hy was egter genoodzaakt uit te gaan, doch ſyn hoofd wierd zoo pynelyk, en hy viel in eene zoo groote kragteloosheid, dat hy naar huis ging. Syn voorhoofd was reeds bedekt met vlakken van de mazelen, en hy wierd naar het Hospitaal gebragt. Syn pols was vol en hard, de ademhaling moeyelyk, en hy hoeſte geduurig, de oogen waren gezwollen, de tong met een wit beſlag bedekt, hy klaagde over de maag, en was miſſelyk. Men gaf hem drie greinen van den braakverwekkenden wynſteen, elk grein afzonderlyk, telkens na verloop van een half uur, in een glas lauw water. Dit middel werkte zeer goed, de lyder ſcheen vry geruſt, ten minſten verminderde de maag-pyn. De uitbotting verſpreide zich verder over het aangezicht; tegen den avond verhief zich de koorts, de oogen ſcheenen een weinig ontſtooken, en begonnen te traanen. De hoofdpyn verergerde, en de lyder wierd ylhoofdig, in welken ſtaat hy den volgenden dag insgelyks was. De Schryver liet eene groote aderlating op den voet verrigten; welke den lyder ſcheen geruſter te maaken. In den namiddag wierd een verzagtend clyſteer gezet. Van deezen tyd gingen de mazelen haaren gang zonder eenig toeval.

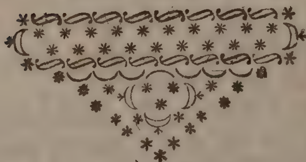
By een kind van negen jaaren hadden zich by
Pag. 421. de mazelen gevoegd zwarte vlakken ; de pols was klein, de ademhaaling kort, moeyelyk, de hoeſt zeer laſtig, uit de oogen en den neus liep een ſcherp vogt, welk de deelen, die door het-

zel.

zelve wierden aangeraakt, ontſtak. Het wit van de oogen ſcheen gezwollen, en de oogleden waren insgelyks dik; de mond was droog, de tong ruuw; en het kind was zeer kragtenloos, hebbende tot hier toe geene andere middelen gebruikt, dan eenige lepels wyn. Het ſcheen de tweede dag van de uitbotting te zyn. Na eene aderlating van vier oncen was de hoeſt minder geweldig, de ademhaling wierd gemakkelyker, en, wanneer dezelve herhaald was, wierden deeze toevallen nog beeter; de pols was vol; de ademhaaling wierd meêr en meêr gemakkelyk, en het gaf eenige fluimen op. Tegen den avond wierd aan het kind gegeeven een afkookſel van klaproofen, en het had een' goeden nagt. Den volgenden dag was de paerſche kleur van de huid verdweenen; de mazelen begonnen van kleur te veranderen, en droogden binnen twee dagen. Naarmaate dat de toevallen bedaarden, wierd de pols meêr en meêr vaſt; en had nu en dan eenige tuſſchenpoozingen; hier uit voorſpelde de Schryver den loop, welke zich ook den volgenden dag openbaarde. De ſtoffen waren galagtig, en zoo ſcherp, dat het fondament ſcheen in het vuur te leggen. Hy ſchreef voor een verzagtend clyſteer, en op den tienden dag van de ziekte eene buik-zuivering van *caſſia* en *manna*, vervolgens gebruikte hetzelve water met melk, en ging den zeventienden gezond uit het hospitaal.

Twee andere lyders, de eerſte agt-tien, en de andere twee- en dertig jaaren oud, kwamen 'er niet zoo gemakkelyk door. De eerſte, welke zeer ſterk was, ylde reeds, wanneer hy den 15. April in het Hospitaal gebragt wierd, en had Pag. 422.

hadt zwaare pyn in de keel; men opende de ader op den voet, driemaal binnen vier- en twintig uuren, en leide ſpaanſche vlieg-pleiſters. Tweemaal gebruikte hy eene buikzuivering na den tyd van drooging, en de geneezing wierd geeindigd, door het gebruik van water met melk. Den 16. Mey ging hy gezond uit het Hospitaal. De tweede was den 29. Maart in hetzelve gekomen, en had den loop, welke door ondragelyke pynen verzeld wierd; ook had hy zwaare pyn in de keel. Men gaf hem aanſtonds eene goede gift van een braakverwekkend middel, liet verſcheide verdoovende clyſteeren zetten, en hem des avonds gebruiken een aftrekſel van klaproofen met een half once *ſyrupus Diacodii*. Hy beſpeurde ſchielyk verligting, de loop hield op, de buikpynen verminderden, en men had verder de gewoone geneeswyze te volgen, om hem volkomen te geneezen, gelyk hy ook den tienden April het Hospitaal verliet. Het vervolg van deeze Hiſtorie der mazelen belooft de uitgeever in het tweede deel van dit werk te zullen plaatſen.

I I.

I I.

D. LEON ELIAS HIRSCHEL's *Gedanken, die heilungsart der hinfallenden sucht betreffend. Berlin gedrukt bey Christian Moritz Vogel.* 1767. 8°. 4 *bogen.*

d. i.

Gedagten omtrent de geneezing der vallende ziekte, van L. E. HIRSCHEL.

De oorzaak deezer ziekte huisvest byna altyd, volgens de meening van den Schryver, in de darmen, vooral in de maag, en bestaat ook somtyds in wormen. Dezelve word dikwils verwekt door scherpe gal, die zich in de darmen ophoud, en dezelven prikkeld. In kinderen neemt men dezelve dikwils waar uit eene zuure scherpte, en dewyl derzelver zenuwen veel aandoenelyker zyn, dan by volwasse menschen, zoo zyn dezelven ook meêr, dan deeze, daar aan onderworpen; en hier na rigt de Schryver de geneezing in; waar by hy niet bedoelt die soort, welke door eene uitwendige wonde voort gebragt word, andere ziekten verzeld, of zich na te rug gedreeven uitslag of het voeteuvel openbaard, dewyl deeze soort van vallende ziekte alleenlyk geneezen kan worden door het lighaam van de hoofd-ziekte te bevryden; maar hy spreekt alleen van die vallende ziekte, welke zelve een hoofd-ongemak is. Dezelve word doorgaans verzeld door eenen Pag. 2.

ster-

ſterken honger, miſſelykheid, kwaaden ſmaak in den mond, en ſtinkenden adem, 't geen alles meeſtendeels voortkomt van de wormen, die zich in de darmen ophouden. Deeze taaije ſtoffe moet verdeelt en uit het lighaam gebragt worden. Wanneer de ziekte zich aan zekere tyden bepaalt, en de lyder geregelde aanvallen heeft, dan kan men hem agt of tien dagen voor
Pag. 11. den aanval 's avonds, wanneer hy zich naar bed begeeft, laaten gebruiken een dragma ammoniac-zout met een weinig *ſem. zedoariæ*, of gentiaan, en twee droppelen *ol. cajeputi*, en den rugge graat ſmeeren met *ol. nuc. moſch.* of ſoortgelyke. Zoo dra men bemerkt, dat de aanval zich zal openbaaren, 't geen by geregelde aanvallen zeer gemakkelyk te bemerken is, dan moet men geeven een braakmiddel, van twintig greinen *ipecacuanha*, of weinige greinen van den braak-verwekkenden wynſteen met het een of ander middelſlagtig zout, of ook, by gebrek van deeze middelen, veel warm water met gemeen zout, tot dat daar op eene braaking volgt, w ar door veel taaije ſlym uitgeworpen, en dikwils wormen van onderen geloosd worden. De aanval komt dan doorgaans niet zoo zwaar, ja blyft ſomtyds in het geheel wech. Tegen den tweeden aanval geeft men wederom een braak-verwekkend middel; by ſterke lyders kan men zulks dikwils herhaalen, tot dat men ziet, dat 'er geen taaije ſlym of wormen meêr ontlaſt worden. Intuſſchen kan men zich, tot verſterking, van den koorts-baſt bedienen. De *Spir. nitri vel vitrioli dulcis*, met den vluggen ammoniac-geeſt vermengt, en tot twintig of dertig droppelen met ſuiker in gegeeven, is van byzonder nut, en byna onfeilbaar; men heeft dik-

dikwils bemerkt, dat de aanval geheel wechgebleeven is, als men dit middel kort te vooren gegeeven had, doch de ingewanden moeten eerst gezuivert zyn. De oranje-bladen heeft de Schryver zonder nut gebruikt, doch hy gelooft, dat men zich van dezelven, als van een versterkend middel, bedienen kan, als de kwaade stoffe eerst uit het lighaam gebragt is. Veel beter heeft hy bevonden de kamille-bloemen in eene groote quantiteit als thee gedronken, vooral kort voor den aanval. De Schryver was op de gedagten, om dus deeze ziekte te geneezen, gekomen door eene byzonder waarneeming, welke ook reeds waereldkundig gemaakt is in het *Berlinische magazin. I. B. pag.* 68. Pag. 13. Pag. 14.

Eene ongetrouwde vrouw van dertig jaar' wierd, alle week, door eenige zeer hevige flauwtens aangetast, die gemeenlyk een half, doch somtyds een heel uur en langer, duurden. Alle heevige gemoedsaandoeningen maakten den aanval zwaarer, en dezelve wierd gevolgt door misselykheid, pynen in de leden, en magteloosheid. Tegen deeze toevallen, welke men voor opstygingen hield, waren reeds geduurende eenigen tyd versterkende middelen, en zulken, die de opstygingen beletten, gebruikt. Onze Schryver, over dit geval geraadpleegt zynde, was ook eerst van gedagten, dat het opstygingen waren. Hy vondt de pols vol, en raadde eene aderlating in 't werk te stellen, en met de voorgaande middelen voort te gaan. Eenigen tyd daarna schrikte de vrouw zeer onverwagt, en viel door deeze aandoening in eene flauwte: men riep onzen Schryver, die, haar nog in eene flauwte vindende, nauwlyks eenen polslag kon ontdekken. De lyderesse, door een meng-

 sel

ſel uit ſterke vlugge zouten en de *Naptha Vitrioli* nauwlyks tot zich zelve gebragt zynde, klaagde over ſterke koude, en zwaare pyn in de kniën; ſy kreeg ſtuipen in handen en voeten, knerſchte op de tanden, trok de ſpieren van het aangezicht verſchrikkelyk, en had ook eene kleine, dikwils tuſſchenpooſende, pols. Op het einde van deezen aanval kwam haar wat ſlym uit den mond, welke eenen zeer kwaaden reuk had, en den aanval bedaarde. De ſtonden had ſy altyd op den gezetten tyd gehad, doch des morgens beſpeurde ſy eenen bitteren, onaangenaamen, ſmaak in den mond. Hier uit beſloot de Schryver, dat de wormen oorzaak van deeze ziekte zyn zouden. Hier tegen behoorlyke middelen gebruikt hebbende, raakte ſy eenen zeer grooten klomp, deels doode, deels leevende aarsmaaden, kwyt, waar onder zich ook bevonden twee ronde wormen van eene buitengewoone grootte. Het aanmerkelykſte hier by was, dat de kleine aars-maaden, die zich anders gewoonlyk in den regter darm ophouden, zich hier in de maag bevonden hebben, ſchoon ook een groot getal derzelver van onderen geloosd wierd. Door een ſcrupel *Ipecacuanha*, en twee greinen *tartarus emeticus*, ſpoog ſy wederom eene groote meenigte van deeze wormen met zeer veel ſlym uit; doch den volgenden dag braakte ſy door het zelfde middel alleen eenige ſlym. Door het herhaald braaken kreeg ſy heevige maagpynen, welke, na het gebruik van verſchen amandel-oly, verdweenen. Op het laatſte van de geneezing liet men haar gebruiken den koorts-baſt met bittere *extracten*, en veilzel van yzer, ten einde de maag en verdere deelen te verſterken. Dus genas ſy volkomen,

men, en wierd nooit wederom door het genoemde toeval aangetaſt.

Hy had daar uit geleerd nauwkeuriger agt te geeven op den buik, en kort daar na gelegenheid, de volgende gevallen waar te neemen.

Een meisje van elf jaaren kreeg alle dagen een' aanval van deeze ziekte. De ouders zeiden, dat ſy voor eenige jaaren verſcheide wormen was kwyt geraakt. Hy ſchreef dit meisje voor een poeder beſtaande uit een half dragma venetiaanſche ſeep, en twintig greinen zaad van wormkruid, om des avonds te gebruiken. Na dat ſy eenige dagen dit poeder had ingenomen, en men wegens haare groote zwakheid geen braakmiddel dorſt geeven, ſchreef men een buikzuiverend voor, welk beſtondt uit twintig greinen Rhabarber, zes greinen *mercurius dulcis*, drie greinen *vitriol. ferri*, en twee droppelen *ol. tanaceti*. Door dit middel raakte ſy veele kleine wormen kwyt, en ook twee ronde doode wormen; de toevallen verminderden daar door, en kwamen niet dagelyks weder. Op den tyd van den aanval liet de Schryver haar zetten een clyſteer met warme melk en lyn-oly, waar door telkens veele aarsmaden te voorſchyn kwamen. Des morgens, kort voor dat men den aanval vermoede, gaf hy ook het bovengemelde mengſel met *caſtoreum* vermengt, waar na gemeenlyk de aanvallen weebleeven. Eindelyk liet hy haar alle twee uuren gebruiken twee theelepels vol van een conſerf, gemaakt uit een once van den koorts-baſt, een half dragma zout van yzer, met vier oncen *Syr. kerm.*, en naderhand heeft ſy niet het minſte teken van deeze ziekte gehad. Pag. 20.

Eene getrouwde vrouw twintig jaaren oud,

van een *choleric* en bloedryk temperament, en tedere lighaams-gesteldheid, welke de stonden nog niet in de behoorlyke quantiteit gehad had, kreeg geduurig tegen den tyd, op welken dezelven zich zouden openbaaren, behalven andere vryster-zieke toevallen, ook de vallende ziekte. Maandelyks liet de Schryver kleine aderlatingen in het werk stellen, en dikwils voetbaden gebruiken. Hier door had sy wel verligting, doch de toevallen bleeven als voorheen. De stonden konden door geene middelen in order gebragt worden. Op bepaalde tyden was deeze vrouw ook stom, en dan wierd de ademhaling ook zeer moeyelyk. Schoon men onder den aanval sterk ruikende zaaken onder den neus hield, zoo duurde egter deeze aanval, welke met die der vallende ziekte dikwils 's daags verwisselde, een half ja somtyds een geheel uur, tot dat dezelve met eenige zugtingen, en geuwingen, eindigde. Weekmakende clysteeren waren het eenigste middel, waar door de toevallen eenigzins schielyker bedaarden. Op sommige tyden verloor de lyderesse ook haar gezicht, en in het algemeen was hetzelve verduistert. Vrugteloos wierden spaansche vlieg-pleisters aan de armen en beenen gelegd, onderscheide inwendige middelen, als ook voet- en heele baden gebruikt. Dit geval viel voor, wanneer de Schryver zich in Poolen ophield, op eene plaats, alwaar de *plica polonica* of poolsche hairvlegt, het meest gemeen is; de vrienden geloofden, dat dezelve ook hier mede in het spel was, en dagten dezelve daarom door de konst voort te brengen; deeze bestondt daar in, dat sy de hairen met gesmolten was en oly in elkander vlogten, het hoofd met vette zaaken be-

besmeerden, en hetzelve altyd bedekt hielden. Doch hier door, waarschynelyk van wegens de belette uitwaasseming, verergerden de toevallen merkelyk, en het gezicht wierd zoo slegt, dat sy niets meêr kon bekennen. In eenen zeer zwaaren aanval, die lang duurde, wierd de Schryver geroepen. Sy had niet de vallende ziekte, maar haare spraak en ademhaaling was belet, doch alle andere zinnen, zoo wel de inwendige als uitwendige, waren volkomen. De buik was opgezet; men hoorde een gerommel in denzelven, en het scheen, als of zich daar in iets bewoog. Dewyl de pols zeer vol, en het aangezicht rood en opgezet was, liet hy aanstonds eene groote aderlating op den voet verrigten, en daar door, kwam de ademhaaling weder. Na verloop van een quartier uur's kreeg sy de vallende ziekte; aanstonds wierd een clysteer gezet, waar by een half once ammoniac-zout gevoegd wierd, om meêr te prikkelen. Kort daar na kreeg sy eenen rykelyken, stinkenden, afgang, waar by veele wormen ontlast wierden, en de aanval hield op. Eenige dagen verlopen zynde, en de aanvallen niet meêr zoo dikwils wederkomende, gaf hy haar dagelyks het ammoniac-zout met Rhabarber tot twee dragmen, en daar op volgde dikwils eene rykelyke ontlasting met veele wormen. De toevallen verminderden allengskens, het gezicht wierd helderer. Den agtsten dag gebruikte sy twintig greinen van den braakverwekkenden wynsteen, braakte veel taaije slym, en wierd veel verligt, ook kreeg sy trek tot eeten. Den zelfden avond kreeg sy de stonden rykelyk. Van dien tyd bleeven de aanvallen weg, het gezicht wierd volkomen hersteld, sy gebruikte

nog eenigen tyd mineraal-wateren met maag verſterkende middelen, en des avonds een grein *caſtoreum* met een half dragma ſalpeter. De ſtonden openbaarden zich geregeld, en ſy bleef bevryd van alle ongemakken, behalven dat ſy ſomtyds geringe vryſterzieke toevallen had, die ook allengskens verminderden.

Pag. 23. Als men bemerkt, dat 'er lintwormen in de darmen zyn, dan is het zeer goed te geeven, dikwils zagte braakmiddelen, welke te weeg brengen, dat dezelven gemakkelyk met den afgang geloosd worden. Dezelven zyn egter vrugteloos gebruikt in een man van dertig jaaren, die uit deeze oorzaak de vallende ziekte had. De rykelyke ontlaſting van ſlym verminderde wel den aanval, doch hield niet op, voor dat de lyder eenigen tyd dagelyks een half dragma van de *flores ſalis ammoniaci* gebruikt had, en daar door groote ſtukken van den lintworm was kwyt geraakt. Dikwils word dit middel, met Rhabarber gemengt, en tot een dragma gegeeven, met veel nut gebruikt.

Pag. 26. Indien de gal de oorzaak der ziekte is, word het *ſal tartari* of de *cremor tartari* met veel voordeel gegeeven; en de gal dus met den afgang uit het lighaam gebragt zynde, kan men zich van een zagt braakmiddel bedienen; voornamentlyk heeft men in deeze ziekte op te letten, dat het lyf dagelyks open zy.

Somtyds gebeurt het, dat deeze ziekte na geene middelen luiſtert, wanneer namentlyk door de prikkeling in de darmen, en door de dikwils wederkomende aanvallen, het lighaam zoo aandoenelyk is geworden, dat de aanval zich by de geringſte gelegenheid openbaard. Wanneer men verzekerd is, dat de vallende ziekte van eenen ſchrik

ſchrik ontſtaan is, dan bediend men zich met voordeel van verdovende middelen, van het *opium*, *caſtoreum*, de *aſa foetida*; ook is in dit geval de *muscus* van buitengemeen groot nut; halve baden, voetbaden, weekmaakende clyſteeren, zyn ook voordeelig, om de deelen te verſlappen, en de al te groote aandoenelykheid wech te neemen.

Ten opzigte van de dieet moeten zich zulke lyders wagten van alle zwaare, vette, en winderige, ſpyſen. Peper of andere ſpeceryen by dezelven te voegen is integendeel zeer goed, en met voordeel gebruikt men nu en dan een glas goeden wyn. Lighaams-bewegingen zyn vooral noodzakelyk, en de gemoeds bewegingen grootelyks te vermeiden; ook kan men met voordeel mineraal-wateren gebruiken. De ſpaarſaamheid in den byſlaap kan niet genoeg bevoolen worden, en de zelfs-bevlekking heeft veelen in deeze ziekte geſtort (*). Pag. 32.

. Eerſt gebooren kinderen zyn ook aan deeze ziekte onderhevig, en dezelven worden gemakkelyk door verzagtende en buikzuiverende middelen geneezen. Indien by dezelven de ziekte veroorzaakt is, door de te rug gedreeven uitſlag, gebruikt de minne een weinig kampher, of eenige greinen van het *ſulphur auratum antimonii* met een abſorbeerend middel; aan het kind zelven kan men ſomtyds een grein *muscus* geeven. Wormen de oorzaak daar van zynde, dan Pag 36.

(*) ZIMMERMANN heeft daar van een aanmerkelyk voorbeeld in ſyn onwaardeerbaar werk, *Von der Erfahrung in der Arzney-kunſt Zweyter Theil pag.* 403, welk wy reeds verhaald hebben in *deeze Bibliotheek IV. D.* 4. *St. pag.* 698.

dan worden de aanvallen door een clysteer van zuivere melk verzagt. Niet zelden gebeurt het by kinderen, dat de aanval van eene tusschen-
Pag. 41. poozende koorts door de vallende ziekte verzeld word, en in dit geval geeft men, na vereisch der omstandigheden, een zagt braakmiddel, en vervolgens den koorts-bast. In den aanval de beenen te wryven is zeer goed; ook zyn de spaansche vlieg-pleisters kort voor den aanval aangelegd, zoo wel by kinderen, als by volwassenen, zeer voordeelig, wanneer sy eenigen tyd worden opengehouden, vooral wanneer de ziekte in volwassenen door het te rug gedreeven voeteuvel, of eenen uitslag voortge-
Pag. 42. bragt is. Een grein van den braakverwekkenden wynsteen, in een once water ontbonden, en aan de kinderen, na verscheidenheid der jaaren, nu en dan tot een of meêr theelepeltjes gegeeven, is in deeze ziekte van groot nut; en word ook met voordeel in den kinkhoest gebruikt.

III.

III.

Gedanken von der Starrſucht, oder Catalepſis, *nebſt einige zuſätſen zu den gedanken, die heilungsart der hinfallende ſucht betreffend, von D.* Leon Elias Hirschel. *Berlin bey Auguſt Mylius.* 1769. 8°. 5. *Bogen.*

d. i.

Gedagten over den zinvang, benevens eenige byvoegſelen tot de gedagten omtrent de geneezing der vallende ziekte; door L. E. Hirschel.

De zinvang is dikwils ſynen oorſprong verſchuldigt aan dezelfde oorzaaken, welke de vallende ziekte voortbrengen, en heeft met dezelve eene groote overeenkomſt. Het ſcheen daarom den Schryver niet onnut, op ſyne gedagten over de vallende ziekte (*), die over den zinvang te laaten volgen, en teffens eenige vermeerderingen te voegen by de eerſtgenoemde. Deeze nu hebben wy gebruikt, wanneer wy het uittrekſel uit dat werkje maakten, en zullen ons derhalven thans alleenlyk met den zinvang ophouden.

In den zinvang, die den lyder ſtyf en onbeweegelyk maakt, de zinnen doed verlooren gaan, terwyl de ademhaling en pols natuurlyk bly- Pag. 6.

(*) Zie het voorgaande Artykel.

blyven, zyn de menſchen egter ſomtyds bewuſt van 't geen geduurende den aanval geſchied, en dit heeft de Schryver insgelyks in een vrouwsperſoon waargenomen, welke egter in andere aanvallen zich zelve van niets bewuſt was. In het algemeen word deeze ziekte voor zeer zeldzaam gehouden, doch dezelve is geenzins zoo zeldzaam, als men meent, en menſchen, aan vryſter-ziekte of hypochondriſche toevallen onderworpen, worden dikwils door dezelve aangetaſt.

Pag. 12.

Veeltyds heeft deeze ziekte haare zitplaats in de eerſte wegen, kan als eene ſoort van vallende ziekte aangezien worden, waar mede ſy dikwils verwiſſelt word, en de eene ziekte gaat ſomtyds in de andere over. De Hr. HIRSCHEL had, wanneer hy dit ſchreef, een' man, ruim dertig jaaren oud, onderhanden, welke wel tien jaaren met dit toeval geplaagd was; alle dagen had hy aanvallen, die korten tyd duurden, zederd vier jaaren was de vallende ziekte daar by gekomen, die hy alle vier of zes dagen kreeg. Vrugteloos wierden ongelooflyk veele geneesmiddelen gebruikt. Zederd twee jaaren volgde hy des Schryvers raad. Dees, alles nauwkeurig overwogen hebbende, vondt de oorzaak in de eerſte wegen, hy was altyd hardlyvig, was veel met winden geplaagd, de keel wierd hem dikwils als toegetrokken, hy klaagde over miſſelykheid na den eeten, had dikwils draaijingen, en pyn in het hoofd; en, wanneer hy eene natuurlyke ontlaſting had, bevondt hy zich dien dag wel. Hy gebruikte daarom verſcheide middelſlagtige zouten en bittere middelen, met Rhabarber vermengt, om de verſtoppingen en rauwe ſtoffen in de eerſte

Pag. 14.

we-

wegen te verdeelen en uit het lighaam te brengen, en hier door bragt hy te weeg, dat de aanvallen niet zoo dikwils wederkwamen, en zich maar eens of tweemaal in de week vertoonden. De koorts-baſt, voet-baden, aderlatingen, wierden ook niet verzuimd, en in den tyd van twee jaaren bragt men het zoo ver, dat de aanvallen ſomtyds agt weeken, of langer wechbleeven. Doch tot hiertoe heeft hy dezelve niet volkomen konnen verdryven, 't geen hy aan eene byzondere omſtandigheid toeſchryft, waar aan de lyder zelve ſchuld is. Zederd ſyne mannelyke jaaren was hy gewoon, zoo dikwils hy merkte eene *pollutio* te zullen krygen, de ejaculatie tegen te houden, waar aan hy zich zoo gewoon gemaakt had, dat hy zelfs in den ſlaap dit kon tegenhouden. Zoo dikwils nu hy des nagts eene *pollutio* tegenhield, kreeg hy ook den volgenden nagt of dag de vallende ziekte, of den zinvang. Hy wierd eindelyk overtuigt, de natuur haaren gang te laaten gaan, doch hy was daar zoo zeer aan gewoon, dat het hem ten eenenmaale onmogelyk was. Thans laat de Schryver hem des avonds niets eeten, en, wanneer hy naar bed gaat, een dragma ſalpeter gebruiken, om den drift van het bloed te bedaaren, en dus geene gelegenheid tot de *pollutiones* te geeven. Als hy zich te huis bevindt, en den huwelyks-pligt met ſyne vrouw volbrengt, is hy zoo ligt niet aan dit toeval onderworpen, doch, als hy op reis is, en de *pollutiones* belet, krygt hy aanſtonds eenen aanval.

Wormen zyn dikwils de oorzaak deezer ziekte, en daar van vindt men by veele Schryvers voorbeelden, ook was het den ouden reeds bekend, dat dezelve veelal in den buik moeſt ge- Pag. 17.

gezogt worden. De geneezing komt daarom ook, in deeze gevallen, overeen met die der vallende ziekte.

Pag. 21. Deeze ziekte ontſtaat egter ook, hoewel zeldzaamer van verſcheide andere oorzaaken. De Schryver heeft dezelve in Poolen waargenomen in een' man, die de *plica polonica* had; hy geloofde, dat de oorzaak der ziekte in het hoofd te zoeken ware, en voortſproot van die kwaade ſtoffen, die in de *plica* na het verzwakte hoofd gaan, en waar door de werking der herſſenen zou konnen belet worden; ook vondt hy zich in ſyne meening niet bedroogen, want, wanneer hy het hair had laaten afſnyden, en het hoofd met koud water dikwils laaten waſſchen, bleef de ziekte volkomen wech.

Dikwils vertoont zich deeze ziekte by vryſterzieke toevallen, en daar van verhaalt de Hr. DE SAUVAGES (*Noſol. method. tom.* 2. *part.* 2. *p.* 415. *edit. in* 8. *Tom.* 1. *p.* 825. *in* 4.) een zeer

Pag. 25. aanmerkelyk geval (*). Somtyds word dezelve

(*) Een meisje van zeventien jaaren, door eene belette ontlaſting der ſtonden met vryſter-zieke toevallen geplaagd, wierd door het gebruik van *emmenagoga* en *antihyſterica* ſlimmer, en kreeg na twaalf aanvallen eenen zinvang, waar in ſy egter den reuk van den *ſpir. ſal. ammon.* op eenen afſtand van tien voeten kon bemerken, brengende dan de hand aan den neus. Zoo dra ſy den naam daar van hoorde, wagtte ſy zich, en als men met geweld eene veder, in den genoemden geeſt gedoopt, aan den neus bragt, ſchreeuwde ſy zeer ſterk, wierd kwaadaartig en woedende, zoo dat ſy, die te vooren van zwakheid niet kon ſpreeken, nu nauwelyks door drie mansperſoonen kon bedwongen worden. De aanvallen kwamen meêr, dan tien maalen in eene maand, wederom; dikwils volgden ſy op eene be-

ven waargenomen na ſterk te ſtudeeren, en ſoortgelyke aanvallen heeft de Schryver dikwils door het *liq. anod. min. Hoffmanni* geſtuit, ja door dit zelfde middel dezelven te keer gegaan. Een mengſel van den *ſpir. ſal. ammoniac.* met den *ſpir. nitri dulcis* is insgelyks ongemeen goed.

By tuſſchenpoozende koortſen, vooral by zulken, die algemeen heerſchen, word dit toeval ook veeltyds waargenomen, dikwils by oude lieden, wanneer de koude begind. In deeze omſtandigheid moet men aanſtonds na den eerſten aanval een braakmiddel geeven, en, als de omſtandigheden het vereiſchen, ook eene aderlaating en ſpaanſche vlieg-pleiſter voorſchryven, en vervolgens aanſtonds ſynen toevlugt [illegible] tot Pag. 26.

benauwtheid in de keel, en, als de aanval over was, kreeg ſy draajingen in het hoofd en kon niet zien. De benauwtheid in de keel verzelde ſomtyds den aanval, waar op geweldige ſtuipen volgden, en eene verſtandige ylhoofdigheid. Sy droomde ſomtyds geduurende den aanval, en het was dan verwonderlyk, om dit meisje met een ſtyf lighaam, geboogen hoofd, neêrhangende en geboogen armen te zien zitten, en al lachende te praaten. Na den aanval was ſy volkomen gezond; doch door eenen geringen ſchrik, onaangenaame tyding, gemoedsaandoening, of door eene lelyke reuk viel ſy wederom in dit ongemak. Door het gebruik van geiten-melk, en door op het land te werken, bleef ſy twee maanden vry, doch in de ſtad terug gekeerd zynde, kreeg ſy het toeval wederom, welk door eene flaauwte wierd vooraf gegaan. Wanneer ſy in deezen ſtaat gebragt wierd, of eenen ſtank bemerkte, kreeg ſy aanſtonds eenen zinvang, welke het halve lighaam aandeed. Sy kreeg eindelyk drie aanvallen van eene *Apoplexia cataleptica vel epileptica*, en, de ontlaſting der ſtonden herſteld zynde, was ſy volkomen geneezen.

tot den koorts-baſt neemen, dewyl by een' volgenden aanval anders veeltyds eene beroerte waargenomen word. De derdendaagſche koortſen, met den zinvang verzeld, waren in den herfſt van den jaaren 1765. in verſcheide ſteden in Poolen zeer gemeen. De Hr. MEDICUS verhaalt, dat een zinvang, die op eenen bepaalden tyd wederkwam, eindigde in eene tuſſchenpoozende koorts, welk geval door ons reeds is meedegedeeld (*). De zinvang, die by langduurige tuſſchenpoozende koortſen zich openbaard, is meeſtendeels doodelyk. In den jaare 1762. had de Hr. HIRSCHEL eenen lyder, die eene derdendaagſche koorts met de waterzugt had, en die by de koude dikwils door eenen zinvang aangetaſt wierd. Dagelyks liet hy den lyder een buikzuiverend middel gebruiken, waarop eene rykelyke ontlaſting van afgang en pis volgde; en op den dag van den aanval der koorts liet hy hem alle twee uuren neemen twintig droppelen van den *ſpiritus nitri dulcis*. De ſterke aanvallen van de koorts en den zinvang bedaarden, en in vier weeken was hy zoo wel van de koorts, als van de waterzugt, waar toe hy ook de *tinctura martis* gebruikt had, geneezen.

Pag. 30.

De zinvang, welke zich by eene ontſteekingsziekte voegt, is insgelyks van eene kwaade beduiding, en ſomtyds eindigd dezelve in den dood. By den aanval moet men alle verhittende en prikkelende middelen vermyden, wanneer by den zinvang eene volbloedigheid, en ſterke omloop van het bloed tegenwoordig is; voornamentlyk heeft men dit in agt te neemen

Pag. 32.

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 2. St. pag. 304.

men by vryſter-zieke vrouwen, dewyl daar door by dezelven dikwils zeer zwaare ſtuipen worden voortgebragt, die ſomtyds gevaarlyker zyn, als de ziekte zelve. In zulke omſtandigheden is 't beſt in den aanval eene ader te openen, of weekmaakende clyſteeren te zetten. Pag. 33. Somtyds zyn de ſterkſte middelen buiten ſtaat, om de lyders tot zich zelve te brengen, en men vindt aangetekend (*Hiſt. de l'Acad. des Sciences, l'an.* 1738. *pag.* 56.), dat eene vrouw, die den zinvang had, door vuur, welk onder tegen de voeten gelegd wierd, niet kon bygebragt worden. In lyders, welker zenuw-geſtel niet zeer aandoenelyk is, kan men den geeſt van herts-hoorn, van ammoniak-zout, ſpaanſche vlieg-pleiſters, en prikkelende clyſteeren gebruiken.

De gemoeds-aandoeningen hebben niet minder deel aan de ziekte, als de lighamelyke oorzaaken. Pag. 34. de Sauvages heeft dezelve door eene groote droefheid zien ontſtaan. (*Noſol. Method. T.* 2. *P.* 2. *p.* 418.) Tulp heeft dezelve door de liefde zien veroorzaaken (*obſervat.* 22.) Pag. 36. Doch niets is meêr geſchikt, om dezelve te weeg te brengen, dan wanneer men zich al te diep wil inlaaten in heilige zaaken, gelyk reeds door den Hr. Zimmermann (*von der Erfahrung II. Th. pag.* 524.) aangetoont is.

Het geen men van de bezetenen verhaalt, Pag. 54. word ook gezegt tot deeze ziekte te behooren, dikwils is eene lighamelyke oorzaak daar aan ſchuldig. De Schryver heeft in Poolen by een meisje van tien jaaren bemerkt, welker buik Pag. 56. van winden zeer opgezet was, dat ſy dikwils verſcheide ſoorten van ſtuipen kreeg, allerhande geklap voortbragt, van alle menſchen kwaad ſprak.

ſprak. Wanneer ſy geenen aanval der ſtuipen had, bad ſy, dat men haar van den booſen geeſt verloſſen zoude, die volgens haar voorgeeven door haar ſprak, al 't geen ſy in den aanval voortbragt. Sy genas door buikzuiverende pillen met de *aſa fœtida*. Vooral verdienen DE SAUVAGES *lib. cit. Tom.* 3. *part.* 1. *p.* 393. en DE HAEN *rat. medend. P. V. cap.* 4. §. 4. 5. hierby ingezien te worden.

Pag. 56.

IV.

Quæſtio Medica; An detur Hydrops, in quo humectantia, diluentiaque hydragogis præmittenda? Præſide JOAN. FRANC CLEMENTE MORAND, *Equite, caſtrorum & exercituum Regis nuper Medico, &c. &c. propoſita a* JOANNE CAROLO DESESSARTZ, *Lingonenſi, Doctore medico Rhemenſi, theſeos auctore. Pariſiis* 1768. *Typis Quillau.* 4°. *plag.* 1.

d. i.

De vraag, of men ſomtyds in de waterzugt voor de ſterke buikzuiverende middelen, vogtigmaakende en verdunnende geeven moet? onder voorzittinge van J. F. C. MORAND onderzogt door J. C. DESESSARTZ.

Schoon de zwakheid en verſlapping der vezelen eene zeer gemeene oorzaak zy van de waterzugt, gaat dezelve egter niet zelden ver-

Pag. 2.

verzeld door eene tegennatuurlyke ſpanning; in dit geval, als ook, wanneer de vogten al te taay zyn, kan men door de ſterke purgeer-middelen niets, dan nadeel, aanbrengen, en men moet ſynen toevlugt tot verdunnende en weekmaakende neemen. Dit gevoelen word door Pag. 4. den Schryver met eenige voorbeelden beveſtigt. Een man, van een bloedryk temperament, en Pag. 5. gezonde geſteldheid, wierd, na eene langduurige droefheid zeer zwaarmoedig. In het jaar 1760. had hy eene waterzugt, en gebruikte daar tegen openende, ſterke pisdryvende en buikzuiverende, middelen, geduurende ruim vier maanden. De Schryver, de oorzaak van ſyn ongemak begrypende, en klaar ziende, dat dezelve in eene al te groote ſpanning der deelen beſtondt, gaf hem, in plaatſe van de andere middelen, een afkookſel van lynzaad, een aftrekſel van de *verbascum*, *althea*, *flor. tiliæ*, *fol. meliſſæ*. Door deeze middelen en door het dagelyks gebruik van een bad, kon hy, na negen dagen, reeds geruſt ſlaapen, en in het bed leggen, daar hy te vooren niet, dan regt op zittende, ademhaalen kon. Hy raakte veel pis kwyt, kon wandelen, en gebruikte naderhand drie zagte buikzuiverende middelen, dewyl de trek tot eeten nog gering, en de beenen gezwollen waren. Verder dronk hy ſtaal-water met den *ſpir. nitr. dulc.* en was binnen eene maand geneezen.

In eene andere ſoort van melancholie, uit eene zwarte, ſcherpe, gal ontſtaande, is deeze geneeswyze niet minder gelukkig. Een man, van negen- en veertig jaaren, wierd, zederd vyf- en twintig jaaren, in de lente en herfſt met eene tuſſchenpoozende koorts geplaagd,

welke zonder eenig middel verdween. In 1764, door zorgen, droefheid, en werk overſtelpt zynde, kreeg hy eene zwaare aanhoudende koorts, verzeld door ſlaapeloosheid, en flauwtens; de pols was klein, hard en ras, de tong had een geel beſlag, de lever was gezwollen, de maag pynelyk, de beenen dik, de buik gezwollen; de pis was dan helder, dan troebel, dan zonder eenige kleur, dan rood. Een benauwde, drooge, hoeſt plaagde den lyder, en hy kon nauwelyks ſlikken. Syn aangezicht zag bruin, paerſch, en de leden waren koud. Een heelmeeſter had braakverwekkende, buikzuiverende, pisdryvende, middelen, en ſpaanſche wyn gegeeven. De Schryver oordeelende, dat de toevallen veroorzaakt wierden door dikke, taaye, ſcherpe gal, liet op den buik ſtoovingen leggen, verzagtende clyſteeren zetten, veel wey en een afkookſel van ſeepaartige kruiden drinken. De toevallen wierden minder, na weinige dagen ontlaſte de lyder eerſt eene bruinagtige gal, en daarna eene geele, looſende teffens veel pis. Hy meende toen beide deeze ontlaſtingen door ſterke pisdryvende en buikzuiverende middelen te helpen, doch vrugteloos, de gal bleef in het lighaam, en de pis wierd opgehouden, alle toevallen verzwaarden, en 'er bleef geene hoop van herſtelling over, dan na dat hy langen tyd verdunnende, zagte openende, en zeer zagte buikzuiverende middelen gebruikt had. Door deeze kwam hy tot eene volmaakte gezondheid.

Pag. 6.

Het blykt dus, hoe heilzaam en gelukkig deeze geneeswyze is, wanneer de waterzugt voortſpruit uit eene verſtopping van de lever, milt, het darmſcheil; de verdikte vogten worden daar door

door vloeibaar gemaakt, de wegen tot de opslorping geopend, en, zoo de geneezing dus niet volkomen aangebragt word, konnen de andere middelen des te beeter hunne werkingen doen. Dezelve overtreft voornamentlyk alle andere geneeswyzen, wanneer de verstopping en waterzugt uit eene te zwaare droefheid of al te groote vermoeidheid voortspruiten.

In 1767. kwam te Parys een Officier, die syn lighaam al te zeer vermoeid, met zorgen en droefheid geplaagt had, en door eenen droogen, hardnekkigen hoest, slaapeloosheid uitgemergelt was, weinig trek tot eeten, een' gezwollen buik en beenen had, weinig doch hoog-roode pis loosde. Aan de linker zyde van den bovenbuik had hy een groot hard gezwel, welk zich tot aan den navel uitstrekte; de pols was sterk, groot, en traag; de gespanne, harde, vezelen weeken nauwelyks voor den vinger. De Schryver liet hem 's morgens een of twee ponden koud water uit de *Seine* drinken, na dat hy eerst pillen uit de zeep en het poeder van pissebedden gebruikt had. Tegen den middag herhaalde hy dit water. Nauwelyks waren 'er zeven dagen verloopen, of de hoest hield op, de trek tot eeten kwam weder, hy sliep gerust, en was wederom in staat, om te paard te ryden, 't geen hy had moeten laaten wegens de pyn in de borst, en zydelyke deelen van den buik. De zwelling verminderde allengskens, de pis wierd rykelyk ontlast, en de verslapte vezelen lieten toe, dat men andere middelen gebruiken kon, om de verstopping wechteneemen. Een ander, die deeze eenvoudige geneeswyze belagchelyk voorstelde, schreef andere voor, doch de hoest, pyn in de borst, en zydelyke deelen

van den buik vermeerderden wederom, terwyl de ontlasting van de pis minder wierd, ook zwollen de beenen op nieuw; doch alle deeze toevallen wierden verdreeven, toen men op nieuw het water uit de *Seine* en zeep-pillen gebruikte.

By eenige andere Schryvers vindt men ook weinige voorbeelden, die deeze geneeswyze bevestigen. Te vergeefs vreest men, dat dezelve schadelyk zyn zal, om dat de vogten daar door vermeerderd worden, zoo men behoorlyk acht geeft op de soorten van waterzugt, waar in dezelve te pas komt.

V.

Dissertatio medica inauguralis, sistens observationes aliquot & animadversiones de herniis; Præside THEOD. GERH. TIMMERMANN. *Med. Doct. & Prof. prim. urb. Rintel. Phys. defensa ab auctore* PHILIPPO CHRISTIANO GOEBELL, *Abteroda- Hasso. Rintelii Typis J. G. Enax.* 1767. 4°. *plag.* 5½.

d. i.

Waarneemingen en bedenkingen over de breuken; onder voorzittinge van T. G. TIMMERMANN, verdeedigd door P. C. GOEBELL.

Pag. 1. De Vader en Grootvader van den Hr. GOEBELL zich beezig gehouden hebbende, met het geneezen der breuken, en hy zelve ook

ook de handen aan het werk geslaagen hebbende, is het hem ook gemakkelyk geweest, eenige byzondere waarneemingen mede te deelen, welke wy met genoegen geleezen hebben.

Goede Breukbanden, eene geregelde levens- Pag. 3. regeling en andere middelen, zyn wel in staat, lyders met breuken geplaagt, te geneezen, doch dit heeft maar in zekere gevallen plaats, vooral in jonge lieden. Van de operatie met het mes heeft men altyd veel zekerder nut te hoopen; niet alleen veele jonge persoonen van twaalf, veertien tot vyftien jaaren, maar ook oudere, hebben verscheide jaaren na elkander, doch zonder nut, een' breukband gedraagen, en egter eindelyk door de operatie alleen de gezondheid wedergekreegen. Dat de operatie zelve, zoo sy met rede, voorzigtigheid, en volgens de regelen der konst, in het werk gesteld word, niet zoo gevaarlyk is, bewyst de Schryver daar mede, dat syn Vader by de twee duizend lyders gesneeden heeft, zonder dat 'er een van is gestorven.

Het wechneemen van den bal by de operatie keurt hy niet af, en op de tegenwerping, dat daar door het vermogen der voorteeling of geheel wechgenomen, of grootendeels verzwakt Pag. 4. word, antwoord hy, dat, de breuk slegts aan eene zyde zynde, ook niet meêr, dan eene bal verlooren gaat, terwyl de andere onbeschadigd blyft, en de voorteeling in geenen deelen verminderd word, dewyl het bloed waarschynelyk in grooter quantiteit naar den anderen loopt; terwyl het ook niet zeldzaam is, dat een der ballen op eene andere wyze bedorven word zonder dat de voorteeling daar door leid, gelyk na eenen, kwalyk behandelden, druipert niet

ongewoon is. Verſcheide menſchen, die door ſynen vader geopereerd zyn, zo dat'er een bal is wechgenomen, hebben hem verzekerd, thans geen minder drift tot den byſlaap, dan te vooren, te bemerken. Doch niet zeldzaam is het, lyders met twee breuken te zien, zoo dat ſy aan de eene zyde eene darm- en aan de andere zyde eene water-breuk hebben, of ook aan beide zyden eene darmbreuk. In dit geval zoude het zeer wreed zyn, als men beide ballen zoude willen wechneemen. Doch, de breuk ſlegts
Pag. 5. aan eene zyde, en de lyder voor het overige gezond en friſch zynde, dan kan deeze operatie in eene ziekte, die op geene andere wyze te geneezen is, zonder bedenken ondernomen worden. Hier door verkrygt de lyder zeker ſyne gezondheid weder, en de randen van de gemaakte opening in den ring geneezen zoo vaſt te ſamen, dat aldaar verder geen breuk ontſtaan kan.

Terwyl de Schryver deeze operatie zoo hoog verheft, is hy egter niet van meening, dat men alle andere geneeswyzen met breukbanden
Pag. 6. en andere middelen moet verwerpen; en de geneeswyze zonder de operatie is altyd te verkiezen, dewyl men veele voorbeelden heeft, dat de lyders alleen daar door volkomen herſteld zyn, behalven dat ſy daar by geen pyn voelen, en hun werk konnen verrigten, zoo ſy zich maar wagten niets zwaars op te ligten, en de breukband behoorlyk aangelegd is. Deeze manier behoord derhalven altyd eerſt beproeft te worden, al zoude dezelve jaaren duuren.

Pag. 7. Zeer veel nadeel word den lyder toegebragt, als men de onderſcheide ſoorten van breuken van elkandere, en van andere ziekten, niet weet

te

te onderscheiden; het is derhalven van de uiterste noodzakelykheid, de tekenen wel te kennen, en niets is gemeener, dan dat sy, die zich voor kundige breuksnyders uitgeeven, en tot het doen deezer operatie van de eene plaats naar de andere reizen, de droevigste gevolgen nalaaten; gelyk de Schryver bevestigd met een geval, waar in eene ontstooken zwelling van den balzak als eene breuk wierd behandeld (*). Pag. 8.

Deeze algemeene aanmerkingen hebbende laaten voorafgaan, deelt de Schryver eenige waarneemingen mede.

De eerste betreft eene water- en darm-breuk. Pag. 10.
In het jaar 1730. wierd de Vader van den Hr. GOEBELL naar Eisenach geroepen, om eenen armen burger, die eene zeer groote water- en darm-breuk had, te helpen. Dezelve was zoo groot geworden, dat hy veele jaaren niet uit het bed meêr kon opstaan, en syn toestand was zoo elendig, dat hy reeds in vertwyfeling was

(*) Het getal der voorbeelden, hier toe betrekkelyk, is zeer groot, en voor eenigen tyd wierd de Hooggel. Hr. HAASTENBURG, in het voorleden jaar te Harderwyk overleeden, geraadpleegd over eene buiks-breuk, van veelen voor eene verzweering gehouden. Men had verscheide rypmaakende pleisters daar op gelegd, met dat gevolg, dat het gezwel van tyd tot tyd grooter was geworden, zonder dat de verlangde rypwording ontstond. Eindelyk liet men de pleisters leggen, en, het gezwel pynelyk geworden zynde, kwam men by den genoemden Heer, die hetzelve door eene versterkende, samentrekkende stooving, (na dat het ingebragt was) en door een' bekwaamen band volkomen genas. Zie S. A. DE MORAAZ *Diss. de Herniis. Harderovici* 1770. *pag.* 5. *in not.*

was gebragt, en een einde van ſyn leeven maaken wilde. Hy was negen- en dertig jaaren oud, en tot ſyn vyftiende jaar gezond geweeſt, doch in dit jaar had hy de breuk gekreegen, en dezelve was van tyd tot tyd grooter geworden. Hy was egter getrouwt, en had, eer dezelve grooter geworden was, twee kinderen voortgeteelt, doch in vervolg van tyd was hy hier toe onbekwaam geworden, dewyl de balzak zoo ſterk uitgezet wierd, dat de roede niet meêr te zien was, en men ſlegts eene kleine opening bemerkte. In deeze droevige omſtandigheid vondt hem de Vader. De balzak was tot aan de knien uitgezet, en drie ellen lang; de omtrek was vyf ellen; en op het gevoel was dezelve zeer hard. Uit hoofde van deeze verſchrikkelyke grootte was het moeyelyk, aanſtonds den aart deezer ziekte te bepaalen, en te onderſcheiden; doch, na een ryp overleg, beſloot hy, dat het ongemak eene darm-breuk met eene water-breuk zyn moeſt. Hy beſloot dit, om dat de lyder in den beginne, en eer 'er zoo veel uitgezakt was, wanneer hy zich op den rug leide en de adem inhield, alles naar binnen kon brengen, zoo dat 'er niets meêr te bemerken was, doch na eenige jaaren beſpeurt had, dat niet alles, zelfs wanneer hy nog zoo ſterk drukte, te rug ging. Schoon nu de balzak van tyd tot tyd grooter wierd, had hy zich egter wel bevonden, zoo hy maar geene misſlagen in ſyne levensregeling beging, winderige ſpyſen gegeeten, of giſtend bier gedronken had. De hardnekkige hardlyvigheid, waar mede hy dikwils geplaagd was, had hy met clyſteeren en ſtoovingen overwonnen. Hy ſtelde de operatie op de volgende wyze in het werk.

Aan

Aan den onderkant van den balzak maakte hy eene opening, waar door het water met geweld te voorſchyn kwam, maakende ruim vyftien ponden uit. Hier op zag men de darmen in den balzak leggen; deeze trok zich ſamen, de wonde wierd verbonden, en zoo voorzigtig behandelt, dat 'er in het geheel geene ontſteeking ontſtondt. Agt dagen daar na ging hy tot de andere operatie, van de darmbreuk namentlyk, over. Deeze wierd volgens de bekende manier, door HEISTER, VOGEL, en andere, beſchreeven, verrigt. Dezelve geſchiede zoo ſchielyk mogelyk was, doch zeer ongemakkelyk, want de darmen waren met den zak vaſtgegroeit aan den balzak. In zeven weeken was de geheele geneezing volbagt. Geduurende deezen tyd bevondt hy zich zeer wel, had goeden trek tot eeten, en klaagde weinig over pyn. Naderhand heeft hy nog eenen zoon voortgeteelt.

Na eenige aanmerkingen over de water-breuk, en de onderſcheide geneeswyze, gaat de Schryver over tot de tweede waarneeming van eene water- en vleeſch-breuk, in een oud man geneezen. Deeze man, drie- en zeſtig jaaren oud, had zulk eene breuk, dat de balzak meêr, dan zes ſpannen, in den omtrek had. Dezelve was hard, en met den vinger gedrukt wordende, bleeven daar van geene tekenen overig. De breuk bleef in dezelfde gedaante, het zy de lyder lag, ſtond, zat, of ging; ook kon hy niets in den buik terug brengen. Hy leide de oorſprong daar van af, dat hy, in ſyne jonge jaaren, van een wagen gevallen was, en zich op den diſſel-boom, die tuſſchen de beenen was gekomen, had bezeerd. De pyn, daar door onſtaan, was zoo groot geweeſt, dat hy flauw

Pag. 23.

 was

was geworden. Schoon de ontſteeking door bekwaame middelen was tegengegaan, was egter de eene bal hard gebleeven, en eerſt langzamerhand, doch in de laatſte jaaren ſchielyk, groot geworden. De Schryver meende, dat het ongemak eene water- en vleeſch-breuk was. Hy ging na een ryp overleg, de lyder voor het overige gezond en ſterk zynde, tot de operatie over. Den lyder plaatſte hy op eenen ſtoel, waar op hy door twee helpers moeſt worden vaſtgehouden; en hy maakte eene opening, zoo groot als een' halven vinger, onder aan den balzak. Het water, dat 'er bloederig uitzag, kwam te voorſchyn, bedraagende twee Heſſiſche pinten. Wanneer hy het overige daar uit wilde drukken, vertoonde zich in de opening een byzonder, week, ſponsagtig, en als verrot vleeſch. Al 't geen hy daar van te voorſchyn kon doen komen ſneed hy wech, en verwyderde de opening, op dat hy het inwendige van den balzak zoude konnen bezien en betaſten. Hy vondt nog een groot gedeelte van zulk vleeſch, dat aan den bal gegroeit was. Zoo veel met zekerheid geſchieden kon, ſneed hy wech, ſcheide alles van den bal af, en het weinige, dat moeſt overblyven, liet hy over aan de verettering. Hy verbond de wonde, en leide over den geheelen balzak, om de ontſteeking voor te komen, warme pappen. De lyder bevondt zich wel. Doch den volgenden dag vertoonde zich rondom de wonde, en over den geheelen balzak, eene zwaare ontſteeking; de lyder kreeg veel koorts, en ſliep geduurig. De Schryver gebruikte verkoelende middelen en weekmaakende clyſteeren, tragtende teffens de verettering te bevorderen. Kort daarop bereikte

hy

hy fyn oogmerk, en gaf den koortsbaſt, om de kragten te herſtellen, en de verettering te onderhouden. Als deeze verminderde, ſpuitte hy zuiverende middelen daarin. Schoon de lyder den agtſten dag na de operatie reeds gaan kon, vertraagde egter de volkome geneezing, wegens de rykelyke verettering, tot in de zesde week, binnen welken tyd de wonde volkomen genas.

Omſtandig ſpreekt de Schryver van de vleeſch-breuk, en onderſcheid dezelve in drie ſoorten. By de eerſte ſoort is het lighaam van den bal zelve hard en gezwollen; by de tweede word de zwelling en hardheid in den opperbal bemerkt, waar van de oorſprong ſomtyds zyn kan eene verſtopping in denzelven of in het afleidende vat, en in dit geval word het ongemak eene zaad-breuk genoemd. By de derde zyn beiden de vlieſen van den bal, zoo wel de *vaginalis* als de *erythroidea* in eene vezel- en ſponsagtige zelfſtandigheid veranderd. De eerſte ſoort gaat veel ſchielyker in eene waare kanker over, dan de tweede. De zaadſtreng zelve reeds aangedaan zynde, dan is 'er niets overig, behalven het wechneemen van den bal, doch, zoo het kwaad zich reeds tot aan den ring der buikſpieren uitgebreid heeft, dan is ook dit afteraaden. De tweede ſoort vereiſcht het wechneemen van den bal niet, en gaat niet ligt over in eene kanker, ſchoon dezelve ook jaaren lang duurde, maar verdwynd door den tyd met dienſtige middelen, en ook wel van zelve, gelyk SHARP reeds heeft aangemerkt. Ook dan, wanneer de vleeſch-breuk haare zitplaats in de vlieſen van den bal heeft, moet men den bal niet wechneemen, en van deeze ſoort is die ge-

Pag. 25.

Pag. 26.

geweeſt, waar van geſprooken is (*). Zeer moeyelyk is het, deeze ſoorten op het gevoel te onderſcheiden. Die van den opperbal verraad zich door ſyne zitplaats, en knobbelagtige verhevenheden, zoo ſy nog niet oud is; doch indien dezelve oud is, en de gezwolle *epidydimis* reeds den geheelen bal omringt heeft, dan is het moeyelyk te bepaalen, als men niet alle byzondere tekenen te ſamen neemt, of de zitplaats van het ongemak in den opperbal, of in de vlieſen van den bal zy. Deeze laatſte ſoort voegt zich doorgaans by eene langduurige waterbreuk. Wanneer de vleeſch-breuk in de zelfſtandigheid zelve van den bal is, dan zal de oppervlakte glad en effen zyn, als het ongemak nog niet oud is, maar door den tyd komen
Pag. 27. 'er eenige verhevenheden op. Zoodra de balzak geopend word, ontdekt men het aanſtonds. Al 't geen gelegenheid geeft tot eene verharding of water-breuk, kan ook dit ongemak veroorzaaken, welk daarenboven voortſpruit uit andere toevallen, die niet zoo zeer bekend zyn, zoo als eene verplaatſing van eene zieke ſtoffe, gelyk HIPPOCRATES reeds heeft waargenomen, en de Hooggel. Hr. TIMMERMANN ook gezien heeft in eenen man van veertig jaaren, die na eenen aanhoudenden hoeſt, en long-teering, gekreegen heeft eene verharding der ballen, welke

(*) Vergelyk hier by VOGELS *Chirurgiſche Beobachtungen. Obſ.* 11. *pag.* 51. 52. Die in zoo een geval den balzak opende, het vleeſchgewas tot op den bal doorſneed, al het tegennatuurlyke van den zaadſtreng, den balzak en den bal afzonderde, met eene ſchaar wechſneed, en den bal in den zak bewaarde.

welke in den beginnen pynelyk, daarna zoo groot, als een hoerner-ey, en zoo hard als een ſteen wierden, gaande daar by alle neigingen tot den byſlaap verlooren: de hoeſt en teering waren ruim anderhalf jaar in eenen goeden ſtaat, en veel dragelyker, doch naderhand kwamen ſy weder en waren dodelyk, ſchoon de ballen even hard bleeven. Eene vleeſch-breuk kan langen tyd, zonder nieuwe ongemakken te veroorzaaken, in een' opſchort-band gedraagen worden, doch eindelyk gaat dezelve in kanker over, wanneer de zelfſtandigheid van den bal zelve aangedaan is, en de pyn met de zwelling vermeerderd. By tyds moet men dit derhalven zoeken voor te komen.

Als de vleeſchbreuk nog niet oud en groot is, vooral zoo dezelve alleenlyk den opperbal aandoed, dan kan men de geneezing met geneesmiddelen beproeven. Deeze zyn dan in- of uitwendig. Inwendig komen alle ontbindende middelen, welke in andere knoeſtgezwellen gepreezen worden, ook te pas: vooral dat, welk bekend is onder den naam van *alterans Edinburgenſium*, beſtaande uit den *merc. dulc.*, gepaard met *ſulph. antim. aurat. tert. præcip.* en *camphora*, om de kwyling voor te komen, uit de *reſina Guajaci* en de gommen. De *æthiops mineralis* en het *extract. cicutæ* zouden mogelyk ook van nut konnen zyn, wanneer daar tuſſchen dikwils buikzuiverende middelen met den *merc. dulc.* gebruikt worden. De kwyling brengt veel nut aan, zoo het ongemak voortſpruit van eene veneriſche oorzaak. Uitwendig is het *Empl. de gummi Ammon.*, met het *ſulph. antim. aurat.*; het *empl. de cicuta*; *diaſulph. Rulandi*, *de ranis Vigonis cum mercurio*, *mercuriale Edinburgenſium* 't beſte.

Op

Op dat deeze kwik-pleisters geene puisten op den balzak zouden veroorzaaken, verwisselt men dezelven met *Empl. diachylon simplex*, of *cum gummatibus* als ook *de cicuta*. Het *ung. Neapolitanum* kan ook in de huid gewreeven worden. Deeze middelen niets helpende, en de zaadstreng reeds beginnende aangedaan te worden, dan moet men overgaan tot de operatie. De insnyding in den balzak gemaakt zynde, word de bal onderzogt, om te ontdekken, of men denzelven niet moet wechneemen. Als het ongemak slegts uitwendig den bal aangedaan heeft, dan kan men de castratie ook laaten; men neemt dan met het mes zoo veel wech, als mogelyk is, en overlaat al 't geen overig blyven moet aan de verettering. Deeze manier is veel zekerder
Pag. 29. en ver te verkiezen boven die, waar by men bytende middelen gebruikt. Het sponsagtige vleesch kan door de prikkeling, welke men dus veroorzaakt, vermeerderen, en kankeragtig worden, schoon 'er ook voorbeelden zyn, dat deeze bytende middelen de geneezing volkomen bewerkt hebben. Doch heeft de breuk lang geduurd, is de bal groot, hard, en pynelyk, en drygt dezelve in eene kanker te zullen overgaan, dan moet men den geheelen bal wechneemen. De Operatie geschied dan op de bekende manier, doch men moet daar by niet den geheelen zaad-streng, maar alleenlyk de zaad-slagader, toebinden.

De derde waarneeming handeld van eene darmbreuk, door het vuur in den balzak verzeld. In 1740. wierd de Vader van den Schryver geroepen by eenen man van zes- en dertig jaaren, die eene heete koorts gehad, en een zoo sterk braakmiddel had gebruikt, dat hy door

de

de geweldige braakingen eene breuk had gekregen. De darmen waren rykelyk uitgezakt, de balzak was ongemeen gezwollen, en de ring der buikſpieren zoo vernauwt, dat het onmogelyk was, de breuk in te brengen. De balzak kreeg daar door eene zeer zwaare ontſteeking, die wel haaſt in het vuur overging. Het was de negende dag, wanneer de genoemden Heer geroepen wierd. Hy liet den koorts-baſt rykelyk gebruiken, en nam van den balzak tot op den bal al het verſtorvene wech. Weekmaakende ſtoovingen op den buik en verzagtende clyſteeren wierden zoo lang gebruikt, tot dat de verharde drekſtoffen week wierden, en de knelling van den ring der buikſpieren wechgenomen was; waar na de uitgezakte darmen in den buik gebragt wierden. De balzak groeide zeer goed wederom aan, en kreeg de voorige gedaante zoo wel weder, dat men nauwelyks zien kon, dat 'er zoo veel van verlooren was gegaan. HILDANUS verzekerd, dat van alle zieken, welke hy onder handen heeft gehad met eene verſterving van den balzak, geen een herſteld is; by BARTOLINUS *Obſ. anat. rar. cent.* 6. *obſ.* 69. VAN DER WIEL *Obſ. cent.* 1. *obſ.* 85. FRITSCHE *Diſſ. ſiſt. caſum de ſphacelo ſcroti obſervato & curato. Erfordiæ.* 1728, en VAN SWIETEN (*) *Comment. in* Pag. 30.

(*) Het geval, door den Hooggel. Hr. VAN SWIETEN, op de aangehaalde plaats aangetekend, is te aanmerkelyk, dan dat ik hetzelve alhier niet zoude plaatſen —— Een man van veertig jaaren, van eene zeer goede lighaams-geſteldheid, gezond en ſterk, kreeg eene droppel-pis zonder eenige klaarblykelyke oorzaak; dewyl hy eens, ſoortgelyk ongemak gehad hebbende, verligting had beſpeurt na het gebruik van den *Balſ. ſulph. terebinthinatus*, nam

in Aphor. BOERH. *T.* I. *ad* §. 434. *p.* 768. vindt men daar van egter voorbeelden. Dat de balzak

nam hy dien wederom, en wel herhaalde reisen, doch zonder vrugt. Twee dagen eenen weekmaakenden drank gebruikt hebbende, verminderde de droppel-pis, doch den volgenden dag was sy wederom veel vermeerderd; hy begon toen pyn te voelen in den bilnaad, en, als hy de pis loosde, eene wonderlyke beeving in den balzak en de pisbuis; daar kwam vervolgens koorts by, de pis, die hy loosde, had een rykelyk, dik, slymerig, grondzetsel, en rook nog na den *Bals. sulph.*, die voor vier dagen was gebruikt. Schoon men zeer weekmaakende stoovingen uitwendig gebruikte, eene ader opende, en den lyder verkoelende buikzuiverende middelen gaf; wierd daar door byna geene verligting te weeg gebragt; want met de allersterkste poogingen deed hy weinige droppelen van eene sterk riekende pis te voorschyn komen, en den zevenden dag der ziekte was de balzak ongemeen gezwollen, als ook het sponsagtige gedeelte van de pisbuis aan de eene zyde. Den volgenden dag berste de verstorven balzak open, en gaf eene bloederige stoffe, en de aangedaane zyde van de pisbuis ging ook tot versterving over. Stoovingen en pappen uit de *ruta*, *scordium*, *marrubium*, *sal. ammoniacum* met azyn wierden aangelegd; men maakte diepe inkervingen; en, dewyl 'er eene verschrikkelyke verrotting by was, liet de Schryver den geest van zee-zout, met zesmaal zoo veel water verlengd, op de verstorven deelen leggen, en dus belette hy, dat het kwaad verder voortliep. Om dat de lyder zeer benauwt was, geduurig walgingen had, de pols ras en zwak was, de pis en sanieuse stoffe by aanhoudenheid over deeze deelen liepen, scheen 'er byna geen hoop overig te zyn; doch de gelyke warmte van het geheele lighaam en der leden, en de kragten van het lighaam maakten, dat men niet ten eenenmaale wanhoopte. De Hr. VAN SWIETEN kon egter van den lyder, die eenen zekeren dood, als het

zak van nieuws wederom opgroeit, blykt uit het bovenſtaande geval (†).

In

het eenigſte einde van ſyn verſchrikkelyk ongemak, voorzag, en zeer begeerde, niet verkrygen, dat in het werk wierd geſteld 't geen hy hoopte, nuttig te zullen zyn. De omſtanders deeden, buiten weeten van den lyder, den *Spir. ſal. marin. dulc.* in ſynen gewoonen drank, en eindelyk liet hy toe, dat'er diepe inkervingen gemaakt wierden in de verſtorve deelen, welke vervolgens bedekt wierden met wieken, bevogtigd met den geeſt van zee-zout, met zesmaal zoo veel water verlengd; ook wierden pappen aangelegd, om de verrotting tegen te ſtaan. Dus konde de voortgang van het ongemak belet worden, en den veertienden dag der ziekte begon men op zyde van de pisbuis eene ſpleet te zien, welke het doode van het levendige afſcheide, en na drie dagen zag men ſoortgelyke afzondering in de lieſch. Toen kreeg de lyder de beſte hoop ter herſtelling, en nam de middelen met graagte; de trek tot eeten kwam weder, en de verminderende kragten wierden door goed voedſel opgewakkerd. Al het verſtorvene was in drie weeken afgeſcheiden, zoo dat 'er niets van den balzak overig was, en de ſpieren, die de ballen ophouden, bloot gezien wierden. De pisbuis had op twee plaatſen, digt by den *bulbus* namentlyk, en omtrent eene vingerbreette van het hoofd, zoo veel van haare zelfſtandigheid verlooren, dat de pis in het vervolg niet meêr door de opening in het hoofd liep, maar in de bilnaad te voorſchyn kwam; en, ſchoon men door een zeer glad zilver pypje, dat dag en nagt in de pis-buis bleef, belette, dat het einde van de pis-buis niet zoude ſamengroeijen, en teffens door de zagtſte balſemen zogt te weeg te brengen, dat dat geene herſteld wierd, welk verlooren was gegaan, kon men zulks niet te weeg brengen, maar de openingen bleeven, en de lyder loosde vervolgens de pis altyd door de opening in den bilnaad. STALPART VAN DER WIEL zag, in ſyn geval, eenen

Pag. 31. In de vierde waarneeming spreekt de Schryver van geklemde darmbreuken, waar by de natuur eenen konstigen aars gemaakt had, doch die egter wederom geneezen zyn. Eene vrouw van zes- en dertig jaaren had, door een zwaar gewigt op te ligten, eene darmbreuk gekreegen. Dezelve was groot en geklemd. Uit schaamte had sy haar ongemak langen tyd verborgen. Eindelyk was 'er eene zwaare ontsteeking gekomen aan de breuk, en aan de omleggende deelen, welke in het vuur overging. Een stuk zoo groot, als eene hand, was wechgevallen, en door deeze opening waren veele drekstoffen met wormen ontlast. In deeze droevige omstandigheid wierd de vader van den Hr. GÖBEL gehaald. Hy herstelde haar volkomen, de afgang wierd wederom door den gewoonen weg geloosd, de wonde wierd in drie weeken geneezen,

nieuwen balzak, welke de ballen bedekte, doch geheel glad, zonder rimpels, was, en de ballen zoo sterk omvatte, dat sy niet konden bewoogen worden. Soortgelyk litteeken heeft de Hr. VAN SWIETEN ook gezien.

(†) Dit word onder anderen ook bevestigd door de waarneeming van den Hr. KALTSCHMIED, voorheen door ons medegedeeld. Zie deeze Bibliotheek VI. D. 3. St. pag. 594. De Hr. F. A. WEIZ verhaalt ook het geval van eenen jongeling, die, van een hoogte vallende, met den balzak aan eenige groote spykers bleef hangen. De zaadstreng en bal lagen volkomen bloot, en de geheele balzak was wechgescheurt, waar van men hier en daar aan de spyker eenige stukken vondt. De lyder was in korten tyd volkomen geneezen, en de balzak herstelde zich ook ten eenenmaale. *Vollständige Auszüge aus den besten Chirurgische Dispüten aller Akademien I. B. pag. 32.*

zen, en niet de geringste opening bleef 'er overig. Sy verrigtte daarna haar gewoone werk wederom. Even gelukkig is de Schryver geweest in soortgelyke gevallen by eene Boerin van veertig jaaren, by eene vryster van dertig, en by eene andere van zes- en twintig jaaren, die alle uit schaamte haare kwaal hadden verzweegen.

Wanneer in buikwonden de darmen gansch doorgesneeden zyn, groeijen de twee einden zeer moeyelyk wederom aan elkander. Het bovenste einde moet, zoo het zich niet van zelve aanbied, voorzigtig naar de opening gebragt, en met eenen draad aan den rand der wonde vastgemaakt worden. Door deeze opening word dan de afgang ontlast, en 'er ontstaat een konstige aars. Zoo de breuk tot verettering overgaat, het vuur daar by komt, zoo dat 'er eene opening in den darm kome, dan heeft men somtyds gezien, dat de opening zich wederom gesloten heeft. De oorzaak, waarom dit in zulke gevallen gemakkelyker gebeurt, dan wel in andere, is deeze, dewyl de darm, welke by eene breuk uitzakt, door syne verdubbeling eene zekere grootte maakt, en daar door, dezelve door de verettering of het vuur verloren gegaan zynde, de beide einden van den darm, die daarenboven reeds door de klemming zeer na aan elkander waren, even digt by elkander blyven, zoo dat sy door middel van het buikvlies, het celagtig weefsel der huid, en het darmscheil, als een canaal wederom samengroeijen konnen; daar in tegendeel beide einden by de wonden zich van een trekken, en dat geene, welk daar in bevat word, in den buik valt, doodelyke toevallen veroorzaakende. Pag. 34.

Pag. 36. Men moet ſpoedig alle kwaade toevallen der breuken zoeken af te weeren, en daar toe is eene rykelyke aderlaating een der beſte middelen; daar door alleen is veeltyds eene breuk in gegaan, vooral zoo de lyder flauw daar door wierd. Verder zyn de clyſteeren, ſtoovingen en pappen op den buik, als ook verkoelende, de kramp wechneemende middelen, en tegen den nagt de verdoovende, de zulken, welke den eerſten dag te pas komen. De klemming na den tweeden nagt nog niet wechgenomen zynde; dan komt een tabaks-rook-clyſteer te pas; en ook daar door het oogmerk niet bereikt wordende, gaat men na den derden nagt tot de operatie over, ten zy de toevallen der klemming zeer zwaar zyn, wanneer men vroeger tot dezelve behoord over te gaan. De ring moet daar by niet naar den witten ſtreep, maar naar boven en naar den buitenkant van het lighaam open gemaakt worden. Men heeft daar by niet te vreezen, dat de *arteriæ epigaſtricæ* zullen gekwetſt worden.

III.

V I.

Histoire de la Petite Verole, avec les moyens d'en preserver les Enfans, & d'en arrêter la contagion en France. Suivie d'une Traduction Françoise du Traité de la Petite Verole de Rhases, sur la derniere Edition de Londres Arabe & Latine. Par M. J. J. PAULET, *Docteur en Medecine de la Faculté de Montpellier. à Paris chez Ganeau* 1768. 12°. *Tom. I.* 1. *Alphab.* 9. *plag. Tom. II. plag.* 11½. *Rhases plag.* 9½.

d. i.

Historie der Kinderpokjes, benevens de middelen, om de kinderen daar voor te bewaaren, en de besmetting uit Vrankryk te weeren. Hier is by gevoegd eene Fransche vertaaling van het werk van RHASES over de Kinderpokjes naar de laatste uitgaave te Londen in 't Arabisch en Latyn. Door. J. J. PAULET.

Het oogmerk van den Hr. PAULET schynt te zyn, de Inenting der kinderpokjes tegen te spreeken en verdagt te maaken, doch men vindt in syn werk ook andere zaaken, die met vermaak en nut zullen geleezen worden.

In het eerſte deel, welk in dertien artykelen verdeeld is, handeld hy over verſcheide onderwerpen, en beweert in het eerſte, dat niet elk menſch met de zaadſtoffe der pokjes gebooren zy, gelyk van veelen geſteld, en waar op de inenting voornamentlyk gebouwt word. Syne voornaamſte redenen zyn, dat men niet kan bewyzen, 1. dat deeze ziekte zoo oud is, als de waereld, en alle menſchen door dezelve aangegreepen worden, gelyk uit dat gevoelen zou moeten volgen; 2. dat ſe erfelyk is; 3. dat ſe het menſchelyk geſlagt alleen aandoed; 4. dat dezelve niet toevallig of beſmettelyk is; 5. dat ſy niet afhangt van vreemde oorzaaken, en zich in alle menſchen openbaard, als 'er gelegenheid toe voorkomt; en eindelyk, dat kinderen, van gezonde ouders gebooren, eene zaadſtoffe derzelve met zich ter waereld brengen. Hy beſluit hier om, dat dit gevoelen niets anders is, dan eene bygeloovige en dwaaze inbeelding.

Pag. 1.

Pag. 4.

In het tweede artykel doet hy zien, dat de ziekte van de kinderpokjes niet zoo oud is, als de waereld, en bewyſt dit uit het ſtilzwygen der oude Schryvers over de Geneeskunde. Hy meent, dat dezelven zich 't eerſt in de zesde eeuw, en wel in Ægypte geopenbaard hebben, gelyk hy in het derde artykel toond. Die ſtinkende dampen van de wateren van de Nyl, als dezelven gezakt waren, en wederom door nieuwe opryſingen beroert wierden, konnen naar ſyne gedagten, hier toe geholpen, of wel de ziekte voortgebragt hebben, gelyk de menigvuldige huidkwaalen en de peſt, zoo gemeen in Ægypte, hier door ſchynen veroorzaakt te worden.

Pag. 25.

Pag. 62.

Pag. 70.

Het vierde artykel handelt over den netten

Pag. 77.

tyd

tyd van de eerſte verſchyning der pokjes. Deeze ſchynt niet volkomen bepaalt te konnen worden. Men vindt aangetekend, dat dezelven geregeerd hebben in het jaar 570 of 572, wanneer Mahomed gebooren is; doch de Hr. PAULET bewyſt, dat de pokjes in het jaar 570. in Vrankryk en Italien reeds groote verwoeſtingen hebben gemaakt; verhaalende by deeze gelegenheid het geval van *Autregilde*, genaamt *Bobile*, vrouw van *Gontran*, Koning van Bourgogne. Deeze wierd door de pokjes aangetaſt, en, voelende dat ſy ſterven zoude, wilde ſy haare twee Geneesheeren, *Nicolas* en *Donat*, met zich ſleepen, hen beſchuldigende, dat ſy haaren dood door de geneesmiddelen verhaaſt hadden. Sy begeerde hunnen dood van *Gontran*, die de zwakheid had, van haar verzoek toe te ſtaan, en ſyne orders wierden met de grootſte ſtrengheid uitgevoerd. Pag. 83.

In het vyfde artykel toont hy, hoe de ziekte zich door beſmetting verſpreid hebbe, eerſt door Arabien, en daarna door de overige deelen van de waereld, in de zevende, agtſte, negende en volgende eeuwen, en hoe ſy in de zestiende in America gebragt en uitgeborſten is, waar van hy in het volgende artykel ſpreekt. In het zevende geeft hy op, hoe het met Aſia, Africa, en Europa ten opzigte van de pokjes, in de zeventiende en agt-tiende eeuw, geſteld zy geweeſt. De Hottentotten wiſten tot in de zeventiende eeuw niets van deeze ziekte, maar toen wierden ſy door dezelve beſmet, na dat door eenige Hollanders, met een Ooſt-Indiſch ſchip aan de Kaap landende, eenige hembden van perſoonen, die op de reis de pokjes gehad Pag. 93. Pag. 118. Pag. 140. Pag. 164.

 had-

hadden, aan hun gegeeven waren, om te wasſchen. De Hottentotten ziende, dat ſy zulk eene verwoeſtende ziekte door beſmetting hadden gekreegen, gebruikten middelen, om zich daar voor te bewaaren, waar van men zich nu met zoo veel vrugt bedient, om de peſt te weeren. Sy maakten beſchanſingen en zetten palisſaden, om alle, die hen zouden konnen beſmetten, van zich af te houden, en die hier wilden doordringen gingen ſy met pylen te keer. Door dit middel hebben ſy zich eenen langen tyd van de ziekte vry gehouden, doch door meêr en meerdere gemeenſchap met de Hollanders is 'er ook deeze ziekte meêr en meêr in voortgekroopen. Dit Hiſtoriſch gedeelte zal met vermaak geleezen worden.

Pag. 189. De Hiſtorie der Inenting is het onderwerp van het agtſte artykel. Hy meent dat het omtrent honderd jaaren is, dat men dezelve in Europa heeft beginnen te oefenen, verhaalt, by welke gelegenheid ſy tot hier toe van geweſt tot geweſt is doorgedrongen, en op hoe veelerley wyze dezelve gedaan is, en tegenwoordig gedaan wòrd. Hy kant zich ſterk aan
Pag. 215. tegen de inenting, en meent, dat dezelve ten uiterſten nadeelig en verderflyk is voor het menſchelyk geſlagt, om dat ſy de beſmetting onderhoud en geſtadig vernieuwt; zoo dat de uitroeijing van de pokjes hier door volſtrekt onmogelyk word gemaakt, terwyl hy meent, dat dezelve kan en moet bewerkt worden, en men zich daar op alleen moet toeleggen. De voorbereiding is het eenige van de inenting, welk hy goedkeurt en wil navolgen, en deeze voorafgegaan zynde, wil hy, dat men, de pokjes

jes in een huisgezin regeerende en niet kwaadaartig zynde, een kind, welk nog niet gepokt heeft, by een besmet legge.

Van de natuur van het pokgift in het negende artykel spreekende, stelt de Hr. PAULET, als eene onderstelling voor, dat men hetzelve aan zekere kleine diertjes zoude konnen toeschryven, waar van de eitjes in het gedroogde poeder van de afgevallen pok-korsten vervat zyn, zoo klein, dat sy voor ons onzichtbaar zyn. Deeze, onder zulk eene gedaante in het lighaam gebragt, zullen door de warmte uitgebroed worden, en, met de sappen het lighaam doorloopende, of door zich zelve of door de natuur naar de huid gedreeven worden, en hier in de puisten beslooten dezelven eindelyk doorknaagen, waar van de tekenen na blyven. Dus eenen uitgang gevonden hebbende laaten sy in de droogende korsten op nieuw eitjes na, waar door andere besmet konnen worden. Pag. 265. Pag. 274.

In het tiende artykel geeft hy eenige algemeene aanmerkingen over de kinderpokjes op, en in het elfde spreekt hy van de manier, op welke dezelven zich mededeelen. De besmetting geschied, gelyk hier getoont word, op gelyke wyzen, als de pest, niet door de lugt, maar door aanraaking van iets, 't welk eenige pokstoffen, het zy etter of stof van de gedroogde korsten, aan zich heeft. Uit eenige Schryvers geeft hy, in het twaalfde artykel, op de middelen, die tot voorbehoeding gebruikt konnen worden; en gaat daar na, in het laatste, over tot de middelen, welke men in Vrankryk behoorde in het werk te stellen, om de kinderpokjes daar te doen ophouden. Hier toe is noodig, alle gemeenschap met besmette persoo- Pag. 285. Pag. 297. Pag. 323. Pag. 350.

 nen

nen of zaaken te vermyden, zich te wagten voor den doos van den Inenter, van de zieken, en deszelfs oppaſſer, voor het linnen, de kleederen van denzelven, en de waſchvrouw, die het linnen van zoodanig eenen reinigt. Hy wil, dat aan een huis, waar in iemand aan de pokjes ziek ligt, door openbaar gezag van buiten een teken gegeeven worde; hier by raad hy een beſchutſel voor en om de bedſtede van den zieken te maaken, waar binnen de oppaſſer, Genees- en Heel-meeſter, alleen komen mogen, vooral zorge dragende, dat niets van de pok-ſtoffe of de gedroogde korſten aan de handen of klederen kleeve. De lyder moet niet leezen of ſchryven, dewyl zich aan een boek of brief ligt eenige beſmettende ſtoffe van het lighaam kan hegten. De Schryver geeft verder eenige nauwkeurige raadgeevingen op, welke niet, dan met veel moeite, zouden op te volgen zyn, en zoekt verder, door middelen van gelyke natuur, het
Pag. 365. kwaad uit het geheele Koningryk te houden. Hy wil, dat men daar toe poſten ſtelle op de grenſen, die niemand doorlaaten, welke eenige tekenen draagen van in 't kort de pokjes gehad te hebben, en geene andere, dan die met een getuigſchrift voorzien zyn, dat ſe van alle beſmetting vry zyn. Dus de wyze der Hottentotten navolgende, meent hy, dat men het Koningryk van de beſmetting zou vry houden, terwyl de inenting de pokjes geſtadig onderhoud, en, deeze voortgang hebbende, men de pokjes voor altyd zal onderhevig zyn.

Pag. 1. In het tweede deel geeft de Hr. PAULET eene verhandeling over de pokjes, derzelver oorzaak, zitplaats, kentekenen, voortekenen, en geneeswyze. Deeze beſtaat in drie voornaame zaaken.

I.

1. Moet de overtolligheid der vogten verminderd, en de ontsteeking gestuit worden, door aderlatingen en algemeene ontlastende middelen, voor dat de pokjes zich openbaaren. 2. Moet men de pokstoffe naar de ontlast-wegen van de huid dryven, als de plaats, welke de natuur zoekt, om zich daar van te ontdoen. Hier toe heeft men noodig middelen, welke dit konnen uitwerken, zonder de ontsteeking te vermeerderen, als de kampher, het *opium*, en koud water inwendig gegeeven. 3. Moet de huid zagt en week gemaakt worden, door het aanleggen en gebruiken van warme zaaken, welke de huid rekbaar maaken, zonder de ontsteeking te vermeerderen. In een warm bad, stoovingen, en een dampbad stelt de Schryver veel vertrouwen. Om de ongeschondenheid te bewaaren, wil hy, dat men de rype pokjes zal doorsteeken, de etter eenen uitgang verschaffen, en afveegen. De verdoovende middelen moeten met de grootste omzigtigheid gegeeven wordeu. Op den agtsten dag, als het aangezicht niet zwelt, maar veel eer slinkt, moet men dezelven by de versterkende voegen. Hy raad, den lyder van den derden tot den tienden of elfden dag in het bed te houden in eene maatige warmte. Gelyk hy de verhittende middelen afkeurd, meent hy, dat men ook veel nadeel doed met de sterke zuuren uit het Ryk der gegraave lighamen te gebruiken, en raad, dat men in deeze ziekte altyd blyve by die van het planten-ryk, wynige gevallen bepaalende, waar in de andere te pas komen. RHASES gaf, om de pokjes te doen uitkomen, dikwils koud water in eene kleine quantiteit, terwyl hy de oppervlakte van het lighaam aan een dampbad bloot stelde.

Pag. 56. Pag. 80. Pag. 89. Pag. 91. Pag. 93.

Dee-

Deeze behandeling keurt de Schryver zeer goed, gelyk hy ook ſyne geheele behandeling na de manier van RHASES ſchikt.

Pag. 105. Afzonderlyk handelt de Schryver nog van de voor en nadeelen van de Inenting. Niet meer, dan een voordeel vindt hy in de inenting, en ten minſten vyf- en twintig redenen, om dezelve te verwerpen. De voorbereiding is dit eenige
Pag. 120. voordeel. Hy keurt goed, gezonde kinderen, die voorbereid zyn, te leggen by zulke, die de pokjes hebben. Eindelyk toont hy nog aan het misbruik van het voedzel uit het dierryk in de kinderpokjes, en dit keurt hy geheel af.

Pag. 129. Agter dit werk vindt men eene Franſche Vertaaling van het werk van RHASES, naar de laatſte uitgaave in het Latyn en Arabiſch door den Hr. CHANNING in den jaare 1766 in Londen in het licht gegeeven, waar van wy reeds in een voorgaand deel geſprooken hebben (*).

(*) Zie deeze Bibliotheek III. D. 1. St. pag. 188.

VII.

Projet d'anéantir la petite verole; par M. ANTOINE LE CAMUS, *Docteur-Régent de la Faculté de Médecine en l'Université de Paris, ancien Professeur des Ecoles, Professeur actuel de Chirurgie Françoise, Membre des Academies Royales d'Amiens & de la Rochelle, de la Société Littéraire de Châlons-sur-Marne, &c. à Paris, chez Louis Etienne Ganeau* 1767. 12. *pag.* 43.

d. i.

Voorstel, om de Kinderpokjes uit te roeijen; door A. LE CAMUS.

De Hr. LE CAMUS had het werkje van den Hr. RAST over dezelfde stoffe, te Lyon in 1763. gedrukt (*), niet geleezen, wanneer Pag. 4. hy syn vertoog voorstelde, en by de Geneeskundige Faculteit voorlas. Alle redenen voor en tegen de Inenting nauwkeurig overwogen Pag. 10. hebbende, stondt hy in twyfel, welke party voor hem te kiezen ware, en begreep, dat het best zyn zoude, een middel uit te vinden, om de pokjes geheel en al uit te roeijen, daar het geenzins noodig is, dat elk een deeze ziekte kryge,

(*) Zie deeze Bibliotheek II. D. 3. St. pag. 541.

kryge, om lang te leeven en eene goede gezondheid te genieten, dewyl meêr dan een vierde gedeelte der menschen nooit dezelve gehad hebben, nooit krygen zullen, en egter eene standvastige gezondheid hebben. Natuurlyker wyze doen zich twee middelen op, om de ziekte te ontgaan; het eene, om dezelve te verstikken voor dat sy zich openbaard door natuurkundige middelen; het andere om dezelve af te weeren door politieke middelen.

Pag. 12. De Schryver meent, dat het geenzins onmogelyk zyn zoude, een middel te vinden, om de pokjes in den beginne tegen te gaan, en te be-
Pag. 14. letten, om uit te komen; en stelt daar toe voor den koorts-bast, het zy alleen, het zy met salpeter of kampher, gegeeven op den tyd, wan-
Pag. 20. neer het bloed nog aan het giften is (*). Veel zekerder houd hy de politieke middelen, doch eer hy tot dezelven overgaat, onderzoekt hy, of alle menschen waarlyk de zaadstoffe der pokjes in zich hebben, en meent, dat deeze
Pag. 22. stelling geheel en al ongegrond is, dat de Grieken de ziekte volstrekt niet gekend hebben, en dat men voor de zesde eeuw in de Historien geen blykt van dezelven vindt.

Pag. 24. Dewyl dan de pokjes aan de menschelyke natuur niet eigen zyn, kan men zich voor dezelve ook bewaaren, als men de besmetting afweert; hier toe steld hy voor. 1. dat men buiten de steeden, of aan derzelver uiteindens, digt by rievieren, Hospitaalen opregte, om menschen, die de pokjes hebben, te ontvangen; 2. dat onder deeze

(*) De Hr. Medicus heeft den koorts-bast daar toe ook voorgesteld. Ibid. IV. D. 3. St. pag. 502.

deeze Hospitaalen een moest zyn voor de burgers, en een ander voor de vreemdelingen, en dat elk zich na syn genoegen daar in zoude konnen laaten oppassen; 3. dat in dezelven bekwaame Geneesheeren, Heelmeesters, Apothekers, Oppassers, Opzieners zyn, om zorge te draagen, dat de zieken wel opgepast zouden worden, en aan geen ding gebrek lyden. Deeze Pag. 26.
zouden niet uit de Hospitaalen moeten gaan, om de besmetting niet in de steden te brengen; 4. dat de zieken, die meêr vertrouwen mogten stellen op hunne gewoone geneesheeren, vry zouden zyn, om hen te laaten roepen, mits men de grootste omzigtigheid had, dat deeze, uit de Hospitaalen komende, de ziekte niet zouden konnen verspreiden, waar toe het noodig zyn zoude, hen by het inkomen, andere klederen te laaten aantrekken, hunne gewoone wederom aan te doen, als sy daar uit gingen, en verder zich te wasschen, enz. 5. dat de zieken in draagstoeltjes naar de Hospitaalen moesten gebragt worden, en deeze niet weder in de stad komen, voor dat sy wel berookt, en gezuiverd waren; 6. dat de herstelde niet uit de Hospitaalen zouden mogen gaan, voor dat alle vrees van besmetting voorby was; vooral zoude men Pag. 27.
op het linnen, in de ziekte gebruikt, wel moeten acht geeven, en 't best zoude zyn, hetzelve te verbranden; 7. dat men op 't strengst zoude moeten verbieden, dat sy, die de ziekte kreegen, in hunne huisen zouden blyven; 8. raad hy, dat elk een aan de Commissarissen van hun wyk kennis geeve van de ziekte, en dat men aanstonds aan de huisen een teken zette, waar uit men weete, dat men voor de besmetting te

vree-

Pag. 28. vreezen hebbe; 9. dat de Geneesheeren, Heelmeesters en alle, die hun oppassen, moesten opgeeven, dat sy iemand, aan de pokjes ziek leggende, oppassen; 10. dat de Commissarissen van zoo een wyk onderzoeken, welke meubelen in de kamer zyn van de zieke; 11. dat na de herstelling het bed en alle meubelen zullen verbrand worden: 12. dat allen, die dit niet in acht
Pag. 29. neemen, opgelegt worden aan het Hospitaal eene groote boete te betaalen; 13. dat deeze wetten in alle steden, dorpen en gehugten moesten bepaalt worden; 14. dat men aan de havens vooral behoorde zorge te dragen, dat zulke, die van verdagte plaatsen komen, *quarantaine* hielden.

Pag. 30. Op deeze wyze meent hy, dat binnen korten tyd de ziekte zeer verzwakt, zoo niet geheel en al vernietigd zoude zyn. Veele tegenwerpingen zoude tegen syne voorstelling gemaakt konnen worden, en daarom wederlegt hy de voornaamste.

VIII.

VIII.

Dissertatio de calculo & lithontripticis; auctore MEYER KALMAN COHEN, *Dusseldorpiensi. Goettingæ litteris Hagerianis* 1765. 4°. *pag.* 39.

d. i.

Verhandeling over den steen en de steenbreekende middelen; door M. K. COHEN.

De Hr. COHEN wederlegt in deeze verhandeling de onderscheide gedagten van veele Schryvers omtrent den oorsprong van den steen, hebbende sommige dezelven afgeleid van eene gisting, andere van eene verrotting, van yzerdeeltjes, van loogzouten, slym, of eene opgehoopte lugt. Door de scheikunde krygt men uit de steenen van de pisblaas, en ook uit de pis, als dezelve eenigen tyd heeft stil gestaan, eene kalk-aarde, en eene groote quantiteit zuur zout, schoon 'er, volgens de proeven van den Hr. MARGGRAF ook zulke vlugge steenen zyn, dat'er na de calcineering geene aarde over blyft: van deeze deelen gelooft de Schryver, dat sy zich door eene crystallisatie met elkander vereenigen, 't geen des te eerder gebeuren kan, wanneer de pis opgehouden word, en sy zich aan een vast lighaam konnen hegten. Verder spreekt hy van de oorzaaken van den steen, en houd de tekenen, waar uit men den steen kend, somtyds voor zeer onzeker, dewyl dezelven ook dikwils waargenomen worden by andere onge-

Pag. 2. Pag. 5. Pag. 6. Pag. 10.

Pag. 14. gemakken. Dat de steenen in de nieren somtyds zeer groot konnen worden, zonder dat de lyders daar van eenig ongemak hebben, bevestigt hy met nieuwe voorbeelden. De Hooggel. Hr. MECKEL bewaard een præparaat uit het lyk van een kind, welk, vyf jaaren oud zynde, zeer zwaare pyn in de lendenen gehad had, zoo dat het stuipen kreep, en men by hetzelve ook alle tekenen van den steen ontdekte; de toevallen verdweenen van tyd tot tyd, en bleeven eindelyk geheel en al wech; het kind bleef, zonder eenig ongemak te hebben, tot in het agtste jaar in het leeven; en, hetzelve aan de pokjes gestorven zynde, vondt men den regter pislyder zeer wyd, en in denzelven vier groote steenen. De Schryver heeft dikwils de nieren gansch veretterd, en met zand gevuld gevonden, hoewel de lyders nooit daarvan eenig ongemak gehad hadden. In het Hospitaal te Berlin, *la charité* genoemd, is een man geweest, die in het geheel geen ongemak in de piswegen gehad had, en in wiens linker nier men egter eenen steen, zoo groot als een duiven-ey, vondt. Somtyds gebeurt het, dat de steen door eenen weg, dien hy zich zelve maakt, in vreemde plaatsen gebragt word, aldaar blyft, en kwaade toevallen verwekt; in het genoemde Hospitaal heeft de Schryver gezien een' man, die ten onregte van een' Geneesheer beschuldigt wierd, door venus-ziekte besmet te zyn, en op syn bevel in het hospitaal moest blyven. Deeze had tien pypzweeren in den bilnaad, waar uit geduurig de pis met veel stank wechliep, zoo dat zelden iets door den gewoonen weg ontlast wierd; eindelyk kreeg hy zeer zwaare pyn in den balzak, verzeld met eene groote zwelling, zoo dat

Pag 20.

dat 'er, als ware het, drie ballen ſcheenen te zyn; men vondt tuſſchen de twee ballen eenen ſteen, zoo groot, als een duiven-ey (*). Al-daar

(*) Hier toe is betrekkelyk de waarneeming, medegedeeld door den Hr. J. G. F. JAHN *in Diſſ. de inſolita calculi ingentis per ſcrotum excluſione Wittebergæ* 1750. en te vinden in A. HALLERI *Collect. Diſp. Chir. T.* 4. *pag.* 47. Een ſterk, en gezond, kind nauwelyks den ouderdom van twee jaaren bereikt hebbende, begon allerhande ongemakken te krygen, eerſt den rooden-loop, die algemeen regeerde, daarna, geduurende een half jaar, de anderendaagſche koorts, vervolgens zeer kwaadaartige pokjes, en eindelyk wederom koorts, welker aanvallen eenen geheelen dag duurden. Een onkundige ſtuite dezelve, en ſtelde het kind aan de grootſte gevaaren bloot, want nauwelyks na eene maand kreeg het pyn in het looſen van het water; de pis was dik, zanderig, met weinig droppelen bloed vermengt. Dit, en de andere toevallen, als eene uitzakking van den endel-darm, onwillige ontlaſting, door bekwaame middelen wechgenomen zynde, ſcheen het een geheel jaar gezond te zyn; maar op den bilnaad voelde het eene zwaarte. Het kind ontzag zich niet in het eeten, maar gebruikte zoute, zuure, en andere ſchadelyke ſpyſen, zoo dat de toevallen na een jaar weder kwamen. De pis was toen troebel, melkagtig, met bloed, en naderhand met etter vermengt, en dezelve wierd nooit ontlaſt, dan te gelyk met den afgang, al zittende. Vervolgens verſlimmerde het ongemak, en de lyder kon nauwelyks zitten, vooral na dat op den bilnaad, na eene koorts, een zeer rood gezwel gekomen was. De heelmeeſter, vreezende voor het vuur, gebruikte ſtoovingen uit kalkwater, kampher, en brandewyn. Drie jaaren lang wierden allerley inwendige middelen gegeeven, dewyl men eene ſcherpte der vogten de oorzaak van alle ongemakken meende te zyn; doch eindelyk, wanneer de dood van het kind, door de zwaare

Nn 2 pyn

daar was ook eene vrouw, vyf- en twintig jaaren oud, welke op haar veertiende jaar, wanneer ſy een zwaar gewigt wilde opligten, merkte, dat de ſcheede eenigzins uitzakte; dagelyks ſterk werkende zakte de ſcheede meêr en meêr uit, en ſleepte met zich een ander lighaam, welk buiten de teeldeelen hangende met de ſcheede twee uitzakkingen maakte, die zoo groot waren, als het hoofd van een eerſtgebooren kind; het agterſte van deeze gezwellen was wit, eenigzins vereelt, ontlaſte dagelyks veel ſlym, en was met veele rimpels voorzien, zoo dat hetzelve eene uitzakking van de ſcheede met een gedeelte van de baarmoeder ſcheen te zyn; het voorſte was een ganſch rood lighaam, zagt op het aanraaken, als met ſlym bedekt, en zeer vol vaten; wanneer men hetzelve hard aanraakte, ſtorte het bloed, en door de opene vaten van deezen zak ontlaſten zich ſomtyds de ſtonden; aan beide zyden van dit lighaam wierd eene kleine opening gezien, waar in men den *catheter* tot

pyn en ſleepende koorts uitgeteert, verwagt wierd, ontdekte men eene opening in den balzak, waar op drie andere op onderſcheide plaatſen volgden. De heelmeeſter, de wonde onderzoekende, vondt eenen ſteen; hy ſtelde voor, denzelven door eene inſnyding wech te neemen; men ſtelde zulks uit tot den volgenden dag, doch 's nagts ging de geheele balzak open, en 'er kwam een aanmerkelyke ſteen te voorſchyn, vyf oncen wegende, een ander gedeelte zat nog by de ſchaam, en dit wierd door een haakje te voorſchyn gebragt. De pis liep toen door de wonde, doch door het draagen van een *catheter* in de pisbuis kreeg dezelve eindelyk den gewoonen weg weder, en de opening in den balzak wierd geneezen.

tot eene aanmerkelyke diepte ſteeken kon, en uit deeze openingen liep geduurig de pis, welke op geene andere wyze door de vrouw ontlaſt wierd. De Schryver vraagt, of men niet zoude denke, dat dit eene uitzakking was van de omgekeerde blaas, en dat de openingen, waar uit de pis liep, die van de pislyders waren? Sy was in deezen ſtaat voor eenige jaaren in het Hospitaal gekomen, voelde daarna zwaare pyn in deeze deelen, en, wanneer men dezelve nauwkeurig onderzogt, ontdekte men eenen grooten ſteen by het begin van beide de uitzakkingen, welke gemakkelyk door eene ſneede kon worden wechgenomen (†).

(†) Hoe moeyelyk het ſomtyds is, de uitzakkingen van deeze deelen wel te onderſcheiden, zegt de Hr. DE HAEN door veele voorbeelden geleerd te hebben, brengende (*Rat. Med. T.* I. *p.* 44. *edit. Leid.*) tot een bewys het volgende aanmerkelyke geval by, welk my toegeſcheenen heeft, niet ongevoeglyk hier geplaatſt te konnen worden.

Eene vrouw van vyf en dertig jaaren verhaalde hem het volgende. Voor zeventien jaaren eenen zwaaren laſt op de ſchouders dragende, en op het ys gevallen zynde, bemerkte ſy, dat 'er iets uit de teeldeelen zakte. Dit was nu beeter, nu ſlimmer, doch nam na eenen tweeden val, vier jaaren daarna gebeurende, zeer ſterk toe, zoo dat ſy toen bemerkte, dat 'er twee onderſcheide lighamen buiten de ſcheede uitpuilden; het eene hard en zoo groot als een duiven-ey, het andere kleiner en zagter; ſy had daar by pyn, en bemerkte een ſterk gerommel van den navel nederwaerts komende in het eene gezwel. Een heelmeeſter, drie dagen de deelen geſtoofd hebbende, bragt dezelven in, doch, dit geſchied zynde, verzuimde hy die, door een goed verband, ſtooving, of berooking binnen te houden en te verſterken. Dus vielen ſy, geduu-

Pag. 23. Tot de middelen, welke de ongemakken van den ſteen verzagten, rekend hy de *uva urſi*, doch

rende vier jaaren, van tyd tot tyd uit, en namen in grootte toe. Het grootſte lighaam had van boven eene opening, overeenkomende met den mond der baarmoeder, en de ſtonden op den behoorlyken tyd doorlaatende. De pis liep langs dit lighaam onder het kleine. Naderhand openbaarde zich iets ongewoons voor aan de ſcheede boven den kittelaar, welk eene pis-opſtopping maakte; daar op volgde eene zeer pynelyke ontſteeking, en daarna eene ontlaſting van etter. De opgehoude pis ſprong toen met geweld uit, met eenen ſteen, die de grootte had van een erwt. Anderhalf jaar daar na haalde ſy uit dezelfde plaats, na ondragelyke pynen, met de vingers eenen anderen ſteen. Na deezen ſteen volgde aanſtonds een klein rood gezwel, als ware het de blaas, welk, als ſy ſtil en warm was, zagt was; doch koud zynde, of zich beweegende, hard wierd. Als hetzelve in een gevallen was, ontliep haar de pis; doch als het harder en meêr gezwollen was, dan kwam de pis alleenlyk by droppelen te voorſchyn. By dit alles kwam eene uitzakking van den endeldarm. De Hr. DE HAEN onderzogt beide gezwellen, die uit de ſcheede kwamen, en kon, ſchoon dit onderzoek dikwils herhaalende, egter niets met zekerheid bepaalen. Hy vondt wel twee gezwellen, het eene groot, dik, hard, drie duimen lang, twee en een' halven breed, het andere kleiner, zagt, ſomtyds ſamengevallen, vlak van vooren aan de ſchaamdeelen gelegen in eene holligheid van het groote lighaam. Uit deeze holligheid agter het kleine lighaam liep de pis. Van boven was, gelyk gezegd is, eene opening, waar uit ſy waargenomen had, dat de ſtonden kwamen. Sy had daarenboven eene zoo aanmerkelyke longe-teering, dat de Schryver in twee- en twintig jaaren zoo eene niet had gezien, ſy gaf zeer veele geele, groenagtige, dikke, groote, fluimen op, die op den grond van zout water zakten, en ſtierf, na dat

laat zich niet in, om derzelver uitwerkingen te verklaaren (‡). Hy oordeelt, dat de ſteen in de Pag. 26.

dat ſy eene maand in het Hospitaal was geweeſt. In het lyk vondt men de maag zeer groot. De zak van den blinden darm lag byna in het bekken. By het onderzoeken der dunne darmen wierd de vinger als geleid in het groote lighaam, dat uit de teeldeelen hing, en een gedeelte van dezelven als in een' zak beſloot benevens een roodagtig water. De ronde banden, eijerneſten, trompetten, en baarmoeder waren op haare plaats. De pis-blaas wierd vermiſt. De vinger wierd langs den binnenkant van de vereeniging der ſchaambeenderen gebragt, in eene holligheid buiten het lighaam, welk hetzelfde was, dat voorheen het kleinſte gezwel genoemd was. Het buikvlies maakte door het gewigt der opleggende deelen twee zakken, waar van de eene de inwendige oppervlakte van het groote lighaam, en de andere die van het kleine omringde. In hetzelfde groote lighaam was van buiten van vooren en van booven eene holligheid, welke het kleine lighaam zeer wel bevatte. De pisleiders aan beide zyden, de wytte van de helft der dikte eenes vingers hebbende, eindigden in de onderſte holligheid, onder het kleine gezwel, gelyk bleek, na dat men in dezelven melk geſpooten had. Uit de nier wierden nog drie ſteenen genomen. Het geweld by het uithaalen van den laatſten ſteen had gemaakt, dat de blaas volkomen uitgezakt, en omgekeerd was. Door de drukking van de uitgezakte blaas, en de ſcherpte van de pis, was de holligheid in de uitgezakte ſcheede gemaakt. Een gedeelte van de uitgezakte blaas maakte het kleine gezwel, doch derzelver grootſte gedeelte was bevat in de holligheid van het groote gezwel. Dus was 'er in dit geval 1. eene darmbreuk in de uitgezakte ſcheede. 2. eene uitzakking en omkeering van de blaas, grootendeels ſamengevallen, doch voor een klein gedeelte opgezet. 3. eene uitzakking van den endeldarm. De long, die men zoude gedagt hebben geheel verteert te

de blaas waarlyk zou konnen ontbonden worden, en beroept zich hier omtrent op de manier, op welke de steen voortgebragt word, en op verscheide *menstrua*, waar in men deeze steenen gelegd heeft. Aan de jenever-bessen schryft hy eene groote kragt toe, gelyk ook aan de versch uitgeperste sappen van versche planten, gelyk de Hr. LEIDENFROST *in Diss. de succo herbarum recentium Duisburgii* 1751. ook gezegd heeft. HORATIUS AUGENIUS heeft in eenen brief, uitgegeeven in 1582. zeer gepreesen het *oleum vitrioli* van tien tot twintig greinen, met zeer veel water verlengd, en verzekerd, dat hetzelve, veele maanden gebruikt zynde, den steen ontbonden hebbe. SCHULZIUS *in Dissert. de Lithontripticis* (*Collect. Haller. Tom.* 4.) heeft dit bevestigt; ook heeft men daar uit het volgende middel bereid ℞. *Millep. ppt. cum ol. vitriol. imbut. dr. j. aq. vitæ unc. ß. juris carnium.*
Pag. 28 *unc. ix. M.* HORATIUS AUGENIUS nam de *millepedes*, liet dezelven in wyn afwasschen, droogen, tot poeder maaken, en dit doortrekken met *ol. vitrioli* en water, en eindelyk wederom droogen. Van dit poeder gaf hy dagelyks zestig greinen, en liet daar op drinken tien oncen van een afkooksel van de *ciceres* met een half once brandewyn; welke drank, volgens de meening van den Schryver, meêr uitgeregt heeft, dan

te vinden, was aan de linker zyde vereenigt met het harte-zakje en borst-vlies, doch noch aan deeze zyde, noch aan de andere samengevallen, maar fungeus, en, hoe men dezelven ook onderzogt, kon men daar in geen droppel etter vinden.

(†) Men zie over dit middel 't geen reeds door ons is medegedeeld in deeze Bibliotheek. III. D. 4. St. pag. 838. IV. D. 1. St. pag. 129. seq. V. D. 1. St. pag. 149. VI. D. 1. St. pag. 6. 62.

dan het *oleum vitrioli*. In het *Elixir acidum Dippelii* ſteld hy weinig vertrouwen. De Haarlemſche oly heeft ſommigen eenige verligting aangebragt, doch is anderen zeer nadeelig geweeſt. Het middel van Juffr. STEPHENS, en dat van HOFFMANN, welke met elkander overeenkomen, keurt hy af, doch in de zeep en het kalk-water ſteld hy meêr vertrouwen; hoewel het kalk-water nog merkelyk overtroffen word door het *liquor nitri fixi*, welk drie of vier maalen 's daags tot twintig of dertig greinen in eenen ſtroop gegeeven, en ook in de blaas geſpooten word; de Hooggel. Heeren VOGEL en MECKEL hebben daar van veel nut gezien, gelyk ſy den Schryver verhaalt hebben; de ſteenen zyn daar door geheel ontbonden, en in de gedaante van zand ontlaſt. MARGGRAF heeft ook van de loogzoutige middelen veel voordeel gezien. Het Carlsbad-water, welk zoo goed is in deeze ongemakken, heeft waarſchynelyk deeze kragt uit oorzaaken van het loogzout, welk hetzelve bevat. Pag. 29. Pag. 31. Pag. 32.

De Hr. COHEN eindigd deeze Verhandeling met de omſtandige beſchryving der ziekte van een' man van twee en veertig jaaren. Dees was van jongs af zeer geplaagd geweeſt met veele heete en ſleepende ziekten, en voor zes jaaren van eene beginnende longe-teering door ſpaanſche vliegen, op de armen gelegd, en eenigen tyd open gehouden, gelukkig geneezen; zederd dien tyd was hy zeer ſterk met jigtpynen geplaagd, en in deezen ſtaat bleef hy drie jaaren, zynde ook ſomtyds met buikpynen gekweld. Dikwils had hy perſingen tot den afgang, en kreeg blinde aambeijen Voor twee jaaren verzwaarden de toevallen in de lendenen, hy klaag- Pag. 34.

de over pyn, welke van de linker nier begon en langs den loop der pislyders zich uitbreide tot in het bekken, en van daar tot de nier wederkeerde. Met de pis loosde hy veel flym, en dus was 'er geen twyfel, of hy had een ongemak in de piswegen. Men gebruikte
Pag. 35.
daar tegen de vereifchte middelen, de pyn bedaarde, en geduurende een jaar zag men geen ongemak meêr in de pis, of ook in het geheele lighaam, behalven dat hy over geringe jigtpynen klaagde, en de *ejaculatio feminis* by hem, die veele kinderen had, fomtyds met moeite en pyn gefchiede. In Mey 1764. eene reis doende, kreeg hy de pyn in de linker nier wederom, en fterke krampen in de fchouder, het fchouderblad, en aan beide zyden van den hals, zoo dat hy het hoofd niet buigen, en ook nauwelyks flikken kon. Na het gebruik van een zweetdryvend middel bedaarde dit toeval, doch de pyn in de lendenen bleef duuren. In Juny had hy wederom het grootfte ongemak in het loofen van het water, en de pis veroorzaakte hem op den tyd, wanneer dezelve door de pisbuis liep, zeer zwaare pyn, zoo dat men voor eene opftopping van water had te vreezen. De Schryver op dien tyd afweezig zynde, wierd een ander Geneesheer geroepen, welke met den Heelmeefter oordeelde, dat 'er een fteen tegenwoordig was, uit hoofde van de ftekende pyn in de pisbuis, en het hoofd der roede, die byna altyd ftyf was, en in den bilnaad op de plaats, alwaar de krop van de blaas is, welke pyn door de aanraaking veel vermeerderde. De heelmeefter vondt niets in de pisbuis, wanneer hy een kaarsje daarin bragt, doch, hetzelve daar uit haalende, was de punt met etter bezet, en

de

de lyder meende, dat 'er in de verzweering eene opening gekomen was. Van dien tyd wierd met de pis eene witte, naar etter gelykende, ſtoffe ontlaſt, en dezelve liep ook altyd, als in eenen duipert, met zwaare pyn in de *penis*. De heelmeeſter, op dien tyd den *catheter* in de blaas brengende, geloofde, dat dezelve ſtuitte tegen een hard lighaam, doch daar mede in de blaas gekomen zynde, ontdekte hy niets. De pyn vermeerderde van dag tot dag, vooral met het begin, en op het einde van de looſing van het water, hy had zwaare pyn en groote ſpanningen in de lendenen, en de linker dey, welke agt dagen lang aanhield. Hy kon niet wateren, dan wanneer hy regt op ſtondt, voelde geene drukking in de blaas, hy had noch buikpynen, noch braakingen, noch koorts; altyd open lyf, en ſomtyds eene geringe uitzakking van den endeldarm. De pis Pag. 36.
wierd noch by droppels noch ook onwillig ontlaſt, en nooit zag men bloed, of eenige ſteenagtige ſtoffe in dezelve. De genees- en heelmeeſter, meenende, dat 'er een ſteen tegenwoordig was, gebruikten daar tegen verſcheide middelen; doch de toevallen, wel verre van daar door te verminderen, verergerden veel eer van dag tot dag; de lyder kon toen, wegens de zwaare pyn in de linker dey, niet meêr gaan, noch ook zitten, dewyl de pyn door de minſte drukking vermeerderde. By den aars, tuſſchen denzelven, en het *tuber oſſis iſchii ſiniſtri*, op die plaats, alwaar de *bulbus urethræ*, de hals van de blaas, en de *proſtata* gelegen zyn, voelde hy altyd eene brandende pyn, welke zich tot hoog in den endeldarm uitbreide, en de perſſingen veroorzaakte; hy had daar door veele ſlaapenlooſe

looſe nagten, doch de pyn in de nieren hield geheel en al op; wanneer hy op de regter zyde lag, was hy wel. Veele tekenen deeden dus vermoeden, dat 'er een ſteen tegenwoordig was, en andere maakten zulks geheel twyfelagtig; om derhalven zeker te zyn, wierd de *catheter* wederom in de blaas gebragt, doch met groote pyn, en eene geringe ontlaſting van bloed. De heelmeeſter kon toen niets in de blaas bemerken, noch wanneer hy den *catheter* inbragt, noch ook, wanneer hy reeds in de blaas was; ſynen vinger in den aars ſteekende, voelde hy wel den *catheter*, maar geenzins een' ſteen, hoe de lyder ook geplaatſt wierd, zoo dat men reede had, omtrent het toeval ſterk te twyfelen. By hetzelve kwam des avonds eene koorts, verzeld met hoofd- en buik-pyn, de lyder was zeer onruſtig, kon niet ſlaapen, de pyn verliet eenigzins de linker zyde, doch deed de regter zoo veel te ſterker aan. Na het gebruik van baden hield de ontlaſting der ſtoffe uit de pisbuis op, en de lyder kreeg daar door veel meer pyn; men liet daarom tweemaal 's daags een weekmaakend clyſteer zetten, en ſtoovingen op den bilnaad leggen, 't geen hem eenige verligting aanbragt. Hy dronk veele verzagtende middelen, nam veel oly van amandelen, welke ook in de pisbuis geſpooten wierd, doch die de pyn dan verzwaarde. Geduurende agt dagen gaf men hem 's avonds een grein *opium* en zeven greinen van Sydenham's pynſtillend aftrekſel, doch daar door verminderde de pyn niets, ja zelfs gebruikte hy eene, eens zoo groote, gifte zonder eenige uitwerking. Den tweeden dag, na dat de Heelmeeſter den *catheter* in de blaas gebragt had, ontdekte hy, ſynen vinger in den aars

aars geſtooken hebbende, aan het agterſte gedeelte van de blaas eene verharding, welke aan den vinger tegenſtand bood, en meêr naar de linker zyde gekeerd was; de lyder had pyn, wanneer men daar op drukte; de heelmeeſter hield dit lighaam voor eenen ſteen, die met ſlym bedekt was, in den endeldarm was niets tegennatuurlyks. Na eenige dagen herhaalde men de onderzoeking met den *catheter*, doch ook toen kon men geenen ſteen gewaar worden, doch met denzelven ontdekte men wel het lighaam, welk tuſſchen den *catheter* en vinger, in den aars geſtooken, geplaatſt was. Men moeſt derhalven beſluiten, dat in dit geval geen ſteen tegenwoordig was, maar eene andere hardnekkige ziekte, die de toevallen van den ſteen veroorzaakte, en dat, zoo 'er al een ſteen mogt zyn, dezelve door een ander hardnekkig ongemak verzeld wierd. De Schryver meende, dat zich hier eene jigtſtoffe geplaatſt had, welke de blaas had aangedaan, en in de *proſtata* eene verzweering verwekt; Hy leide ſpaanſche vliegpleiſters aan de beenen, en gebruikte inwendig balſem-aartige en ſeep-middelen; de pyn verminderde daar door, alle toevallen bedaarden, men zag nog wel eenigen tyd ſlym in de pis, welke met pyn ontlaſt wierd, doch de nagten wierden geruſter doorgebragt. De verzweeringen, door de ſpaanſche vlieg-pleiſters verwekt, wierden open gehouden; en door een aanhoudend gebruik van verdoovende middelen wierden alle toevallen verzagt; agt dagen, na dat de pleiſters aangelegd waren, kon men, den vinger in den aars ſteekende, het harde lighaam niet meêr ontdekken. De quantiteit van de ſlym in de pis was vervolgens minder, de pynen

wier-

wierden veel geringer, de trek tot eeten kwam weder, en door een aanhoudend gebruik der balfem- en feep-agtige middelen verdween allengskens het ongemak, zoo dat de lyder eindelyk volkomen gezond was, behalven dat hy fomtyds jigt-pynen in de leden had, en ook nu en dan eene prikkeling aan den hals van de blaas bemerkte.

I X.

De la Santé des gens de Lettres par Mr. TISSOT *D. & P. en Medecine, de la Soc. Roy. des Sciences de Londres, de l'Acad. Med. Phyf. de Bafle, de la Societ. Oeconom. de Berne. à Laufanne chez Franc. Graffet & Comp.* 1768. 8°. *pag.* 246.

d. i.

Verhandeling over de ziekten der Geleerden; door den Hr. TISSOT.

Eerft is dit werkje onder de gedaante van eene Redenvoering door den Schryver, by het aanvaarden van den poft van Hoogleeraar, uitgefprooken, en in de Latynfche taal in het licht gegeeven; wy hebben toen van hetzelve ook omftandig gefprooken (*), doch agten het egter noodig, ook van deeze vertaaling, door den Hr. TISSOT zelve gemaakt, mel-

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 2. St. pag. 472.

melding te maaken, om den Leezer te waarschuuwen voor eene andere Fransche vertaaling, die te Parys door den druk gemeen gemaakt is, onder den volgenden tytel: *Avis aux Gens des lettres, & aux personnes sedentaires sur leur santé, traduit du Latin de Mr. Tissot, Medecin. à Paris chez T. H. Herissant, fils.* Dewyl deeze zeer vol fouten is, besloot de Hr. TISSOT zelve eene Fransche uitgaave te bezorgen, welke op verscheide plaatsen verbeeterd en vermeerderd is, doch hoofdzakelyk en in de order overeenkomt met de Latynsche.—— Alle veranderingen in deeze uitgaave voorkomende op te geeven, oordeelen wy een nutteloos werk te zyn, dewyl men dezelve ook reeds in onze taal heeft overgebragt, en dus elk, die begeerig zyn mogt, dit werkje van eenen Schryver, wiens andere schriften onder ons met zoo veel graagte ontvangen zyn, te leezen, daar in kan voldaan worden. Alleenlyk konnen wy niet voorby te melden, dat de Hr. TISSOT het Quassiehout ook heeft beproeft, en hetzelve, ten opzigte van de maag versterkende, en de spysverteering bevorderende kragt, boven den koortsbast stelt.

X.

Essay sur les maladies des Gens du Monde, par M. TISSOT, *M. D. de la S. R. de Londres, de l'Acad. Med. Ph. de Basle, de la S. Ec. de Berne, & de la S. de Phys. exp. de Roterdam. Seconde Edition augmentée. à Lausanne chez François Grasset & Comp., & chez les principaux libraires des Villes de l'Europe* 1770. 8°. *plag.* 16.

d. i.

Verhandeling over de ziekten der aanzienelyke Lieden, door den Hr. TISSOT.

Men heeft zederd veele jaaren veel geschreeven over de gezondheid van menschen van allerley staat, behalven over die der aanzienelyke lieden, voor wien zulks egter 't meest noodig was, als hebbende deeze eene zeer wankelbaare gezondheid. Wel is waar, dat RAMAZZINI geschreeven heeft een werkje *de principum valetudine tuenda*, waar in hy ook zaaken, tot de Hovelingen betrekkelyk, heeft, maar hetzelve is meêr geleerd, dan voor de praktyk geschikt, ook heeft hy zich alleen bepaald tot de dieet; en niets gezegd tot de ziekten betrekkelyk. Dees heeft dus dit onderwerp niet verhandeld, en de eenigste, die zich daar mede heeft bezig gehouden, is geweest de Hr. CARL, Geneesheer van den Koning van Denemarken, die in 1740. uitgaf een werkje, waar van de tytel was *Medicina*

cina aulica dat, in de Hoogduitſche taal opgeſteld zynde, egter in Duitſchland zelve weinig bekend is. Men kan dus ſtellen, dat dit van den Hr. TISSOT het eerſte is, welk over dit onderwerp het licht ziet, en waar in ſyn oogmerk is geweeſt op te geeven eene algemeene ſchets der misſlagen, die in de levensregeling begaan worden, en der ongemakken, die daar uit voortſpruiten; van de middelen, welke daar tegen vereiſcht worden, heeft hy alleenlyk geſprooken voor zoo verre zulks nodig was, om den zieken te leeren, wat ſy doen moeten, om de geneezing te helpen bevorderen, alzoo die dikwils alleen daarom onmogelyk is, dewyl ſy den Geneesheer niet helpen. Sy, wier gezondheid het onderwerp is van deeze Verhandeling, zyn altyd in ſtaat om geholpen te worden, en dat wel op de allerbeſte wyze, en deeze is mogelyk de rede, dat men over hunne ziekten niet zoo wel geſchreeven heeft, als over die van andere menſchen. Gewoon zynde, dat men voor hen alles doed, zonder dat ſy zelve het allergeringſte doen, zouden ſy de Geneeskunde wel willen brengen tot dezelfde gehoorzaamheid, en meenen, dat ſy hun behoorde te geneezen, zonder dat zy zich daar mede bemoeijen. Wanneer ſy zoo goedaartig zyn, van eenige geneesmiddelen te gebruiken, gelooven ſy reeds zeer veel te doen, zonder dat ſy willen veranderen de levenswyze, die hun doodelyk is; ſy zouden willen geneezen worden, terwyl ſy hun beſt doen, om de gezondheid te ruineeren, en, alles gedaan hebbende, om ziek te worden, begeeren ſy niets te doen, om hunne gezondheid te herſtellen. Men doed hun derhalven dienſt, wanneer men hun de onmo-

gelykheid daar van aantoont, als ſtrydende tegen de onveranderlyke wetten der natuur, welke gelukkig boven de begrippen der menſchen en der mode zyn. De geneezing eener ziekte heeft veele deelen, en vereiſcht de medewerking van veele omſtandigheden, men kan haar vergelyken by een werktuig, ſamengeſteld uit veele ſtukken, waar van de uitwerking niet beantwoord, zoo ſy alle te ſamen niet werken, zoo 'er niet eene volmaakte overeenſtemming is tusſchen alle derzelver beweegingen. Een Geneesheer kan noch door ſyne kundigheid, hoe groot dezelve ook zy, noch door ſyne zorg de gezondheid wederom bezorgen aan eenen zieken, zoo deeze niet wil medewerken in al 't geen ſyne geneezing vereiſcht, en vermeiden, zoo veel in ſyn vermogen is, alle omſtandigheden, die dezelve konnen vertraagen of onmogelyk maaken.

De Hr. TISSOT, dus in de voorreden getoont hebbende de noodzakelykheid van ſyn werk, Pag. 1. gaat vervolgens tot hetzelve over, na dat hy eerſt in de Inleiding gezegt heeft, wat het is gezond te zyn, eene ſtandvaſtige, of eene wankelbaare, gezondheid te genieten. Tedere, ziekelyke, menſchen, die men dagelyks hoord eene zwaare ziekte, doch die een einde had, boven hunne geſteldheid verkieſen, ja zelfs na den dood verlangen, die egter by veelen niet dan zeer laat een einde van hun elendig leeven maakt, zyn niet in dezelfde evenredigheid verdeeld onder de verſcheide ſtaaten der Societeit. 'Er is 'er een, waar in ſy veel talryker zyn, dan in alle de anderen, en men vindt by deeze ook eenige ſoorten van ziekten, die anders niet zoo gemeen zyn, en derhalven agt

agt de Schryver niet onnut te onderzoeken; welke deeze ſtaat zy? welke de oorzaaken zyn, die denzelven zoo ongelukkig doen verſchillen? welke ziekten daar aan in 't byzonder eigen zyn? en welke middelen men behoord aan te wenden, om dezelven te herſtellen?

Hy onderzoekt in het eerſte artykel de oor- Pag. 8.
zaaken van eene ſtandvaſtige gezondheid. Voornamentlyk worden daar toe vereiſcht drie zaaken. 1°. Dat men ſterke vezelen en dus ook ſterke vaten en ingewanden hebbe, waar door de omloop van het bloed, en de ſpysverteering geregeld zyn. 2. Dat men behoorlyk uitwaasſeme. 3. Dat de zenuwen niet al te gevoelig zyn, doch nauwelyks vindt men een eenig Pag. 10.
menſch, die al 't geen tot eene volmaakte gezondheid vereiſcht word bezit, zelfs de landman, wiens eenvoudige levenswyze hem voorheen bevryde van veele ongemakken, moet 'er thans ook verſcheide ondergaan, dewyl hy ſyne levenswyze meêr en meêr na die van de Stad ſchikt, en hoe nader men van den Landman tot de aanzienelyke lieden komt, hoe meêr ziekten, aan hunnen ſtaat eigen, men ook ontdekt, tot dat men eindelyk het grootſte getal aantreft onder die van den eerſten rang, onder welken men, ten opzigte van de gezondheid, moet Pag. 13.
brengen alle de geenen, die eene ſoortgelyke levenswyze leiden. —— Om de oorzaaken van dit onderſcheid na te gaan, was het noodzakelyk te onderzoeken het gebruik, welk ſy maaken van de zes, zoogenaamde, niet natuurlyke zaaken, het voedſel, namentlyk, en de drank, de lugt, de beweeging en de ruſt, de gemoeds-aandoeningen, de ſlaap en het waaken, de afkleinſingen en ontlaſtingen. Door te

vergelyken het onderſcheid, welk 'er plaats heeft tuſſchen dezelven by den Landman en de aanzienelyke lieden, zal men ook gemakkelyk vinden het onderſcheid tuſſchen derzelver temperament, gezondheid, en ſterkte.

Pag. 16. Hoe verſchillende het voedſel van den landman en dat van de aanzienelyke lieden is, weet elk een. De laatſte, doorgaans te veel eetende, moeten voor eerſt ondergaan de ongemakken, door eene te groote quantiteit ontſtaande; derzelver al te gevoelige maag verwekt eene ongemakkelykheid, de chyl, die gemaakt word, is ſcherp, de pols word daar door ras, en deeze koorts, die alle dag wederom komt, verzwakt het lighaam zeer ſterk. Alle de werktuigen, tot de afkleinſing noodig, geprikkelt wordende, worden derzelver werkingen ook ongeregeld, en het geheele lighaam word daar door in disorde gebragt, vooral, dewyl men zich wederom aan tafel zet, en allerley ſpyſen onder elkander eet, zonder dat men zelfs honger heeft.

Pag. 21. (margin)

Pag. 27. De lugt, welke de landman inademd, is ook veel zuiverder dan die, welke het leeven der lieden van den eerſten rang onderhoud; deeze, in de Stad leevende, worden, alleen uit dien hoofde, door een veel onzuiverder lugt omringt; en daarenboven maaken ſy dezelve nog ſchadelyker door de *odeurs*, waar mede ſy hunne huiſen vervullen, en die, door het bloed naar het hoofd te dryven en het zenuwgeſtel te prikkelen, veel nadeel toebrengen, behalven dat de landman, met het opgaan van de Zon opſtaande, en met deszelfs ondergang zich te bed leggende, ook de lugt, wanneer die het gezondſte

Pag. 30. is, inademd. De winden, waar aan de Landman

man zich telkens bloot ſteld, zyn ook eene der voornaamſte oorzaaken van ſyne ſterkte, en van de gezondheid, die hy geniet, waar van de aanzienelykſte lieden, die niet uit hunne kamers komen, dan om in hunne koetſen te treeden, waar in ſy maar zoo veel lugt laaten komen, als noodig is, om niet te ſtikken, volſtrekt, en tot hun groot nadeel, verſtooken zyn.

Het zittend leeven der voornaame lieden, die byna geene beweeging hebben, dan in hunne koetſen, welke men door de konſt zoo verre heeft weeten te brengen, dat ſy zeer ſchielyk loopen, zonder byna eenige beweeging te geeven aan hen, die daar in zitten, is eene andere oorzaak hunner eige ziekten, welke ook gedeeltelyk ontſtaan door de tegenovergeſtelde en al te ſterke beweeging, van jaagen en danſen. Pag. 33.

De gemoeds-aandoeningen hebben nog meêr invloed op de gezondheid der menſchen, en ook aan deeze geeven zich de lieden van aanzien meêr over dan de landlieden, als daartoe dagelyks meêr en meêr rede en gelegenheid hebbende. De voorbeelden van menſchen, op het oogenblik daar door dood gebleeven, zyn daarom ook niet zeldzaam, doch meêr gemeen is het, dat ſy daar door in ſleepende ziekten vervallen. Voornamentlyk hebben de gemoeds-aandoeningen grooten invloed op den ſlaap, die volſtrekt tot de gezondheid noodig is, en waar omtrent de Ryken ook veele misſlagen begaan; zelden begeeven ſy zich in hun bed, of ſy zyn door hunne vermaaken, of onaangenaamheden in eene ſterke beweeging, door de voedſels en dranken zeer verhit, hunne pols is koortſig, en Pag. 35. Pag. 43. Pag. 51.

door het een en ander worden ſy langen tyd uit den ſlaap gehouden; raaken ſy in ſlaap, dan is dezelve zeer onruſtig, ſy droomen ſterk, en worden dus niet verfriſcht, zoo dat ſy met hartkloppingen, koorts, vermoeidheid, en andere ongemakken opſtaan.

Pag. 53. Onderzoekt men de afkleinſingen en ontlaſtingen, ook hier in vindt men by de voornaame lieden veele oorzaaken hunner ongemakken. De ſcherpe voedſels, verhittende dranken, heete toebereidſelen, brengen de afſcheiding van de *ſuccus gaſtricus* in disorde, maaken de gal dik, en hard, verſtoppen en ontſteeken de buiſen, verwekken hardlyvigheid, onderhouden eene kleine koorts, en maaken dat alle afkleinſingen en ontlaſtingen ongeregeld zyn. De onwerkzaamheid, maar vooral de gemoeds-aandoeningen, brengen daar in ook eene groote ongeregeldheid te weeg. Hier toe behoord ook de minnehandel, waar aan de jonge lieden in de Steden
Pag. 56. zich veel eer overgeeven, dan op het land. De kleederen, geſchikt, om de uitwaaſſeming te onderhouden, door de ſterke kragten van de lugt te maatigen, zyn by de lieden van aanzien door het misbruik, dat daar in plaats heeft, eene der oorzaaken van hunne zwakke gezondheid, en ſy brengen op onderſcheide wyzen ſchaade aan.
Pag. 57. Voor eerſt brengen ſy de nadeelen aan van eene knelling, welke, zoo niet algemeen zynde, ten minſten op de voornaamſte vaten werkt. Men
Pag. 58. weet, hoe veele lighamen mismaakt, hoe veele gezondheden verwaarlooſt zyn door de keurslyven, en egter kan men het nog niet zoo ver brengen, dat men de vrouwen de nadeelen daar
Pag. 61. van kan doen begrypen.— Men lacht om de Chineeſche vrouwen, die door de ſterke en nau-

nauwe schoenen de groeijing der voeten geheel en al beletten, en men steld zich even belachelyk, ja nog wreeder aan door de jonge meisjes de helft van haar leeven te laaten verslyten in kookers, die niet alleen de groeijing van een deel beletten, maar die, door de voornaamste werkingen te verhinderen, de gezondheid te vernietigen, haar storten in de alleronaangenaamste sleepende ongemakken, en haare dagen verkorten. — Een ander ongemak van de kleeding is, dat daar door zeer dikwils aan de lugt bloot gesteld worden die deelen, welke het noodzakelykst moesten bedekt zyn. — De pooren van het hoofd altyd geslooten te houden door de pomade en poeder; somtyds ook die van het aangezicht door blanketsel, vermengt met schadelyke zaaken uit loot en kwik, is zeer schadelyk; dewyl men daar door de uitwaassemming belet, welke zich plaatst op andere deelen, die daar door veel nadeel lyden, vooral op de oogen. Men hoord zulke veel al klaagen over pyn in het hoofd, in de keel, hitte en steekingen in de oogen, over zinkingen en roos in het aangezicht, en over tandpyn, die door den kundigsten tandmeester niet kan worden geneezen. Het roode blanketzel, waar in vermilioen komt, veroorzaakt hitte en brand in den mond en de keel, de kwyl word scherp en stinkende, het tandvleesch word ontstooken, de tanden worden bedorven. Het *Bismuth*, de *ceruis*, of het lood, die in het witte blanketsel komen, hebben nog nadeeliger eigenschappen, en konnen aan alle inwendige werktuigen nadeel toebrengen, veroorzaakende ongemakken op de borst, in de maag, de allerhardnekkigste hardlyvigheid, en wreede buikpynen. Het hoofd dan zeer

Pag. 63.

Pag. 66.

zeer veel, dan zeer weinig, gedekt, word daar door aan wezenlyke ongemakken bloot gesteld. —— Het gebruik der Waijers is zelfs niet onverschillig, en voorlang heeft reeds een kundig Geneesheer getoont, dat men, de uitwaasseming in het aangezicht belettende, en byna altyd op een' tyd, wanneer sy het rykelykste behoorde te zyn, het hoofd heet en zwaar
Pag. 68. maakt; de Hr. TISSOT meent, zulks de oorzaak van veele ongemakken der oogen, van den neus, der tanden, en veelerley soorten van uitslag te zyn. —— By de vrouwen van aanzien is de afkleinsing van het zog nog eene oorzaak der ziekten. Zoo sy zelve niet zoogen, word het zog veeltyds naar eene andere plaats gebragt, en veroorzaakt een oneindig getal van ziekten, byna alle hardnekkig, ja dodelyk. Onder deeze moet men 'er eene tellen, die de droevigste van alle is, als de bevolking volkomen belettende, waar van byna niemand tot hier toe heeft gesprooken, namentlyk, eene soort van verlamming der baarmoeder, een gevolg der ontlastinge van het zog door deezen weg, die de vrouwen ongevoelig voor het vermaak, en ongeschikt tot de voortteeling maakt. —— Het misbruik van de tabak is reeds zoo algemeen, dat men de ongemakken, daar uit voortspruitende, niet kan tellen onder die, welke aan de lieden van rang eigen zyn. Maar het gebruik van *odeurs*, het zy in poeder het zy in vogten, is bepaald tot de *toiletten*, en heeft wezenlyke nadeelen, door het zenuwgestel zeer sterk te prikkelen; vooral worden de herssenen en oogen daar door aangedaan; sy veroorzaaken draijingen, verzwakken het geheugen, en maaken alle de zenuwen al te aandoenelyk. Wilde men 'er de

re-

rede gehoor geeven; men zoude deeze *odeurs* alle laaten vaaren, en overlaaten voor hen, die genoodzaakt zyn daar door wech te nemen de eene of andere onaangenaame reuk, waar mede ſy beſmet zyn.

Dus opgegeeven zynde het groot onderſcheid, welk 'er plaats heeft tuſſchen de leevenswyze van de aanzienelyke lieden, en van de landlieden, gaat de Hr. TISSOT over tot de ziekten, aan de eerſtgenoemde eigen, nadat hy vooraf aangemerkt heeft, dat, de genoemde oorzaaken op de ouders gewerkt hebbende, de kinderen reeds zwakker ter waereld gebragt worden, en dat, deeze weelderig en zwakkelyk opgevoed zynde, de beginſelen van ongemakken, welke ſy met zich ter waereld bragten, dagelyks vermeerderen, waar door de kinderen van tyd tot tyd meêr en meêr zwak en ziekelyk worden. Pag. 71.

De voornaamſte en gemeenſte ongemakken zyn, eene al te groote gevoeligheid ten opzigte van de uitwerkingen der lugt, zoo dat de minſte verandering, die daar omtrent plaats heeft, de menſchen aanſtonds merkelyk aandoed; de ſcheele hoofd-pyn, doorgaans uit de maag, of kwaade geſteldheid der zenuwen voortſpruitende, en veeltyds gevolgd wordende door verlammingen, ſtuipen, aamborſtigheid, krampen in de maag, bezwaarlyke pisloſing; eene groote aandoenelykheid der oogen, pynen binnen in den oogbol, eene onmogelykheid, om dezelven 's morgens te openen, eene aaneenkleving der oogleden, traaning, onmogelykheid, om iets te leezen, of eenig ander werk te doen, welke toevallen mogelyk ook vermeerderd worden door de helderheid der vertrekken, door het groot getal der ſpiegels, en den walm van Pag. 73. Pag. 76. Pag. 77.

Pag. 78. veele kaarssen; puisten in het aangezicht, uit de scherpte der vogten en belette uitwaassemming van dit deel voortspruitende; andere soorten van uitslag over het lighaam, welke, zich op inwendige deelen plaatsende, hoofdpyn, hoest, aamborstigheid, spanningen, braakingen, buikpynen, den loop, en veele andere ongemakken veroorzaaken; de jigt, het gevolg van eene
Pag. 80. kwaade spysverteering, ongeregelde uitwaassemming, en somtyds van ontstooken bloed, welke, ongelukkig, van de ouders, die dezelve verdiend hadden, overgaat op de onschuldige kinderen, en niet ligt wederom uitgeroeid word; borst-ziekten, van welke een der gemeenste en
Pag. 81. gevaarlykste zyn de knobbeltjes (*tubercules*), welke door den tyd grooter en talryker worden, zeldzaam onder het gemeen zyn, behalven in eenige Noordsche landen, alwaar de sterke dranken misbruikt worden: deeze zyn eene der gemeenste oorzaaken van de teering onder de aanzienelyke lieden, en worden veroorzaakt door al te sterke voedsels, geestryke vogten, en het misbruik van vrouwspersoonen: een af-
Pag. 84. keer van spysen, lelyke mond, pyn voor het hart, krampen in de maag, braakingen, dorst en meêr andere; pynen in de ingewanden, hardlyvigheid, winden, colyk-pynen, aambeijen; verstoppingen in onderscheide ingewanden, vooral van de lever en wel van de kleine of bovenste lobbe, den poortier en het darmscheil, die gemeener worden, dan sy voorheen geweest
Pag. 86. zyn: uit deeze verstoppingen en uit de scherpte der vogten komen die kleine koortsjes, die zoo dikwils by tedere menschen wederkomen, en in het begin na de levensregeling en zagte buikzuiverende middelen luisteren, doch naderhand

hand nergens door konnen bedwongen worden. Eindelyk behooren hier toe de zenuw-ziekten, die zich onder verſchillende gedaantens opdoen, en onderſcheide deelen aantaſten. Pag. 89.

By de vrouwsperſoonen is het getal der ongemakken ook niet minder groot, dan die, welke beide ſexe aandoen. Onder deeze moet men tellen de ongeregelde ſtonden, die zich by de meisjes in de Steden dikwils al te vroeg openbaaren, en die haar daar door veeltyds haar geheele leeven zwak doen zyn, en aan veele ongemakken bloot ſtellen; eene opſtopping of vermindering derzelven, die by haar zeer ligt ontſtaat; eene pynelyke ontlaſting derzelven; —— miskraamen; — kwaade gevolgen na de verlosſingen, door rotkoortſen, die daar by komen, door eene ontſteeking der baarmoeder, door de zogverplaatſingen, en ongemakken der zenuwen. Dat het zog zich ſomtyds door den endeldarm ontlaſt beveſtigt de Schryver met het voorbeeld van eene vrouw, die zeven- en zeventig afgangen had binnen vierentwintig uuren, welke niet dan zog waren, dat wel vier- of vyf- en twintig pinten bedroeg; den volgenden dag verminderden deeze afgangen, die den reuk van zuure melk hadden, merkelyk, doch ſy duurden egter meêr dan zes weeken. Langer dan zes maanden na de verloſſing heeft hy het zog met de pis zien ontlaſten, en deeze ontlaſting verzwakt 't minſt, en is ook 't minſt gevaarlyk. Somtyds word het door braakingen uit het lighaam gebragt; en tweemaal heeft de Schryver op deeze wyze de vrouwen van den dood verloſt gezien. Schoon het zog zich niet onder de gedaante van zweet vertoont, merkt men egter op, dat een rykelyk zweet op het einde van de zog-koorts de Pag. 92. Pag. 95. Pag. 98. Pag. 104. Pag. 106.

de zieke bevryd van alle de toevallen, die het zog anders veroorzaakt; en dit zelfde zweet, van de eerſte dagen zich geopenbaard hebbende, verminderd ook merkelyk deeze koorts, neemende een gedeelte van de oorzaak wech, want de reuk en het linnen, waar in ſy zweeten, laat niet toe, dat men daar aan twyfele. By eenige komt naderhand het zog weder in de borſten, en deeze *criſis* is de allerbeſte. De Hr. TISSOT heeft gezien, dat ſy na zeven weeken opgezet wierden, dat het zog zich door dezelven ontlaſte, en dat alle toevallen verdweenen. By andere heeft hy, by tuſſchenpoozingen, zog in de borſten en eene traagheid waargenomen. Somtyds word deeze ſtoffe naar de huid gebragt, en veroorzaakt uitſlag van onderſcheide gedaante, en, wanneer de lydereſſe zich geneezen meent, en de toevallen bedaaren, komen ſy dikwils eeven zwaar wederom of onder eene andere gedaante. De Schryver is raad gevraagt van eene vrouw, die in drie jaaren op herhaalde reiſen verſcheide nagels en dikwils dezelfde, pynelyk was kwyt geraakt, zoo dat ſy 'er drie- en twintig had verwiſſeld.
Pag. 108. Eindelyk zyn de vrouwen ook bloot geſteld aan de eigentlyke zog-verplaatſingen (*depot laiteux*), waar over de Hr. PUZOS 't eerſt en 't beſt beſchreeven heeft. De Schryver heeft het zog uitgeſtort gezien op het darmſcheil, de eijerneſten, in de lieſch, tuſſchen de ſpieren van de dey, op het been, op het vet, dat de borſten omringt, op de armen, en andere plaatſen. — Ten laat-
Pag. 113. ſten is de witte vloed byna ten eenenmaale onbekend by de boerinnen, en zeer gemeen by vrouwen van aanzien.

Pag. 115. Omſtandig ſpreekt de Hr. TISSOT van de midde-

delen, om alle deeze toevallen voor te komen. Deeze komen daar op neder; dat men eene meêr zuivere lugt inademe; gezonder voedſels gebruike, meêr beweeging hebbe; beeter ſlaape; en minder door de gemoeds-aandoeningen geſlingerd worde, waar door de afkleinſingen en ontlaſtingen meêr geregeld, en de gezondheid ſtandvaſtiger zouden worden.

Om de voornaamſte der bovengenoemde ziekten te geneezen, komt het byna alleenlyk daar op aan, dat men de vezelen verſterke; en dewyl deeze dikwils van de geboorte af aan zeer zwak zyn, moet men door de opvoeding, zulks al zoeken voor te komen; hier omtrent deelt de Schryver eenige algemeene regelen over de opvoeding der kinderen mede, die men ook in verſcheide andere werken daar over vindt. Pag. 133.

De oorzaak der ziekte zynde eene kwaade ſpysverteering, zeer aandoenelyk zenuw-geſtel, een beginſel van verſtopping in verſcheide ingewanden, eene ongeregelde uitwaaſſeming, eene geneigtheid der vogten tot ontſteeking; zoo moet men, om dezelven te geneezen 1. de maag herſtellen; 2. de ſterke beweegingen der zenuwen tot bedaaren brengen, en 3. de geneigtheid tot koorts verminderen, door wech te neemen de ſcherpte der vogten, en de uitwaasſeming te bevorderen. Pag. 146.

De ſpysverteering kan door onderſcheide oorzaaken belet of in disorde gebragt worden, en derhalven moeten de middelen, ter herſtelling gebruikt, ook verſchillen. Even eens is het ook geſteld met de zenuwziekten, eenige konnen niet altyd door verſterkende middelen, gelyk veele ten onregte denken, maar moeten ſomtyds ook door verſlappende, en andere, worden Pag. 150.

Pag. 156. den geneezen. Dewyl de gemoeds-aandoeningen de gewoonste oorzaaken deezer ziekten zyn, moet men de voorwerpen, die dezelven gaande maaken, verwyderen, zal de geneezing gelukkig zyn, welke veel bevorderd word door de soberheid, rust, het genot van goede voedsels, de beweeging, de versche lugt, en eene aangenaame ledigheid. Vooral heeft men wel te letten op de eerste beginsels deezer ziekten, op dat de geneezing in tyds zoude konnen begonnen worden. Maar al te dikwils gebeurt het,
Pag. 158. dat sy niet gekend, maar voor de scheurbuik of venus-ziekte aangezien en kwalyk behandeld worden.— De lauwe baden worden vereischt,
Pag. 161. wanneer 'er eene verhitting, droogte, scherpte, plaats heeft, en de koude in tegendeel, wanneer men kragten moet geeven.— De geneigtheid tot koorts wech te neemen is het derde oogmerk, welk men tot de geneezing moet tragten te beryken; dewyl dezelve toe te schryven is aan dezelfde oorzaaken, die de spys-
Pag. 163. verteering in disorde brenge, en het zenuwgestel aandoen, vereischt sy ook omtrent de zelfde middelen. Tot voedsel word vereischt byna niets, dan groentens, zonder ragouts, wyn, chocolaat, koffy, en thee: de lauwe baden, 's morgens nugteren gebruikt, zyn in dit geval van de grootste nuttigheid; door dezelven en de melk heeft de Schryver drie lyders, welker staat byna hoopeloos was, geneezen gezien. De melk doed het grootste nut, zoo 'er geene verstoppingen zyn, doch sy moet in grooter quantiteit gegeeven worden, dan men doorgaans doed, en de Hr. TISSOT is gewoon, dezelve tot veertig oncen 's daags te laaten drinken. De koorts-bast komt zelden te

pas,

pas, als de ziekte met eene verhitting begonnen is.

In het laatfte artykel fpreekt de Schryver nog afzonderlyk van de middelen, die in elk byzonder geval te pas komen. -—- De al te groote gevoeligheid en aandoenelykheid word door koude baden, melkfpyfen, en veel beweeging, geneezen, doch veeltyds beftaat deeze niet, dan in het idee. — De fcheele hoofdpyn in den beginne byna altyd de uitwerking zynde van eene kwaade maag, waar in flym en zuur vergaderd word, kan men veele zieken geneezen, door hen te onthouden alle vette, zoute, zuure, melkfpyfen en gebakken, als ook den wyn, maar in tegendeel bittere middelen, fomtyds met buikzuiverende gepaard, te geeven. De Kina en Rhabarber zyn dikwils nuttig geweeft. Het kwaad dieper ingeworteld zynde, moet men het niet tragten te geneezen, om dat daar uit dan flimmer gevolgen voortfpruiten, men kan dan alleen verzagtende middelen geeven. De lyders fterk en bloedryk zynde, dan is de onthouding van wyn en dikwils ook van vleefch volftrekt noodig; by andere is het nuttig, van tyd tot tyd eene aderlating te doen; fommige jonge lieden zyn door het huwelyk geneezen. Somtyds huisveft dit ongemak in den eerften darm, en hangt af van gal, die zich aldaar verzameld en tot bederving overgaat; buikzuiverende middelen, een aanhoudend gebruik van room van wynfteen, en vooral de onthouding van vette, en het genot van magere fpyfen, in het byzonder van groentens, zyn de waare geneesmiddelen. Tuffchen de vyf- en vyftig en zeftig jaaren word deeze hoofdpyn doorgaans minder. Onder de aanvallen is eene zeer groote bedaardheid

Pag. 164.
Pag. 167.

heid byna het eenigſte middel, dat verligting
Pag. 170. aanbrengt. — De ongemakken der oogen, waar van boven geſprooken is, bedaaren niet, dan wanneer men dezelven ruſt geeft, een al te ſterk licht vermyd, lang ſlaapt, geene ſcherpe dranken, en ſoortgelyke of ſamentrekkende oogwateren gebruikt. Dikwils moet men koud water op dezelven leggen, en alle maand of zelfs meêr twee kopglaſen in den nek laaten zetten. Die, welke van het blanketſel ontſtaan, worden niet geneezen, dan wanneer men dit wech-
Pag. 171. laat. — Zoo de uitſlag en huit-ziekten ontſtaan van de belette uitwaaſſeming en verdikking van de *lympha*, zyn 'er weinig middelen, die zoo veel voordeel aanbrengen, als het inwendig gebruik van het ſap van de kervel, in de lente en het begin van den zomer. De lauwe baden maaken de uitwaaſſeming gemakkelyk, wanneer dezelve belet word door eene groote droogte; maar zoo ſy van eene andere oorzaak afhangt, dan doen ſy dikwils meêr kwaad dan goed. Zeldzaam komen de zweetdryvende middelen te pas, de buikzuiverende zyn eerder aan te pryſen, maar vooral is eene groote matigheid en nauwkeurige levensregeling nuttig. De uitwendige middelen zyn byna altyd ſchadelyk, ſy verdryven het kwaad, zonder de oorzaak wech te neemen, hetzelve plaatſt zich op inwendige deelen, en veroorzaakt veel zwaarer ongemak-
Pag. 174. ken. Voor korten tyd wierd de Hr. TISSOT geraadpleegd door eene vrouw van 27. jaaren, welke puiſten in haar aangezicht had zederd de eerſte kraam voor zes jaaren, en, veele middelen vrugteloos beproefd hebbende, eindelyk eene pomade aantrof, die aan haar verlangen beantwoordde: in het midden van September be-

gon

gon ſy dezelve te gebruiken, in het begin van October had ſy geen eene puiſt meêr, en heeft ook naderhand geene wedergekreegen; op het einde van die maand verviel ſy in eene ongemakkelykheid en verzwakking, welke de geheele maand November aanhield; in het begin van December wierd de neus een weinig rood, en de ongemakkelykheid hield op; de neus wierd van tyd tot tyd meêr rood en grooter, zoo dat die eene wanſtaltige gedaante kreeg. Somtyds luiſteren deeze ziektens na geene middelen, en derzelver hardnekkigheid hangt dan af van eene zoo ſterke verdikking in de *lymph*, dat men dezelve niet dan door de kwik kan overwinnen. — Tegen de jigt is het van de uiterſte noodzakelykheid niet als melk te gebruiken, ten minſten moeten alle ſpyſen zeer zagt zyn; de wyn moet geheel en al vermyd worden, zoo de lyder jong is; doch word hy door deeze ziekte aangetaſt, als hy reeds eenen zekeren ouderdom heeft berykt, dan moet hy de quantiteit ſlegts verminderen, en van tyd tot tyd gebruiken een weinig wyn van Malaga, Madera, Samos &c. Zoo eene levenswyze nauwkeurig volgende, zeer matig zynde, 's avonds weinig of ſomtyds alleen melk eetende, van tyd tot tyd een zagt buikzuiverend middel, en vervolgens zeepagtige bittere middelen, gebruikende, zich beweegende, en in den goeden tyd van het jaar lauwe baden in huis gebruikende, waar in een weinig zeep, en eenige aromatieke kruiden gedaan zyn, kan men zeer ver komen; ook doen ſoortgelyke voetbaden veel nut. Vier jaaren is een podagriſt, die zederd eenen geruimen tyd in de lente en herfſt eenen zwaaren en pynelyken aanval kreeg, door deeze voetbaden, tweemaalen in de week gebruikt,

Pag. 178.

Pag. 182. bruikt, gezond gebleeven.—— De geneigtheid tot ontsteekingen in de borst, schoon somtyds zeer langen tyd duurende, eer dat dezelve nadeel aanbrengt, moet egter nooit verzuimd worden; sy kan verbeterd worden door zeer zagte voedsels, byna alleen van groentens en vrugten, door kleine aderlatingen van tyd tot tyd op de armen verrigt, door een rykelyk gebruik van wey, halve baden, voet-baden, het genot van eene zuivere lugt, en de onthouding van het waaken. Het zingen moet vooral vermyd worden, en, als het kwaad erger word, moet men de aderlatingen herhaalen, en het vleesch ten eenenmaalen onthouden. Omtrent den ouderdom van dertig jaaren heeft men van deeze geneigtheid het meeste kwaad te vreezen. Na de veertig jaaren, zoo het kwaad niet verminderd is, is 'er minder gevaar, en zulke menschen konnen dan oud worden; sy hoesten al hun leven, en hebben in hunnen ouderdom geen ander ongemak, dan dat sy zeer mager blyven, meêr hoesten, rykelyk fluimen lossen, vooral 's morgens, een half uur, na dat sy zyn opgestaan. Menschen van deezen staat behooren het huwelyk te vermyden.—— De bloedspoeging hangt
Pag. 189. somtyds af van een kwaad maaksel, eigen aan byzondere familien, van eene verslapping der vaten van de long; sy openbaard zich doorgaans tusschen de twintig en dertig jaaren, en heeft kwaade gevolgen. De middelen, tegen de geneigtheid tot ontsteekingen in de borst voorgesteld, zyn ook de kragtigste om dit toeval voor te komen; men behoord ook van jongs af de kinderen, die dit ongemak te vreezen hebben, te doen vermyden al 't geen veel bloed kan maaken, en hetzelve tot de borst bepaalen, het

zin-

zingen, ſchreeuwen, het draagen van keurslyven zyn in dit geval nadeelig, en de Schryver heeft verſcheide maalen gezien, dat de laatſte eene bloedſpoeging voortbragten, twee uuren na dat ſy waren aangetrokken. De bloedſpoeging zich reeds geopenbaard hebbende, dan is de hoop van de geneezing zeer gering: herhaalde aderlatingen doen het meeſte nut, als ook verkoelende middelen, de zuuren, eene zuivere lugt, en ruſt; doch zelden komt 'er eene andere beweeging te pas, dan het te paard ryden. De koorts geſtuit, en de geneigtheid tot ontſteeking wech zynde, moet men de kragten door goede verſterkende middelen, als den koorſt-baſt in kleine giften, opwakkeren. 'Er zyn egter gevallen, waar in de lyder bloed ſpoegt, en eene geneigtheid tot de teering, ſchynt te hebben, in welke men egter zeer omzigtig zyn moet omtrent de aderlatingen en verkoelende middelen. Het eerſte van deeze gevallen is, wanneer de zwakheid niet alleen een ongemak van de long is, maar alle de vaten verſlapt zyn, en het bloed in geene groote quantiteit, kwalyk bereid, en zeer ontbonden is. De aderlatingen en wateragtige middelen, de oorzaaken van het ongemak vermeerderende, zouden den ſtaat van den lyder verſlimmeren; daar in tegendeel de lugt op het land, eene zagte maar byna aanhoudende beweeging, het gebruik van de ryſt voor al het voedſel, en, zoo 'er geene ontſteeking is, een weinig melk, kleine giften van de kina, het Seltzer-water, in eene matige quantiteit gedronken, de middelen zyn, waar van men het meeſte kan hoopen. Het andere geval, waar in de aderlating by eene bloedſpoeging nadeelig kan zyn, is, wanneer dezelve de

 uit-

uitwerking is van eene zenuwagtige hypochondrie, die, den omloop van het bloed ongeregeld maakende, en dezelve vooral in den buik belettende, al te veel naar de long brengt, waar door somtyds een vat openberst. Zeer moeyelyk is deeze ziekte ook, wanneer sy verzeld word met eene opstopping der stonden, die zoo dikwils de ongemakken van de borst ongeneeslyk maakt.

Pag. 196. De knobbeltjes in de long zyn in hun begin van weinig gevaar, en geeven geen teeken van hun bestaan; dikwils vindt men se in lyken van menschen, die nooit eenig blyk van ongemakken der long hebben gehad, maar als sy grooter of talryker worden, en een aanmerkelyk gedeelte van de long inneemen, dan beginnen sy de ademhaaling moeyelyk te maaken, en deeze moeyelykheid vermeerderd van tyd tot tyd, gaande verzeld met eenen droogen hoest. Dikwils word dit ongemak verzeld door verstoppingen in de buik-ingewanden, vooral in de kleine lobbe der leever, en dan voelen de lyders eene zwaarte voor de maag, somtyds rondom het ligghaam. Deeze knobbeltjes konnen twee doodelyke uitgangen hebben; of de lyders sterven, om dat de long ophoud te werken, of sy worden ontstooken, en gaan over tot verettering. Het eerste is niet zeldzaam, de lyders sterven
Pag. 198. zonder pyn, dikwils byna zonder hoest, en zonder fluimen; somtyds hebben sy eenen sterken hoest, en loosen alleenlyk slymerige fluimen, zeldzaam ziet men aan dezelven een weinig bloed, en nog zeldzamer, op het einde der ziekte, een weing etter. In het andere geval, de knobbeltjes ontstooken wordende, heeft de lyder koorts, hoest, benauwtheid, alle de toeval-

vallen van eene ontſteeking, en ſy gaan tot verettering over; geduurende eenige dagen of weeken, raakt de lyder een weinig etter kwyt, hy ontziet zich, drinkt borſtdranken, en word voor eenigen tyd geneezen. Hetzelfde toeval openbaard zich dikwils, tot dat 'er eindelyk eene volkome verettering overblyft, en de lyder aan de teering ſterft. In het begin, als 'er nog geene ontſteeking by gekomen is, zullen eene zeer gematigde levensregeling, byna alleen van groentens, vrugten en water, een of meêr aderlatingen, zoo de lyder volbloedig is, opeenende, maar niet ſcherpe middelen, waar onder de kwik, zeep, het extract van de *cicuta*, het ſap van de *marrubium album*, behooren, zeer nuttig zyn. De melk komt in dit geval niet te pas. Als ſy ontſtoken zyn, moet men de middelen, die tegen de ontſteeking te pas komen, in het werk ſtellen, en als 'er reeds verettering is, dan bepaalt men zich tot groentens, honig, borſtkruiden, en, zoo 'er weinig koorts is, geeft men kleine giften van de zuuren uit het ryk der delfſtoffen. Het ſap van zeep-aartige kruiden is dikwils zeer nuttig, en men gebruikt hetzelve zoo lang als de pols hard en op het bloed een korſt is, maar zoodra het bloed ontbonden is, komen ſy niet te pas. De verettering bepaald zynde, dan moet men ſynen toevlugt neemen tot die middelen, welke men gewoon is in de teering te gebruiken. Zoo lang 'er kragten genoeg zyn, en de pols hard is, doen zeer kleine aderlatingen, dikwils herhaald, veel nut.

In eene hardlyvigheid, met droogte, dorſt, raſſe pols verzeld, komt te pas veel verſch water te drinken, dagelyks clyſteeren alleen van Pag. 207.

water te laaten zetten, alle verhittende zaaken te vermyden, doch door buikzuiverende middelen moet men dit nooit zoeken wech te neemen. De eenvoudige middelen, die opgegeeven zyn, geen nut doende, kan men alle morgen en avond gebruiken een dragma room van wynsteen, of twee dragmaas merg van pypcassie. De ingewanden zeer aandoenelyk zynde, en zoo 'er geen koorts, maar alleen eene hitte, droogte, en prikkeling by is, toevallen, die dikwils de uitwerkingen zyn van eene scherpe gal, dan moet men de *cassia* verkiesen. Zoo 'er koorts is, is de room van wynsteen beeter. De lauwe baden zyn ook van veel nut.

Pag. 209. De aambeijen zyn altyd het gevolg van eene kwaade gesteldheid, en, schoon sy andere ongemakken konnen voorkomen, moet men egter dezelve in den beginne zoeken tegen te gaan, dewyl sy zeer pynelyk, zeer ongemakkelyk konnen worden, en, eens geregeld zynde doch dan gestuit wordende, veel nadeel aanbrengen. De oorzaaken, die dezelven voortbrengen, moeten derhalven worden uit den weg geruimt, en deeze zyn eene verstopping in de buik-ingewanden, eene volbloedigheid, hardlyvigheid, en zittend leeven. Het gebruik van groentens, van buikzuiverende middelen, van salpeter, van room van wynsteen, komt daarom te pas.

Pag. 211. De buik-ingewanden zyn meêr, dan andere, aan verstoppingen bloot gesteld; de soberheid, het vermyden van vette slymerige voedsels, als de pooten, kop, en darmen der dieren, de gebakken, melkspysen, castanjes, aardappelen, het gebruik van groentens en wateragtige vrugten, wryvingen der aangedaane deelen alle morgens met een drooge flanelle lap, veel beweeging in

in eene zuivere lugt, een aanhoudend gebruik van ontbindende middelen, als het ſap van kruiden, de zeep, gommen, bereidingen van het ſpiesglas, bittere zouten, room van wynſteen, zee-water, mineraal-wateren, kwik, ſtaal, openende wortels, zyn de middelen, die in dit geval te pas komen, en moeten verſchillen naar de onderſcheide zitplaatſen der verſtopping. Die van de lever vereiſſchen de ſappen van vrugten en kruiden, bittere zouten, room van wynſteen, zoutagtige mineraal-wateren; die van het darmſcheil de zeep, gommen, kwik, ſpiesglas, ſtaal, en de zwavelagtige mineraal-wateren. De tegenwoordigheid of afweezigheid van de koorts, de tekenen van zuur, of van verrotting, veranderen ook veel de keuſe der geneesmiddelen. Geduurende, het gebruik der openende middelen, moet men ook van tyd tot tyd purgeeren. In de verſtoppingen van den poortier moet men zeer oplettend zyn, geene ſcherpe middelen gebruiken, welke, op het deel zelve werkende, hetzelve zouden konnen doen verzweeren. De lauwe baden doen dikwils zeer veel nut. Menſchen, met zenuw-ziekten geplaagd, hebben dikwils verſtoppingen, die niet dan de gevolgen deezer ziekten zyn, en ook dezelfde middelen vereiſchen. De warme mineraale baden, zelfs zonder dat men het water drinkt, hebben dikwils geneezen verſtoppingen, die na geene middelen gehoorzaamd hadden.

De buikpynen, veroorzaakt door ſteenen in de gal-blaas, die dikwils meêr de uitwerkingen der gemoeds-aandoeningen, dan van eenige andere oorzaak zyn, vereiſſchen, dat men niet, Pag. 217.

dan water drinke, niet dan groentens eete, het ſap van openende, ſeepaartige, kruiden gebruike. Ook komen te pas de wey, manna, honig, het ryden eerſt op gelyke, dan op ongelyke, wegen, het gebruik van eenige mineraal-wateren, als dat van *Balaruc*, welk met omzigtigheid moet gegeeven worden, zoo men rede heeft, om te denken, dat de ſteen groot zyn zal.

Pag. 218. Over de vryſterziekten en hypochondrie ſpreekt de Schryver niet, om dat hy daar van zeer omſtandig meent te ſpreeken in een werk over de ziekten der zenuwen, reeds voor tien jaaren begonnen.

Pag. 219. De ongeregeldheid ten opzigte der ſtonden, waar van de voornaamſte oorzaaken zyn eene ſcherpte der vogten, een beginſel van verſtopping, eene zeer groote beweegbaarheid van het zenuw-geſtel, en de gemoeds-aandoeningen, moet met de grootſte omzigtigheid behandeld worden; alle heete middelen, de prikkeling der zenuwen vermeerderende, en het bloed verdikkende, moeten omzigtig worden vermyd. Eene goede levensregeling, warme baden, zagte openende middelen, en eene aanhoudende beweeging, komen in dit geval te pas. De buikzuiveringen, in het algemeen in de opſtopping der ſtonden ſchadelyk, zyn nog nadeeliger in die, welke van zenuwagtige toevallen afhangen. By de ſterke ontlaſtingen der ſtonden komen te pas de wey, baden, die byna koud zyn, de koortsbaſt, zoo men zeker is, dat 'er geene verhitting by is, eenige aderlatingen, en buikzuiveringen, en ſomtyds de ſterkſte zuuren, doch zeldzaam de eigentlyke ſamentrekkende middelen, welker ge-

gebruik by aandoenelyke lyderessen spanningen en andere toevallen kan veroorzaaken. De melk, in plaatse van alle andere voedsels gebruikt, geneest menschen, die door alle andere middelen nauwelyks verligt waren.

Ten opzigte van de kwaade kraamen heeft Pag. 221. men twee zaaken in acht te neemen, vooreerst dat men dezelven voorkome, op den tyd, wanneer sy zich doen vreezen, en, ten tweeden, dat men verbetere de geneigtheid tot dezelven. De overtolligheid en drift van het bloed de oorzaak zynde, komen 'er een of meêr aderlatingen te pas, men moet de lyderesse op een hard bed leggen, zonder zich te beweegen, of te spreeken, weinig voedsels geeven, veele bedaarende dranken voorschryven, eens of tweemaal 's daags een clysteer laaten zetten, en somtyds, de pynen zwaar zynde, verdovende middelen laaten gebruiken. Maar dikwils zyn de beste middelen zonder nut, en, zoo dra 'er eene aanmerkelyke bloedstorting by komt, is het zeldzaam, dat men de kwaade kraam afweert. Als sy een gevolg der zwakheid is, komt sy doorgaans laater op de vierde, vyfde, of zesde maand, en word langen tyd vooraf gegaan door de traagheid, zwakte, bleekheid, pyn in de lendenen, zwaarte in den buik, en verminderende beweeging van het kind. Zoo men by tyds de Moeder zich zeer stil laat houden, niet dan goede voedsels, zagte versterkende middelen, en tusschen beide een of twee buikzuiverende, geeft (als men meent, dat in de eerste wegen de oorzaak der zwakheid huisvest), als men in de lendenen de gepaste middelen aanlegd, dan kan men hoopen, den dood van het kind en

de kwaade kraam te zullen voorkomen. Maar wagt men, en komt 'er eene bloedſtorting by, dan is het te laat. Welke voorbehoedmiddelen vereiſcht worden, om de miskraamen te beletten, kan men eenigzins uit het gezegde afneemen, doch daar omtrent is zoo veel omzigtigheid noodig, dat alles in een werk, niet voor geneesheeren geſchikt, niet kan worden opgegeeven.

Pag. 225. Op dat de gevolgen der verloſſing gelukkig zyn, moeten de vrouwen, in de laatſte weeken der zwangerheid, vermyden al 't geen zou konnen verhitten; dagelyks zich in de open lugt beweegen; zich eene ader laten openen, zoo ſy verhit zyn, en eene volle pols hebben; door clyſteeren en zagte buikzuiverende middelen de buik open houden; en hetzelfde kort na de verloſſing ook door zagte middelen te weeg brengen. Men vreeſt al te veel kwaad van zagte buikzuiverende middelen kort na de verloſſing, zy doen nooit eenig nadeel, al geeft men ſe den eerſten dag, zoo 'er toevallen zyn, die toonen, dat men dezelven noodig heeft.

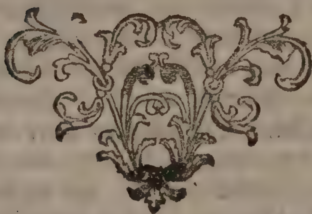
Pag. 229. Dezelfde middelen, die de gevolgen der verloſſing gelukkig maaken, brengen ook veel toe, om de zog-verplaatſingen voor te komen. Zoo ſy reeds tegenwoordig zyn, worden 'er veele en onderſcheide middelen vereiſcht, die de Hr. TISSOT zegt, mogelyk het onderwerp te zullen maaken van eene verhandeling, waar in hy zal mededeelen alle de waarneemingen, die hy daar omtrent heeft gehad. Thans bepaalt hy zich tot eenige zaaken. 1. Moet men alle zuuren vermyden. 2. Zyn de *abſorbentia*, gepaard met weekmakende, openende, en buikzuiverende, mid-

middelen de beste, wanneer het zog nog onder het bloed is, en zich nog nergens heeft geplaatst. Dikwils geeft de Schryver het *Ol. tart. per deliquium*, tot twaalf of vyftien droppelen, drie of vier maalen 's daags in een weinig water, vleeschnat, of een' drank, na de omstandigheden geschikt, en heeft daar van de allergewenschte gevolgen gehad. 3. Behoord men te vermyden alle sterke middelen, dewyl de zenuwen zeer aandoenelyk zyn. 4. Zyn de versterkende middelen somtyds noodig, schoon 'er eene vry sterke koorts by is. 5. Zoodra men bemerkt eenige toevallen, die een beginsel van prikkeling op het een of ander ingewand aanduiden, moet men alles in het werk stellen, om dezelven af te keeren. 6. Konnen de baden van mineraal-wateren van nut zyn, als alle andere middelen vrugteloos zyn geweest.

Drooge voedsels, veel beweeging, een langduurig gebruik van versterkende middelen en eenige buikzuiveringen, zyn de middelen, die in den witten vloed te pas komen. Het warme water is in dit ongemak vooral schadelyk. Eene verslapping deezer deelen na sterke vloeden, veele kraamen en ontlastingen van het zog door deezen weg, vereischt een aanhoudend gebruik van versterkende middelen, van staal-wateren, en van eenige buikzuiveringen, en koude baden. De *catarrus uteri* word door eene aderlating, warme baden, weekmaakende middelen, ezelinne-melk, en zagte voedsels geneezen. In alle gevallen moet men omzigtig zyn omtrent het gebruik van samentrekkende middelen, en men kan gevaarlyke ziekten voortbrengen, zoo men den witten vloed stuit, zonder

Pag 232.
Pag. 235.

der de ooorzaak wech te neemen. Baden van mineraal-wateren helpen dikwils in hoopeloofe gevallen. Men kan deeze ziekte onder de erfelyke plaatfen, en, al is fy het niet, openbaard fy zich egter dikwils van de kindfche jaaren; eens heeft de Schryver dezelve op het derde jaar waargenomen. De oorzaak is daar van dan byna altyd te vinden in den ftaat der moeder, of in de misflagen, die in de levensregeling begaan worden. By jonge lieden gaat voor dezelve dikwils buikpyn, die ophoud, als fy zich openbaard, andere klaagen over dezelve, zoodra deeze ontlafting te rykelyk is. Word dezelve geftuit, of veel verminderd, zonder dat de oorzaak is wechgenomen, dan hebben de zieke pyn in het hoofd, hoeft, fomtyds de geel-zugt, en byna altyd eene onuitfpreekelyke traagheid met eene verfchrikkelyke droefgeeftigheid.

XI.

X I.

Tydelig underrättelse om de mäst gaongbara sjukdomars kännande och botande, genom lätta och enfalliga hus-medel; samt et litet Res-och Hus-Apothek; dem til tienst, som ej hafva tilfälle at raodfräoga Läkare: med aotskilliga förbätringar, andra gaongen sammanfattad och utgifven af JOH. JOHANSON HAARTMAN, *Med. Doct. Assessor Provin. och Laz. Med. utn. Med. Prof. vid. Ab. Acad. samt Ledam. i Kongl. Sv. Vetensk. Academ. Abo, tryckt hos Joh. Christoph. Frenckell.* 1765. 8°. *pag.* 391.

d. i.

Duidelyke onderrigting, om de gemeenste ziekte te kennen en te geneezen, door gemakkelyke en eenvoudige huismiddelen, benevens een kleine Reis- en Huis-Apotheek, ten dienst van hen, die geene gelegenheid hebben, om de Geneesheeren raad te vraagen; door J. J. HAARTMANN. Tweede verbeterde Uitgaave.

De Schryver verhandeld in dit werkje op eene vatbaare en duidelyke wyze, volgens de order van het Alphabet, de gemeenste ziek-

ziekten, en derzelver geneezing. Zyn oogmerk daar by is, van nut te zyn aan den Landman, en aan zulke lieden, welke, ver van Geneesheeren leevende, zoo zeer bloot gesteld zyn aan den gevaarlyken raad van onweetende. Onder de ziekten vindt men 'er veele, die in andere soortgelyke werken te vergeefs gezogt worden. De oorzaaken van alle ongemakken zyn zorgvuldig onderscheiden. In de voorreden geeft hy eene korte onderregting van de werking der Geneesmiddelen, van de bereiding van eenige, die gemakkelyk gereed te maaken zyn. Eenige middelen, door hem zelve uitgevonden, heeft hy den Apothekeren, by wien sy alleenlyk te krygen zyn, bekend gemaakt, en derzelver gebruik beschryft hy in de Huis- en Reis-Apotheek. De Hooggel. Hr. MURRAY heeft deeze bekend gemaakt, en daarom konnen wy dezelven ook hier plaatsen.

Essentia dulcis Haartmanni. ℞. *Flor. Benzöes, Extracti aquosi Opii ää dr. j. Ol. anis. gtt. xv. Camphor. gr. xv. Spirit. mastich. coh. unc. v. Coccionell. unc. j. Vini Portugall. unc. ijß. M. Dig. & cola, adde liq. min. Hoffm. dr. vj.*

Tinctura præservativa. ℞. *Spir. sal. ammon. anis. angel. cobob. ää unc. iv. Sal. volat. Corn. cer. dr. ij. Camphor. scr. iv. M*

Elixir lienis. ℞. *Aloës succotr. dr. ij. Extr. summit. pini. sap. alb. Hispan. Ol. tart. per deliq. ää. dr. ij. Sulphur. aur. ant. Edimb. scr. ij. Spir. menth. cobob. unc. iv. S. a. M. & solve.*

Pulvis antispasmodicus. ℞. *Nitr. purissimi unc. ij. Sal. sedativ. dr. j. Sacch. rosar. cum sp. vitrioli. unc. j. M.*

Pilulæ catharrhales. ℞. *Ol. cacao rec. dr. vj. Aloës gummos. unc. ß. Pilulæ Plummer. c. dupl. mercur.*

cur. dulc. dr. iij. Caſtor. dr. ij. Croci anglici, gum ammon. in acet. dep. ää. ſcr. viij. Ol. aniſ. dr. ß. M F. Pil. pond. gr. ij.

De overige middelen zyn meeſtendeels zeer eenvoudig en inlandſch; dewyl dezelven niet overal by de hand zyn, heeft hy 'er verſcheide opgenoemd, die in hetzelfde geval konnen van nut zyn.

De Boviſt word, als een buikzuiverend middel, aangepreeſen, en in Finland is het gemeen, dezelven met dat oogmerk aan het Rund-vee te geeven.

X I I.

Traité des maladies veneriennes par M. FABRE, *Maitre en Chirurgie, Prevôt de ſa Compagnie, Conſeillér du Comité de l'Academie Royale de Chirurgie. Nouvelle Edition, corrigée, & conſiderablement augmentée par l'Auteur. Tome premier. à Paris chez Regnard* 1765. 12° *plag.* 17.

d. i.

Verhandeling over de Venus-ziekten, door den Hr. FABRE. Tweede veel vermeerderde en verbeterde druk. Eerſte Deel.

Dit werk is eene verbeterde uitgaave van een veel kleiner, welk voor eenige jaaren het licht zag. De Schryver erkent, dat het-

hetzelve de vrugt is van de ondervinding, welke hy by den beroemden Heelmeester PETIT verkreegen heeft. In het eerste hoofdstuk geeft hy eene algemeene schets van de venus-ziekten, doch laat zich niet in met derzelver historie, dewyl de Hr. ASTRUC daar over omstandig gehandeld heeft, zoo dat men daar omtrent niets meêr zoude konnen verlangen. Nauwkeuriger spreekt hy van de manier, op welke de venus-ziekten zich voortplanten, van de onderscheide gedaanten, welke sy aanneemen, van de toevallen, en van de geneezing. Een druipert, volgens de toestemming van alle geneesheeren, het hardnekkigste toeval der ziekte zynde, welk 't moeyelykst te geneëzen is, deels door de onvoorzigtigheid der lyders, deels door de onkunde van die hun behandelen, heeft hy daar over zoo breedvoerig gehandelt, als hem mogelyk is geweest, en aangetoont, welken weg men in het behandelen van deeze ziekte moet inslaan, om de toevallen, die niet zelden gevolgen daar van zyn, te vermyden, en de geneezing, zoo veel de natuur van het ongemak toelaat, te verkorten. In het hoofdstuk over de toevallen van de *lues* heeft hy byna volkomen gevolgd den Hr. ASTRUC, die op eene uitneemende wyze dezelve heeft afgeschetst. Dewyl de ziekte zich byna onder allerhande gedaantens vertoont, en 'er byna geen sleepend ongemak is, waar onder sy zich niet somtyds verbergt, daar de uitwerkingen van dit venyn zoo onkenbaar zyn, dat men zeer veel ondervinding moet gehad hebben, om dezelve te onderscheiden, heeft de Hr. FABRE daar over in verscheide Hoofdstukken gehandeld, en daar in gebruik gemaakt van de waarneemingen van den Hr. PETIT, die

hier

hier in eene groote kundigheid bezat. Een van deeze hoofdſtukken heeft hy in dit deel niet konnen plaatſen, maar daar mede het tweede begonnen; waar in hy ook ſpreekt van de manier, op welke de kwik de geneezing volbrengt, verſchillende daar in van alle andere ſchryvers, zoo egter, dat ſyne meening op de rede en ondervinding ſteunt. Tegen geene ziekte heeft men meêr middelen uitgedagt, dan tegen deeze, en daarom was het ook noodig, dat de Schryver dezelve onderzogt, en de beſte geneeswyze aantoonde, waar over hy in de vyf laatſte hoofdſtukken handelt; en, dewyl de kwyling in de meeſte gevallen te pas komt, geeft hy omſtandig op de manier, volgens welke men dezelve behoord te verwekken, ſpreekt van die zieken welke niet kwylen, ſchoon men hun den kwik tot dat oogmerk gegeeven hebbe, van zulke, welke men niet behoord te laaten kwylen uit hoofde van hunne geſteldheid of toevallen; van hen, by welke men boven de wryvingen, de bereidingen uit den kwik, die inwendig gebruikt worden, moet verkieſen; eindigende dit leezenswaardig werk met het oordeel, welk men moet vellen over de toevallen deezer ziekten, die na de behandeling overblyven, en met de manier, op welke men dezelven moet geneezen.

Deeze algemeene ſchets van het geheele werk hebbende laaten vooraf gaan, zullen wy nu uit het eerſte deel het een en ander aantekenen.

Het vergift der Venus-ziekte kan zich op twee wyzen mededeelen, of door de ouders op de kinderen, of door de beſmetting. De ondervinding leert, dat op deeze laatſte wyze het vergift alleenlyk medegedeeld word door de Pag. 2.

aanraaking, waar toe nog vereischt word, dat het aangeraakte deel met eene zeer dunne huid bedekt zy, als het hoofd der roede, de pisbuis, het binnenste van de voorhuid in manspersoonen, het binnenste der groote lippen, de kittelaar, de *nymphæ*, de scheede, en de hals van de baarmoeder in de vrouwen; de tong, en andere deelen van den mond, de te-
Pag. 4. pels, de randen van den aars, en andere deelen. Door de voortteeling, het zuigen, het geeven van een geile kus, op den mond of de teeldeelen van eene besmette persoon, word de ziekte voortgeplant, en de Schryver heeft een man gezien, die een *chancre* op de tong gekreegen had, nadat hy op eene geile wyze de *vulva* van eene besmette vrouw gekust had. Men heeft voorbeelden van menschen, die de venus-ziekte gekreegen hebben door den vinger of de hand te steeken op plaatsen met venerische zweeren bezet, doch in dit geval moeten deeze deelen eene wonde gehad hebben om aan het vergift eenen ingang te verschaffen. Volgens de waarneemingen van den Hr. PETIT zyn alle kinderen, die met venus-ziekte gebooren worden, niet even zeer te beklaagen, om dat sy alle niet in dezelfde omstandigheden voortgeteelt zyn. Sy die gebooren worden van ouders, welke beide de venus-ziekte hadden, zyn meer aangedaan, dan wanneer de vader of moeder alleen daar mede besmet was, doch de geneezing is wederom moeyelyker, wanneer de moeder alleen de ziekte had, dan als de vader alleen met dezelve aangedaan was. Eindelyk, wanneer de vader en moeder gezond zynde de venus-ziekte krygen, na dat het kind ontvangen is, zal hetzelve, even als de andere, de ziekte

met

met zich ter waereld brengen, maar niet zoo ſterk aangedaan zyn, en ook gemakkelyker geneezen. Daar zyn eenige omſtandigheden die de mededeeling van het vergift min of meer vermeerderen en gemakkelyk maaken. Wanneer by de man of vrouw de teeldeelen zelve aangedaan zyn door een *chancre*, zweer, druipert, of ander ongemak, zal de mededeeling van het vergift, door de vleeſchelyke gemeenſchap, in het algemeen ſchielyker en gemakkelyker zyn; doch hier in heeft nog eenig onderſcheid plaats, welk afhangt van den ſtaat der toevallen. In het begin van deeze ziekte, wanneer de ontſteeking der aangedaane deelen het vergift zeer kragtig maakt, word het vergift veel ſchielyker medegedeeld, dan als de ziekte afneemt; deels om dat in het laatſte geval het vergift niet zeer ſterk is door de afweezigheid van de ontſteeking; deels dewyl hetzelve veel verzwakt is door de verettering, die een gedeelte heeft ontlaſt, zoo dat in deeze omſtandigheden een gezond mansperſoon verſcheide reiſen met eene beſmette vrouw gemeenſchap hebben kan, zonder zelve beſmet te worden. Veel traager is de overgang van het vergift, indien de toevallen, die de teeldeelen aangedaan hadden, verdreeven zyn, en het vergift van daar in het bloed gekomen is. In dit geval konnen een mans- en vrouwsperſoon verſcheide jaaren met elkander gemeenſchap hebben, zonder dat de eene aan de andere de ziekte mededeeld, en zonder dat zelfs de kinderen, in deezen tyd voortgeteelt, beſmet zyn: doch het gebeurt, dat in vervolg van tyd de zaak verandere, het zy om dat het vergift op zekeren tyd veel ſterker en meer ontwikkelt zy, dan te vooren, het zy dat de

Pag. 8.
Pag. 10.

gezonde persoon zich bevinde in eenen staat, dat het vergift op de deelen meêr kan werken, dan voorheen. Dus gebeurt het, dat na verscheide jaaren de een de ziekte aan de andere mededeeld, zoo dat men tegen alle verwagting de ziekte ziet te voorschyn komen. In het algemeen is elk een niet even vatbaar voor de ziekte, en de ondervinding leert, dat de een gemeenschap kan hebben met verscheide besmette vrouwen zonder ongemak, daar een ander besmet worde in de eerste reise, dat hy eene derzelve ziet.

Pag. 11. De besmetting vertoont zich door twee toevallen, welke men een' druipert, en *chancre* noemt; deeze verzuimd of niet wel behandeld wordende, komt het vergift in het bloed en veroorzaakt de *lues venerea*, welke dus in het algemeen een gevolg der twee genoemde toevallen is. Somtyds egter gebeurt het, volgens de waarneemingen van den Hr. PETIT, dat iemand de *lues* kryge, zonder eerst de andere toevallen te hebben ondergaan, en dit bevestigt hy met voorbeelden in syne Verhandeling over de ziekten der beenderen, waar by de Schryver een ander voegt, hem door den Hr. PETIT medegedeeld. Zeker man eene verzweering aan het verhemelte gehad hebbende, begonnen de beenderen, die hetzelve maaken, tot bederving over te gaan, zoo dat 'er een gat overbleef, waar door de mond met den neus gemeenschap had. Het ongemak strekte zich vervolgens uit tot den *canalis nasalis* aan beide zyden, en de lyder kreeg twee traanfistels. Verscheide Heelmeesters, en onder anderen de vermaarde ARNAUD, hadden vrugteloos de geneezing deezer ziekte beproeft, wanneer de lyder

der by den Hr. PETIT kwam. Dees hem gevraagt hebbende, of hy nooit venus-ziekte gehad had, antwoorde neen, maar verzekerde, dat hy had te doen gehad met vrouwsperſoonen, die hy wiſt, dat de ziekte aan ſyne vrienden hadden medegedeeld. Op dit antwoord dagt de Hr. PETIT, dat hy ook beſmet zyn zoude, liet hem met kwik wryven, en genas de ziekte. Na dat de Hr. FABRE ſyne eerſte Verhandeling over deeze ziekten heeft in het licht Pag. 13.
gegeeven, is hy geraadpleegt door eene Juffrouw, die in hetzelfde geval was, als de man, waar van geſprooken is. Sy was een- en dertig jaaren oud, en zederd haar agttiende getrouwt. Zeven jaaren daar na kreeg ſy eene keel-ontſteeking met eene aanhoudende koorts. Na dezelve bleef eene pynelyke zwelling in de keel, zonder ontſteeking, waar op ontbindende pappen gelegd wierden, en die eerſt na drie maanden geneezen was. Vervolgens was ſy tamelyk gezond, omtrent geduurende een jaar, doch naderhand kreeg ſy verſcheide ziekten, die de eene op de andere volgden. Geduurende drie jaaren had ſy zinkingen, borſt-kwaalen, pynen in het hoofd, in de maag, en was altyd zeer ongemakkelyk, vervolgens kreeg ſy een' loop, die twee maanden aanhield, en bedaarde, na dat zich door de ſcheede eene etteragtige ſtoffe had beginnen te ontlaſten, waar aan ſy te vooren nooit onderheevig was geweeſt. Onaangezien men veele middelen gebruikte, om deeze ontlaſting te doen ophouden, vermeerderde dezelve egter van dag tot dag, doch wierd niet verzeld door eenige brandende pyn. Wanneer ſy by den Schryver kwam, voelde ſy geene pyn, dan alleenlyk ſomtyds ſchooten door de baarmoeder,

 die

die dragelyk waren. Haar man genoot eene vry goede gezondheid, maar had, voor ſyn trouwen, zich met beſmette vrouwsperſoonen opgehouden, die hem op verſcheide tyden druipers hadden aangezet, welke kwalyk behandeld waren, zynde de meeſte door ſamentrekkende inſpuitingen opgeſtopt; naderhand had hy nooit eenige ontlaſting gehad, maar dikwils vuurigheid aan den binnenkant van de dey, waar uit ſomtyds gekomen was eene ſtoffe, gelyk aan die van eenen druipert. Deeze omſtandigheden deeden den Schryver giſſen, dat het veneriſche vergift de oorzaak was van alle ongemakken, waar aan de Juffrouw zedert de keel-ontſteeking geſukkeld had. Hy raadde haar te kwylen, ſy volgde ſynen raad, en haalde haaren man over, om dit insgelyks te doen. Sy genas volmaakt wel, en onder de behandeling kreeg de man wederom eenen druipert door de uitwerking van den kwik, waar uit ten klaarſten bleek, dat de giſſing gegrond was. In de eerſte zeven jaaren voor dat ſy eenig ongemak had gehad, had ſy ook volmaakt gezonde kinderen ter waereld gebragt.

Pag. 16.

Pag. 18. Wanneer de vader en moeder venus-ziekte hebben, gebeurt het ſomtyds, dat de kinderen daar mede zoo zwaar beſmet worden, dat ſy in de baarmoeder ſterven, of vol zweeren ter waereld gebragt worden. In ſommige openbaard de ziekte zich eenigen tyd na de geboorte, in andere niet, voor dat de eerſte tanden te voorſchyn komen, of wanneer ſy geſpeent worden, en ſomtyds veel laater. Dikwils vertoont zich de ziekte onder eene andere gedaante, als klier-gezwellen, de engelſche ziekte, of ſcheurbuik. Men heeft gevraagt, of, iemand in

in de baarmoeder deeze ziekte gekreegen hebbende, dezelve kan verborgen blyven geduurende de jeugd, en zich vervolgens van zelve, met haare eigenaartige kentekenen, openbaaren; en of zoo een de ziekte zou konnen mededeelen aan een ander, zonder dezelve anders zederd de geboorte gekreegen te hebben. Sommige Schryvers hebben dit ſtaande gehouden, andere volſtrekt ontkent. Het is zeker, dat het zeer zeldzaam is, dat het vergift ſyne eigenſchappen behoud, wanneer het van den vader en de moeder op het kind overgaat, en dit gebeurt niet, dan wanneer de Moeder in haare zwangerheid, nieuwe, duidelyke, en zwaare toevallen der ziekte gehad heeft, als kwaadaartige *chancres*, puiſten, zweeren op de teeldeelen, beenagtige uitwaſſen, en ſoortgelyke. In andere gevallen komt het kind doorgaans ter waereld met de tekenen van eene goede gezondheid; en, zoo het beginſel der ziekte, welk het met zich ter waereld gebragt heeft, zich in het vervolg ontwikkelt en vertoont, geſchied dit niet, Pag. 20. dan door vreemde toevallen. Zoo deeze kinderen dit alles te boven komen, en oud worden, leert de ondervinding, dat ſy nooit de ziekte mede deelen aan perſoonen, waar mede ſy vleeſchelyke gemeenſchap hebben. Men neemt alleenlyk waar, dat hunne kinderen zwak en teder zyn, en ook wederom zulke voortbrengen.

De ziekte door beſmetting medegedeeld zynde, word de eerſte impreſſie op de teeldeelen byna altyd gevolgt door ontſteeking; ſomtyds plaatſt de ſtoffe zich aanſtonds op andere deelen, die verder af zyn, en men ziet dikwils, dat het vergift, *chancres* of eenen druipert ver-

wekt hebbende, zich plaatſt op de klieren van de lieſch, op de ballen, de amandelen, de huid, de ſpieren, of op eenig ingewand, en aldaar eene pynelyke ontſteeking, koorts, dikwils eene verettering, het vuur, of de kanker verwekt. In deeze gevallen moet de *lues* aangezien worden als eene heete ziekte, die ſomtyds in korten tyd den lyder in het graf ſleept. Somtyds word iemand beſmet, zonder dat hy eenig klaarblykelyk toeval krygt, in andere gevallen ver-
Pag. 22. wekt de ziekte eenige der eerſte toevallen, en blyft tien, twintig, ja dertig en meêr jaaren in het lighaam, zonder dat ſy de gezondheid op eenige wyze ſchynt nadeelig te zyn. De uitwerkingen van het vergift, als het zoo traag werkt, zyn zoo onderſcheiden, en ſtryden dikwils zoo ſterk tegen elkander, dat 'er byna geene ſleepende ziekte is, waar van de venus-ziekte de oorzaak niet nabootſt. Dikwils bedaard de ziekte van zelve, na eenige toevallen verwekt te hebben, blyft eenen geruimen tyd verborgen, veroorzaakt wederom andere toevallen, en houd zich dan eenigen tyd ſtil, zoo dat men deeze wederinſtortingen niet anders kan aanmerken, dan nieuwe aanvallen van dezelfde ziekte, welker oorzaak altyd in het lighaam blyft, tot dat dezelve volkomen overwonnen is. Weinige toevallen draagen een duidelyk kenteken der venus-ziekte, en niets is derhalven gemakkelyker, dan zich daar omtrent te bedriegen. Veeltyds vermengt zich het vergift met de ſcheurbuik, klier-gezwellen, en ſoortgelyke, zoo dat deeze veel hardnekkiger en moeyelyker, om te geneezen worden. In het alge-
Pag. 24. meen neemt men waar, dat de ziekte veel ſchielyker voortgaat, als ſy eerſt een *chancre*

heeft

heeft verwekt, dan wanneer ſy een gevolg is van eenen druipert, doch de eerſte luiſtert ook veel ſchielyker na geneesmiddelen, dan de laatſte. De kwik werkt daar in veel ſchielyker en gelukkiger, en ſomtyds is zelfs de eerſte gifte voldoende, om den voortgang der ziekte te ſtuiten, zoo dat de toevallen klaarblykelyk verminderen, en op eene ongemeen ſchielyke wyze verdwynen. Integendeel ſchynt de kwik niet zoo veel kragt te hebben op de ziekte, voortgeſprooten uit eenen druipert, de toevallen zyn veel hardnekkiger, en men heeft ſomtyds nog andere middelen noodig, om dezelven te ſtuiten. Ook ziet men, dat de kwaadaartigſte *chancres* in korten tyd luiſteren na den kwik, daar eene langduurige en zeer geregelde behandeling buitenſtaat is, om een klein zweertje, in de pisbuis na eenen druipert overgebleeven, te ſluiten. De kwik ontbindt gemakkelyk zeer groote en harde venus-builen, daar de *proſtata* of *epididymis*, verhard geworden zynde, hardnekkig aan hetzelfde middel tegenſtand bieden. De uitwaſſen, na de *chancres* aan het hoofd der roede, de huid, ſcheede, of rondom den aars komende, droogen op en vallen in korten tyd af door den kwik; daar men, na eene langduurige behandeling dikwils genoodzaakt is, brandmiddelen of het mes te gebruiken tegen de kleinſte uitwasjes, die op eenen druipert volgen. Dit zelfde heeft ook plaats omtrent andere ongemakken. Pag. 26.

Zederd dat de venus-ziekte uit America in Europa gebragt is, heeft dezelve veel van haare kragten verlooren, en dit heeft veele ſchryvers doen denken, dat dezelve op eene onmerkbaare wyze verminderen, en eindelyk volkomen Pag. 31.

men verdwynen zal; doch het ſchynt den ſchryver toe, dat de rede daar van moet gezogt worden in de middelen, die men thans gebruikt, dewyl het zeker is, dat men veel beeter geneeswyze daar tegen in 't werk ſteld, dan in den beginne. De ziekte is thans niet meêr van dien aart, dat ſy door haare zwaare en geweldige toevallen den lyder in levensgevaar brengt, gelyk ſy deed in den beginne, wanneer men haar eerſt waarnam; maar ſy verkort ſyne dagen door zulke toevallen, die veeltyds geene gemeenſchap ſchynen te hebben met de venusziekte; ſy is daarom veel ſchadelyker, en doet het menſchelyke geſlagt ontaarden.

Pag. 33.

De ziekte eindigd nooit gelukkig, ten zy het vergift volkomen uit het lighaam gebragt worde, door welken weg dit ook zy. De natuur en de konſt konnen dus dit te weeg brengen. In eenen druipert is het vergift bepaalt in de zaadwegen, alwaar aanſtonds eene rykelyke verettering verwekt word. Door dit middel vernietigt de natuur het vergift in deeze deelen, en men kan de ontlaſting aanmerken als eene ſoort van *criſis*, die de kwaade ſtoffe uit het lighaam brengt; ook leert de ondervinding, dat een druipert, die rykelyk loopt, en alle ſyne tydperken doorloopt, nooit van de *lues* gevolgt word, om dat het vergift belet is in het bloed te komen, en behoorlyk ontlaſt is. In de *chancres* is de natuur niet voldoende, om het vergift te vernietigen; in deeze ſoort van zweêren is de ontſteeking niet ſterk genoeg, om het vergift te bepaalen, en te beletten, dat hetzelve in het bloed kome, en de verettering, die daar op volgt, is niet voldoende en niet van dien aart, om de ſtoffe ten eenenmaale te ontlaſten. In dit geval

Pag. 35.

ſlaat

ſtaat de natuur egter dikwils eenen weg in, die in ſtaat is, om het vergift geheel en al te vernietigen; ſy verwekt namentlyk venus-builen, die veel en goede etter geeven, en het vergift, dat zich in dezelven geplaatſt heeft, word volkomen uit het lighaam gebragt. Doch, als de ſtoffe in het bloed gekomen is, en geheel of ten deelen beſmet heeft de vogten, dan zoude de natuur buiten ſtaat zyn, om dezelve onder te brengen, en de konſt moet dan de geneezing aanbrengen. Dit oogmerk kan ſy niet beryken, dan, door de natuur te volgen, namentlyk door te verwekken rykelyke ontlaſtingen, die de ſtoffe uit het lighaam brengen, en de beſmette vogten zuiveren.

Verſcheide middelen heeft men daar toe gebruikt van den tyd, op welken de ziekte zich 't eerſt in Europa vertoont heeft. Eindelyk heeft de ondervinding geleerd, dat de kwik een onfeilbaar middel is, doch omtrent de manier, op welke dezelve moet gebruikt worden, is men tot nog toe niet eens. In het algemeen kan men daar omtrent aanmerken, dat dezelve na de omſtandigheden onderſcheiden zyn moet. Pag. 37. Pag. 39.

Zeer omſtandig handelt de Schryver van den druipert in het tweede Hoofſtuk. In vrouwsperſoonen is de ontſteeking ſomtyds zoo ſterk, als in de mansperſoonen, en de ontlaſting van de pis veroorzaakt zwaare pynen, terwyl de geheele ſcheede zeer gezwollen is; doch dikwils openbaard zich de ziekte by haar, zonder eenige pyn, en zonder zwelling. Dit onderſcheid hangt niet alleen af van den graad der ſcherpte van de ſtoffe, maar ook van de zitplaats van het ongemak. Doorgaans word de ontſteeking van een n druipert gevolgt door eene verettering, Pag. 43. Pag. 45.

ring, die zich ſomtyds reeds den tweeden of derden dag na eenen vuilen byſlaap vertoont, doch zeldzaam vertoont zich deeze ſtoffe in het geheel niet. Deeze ſtoffe komt uit de klieren en de bewaarplaatſen van het zaad. Men moet
Pag. 47. niet gelooven, dat alle ſtoffe, welke ontlaſt word, alleenlyk etter zy, maar dezelve is grootendeels vermengt met het vogt, welk door de prikkeling uit de nabuurige deelen afgeſcheiden word. Zes onderſcheiden ſoorten van deeze
Pag. 50. ziekte telt de Schryver op, en geeft aan de hand het verſchil, dat tuſſchen dezelven plaats heeft. De langduurige druipers hebben door-
Pag. 58. gaans voor oorzaak eene eeltagtige verzweering binnen in de pisbuis, waar van men de plaats ontdekt, door in de pisbuis te brengen eene *bougie*, welke men daar in eenigen tyd laat, en waar aan men by het uithaalen ontdekt de plaats van de verzweering, door dien dezelve veel meêr met etter bedekt is, dan eenige andere. Somtyds word egter de ſtoffe verſchaft door eene pypzweer, die meeſtendeels doordringt tot eenig klieragtig lighaam, en voornamentlyk tot in de *proſtata*. In dit geval kent men den oorſprong van het kwaad, uit de grootte en hardigheid, welke deeze klier heeft gekreegen, en die men ontdekt, door eene *bougie* in de pisbuis te brengen, wordende dezelve aan den hals van de blaas tegengehouden: ook kan men de zwelling ontdekken, door den vinger in den aars te ſteeken. In vrouwsperſoonen word een druipert zeer gemakkelyk voor den witten vloed aangezien. De vrouwen, die met dit laatſte ongemak aangedaan zyn, hebben ſomtyds pyn in het looſen van het water, en eene zwelling in de geheele *vulva*. De ſtoffe, die ontlaſt word

word en fomtyds fcherp is, veroorzaakt kleine verzweeringen in dit deel; dezelve is dikwils geel ja groen, gelyk in een' verfchen druipert. Men ziet, daar uit, dat men veeltyds zonder de Pag. 60. openhartige bekentenis van de lydereffe, of van hem, die met haar heeft te doen gehad, den waaren aart van het ongemak niet kan ontdekken. De Hr. DARAN fchryft ten onregte den witten vloed byna altyd aan deeze oorzaak Pag. 64. toe, om dat dezelve byna in alle groote fteden, en meêr in Parys, dan in eenige andere, waargenomen word, daar die in de Provincien zeldzaam is, en op het land byna nooit word waargenomen; 't geen volgens fyn begrip daar-van daan komt, om dat de hoofdftad het middenpunt van het wellustig leeven is, en van de toevallen, die daar op volgen. Doch de Hr. DARAN fchynt niet te weeten, dat 'er eene andere oorzaak is, welke den witten vloed veel gemeener maakt te Parys, dan op het land, namentlyk het niet zoogen, wanneer het zog, dat ook veelerley andere ongemakken veroorzaakt, de vaten van de baarmoeder opvult, en door dezelven eene ontlafting verwekt, die fomtyds het geheele leeven lang duurt, ja zelfs voor de gezondheid noodzakelyk word. Een druipert, Pag. 69. waar by de ontfteeking in den beginne vry zwaar is, en die rykelyk loopt, is veel gemakkelyker en fchielyker te geneezen; dan die, waar by de ontfteeking minder zwaar is, en die weinig loopt; en om deeze rede is de ziekte by vrouwsperfoonen, alle omftandigheden gelyk gefteld zynde, veel moeyelyker te geneezen, dan by mansperfoonen. Een druipert zonder Pag. 71. ontlafting, die zich bepaalt aan eene ligte ontfteeking der zaadblaasjes, is niet gevaarlyk, ten

op-

opzigten van het plaatselyk ongemak; eene geregelde dieet, en eenige verkoelende dranken brengen in weinig dagen de ontbinding te weeg; doch deeze soort geeft zeer ligt de *lues*, om dat de stoffe door de verettering niet ontlast is. De tweede soort van deezen droogen druipert, namentlyk die, welke door eene zeer zwaare ontsteeking verzeld word, is niet alleen gevaarlyk, ten opzigte van de *lues*, maar ook ten opzigte van het plaatselyk ongemak, dewyl dezelve dikwils verzeld word met eene droppel-pis, en de prikkeling somtyds zoo groot is, dat alle de deelen van de roede als verstikt zyn, en tot het vuur drygen over te gaan. Als een druipert opgestopt word, veroorzaakt dezelve niet altyd de *lues*; zoo de ontlasting, slegts voor eenigen tyd belet zynde, vervolgens wederkomt, en blyft duuren, tot dat de vogten ten eenenmaale gezuivert zyn, heeft de ziekte gemeenlyk geene kwaade gevolgen. Indien de stoffe, die ontlast moest worden, zich plaatst op een ander deel, min of meer ver afgelegen, en dat dezelve aldaar schielyk en wel kan ontlast worden, word de lyder nog bewaart voor de *lues*; doch, zoo de ontlasting belet zynde zich van zelve niet wederom openbaard, komt het vergift vroeg of laat in het bloed, en veroorzaakt eene algemeene besmetting der vogten.

Pag. 79. Over de geneezing van den druipert handelt de Hr. FABRE in het derde hoofdstuk. De ontsteeking moet door aderlatingen, de onthouding van scherpe spysen, verzagtende en verkoelende dranken, clysteeren van lauw water, en halve baden, en, zoo de pyn zwaar is, door verdoovende middelen, tegengegaan worden.

Door

Door deeze middelen word ook de verettering bevorderd, waar op men vervolgens wel te letten heeft. Even zoo zeer, als men zorge moet dragen, dat deeze ontlasting niet gestuit worde, moet men ook daarop letten, dat de verzweerende deelen niet hard en vereelt worden, 't geen men veroorzaakt, door te vroeg scherpe en prikkelende middelen te gebruiken. Eindelyk blyft 'er nog eene zeer geringe ontlasting over van eene stoffe, byna gelyk aan die, welke de klieren natuurlykerwyze afscheiden. In dit derde tydperk moet men acht geeven op de verslapping en onwerkzaamheid der deelen, die veretteren. De buikzuiverende middelen maaken eene goede afleiding, en daarna zyn de versterkende noodig. De baden brengen in den beginne zeer veel voordeel aan, en de Hr. FABRE schryft dezelven altyd voor als de lyders gelegenheid hebben, om dezelven te gebruiken, schoon de toevallen van de ontsteeking niet zeer geweldig zyn. In sommige gevallen egter zyn dezelven zonder werking, ja schynen veel eer het kwaad te verergeren, wanneer namentlyk de ontsteeking zoo zwaar is, dat 'er eene verzweering gemaakt word in het celagtig weefsel digt by de pisbuis, of in de *prostata*; de verslapping, door het bad verwekt, vermeerderd dan de zwelling, maakt daar door de ontlasting van de pis veel moeyelyker en pynelyker.

Pag. 82.

Pag. 89.

Als men niet kent den weg, welken de natuur inslaat om deeze ziekte tot geneezing te brengen, gaat men denzelven veeltyds te keer, terwyl men meent, de behulpzaame hand te bieden. Als men raadpleegt alle schryvers, die over den druipert gehandelt hebben, indien men overweegt de voorgestelde geneeswyzen,

Pag. 91.

dan

dan zal men 'er weinige vinden, wier oogmerk niet is, het vergift, welk de ziekte veroorzaakt heeft, te verbeteren en te vernietigen. Met dit inzicht laaten sommige inwendig gebruiken verscheide bereidingen van den kwik; andere raadden aan wryvingen met het *ung. neapolitannm.* Andere purgeeren de lyders, in den beginne, telkens, maar alle de handelwyzen, verre van voort te brengen de uitwerkingen, die men verwagt, worden doorgaans door kwaade toevallen gevolgd. Aan de geneeswyze van den Hr. GOULARD moet, volgens de gedagten van den Hr. FABRE, toegeschreeven worden, dat hy zoo dikwils eene zwelling der ballen, of 't geen men noemt *chaude-pisse tombée dans les bourses*,
Pag. 93. waargenomen heeft. De buikzuiverende middelen, en de wryvingen met kwikmiddelen, vermeerderen byna altyd, door de buitengewoone beweeging in het lighaam en de prikkeling der deelen, de ontsteeking, of maaken, dat de stoffe zich op een' der ballen plaatst, terwyl
Pag. 95. de ontlasting geheel en al ophoud. In het algemeen moet men een' druipert niet eerder stuitten, dan na dat de toevallen, die blyken van de ontsteeking waren, of derzelver wederkeering zouden konnen doen vreezen, ten eenenmaale verdweenen zyn, en na dat de stoffe, die zonder ophouden vry lang ontlast word, aanmerkelyk verminderd is, eene goede witte kleur gekreegen heeft, en meêr gebonden is, 't geen zelden, dan na verloop van eene of anderhalve maand gebeurt. Men geeft dan den lyder, herhaalde reisen, vry sterke buikzuiverende middelen, welke eene afleiding maaken. De lyder drie of vier maalen gepurgeerd zynde, eindigt men de geneezing met versterkende middelen.

De

De famentrekkende infpuitingen konnen niet genoeg mispreefen worden, want dezeiven misfen byna nooit van de *lues* te veroorzaaken.

Wanneer men van de befchreeve geneeswyze Pag. 97. afwykt, openbaaren zich verfcheide toevallen, waar over de Schryver afzonderlyk fpreekt. De voornaamfte van deeze zyn, de ontfteeking der ballen, de aanhoudende ontlafting, en de droppel-pis, waar over hy in het volgende hoofdftuk handeld.

De druipert door de eene of andere oorzaak Pag. 98. opgeftopt zynde, plaatft de ziekte zich dikwils op een' of op beide ballen. Zeldzaam openbaard zich dit toeval in den beginne van eenen druipert. De lyder merkt eene zwaarte en hitte in de ballen, waar op zwelling en pyn tot in de lendenen volgen; de zaadftreng zwelt, en vervolgens vermeerderen de ballen ook in grootte, zoo dat fy fomtyds drie of vier maalen grooter worden, dan in den natuurlyken ftaat. De oorzaaken hier van werken op de ballen, of op de zitplaats van den druipert; de eerfte zyn fterke beweegingen, het ryden te paerd, en uiterlyk geweld, de ballen aangedaan; tot de andere behoort al 't geen deeze deelen kan prikkelen, als heete dranken, aangezette fpyfen, en voornamentlyk buikzuiverende, gelyk ook famentrekkende, middelen, als fy inwendig gebruikt, of ook ingefpooten worden, en eindelyk de kaarsjes; wanneer deeze middelen gebruikt zyn te vroeg, als de deelen nog al te zeer tot ontfteeking geneigt zyn. Indien de Pag. 100. zwelling òntbonden word, blyft 'er doorgaans over eene hardigheid aan den opperbal; fomtyds gaat dezelve over in eene verzweering,

welke eene zeer taaye ſtof bevat, of in eene verharding, die ſomtyds in een kanker veranderd, 't geen men uit de zwaare en ſchietende pyn weet. Eindelyk is het vuur ook een gevolg van de ontſteeking der ballen; en ſomtyds
Pag. 103. word de ſtoffe opgenomen, en naar eene andere plaats gebragt. De verettering laat ſomtyds lelyke pypzweeren na; het vuur brengt het leven van den lyder in gevaar, en, als de ſtoffe opgenomen word, heeft men voor de *lues* te vreezen. De middelen, die in andere ontſteekingen te pas komen, worden ook hier vereiſcht, doch vette en olyagtige moeten vermyd worden, om dat ſy de ontſteeking vermeerderen, en de verettering bevorderen: een pap uit gelyke deelen kruim van brood, en meel van lynzaad, in een afkookſel van den heemſtwortel, en met een opſchort-band tegen de ballen aangelegd, beantwoord beeter aan het oogmerk. Sterke buikzuiverende, en uitwendige prikkelende, middelen hebben niet zelden eene verhar-
Pag. 105 ding veroorzaakt. De genoemde pap is ook zeer goed, wanneer de zwelling tot verettering is overgegaan. De opening moet dan niet te
Pag. 107. groot, doch ook niet te klein zyn. De verzweering word den eerſten dag verbonden met droog plukſel, en den volgenden dag met een ettermakend middel, ſamengeſteld uit *Balſ. Arcei*, *Baſil.*, *ol. Hyper* en *Balſ. Fioraventi*, tot dat de zwelling grootendeels verminderd is, wanneer men vervolgens altyd droog verbind. Veeltyds blyven 'er pypzweeren over, die vereelt zyn, de kwyling komt dan te pas, en de weekmaakende pappen, op het deel gelegd, zyn veeltyds inſtaat, om de vereeltheden wech te neemen, en de zwelling te doen verdwynen, zoo dat de pyp-

pypzweeren van zelve geneezen. Doch zoo de Pag. 82.
hardigheden dus niet wech te neemen zyn, moet men het mes gebruiken, of brandmiddelen te hulp neemen. De vernauwing van den ring der buikſpieren is dikwils de oorzaak, dat het vuur in deeze deelen komt. Door aderlatingen, pappen en halve baden, kan men dezelve Pag. 109.
voorkomen of wechneemen; doch, deeze middelen niets helpende, moet men dezelfde operatie doen, als in eene geklemde lieſch-breuk. Het vuur dus niet belet, of reeds te ver gevorderd zynde, dan maakt men diepe inſnydingen in de deelen, of neemt den bal wech. De verharde zwelling der ballen kan onderſcheide kenteken hebben; die, welke men *ſpermatocele* noemt, word ſomtyds ontbonden, als men daartoe behoorlyke middelen gebruikt, en den lyder laat kwylen, dikwils behoud men dus den bal, die in eenen ſlegten ſtaat ſcheen te zyn. Het wechneemen van den bal heeft alleenlyk Pag. 113.
dan plaats, wanneer dezelve in een kanker ſchynt overtegaan.

Verſcheide oorzaaken konnen maaken, dat Pag. 123.
een druipert hardnekkig word; in vrouwsperſoonen neemt dezelve dikwils toe, wanneer de ſtonden zich openbaaren, ook kan eene opſtopping derzelven daar van de oorzaak zyn. Om zulks voortekomen, doet men de lydereſſen eens of twee maalen laaten, eenigen tyd, voor dat zich de ſtonden moeten openbaaren, en laat haar verkoelende dranken en baden gebruiken. In vrouwen, die den witten vloed hebben, is Pag. 125.
een druipert altyd veel hardnekkiger, ook kent men denzelven niet dan zeer moeyelyk. De kwyling is het eenigſte middel, waar op men zich in dit geval verlaaten kan.

Pag. 127. In het vierde hoofdſtuk word geſprooken van
de droppel-pis, welke door eenen langduurigen
druipert veeltyds veroorzaakt word. De oor-
zaaken daar van zyn al 't geen de pisbuis of den
Pag. 130. hals van de blaas kan vernauwen. De ſponsag-
tige uitwaſſen, die van de meeſte voor de oor-
zaak gehouden zyn, worden door den Schryver
zeer bepaalt, en hy beroept zich voornament-
lyk op den Hr. PETIT, die dezelven in lyken
Pag. 134 nooit gevonden heeft. De Hr. DARAN word
derhalven door hem nadrukkelyk wederlegd.
De zwelling van het ſponsagtig lighaam, wan-
neer door eene verzweering het inwendige vlies
van de pisbuis verteert is, houd hy nog niet
voor beweezen. De gemeenſte oorzaak is, vol-
gens ſyne gedagten, eene zwelling of verharding
Pag. 136. van de *proſtata*. Hy ſtemt egter met den Hr.
SHARP toe, dat eene vernauwing van een ge-
deelte van de pisbuis, vooral op eene plaats,
alwaar eene wonde of verzweering geweeſt is,
Pag. 139. eene moeyelyke pislooſing verwekken kan. De
toevallen, welke voor dit ongemak gaan, en
hetzelve verzellen, worden nauwkeurig opge-
geeven, en, door dezelven te verklaaren, be-
veſtigt hy, dat de bovengenoemde oorzaaken
de gemeenſte zyn. Somtyds houd de druipert
intuſſchen aan, 't geen een teken is van eene
verzweering in de pisbuis. Veele jaaren verloo-
pen 'er, in andere gevallen, eer dit toeval ont-
dekt word, en hetzelve heeft zulke traage voort-
gangen, dat ſlegts na veele jaaren eene pis-op-
Pag. 154 ſtopping daar door ontſtaa. Dat DARAN de
uitvinder der zoogenaamde kaarsjes (*bougies*)
zyn zoude, word ontkent, en getoont, dat der-
Pag. 164. zelver gebruik zeer oud is. De Schryver be-
diend zich van die, welke reeds door RIVERIUS
be-

beſchreeven zyn. Hy verklaart de werking der kaarsjes door de prikkeling, welke eenen ſterkeren aandrang der vogten, eene ontſteeking, en daar op volgende verettering, verwekt. Sy werken dus met minder kragt, wanneer de verſtoppende oorzaaken niet in de pisbuis zelve, maar in afgelegen plaatſen, zich ophouden. De zwelling der *proſtata* kan egter ook op deeze wyze wechgenomen worden. In eenige gevallen is de drukking der kaarsjes alleen toereikende. Sy doen het meeſte nut in pyp-zweeren, en daar door heeft de Hr. Daran verkreegen eenen zoo grooten roem, die egter gezegd word toe te komen aan den Hr. Petit, welke derzelver uitwerkingen eerder kende. Geen het minſte voordeel word door de kaarsjes aangebragt, indien de venus-ziekte zelve niet eerſt geneezen zy. Men moet met zagte en kleine een begin maaken, en zulke, die eene verettering verwekken, niet te lang laaten ſteeken. In eene volkome pis-opſtopping, zoo het niet mogelyk is, een kaarsje of een ſonde in de blaas te brengen, moet men de doorbooring daar van niet te lang uitſtellen.

Pag 166.

Pag. 169.

Pag. 177.

Pag. 180.

't Geen in het eene menſch eenen druipert verwekt, doed in andere *chancres* en *bubones* te voorſchyn komen; de *chancres* vertoonen zich doorgaans eerſt, en de *bubones* komen kort daarna; ſomtyds verzellen de laatſte de eerſte niet, en in eenige gevallen neemt men de laatſte waar, zonder dat de *chancres* zyn vooraf gegaan. Over dezelven ſpreekt de Hr. Fabre in het vyfde hoofdſtuk. Dezelven zyn in mansperſoonen veel kwaadaartiger, dan in vrouwsperſoonen. De ſtoffe, waar door ſy verwekt worden, is

Pag. 187.

Pag. 190.

ſomtyds zoo kwaadaartig en doordringende, dat ſy rondom niet alleen een verſtorve plek maakt, maar de verſterving tot binnen in de pisbuis doed voortgaan, zoo dat men de geheele roede door de verrotting verteert gezien heeft. De
Pag. 193. *lues* volgt veel meêr op de *chancres*, dan op eenen druipert. Somtyds komt de natuur dit voor, door vroegtyds een *bubo* te verwekken, en dezelve wel te doen veretteren. In dit laatſte geval kan men de geneezing door den kwik volbrengen, zonder dat dezelve eene
Pag. 169. kwyling verwekt, of den lyder belet uit te gaan en ſyn beroep waar te neemen. Doorgaans gebruikt de Schryver wryvingen, na eenige algemeene middelen, als aderlatingen, buikzuiverende middelen, baden, verkoelende dranken, en laat tuſſchen beide wederom telkens den buik zuiveren, terwyl de wryving op den derden dag herhaald word. Inwendig konnen egter ook
Pag. 202. eenige kwikmiddelen gebruikt worden. Somtyds gebeurt het egter, dat, ſchoon de *bubo* wel verettere, egter de lyder de *lues* kryge. De *chancres*, alleen zynde, moeten even eens behandelt worden, als de *lues*, al zyn ſy nog zoo goedaartig. In kwaadaartige is het ſcha-
Pag. 205. delyk, prikkelende middelen te gebruiken, maar men moet zich integendeel van weekmaakende bedienen: ook moet men in deeze niet te ſchielyk zyn met de wryvingen, maar wagten tot dat men eene goede verettering gekreegen hebbe, en de zweer zich beginne te ſluiten. Als de *chancre* door het vuur verzeld word, moet men den lyder doen kwylen, en zich verder bedienen van de middelen, welke tegen het vuur te pas komen. In zulke, die kankeragtig ſchynen te zyn, doen weekmaakende, verkoelende, mid-

middelen, en aderlatingen veeltyds groot nut. In eene *phimosis* is het niet altyd noodig, de Pag. 210. voorhuid door te ſnyden, en zulks komt alleenlyk dan te pas, wanneer het hoofd der roede zoo gezwollen, en de voorhuid zoo geſpannen is, dat men voor het vuur te vreezen hebbe. In eene *Paraphimosis* is de operatie veel meêr Pag. 213. noodzakelyk. In een *bubo* is het raadzaam, de verettering te bevorderen; men laat daar toe de zwelling eenigen tyd aan zich zelven over, Pag. 215. en gebruikt vervolgens weekmaakende middelen. Zeer vroeg dezelve te openen word afgekeurt, zelfs raad de Schryver, met de etter- Pag. 219. maakende middelen aan te houden, tot dat de etter zich zelve eene ontlaſting verſchaffe door eene opening in de huid te maaken. Aanſtonds Pag. 220. verdwynt dan de pyn, doch dikwils openbaard ſy zich na eenige dagen op nieuw, wanneer wederom eenige etter verzameld is. Intuſſchen moet men met de weekmaakende en ettervewekkende middelen voortgaan, tot dat alle hardigheden verdweenen zyn, wanneer de geneezing door het *Empl. Nürenberg.* volbragt word. In ſommige gevallen word onder de huid zeer veel etter vergaderd, welke zich uitſtrekt onder dezelve tot aan den ring der buikſpieren, en tot aan het bovenſte van de dey. In dee- Pag. 225. ze omſtandigheid moet men aanſtonds eene opening maaken. Als na de opening van een *bubo* de randen van de verzweering omkrullen en hard worden, of het ongemak veranderd in eene pypzweer, verzeld met vereeltheden, is het volſtrekt noodig, den lyder te doen kwylen.

Het onderwerp van het zesde hoofdſtuk, is Pag. 232. de *lues venerea.* De beſchryving daar van is zeer

omstandig. De Hr. FABRE loopt alle de toevallen door, zoo als sy zich vertoonen aan de onderscheide deelen van het lighaam, aan de teeldeelen, huid, mond, neus, gewrigten,
Pag. 237. beenderen, klieren, oogen, ooren. In het opnoemen der toevallen volgt hy den Hr. ASTRUC, by wiens beschryving hy verzekerd, niets te konnen voegen; en gaat in het volgende hoofdstuk over tot de kentekenen der ziekte. Deeze zyn veeltyds zeer twyfelagtig, en ook aan andere ongemakken eigen, zoo dat men hier omtrent met de grootste omzigtigheid behoord te werk te gaan. De Hr. FABRE geeft in dit en in de twee volgende hoofdstukken aan de hand eenige
Pag. 273. regelen, waar na men zich in twyfelagtige gevallen te gedraagen hebbe. 1. In twyfelagtige gevallen zyn somtyds omstandigheden, welke eenig licht konnen geeven in het oordeel, welk men over de natuur van het kwaad vellen moet. Indien, by voorbeeld, na het een of ander der eerste toevallen, waar van boven gesprooken is, de toevallen eener ziekte, schoon geene overeenkomst met de *lues* schynende te hebben, van dien tyd altoos geregeld gevolgd zyn, dan
Pag. 285. heeft men rede te denken op venus-ziekte. 2. De *lues*, welke de kinderen met zich ter waereld brengen, openbaard zich somtyds zoo duidelyk, dat 'er niemand is, welke haar niet kend, vooral indien sy zich aanstonds vertoont: doch in andere gelegenheden ontdekt men haar niet, dan na verloop van veele jaaren, en sy verbergt zich dan onder vreemde gedaantens, of onder zulke, welke aan den aart der ziekte doen twyfelen. In soortgelyke gevallen, kan men geen zeker oordeel vellen over de natuur van het ongemak, dan, wanneer men onderzoekt, of

de

de vader of moeder venus-ziekte gehad hebbe, en op welke wyze ſy behandelt zyn. 3. De venus-ziekte, op eenen druipert volgende, heeft nooit zulke kenbaare tekenen, dan die, welke het gevolg is van *chancres*, en men moet derhalven hier in zeer oplettend zyn. De Schryver beveſtigt dit met eene waarneeming van den Hr. PETIT, betreffende eenen man van veertig jaaren, wiens teeldeelen zoo zeer verkleint waren, dat ſy byna niet meêr konden gekend worden, terwyl de blaas ook zoo ingekrompen was, dat hy telkens en weinig pis te gelyk ontlaſten moeſt. Vier en twintig jaaren oud zynde, had hy eenen druipert gehad, die ongemakkelyk te geneezen was geweeſt. Voor het overige was hy gezond. Eene kwyling was, volgens het oordeel van den Hr. PETIT, het eenigſte middel, waar van men iets goeds te wagten had. In een anderen lyder heeft hy het oog van de eene zyde zien uitdroogen, en de opening der oogleden zoo klein worden, dat men den oogbol ter nauwernood zien kon. Andere deelen zyn by andere veel verkleint, en in eene Dame zyn de uitwendige teeldeelen langzamerhand zoo klein geworden, dat men nauwelyks eene ſonde in dezelven brengen kon. Deeze ongemakken worden niet door pyn verzeld. Dat de geneezing op de manier, van den Hr. PETIT voorgeſteld, kan volbragt worden, bewyſt de Hr. FABRE met het geval van een' jongeling, wiens eene bal zeer klein was geworden na eenen druipert, die op de ballen gevallen was, doch na de gewoone behandeling wederom de gewoone grootte gekregen heeft. 4. Eene andere omſtandigheid, die het kennen

Pag. 293.

Pag. 298.

Pag. 305.

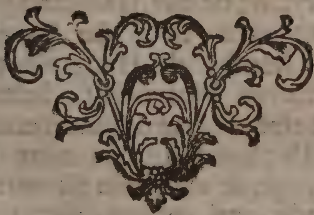
van de *lues* zeer moeyelyk maakt, is het gebruik der middelen, welke alleenlyk verzagtende zyn. Wanneer een zieke *chancres* heeft, en geene middelen gebruikt, dan maakt het vergift de gewoone voortgangen, en de *lues* vertoont zich binnen korten tyd met de kenbaarſte tekenen, maar als hy ſynen toevlugt neemt tot zulke, die meenen, dat ſy eene volkome geneezing aanbrengen, indien ſy de *chancres* of den druipert ſchielyk doen verdwynen, doen de middelen, welke hy gebruikt, en die het ongemak verzagten, alle de toevallen verdwynen, door de werkzaamheid van het vergift te verzwakken, en ſomtyds door de natuur te veranderen, zoo dat hy zeer gezond ſchyne te zyn. Doch eenigen tyd daarna openbaaren zich andere toevallen, welke doorgaans niets met de voorgaande gemeen hebben, en zelfs van eenen anderen aart, als
Pag. 314. de *lues*, ſchynen te zyn. 5. Het is niet altyd de tegenwoordigheid van een zwaar toeval, welk de *lues* moet doen kennen, en den lyder noodzaaken, om te kwylen. Indien, by voorbeeld, iemand eenen druipert heeft, die in veele jaaren niet gehoorzaamd aan de middelen, welke 't beſt geſchikt ſchynen te zyn, moet men niet alleen oordeelen, dat het vergift, welk het bloed beſmet heeft, deezen druipert onderhoud, en alle middelen, die gebruikt worden, vrugteloos maakt, maar men moet den lyder ook aanzetten, om de kwyling te ondergaan, om dat de ondervinding leert, dat deeze toevallen, ſchoon gering ſchynende te zyn, vroeg of laat gelegenheid geeven tot andere toevallen, die veel zwaarer zyn, als aan eene droppelpis, verzweeringen, pypzweeren in den bilnaad, en eene

eene algemeene *lues*, waar uit allerley droevige ziekten konnen voortſpruiten. 6. De moeyelykheid, om de venus-ziekte te onderſcheiden, beſtaat niet altyd in de duiſterheid der twyfelagtige toevallen. Men zoude, in zekere gevallen, onaangezien deeze duiſterheid, de ziekte konnen kennen, zoo een man of vrouw openhartig wilde bekennen de venus-zieke toevallen, welke ſy voorheen gehad hadden, doch dikwils belet, in ſoortgelyke omſtandigheid, de bevreesdheid van den eenen of van de andere, of eenige byzondere rede, zulks toe te ſtemmen of bekend te maaken. Een Heelmeeſter, die de praktyk wel verſtaat, word daar door egter niet bedroogen. 7. Dikwils neemt men waar, dat, wanneer eenig deel zederd eenen geruimen tyd een ongemak heeft, het veneriſche vergift, naderhand in het lighaam gekomen, op hetzelve veel eer ſyne kragten oefene, dan op een ander. Dus is het 'er ver van daan, dat men zou konnen beſluiten, dat eene lyder geen venus-ziekte heeft, zoo zekere toevallen reeds tegenwoordig zyn geweeſt, voor dat de lyder met een verdagt vrouwsperſoon eenige vleeſchelyke gemeenſchap heeft gehad; in tegendeel kan zoo eene omſtandigheid dienen, om de tegenwoordigheid der ziekte te beveſtigen. 8. Nooit is deeze ziekte meêr twyfelagtig, dan wanneer zich geen der toevallen, die zich doorgaans 't eerſt openbaaren, vertoont hebben. Om haar in zoo eene omſtandigheid te kennen, moeten 'er meêr omſtandigheden bykomen, die het gebrek der eerſte eenigzins vergoeden. 9. De moeyelykheid, om de venus-ziekte te onderſcheiden, word nog grooter, wan-

Pag. 320.
Pag. 328.
Pag. 332.
Pag. 348.

wanneer deeze ziekte verzeld word met eenig ander ongemak, vooral indien de toevallen daar van meêr kenbaar zyn, dan die, welke tot de
Pag. 352. venus-ziekte behooren. 10. Somtyds kan de geſteldheid van een kind beveſtigen, dat de vader of moeder venus-ziekte heeft, 't geen men ſlegts vermoedde voor deszelfs geboorte; en, ſchoon van verſcheide kinderen, die uit een huwelyk gebooren worden, ſlegts eenige de uitwerkingen van het veneriſche vergift draagen, kan men egter hetzelfde beſluit opmaaken, om dat de ondervinding leert, dat, ſchoon de vader en moeder de venus-ziekte hebben, ſy egter dan gezonde, dan zieke kinderen, konnen
Pag. 358. ter waereld brengen. 11. Alhoewel de toevallen der venus-ziekte ſchynen gering en zelfs twyfelagtig te zyn, zyn 'er egter gevallen, waar in men niet moet twyfelen, om den lyder te laaten kwylen, en dit heeft vooral plaats, als ſy na korten tyd zullen trouwen. Somtyds hebben zelfs menſchen, die vreesden, eenig ongemak onder de leden te hebben, verzogt de kwyling te ondergaan, hoewel ſy nooit eenig toeval der venus-ziekte gehad hadden, en tot dien tyd volmaakt gezond geweeſt waren. De Hr. Fabre heeft een man van aanzien gekend, die, voor dat hy trouwde, by den Hr. Petit de kuur wilde ondergaan, om dat hy in ſyne jeugd met veele verdagte vrouwsperſoonen gemeenſchap had gehad, 't geen hem, hoewel nooit eenig ongemak gehad hebbende, deed vreezen, dat de gezondheid van ſyne aanſtaan-
Pag. 387. de vrouw daar door mogt lyden. 12. Dikwils kan men verlegen zyn om te bepaalen, of eene man of vrouw, die ſamen leeven, venus-ziekte

te hebben, wanneer een van beide ſchynt gezond te zyn, want het zoude ſchynen, dat zoo wel de een als de andere van hetzelfde ongemak moeſten aangedaan ſchynen te zyn, om dat ſy dagelyks gelegenheid hebben, dezelve aan elkander mede te deelen, de ondervinding egter leert het tegendeel, en de Hr. PETIT heeft zulks ook waargenomen. 13. Men kan ook uit de belette ſpraak, de derdendaagſche koorts, en ſoortgelyke toevallen beſluiten, dat iemand venus-ziekte heeft, wanneer 'er anders redenen zyn, die de tegenwoordigheid van het vergift konnen vermoeden, indien deeze toevallen niet luiſteren na de middelen, welke de bekwaamſte ſchynen, om dezelven te geneezen. Deezen regel beveſtigt de Schryver met eene waarneeming van den Hr. PETIT, uit wiens conſultatien hy alle de voorgaande ook telkens met aanmerkelyke gevallen opheldert. Pag. 391.

XIII.

Heelkundige Waarneemingen, beſchreeven door ANTONIUS BENEVOLI, Leeraar der Heelkunde, en Hoogleeraar in dezelve Weetenſchap in het Hospitaal te Florence, en CAJETANUS TACCONI, Leeraar in de Geneeskunde en Wysbegeerte, openbaar Voorleezer op de Univerſiteit te Bologne, Lid van het Genootſchap aldaar, en eerſte Hoogleeraar der Heelkunde in het voornaamſte Hospitaal dier Stad, vertaald en met aanmerkingen vermeerderd, door JAN BERNARD SANDIFORT, Medicinæ Doctor. In 's Gravenhage, by de Weduwe Otto van Thol en Zoon 1770. 278 bladz. 1. plaat.

De aanpryzing deezer Heelkundige Waarneemingen door twee der grootſte Mannen in onze konſt, de Hooggeleerde Heeren VAN SWIETEN en MORGAGNI, hebben mynen Broeder aangeſpoort, om dezelven onzen Geneesheeren en Heelmeeſteren in onze taal aan te bieden, en, gelyk elk, zoo ik vertrouw, dezelve leezende, zal denken, niet ten onregte. Het getal van die, welke door den Hr. BENEVOLI zyn aangetekend, bedraagd zeven- en dertig, en agter deeze is 'er eene gevoegd, door den Hr. COCCHI beſchreeven, doch waar in de Hr. BENEVOLI ook deel gehad heeft, terwyl die

die van den Hr. TACCONI over twee onderſcheide onderwerpen handelen. Op zeer veele plaatsen heeft de Vertaaler eenige aanmerkingen gevoegd, die ik vertrouwen kan, met genoegen geleezen te zullen worden.

Van alle de Waarneemingen, door deeze twee geagte Schryvers in dit nuttig werkje opgegeeven, omſtandig te ſpreeken, laat thans ons beſtek niet toe; ſy, die zich in hunne konſt zoeken bekwaamer te maaken, moeten van ons tot het boek zelve geweezen worden, en wy vergenoegen ons, met dezelven ſlegts kortelyk aan te ſtippen.

In een meisje van agttien jaaren, welk de ſtonden nog niet gehad had, en met veele toevallen geplaagd was, was de binnenſte mond der baarmoeder door een vlies geſlooten; ſy had, in het Hospitaal gebragt zynde, eene pis-opſtopping, en by het gebruiken van de *catheter* wierd het vlies, wanneer men meende, in de blaas te zyn, doorſtooken, zoo dat zich 16 oncen van eene bruine ſtoffe ontlaſten; geduurende eene maand hield de ontlaſting aan, ſy genas wel, doch kreeg egter de ſtonden niet, waarom de Schryver meent, dat door de langduurige ophouding derzelven in de baarmoeder, eenige aanmerkelyke plaatſen ontveld zyn, en dat by het heelen van dezelven te gelyk de vaten, welke van de natuur beſtemd zyn, om zich elke maand te openen, geſlooten zyn, blykende daar uit teffens, dat de ſtonden niet, gelyk veele willen, uit de vaten van de ſcheede komen. — Pag. 2.
In eene getrouwde vrouw was de ſcheede zoo ſamengetrokken, en teffens verhard, dat men nauwelyks eene pen in dezelve brengen kon. Na eene verzagtende ſtooving op den buik gelegd, Pag. 10.

legd, en soortgelyke afkooksels in de scheede gespooten te hebben, verwyderde hy dezelve, eerst met den gentiaan-wortel, daarna met het binnenste van het Turksche koorn, en einde-
Pag. 14. lyk met bereide spons. — Eene vroedvrouw bragt by eene vrouw, die eene uitzakking van de baarmoeder had, met zoo veel geweld eenen ring in de scheede, dat daar op zwaare pyn, ontsteking, en het vuur volgde, zoo dat na veele toevallen de geheele baarmoeder, waar aan de
Pag. 16. banden konden gezien worden, uitviel. — Door eene insnyding zyn eenige steenen uit eene uitgezakte baarmoeder gehaald. Sy waren
Pag. 20. uit de blaas gekomen. — Eene vrouw, by welke de scheede zeer vernauwt was, kon daar door niet verlossen; door den vinger, het *speculum uteri*, en eene insnyding bragt men het zoo ver, dat sy haar kind ter waereld bragt, na den vyfden dag kreeg sy veele toevallen, die door bekwaame middelen verdweenen. De vernauwing was na eene wonde in haare kindsche jaaren
Pag. 25. ontstaan. — Het geval van een meisje, by het welk BENEVOLI een gezwel uit de scheede, voor eene uitzakking der baarmoeder gehouden, had wechgenomen, geeft hem gelegenheid aan te merken, dat zoo iets ook zal gebeurt zyn in die gevallen, waar in men zegt, de vrouwen nog bezwangert te zyn, na dat de baarmoeder was
Pag. 30. wechgenomen. — In het lyk van eene vrouw, die in de zesde maand haarer zwangerheid eene sterke vloeijing had gekreegen, en vervolgens verscheide beenderen van eene verrotte vrugt was kwyt geraakt, vondt men, dat de vrugt in den regter trompet, die zeer ontaart was, ontvangen was; de opening, waar door de beenderen waren gekomen, vondt men in de scheede digt by

den mond der baarmoeder. —— Een jongetje Pag. 35.
van zes jaaren loosde veele wormen met de pis,
toen hy naderhand aan eene andere ziekte geſtorven was, ontdekte men eene opening in den
hals van de blaas, overeenſtemmende met eene
andere in den endeldarm. —— In het lyk van Pag. 39.
eene vrouw, met de waterzugt geplaagd, vondt
men een zeer groot zak-gezwel, met eene donker bruine ſtoffe gevult, zynde het ontaart
eijerneſt. —— Een gedeelte van den darm, welk Pag. 42.
door eene wonde in den buik gedrongen en zeer
opgezet was, is zonder eenig nadeel opengeſneeden. —— In eene ſlagaderbreuk boven de Pag. 45.
knie was de pols-ſlag in geenen deele te bemerken. —— By eene zangeres zyn de amandelen in
de keel, die tot de grootte van een duiven-ey
opgezwollen en zeer hard waren, gelukkig uitgeſneeden. —— Dat het beeter is, in eene buik- Pag. 50.
waterzugt, het water in eens, dan by herhaalde
reiſen, af te tappen, beveſtigt de Schryver, door
het geval van een' jongeling, by wien deeze Pag. 54.
operatie eenige reiſen wierd in het werk geſteld, en die na den twaalfden dag koorts, walgingen, ſtuipen kreeg, en den vier- en twintigſten ſtierf; het geheele buikvlies was verrot,
en deeze verrotting was, na ſyne gedagten,
ontſtaan door de lugt, welke telkens door het
pypje in den buik gekomen was. —— In eene Pag. 58.
waterzugtige vrouw brak de navel open, en
ontlaſte eene ongemeen groote quantiteit water; in twee of drie weeken was de wonde volkomen geneezen. —— Het openſnyden van alle Pag. 64.
nieuwe boeſems en holligheden by pypzweeren, word van hem afgekeurd, dewyl anders de
geneezing kan volbragt worden, en vooral daar
na zeer geringe wonden en inſnydingen dikwils

Pag. 74. de dood gevolgd is. — Het vuur, in het eene been, in een ongezond lighaam ontſtaan, wierd alleen door zuiver lauw water en weekmaakende pappen geneezen; ook gebruikte de lyder
Pag. 76. ezelinne melk. — By een' jongeling vertoonde zich telkens een gezwelletje in de lieſch, welk openbrak, eene wateragtige ſtoffe ontlaſte, en wederom verdween; voor de vierde reiſe zich vertoont hebbende, en wederom opengeberſten zynde, verdween het niet, maar ontlaſte altoos eene dunne ſtoffe; de ſonde, in de opening gebragt, drong zeer diep door; dezelve grooter gemaakt zynde, liep 'er eene dikke ſtoffe uit, die melkagtig was, en uit eenen darm kwam. De opening in den darm was waarſchynelyk door wormen gemaakt; de geneezing eenige weeken gelukkig geweeſt zynde, kreeg hy zwaare koorts, en kort daarna een gezwel aan den binnenkant van de dey, uit hetzelve, geopend zynde, kwam veel gekookte etter,
Pag. 82. met wormen vermengd; hy ſtierf uitgeteert. — Na eene verzweering van den endeldarm wierd een groot ſtuk van den inwendigen rok afgeſcheiden, na veelerley ongemakken uitgeſtaan te
Pag. 85. hebben, genas de vrouw egter volkomen. — Een groot gezwel, in den omtrek van de leever, veretterde na langen tyd, wierd ryp zynde geopend, en eindelyk, vooral door de natuur, geneezen. — Zeeker Apotheker kreeg, by het
Pag. 90. ſpringen van een kroes, een gedeelte ſpiesglas in het oog, behalven de ontſteeking en zwelling der oogleden, ontſtond 'er geen merkelyk ongemak, alleenlyk was 'er een ſtukje in het oog gekomen, welk door de wryving van de oogleden eindelyk los wierd, en 'er uit viel. —
Pag. 93. Een Heer ontdekte eene vermindering van het ge-

gezicht aan het regter oog, tot dat hy in korten tyd ten eenenmaale blind wierd, zonder dat hy de geringſte pyn daar aan voelde, het hoornvlies was zeer verſlapt, en hing als eene blaas neder, door een verſterkend oogwater wierd de geneezing volbragt. — De etter, in een gezwel onder den oxel gevormeerd, wierd met de pis geloosd; door middel van een bekwaam verband ſlooten zich de zyden van de holligheid, die egter geopend was, en dus wierd ook geneezen een boeſem, by het ſleutelbeen ontſtaan. — Een kankeragtig oog is gelukkig uitgeſneeden, doch na twee jaaren kwam uit den bodem der holligheid wederom een kankeragtig gezwel. — In een meisje van zeſtien jaaren was na eene kwaalyk behandelde oog-ontſteeking een vleeſchgewas ontſtaan, welk de geheele holligheid van het oog innam; het wierd met het mes wechgenomen, doch het groeide wederom op, en 'er ontſtond een ander vleeſchgewas, zoo groot als het voorgaande, en na veele toevallen uitgeſtaan te hebben, ſtierf de zieke. Men vondt de gezicht-zenuw van de holligheid van het oog af, tot dat hy zich met de andere gezicht-zenuw vereenigt, omgeeven met eene dikke roodagtige ſtoffe ter dikte van een noot. — Na dat men eene geklemde blaasbreuk, die voor eene darmbreuk was aangezien, by eene vrouw had ingebragt, ging aan dezelve eene verſtorve plaats open, en de pis wierd in eene zeer groote quantiteit ontlaſt door de wonde; door de blaas telkens met de catheter te ontlaſten bragt men het zoo ver, dat deeze wonde zich volkomen ſloot, zoo dat de pis zich na eene maand weder door de pisbuis ontlaſte, en de wonde in de lieſch geſlooten wierd. — Ge-

Pag. 95.
Pag. 99.
Pag. 102.
Pag. 107.
Pag. 113.

lukkig liep de operatie van deeze breuk af in eene andere vrouw, die van tyd tot tyd, en voornamentlyk ten tyde der ſtonden, eene blaas-breuk in de lieſch kreeg, zoo groot als eene
Pag. 116. noot. — Een kankeragtige *penis* wierd, na dat men een klein pypje in dezelve geſtooken had, afgebonden, doch de lyder ſtierf den zevenden dag na de operatie, waarſchynelyk was de *proſtata* in dit geval ook kankeragtig, gelyk men in het lyk van eenen anderen, aan hetzelfde ongemak overleeden, niet alleen de *proſtata*, maar ook den hals van de blaas zeer kankeragtig
Pag. 121. vondt. Gelukkiger liep het afbinden van den *penis* af in eenen anderen. – Een zeer groote darmbreuk in een bejaard Heer, eenige jaaren veele ongemakken veroorzaakt hebbende, ging eindelyk van zelve in, zonder dat daar toe eenig
Pag. 123 middel gebruikt was. — Zekere vrouw had altyd, als ſy zwanger was, eene bloedſtorting uit de onderſte kaak, in de vyfde maand van de elfde zwangerheid was dezelve ongemeen zwaar, doch wierd geſtuit door het gebruik van kampher-brandewyn, terwyl, om de groote hitte, een loot plaatje tuſſchen de koon en bevogtigde wiek ge-
Pag. 192. legd wierd. — Nadat zeker bekwaam Heelmeeſter op een weelderig uitwasje, dat aan den teen na eenen trap, en daar door veroorzaakte kneuſing ontſtaan was, en door de gewoone middelen niet kon geneezen worden, een zeer ſterk bytend water gelegd had, kreeg de lyder beevingen en trekkingen, verloor ſyn verſtand, de wonde wierd zwart, hy kreeg andere toeval-
Pag. 136. len, en ſtierf na veertig uuren. — Eene ontſteeking aan de bovenſte lip, die ſchielyk tot het vuur overging, was de oorzaak van den
Pag. 140. dood in eenen Geeſtelyken. — Een meisje had een

een houte naalen-koker in de blaas gebragt, en wierd, even als men een' fteen zoude doen, met de tang daar uit gehaald, na dat die door het *exploratorium* in eene behoorlyke plaatfing gebragt en gebrooken was. De beide ftukken waren reeds met fteen overtogen, en in de blaas ontdekte men ook eenige fteenen, waar van fommige zoo groot als hazelnooten, andere kleiner waren; de operatie liep zeer gelukkig af. — Eene zeer groote darm-breuk in de regter lies genas, in eenen jongen, alleen door een' band. — Zeker priefter hield, onder het geeuwen, den mond volkomen open, een heelmeefter meende, dat de kaak ontwrigt was, doch weekmaakende ftoovingen en zalven waren alleen genoeg, om de geneezing aan te brengen. — Een geeftelyke had een ettergezwel in de regter zyde van den beneden-buik, hetzelve geopend zynde, kwam 'er etter en drek uit de wonde, gelyk ook uit den aars, men ontdekte eene opening in den kartel-darm; hy genas van dit zwaare ongemak. — Na eene moeyelyke verloffing ontftondt eene opftopping der kraamzuivering, en eene verzweering in de regter trompet, welke in eene ongeneeslyke pypzweer ontaarte. — Eene vryfter van twintig jaaren, haar regter oor met eene naalde willende fchoon maaken, viel dezelve in het oor, fy kreeg eene zwaare ftekende pyn, het oor zwol benevens het geheele hoofd, en op de flaapfpier vertoonde zich een hard en pynelyk gezwel; dit eenige dagen geduurd hebbende, voelde fy op zekeren morgen eenen zwaaren fteek in de keel; de naalde, die tot op deeze plaats gekomen was, zakte vervolgens verder neêr, en fy veroorzaakte daarna geen ongemak meêr, verdwynende de zwelling

Pag. 145. Pag. 149. Pag. 152. Pag 156. Pag. 163.

ook volkomen. De Schryver meent, dat de naalde door eene opening in het trommelvlies gekomen is in de *tuba Eustachiana*, en door dezelve in de keel.

Pag. 171. Het geval, door den Hr. Cocchi beschreeven, en agter de waarneemingen van Benevoli gevoegd, betreft eenen knegt, die, drie- en dertig jaaren oud zynde, door den val van syn paard met de regter dey tegen den grond gedrukt wierd, waar van hy weinig pyn voelde. Twee maanden daarna kreeg hy zwaare pyn van de dey tot in den voet, welke wel minder wierd, maar nooit volkomen verdween, tot dat hy eindelyk noch gaan noch staan kon. Hy verergerde sterk; onder den buitensten *trochanter* ontstondt een breed en weinig verheeven gezwel, dat niet pynelyk of rood en van buiten zagt was; geopend zynde ontlaste dit een weinig, wankleurige, etter, die zonder reuk was. Verscheide toevallen gekreegen hebbende, wierd eindelyk het been ontwrigt, uit de wonde liep veel etter; doch naderhand droogde dezelve, en de lyder stierf. Tusschen den *musculus rectus* en *vastus externus* tot aan de knie ontdekte men veel groenagtige etter, die zelfs tot in de geleeding van het dey- en scheen-been was doorgedrongen. De *glutei* waren geheel veretterd; het *os ilium* was zelve op eenige plaatsen aangedaan. Het hoofd van het deybeen hing aan de einden der *musculi Psoas* en *Iliacus*, was binnenwaarts uit de geleding geschooten; de ronde band, en het *ligamentum capsulæ* was afgebrooken, het kraakbeen verteert, en de oppervlakte der beenderen ruuw.

De Waarneemingen van den Hr. Tacconi
Pag. 182. betreffen eenige breuken van het bekkeneel, der

der beenderen, en derzelver vereeniging, als ook eenige zelzaame breuken (*herniæ.*) Van beide zullen wy, het een, en ander geval mededeelen.

Een boer wierd door een' anderen met een haak op de linker zyde van het hoofd boven de slaapspier geslaagen. Hy viel neder, lag zinneloos, en half slaapende op den grond, kon niet zien, wierd stom, en braakte eene galagtige stoffe. Na een half uur als uit den slaap opgewekt zynde, klaagde hy over eene ongemeene vermoeidheid, en verlamming van de geheele regter zyde. Tweemaal wierd hy adergelaaten, op het hoofd wierd brandewyn gelegd, en den zesden dag bragt men hem in het Hospitaal. Hy zag 'er leelyk en zwart uit, was koortsig, en kreeg den volgenden dag eene verheffing van de koorts. De bekleetselen en het beenvlies op de gekneusde plaats doorgesneeden zynde, bleek; dat het bekkeneel ter lengtte van drie overdwarsche vingers gespleeten was, en men zette de trepaan aan de linker zyde van het bekkeneel, eene vinger-breette van de kroon-naad, twee vinger-breette van de *processus squammosi ossis temporum.* Nauwelyks was 'er eene opening gemaakt, of 'er kwam eene vloeibaare, stinkende, stoffe te voorschyn, omtrent tot de quantiteit van twee oncen, en daarna kreeg hy het gevoel en de beweeging weder, ook hield de koorts op. Op den vierden dag na de operatie ontstondt 'er eene bloedstorting door het openbreeken van een bloedvat, dat door het dikke hersen-vlies liep, en om deeze te stuiten moest een gedeelte van het bekkeneel onder den spleet worden wechgenomen. De volgende dagen liep 'er veel etter uit de opening, doch, op den een- en twin-

tigsten, verminderde de quantiteit, en op dien tyd zag men op de plaats, alwaar de slagader gebrooken was, de beginselen van pees- en vleeschagtige deelen te voorschyn komen, welke allengskens langer wordende, aan den binnenkant van het bekkeneel omtrent de wonde zich vastmaakten. Deeze manier, op welke de natuur, in het voortbrengen van het been te werk ging, nauwkeurig onderzoekende, zag de Schryver, kleine vezeltjes, van het been- en dikke, herssenvlies komende, dagelyks in grootte toeneemen, en by de aanraaking der wonde in eene kraakbeenige stoffe veranderen. Den negen- en twintigsten dag, waren de randen van het bekkeneel door zagte vleesch-vezelen reeds bedekt, en de wonde wierd dagelyks kleiner; de randen vereenigden zich zoo met de vezeltjes, van het dikke herssen-vlies komende, dat sy overgingen in eene byzondere stoffe, die langzamerhand harder wierd, de opening sloot, en eindelyk in been veranderde. By deeze gelegenheid spreekt hy ook omstandig van de beenwording; en deelt nog eenige andere zeer aanmerkelyke waarneemingen mede.

Pag. 218. Van de zeldzaame breuken deelen wy de volgende, tot een besluit, mede. Een man van dertig jaaren, met een stomp werktuig tegen de regter liesch gestooten zynde, kreeg aldaar eene breuk, welke langzamerhand tot in den balzak neêrzakte, van dag tot dag grooter wierd, veele zwaare toevallen veroorzaakte, en eindelyk ook synen dood hielp verhaasten. By het openen van het lyk vondt men den karteldarm grootendeels in den balzak; het net was van de maag gescheurd. Het *mesocolon*, insgelyks in den balzak geschooten, was ontaart, verhard, en maakte

maakte als eene nieuwe breuk, in welke, gelyk ook in het buikvlies, een weyagtig, geel, vogt, dat eene derde ſoort van breuk uitmaakte, bevat wierd. Over den karteldarm was als eene byzondere ſpier uitgebreid.

Eene Nonne, van twee- en veertig jaaren, kreeg eene darm-breuk in de regter lieſch, zoo als ſy voor zeſtien jaaren eene in de linker lieſch had gekreegen, welke zederd dien tyd zoo groot was geworden, als een ſchaapen-kop. Door de geduurige drukking van den breukband, wierden de bekleetſelen van den buik, en de onderleggende deelen, hard, vereelt, en als ſcirrheus, en, wanneer ſy op zekeren tyd van tafel opſtond, berſte dezelve open, zoo dat het *intestinum ileum* byna geheel met het *meſeræum* en net tot de knien uitviel. Deeze deelen wierden door de wonde wederom gebragt in den buik, de bekleetſelen, en overige deelen, die in eenen zak waren uitgezet, wierden wech geſneeden, men gebruikte de gepaſte middelen, waar door men het zoo ver bragt, dat de lydereſſe behouden wierd. Pag. 237.

Dit zy genoeg gezegd van deeze twee heelkundige werkjes; ik meen dat de Leezer door het medegedeelde genoegzaam zal aangezet worden, om dezelven geheel en al te leezen.

XIV.

Catalogus Dissertationum, quæ medicamentorum historiam, fata, & vires exponunt. Auctore E. G. BALDINGER, *Philos. & Medicinæ Doctore, Med. Theor. Prof. ord. in Acad. Jenensi. &c. Altenburgi, ex officina Richteria* 1768. 4°. *plag.* 17.

d. i.

Lyst der Academische verhandelingen, welke de historie, de wisselvalligheden, en de kragten der geneesmiddelen verklaaren; door E. G. BALDINGER.

Veelen zal deeze lyst zeer aangenaam zyn, dewyl men in dezelve, als met een opslag van het oog, in eene gevoegelyke orde ruim twee duizend kleine schriften opgetelt vindt, welke alle over de geneesmiddelen handelen. Overal heeft de Schryver de werken, waar in men van veele schriften gewag gemaakt vindt, aangehaalt, om dat sy, die, dezelven niet bezittende, daar van eenige kennis zouden verlangen, in dezelven hunnen lust zouden konnen voldoen. In de voorreden erkent de Hr. BALDINGER de hulp van den Hr. G. H. KÖNIGSDÖRFFER in Altenburg, die deeze lyst op veele plaatsen vermeerderd, en dezelve ook onder syn opzicht heeft laaten drukken. Op dezelfde wyze denkt de Schryver in vervolg van tyd eene lyst te geeven van de schriften, welke andere takken der geneeskunde betreffen, en zal die der Vroedkunde 't eerst laaten volgen.

XV.

X V.

Biographien jetztlebender Aerzte und Naturforscher in und ausser Deutschland, von E. G. BALDINGER. *Ersten Bandes erstes Stück. Jena verlegts Johann Wilhelm Hartung.* 1769. 8°. 9. *Bogen. tab. æn.* 1. *Zweytes Stück.* 1770. 10. *Bogen.*

d. i.

Levensbeschryving der thans levende Geneesheeren en Natuurkundigen binnen en buiten Duitschland; door E. G. BALDINGER. Eersten Deels, Eerste en Tweede Stuk.

Men heeft dit werk aan te merken als een vervolg, op dat, welk de Hr. BÖRNER heeft uitgegeeven, onder den volgenden tytel *Nachrichten von den vornehmsten lebensumständen und schriften jeztlebender berühmter Aerzte und Naturforscher in und um Deutschland*, waar van het eerste deel te Wolfenbuttel in 1749. gedrukt, en het derde, na den dood van den Schryver door den Hr. BALDINGER volleedig gemaakt is. De levensbeschryvingen, welke men in dat werk vindt, zal deeze Schryver niet herhaalen, maar, zoo hy zulks noodig vindt, dezelven vermeerderen. — In het eerste stukje vindt men het leeven van de beroemde Heeren VAN SWIETEN, wiens portrait hier bygevoegd is, CRANZ, KAESTNER, die zelve synen leezenswaer-

waerdigen levensloop den Hr. Baldinger medegedeeld heeft, Spielmann, Marggraf, Gmelin, die zederd de uitgaave van dit werk is geſtorven, en wiens levensloop men volleediger in ons werk leezen kan (*), en Brüchmann. -- In het tweede worden gevonden de levensbeſchryvingen van de Heeren L. J. D. Succow, J. H. Winkler, zederd de uitgaave van dit ſtukje geſtorven (†), J. E. J. Walch, J. U. Bilguer, U. C. Salchow, J. G. Schäffer, F. J. W. Schröder, en P. Camper.

X V I.

Nomenclator Botanicus, continens Plantarum in terris Danicis ſponte naſcentium nomina vernacula, in linguis Gallica, Anglica, Germanica, Succica, Danica, cum Nomenclatore Synonymico-Linnæano, & Pharmaceutico-Linnæano. Hafniæ ſumptibus Heineck & Faber Typis Cl. Philibert. 1769. 8°. *pag.* 231.

d. i.

Naamwyzer der Planten, die in Deenemarken groeijen, in de Franſche, Engelſche, Hoogduitſche, Sweedſche en Deenſche taalen.

Dit geheele werk, welk van de grootſte nuttigheid is, en dat men te danken heeft aan den Hooggel. Heere Oeder, beroemd door ſyne

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 2. St. pag. 433.
(†) Ibid. VII. D. 1. St. pag. 216.

ſyne andere kruidkunde werken (*) bevat niet anders, dan eenige Regiſters, waar in men vinden kan, hoe de planten, die in Denemarken groeijen (waar toe de Schryver zich alleen bepaald) in de Franſche, Engelſche, Hoogduitſche, Sweedſche, en Deenſche taalen geheeten worden, zoo dat men de Franſche benaaming, b. v., van eene plant niet verſtaande aanſtonds kan weeten, hoe dezelve by LINNÆUS genoemd word; en, tragtende te weeten, hoe de eene of andere plant van LINNÆUS by de Franſchen geheeten word, daar van in een ander Regiſter onderregt word, waarom hy geeft niet alleen een' *Nomenclator Gallico-Linnæanus*, maar ook *Linnæano-Gallicus*; even eens is het geleegen met de andere taalen. Voorafgaat een Regiſter, waar in men vinden kan, hoe de gemeene latynſche naamen by LINNÆUS veranderd zyn, en ook hoe de planten, die in de Geneeskunde te pas komen, by LINNÆUS geheeten worden; en het werk word beſlooten door eenige Groenlandſche naamen.

De Hr. OEDER, dit werk geenzins voor volleedig opgeevende, verzoekt, dat men hem daar in verder de behulpzaame hand biede, op dat het te eeniger tyd volkomener zoude konnen worden in het licht gegeeven.

Onder de provinciaale naamen verſtaat hy zulke, die onder de inwooneren gebruikelyk zyn, niet die, welke door de kruidkundigen gemaakt, en voorgeſteld worden.

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 1. St. pag. 192. 2. St. pag. 414.

XVII.

X V I I.

Lyſt van de geſtorve en gebeeterde Runderen in Zuid-Holland, Weſt-Vriesland, en het Noorder-Quartier, in de maanden Auguſtus en September 1770.

In Zuid-Holland.

	Geſtorven.	Gebeeterd.
In Auguſtus	448	158
In September	134	64
	582	222

Dus zyn in Zuid-Holland in dit zomer-ſayſoen geſtorven 2705 en gebeterd 915 Runderen, daar in het zomer-ſayſoen van het jaar 1769 zyn geſtorven 39484 en gebeterd 11235.; en telt men alle de vorige lyſten daar onder, dan bedraagd het getal der geſtorve 118370 en der gebeterde 41279.

In Weſt-Vriesland en het Noorder-Quartier.

	Geſtorven.	Gebeeterd.
In Auguſtus	18	18
In September	7	15
	25	33

In Weſt-Vriesland en het Noorder-Quartier zyn derhalven in dit zomer-ſayſoen geſtorven 1220 en gebeterd 408 Runderen, terwyl in het zomer-ſayſoen van 1769 waren geſtorven 23797 en gebeterd 11707; en het geheele getal der geſtorve, alle de lyſten byeengebragt zynde, bedraagt 44783, en der gebeterde 21645.

X V I I I.

XVIII.

Natuur- en Genees-kundige Nieuwigheden.

Ter beantwoording van de eene vraag, door de Koninglyke Academie der Weetenschappen in *Stockholm* voor den jaare 1769 voorgesteld: namentlyk, *Hoe kan men alle soorten van gierst-uitslag voorkomen en geneezen, zoo wel by Kraamvrouwen, als by andere?* zyn, voor het einde van het genoemde jaar, zes verhandelingen ingekomen, van welke N°. 3, tot opschrift hebbende, *simplicitate decus*, bevonden is, de meest gegronde te zyn, en 't best te verdienen den beloofden Prys. Het, daartoe behoorend, verzegeld, biljet geopend zynde, wierd de naam van den Schryver daar in niet gevonden, maar men las daar in, dat, dewyl de Schryver een der Leden van de Koninglyke Academie was, in Stockholm woonende, en het dus zou konnen gebeuren, dat hy deel had in de beoordeelingen van de antwoorden, hy het niet wel geoordeeld had, den prys aan te neemen, zoo dezelve hem toegelegd wierd, maar, in gevalle dit laatste gebeurde, voorstelde, dat de Academie voor denzelfden prys, welke aan dit antwoord toegekend was, zoude opgeeven eene nieuwe geneeskundige vraag; en dit wierd van alle goedgekeurd. Onder de andere antwoorden waren 'er vier, welke bevonden wierden verscheide nuttige waarneemingen en aanmerkingen te bevatten; en waar uit een kort berigt behoorde gemaakt, en met de verhandeling, welke den Prys behaald had, ge-

gedrukt te worden; terwyl aan elk der Schryvers een zilvere Medaille toegelegd wierd. Deeze antwoorden waren N. 1. met het divies: *Medicus naturæ minister & interpres* N. 2. *Per varios casus artem Experientia fecit.* N°. 4. *Sat cito, si sat bene.* en N. 5. in het Latyn geschreeven, met de bygevoegde woorden: *Felix est ille pulvis, qui venit tempore criseos.* De verzegelde Biljetten, tot deeze antwoorden behoorende, hadden nu, volgens gewoonte, moeten geopend worden, om de Schryvers uit te vinden; maar dewyl de Koninglyke Academie in voorgaande jaaren bemerkt heeft, dat sommige der Schryvers, welke de goude Medaille niet kreegen, maar alleen de zilvere, liever gewenscht hadden, onbekend te zyn, en het, by andere Academien ook niet gebruikelyk is, de briefjes te openen zonder toestemming van de Schryvers, behalven dat, welk by de gekroonde verhandeling gevoegd is, heeft de Academie besloten, in het vervolg zulks ook niet te doen, verzoekende derhalven, dat de Schryvers zelve zich melden, zoo sy verlangen bekend te zyn, en de zilvere Medaille willen ontvangen. Dit binnen drie maanden niet geschied zynde, zullen de verzegelde briefjes, ongeopend, door de Academie verbrand worden. Het antwoord N°. 6. *Ad morbi naturam, &c.* en een ander met een Griekſch devies, welk daarenboven te laat gekomen was, zyn bevonden, niets byzonders te behelsen, en derzelver briefjes zyn derhalven, zonder geopend te worden, aanstonds verbrand.

Ook zyn 'er zes antwoorden gekomen op de andere vraag voor het jaar 1769. *Hoe namentlyk, een Staat, die gebrek aan Arbeiders heeft, het meeste nut van syn volk kan trekken?* N°. 5. in het

het Sweedſch geſchreeven, met het divies: *Concordia res parvæ creſcunt*, wierd wel bevonden het beſte te zyn, en N. 2. in het Franſch, met het opſchrift: *Civitas non multitudine ſed virtute indiget ad felicitatem*, het naaſt daar aan te komen, doch egter heeft de Academie gemeent, dat door geen van alle de zaak zoo uitgewerkt was, als ſy verlangde, en derhalven beſlooten, het uitdeelen van den prys tot het einde van dit jaar uit te ſtellen, in die verwagting, dat of een der Schryvers van de toegezonde antwoorden, of iemand anders zich de moeite zoude willen geeven, om de vraag beeter te overweegen, en uit te werken: en, dewyl de vraag te vooren te algemeen was, worden ſy, die voor het einde van dit jaar dezelve zouden willen beantwoorden, verzogt inzonderheid op het Vaderland te letten, en hunne gedagten op te geeven: *Hoe men in Sweeden het meeſte nut van het geringſte volk kan trekken?*

De Koninglyke Academie der Weetenſchappen en fraaye Letteren te *Berlin* heeft in haare Vergadering, den 31. Mey 1770. gehouden, verklaart; dat ſy niet voldaan is over de antwoorden, welke ingekomen zyn op de vraag voor dit jaar opgegeeven, en dat ſy daarom dezelve nog eens voorſtelde voor het jaar 1772. De vraag was: *Welke zyn de beſte afmeetingen der voorwerpglaſen, die uit tweederley ſtof te ſaamen geſteld zyn, gelyk het gemeene glas en het Engelſch Cryſtal, op dat daar door vernietigd worde, zoo niet geheel, ten minſten zoo veel mogelyk, de afdwaaling der ſtraal-breeking en der bolrondigheid, zoo wel voor de voorwerpen, die in den as van 't glas geplaatſt*

zyn, als daar beneeven? en hoedanig moet het getal en de schikking der oogglaasen zyn, die aan zoodanige voorwerp-glasen gevoegd moeten worden, om de meest volmaakte kykers te bekomen? (*) Dewyl nu deeze vraag 'er in de daad twee bevat, begeert de Academie niet, dat beide vraagen op eens behandeld worden, en sy zal te vreeden zyn, dat de Schryvers, die daar aan mogten willen werken, of over de eerste of over de tweede toezenden goede Verhandelingen, steunende op de theorie en ondervinding.

De vraag voor het jaar 1771. voorgesteld, is de volgende: *Vooronderseld zynde, dat de menschen aan hunne natuurlyke vermogens overgelaaten waren, zouden sy dan in staat zyn, eene spraak uit te vinden? en hoe zouden sy uit zich zelve tot deeze uitvinding konnen komen?* De prys op deeze, en ook op de voorgaande vraag, is vyftig ducaaten. De Verhandelingen moeten voor den eersten, Jan. van het jaar, waar in de prys staat uitgedeelt te worden, gezonden zyn aan den Hr. FORMEY, Secretaris van de Academie.

De vraag, volgens het Legaat van den Hr. ELLER opgegeeven, die ook voor het einde van dit jaar moet beantwoord worden, betreft *de theorie der verplantingen* (†). Den 31. Mey van het volgende jaar zal de prys zoo voor deeze als de laatst voorgaande vraag, worden uitgedeelt.

Den vyf- en twintigsten Augustus deezes jaars heeft de Academie der Weetenschappen te *A-miens*

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 3. St. pag. 645.
(†) Ibid. VI. D. 2. St. pag. 445.

miens den prys, belooft aan den Schryver der beste Verhandeling *over de middelen om de haaven van Saint-Valeri veel zekerder en veel gemakkelyker te maaken* (*) toegelegd aan den Hr. NAGOT, *Ingénieur des Ponts & Chaussées & Ports du Commerce*; De Hr. DE LAVOISIER, Pagter-Generaal, Bygevoegd Lid van de Koninglyke Academie der Weetenschappen te Parys las, by die gelegenheid, eene Verhandeling over de Mineralogie van Vrankryk en vooral van Picardie.

Deeze Academie had in 1769. belooft een' prys, bestaande in eene goude Medaille van drie honderd Livres, waar van het onderwerp was de beschryving en geneezing van de gierstkoorts (†). De Verhandeling, die den 25. Aug. geoordeeld is, de beste te zyn, had tot een divies: *Sic enim orta est medicina, subinde aliorum salute, aliorum interitu, perniciosa discernens ex salutaribus*, en was opgesteld door den Hr. BARAILLON, *Docteur en Medecine du Ludovicée de Montpellier & Médecin à Chambon en Combrailles.*

Het onderwerp van den Prys voor het jaar 1771. is het volgende: *Welken invloed hebben de Zeden en gewoonten op de gezondheid? Van welke oude ziekten hebben dezelven ons verlost; en welke nieuwe hebben sy ons gegeeven?* (⁎)

De Academie der fraaye Letteren, Weetenschappen en Konsten, te *Marseille* hield den negen-

(*) Zie deeze Bibliotheek VI. D. 3. St. pag. 712.
(†) Ibid. pag. 710.
(⁎) Ibid. pag. 712.

genden Mey haare openbaare Vergadering, en gaf den prys, belooft aan het beste antwoord op de Vraag: Welke is de beste manier om den Wyn van Provence, het zy voor het gebruik, het zy om te vervoeren, te maaken, en te behandelen? (*) aan den Abt DU ROZIER.

De vraag voor het jaar 1771. is de volgende: Welke is de beste manier, om den Vygenboom in Provence voort te teelen? Welke zyn de oorzaak van deszelfs versterving, en op welke wyze kan men zulks 't best voorkomen? (*Quelle est la meilleure maniere de cultiver les Figuier en Provence? Quelles sont les causes de son dépérissement, & les meilleurs moyens d'y remédier?*)

Voor het jaar 1772. heeft deeze Academie de volgende opgegeeven: Welke is de beste manier, om de Olyfboomen voort te teelen, en dezelven te bewaaren voor de Insecten, die op den boom en de vrugt komen? (*Quelle est la meilleure maniere de cultiver l'Olivier & de le préserver des Insectes qui s'attachent à l'arbre & au fruit?*)

De antwoorden moeten in de maanden January, franco, gezonden worden aan den Heere MOURAILLE, Secretaris van de Academie voor de Classe der Weetenschappen. Elke prys bestaat in een goude Medaille, ter waerde van drie honderd Livres.

Aan de Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen te *Haerlem* is gebleeken, dat de Heer JEAN SENEBIE *Ministre du Saint Evangile, Citoyen de Geneve, demeurant à Geneve*, de Auteur is

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 2. St. pag. 414.

is van het antwoord: *Artem Experientia fecit, exemplo monſtrante viam. Manilius Aſtronom.*, het welk op den 21. Mey deezes jaars voor het eerſte *acceſſit*, en dat de Weleerw. Heer WILLEM DE VOS, Leeraar der Doopsgezinde te Amſterdam de Schryver is van het antwoord, onder de zinſpreuk; *de natura naturam ipſam conſule*, 't welk op dien zelfden dag voor het tweede *acceſſit* verklaart is. Voorts zyn by Haar aangeſteld tot Directeuren.

Syne Hoog-Edelheid de Heer ALBERTUS VAN DE PARRA, Gouverneur Generaal van Nederlands Indien enz. enz.

De Hoog Edel. Geb. Heer ROUWENOORT, Heer van den Ulenpas, Ridder van de Duitſche Orde. enz. enz.

Tot haare Leden heeft ſy aangenomen.

De Wel Ed. Hooggel. Heer A. BRUGMANS, Phil. & Matheſ. Prof. Ord. te Groningen.

De Wel Ed. Hooggel. Heer F. A. WIDDER, Phil. Prof. te Groningen.

De Hr. ROGERUS JOSEPHUS BOSCOVICH, Optic. & Aſtr. Prof. te Milaan.

De Hr. PAULUS FRISI, Prof. Matheſ. te Milaan.

De Wel Eerw. Hr. ALLARDUS HULSHOFF, Phil. Doctor en Predikant in de Doopsgezinde gemeente te Amſterdam.

De Hr. AARNOUT VOSMAER, Directeur der Natuur- en Konſt-Kabinetten, en Diergaarden van Z. D. H. den Heere Prinſe van Oranje en Naſſauw, enz. enz. enz. Lid van verſcheide Genootſchappen.

De Hr. MATTHIAS VAN GEUNS, Med. Doct. enz. te Groningen.

De Hr. BOUDEWYN TIBOEL, Apothecar te Groningen.

De Hr. DAVID VAN GESSCHER, Chirurgyn te Amſterdam, Lid van het Zeeuwſch Genootſchap.

Het Bataafſch Genootſchap der Proefondervindelyke Wysbegeerte te *Rotterdam* heeft de *Rivier-kundige ſtellingen*, van welke het in deszelfs onlangs uitgegeeven *Programma* gewag gemaakt heeft, laaten afdrukken, en dezelven zyn te bekomen by deszelfs Drukker REINIER ARRENBERG. Het Genootſchap heeft een' prys van een gouden Medaille, ter zwaarte van vyftien Ducaaten, geſtelt voor hem, die over deeze Rivier-kundige ſtellingen de beſte verbetering en bevordering voor den 1. Maart 1771. toezenden zal aan deszelfs Secretaris LAMBERTUS BICKER, M. D. Lid van de Hollandſche Maatſchappye der Weetenſchappen te Haarlem en van de Keyzerlyke Academie der Natuur-Onderzoekeren.

In de Vergadering van het Zeeuwſch Genootſchap der Wetenſchappen te *Vlisſingen*, gehouden den 25. September 1770, is geoordeeld, dat de vraag: *Welke zyn de bewooners van Zeeland geweeſt tot aan de vyftiende eeuw, hoedanig waren hunne zeden en Godsdienſtplichten; en welken oorſprong en voortgang hebben de fraaye letteren, kunſten en wetenſchappen onder dezelven gehad?* door hetzelve in het jaar 1769. opgegeven om voor den eerſten Mey 1770. te beantwoorden, beſt beantwoord is door den Schryver, die tot *zinſpreuk*

ſpreuk heeft gebruikt: *omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci*, en die by het openen van zyn *billet* gebleken is te zyn DIDERICUS VAN CRUISSELBERGEN, *Rector der Latynſche School te Vliſſingen*; waarom denzelven de prys van de goude *Medaille* is toegewezen.

Ook heeft het Genootſchap geoordeeld, dat de twee zilveren *Medailles*, by het *Programma* in den voorleden jaare beloofd aan den geenen, die de beſte *memorie* of waarneming aan het zelve zoude doen toekomen, daar door *gemeriteerd* zyn by de Heeren JAN MACQUET, *Med. Doct. en Schepen te Zierikzee*, en ALBERTUS LIEFTINCK, *Ingenieur te Groningen*: de eerſte wegens deszelfs Verhandeling, waar by hy onderzoekt *wat het is, dat men in de Geneeskunde de werkende Nature noemt*; de andere wegens zyne Verhandelingen *over de verſterking van een regulieren zeshoek*, en *de gordynen der veſtingen*; waarom dan ook aan ieder derzelven een zilvere *Medaille* is toegeweezen.

Het Genootſchap vertrouwt, dat, naar maate blykbaar word, op welke eene edelmoedige wyze hetzelve deeze uitlokkende eere-pryzen toevoegt, de luſt om naar dezelven te dingen ook algemeener zal worden, en verwacht de blyken daar van te ondervinden in de antwoorden op de vraag, opgegeven ten jaare 1769. om voor den eerſten Mey 1771. te beantwoorden: *Welke zyn de redenen der meenigvuldige vallen of grondbraken in de zee-dyken, voornamelyk die der Provincie Zeeland, en op welke wyze konnen dezelve beſt voorgekomen, of daar zynde ſpoedigſt en minſt koſtbaar herſteld worden?*

Thans ſtelt het Genootſchap voor tot eene vraag om voor den eerſten Mey 1772. te beant-

woorden: *Mag een Natuur-Onderzoeker uit de reeds gemaakte waarnemingen en proef-ondervindingen verdere gevolgen trekken ter uitvorschinge van de noch onbekende oorzaaken der verschynselen? zoo ja, hoe verre mag hy daar in voortgaan, en welke regelen moet hy daar omtrent in acht nemen?*

De prys, gesteld op ieder van de twee bovengenoemde vraagen, voor den Autheur die dezelve, naar het oordeel van 't Genootschap, best beantwoord zal hebben, is een goude *Medaille*, op den stempel van 't Genootschap geslagen, met het Jaartal en den naam van den schryver.

De antwoorden op de vraag moeten niet met den eigen naam des schryvers, maar met eene *zinspreuk* geteekend, en met een verzegeld *billet*, het welk dezelfde *zinspreuk* tot opschrift heeft, waar in des Schryvers naam en adres gemeld zyn, verzegeld aan den Heer *Justus Tjeenk*, *Secretaris* van dit Genootschap, zeer leesbaar geschreven, in het Nederduitsch, Fransch of Latyn, *franco* worden toegezonden.

Ieder een, wie hy ook mag wezen, staat vry naar den prys te dingen, uitgezonderd hun die in eenig opzicht Leden van dit Genootschap zyn. Ook zal het dengenen, die den prys behalen zal, niet vrystaan syne verhandeling, waar op hem de prys is toegewezen, het zy in 't geheel of ten deele, het zy afzonderlyk of by eenig ander werk, te doen drukken zonder uitdrukkelyke toestemming van dit Genootschap.

Evenwel zal het den Leden, des goedvindende, vrystaan om, schoon zonder naar den prys te dingen, over de opgegevene vraagen te schryven, en derzelver antwoorden, op de bepaalde wyze, alleen met byvoeging van de woorden

Lid

Lid van het Zeeuwsch Genootschap achter de *Zinspreuk*, te laten toekomen, ten einde het Genootschap daar van ook een nuttig gebruik voor het algemeen, het zy door derzelver Verhandelingen geheel of by uittreksels van het byzonderste mede te deelen, konne maken.

En ten einde de Verhandelingen door zulken, die *geen Leden* zyn, toegezonden, en uit welke maar eene den prys behaalen kan, evenwel niet in het duister blyven zouden, zal het Genootschap ook daar van gebruik maken, en dezelve of geheel of ten deele met den druk gemeen maken, 't zy onder de bygevoegde zinspreuk, of met melding der naamen, indien de Schryvers dezelven aan het Genootschap gelieven te openbaren, na dat de prys zal zyn toegewezen, en zulks in de nieuwspapieren zyn bekend gemaakt.

Alle de antwoorden zullen moeten ingegeven zyn voor den eersten Mey 1771 en 1772, na welken tyd geene meer tot den prys zullen worden toegelaten.

Dit Genootschap zal ook ontfangen alle zoodanige stukken, welke aan hetzelve, door wie het zy, worden toegezonden, behelzende eenige nieuwe uitvindingen of verbetering van oude, waarnemingen over onderscheide takken der kunsten en wetenschappen, en wat meer zou kunnen strekken om derzelver uitbreiding te bevorderen; en ten einde een ieder daar toe aan te moedigen, zal het Genootschap noch twee zilvere Gedenkpenningen uitdeelen aan de geenen, die aan hetzelve de twee beste memorien en de beste waarnemingen zullen hebben toegezonden.

In deeze Vergadering heeft het Genootschap

ook eenige nieuwe Directeuren, en Leden aangenomen, en wel tot Directeuren.

De Hr. JAN JACOB HARTSINCK, Charter- en Request-meester van het Edelmogende Collegie ter Admiraliteit tot Amsterdam, President van de Hoofd-participanten in de Generale geoctroijeerde Westindische Compagnie ter Kamer Amsterdam, Heemraad van de Watergraafs-meer.

De Hr. WILLEM VAN DER MEULEN, Capitein van de Ed. manhafte Burgery, Regent van het Huiszitten - aalmoeseniers - huis aan de oude zyde der Stad Amsterdam, en Lid van de Keurvorstelyke Maatschappy te Oberlausitz in Saxen.

De Hr. PIETER KLOKKENER, Koopman en Capitein van de Burgery te Amsterdam, mitsgaders gecommitteerde der Hollandsche Groenlandsche en Straat Davidse Vissery derzelver Stad.

De Hr. PIETER CRAMER, Coopman en Vaandrig van de Burgery te Amsterdam.

De Hr. en Mr. GERHARD BRANTSEN, Ordinaire Gedeputeerde in de Vergadering der Heeren Staaten Generaal wegens de Provincie Gelderland.

De Hr. en Mr. JOANNIS CORNELIS RADERMACHER, Regent van 't Almoeseniers-huis te Amsterdam.

Tot Leden.

De Hr. FRIDERICUS HENRICUS CHRISTIANUS HOFF. Med. Doct. te Arnhem.

De Wel Eerw. Hr. ADRIANUS 's GRAVEZANDE, Predikant in de Nederduitsche Gemeente te Middelburg.

De

De Hr. IGNATIUS VAN ZELDER, Med. Doct. te Gouda, Lid van de Roomsch Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekers.

De Leden van het Genootschap te *Amsterdam*, onder de Zinspreuk *Floreant liberales artes*, met genoegen ontvangen hebbende den brief van den Schryver eener Verhandeling, welke ten zinspreuk voert, *Ten beste van het Vaderland*, hebben by het openen van het biljet gevonden, dat dezelve is de Hr. PIETER HARTMAN, Mr. Chirurgyn te Barsingerhorn; weshalven deszelfs Verhandeling, der drukpersche waerdig geoordeeld zynde, nevens die van den Hr. DAVID MEESEN, zodra mogelyk den geleerdheid minnenden Vaderlanderen zal worden aangeboden.

De Leden van het zelfde Genootschap op de vriendelykste wyze door den Heere *Scientiarum amator* omtrent de aanmerkingen, welke door het algemeen op hunne onderneeming gemaakt worden, onderrigt zynde, betuigen by deezen openlyk hunne dankbaarheid voor het deel, 't welk die Heer in hunne poogingen wel heeft willen neemen, en verklaaren voorneemens te zyn, zich tot zoo lange onbekend te houden, tot dat de schriften, welke sy van tyd tot tyd, ten nutze van het algemeen, hoopen, in het licht te geeven, hen voor de bedilzugt, welke niet dan al te dikwils haare verscheurende klauwen slaat in de nieuwe, schoon heilzaame, onderneemingen, zullen beveiligt hebben, en dan de gestelde pryssen van dertig en tien ducaaten, tegen goude en zilvere Medailles, met hun gewoonlyk merk, zinspreuk, en 's Schryvers naam bestempelt, te verwisselen.

Voorts

Voorts verzoekt dit Genootſchap eenen iegelyk, die geneegen is iets tot bevordering van deszelfs loffelyk oogmerk toe te brengen, of de voorgeſtelde vraagen te beantwoorden, de vertoogen in het latyn, franſch, of nederduitſch, getekend met eene zinſpreuk, met byvoeging van een billet, waar in der ſchryveren naamen en woonplaatſen zyn uitgedrukt, dezelve zinſpreuk ten opſchrift hebbende, te zenden aan den Boekverkoper *Cornelis van Tongerloo* te Amſterdam, belovende het Genootſchap in alle opregtheid, dat de billetten van min goedgekeurde vertoogen, ongeopend, verbrand zullen worden, dat de Beoordeelers en Leden, onder welke mannen zyn, welke eer hebben Leden te zyn van meêr dan een Genootſchap, hunne Vertoogen over de opgegeeve vraagen zullen mogen voorſtellen, zonder nogtans naar den prys te mogen dingen, en dat, in het beoordeelen der inkomende Verhandelingen, zoo veel nauwkeurigheid en onzydigheid zal gebruikt worden, als men met eenig regt van eerlyke lieden vorderen kan.

Dr. HILL, in Londen, door veele Kruidkundige werken bekend, heeft kortlings uitgegeeven een voorſtel, om aldaar op te regten eene Koninglyken Academie der Weetenſchappen, waar van Hy de Beſtierder of Preſident zyn zoude. Den Koning zoude het *Patrocinium* worden opgedraagen, en de buitenlandſche Vorſten, als ook lieden van Adel, zouden *Protectores* zyn. Honderd en dertig der eerſte lieden uit Engeland zouden den naam draagen van *Superiores Academiæ*, mits jaarlyks betaalende vyf gui-

guineas, of dertig *guineas* voor eens. Het oogmerk van de Academie zal zyn. 1. De Natuurlyke Hiſtorie te bevorderen, en dezelve tot algemeen nut te maaken, en 2. De Wiskunde, Sterrekunde, Zeevaartkunde, Landbouw, en Scheikunde op te helderen. Dr. HILL zoude in ſynen dienſt neemen zes lieden, kundig in de zes takken, waar mede de Academie zich zoude bezig houden, welke jaarlyks daar voor zouden trekken vyftig pond; of dit getal inrigten naar maaten van de inſchryvers. Syn werk, als Beſtierder, Eerſte Lid, of Preſident, zoude zyn te dirigeeren, al 't geen tot de Academie zal behooren, als ook het werk der loontrekkende leden te bepaalen, geleerde lieden door geheel Europa, tot Correspondenten aan te neemen, en jaarlyks een of meêr deelen van de Verhandelingen uit te geeven; mits van de bovengenoemde Som voor ſyne onkoſten, en werk behoudende twee honderd pond' jaarlyks, als ook nog veertig pond' voor een' *Amanuenſis*, zullende ſyn Poſt voor zyn leeven zyn, ten zy de Academie eindigde. In het vervolg zullen de *Superiores* niet, dan by toeſtemming der anderen, verkooren worden, en het geld, by de inſchryving betaalt, zal by een Bankier gegeeven worden, om eene Bibliotheek, en Kabinet voor de Natuurlyke Hiſtorie aan het Huis van Dr. HILL op te regten. Deeze, als ook de Correspondenten, en loontrekkende leden zullen de *Acta* gratis ontvangen. Het eigendom van het werk, en al 't voordeel, welk daar van zal komen, zal zyn voor Dr. HILL. Weekelyks zal de Academie eens vergaderen, van een tot drie uuren, aan het huis van Dr. HILL, zullende hy, by afweezigheid of ziekte, een' anderen benoemen,

men, om de vergadering by te woonen. Alle de wetten zullen bepaald worden door Dr. HILL, ook moeten de brieven voor de Academie aan den Hr. HILL worden gezonden. De Inſchryving kan geſchieden by de Hr. *Crofts* en Comp. Bankiers.

De Heer Hofraad MICHAËLIS heeft den agtſten September het verlof gekreegen, om met het einde van dit halfjaar uit de Koninglyke Societeit der Weetenſchappen te Göttingen te gaan, en dus op het einde van die maand ſynen poſt nedergelegd. De Directie van de Koninglyke Societeit der Weetenſchappen zal in het vervolg by beurten door de leden worden waargenomen, en voor het eerſt komende jaar is dezelve opgedraagen aan den Hr. Hofraad KÄSTNER. Sy, die met of van wegens de Societeit iets te ſchryven hebben, worden daarom verzogt, hunne brieven in het vervolg te zenden aan den genoemden Heer KÄSTNER, als Directeur, of aan den Hr. Hofraad HEYNE, die den poſt van Secretaris bekleed, of ook, zonder verder adres, aan de Societeit zelve. De Directie over de *Anzeigen von gelehrten ſachen* heeft de Hr. HEYNE op zich genomen, de brieven en boeken derhalven, die, om gerecenſeerd te worden, zullen worden toegezonden, moeten aan hem worden geaddreſſeerd. Alle deeze zaaken moeten gefrankeerd worden, en, zoo dit niet is geſchied, worden ſy terug gezonden.

Deeze Societeit heeft ook kortlings tot Leden aangenomen de Hooggeleerde Heeren VOGEL, als ordinair Lid in de Claſſe der Natuur-

tuurkunde, om voornamentlyk in de Chymie te werken, en de Hooggel. Heeren WRISBERG, MURRAY den jongeren, RICHTER, en JOHAN BECKMAN als extraordinaire Leden, om de ontleed- kruid- heel-kunde, en Oeconomie door hunne ontdekkingen te verryken. En de Hr. JOENS MATTHIAS LJUNGBERG, Hoogleeraar der Wiskunde te Gieſſen, is tot Correspondent aangenomen.

Den 9. Sept. ſtierf te Leiden, tot een zeer groot verlies voor de Hooge Schoole aldaar, de boven allen lof verheeve Hooggeleerde Heer BERNARD SIEGFRIED ALBINUS, Med. D. Hoogleeraar in de Genees- Ontleed- en Heelkunde, na eene ziekte van agt dagen, den ouderdom van drie- en zeventig jaaren en zes maanden bereikt hebbende.

Om te vervullen de plaatſen, daar door vacerende, hebben de Ed. Gr. Achtbaaren Heeren Curatooren beroepen tot *Profeſſor Medicinæ ordinarius*, den Hooggel. Heer W. VAN DOEVEREN, Med. Doct. Hoogleeraar in de Genees- Schei- en Vroed-kunde op de Hooge Schoole van Stad en Lande, Stads-Phyſicus te Groningen, Lid van de Roomſch-Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekers, van de Hollandſche Maatſchappy der Weetenſchappen te Haerlem, als ook van het Bataafs Genootſchap der Proef-ondervindelyke Wysbegeerte te Rotterdam; en tot *Lector Anatomes & Chirurgiæ*, den Hr. EDUARD SANDIFORT, Stads- Medicinæ Doctor in 's Gravenhagen, in wiens plaats door de Ed. Achtbaare Magiſtraat aldaar tot Stads-Doctor is aangeſteld deszelfs Broeder JAN BERNARD SANDIFORT.

De Hooggel. Hr. JOHAN GOTLOB LEIDENFROST, Med. Doct. en Prof. te Duisburgh, die den eerſten Mey, in plaatſe van den Hooggel. Heere HENDRIK VAN HAASTENBURGH, tot Hoogleeraar in de Genees- en Heel-kunde te Harderwyk beroepen was (*), niet hebbende konnen komen, is, den 3 Octob., tot dien poſt geroepen de Heer NICOLAAS GEORGIUS OOSTERDYK, Joanz. Stads-Medicinæ Doctor te Utrecht.

De Hooggeleerde Heeren PATYN en DE MONCHY, Stads-Doctoren te Rotterdam en Directeuren van het Bataafs Genootſchap der Proefondervindelyke Wysbegeerte aldaar, die den 24 April tot Hoogleeraaren der Geneeskunde te Rotterdam aangeſteld waren, hebben hun Profeſſoraat met eene Redenvoering aanvaard, de eerſte den 22 October, handelende by die gelegenheid *de certitudine & firmitate medicinæ clinicæ, ex doctrina morborum in morbis*; over de zeker- en vaſtheid der beoeffenende geneeskunde uit de kenniſſe der ziekten; de laatſte den 29 October, *de imaginaria frigoris potentia nocente, ejusque præoccupatæ opinionis in minus ſtabilem Batavorum, præcipue Divitum, ſanitatem ſummo influxu*; over het ingebeeld ſchadelyk vermogen der koude, en den grooten invloed van dit vooroordeel op de min beſtendige gezondheid, byzonder van onze ryke Nederlanderen; doch de Heer P. VINK, die den 2 Mey tot denzelfden poſt verheeven was, heeft ſyne demisſie den 13 Auguſtus verzogt en verkreegen.

(*) Zie deeze Bibliotheek VII. D. 1. St. pag. 213.

X I X.

Levensbeſchryving van den Hoog Edelen, Hooggeleerden Heere BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS, in leven Leeraar der Genees-kunde, Openbaar Hoogleeraar in de Ontleed- Heel- en Genees-kunde op de Univerſiteit te Leiden, voorzittend Lid van het Collegie der Heelkunde, Lid van de Rus-Keizerlyke, Londenſche, en Haerlemſche Maatſchappyen der Weetenſchappen.

BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS wierd te Franckfort aan den Oder, den 24 Febr. 1697, uit een adelyk geſlagt gebooren. Syn Vader, BERNHARD ALBINUS, Hoogleeraar der Genees-kunde op de genoemde plaats, Hofraad, en Lyfartz van ſyne Koninglyke Majeſteit in Pruiſſen, die in het jaar 1702 naar Leiden geroepen is, en aldaar het Hoogleeraar-ampt met grooten roem tot het jaar 1721 heeft waargenomen, was getrouwt met CATHARINA SUSANNA RING, Dogter van den Hooggeleerden Heer THOMAS SIEGFRIED RING, Hoogleeraar in de Regten te Franckfort aan den Oder. Deeze, zelve eene ongemeen groote kundigheid in alle deelen der Geneeskunde bezittende, was zeer wel in ſtaat, ſynen Zoon zoo op te voeden, dat hy door den tyd in dezelfde weetenſchap zou moeten uitblinken, en, na dat hy in de Latynſche taal onderweezen was door de Heeren SOMMERS, en WESTERHOF, leide hy zich toe op de Wiskunde, aanhoorde verder de leſſen van

de Hoogleeraaren PERIZONIUS, GRONOVIUS, BERNARD en SENGUERD. Syn Vader onderrigte hem toen in de gronden der Geneeskunde, en ſtelde hem daar door in ſtaat, met meêr vrugt de leſſen van de andere Hoogleeraaren, die de Leidſche Academie vercierden, aan te hooren, BIDLOO, RAU, DECKER, en BOERHAAVE. Vooral ſchepte hy zeer groot behaagen in de Kruidkunde, doch leide zich ook op alle de andere takken, en vooral op de Ontleed- en Heelkunde toe. De Heer RAU ſtelde een groot vertrouwen in hem, nam hem met zich by de byzondere gevallen, die hem in ſyne Heelkundige beoeffening voortkwamen, toonde hem vooral ſyne byzondere en gelukkige manier van ſteenſnyden, en maakte hem zoo in de Heel- als ook in de Ontleed-kunde zeer bekwaam, waar in hy zich, door zelve de hand aan het werk te ſlaan, ook meêr en meêr oefende. Candidaat geworden zynde, begaf hy zich, op raad van ſynen Vader, in 1718 naar Parys, om in de Hospitaalen veele en onderſcheide zieken te zien, en ook gelegenheid te hebben, om te onderzoeken, of hy ſyne, reeds verkreege, kundigheid, aldaar nog zoude konnen vermeerderen, aanhoorende de leſſen van DUVERNEY, VAILLANT, en andere beroemde mannen. Nauwelyks had hy aldaar eenen winter doorgebragt, of hy wierd door de Ed. Gr. Achtbaare Heeren Curatooren van 's Lands Univerſiteit naar Leiden geroepen, om het Leeraar-ampt in de Ontleed- en Heel-kunde op zich te neemen. Hoe onverwagt hem deeze roeping ook voorkwam, en hoe zeer hy verlangt had, nog eenigen tyd uitlandig te blyven, nam hy egter deezen gewigtigen Poſt aan, en wierd, te Leiden gekomen zynde, op recommandatie van de Geneeskundige Faculteit,

door

door de Academische Senaat, zonder *Theses* te defendeeren, tot Doctor verklaart. Nauwelyks was hy eenige weeken te Leiden geweest, of hy verloor synen vriend, die hem meêr en meêr zogt te bevorderen, en bekwaam te maaken, den Hooggeleerden Heere RAU; die den 18. Sept. tot groot verlies voor de Academie door den dood wechgerukt wierd. Schoon nu de Hr. ALBINUS den raad en bystand van synen leermeester, die hem den Curatooren aangepreesen had, en dus ook zoude getragt hebben te toonen, dat hy geen' onwaardigen had voorgeslaagen, miste, aanvaarde hy egter met geen' minderen moed synen nieuwen Post, den 2. Oct. 1719, met eene Redenvoering *de Anatome comparata*, en beantwoorde zoo zeer aan de, van hem opgevatte en gegronde, verwagting, dat men goedvondt, syn jaarlyks tractement te vermeerderen. In het jaar 1721 stierf syn Vader, en, hoe groot dit verlies voor de Academie ook was, zoo groot was ook de troost, welke de Hooge School in deezen Zoon vondt, die in staat was, dit verlies te vergoeden! Het algemeen verlangen was derhalven ook, dat men hem tot het Hoogleeraar-ampt zoude verheffen. Dit geschiede kort daarna, hy wierd tot gewoon Hoogleeraar in de Ontleed- en Heelkunde aangesteld, en aanvaarde deezen Post den 9. Nov. 1721, met eene Redenvoering, waar in hy onderzogt de beste middelen, welke tot de kennis van het menschelyk lighaam ons konnen opleiden.

Deezen Post met allen vlyt bekleedende, hield hy zich egter niet alleen bezig met syne leerlingen zoo in de Ontleed- als Heelkunde te onderwyzen, maar hy vondt ook goed, den

overigen tyd te besteeden aan werken, waar mede hy ook het algemeen grooten dienst deed. De Hr. RAU had namentlyk syn Cabinet met *præparata* aan de Academie gemaakt; hoe fraay dit nu ook ware, zoude het egter een dood lighaam gebleeven zyn, zoo hetzelve niet bekend gemaakt wierd. De Hr. ALBINUS beschreef derhalven op verzoek van de Curatooren, al 't geen in dit Cabinet was, voegde syne aanmerkingen daarby, en liet dit werkje in 1725 drukken met de levensbeschryving van synen Meester, en de verklaaring van de manier van steensnyden, die hy nooit had willen beschryven, maar welken de Hr. ALBINUS van hem zeer dikwils had zien verrigten, en wel op zoo een wyze, dat de Hr. RAU hem had willen in staat stellen, om die in vervolg van tyd te konnen oefenen.

De beenderen waren het onderwerp van syne volgende bezigheden, hy gaf eene zeer nauwkeurige beschryving derzelven in 1726 in het licht, welke hy, onder eene geheel andere gedaante in het jaar 1762 heeft doen verschynen. Van de beenderen keerde hy zich tot de spieren, deeze onderzogt hy zoo nauwkeurig, door een oneindig getal lyken te ontleeden, en syne waarneemingen tegen elkander te vergelyken, dat daar uit voortsproot een werk, welk alle de vorige, over dat onderwerp opgesteld niet alleen overtrof, maar ook in syne soort volmaakt kon genoemd worden, en in 1734 in het licht gegeeven wierd.

Daar door getoont hebbende, hoe ver hy gevorderd was in het ontleeden der groove deelen, deed zich in het jaar 1736 eene bekwaame gelegenheid op, om ook te doen zien, wat hy in de fynere ontleedkunde vermogt, wanneer na-

namentlyk de uitmuntende konſtenaar JOANNES L'ADMIRAL hem verzogt, om eenige afbeeldingen van opgeſpoote deelen met levendige kleuren in het licht te geeven. Hy verkoos daar toe eerſt de ſlagaderen en aderen van de darmen, waar over hy een fraay vertoog met eene keurige Afbeelding verciert, uitgaf, en liet op deeze in het volgende jaar volgen eene andere over de zitplaats en oorzaak van de kleur der Negers en overige menſchen.

Ziende, dat de afbeeldingen, welke men had van de beenderen van eene vrugt, zeer onvolmaakt waren, oordeelde hy, dezelven een nauwkeuriger onderzoek waardig, en zich daar op met veel vlyt toegelegd hebbende, verrykte hy de geleerde waereld met een alleruitmuntenſt werk over deeze ſtoffe, vercierd met plaaten, door de konſtige hand van den grooten JAN WANDELAAR in het koper gebragt, die ook reeds eenige afbeeldingen, de ſpieren van de hand vertoonende, en in het bovengenoemde werk geplaatſt, gemaakt had.

Eenige volgende jaaren hield onze Hoogleeraar zich bezig met ſyn groot werk over de Ontleedkunde, dat, ten regte de goedkeuring van alle kenners wechdroeg, den Uitgeever onſterfelyk gemaakt, en in elk een een verlangen verwekt heeft, om de geheele Ontleedkunde aldus uitgewerkt te zien, ik meen, ſyne plaaten over de ſpieren, waar van de eerſte uitkwam in 1740 en de laatſte in 1747.

In deezen tyd maakte hy ook eene nieuwe verklaaring op de plaaten van den uitmuntenden EUSTACHIUS, welke hy in 1744 gemeen maakte, en waar van hy in 1761 eene nieuwe uitgaave bezorgt heeft.

In het jaar 1748 zagen ſyne zeven plaaten over de zwangere baarmoeder het licht, en deeze wierden met nog eene in 1751 vermeerderd, waar op de Hr. ALBINUS eene byzondere legging van de vrugt, door hem waargenomen, afbeelde.

Een zoo volmaakt werk over de ſpieren uitgegeeven hebbende, oordeelde hy niet ongepaſt, een ander over de beenderen op te ſtellen, en dit wierd in 1753 door hem uitgegeeven: eindelyk beſloot hy dit werk in 1757 met eene plaat, waar in hy de chyl-buis, de ongepaarde ader, de tuſſchenribbige ſlagaderen en andere omleggende deelen, zoo heerlyk vertoont heeft, en waar van hy eene volleedige verklaaring gaf in ſyne *Annotationes Academicæ*, een voortreffelyk werk, vol der uitmuntenſte waarneemingen over verſcheide onderwerpen, vooral de Ontleedkunde betreffende, waar mede hy een aanvang heeft gemaakt in 1754, en het welk hy tot 1768, wanneer het agtſte boek het licht zag, heeft voortgezet.

Behalven ſyne eige ſchriften heeft hy ook die van andere ontleedkundigen, welke hy meende te verdienen, dat ſy meêr algemeen waren, laaten herdrukken, en dezelven met eene voorreden aangepreeſen, doorgaans ook het leeven der ſchryvers daar by voegende.

Onder deeze behooren de uitmuntende VESALIUS, waar van hy de uitgaave teſſens met den grooten BOERHAAVE heeft bezorgt, de ontſterfelyke HARVEUS, en de beroemde FABRICIUS AB AQUAPENDENTE, om niet te ſpreeken van de byvoegſelen, welke hy heeft gegeeven aan den Uitgeever van den tweeden druk der *Bibliographia Anatomica Jacobi Douglas*, die in 1744 te Leiden gedrukt is.

In

In het jaar 1745. vonden de Heeren Curatooren goed, ook het Hoog Leeraar-ampt der Geneeskunde aan hem op te draagen, hy aanvaarde deezen post met eene Redenvoering, en wierd in dit jaar, vyf- en twintig jaaren de Ontleed- en Heelkunde geleerd hebbende, daar van ontslagen; en gaf in het vervolg alleenlyk lessen over de *Physiologia*, waar in hy reeds lang te vooren syne leerlingen onderweezen had. Syn Broeder, de Hooggeleerde Heer FREDERIK BERNARD ALBINUS, die thans vyf- en twintig jaaren de Leidsche Hooge School verciert heeft, wierd toen als *Anatomiæ & Chirurgiæ Lector* beroepen, en aanvaarde deezen Post den 20. Oct. 1745.

Tweemaal heeft onze Geleerde het Rectoraat bekleed, namentlyk in 1726 en 1738, doch in 1758 en 1770, wanneer zulks hem wederom zoude te beurt gevallen zyn, heeft hy verzogt, daar van ontslagen te worden. Ook is hy tweemaal Secretaris van de Academische Senaat geweest.

Schoon de praktyk der Geneeskunde niet dagelyks oefenende, weigerde hy egter nooit menschen, met inwendige of uitwendige ongemakken aangedaan, die syne hulp mogten begeeren, met raad en daad by te staan; en het is derhalven niet te verwonderen, dat, daar hy, zoo door dit werk, als door synen onvermoeiden arbeid in de Ontleedkunde, waar aan hy dikwils dag en nagt besteede, syn lighaam zeer veel vergde, verscheide zwaare ziekten heeft moeten uitstaan. In het laatste van syn leeven, begonnen syne kragten ook langzamerhand te verminderen, telkens klaagde hy over ongemakkelykheid in den buik, welke van tyd tot tyd ver-

ergerde, en waar op den 29. Augustus deezes jaars eene zwaare koorts volgde, die, de gedaante van eene dubbele anderendaagsche koorts eenigzins aanneemende, met groote benauwtheid verzeld was, en eindelyk zoo geweldig wierd, dat sy den negenden September, wanneer hy 73 jaaren en 6 maanden oud was, synen levensdraad afsneed, ontrukkende dus aan de Academie eenen Hoogleeraar, die ruim vyftig jaaren aan Haar tot een zoo grooten luister had verstrekt, tot wien jaarlyks een groot getal toehoorders van alle andere Academien toevloeiden, en die, zoo door de bekwaame leerlingen, thans door geheel Europa verspreid, als door syne werken, zich eenen zoo grooten naam heeft verkreegen, dat niemand in staat zoude zyn, synen lof naar waarde uit te breiden.

In December van het jaar 1765, is Hy getrouwt met Mevrouwe, Clara Magdalena Dupeyrou, Dogter van den Heere Steven Dupeyrou, in leeven Koopman te Amsterdam, en Margareta Clara Muyssart, zynde Weduwe van den Wel Edelen Gestrengen Heere Lucas Trip, Dirkszoon, in leeven Commissaris te Amsterdam.

Lyst der Schriften van den Heer ALBINUS.

Oratio Inauguralis, de Anatome comparata. Lugd. Bat. 1719. 4.

Oratio, qua in veram viam, quæ ad fabricæ corporis humani cognitionem ducat, inquiritur. Ibid. 1721. 4.

Index supellectilis Anatomicæ, quam Academiæ Batavæ, quæ Leidæ est, legavit vir Clarissimus JOHANNES JACOBUS RAU, Rogatu Illustrissimorum & Amplissimorum Academiæ istius Cura-

to-

torum & Urbis Conſulum confectus a BERNHARDO SIEGFRIED ALBINO, qui & vitam ejus & curationem, quam calculoſis adhibuit, inſtrumentorumque figuras, addidit. Lugd. Bat. 1725. 4. c. fig.

De oſſibus corporis humani libellus. Ibid. 1726. 8. rec. Viennæ 1748. 8.

Hiſtoria musculorum corporis humani. Lugd. Bat. 1734. 4. c. fig.

Diſſertatio de arteriis & venis inteſtinorum hominis. Ib. 1736.

Diſſertatio ſecunda de ſede & cauſſa coloris Aethiopum & cæterorum hominum. Ibid. 1737.

Icones oſſium fœtus humani, accedit oſteogeniæ brevis Hiſtoria. Ibid. 1737.

Explicatio tabularum Anatomicarum BARTHOLOMÆI EUSTACHII Anatomici ſummi; accedit Tabularum editio nova. Ib. 1744.

Auctor recognovit, caſtigavit, auxit, denuo edidit. Ib. 1761.

Tabulæ ſceleti & muſculorum corporis humani. Ibid. 1747. Folio maximo.

Tabulæ VII. uteri mulieris gravidæ, cum jam parturiret mortuæ. Ibid. 1748. & Appendix 1751. Folio maximo.

Tabulæ oſſium humanorum. Ibid. 1753. Folio maximo.

Tabula vaſis chyliferi cum vena azyga, arteriis intercoſtalibus, aliisque vicinis partibus. Ib. 1757. Folio maximo.

Liber de ſceleto humano. Ibid. 1762.

Academicæ Annotationes Libr. 1--8. Ibid. 1754--1768.

Schriften van anderen, door den Heer ALBINUS uitgegeeven,

ANDREÆ VESALII, Invictissimi Caroli V. Imperatoris Medici, Opera Omnia Anatomica & Chirurgica cura HERMANNI BOERHAAVE Medicinæ, Botanices, Collegii Practici, & Chemiæ in Academia Lugduno Batava Professoris, & BERNHARDI SIEGFRIED ALBINI, Anatomes & Chirurgiæ in eadem Academia Professoris. Lugd. Bat. 1725. Fol. 2. vol. c. fig.

GUILIELMI HARVEI, Angli, Opera, sive Exercitatio Anatomica de motu cordis & sanguinis in animalibus atque Exercitationes duæ anatomicæ de circulatione sanguinis ad Joannem Riolanum filium, tumque Exercitationes de generatione animalium, quibus Præfationem addidit BERNHARD SIEGFRIED ALBINUS. Lugd. Bat. 1737.

HIERONYMI FABRICII AB AQUAPENDENTE, Philosophi ac Medici, inque florentissimo Gymnasio Patavino Anatomes ac Chirurgiæ Professoris Publici, singularis & supra ordinarii, Opera Omnia Anatomica & Physiologica, hactenus variis locis ac formis edita; nunc vero certo ordine digesta, & in unum volumen redacta, accessit index rerum ac verborum completissimus, una cum præfatione BERNHARDI SIEGFRIED ALBINI. Lugd. Bat. 1737.

X X.

Vervolg van de Lyst van NATUUR- *en* GENEES-KUNDIGE WERKEN, *welke in het jaar* 1768. *zyn in 't licht gekomen.*

Description succincte du Cabinet d'histoire naturelle de S. A. S. E. Palatine. 8. Mannheim.
R. DAVISON Diss. de solutione mercurii in acido vegetabili, ejusque usu. Lugd. Bat. 4.
C. VAN DIEPEN Diss. de Senectute morbosa. Lugd. Bat. 4.
W. DURING Diss. medico-chirurgica sistens Historiam duarum observationum, theoria illustratam. Argentorati. 4.
S. D'HUAUMEN Quæstio medica, an fractis ossibus in situ post conformationem continendis machinæ vincturis antiponendæ? Parisiis. 4.
J. DUSSANS Quæstio medica, utrum in pertinacibus capitis facieique doloribus aliquid prodesse possit sectio ramorum nervi quinti paris? Parisiis. 4.
B. DUPUY Quæstio Medica; an fiat bilis decompositio in intestinis. Parisiis. 4.
J. C. DESESSARTZ Quæstio Medica; an sanguis e liene spissior? Parisiis. 4.
F. M. DISDIER Theses de claviculæ fractura. Ibid. 4.
Ejusdem Theses de vulneribus cum amissa substantia. Ibid. 4.
Essays on the Puerperal fever, and on puerperal convulsions. By T. DENMAN. 8. London.
Memoirs of Agriculture, and other œconomical Arts. By R. DOSSIE. vol. 1. London. 8.
Dissertationes variæ ad artis medicinæ theoriam & praxim relatæ; auctore D. P. E. DELBARRE. Duaci. 4.
Exposition des effets d'un nouveau remede dénommé sirop mercuriel, rendu public conformément

à

à une lettre adreſſée à l'auteur, par M. le Duc *de Praſlin.* On y a joint une inſtruction detaillée ſur la maniere d'employer ce remede dans les maladies vénériennes de toute eſpéce, dans les écrouelles, & le Rachitis, autrement la maladie des enfans noués. à Paris. 8.

Examen des principaux points de la réponſe à l'argument tiré du nombre, des perſonnes mortes en Angleterre de la petite vérole naturelle & artificielle, avant & depuis la pratique de l'inoculation. à Paris. 4.

J. LEONHARD EYRICH *Plan der Fränkiſch-phyſicaliſch-œconomiſchen Bienen geſellſchaft. Anſpach.* 8.

——————— *Entwurf der vollkommenſten Bienenpflege. Franckfurt und Leipzig.* 8. *mit einer Kupferplate.*

LAFISSE Quæſtio Medica: an reſpirationis ope æquilibrium quoddam aëris inter & ſanguinis calorem inſtituatur. 4. Pariſiis.

J. P. EBERHARDTS *Verſuch eines Entwurfs der Thiergeſchichte, nebſt einem Anhang von einigen ſeltenen und auch weinig beſchriebenen Thieren. m. k.* 8. *Halle.*

J. C. P. *Erxleben Anfangsgründe der Naturgeſchichte.* 8. *Göttingen.*

J. F. C. EBELING Diſſ. de tuſſi infantum convulſiva. Gottingæ. 4.

J. EVANS Diſſ. de variis methodis inſerendi variolas. Lugd. Bat. 4.

G. ELLCOCK Diſſ. de metaſtaſi lactea. Lugd. Bat. 4.

J. EMANUELS Diſſ. de homine automate. Ultrajecti ad Rhenum. 4.

Etat des baptémes, des mariages, & des mortuaires de la ville & des Fauxbourgs de Lyon, pour les années 1766 & 1767. par un de M. M. de l'Academie des Sciences, belles lettres & arts de Lyon. à Lyon. 8.

Inſtructions importantes au Peuple ſur les Maladies Chroniques, pour ſervir de ſuite à l'avis au Peuple de M. TISSOT, ſur les maladies aiguës, par M. FERMIN. 2. vol. 12. à Paris.

Elements of the practice of phyſic part the ſecond. con-

containing the hiſtory and methods of treating fevers and internal inflammations by G. FORDYCE. London. 8.

A review of the venereal diſeaſe and its remedies by W. FORDYCE. London. the ſecond edition.

J. F. FASELIUS *gerichtliche Artzneygelahrheit, worinnen die vornehmſten Materien der Rechte nach den beſten Mediciniſchen grundſätzen erkläret werden.* 8. *Bauzen.*

H. A. FISSCHERS *Zuverläſſige mittel, wodurch die mittlere und kleinere Landmann bey Ackerbau und Viehzucht ſeine nahrung verbeſſern könne.* 8. *Budiſſen.*

G. FAUVARCQ de lochiorum metaſtaſi. Lugd. Bat. 4.

G. FUMÉE Quæſtio medica, an in pectoris hydrope, quo maturior, eo felicior Thoracis Paracentheſis? Pariſiis. 4.

J. B. G. FERRAND Theſes de labiorum cancro? Ibid. 4.

A Treatiſe upon the formation of the human ſpecies, the Diſorders incident to Procreation. &c. with the moſt approved and efficacious methods of cure. By J. FLEMING. 8. London.

An Introduction to Mineralogy: or, an acurate claſſification of Foſſils and Minerals, viz Earth, Stones, Salts, Inflammable and Metallic ſubſtances. To which are added, I. a Diſcourſe on the generation of Mineral Bodies. II. Dr. Lehman's Tables on the Affinities of ſalts. III. Tables on the ſpecific gravities of Mineral Bodies. IV. a View of their reſpective powers and Conductors of Electricity. By J. R. FORSTER. 8. London.

The fruit-gardener. Containing the methods of raiſing ſtocks for multiplying of fruit-trees by Budding, grafting, &c. Alſo, Directions for laying out and managing fruit gardens. To which is added the art of training fruit-trees to a wall in a new, eaſy, expeditious and cheap-manner. with a deſcription of ſome of the beſt kinds of fruit; and the characters of the trees as to growing and bearing. 8. London.

Pharmacopœa extemporanea ſive præſcriptorum Chy-

Chylias, in qua remediorum elegantium & efficacium paradigmata, ad omnes fere medendi intentiones accommodata, candide proponuntur; cum viribus, operandi ratione, dosibus & indicibus annexis per THOMAM FULLER, M. D. editio castigatior, curante THEODOR. BAROW. Parisiis 12.

La Nature opprimée par la Médecine moderne, où la nécessité de recourir à la méthode ancienne & hippocratique dans le traitement des maladies, par TOUSSAINT GUINDANT.

Purification de l'air croupissant dans les hôpitaux, les prisons, & les vaisseaux de mer, par le moyen d'un renouvellement continuel d'air pur & frais, qui en emportera aussi continuellement la mauvaise odeur, & qui, d'infects qui sont ces lieux, les rendra sains & habitables, avec une application de ce moyen de renouvellement, pour rafraîchir, pendant les grandes chaleurs de l'été, l'air des appartemens des Princes, & des riches particuliers; celui des églises, des salles d'audience, & de spectacles; celui des maisons religieuses, & de tous les lieux d'assemblée; de même que les magasins, manifactures &c. & enfin le moyen d'ôter l'odeur infecte que les commodités répandent dans la plûpart des maisons où il y en a: on y a joint une seconde édition du manuel des laboureurs, réduisant à quatre chefs principaux ce qu'il y a d'essentiel à la bonne culture des champs; par M. GENNETÉ. à Nancy. 8.

Mémoire dans lequel on prouve l'impossibilité d'anéantir la petite vérole; pour faire suite aux observations sur la meilleure manière d'inoculer, par J. J. GARDANE. à Paris. 8.

Conjectures sur l'Electricité médicale avec des Recherches sur la colique par J. J. GARDANE. à Paris. 8.

Institution utile aux personnes du sexe attaquées de descentes, par M. DE LA GÉNÉVRIERE. à Paris. 12.

Het overige hier na.

INHOUD.

13.

NATUUR-
EN
GENEES-KUNDIGE
BIBLIOTHEEK;

Bevattende den zaakelyken inhoud van alle

NIEUWE WERKEN,

Welke, *in de* GENEESKUNDE *en* NATUURLYKE HISTORIE, *buiten ons Vaderland uitkomen.*

ZEVENDEN DEELS VIERDE STUK.

IN 'sGRAVENHAGE,
BY PIETER VAN CLEEF.
M. DCC. LXXI.

I.

De Bononienſi Scientiarum & artium inſtituto atque Academia Commentarii. Tomi quinti Pars altera. Bononiæ typis Lælii a Vulpe. 1767. 4°. 2. *Alphab.* 22. *plag. tab. æn.* 27.

d. i.

Verhandelingen van de Societeit en Academie der Weetenſchappen en Konſten in Bologne. Vyfden Deels Tweede Stuk.

In de Voorreden word eene kleine levensbeſchryving gegeeven van de Hooggel. Heeren BECCARIUS en LELLIUS. — De Hr. BARTHOLOMÆUS BECCARIUS is de eerſte Hoogleeraar by de Academie te Bologne geweeſt, ja kan gezegd worden, dezelve geſtigt te hebben. Eerſt onderwees hy de wysbegeerte, doch naderhand de ſcheikunde, en, ſchoon hy, de Hr. BAZANUS geſtorven zynde, Preſident van de Academie wierd, bleef hy egter deezen poſt bekleeden. Veele ſtukken zyn door hem in voorige deelen van dit werk geplaatſt. Hy ſtierf ruim tagtig jaaren oud zynde, en is als

President opgevolgd door den Hr. FRANCISCUS MARIA ZANOTTUS, die voorheen Secretaris was, welke post nu bekleed word door den Hr. SEBASTIANUS CANTERZANUS, een zeer geleerd Wysgeer. De Hr. VINCENTIUS PUTIUS, die BECCARIUS eenigen tyd in de scheikunde geholpen had, is hem daar in als Hoogleeraar gevolgd. De Hr. LELLIUS had zich in syne jeugd toegelegd op het maaken van snaphaanen, en was, schoon hy daar in eenen zeer middelmaatigen meester had, door zich zelve zoo zeer gevorderd, dat hy by de eerste konstenaars vergeleeken wierd. Op raad van J. P. ZANOTTUS leide hy zich toe op de tekenkonst, en, dewyl den schilderen de kennis der Ontleedkunde van het grootste nut is, oefende hy zich ook daar in met zeer veel yver en vrugt. In alle zaaken, waar op hy zich toeleide, vorderde hy ongemeen sterk, en wierd ook zeer bedreeven in het slaan van penningen, in het draaijen, en in het bewerken van glas. Alle deelen van het menschelyk lighaam heeft hy in was nagemaakt; en, ten nutte van de Ontleedkunde, daar mede eene geheele kamer van de Academie vercierd. Na synen dood is hem in de Ontleedkunde opgevolgd ALOYSIUS GALVANUS, die de ontleedkunde ten nutte van de heelmeesters en schilders moet onderwysen.

Van de Verhandelingen, welke men in dit deel vindt, deelen wy de volgende mede.

Pag. 1. *Geneeskundige Waarneemingen, van den Hr.* PETRUS PAULUS MOLINELLIUS. De eerste waarneeming handelt over *eene ontwrigting van het os hyoides*. VALSALVA is de eerste geweest, die daar

daar over gehandeld heeft, doch na hem heeft niemand daar van gesprooken, behalven JOHANNES FRANCISCUS SCARDONA, die, gelyk BECCARIUS te vooren reeds gedaan had, dit ongemak gerekend heeft onder de oorzaaken van eene keelziekte. De Schryver gelegenheid gehad hebbende, dit toeval waar te neemen, heeft het derhalven des te noodiger geoordeeld, daar van te spreeken, en teffens de middelen ter geneezing aan de hand te geeven. Het *os hyoides* word samengestelt uit zeven deelen, de *basis*, de *processus*, en vier kraakbeenige aanhangsels, indien men VESLINGIUS, gelyk VALSALVA deed, daar in volgt. De *processus*, die ook de groote hoornen genoemt worden, zyn met de *basis* vereenigt door eene kraakbeenige substantie; aan elk deezer vereenigingen, en aan de uiteinders van de hoornen zyn de kraakbeenige aanhangsels vereenigt. Deeze veranderen door de jaaren in been; even gelyk die kraakbeenige deelen, welke de hoornen aan het grondstuk vast maaken, hoewel deeze doorgaans schielyker. De agterste aanhangsels worden ook wel *capitula* genoemt, de voorste kleine hoorntjes. Aan de *processus*, *appendices*, en *basis pharyngis* eindigen de vezelen, welke de *musculus hyopharyngeus* van VALSALVA uitmaaken, doch de meeste zyn ingeplant in de eerst beschreeve aanhangsels. Het *os hyoides* kan dus niet onwrigt worden, als andere beenderen, in welker geleding eene holligheid is, waar uit sy zakken; maar deeze ontwrigting schynt het naast te komen aan die van de schaambeenderen, van de kraakbeenderen van den neus, en van het staartbeen. Het staartbeen bestaat uit eenige deelen, die door eene kraakbeenige stoffe, byna als in

 het

het tong-been, vereenigt zyn; en dan word hetzelve door de Heelmeesters gezegd, ontwrigt te zyn, wanneer hetzelve zoo verdraait is, dat men de hand noodig heeft, om hetzelve te herstellen. Het is daarom niet te verwonderen, dat VALSALVA soortgelyk ongemak aan het *os hyoides* ontdekkende, ook dezelfde benaaming gebruikt heeft. Eene vrouw, namentlyk, welke een groot stuk vleesch, dat niet behoorlyk gekaauwt was, doorslikte, meende, dat haar hetzelve in de keel was blyven zitten, en zogt, met de handen, als ook door hulp van verscheide middelen, hetzelve daar uit te krygen, doch vrugteloos. Drie dagen waren verloopen, in welke sy noch spys noch drank had konnen gebruiken, wanneer sy VALSALVA raadpleegde. Deeze, gissende, dat een der kraakbeenige aanhangsels van het tong-been uit syne plaats zoude geweeken zyn, bragt de deelen door zekere beweeging van de handen, op de natuurlyke plaats, zoo dat sy aanstonds zonder eenig ongemak spys en drank kon doorslikken. Breedvoeriger heeft VALSALVA zich over dit ongemak niet uitgelaaten; doch de Hr. MOLINELLIUS heeft hetzelve naderhand op de volgende wyze waargenomen. Wanneer een heelmeester, vyf en twintig jaaren oud, van eene magere gesteldheid, iets uit de handen van een sterk jongeling wilde neemen; sloeg deeze syne hand, om deszelfs hals, en drukte de zelve, onder het worstelen, zeer sterk tegen het voorste en regter gedeelte. De heelmeester kon naderhand noch drooge noch vloeybaare zaaken doorslikken. Na verloop van een uur kwam hy tot den Schryver; de moeyelykheid in het slikken was dezelfde gebleeven onder geduurige en sterke

ſterke prikkeling en poogingen, om te ſlikken, ſchoon hy niets in den mond nam om door te ſlikken. Hy, die anders onbevreesd was, wierd daar door zoo benauwt, dat het koude zweet op ſyn lighaam lag, de pols zeer klein wierd, en hy verzekerde niet lang te konnen in het leeven blyven, zoo deeze benauwtheid niet ſchielyk wechgenomen wierd. De *larynx* ſcheen eenigzins van gedaante veranderd te zyn, en tuſſchen dezelve en de *musculus ſternomaſtoideus* aan de regter zyde, was een gezwel, welke plaats, aangeraakt wordende, zeer pynelyk was. De Schryver, op dit geval denkende, bragt zich te binnen de waarneeming en gisſing van VALSALVA, doch twee zaaken deeden hem niet zoo ſchielyk een beſluit neemen, het ſtilzwygen namentlyk van VALSALVA omtrent de manier, op welke hy de deelen herſteld had, en het verſchil in de oorzaak van het ongemak; zynde in de vrouw, waar van VALSALVA ſpreekt, door het ſtuk vleeſch de deelen van het *os hyoides* naar buiten gebragt, en in dit geval door een uitwendig geweld het been naar agteren gedrukt. Doch, zoo dra hy de herſtelling van eene ontwrigting van het ſtaartbeen hier by vergeleek, verdween alle twyfeling. Want, gelyk het ſtaartbeen naar vooren en naar agteren kan ontwrigt, en niet anders herſteld worden, dan wanneer de vinger hoog in den aars geſtooken, en het been naar den darm of naar het tegenovergeſtelde gedeelte, naar maate de ontwrigting is, gebogen word; zoo meende hy, dat het tong-been ook of naar vooren of naar agteren, naar verſchil der oorzaaken, kon worden ontwrigt, en, daar dus het ongemak eenerley was, de geneezing ook niet verſchillen moeſt.

Hy liet daarom het hoofd van den lyder door eenen knegt vasthouden, stak den voorsten vinger van de regter hand diep in de keel, tusschen den regter amandel, en den grond van de tong, en bragt den voorsten en middensten vinger van de linkerhand uitwendig overdwars aan den hals, op de plaats van het tong-been. De vinger, die in de keel gestooken was, bragt het tong-been naar vooren, terwyl deeze drukking door de vingers, die buiten tegen den hals geplaatst waren, gematigd wierd. Zoo dra dit eens gedaan was, kon de lyder water doorslikken, en bevondt zich beeter. Tweemaal wierd zulks herhaald, en de derde reise bragt het eene volkome geneezing aan; zoo dat hy, al 't geen hy wilde, kon inslikken, de *larynx* wel gemaakt scheen, en alle toevallen gestilt waren. Na dat de Schryver deeze waarneeming in den jaare 1756. by de Academie voorgeleezen had, heeft hy hetzelfde ongemak nog eens waargenomen in een' man van twee- en vyftig jaaren, die aan het regter en bovenste gedeelte van den hals een slag met de hand gekreegen had, waar uit eene moeyelykheid in het slikken ontstondt, als in den jongeling, doch niet eene zoo groote benauwtheid. Drie uuren daarna kwam hy in het Hospitaal, en wierd op dezelfde wyze geneezen.

Pag. 7. De tweede waarneeming betreft *de vergiftige eigenschappen van het koper.* Men telt doorgaans onder de vergiften vleesch, welk met vet en zout gebraaden is in koper vaatwerk, byna niet vertint, en vooral word hetzelve schadelyk geoordeeld, wanneer men over den grond van zulk vaatwerk sterk wryft, brood, dat dan, door het vet wel doortrokken zynde, te gelyk met

met zulk vleefch gegeeten word. Deeze zaak fcheen den Hr. Molinellius waardig te zyn, om onderzogt te worden, dewyl hy meende, dat deeze fpys onder de vergiften niet behoorde getelt te worden. Hy liet dan een duif met varkens-reufel en zout in kopere vaten, die byna niet vertint waren, en in andere, die in 't geheel niet waren vertint, waar van het eene zelfs eenige tekenen van roeft had, kooken, en gaf daar van te eeten aan agt-tien menfchen, te gelyk met eenige ftukken brood, die, in het kookende vet eerft geworpen, daarna uit hetzelve genomen zynde, wanneer het vet was lauw geworden, eens of meêr reifen over den grond van de pan gewreeven waren. Alle deeze menfchen, wier jaaren en gefteldheden merkelyk verfchilden, hadden daar van geen ongemak. Onder dezelven was 'er een, die eene zwakke maag had, en zeer genegen was, om te braaken, benevens drie vrouwen, waar van de eene zeer kwaad zog had, wegens eenig ongelyk haar aangedaan, de andere op den tyd, wanneer de ftonden zich begonnen te openbaaren, met colyken, en vryfter-zieke toevallen was geplaagd, en de derde pyn in de maag had na den eeten, 't geen een begin had genomen van de geelzugt, waar mede fy voor een jaar was aangedaan geweeft. Sy hadden in dit voedfel zoo veel fmaak gehad, en waren na het gebruik van hetzelve zoo gezond gebleeven, dat fy by de eerfte gelegenheid hetzelve verlangden te herhaalen (*).

De

(*) Myn Broeder voor eenigen tyd in fyne *Diff. inquir. in vulgatiffimum proverbium, medice vivere mifere vivere,* onder andere, van de fchadelykheid van eenige foorten van vaatwerk, tot het bereiden der

fpy-

Pag. 9. De derde waarneeming ſpreekt van *het breeken van de pees van den knieſchyf.* Het is eene gemeene zaak, dat deeze pees, even als die van Achilles, overdwars breeke. De Schryver heeft zulks ook waargenomen in een groot en ſterk man, die, ſchielyk eenen trap afklimmende, met een geboogen knie neêrviel. Men ontdekte eene holligheid onder de huid twee overdwarſche vingers boven den knieſchyf, gelyk in breette aan die van de genoemde pees. Als het been gebogen was, was deeze holligheid breeder, doch nauwer, wanneer hetzelve was uitgerekt. Na dat men eenige middelen gebruikt had, om de pyn en zwelling tegen te gaan, gebruikte men *glutinantia* en *topica*, en leide zoodanig een ver-

ſpyſen in gebruik, ſpreekende, maakte ook gewag van het kopere. Het koper vaatwerk, zegt hy pag. 21, word van ſommige ſchadelyk, van ſommige onſchadelyk gehouden; van het eerſte gevoelen is onder andere SCHULTZE *Diſſ. mors in olla Faſc. Diſſ. pag.* 152. *ſq.* van het laatſte MOLINELLI en ELLER (*Phyſ. Chem. Med. Abhandl.*) die egter pag. 413. zegt, dat zulke vaten nadeelig konnen zyn, wanneer by de ſpyſen onder het kooken zuure gedaan worden, of wanneer ſy al te lang bewaard worden in zulke vaaten op eene plaats, alwaar de vogtigheid van de lugt dit metaal veranderen kan. Doch, zoo de knegts der koperſlagers, eer dat ſy gewoon zyn, dit metaal te behandelen, braakingen of den loop krygen, gelyk LEDELIUS (*Miſc. Cur. D.* 2. *An.* 9. *obſ.* 2. *p.* 3.) aantekend; zoo, volgens het berigt van RAMAZZINI *de morb. artif. c.* 5. *Oper. Omn. p.* 668, de vergiftige uitwaaſſemingen, uit geſlaagen koper komende, in hunne maag en darmen komen, en ſy dus met de ingeademde lugt de knaagende en uitdroogende kragt van het koper in het lighaam krygen; zoo, gelyk BOERHAAVE zegt *Chem. T.* 2. *p.* 479. in alle zuure, loogzouten, en anderen dit metaal geſmolten

verband aan, waar door het been uitgeſtrekt, en de eindens van de gebrooke pees zoo digt aan elkander gehouden wierden, als eenigzins mogelyk was. Schoon hy dus twee maanden, en langer, behandeld wierd, herſtelde hy egter niet op zoo eene wyze, dat hy vry en gemakkelyk gaan kon, maar dikwils gebeurde het, dat hy, tegen eene ſchuinſchte opklimmende, voorover viel, ſchoon hy een kruk gebruikte. Dewyl geene middelen of werktuigen, zelfs niet dat geene, welk door den Hr. MUSSCHENBROEK uitgedagt is, van nut waren, heeft de Schryver een ander verband uitgedagt. Want, dewyl van de vier ſpieren, die in deezen pees eindigen, drie haaren oorſprong neemen van het dey- [illegible] been,

ten word, kan deszelfs ſchadelyke eigenſchap geenzins in twyfel getrokken worden; ook maakt ZWINGER *in Act. Helvet vol.* 5. *p.* 259. geen zwarigheid, eene zeer zwaare buikpyn, die in ſommige algemeene ſtuiptrekkingen, in andere eene verlamming der eene zyde, eene geheele verlamming, ja den dood aanbragt, aan het koper keuken-gereedſchap voornamentlyk toeteſchryven; zelfs tekend MISSA *Rec. Period. de Obſ. de Med. Chir. Pharm. T.* 2. *p.* 149. aan, dat twee menſchen, door het eeten van ſpyſen, in koper vaatwerk bereid, binnen vier- en twintig uuren geſtorven zyn, terwyl drie andere, die van dezelfde ſpys gegeeten hadden, in doods gevaar waren, toen hy dit ſchreef. Ten regte pryſt derhalven THIERRY *in quæſt. An ab omni re cibaria vaſa ænea prorſus ableganda?* p. 9. de Chineeſen en Japonneeſen, die, meêr koper dan yzer bezittende, en derhalven tot den landbouw die werktuigen, welke in Europa van yzer gemaakt worden, uit koper hebbende, tot hunne ſpyſen egter yzer of aarde vaatwerk gebruiken. Deeze Diſſ. als ook HUEBER *de ænea culinari ſuppellectili Arg.* 1766. konnen verder daar over nageſlaagen worden.

been, de vierde van het *os ilium*, en de pees aan den kniefchyf eindigd, welke zelfs beweegelyk is, en eenen band heeft, die boven aan het fcheenbeen eindigd, en dewyl, zoo de beginfels als het einde van deeze fpieren vafte punten zyn, welke derzelver beweeging bepaalen, kan geen verband in dit ongemak eenig nut aanbrengen, dan 't geen van boven aan het deybeen of heupbeen, en van onderen aan het fcheenbeen vaft zy. Hy heeft daarom een verband uitgedagt, famengefteld uit twee riemen, waar van de een om den buik, de andere onder de knie gedaan, en door eene gespe toegetrokken word; deeze riemen zyn te famen vereenigt door drie andere, welke aan den onderften vaftgenaait zyn, doch aan den bovenften door middel van gespen vereenigt worden, en welker eene aan den binnenkant, de andere aan den buitenkant, en de derde op het bovenfte gedeelte van de dey komt. Deeze beftaan ook uit zagt leder: even boven den onderften riem, word aan de drie overige vaft gemaakt een ander leertje, welk aan weerskanten in eenen zwagtel eindigd, die de middenfte riemen rondom het been vafthoud. Dit verband is van den genoemden man, en ook aan andere, die ook om deeze rede zeer moeyelyk gaan konden, met vrugt gebruikt.

Pag. 59. *Verhandeling over eene ontaarting van twee beenderen van den voet in eenige viervoetige dieren; door den Hr.* JOHANNES BAPTISTA A COVOLO. De Hr. FOUGEROUX, waargenomen hebbende eene zonderlinge verandering, welke in de offen en fchaapen ondergaat het been, dat de Franfchen

le

le canon noemen, en welk waarſchynelyk overeenkomt met de beentjes van den *metatarſus* en *metacarpus* in ons, ſchreef daar over aan de Academie. Hy heeft, namentlyk, gezien, dat, in de vrugten van deeze dieren ten tyde van de eerſte vormeering, het genoemde been beſtondt uit twee onderſcheide beenen, welke elkander raakten, en elk een byzonder beenvlies hadden, dat na weinige weeken deeze twee beenderen ſamengroeiden, zoo dat ſy, by de geboorte, niet meêr dan een been uitmaakten, dat in twee holligheden door een zichtbaar middenſchot verdeeld wierd. Hy verzekerd, dat de *epiphyſes* van dit been in de baarmoeder zelve in been veranderen, en zoo met hetzelve vereenigt worden, dat ſy na de geboorte niet konnen worden van een geſcheiden. Ook heeft hy opgemerkt, dat het middenſchot, meêr en meêr dun, vervolgens als een net word, en eindelyk geheel verdwynt, zoo dat, het dier tot ſynen volkomen wasdom gekomen zynde, niets in de holligheid van het been gezien word, waar uit men eene zoo groote verandering zou konnen kennen, zoo men uitzonderd eene diepe ſleuf, welke aan den buitenkant in de lengtte overblyft op de plaats, alwaar de beenderen zich vereenigt hebben. De Schryver heeft de proeven van den Hr. FOUGEROUX in lammeren herhaald, en het been onderzogt van de geboorte tot den tyd van hunnen volkomen waſchdom. In deeze beenderen van een lam, dat twaalf uuren oud was, is hem gebleeken, dat dezelven in de baarmoeder zich niet met elkander vereenigen, en alleenlyk door een middenſchot van een geſcheiden worden, maar hy heeft dezelven zeer gemakkelyk van elkander konnen ſcheiden,

den, en gevonden, dat het beenvlies op de plaats, alwaar deeze beenderen zich raaken, zeer dun is, gelyk die zyden van het been ook eenigzins dunner zyn, dan de andere. In een lam, weinige dagen oud zynde, heeft hy, hoewel met moeite, deeze beenderen ook byna geheel van elkander gefcheiden, doch zoo, dat hier en daar eenige ftukjes van het eene been aan het andere bleeven vaftzitten. Naderhand heeft hy de deelen, welke het middenfchot maaken, doorfchynende gevonden, en, welke moeite hy ook aangewend heeft, dezelven niet van elkander konnen fcheiden. Kort daarna kreeg het middenfchot de gedaante van eene zeef, doch alleenlyk midden in het been, en de gaatjes wierden allengskens grooter. In een' ram heeft hy het middenfchot nog gevonden, welk in de midden ontbrak, doch niet geheel, zynde daar van nog eenige overblyffels te zien. Wat het uitwendige aangaat: aan het genoemde been van den voorpoot word aan den agterkant gezien een fleuf, welke van het middenfte gedeelte van het been naar boven loopt, en zeer diep is; aan den voorkant, welke volkomen rond is, ziet men een overblyffel van de vereeniging, welk zeer klein is, en ook alleen maar aan de einden. Aan den agterpoot heeft het been eene vierkante gedaante, en op hetzelve zyn twee fleuven, de eene van vooren, de andere van agteren, en niet diep. In deeze beenderen van een eerft-gebooren lam heeft de Schryver geenen fleuf gevonden, maar alleenlyk op hetzelve een klein ftreepje gezien, en daarom denkt hy, dat deeze deelen in vervolg van tyd gemaakt worden, door deelen, die zich rondom zetten, op dezelfde wyze, als de fleuven

ven in het bekkeneel door de ſlagaderen gemaakt worden. In lammeren heeft hy de *epiphyſes* zonder eenige moeite altyd van de beenderen konnen afſcheiden, en zelfs is hem dit in rammen gelukt, hoewel daar toe wat meêr moeite heeft moeten gebruikt worden. Tuſſchen het been en de *epiphyſes* heeft hy nooit eenig blyk van beenvlies ontdekt.

Deeze twee beenderen hebben binnen en buiten de baarmoeder eene gelyke lengtte en gedaante, en zyn vlak aan die zyden, waar mede ſy tegen elkander gekeerd zyn; het overige is rond, en de uiteindens zyn, als in andere beenderen, dikker. Het een van deeze beenderen is van buiten, het ander van binnen, ſy zyn evenwydig aan elkander, en het een raakt het ander aan. Het hoofd van elk been word vereenigt met de beenderen, die met den *carpus* en *tarſus* in ons overeen komen, van het andere gedeelte hebben ſy *epiphyſes*, die de gedaante van eene *trochlea* hebben; door middel van deeze worden ſy vereenigt met de beenderen van de vingers en teenen. Natuurlyker wyze zyn ſy zoo geplaatſt, dat ſy van agteren naar vooren ſchuinſch neêrloopen. Over het middenſte voorſte gedeelte loopen eenige ſterke peeſen, en veel meêr over het agterſte, welke elk in eene ſcheede beſlooten en met een celagtig weefſel ſterk omringt worden. Deeze peeſen komen overeen met die der ſpieren, welke in ons de vingers buigen en uitſtrekken. Alle deeze deelen worden, zelfs in eerſtgebooren dieren, door eene vaſte ſterke huid omringt. Nauwelyks zyn de lammeren ter waereld gekomen, of ſy konnen reeds ſtaan, loopen, en de Moeder volgen, ſpaarende geene beweeging. Uit dit alles blykt,

blykt, dat deeze beenderen in de baarmoeder geene andere verandering ondergaan, dan dat ſy, tegen elkander aanleggende, en zeer zagt zynde, zich na elkander ſchikken, en aan die zyden, waar mede ſy elkander aanraaken, vlak worden; waar door deeze zyden ook mogelyk dunner worden. Door de beweeging, welk de lammeren kort na de geboorte maaken, worden deeze beenderen ſterk gedrukt, en de meeſte kragt komt aan op die vlakten, welke elkander raaken. Behalven de zwaarte van het geheele lighaam, welk daar op ruſt, zwellen de ſpieren, de huid word geſpannen, en, dus word elk been ſterk gedrukt, en het een tegen het ander geperſt, zoo dat ſy daar door zoo zeer vereenigt worden, dat ſy eindelyk een been maaken. Door deeze drukking moeten noodwendig de bloedvaten, welke tuſſchen de vezelen van het been doorloopen, en die ſtoffe aanbrengen, waar door ſy groeijen en hard worden, zoo zeer gedrukt worden, dat eindelyk alle vogten ontbreeken moeten, en dezelve door de naaſtgelege takken in grooter quantiteit loopen. Het middenſchot, dus weinig of niet gevoed wordende, moet eindelyk zeer dun worden, terwyl de overige deelen van het been zeer ſterk toeneemen. Deeze nu van tyd tot tyd grooter wordende, zich naar alle kanten uitzettende, en de holligheid grooter maakende, moeten het middenſchot zoo uitrekken, dat deszelfs vezelen eindelyk van elkander geſcheiden worden, en de gedaante van een net vertoonen, welk net, hoe langs zoo grooter openingen krygende, eindelyk geheel en al vernietigt word. Dat het middenſchot nog geheel blyft aan beide einde van het been, zelfs in een' ram,

kan

kan daar van afgeleid worden, dat de zelfstandigheid van het been aldaar sponsagtig is, en dus de drukking en derzelver gevolgen op die plaats niet te vergelyken is met die, welke midden in het been plaats heeft. Dat de gisfing omtrent den oorsprong van dit verschynsel gegrond is, tragt de Schryver te bewysen met eenige voorbeelden uit het menschelyk lighaam. Men ziet immers dikwils, dat de deelen, die elkander aanraaken, aan een groeijen, en men heeft daar van een aller duidelykst bewys in het hartezakje, welk, aan het middenrif altyd vast zittende, met hetzelve zoo zeer vereenigt word, dat het eene deel van het andere niet kan worden onderscheiden. De *epiphyses* worden dus met de beenderen vereenigt, en men ziet dit daarom schielÿker in boeren en menschen, die zwaar werk doen, by welke de drukking grooter is, dan in vrouwen en verwyfde manspersoonen. Dat door de uitzetting der beenderen het binnenste gedeelte in een celagtig weefsel veranderd, kan begreepen worden uit 't geen men ziet in menschen, die zwaar werk moeten doen, dewyl de *musculi sternomastoidei* in hen zoo veel kragt oefenen, dat de *processus mammillares* meêr en meêr uitgroeijen, en van binnen meêr holligheden krygen, dan in vrouwen, en manspersoonen, die minder werk doen. De tweede deelen van het beenvlies, welke tusschen deeze beenderen zyn, schynen door den tyd ook zoo dun en uitgerekt te worden, dat de vezelen van elkander gaan, en wederom veranderen in een celagtig weefsel, waar aan sy hunnen oorsprong verschuldigt zyn.

Pag. 81. *Verhandeling over de Engelſche Ziekte; door de Hr.* CAJETANUS TACCONIUS. Dewyl de Engelſche ziekte, ſchoon daar over veel geſchreeven zy, van dien aart is, dat men derzelver natuur tot nog toe niet volkomen kend, is het te pryſen, dat de Geneesheeren, die deeze ziekte te behandelen hebben, eene geheele Hiſtorie daar van mededeelen; de Schryver, de noodzakelykheid daar van begrypende, en eene vrouw hebbende moeten behandelen, die deeze ziekte in eenen grooten graad had, en deeze ook na haaren dood hebbende ontleed, heeft daarna goedgevonden, de geſchiedenis der ziekte mede te deelen.

Eene tedere vrouw, van een ſlymerig temperament, begon omtrent haar derde jaar zoo voor als agter aan de borſt krom te worden. De kromte van het borſtbeen en den rug maakte de borſt breed, kort, en het geheele lighaam klein. De beenderen van den arm, van den ruggegraat, en de ribben, begonnen allengskens krom te worden, en omtrent het zevende jaar had ſy alle tekenen van de Engelſche ziekte; eene zwakheid, traagheid, weekheid van alle deelen onder het hoofd, eene moeite om wel voort te gaan, en opzetting van den buik; zoo dat ſy tot haar twee- en veertigſte jaar een zeer ongemakkelyk leeven leide, en in December 1754. ſtierf. Het lyk wierd geopend. In den buik vondt men eenen witten klomp, welke eene ongelyke oppervlakte had, en byna deeze geheele holligheid vulde. Dezelve wierd door het net niet bedekt, en men zag by het bekken van de dunne darmen alleenlyk een klein gedeelte aan beide zyden. Dit tegennatuurlyk lighaam had grootendeels de gedaante van

van den buik, ging met het bovenste gedeelte tot in de borst, en drong door tot in het agterste holle gekromde gedeelte, welk waarschynelyk voor langen tyd gemaakt was, en daar door volkomen gevuld wierd. De plaatsing van het middenrif was daar door geheel en al veranderd. De buik-ingewanden waren tot in de holligheid van de borst doorgedrongen, en de lever kwam zelfs tot aan de sleutelbeenderen. Het gezwel wierd omringt door een zeer dun vlies, welk uit de lendenen, digt by de wervelen, voortkwam, by de linker nier dikker, zagter, wierd, en met gezwolle vaten voorzien was. Op het eerste aanzien scheen dit gezwel knoestagtig te zyn, en, wegens eenige sleuven of ongelykheden, scheen hetzelve uit vier gezwellen samen gesteld te zyn. Het was onmogelyk, hetzelve met een mes te verdeelen, en het bleek daar uit zeer klaar, dat hetzelve beenagtig was. Met eene zaag hetzelve verdeeld hebbende, vondt men daar in eene groote holligheid, byna gelyk aan die van het bekkeneel. De beenagtige oppervlakte, welke deeze holligheid bevatte, was eenen vinger dik, doch wierd na den grond allengskens dikker. De holligheid was gevuld met eene vloeybaare, lymerige, stoffe, welke anderhalf pond woog. Op den grond waren eenige uitpuilingen of gezwellen, van eenen knoestagtigen aart, waar van de lengtte en hoogte omtrent twee duimen was; dezelven wierden, even als de geheele inwendige oppervlakte van het groote gezwel, bedekt met een dun vlies, welk, ten opzigte van het been, het inwendig beenvlies kon genoemt worden. Het grondstuk van het geheele gezwel had de dikte van anderhalven vinger, en de onderste halve

middenlyn van het gezwel, of de beenagtige holte, was eenen halven vinger dik. De natuur van dit been was ſponsagtig, en hetzelve had naar boven gerekend de lengte van tien duimen en een' halven, het vulde de geheele halve middenlein van het gezwel, en eindigde van boven in eene *ſcirrheuſe* ſubſtantie. Het ſcheen een gezwel van het darmſcheil te zyn, als men op den oorſprong lette. Van onderen wierd hetzelve vereenigt met een ander gezwel, in het regter *hypochondrium* geplaatſt. Dit was in de uitwendige gedaante gelyk aan het eerſte, knoeſtagtig, en bevatte twee en een half pond vogt, nam in de plaats van de maag en lever, en had eenen korſt, welke, twee overdwarſche vingeren dik was. Het derde gezwel, van eenen knoeſtagtigen aart, was kleiner, dan het andere, en zeer vaſt vereenigt met de linker nier, die de helft kleiner was, dan de andere. Het vierde gezwel was byna geheel in de borſt, en maakte het bovenſte gedeelte van den geheelen klomp. Dit was zeer breed, dik, rond, vooral van boven, en had ook den aart van een knoeſt-gezwel. De geheele klomp woog tweeen dertig ponden. De andere veranderingen, als de bederving van de wervelen, en ribben, gaat de Schryver met ſtilzwygen voorby.

De Hr. TACCONIUS, deeze ontleeding medegedeeld hebbende, gaat over tot de oorzaken van de Engelſche ziekte, en ſteld met BOERHAAVE, dat dit ongemak veroorzaakt word door eene ontaarting der vogten, waar door de beenderen gevoed worden, en die niet genoeg tot eenen loogzoutigen aart zyn overgegaan, want hy meent, dat onze voedſels, tot zuur geneigt zynde, niet eerder in ſtaat worden, om de vaſte

dee-

deelen te voeden, dan wanneer ſy tot eenen loogzoutigen aart overgegaan zyn, waar door de deelen haare vaſtheid en de beenderen de hardigheid krygen. By deeze gelegenheid ſpreekt de Schryver van de voeding der beenderen, ontkent, dat het vogt, waar door ſy gevoed worden, in dezelven zoude komen door buisjes, ſamengeſteld uit been-vezelen, en dus omloopen, ten zy mogelyk zoo iets gebeurd in kinderen, die zagte beenderen hebben, welke daarom mogelyk ook anders, dan volwaſſe, gevoed worden, verſtrekkende de vaten, die door dezelven heen lopen, tot een ander gebruik, en brengt by de ontleding van een' man, eenige weeken na eene geneeze beenbreuk geſtorven, waar uit ſyn gevoelen ten klaarſte beveſtigt word.

Door het onderzoeken van zeer veele beenderen, die deeze ziekte hadden, heeft hy gevonden, dat ſy byna altyd krom worden op die plaats, alwaar groote ſlagaderen in dezelven gaan, dat dezelven op deeze plaats breeder zyn, doch daar na ſmaller worden; dat de celletjes en gaatjes, in dat gedeelte, welk allengskens hol word, en rondom de ſlagaderen, met bloed gevuld is, vooral in kinderen, dat deeze celletjes geen beenvlies hebben, dat het ronde gedeelte van het been, behalven in de rondte, nergens in van de natuur afwykt. Uit deeze ontdekkingen verklaart hy alle toevallen, en handelt ook kortlyk van de geneezing. Hy mispryſt de manier van hen, die aan de holle zyde der beenderen weekmaakende middelen gebruiken, en aan de ronde en uitgezette verſterkende, daar de eerſte, door beenbederving aangedaan zynde, verſterkende, en de andere,

 har-

harder geworden zynde, weekmakende ſchynen te vereiſchen, hetzelfde heeft plaats omtrent wryvingen en het gebruik van verſcheide werktuigen, welke altyd aan de holle zyde behooren te worden aangelegd.

Pag. 139. *Twee aanmerkelyke waarneemingen van ſteènen in de pislyders*, *door den Hr.* GUSMAN GALEATIUS. Schoon de waarneemingen van ſteenen in de nieren zeer gemeen zyn, en de toevallen, die daar door verwekt worden, zoo klaarblykelyk, dat men geene zwaarigheid maakt, de tekenen daar van op te noemen, en te toonen, waar in deeze ziekte van andere verſchille, zoo zyn 'er egter eenige gevallen waar uit klaar blykt, dat de tegenwoordigheid van ſteenen in de nieren door de uitwerkingen niet genoeg kan gekend worden, en dit bewyſt de Schryver door twee voorbeelden.

Een man van zeſtig jaaren, van een bloedryk en galagtig temperament, en zeer vet zynde, had eenige jaaren graveel-pynen gehad, dan aan de regter en dan aan de linker zyde van de lendenen, en dikwils ſteentjes van verſchillende grootte met zwaare pyn geloosd. Na dat hy een onruſtig en werkelyk leeven veranderd had in een geruſt en ſtil, en zich eenigzins had onthouden van den wyn, dien hy in grooter quantiteit gewoon was te drinken, gebruikende in deszelfs plaats een afkookſel van de vrugten van wilde rooſen, raakte hy, in zeſtien jaaren, geene ſteen meêr kwyt, maar alleenlyk eenig zand, hoewel hy zulke zwaare graveel-pynen had, dat hy dikwils ſynen toevlugt moeſt neemen tot aderlatingen, weekmaakende baden, en andere krag-

kragtige middelen; dewyl de pyn ſomtyds zoo zwaar en langduurig was, dat daar by kwamen heete koortſen, eene opſtopping van pis, en andere kwaade toevallen, welke eene ontſteeking dreigden. Indien hy eene tuſſchenpoozende koorts kreeg, gelyk doorgaans 's jaarlyks gebeurde, wierd hy zelden daar van verloſt, dan na dat hy pyn in de nieren gekreegen had, vooral in de linker, waar in hy, ſchoon gezond zynde, egter doorgaans eene doove pyn gewaar wierd, die door ſterke beweegingen zoo verzwaarde, dat hy in de laatſte jaaren van ſyn leeven niet meêr kon te paard-ryden. Men dagt daarom, niet zonder rede, dat in de linker nier een groote ſteen was, die, het begin van den pislyder ſluitende, belette, dat onder de aanvallen van de graveel-pyn, volgens gewoonte, kleine ſteentjes met de pis geloosd wierden. Op het einde van den zomer kreeg hy eene zwaare koorts, welke in den beginne den loop hield van eene dubbele anderendaagſche, waar van de aanvallen zich doorgaans tegen den avond openbaarden, zoo dat dezelven dan zwaarer, dan ligter waren. In de eerſte dagen waren ſy niet zoo zwaar, of hy kon op den dag uit het bed komen en wandelen, doch na agt of tien dagen wierden ſy laſtiger, zoo dat hy eene brandende hitte in de huid, pyn in het hoofd, vermoeidheid, dorſt, ongeduurigheid kreeg, en niet ſlaapen kon; om welke toevallen te verligten verſcheide aderlatingen verrigt wierden. Door dezelven, door eene goede levens-regeling, het gebruik van buikzuiverende en bloedreinigende middelen, wierden de aanvallen minder, en de toevallen verzagt; doch dezelven bleeven niet geheel en al wech, en den twintigſten ging men

over tot den koorts-baſt, die hem in ſoortgelyke gevallen van veel nut was geweeſt. De koorts wierd daar door geheel en al wechgenomen, en hy behield alleenlyk eene loomheid, pyn in het hoofd, en de lendenen, vooral op de uuren, wanneer de koorts gewoon was geweeſt, zich te verheffen, zelf was de pyn aan de linker zyde van de lendenen zwaarer. De pis, die in den beginne van de koorts, weinig en rood was, wierd na het gebruik van den koorts-baſt en veel dranken wit, troebel, en in eene groote quantiteit ontlaſt, wordende alleenlyk eenigzins helder, wanneer dezelve eenigen tyd in een glas geſtaan had, en op den grond een wit, etteragtig, grondzetſel was neêrgezakt, welker deelen niet ſamen vereenigt waren, maar door de ſchudding van het glas zich in kleine vezelen van een ſcheiden. Naar maate de quantiteit van deeze ſtoffe veel of weinig was, ſcheen de lyder ook meêr of min verligting te hebben; de koortſige hitte, pyn in de lendenen, en alle andere toevallen, die hem plagten te plaagen, verminderden, zoo dikwils men meêr van deeze ſtoffe in de pis zag; en, zoo dezelve geheel en al ontbrak, de pis wederom rood wierd, nam men ook kort daar na de koorts wederom waar, en de pyn in de linker zyde, om welke te verminderen het zelfs eene maand, na de eerſte ziekte, noodig was, de aderlaating eenige reiſen te herhaalen. De genoemde ſtoffe in de pis, ſchoon hem van alle deeze toevallen verloſſende, konde hem egter nooit bevryden van de ſpannende en ſomtyds ſteekende pyn in de linker zyde, waarom hy moeyelyk op dezelve kon leggen, noch ook van andere ſoortgelyke pynen, welke van het genoemde deel naar de

lieſch

liefch en de blaas zich uitftrekten, den loop der pisleiders eenigzins houdende. Na dat de pis zich vertoont had, begon de lyder zoo zeer te vermageren en te verzwakken, dat men na eene of twee maanden nauwelyks eenig blyk zag van het vet, welk te vooren by hem al te rykelyk was. Hoe magerer hy wierd, des te zwaarer wierd ook de pyn in den rugge en de omleggende deelen, zoo dat hy zeer moeyelyk in het bed kon leggen, vooral van den opgang van de Zon tot midden in den nagt, op welken tyd men blyken ontdekte van eene geringe tusfchenpoozende koorts, die zich door inwendige huiveringen, hitte, en raffe pols vertoonde. Uit alle deeze toevallen befloot men, dat de zelfftandigheid van de linker nier allengskens ontbonden wierd, en dat men eene *tabes dorfalis* te wagten had; men fchreef daar om den lyder het gebruik van melk en andere middelen voor, die egter niets anders deeden, dan den voortgang der ziekte te vertraagen. Met het begin van de lente begon de pis te verminderen, en kort daar na verdween de witte, etteragtige ftoffe, welke in dezelve plagt te dryven, volkomen, doch, fchoon men uit deeze omftandigheid fcheen te mogen befluiten, dat de begonne verteering der vafte deelen allengskens verminderde, vondt de lyder voor het overige nergens eenige verligting in; in tegendeel begon hy, behalven de genoemde ongemakken, te voelen eene fteekende pyn by den fchaam en aan de linker liefch, welke noch door fmeerfels, noch door ftoovingen, die by aanhoudenheid gebruikt wierden, kon verligt worden. Kort na deeze laatfte pyn, zag men, dat de genoemde deelen allengskens verheven wierden, en klei-

 ne,

ne, ongelyke, harde, gezwellen kreegen, die, aangeraakt wordende, den lyder geen pyn veroorzaakten. Om dat men zich verbeelde, dat deeze gezwellen, tot rypheid gebragt, en van de ſtoffe, in dezelve bevat, ontlaſt zynde, de ongemakken, welke den lyder plaagden, veel zouden verligten, oordeelde men noodig, na het vrugteloos gebruik van ſmeerſels, weekmaakende en ontbindendé pleiſters op dezelven te leggen, die egter, eenige dagen op dezelven gelegen hebbende, niets of zeer weinig geholpen hebben, om dezelven te ontbinden of te verzagten; en alleenlyk te weeg bragten, dat het gedeelte der gezwellen, welk meêr oppervlakkig was, even onder de huid lag, en digt by de linker lieſch was, eenigzins zagter en puntiger wierd, zoo dat het bekwaam met het lancet kon geopend worden. Uit de opening kwam zeer weinig etter met eenige droppelen bloed, en het gezwel bleef omtrent van dezelfde grootte, gezwollen, hard, zynde vier overdwarſche vingers breed, en ſtrekkende zich ter lengtte van een' palm uit naar den ſchaam. Door een ſteekwiek wierd de opening open gehouden, doch dezelve moeſt kort daar na, uit hoofde van de zwaare pyn, daar uitgehaald worden. Eene etteragtige ſtoffe kwam daar by nog te voorſchyn, en dezelve ontlaſte zich geduurende eenige dagen zeer rykelyk. De zwelling verdween dus binnen eenige dagen, doch de opening bleef, en gaf zoo veel etter, dat veele doeken niet in ſtaat waren, dezelve te bevatten. Omtrent eene maand na deeze rykelyke ontlaſting begon de lyder zich veel beter te bevinden; de koortſige hitte, die hem 's nagts voornametlyk geplaagt had, bleef wech, en de pyn in de linker

zy-

zyde en aan den schaam verminderde. Hy kon toen beeter voedsel gebruiken, en rusten, syne kragten namen toe, hy stondt zelfs uit het bed, en wandelde. Hy kon egter niet regt op gaan, en het linker been uitsteeken, maar was genoodzaakt, zich zeer te krommen. Deeze aanmerkelyke verandering ten goeden gaf hem zoo veel moeds, dat hy het grootste gedeelte van den dag buiten het bed bleef, en meende, dat hy naar het land zich kon begeeven, gelyk hy, voor syne ziekte, gewoon was te doen. Aldaar gebragt zynde, wierd hy van dag tot dag beeter, kreeg syne voorige kragten en vetheid allengskens weder; zoo dat hy in eene waagen kon ryden, en syne huischelyke bezigheden gemakkelyk waarneemen. De rykelyke ontlasting der stoffe uit de gemaakte opening belette hem, dat hy gemakkelyk gaan kon, en, dewyl hy vreesde, dat deeze ontlasting, benevens de verzweering, het eenige beletsel zyn zoude, waarom hy syne gezondheid en kragten niet volkomen zoude konnen wederkrygen, ging hy met het begin van den zomer wederom naar Bologne, ten einde de Geneesheeren te raadpleegen, of 'er ook eenig middel zyn zoude, om de opening te sluiten, en de ontlasting der stoffe te beletten. Dezelve nauwkeurig onderzogt zynde, vondt men eene soort van pyp-zweer, die niet zoude konnen geneezen worden, dan door een grooter opening te maaken, den boesem te verwyderen, en de vereeltheden wech te neemen. Doch de lyder, die toen deeze geneezing niet wilde, en ook niet kon ondergaan, begaf zich wederom naar het land en bleef aldaar tot op het einde van Augustus zonder eenige aanmerkelyke verandering, schoon hy, zeer hon-

hongerig zynde, nog meêr at en dronk, dan voor ſyne ziekte, zich niets bekommerende over de goede of kwaade eigenſchappen van de ſpyſen en dranken. Maar met het begin van September kreeg hy wederom eene traage koorts, en pyn aan beide zyden van de lendenen, klaagende teffens over eene ongemeene vermoeidheid. Hy was daarom genoodzaakt ſyn bed te houden, zich vervolgens naar de Stad te laaten brengen, en hulp te zoeken. Nauwelyks was hy in de ſtad gekomen, of de pyn in de regter zyde en koorts vermeerderden zoodanig, dat het noodig was, eene aderlating te laaten doen, en dikwils oly van zoete amandelen te geeven. Uitwendig wierden ook ſmeerſels en weekmaakende ſtoovingen gebruikt; doch dit alles bragt ſlegts eene geringe of in het geheel geene verligting aan; by de graveel-pynen voegden zich braakingen, vermindering en roodheid van de pis; de trek tot eeten verdween, en de lyder was altyd geneegen, om te ſlaapen, welke toevallen hem te vooren in den geheelen loop der ziekte weinig of niets geplaagt hadden. Hy bleef ruim dertig dagen in deezen ſtaat, de koorts vermeerderde, de ontlaſting van de pis hield byna geheel op, ſyne kragten verminderden ſterk, hy kreeg eene ſlaapziekte, en ſtierf omtrent het midden van October aan eene beroerte. Den volgenden dag wierd het lyk geopend. Het hoofd wierd niet onderzogt, en in de borſt niets byzonders ontdekt, behalven een gering gedeelte bloed in het agterſte gedeelte van de long. In den buik zag men de darmen, die met het darmſcheil en de geheele huid, zeer vet, paerſch, en met eene zwartagtige geelheid geverft waren. De maag, en dikke darmen

wa-

waren natuurlyk, gelyk ook de lever en het alvleesch; de milt was flets, en scheen als uitgeteert. De regter nier, die veel meêr uitpuilde, dan de linker, was zeer gezwollen, en eenigzins ontstooken. De zwelling ontstondt van de pis, die niet alleen in het bekken, maar ook in de geheele zelfstandigheid van de nier, stilstondt. In den pis-leider, op eenen afstand van twee dwarsche vingers van het bekken, was een groote steen, samengesteld uit veele kleine, en dat gedeelte van den pis-leider, welk tusschen den steen en het bekken was, was door de pis zoo zeer uitgezet, dat dezelve de dikte van den kleinste vinger had. De linker nier was ook geheel en al ontaart; de bast en mergagtige zelfstandigheid scheen veranderd te zyn in een dik, wit, byna kraakbeenig vlies, welk een klein zakje maakte, gevuld met etter en verscheide zandkorreltjes. Wanneer men dit zakje behandelde, zag men met verwondering, dat uit de opening van de pyp-zweer, aan het linker gedeelte van den buik, waar uit ruim negen maanden dagelyks eene etteragtige stoffe te voorschyn was gekomen, een gedeelte van dit vogt kwam. De blaas onderzogt en geopend hebbende, vondt men in dat gedeelte van den linker pis-leider, welk tusschen de vliesen van de blaas loopt, digt by de blaas eenen steen, in gedaante en grootte met eene amandel overeenkomende, en den doortogt van het vogt naar de blaas belettende. Het gedeelte van de pis-leider, welk boven den steen was, wierd ter lengtte omtrent van drie overdwarsche vingers zeer vernauwt en byna gesloten gevonden. Doch dit gedeelte, wanneer men het van het buikvlies wilde afscheiden, brak zeer gemakke-

lyk

lyk en zonderde zich af van het overige gedeelte, welk over de *musculus Psoas* naar de linker nier liep. Dit ſtuk was van eene dikke en byna kraakbeenige zelfſtandigheid, welke niet veel verſchilde van die der nieren. Op de plaats, alwaar de twee deelen van den pis-leider van een geſcheiden waren, kwamen eenige droppelen van eene etteragtige ſtoffe te voorſchyn, welke van denzelfden aart was met die geene, die door het behandelen van de nier uit de pypzweer was gekomen. Het bleek dus, gelyk ook door het inbrengen van een ſtilet, welk tuſſchen de vlieſen, die het linker gedeelte van het bekken bekleeden tot aan de plaats, alwaar de pisleider gebrooken was, kwam, dat de etteragtige ſtoffe uit de nieren, welke de lyder geduurende eenige jaaren met de pis gewoon was geweeſt te ontlaſten, zich, het onderſte gedeelte van den pis-leider door eenen ſteen geſlooten zynde, eenen weg had gemaakt tuſſchen het buikvlies naar het linker gedeelte van den buik, en zich geplaatſt hebbende tuſſchen het buikvlies en de onderſte ſpieren van den buik, de beſchreeven gezwellen gemaakt had, welke geopend zynde, eenen uitgang verſchaft hebben aan de *ſanieuſe* en pisagtige ſtoffe van de linker nier, welke door den ſteen in den pis-leider belet wierd in de blaas te komen, en dus deeze pypzweer gemaakt had. Hier uit bleek ten allerklaarſte, dat dit uitwendig ongemak, welk men als zeer ſchadelyk had aangezien, en willen geneezen, een middel geweeſt was, waar door de natuur den lyder nog negen maanden in het leeven gehouden had, zoo dat de lyder, indien de pis-leider van de regter nier door eenen anderen ſteen niet geſlooten geweeſt, en de ont-

laſting

lasting van de pis daar door belet was, met deezen nieuwen en ongewoonen weg, door de natuur zelve gemaakt, nog eenige jaaren zoude hebben konnen in het leeven blyven.

Een ander voornaam man, by wien, de pisleider door eenen grooten steen verstopt zynde op de plaats, alwaar dezelve in de blaas komt, de pis en etter ten eenenmaale belet was, in de blaas te komen, bleef niet zoo lang in 't leeven. Hy had verscheide jaaren de allerzwaarste graveel-pynen gehad, waar op doorgaans de ontlasting van een steentje volgde. Op den tyd, wanneer de steentjes te voorschyn kwamen, zag men nauwelyks eenig bloed in de pis; maar omtrent tien jaaren voor synen dood kon hy, schoon nog dikwils met graveel-pynen geplaagd zynde, egter nooit eenen steen kwyt raaken; doch hy ontlaste met de pis, of ook zonder dezelve veel bloed, wanneer hy te voet of in een rytuig eene verre reis had gedaan, of als hy eenig pisdryvend middel had gebruikt. Hy moest derhalven zich wagten voor alle sterke beweegingen, en geneesmiddelen, en alleenlyk weekmaakende, verdovende, en versterkende gebruiken, of om de pyn te stillen, of om de bloedstortingen te beletten en te stuiten. In de laatste twee jaaren raakte hy geen bloed kwyt, en de graveel-pynen verminderden ook grootelyks, doch hy behield op de plaats van de linker nier eene doove pyn, vooral als hy zich vermoeid had. In plaatse van het bloed, loosde hy met de pis eene groote quantiteit van eene etteragtige stof, welke, op den grond van het glas gezakt zynde, bleek waare etter te zyn. Zoo lang deeze stof in de pis gezien wierd had de lyder een vry gerust en goed leeven; Pag. 147.

doch

doch deeze ontlafting opgehouden, en de pis helder geworden zynde, begon hy allengskens te vermageren, eene fleepende koorts te krygen, zoo dat hy fyn bed houden moeft. De koorts en pyn in de linker zyde vermeerderde dagelyks zoo fterk, dat hy nauwelyks in het bed ruften, flaapen, of eeten kon, zynde ook dikwils geplaagt met vrugteloofe poogingen om te braaken. Herhaalde aderlatingen, weekmaakende en verdoovende middelen, waren, even als die, welke de koorts verdryven, vrugteloos, maar alle toevallen vermeerderden, fyne kragten namen af, en na dat hy dertig dagen fyn leeven in groote pyn en benauwdheid doorgebragt had, kreeg hy fchielyk eene flauwte, braakte eene groote quantiteit van eene *fanieufe* ftoffe, en ftierf. Men vondt noodig, de oorzaak van deezen fchielyken dood in het lyk te onderzoeken, en men opende hetzelve den volgenden dag. In den buik, aan de linker zyde van den rug, vertoonde zich een groote, vliefige, zak, met vogt gevuld, en niet bepaalt op de plaats van de nier, maar uitgeftrekt tot over de wervelen, overtreffende dus de natuurlyke grootte van de nier ruim zes maalen. De gedaante en grootte van deeze ontaarte nier kwam veel eer overeen met de blaas, wanneer dezelve met pis is opgezet, dan met de nier. Uit deszelfs onderfte en binnenfte gedeelte kwam eene wyde en doorfchynende buis, insgelyks met vogt gevuld, die, zich tot naar de blaas uitftrekkende, by dezelve fcheen te eindigen. Deeze, fchoon nog in gedaante noch in dikte met den pis-leider overeenkomende, bleek egter uit den loop en de vereeniging der deelen dezelve te zyn. Hy was eenen duim dik,

dik, en had zulke dunne vliefen, dat het vogt, in denzelven bevat, uitwendig kon gezien worden. De zak en deeze buis geopend zynde, ontlafte zich eene groote quantiteit van eene *fanieufe* ftoffe, welke op het oog eenige ponden bedroeg. De zydelyke deelen van den zak, behoorlyk gezuiverd zynde, fcheenen volkomen vliefig te zyn, zoo dat 'er van de zelfftandigheid der nieren niets overgebleeven was, dan alleen de uitwendige baftagtige, in een dik, vaft, en wit vliefch veranderd. Dit vlies had nog eenige vaten, en mogelyk eenige klieren, waar door de pis en etter, die den zak vulden, dagelyks afgefcheiden wierden, en welke, de opening van den pis-leider in de blaas nog vry zynde, dagelyks ontlaft wierden, doch, de pisbuis door den fteen geflooten zynde, moeften blyven ftilftaan in de nier, en dezelve, als ook de pisbuis opgezet worden, zoo dat dezelven tot de befchreeve zelfftandigheid vermeerderd is. De fteen, in den pis-leider bevat, was zeer hard, en ruuw, hebbende rykelyk de grootte van eene amandel; men zag aan denzelven drie punten, en het eene gedeelte was dun, zoo dat hetzelve, tuffchen de vliefen van de blaas loopende, den pis-leider volkomen floot.

Het blykt uit deeze gevallen, 1. dat de aanweezigheid van fteenen in de nieren, dan van graveelpynen, dan van bloed met de pis ontlaft, dan van beide kan worden afgeleid, en dat het laatfte daar van eenigzins een zeker teken is; 2. dat door de fteenen zelve, indien fy zoo groot zyn, dat fy niet konnen komen in de pisleiders of blaas, de nieren zoo konnen veranderd worden, dat niet meêr bloed, maar etter met de pis afgefcheiden worde; 3. dat deeze

etter, vry in de blaas konnende komen, en met de pis ontlaſt wordende, het leeven van den lyder nog eenigen tyd konne uitrekken, zoo dat zelfs verminderen de zwaare pynen, die hem plaagden, voor dat zich de etter openbaarde. 4. dat, zoo de pisleiders verſtopt zyn, en de toegang van de etter tot de blaas door ſteenen belet word, het einde der ziekte en de dood welhaaſt en zeker volgt, ten zy de natuur eenen ongewoonen weg maake, en door denzelven de etter doe ontlaſten, gelyk in het eerſte geval; eindelyk 5, dat in hen, by welke men of uit eene aanhoudende pyn in de nieren, of uit eene ontlaſting van etter of bloed met de pis, zeker kan zyn van eenen ſteen in de nieren, of weekmaakende en verdoovende, of wondmiddelen en verſterkende alleenlyk moeten gebruikt worden, en men ſlegts denken moet, om de pyn te verzagten, of de quantiteit van het bloed en de etter te verminderen, en niet om de ontlaſting der ſteenen te bevorderen.

Pag 151. *Beſchryving van eene reis door eenige bergagtige plaatſen van het diſtrict van Bologne; door den Hr.* JACOBUS BLANCANUS. De Schryver ſpreekt daar in van veele gegraave, en verſteende lighamen, en van bergen en rievieren, waar in dezelven gevonden worden.

Pag. 216. *Verhandeling over den koortsbaſt; door den Hr.* GUSMANN GALEATIUS. De verwonderenswaerdige kragt van den koortsbaſt in tuſſchenpoozende koortſen en andere ziekten, die op bepaalde tyden wederkomen, is zoo bekend, en onder-

onderzogt, dat het niet meêr noodig zy, dezelve met nieuwe waarneemingen te beveſtigen; doch, dewyl in het oefenen der Geneeskunde dagelyks veele zaaken voorkomen, welke ten klaarſten leeren, dat geen geneesmiddel zoo bekend is, of hetzelve kan door nieuwe waarneemingen meêr en meêr bekend gemaakt worden, en dat in het gebruiken van zoo een middel eenige omzigtigheden in acht te neemen zyn, welke niet gade geſlaagen wordende, het middel zelve of onnut of ſchadelyk word, zoo heeft de Schryver noodig geoordeelt, ſyne waarneemingen omtrent den koortsbaſt bekend te maaken. Niemand heeft beter over de genoemde kragt van dit middel gehandeld, als TORTI, die niet alleen door de rede en ondervinding de voortreffelykheid van dit koorts-verdryvend middel aangetoont, maar ook ten klaarſten heeft doen zien, in welke koortſen hetzelve het eenigſte en zekerſte middel, in welke hetzelve wel onſchadelyk, maar niet ten eenenmaale noodzaakelyk, in welke het eindelyk onnut, of zelfs ſchadelyk is. In het gebruiken van dit middel zyn den Schryver eenige waarneemingen voorgekomen, welke 't geen de genoemde TORTI omtrent dit middel heeft medegedeeld, of meêr en meêr ophelderen, of met veele omzigtigheden leeren omhelſen, en daarom heeft hy deeze verhandeling aan de Academie overhandigt.

De eerſte verdeeling der kwaadaartige koortſen, door den Hr. TORTI gemaakt, welke in twee claſſen verdeeld word, waar van de eene zeven ſoorten, de andere ſlegts eene ſoort bevat, ſchoon veele der voornaamſte uitdrukkende, is egter niet zoo volleedig, of 'er kan by de eerſte zeven ſoorten nog eene andere ge-

 voegd

voegd worden, welke van wegens een byzonder toeval, dat dezelve verzeld, de aamborſtigheid namentlyk, *febris aſtmatica* kan genoemd worden. TORTI zelve ſpreekt onder die kwaadaartige koortſen, welke hy uit MERCATUS overgenomen heeft, van dit toeval, en brengt een zeer aanmerkelyk geval by, door CORGHIUS', een' Geneesheer te Mantua, hem medegedeeld van eene koorts, welke dan de gedaante van eene tuſſchenpoozende, dan van eene aanhoudende had, altyd door eene aamborſtigheid verzeld wierd, en door een dikwils herhaald gebruik van den koortsbaſt geneezen is; doch, dewyl hy in die kwaadaartige koortſen, welke hy zelve waargenomen heeft, zelden of byna nooit dit toeval heeft waargenomen, ſtaat hy toe, dat hetzelve, als iets toevalligs, ſomtyds by de koortſen kan komen, doch niet voldoende is; om daar na eene byzondere ſoort van koorts te bepaalen. De Hr. GALEATIUS heeft deeze koorts, niet minder, dan de andere, door TORTI beſchreeven, waargenomen, en daar uit geleerd, dat de koorts, met aamborſtigheid verzeld, onder de claſſe der doodelyke tuſſchenpoozende koortſen ook behoord geſteld te worden, dewyl het toeval even gevaarlyk en doodelyk is, als de ſlaapziekte, ſlauwte, loop, en andere toevallen, welke zich voegen by de andere koortſen, door hem beſchreeven. Hy beveſtigt ſyn gevoelen met twee aanmerkelyke gevallen, die hy gelegenheid gehad heeft waarteneemen.

Een man van zeventig jaaren, van een bloedryd en galagtig temperament, en eene ſterke, vette, lighaamsgeſteldheid, die gewoon was rykelyk wyn te drinken, had eene zwaare aanhou-

houdende koorts, die op bepaalde tyden wederkwam. Op den tyd, wanneer hy door de koorts aangedaan wierd, was de ademhaaling moeyelyk, geſchiede met een gereutel en zwaaren hoeſt; zoo dat hy, bezwaarlyk konnende leggen, in het bed zitten moeſt. De pols was hard en ras, de tong droog, de ſtem wegens de benauwtheid zeer traag, en heeſch; de hoeſt vrugteloos, en zonder eenige ſluimen. Twee of drie aderlatingen bragten byna geen verligting aan; want, ſchoon des morgens de koorts, de moeyelyke ademhaaling, en het gereutel eenigzins ſcheenen optehouden, 't geen in de eerſte dagen aan de aderlatingen wierd toegeſchreeven, dewyl het bloed dik, zwart was, een korſt had, en de wey troebel en weinig was, vermeerderden egter alle toevallen met de koorts in den namiddag, zonder dat egter eenige ſluimen gezien wierden; de pis was weinig, troebel, rood, en de lyder zweette niet. Omtrent den zevenden dag was de koorts aanmerkelyker, en de toevallen ſcheenen op de genoemde uuren te verminderen, doch in den namiddag wierden ſy alle veel zwaarer, en de lyder voelde by de verheffing eene geringe koude in de leden. Dit aanmerkelyke onderſcheid in de aanvallen deed den Schryver denken, dat 'er in deeze ziekte eene ſtoffe was, overeenkomende met die, welke in de doodelyke tuſſchenpoozende koortſen eene oorzaak der doodelyke toevallen is, en begreep daarom noodig te zyn, om den koortsbaſt te gebruiken. Drie dragmen van denzelven, getrokken in *aq. violar.* Wierden den eerſten dag gegeeven op den tyd, wanneer de lyder byna vry was, en dezelfde quantiteit wierd den volgenden dag her-

 haald,

haald. Nauwelyks had de lyder de tweede gifte gebruikt, of de koorts en aamborſtigheid begonnen te verminderen, hy raakte veele bloederige, galagtige, fluimen kwyt; men liet hem dit middel verder gebruiken, doch verminderde dagelyk de quantiteit, en na dat hy omtrent drie oncen had ingenomen, veranderden de fluimen in goede, gekookte, de quantiteit van de pis wierd vermeerderd, en de lyder volkomen gezond, zonder dat 'er eenig blyk van de aamborſtigheid overbleef; ook heeft hy noch dat jaar noch het volgende de koorts weder gekreegen. In het derde taſte hem wederom eene koorts aan, die den loop hield van eene dubbele anderendaagſche, doch niet door aamborſtigheid verzeld wierd; na drie rykelyke aderlatingen, genas hy alleen door den koortsbaſt.

Eene vrouw van veertig jaaren, zich op het land ophoudende, van eene anderendaagſche koorts, die haar des zomers aangetaſt had, door het gebruik van den koortsbaſt verloſt zynde, kreeg, naderhand dit middel verzuimd hebbende, en tot haare voorige levenswyze wedergekeerd zynde; tegen den herfſt eenen hardnekkigen hoeſt en moeyelyke ademhaaling, zoo dat ſy genoodzaakt was in het bed te zitten, of op eene zyde te leggen. Daar kwam by eene aanhoudende, traage, koorts, die met den hoeſt en de moeyelyke ademhaaling tegen den nagt zwaarer wierd; zynde de fluimen, die met moeite, doch rykelyk, ontlaſt wierden, dik, en etteragtig. Aderlatingen, weekmaakende, fluimloosende middelen wierden gebruikt, doch vrugteloos, en by de genoemde toevallen kwam eene verzwakking en vermagering, zoo dat de

Ge-

Geneesheer, die haar had opgepaſt, dagt, dat ſy reeds een beginſel van de teering had. Op raad van den Schryver wierden deeze vrouw dagelyks twee dragmen van den koortsbaſt alle morgens lang voor dat de koorts zich verhief, gegeeven, terwyl egter niet verzuimd wierden de middelen, die de fluimlooſing gemakkelyker konden maaken. Sy had nauwelyks een once van den koortsbaſt gebruikt, of de moeyelyke ademhaaling was in zoo verre verminderd, dat ſy op den rugge en op beide zyden leggen kon; de koorts en hoeſt wierden veel minder, de fluimen wierden beter, en, alle toevallen van dag tot dag minder wordende, kreeg ſy haare gezondheid na een of twee weeken weder, hebbende nog eenige dagen den koortsbaſt gebruikt.

Niet minder gelukkig is eene koorts, met eene ſlaapziekte verzeld, geneezen door hetzelfde middel in een' man van tagtig jaaren, die door eene beroerte overvallen zynde, door eene aderlating, en andere middelen, die in eene beroerte te pas komen, geneezen wierd, doch eenen geheelen dag zonder gevoel, en beweeging in eene koorts al ronkende bleef leggen. Den volgenden dag, als uit eene ſlaap ontwaakende, kreeg hy het gevoel en de beweeging wederom, en bleef vier- en twintig uuren zonder koorts of eenig zwaar ongemak. Door de aankomſt van eene nieuwe koorts, die door dezelfde toevallen verzeld wierd, zeker geworden zynde, dat hy eene anderendaagſche koorts had, welke met eene gevaarlyke ſlaapziekte verzeld wierd, gaf men den volgenden dag een once van den koortsbaſt op den tyd, dat hy van koorts vry was, en bragt daar door te

weeg, dat de aanval der beroerte niet alleen wech bleef, maar de koorts ook zoo gering was, dat men hoop tot herſtelling had.

Dezelfde uitkomſt had eene krampagtige ziekte, welke, met koorts en ſlaperigheid verzeld zynde eenen jongeling, omtrent dertig jaaren oud, onverwagts aantaſte. Hy was nauwelyks van eene anderendaagſche koorts door den koortsbaſt geneezen, en had de geelzugt, die daar op gevolgd was, door andere middelen overwonnen. Nog ziekelyk zynde, begon hy ſyne gewoone levenswyze en bezigheden waar te neemen, en verloor ſchielyk ſyn ſpraak en gevoel. Syne oogen waren geſlooten, het aangezicht paerſch, de tong droog, en alle leden of onbeweegelyk of met ſtuipen aangedaan; en, zoo het geſchreuw, welk hy ſomtyds maakte, en de pols, die ſterk en ras was, niet hadden te kennen gegeeven, dat hy nog kragten genoeg had, zoude men gezegd hebben, dat hy na by den dood was. Ruim vier- en twintig uuren bleef hy in deezen ſtaat, en kon noch door aderlatingen, noch door kop-glaſen, noch door ſterke wryvingen, noch door eenig ander middel by zich zelve gebragt worden; tot dat de ſpraak van zelve wederkwam, hy de oogen opende, en met ſmaak dronk, daar hy den drank te vooren plagt te wygeren, of denzelven, in den mond gegooten zynde, uitbraakte. Niet langer, dan zes uuren, duurde deeze ruſt, maar de koorts, die den lyder niet geheel en al verlaaten had, vermeerderde in den namiddag, alle de bovengenoemde toevallen vertoonden zich wederom, en de middelen, die gebruikt wierden, om hem by zich zelve te brengen, hielpen niets. De ſpaanſche vlieg-pleiſters, op de heu-

heupen gelegd, en door de wryving van plaats bewoogen, ſcheenen hem geen pyn te verwekken, en, ſchoon hy door de geweldige ſtuipen ſomtyds eene ſterke beweeging maakte en ſchreeuwde, lag hy egter doorgaans op den rug, zonder ſpraak en beweeging. Men moeſt uit deeze omſtandigheden beſluiten, dat deeze ziekte was eene tuſſchenpoozende koorts, met eene gevaarlyke ſlaapziekte verzeld, welke ongetwyfeld doodelyk zoude zyn, ten zy dit gevolg door een ſchielyk gebruik van den koortsbaſt afgekeerd wierd. Men gaf hem derhalven denzelven aanſtonds, en, dewyl hy niets anders gebruikte, dan een hartſterkend drankje, welk hy ook ſomtyds uitbraakte, deed men in dit een half once van den baſt, tot een zeer fyn poeder gemaakt. Schoon hy alles niet in het lighaam hield, verminderde egter de koorts met de andere toevallen; zoo dat hy de tweede gifte kon gebruiken en by zich houden. Hier door wierd te weeg gebragt, dat de koorts veel minder was, en de andere toevallen wech bleeven; den volgenden dag waren ſy met de koorts wederom zwaarer, doch, de koortsbaſt nog eenige reiſen herhaald zynde, heeft hy de ſpraak, het gevoel, de beweeging weder gekreegen, en is vervolgens herſteld.

Niet zoo heilzaam zyn de uitwerkingen van den koortsbaſt geweeſt, in andere gevaarlyke koortſen, welke TORTI leert, door deszelfs gebruikt alleen gemakkelyk te konnen geneezen worden; want in verſcheide *Cholerici* en menſchen, die den rooden loop hadden, heeft de kina noch de koorts wechgenomen, noch de ontlaſtingen geſtild, zoo dat men tot een ander middel ſynen toevlugt heeft moeten neemen,

 en

en hetzelve met den koortsbast vereenigen, waar door dan ook de koorts, met het gevaarlyke toeval, niet moeyelyk geneezen is.

Twee voorbeelden brengt de Schryver by; om dit te bevestigen, het eerste van een sterk oud man, welke den loop en eene traage periodike koorts zederd eenige weeken had, het andere van eene vrouw, die, dikwils dan eene eenvoudige, dan eene dubbele anderendaagsche koorts gehad hebbende, en door den koortsbast van dezelve verlost zynde, naderhand braakingen, en kort daar op eenen hardnekkigen loop met koorts kreeg. De eerste wierd behandeld met aderlatingen, verdunnende, afveegende, en versterkende, middelen, doch byna zonder eenige verligting, naderhand, wanneer 'er uit eene aanmerkelyke vermindering van koorts, vooral des morgens waargenomen, van het gevoel van eene huivering, waar mede somtyds de verheffing begon, eenige twyfeling ontstondt, begon hy te denken, of de koorts, ook tot die soort van tusschenpoozende zoude behooren, welke *febres Cholericæ* genoemt worden, en meende noodig, den koortsbast te beproeven, vooral dewyl de lyder hem berigtte, dat hy door het gebruik van dit middel in voorgaande koortsen zoo hardlyvig was geweest, dat men clysteeren had moeten zetten. Hy gaf hem den koortsbast tot twee dragmen, en, na dat dezelfde gifte eenige dagen gebruikt was, zag men wel, dat de lyder eenigzins van de koorts, maar geenzins van den loop, verligt wierd, in tegendeel wierden de afgangen rykelyker; hy verminderde derhalven de gifte van den koortsbast, en voegde by denzelven twintig greinen *pulv. cascarillæ*, verzuimende teffens niet andere ver-

verſterkende middelen, die voor de kina gebruikt waren. Nauwelyks had de lyder agt dagen den koortsbaſt met de *cascarilla* gebruikt, of de koorts bleef wech, de afgangen wierden zeldzaamer, minder vloeybaar, en waren niet met bloed geverft. De trek tot eeten en de kragten kwamen weder, en op den vyftigſten dag der ziekte was hy volmaakt gezond.

Aan de vrouw heeft hy dezelfde giſte van de *cascarilla* met een dragma kina, drie of vier dagen na het begin der ziekte gegeeven, doch ook niet verzuimd andere verſterkende middelen. In de eerſte dagen had ſy drie of vier afgangen, en de koorts kwam geregeld na den middag weder, in het vervolg, na het gebruik van dit middel, bleef de koorts wech, de afgangen verminderden, en hadden op den twintigſten dag de natuurlyke dikte. De kragten van de maag en darmen wierden ook herſteld, zoo dat ſy, die in het begin der ziekte, met braakingen geplaagd zynde, nauwelyks eenige ſpyſen kon gebruiken, en zich in het bed beweegen, de ontlaſting ophoudende, trek tot eeten kreeg, en gemakkelyk uit het bed kon opſtaan; de ontlaſting van de pis vermeerderde, ſy zweette maatig, en daar door wierd ſy zoo gezond, dat ſy, die gewoon was dikwils wederom in te ſtorten, gezond bleef.

Men kan hier uit begrypen, hoe nuttig het is in de *febres dyſentericæ & cholericæ*, de *cascarilla* by de kina te voegen. De aart en quantiteit van de toevallige ontlaſting word dus niet alleen verbeterd, maar de kragt van de kina in het verdryven van de koorts word ook eenigzins vermeerderd, zoo dat in zulke onderwerpen, in welke de rykelyke afgangen maaken,

dat

dat de koortsbaſt in de maag en darmen niet behoorlyk kan gehouden worden, en de ſtoffe van de koorts dus niet genoegzaam kan worden verbetert, met byvoeging van de *cascarilla*, de afgangen gematigt worden, en de koorts ſchielyker en gemakkelyker geneeſt. Met verſcheide voorbeelden zoude de Schryver dit konnen beveſtigen, doch hy brengt alleenlyk by dat van eenen jongeling, die eene dubbele anderendaagſche koorts had, doch by welke de koortsbaſt, door de ſterke afgangen en het rykelyk zweet, welke dagelyks volgden na het gebruik van dit middel, de koorts niet kon wechneemen. Hy had verſcheide oncen van dit middel dan in kleine, dan in groote, giften, geduurende ruim twintig dagen vrugteloos gebruikt, doch, na dat de *cascarilla* daar by gedaan was, verminderde de koorts, de ontlasting van de pis vermeerderde, de kragten namen toe, en na den dertigſten dag bleef de koorts geheel en al wech.

Het blykt uit alle deeze waarneemingen, dat de gedagte van TORTI, dat de kina alleen gebruikt van beeter uitwerkingen is, dan wanneer dezelve met een ander middel gegeeven word, niet in het algemeen waar is. Ook heeft ALBERTINUS in de Verhandelingen van deeze Societeit geleerd, dat het in koortſen, die haaren oorſprong verſchuldigt zyn aan eene belette ontlaſting, waar aan de natuur gewoon is, noodig is, om eene ſcheiding aanſtonds te weeg te brengen, by de kina dan buikzuiverende dan pisdryvende, dan zweetdryvende middelen te voegen, zal de geneezing gelukkig zyn. Zeer dikwils heeft de Schryver dit ook ondervonden, en zich genoodzaakt gezien,

na

na vereifch der omftandigheden, andere middelen daar by te voegen, zonder dat daar door de koortsverdryvende kragt van de kina verminderd of veranderd zy.

Somtyds heeft Hy ook ondervonden, dat de kina tot twee of drie oncen, op de manier van TORTI voorgefchreeven, gegeeven zynde, geene uitwerking heeft gehad, zelfs in koortfen, welke waarlyk onder de kwaadaartige tuffchenpoozende behoorden; en hy heeft fomtyds tot vyf, zes, of meêr oncen moeten opklimmen, eer de koorts kon gebrooken worden. In een voornaam man, die zeer vet en met de roos aan de beenen dikwils geplaagt was, heeft hy, binnen veertig dagen, een geheel pond kina moeten gebruiken, om hem volkomen van de koorts te bevryden. Hy had eene aanhoudende koorts, die tegen den morgen verminderde, doorgaans na een rykelyk zweet, doch, de koortsbaft niet gegeeven wordende, geweldig wierd. Hy genas door dit middel volkomen; na eene rykelyke ontlafting van pis. Voornamentlyk heeft hy een zoo rykelyk gebruik van de kina noodig gevonden in die koortfen, welke genaamd worden *hemitritea*, *tertiana duplex continua fubintrans*, *fubcontinuæ*. In tegendeel heeft hy in die geene, welke eerft onder de gedaante van eene aanhoudende koorts, zich vertoonden, doch na eenige dagen, na het gebruik van aderlatingen en bloedzuiverende middelen, in gevaarlyke tuffchenpoozende veranderen, de uitwerkingen van de kina fchielyker gezien, en de volkome geneezing door minder quantiteit konnen aanbrengen.

Befchry-

Pag 226. *Beschryving van eene wanstaltige menschelyke vrugt, door den Hr.* Hyacintus Faber. Dit kind is in 1748. levendig ter waereld gekomen, doch kort daar na gestorven. Alle de beenderen van het bekkeneel waren ongemeen sterk neêrgedrukt. Het voorhoofds-been, de opperhoofds-beenderen, en gedeeltelyk ook de slaapbeenderen, en het agterhoofds-been, waren zoo laag naar den grond van het bekkeneel gedrukt, dat, de geheele inwendige holligheid byna volkomen vernietigt zynde, sy uitwendig eene vlakagtige holte vertoonden. Sy wierden egter bedekt door de gewoone bekleetselen, zoo dat zelfs de hairen niet ontbraken, schoon sy weinig in getal, in een verward waren, en even als een korst het bekkeneel bedekten. Geen blyk kon men vinden van de fontanel, doch, op die plaats puilde iets uit, het welk door den vinger betast zynde, de gedaante van de *sella equina* eenigzins scheen te hebben. Deeze beenderen, of, om beeter te spreeken, kraakbeenderen, waren zeer dun en buigzaam, liepen schuinsch naar agteren naar het middenpunt van den grond van het bekkeneel, en bevatten eene kleine holligheid, waar in men op het gevoel iets zagts ontdekte, 't geen men giste een gedeelte der kleine herssenen te zyn. De kraakbeenderen waren zoo vast vereenigt, dat het niet mogelyk was, dezelven op te ligten. Men zag nog eenige andere uitpuilingen, doch in dezelven kon men niets bemerken. Het voorhoofds-been was zoo diep neêrgedrukt op de binnenste oppervlakte van dat gedeelte, het welk het bovenste van de ooghOlte maakt, dat de oogen zeer gezwollen waren, en ver naar buiten uitpuilden. Het celagtig weefsel der oog-

oogleden was zeer vogtig; het hoornvlies glasagtig; de *albuginea* ſcheen met netswyze donkerroode vaten gevuld; de oog-appel kon men nauwelyks zien, en men kon ook niet ontdekken, hoedanig de geſteldheid was van het cryſtallyne vogt, den regenboog, en de *ligamenta ciliaria*. De mond ſtondt open, de lippen waren gezwollen, en de tong, die ook ongemeen dik was, puilde voor een derde gedeelte uit den mond. De ſpieren van den hals en van de onderſte kaak waren ſamengetrokken, en daar door was de hals zeer kort; de rug was gekromt. Het celagtig weefſel, welk de groote borſtſpier bedekte, was met een dik vogt opgezet, welk zich uitſtrekte langs den hals, de klieren onder de kaak, de oorklieren, en de ooren gezwollen maakte, en tot aan het agterhoofd kwam. De ontleeding wierd niet toegeſtaan.

Alle ſoorten van Monſters worden van den Schryver tot twee claſſen gebragt, de eene noemt hy *morboſa*, de andere *connaturalia*. De eerſte zyn die geene, waar in ſommige ingewanden tegen de natuur vereenigt of van een geſcheiden, vergroot, verkleint zyn, of in gedaante, plaatſing, en andere eigenſchappen zoo zeer verſchillen, dat ſy geheel buiten ſtaat zyn, om hunne werkingen te doen, of dezelven niet dan gebrekkig konnen verrigten. De laatſten zyn die, waar in de deelen een byzonder maakſel, of ongewoone plaatſing hebben, zoo egter dat ſy even geſchikt zyn, om hunne werkingen te verrigten. Tot de eerſte claſſe brengt hy die alle, welke van minder afgeleege en minder verborge oorzaaken afhangen, en die van HIPPOCRATES worden toegeſchreeven aan een ongemak

gemak van de baarmoeder; even gelyk de wanſtaltigheden by de planten niet zelden haaren oorſprong verſchuldigt zyn aan een gebrek in de vaten, welke tot de voeding dienen. Hier toe behooren het gebrek van leeden, verdraajingen, gezwellen, ſpleeten in de lippen en het verhemelte, nederdrukkingen van het bekkeneel, waterhoofden, en ſoortgelyke. Tot de tweede claſſe brengt hy die, welke haaren oorſprong verſchuldigt zyn aan verder afgeleege oorzaaken, die meêr verborgen en duiſter zyn, zoo dat men dezelven niet dan door gisſingen kan uitvorſchen. Dusdanig zyn de overtollige deelen, de veranderde orde in derzelver plaatſing, verplaatſingen der leden, vereenigingen van beide kunne, en ſoortgelyke. Uit deeze bepaaling behoord het beſchreeve wanſtaltige kind tot de eerſte claſſe. De oorzaak van deszelfs wanſtaltigheid behoeft men niet te zoeken in de inbeelding van de Moeder. De oorzaaken der monſters ſchynen hem te zyn in de geſteldheid van de moeder, in een tegennatuurlyk maakſel der vaſte deelen en vooral van de baarmoeder, in ſterke gemoeds-aandoeningen, krampagtige ſamentrekkingen en vryſterzieke toevallen. Ook kan allerley uitwendig geweld op het kind in de baarmoeder bevat eenige kragt oefenen, en hier toe behooren alle nauwe kleederen, welke de uitzetting van den buik konnen beletten, al te ſterke beweegingen, tegennatuurlyke plaatſingen van het lighaam, ſchokkingen, ſtooten, en ſoortgelyke; waar door, en voornamentlyk door de nauwe kleederen, te weeg moet gebragt worden, dat de deelen van het kind, in de baarmoeder, die niet kan worden uitgezet, ver-

verdraait worden, en een tegennatuurlyk maakſel krygen. Een tegennatuurlyk maakſel van de baarmoeder is reeds door HIPPOCRATES onder de oorzaaken der wanſtaltigheden geteld, en het is daarom niet te begrypen, dat zeker voornaam Franſch Heelmeeſter (gelyk de Hr. JUVET verhaald in *Journal des Journaux Tom.* 4. *p.* 109. *Bononiæ* 1761.) zich zoo zeer heeft verwonderd, als hy zag, dat in eene vrugt, waar van hy zelve eene vrouw verloſte, aan het bovenſte gedeelte van den arm geen teken van een ſchouderblad was, als ook de borſt- en buik-ingewanden ontbraken, zoo dat de regter zyde, van het middenſte van het borſtbeen, tot aan de wervelen van den rug, door het buikvlies bedekt wierden; dewyl uit de belette groeijing der deelen dit zeer gemakkelyk te verklaaren is. Dit gevoelen kan ook beveſtigt worden door vyf vrugten, agtervolgens van eene vrouw ter waereld gebragt, welke alle eene zigtbaare wanſtaltigheid op den rug gekreegen hadden, door een tegennatuurlyk maakſel van de baarmoeder, gelyk uit verſcheide omſtandigheden bleek. Nog vryſter zynde, ſcheen ſy altyd ziekelyk, de ſtonden openbaarden zich zeer laat, en wierden altyd met pyn verzeld. Getrouwt, en zwanger zynde, klaagde ſy, vooral in de tweede zwangerheid, over pyn aan de linker zyde van de baarmoeder, vooral als ſy op de regter zyde lag. Ook heeft de Schryver, by het afhaalen van de nageboorte, die by de laatſte verlosſing agtergebleeven was, eene aanmerkelyke hardheid in de baarmoeder zelve ontdekt. De wanſtaltigheid in het beſchreeve kind ſchynt alleen aan een uitwendig geweld te moeten wor-

den toegeſchreeven, vooral aan eene ſterke drukking en toeknelling van den buik, die niet ongewoon is by de vrouwsperſoonen, welk op eene ongeoorloofde wyze bevrugt zyn, gelyk deeze was. De Schryver word in deeze gedagte beveſtigt door eene andere vrugt, met een waterhoofd aangedaan, en waar van hy eene vrouw verloſt heeft. Op den rugge, tuſſchen het zesde en zevende wervelbeen was eene gegangræneerde plek, die in de midden eene aanmerkelyke opening had. Door een ſtilet, in dezelve geſtooken, vondt men, dat de wervelbeenderen na de holligheid van de borſt zeer gekrömd waren, en van elkander geſcheiden, zoo dat daar uit een wit vogt kwam, zeer gelyk aan het rugge-merg. De vrouw verhaalde, dat ſy, tuſſchen de zesde en zevende maand van de zwangerheid, op den buik eenen ſlag gekreegen had. Dewyl de loop van het bloed naar de herſſenen in de eerſt beſchreeven vrugt waarſchynelyk grootendeels belet was, is het ook niet te verwonderen, dat deeze deelen, van het voedſel meeſtendeels berooft zynde, meeſt al verteert zyn, en dat van dezelven alleenlyk de kleine herſſenen, en een gering gedeelte der groote in de holligheden by het ſlaapbeen overgebleeven zyn.

Pag. 334. *Brief van den Hr.* JOHANNES BRUNELLUS *aan den Hr.* FERDINAND BASSIUS *over de Mannioca.* Dit gewas word in zeer veele plaatſen van America voortgeteelt, by de Braſiliaanen *Maniiba* of *Maniiva* genoemd, en op verſchillende wyze gebruikt: PISO en MARCGRAV hebben hetzelve zeer goed beſchreeven. LIN-

NÆUS

NÆUS noemt deeze plaat *Jatropha (Manihot) foliis palmatis, lobis lanceolatis integerrimis lævibus.* De Amerikaanen eene plaats gereed gemaakt hebbende voor het planten van dit gewas, fnyden groene weelderige takken van de oude plant af, plukken de bladen daar af, en fteeken dezelven twee voeten diep in den grond. De zaaden verwerpen fy. Sy fteeken elken tak niet afzonderlyk, maar drie of vier in een gat, zoo dat fy byna elkander raaken, fy vullen vervolgens de gaten met aarde, en hoogen dezelven zoo ver op, dat de toppen nauwelyks buiten den grond komen. Tuffchen elk gat is een affland van drie voeten. De aarde moet zeer los en fyn zyn, en daarom planten fy de takken ook niet, wanneer het veel regend. Elke tak, die na weinige dagen in eene nieuwe plant veranderd, krygt drie, vier, of ook vyf ja zes wortelen, indien de aarde vet en zeer goed is, doch maar twee, die zeer klein zyn, zoo de grond flegt en zanderig is. De wortels, welke *Mandioc* of *Mannioc* genoemd worden, zyn niet altyd van dezelfde grootte en gedaante. Sommige zyn groot, andere klein, eenige rood, verfcheide vry lang. De kleur van den baft is na het verfchil der foorten ook onderfcheiden, zwartagtig, wit, violet, en byna geel. Het merg is in fommige van eene fraaye, witte, kleur. in andere zoo geel, als het dooïr van een ey, en uit deeze word het befte meel gemaakt. Alle wortels, in welke aarde dezelve ook voortgebragt worden, hebben een jaar noodig om tot de vereifchte grootte te komen; fchoon de Indiaanen, by gebrek, geene zwaarigheid maaken, dezelven na de vyfde maand uit den grond te haalen. Zwarte, vette aarde, waar op een

 bofch

bosch gestaan heeft en verbrand is, doed 't best dit gewas voortkomen, en in dezelve krygt het somtyds de grootte van een volwassen mensch, doch in alle soorten van grond, hoe mager dezelve ook zy, zelf in het zand der rivieren, komt hetzelve voort, hoewel het dan kleiner en slegter wortelen voortbrengt.

Het is te verwonderen, dat eene plant, welke, groen en met sappen gevuld zynde, vol van een doodelyk venyn is, aan een ongelooflyk getal menschen tot brood verstrekt. De Amerikaanen, gelyk ook verscheide volken in Africa, maaken uit de wortels van deeze planten onderscheide soorten van meel, en verschillende spysen. Dewyl de Indiaanen, voornamentlyk de wilde, geen yzer hebben, maaken sy zich zelve eene rasp, om de wortels fyn te krygen. Hier toe gebruiken sy kleine, scherpe, steentjes, die sy met de punten naar booven vast maaken in een plankje, dat sy met pik overgieten. Doch de Europeanen, die meer meel op eens noodig hebben, gebruiken daar toe een rad, waar van de rand breed, en met yzer, waar in veele gaatjes zyn, voorzien is; dit rad word zeer schielyk rond gedraaid, de wortels worden met de hand tegen het yzer gehouden, en dus fyn gemaakt. Met een ander werktuig perschen sy het sap uit de gebrooke wortelen; en om dezelven te stampen, bereiden sy zich een mortier uit zeer hard hout, gebruikende tot het droogen verscheide pannen.

Het drooge meel, behoorlyk bereid, is een zeer goed voedsel, en kan langer dan een jaar goed blyven, zoo men hetzelve voor de vogtigheid bewaard. Het vogtige meel word op de volgende wyze bereid. De wortels worden zes of

of zeven dagen in het water gelegd, tot dat de baſt zonder eenige moeite met de vingers daar af kan getrokken worden. De wortelen, dus van den baſt berooft, worden in ſtukken gebrooken, het ſap word uit dezelven geperſt, en vervolgens worden de ſtukken, door de wryving zeer dun gemaakt, en van de harde houtagtige vezelen berooft zynde, gedroogd. Dit meel is grof en heeft eene geele kleur. De Europeanen, die in Amerika woonen, gelyk ook de Indiaanen, agtten dit meel zeer hoog, en verkieſen hetzelve, verſch zynde, ver boven tarwen-meel. Maar hetzelve kan niet lang bewaard worden. Sommige droogen het eerſte meel zeer ſterk op het vuur, voegen daar ſomtyds ook een gedeelte van het tweede meel by, en ſtooten hetzelve zoo lang in den vyzel, tot dat het in een fyn, geel, poeder veranderd is. Dit meel is, met warm nat gebruikt zynde, een ſmakelyk en aangenaam voedſel.

Dewyl de Indiaanen, als ſy eeten, geene werktuigen gebruiken, weeten ſy met eene verwonderenswaerdige handigheid het meel in den mond te werpen, zoo dat byna niets op den grond valle.

Sy maaken ook nog eene andere ſoort van meel, welk beeter deezen naam verdiend; ſy bereiden de wortels op dezelfde wyze, als wanneer ſy het vogtige meel meenen te maaken, maar droogen dezelven geheel anders, en wryven dezelven in de pannen tot een fyn poeder, welk wit, en aan het tarwen-meel zeer gelyk, is. Uit dit meel maaken ſy brood, en veele andere ſpyſen, welke egter, eenige dagen bewaard zynde, niet konnen gegeeten worden.

In de wortelen is eene ſoort van *cremor*, wel-

ke zeer ſmakelyk is. Om deeze van dezelven af te ſcheiden, drukken ſy met beide handen zeer kleine ſtukken daar van, vangen het ſap, welk te voorſchyn komt, in een vat, en na verloop van twee uuren zakt de *cremor*, welke eene fraaye, melkagtige, kleur heeft, op den grond. Men giet het ſchadelyke ſap af, doed water op den *cremor*, en kan denzelven dus tien dagen of langer bewaaren, zoo men tweemaal 's daags verſch water daar op giet. Deeze *cremor* gedroogd, en met de vinger gewreeven zynde, veranderd in een zeer fyn, wit, meel, waar uit men, onder andere, zeer geſonde ſoepen maakt, die voor hen, welke een kwaade borſt hebben, zeer nuttig zyn. Uit de *cremor*, welke *topiaca* genoemd word, maaken ſy eenen gewoonen en gezonden drank, doch de *topiaca* moet ſlegts eenen korten tyd in het water kooken, dewyl dezelve anders in een lym veranderd, ook behoord men dezelve geſtaadig om te roeren, om dat men anders niet, dan brokken krygt. Uit het gekookte ſap van de *Manioca* en geſtoote peper worden ook verſcheide ſoepen gemaakt, doch ſy, die dezelven voor 't eerſt gebruiken, raaken doorgaans aan het braaken. Deezen drank gebruikt men lauw, en dezelve geeft een zeer goed voedſel. Uit de *Topiaca* word ook eene ſoort van koeken gemaakt, welke warm met boter gegeeten worden, en zeer ſmaakelyk zyn. Andere koeken, die gemeener zyn, worden uit brokjes van de wortels gemaakt, na dat het ſap daar uitgehaalt is, doch deeze zyn, koud geworden zynde, onſmaakelyk, en kleeven zoo vaſt aan het verhemelte, dat ſy niet konnen worden doorgeſlikt. Uit deeze koeken, welke dan groot en breed zyn, maaken de Indiaanen eene ſoort van drank

van

van eenen onaangenaamen en wrangen ſmaak. Sy leggen namentlyk de koeken op bladeren, tot zoo eene hoogte, dat ſy eenen cylinder maaken. Na weinige dagen beſchimmelt dezelve geheel en al van buiten, en krygt eene roozen-kleur, hier en daar met zwarte en geele plekken Dan leggen ſy de koeken van elkander, en maaken, dat ſy elk op dezelfde wyze beſchimmelen. Zoodra dit geſchied, breeken ſy de koeken en leggen de ſtukken in zeer heet water. Sy roeren dit zoo lang om, tot dat de koeken in een pap veranderd zyn, doen vervolgens het vogt door, welk dan giſt, en zes of agt dagen kookt, ſomtyds met zoo veel geweld, dat de vaten aan ſtukken ſpringen. Men kan dit vogt ruim vyftien dagen goed houden, indien hetzelve ſtil blyft ſtaan. De Indiaanen drinken deezen drank, tot dat ſy dronken worden, by plegtige gelegenheden. Zeer zelden maaken ſy uit de eerſtgenoemde koeken eenen drank, welke veel ſterker is, en eerder dronken maakt. Sommige Europeanen maaken deeze dranken, op eene ſcheikundige wyze, veel beeter en aangenaamer.

De bladen van dit gewas worden, als moeskruiden, gegeeten. Sy ſtooten dezelven in een mortier, en kooken die in water, met vleeſch of viſch, voegende daar by vet, het ſap uit den wortel, peper, en zout. Deeze ſpys heeft de Schryver niet konnen veragten.

Het ſap uit den wortel heeft eene zwavelagtige kleur, en is, rauw zynde, van eene zoete, aangenaame ſmaak, doch bevat een zeer ſchielyk en geweldig vergift. Alle dieren, van welke ſoort dezelven ook zyn, dit ſap in eene groote quantiteit drinkende, ſterven ſchielyk. Hun

haam begind eerſt te zwellen, ſy beeven, krygen draaijingen in het hoofd, koude leden, en ſterven vervolgens. Verſcheide kinderen, die dit ſap gedronken hadden, zyn ook geſtorven. De varkens, harten, en verſcheide andere beeſten, de wortelen, waar in ſy grooten ſmaak hebben, met den baſt gegeeten hebbende, krygen daar van geen ongemak. Veele inſecten, vooral de mieren, vernielen dikwils het geheele plantſoen, zonder dat ſy zelve daar van eenig nadeel krygen. Doch de menſchen konnen noch het ſap, als het rauw is, noch iets van de wortelen, noch de groene bladen, eeten, zonder zich aan een zeker levensgevaar bloot te ſtellen. Het gebeurt egter ſomtyds, dat groote en ſterke dieren, als paarden en koeijen, uit het gevaar gered worden, indien ſy, ſlegts een gering gedeelte van het ſap gedronken hebbende, aanſtonds door een geneesmiddel geholpen worden. De Indiaanen gieten namentlyk oly in de keel, tot dat het dier braakt, en maaken rondom hetzelve een groot vuur, op dat het aan het zweeten raake. Doch dikwils ſterven ſy, ſchoon alle middelen tot derzelver geneezing aangewend worden. Zoo dra het ſap gekookt heeft, heeft hetzelve geene ſchadelyke eigenſchappen, maar word onder meeſt alle ſpyſen gebruikt. De Indiaanen maaken dit ſap ook heet, doen daar by de *Topiaca*, en maaken daar uit een vaſt en hard lighaam, welk ſy bewaaren om de ſpyſen in te maaken. Al het geen de Hr. BRUNELLUS omtrent het gebruik van dit gewas mededeeld, heeft hy zelve gezien.

Pag. 395. *Verhandeling over de lugt-geſteldheid by de baden*

te

te Luca; *door den Hr.* JOSEPHUS BENVENUTUS. De Schryver, over deeze baden als Geneesheer het opzigt hebbende, beſchryft eerſt de legging van het dorp *Corſena*, waar by dezelven zyn, en deeld vervolgens eenige aanmerkingen omtrent de geſteldheid mede, waar by hy voegt eenige lyſten, waar op de veranderingen van het weer dagelyks, geduurende een geheel jaar, aangetekend zyn.

Verhandeling over de nieren en pislyders der vogelen, *door den Hr.* ALOYSIUS GALVANUS. De nieren in de vogelen zyn twee langwerpige ingewanden, aan weerzyde van den rugge-graat geplaatſt, en tot afſcheiding van de pis geſchikt. Sy worden kort onder de long gezien, loopen nederwaarts, en eindigen in de wyde en langwerpige holligheid van het darm-been, waar in ſy niet geheel en al, zoo als ſommige willen, maar grootendeels, verborgen zyn. Derzelver gedaante is in verſchillende vogelen ook onderſcheiden. In de meeſte, vooral in die, welke zaad eeten, worden ſy, ſchoon een lighaam zynde, egter in drie lobben door de Schryvers verdeeld. Doch men heeft in dezelven het voorſte gedeelte, welk naar den buik, en het agterſte, welk naar den ruggegraat gekeerd is, te onderſcheiden; want, als men ſe van vooren beſchouwd, ziet men duidelyk, dat ſy in vier lobben verdeelt worden, waar van de eerſte onder de long geplaatſt is, en eenigzins de gedaante van eene amandel heeft, zynde met het breedſte gedeelte naar boven en met het ſmalſte naar onderen gekeerd. De tweede is langwerpig, plat, en komt tot aan de *arteria iliaca*. De Pag. 500.

derde is de kleinſte, rond, zit eenigzins aan de tweede vaſt, en ſchynt de *baſis* te hebben in de *arteria iliaca.* De vierde eindelyk is grooter, dan de andere, en heeft eene ongeregelde gedaante. Alle deeze verdeelingen worden gemaakt door de *foveæ*, waar in de vaten komen, en die diep ingeſneeden zyn. De *vena iliaca* ſcheid de eerſte van de tweede lobbe af, doch de *arteria iliaca* de vierde van de tweede en derde. Wanneer men de nieren van den agterkant beſchouwd, worden ſy ſlegts in twee lobben verdeeld, in de bovenſte en onderſte, waar van de eerſte kleiner, dan de andere, is, en in de holligheid van het darmbeen verborgen word. In de bovenſte worden door de wervelen van den rug vier dieptens gemaakt, en evenveel door die der lendenen in de onderſte. Twee vlieſen bekleeden de nieren, een gemeen celagtig, welk in vette vogelen met vet gevuld is; en een ander byzonder, welk dun en doorſchynende is. Noch met het bloote oog, noch met een vergrootglas ontdekt men in een van beiden iets byzonders. De vlieſen wechgenomen zynde, hebben de nieren de gedaante van de oppervlakte der herſſenen. Om derzelver inwendig maakſel na behooren te leeren kennen, heeft hy de pislyders in een levendig kuiken toegebonden, met die hoop, dat de pis, welke in de vogelen wit is, en zeer ligt dik word, belet zynde, zich te ontlaſten, in de kleinſte *ductus excretorii* der nieren zoude opgehoopt worden, ſamen groeijen, en dus het maakſel derzelven ten klaarſten toonen. Na weinige dagen ſtierf het kuiken, gelyk altyd gebeurt is in die, waar in de proef genomen was. Men vondt by het openen eene witte, aardagtige ſtoffe, welke alle de

de deelen, doch vooral de vliesen, bedekte. De nieren waren nauwelyks van de natuurlyke gedaante afgeweeken, maar de lobben met eene witte stoffe, gevuld, welke waarschynelyk dikke pis geweest is. Met het microscoop ontdekte men, dat deeze stof niet in de holligheden der lobben bevat noch tusschen derzelver zelfstandigheid uitgestort was, maar beslooten wierd in zeer veele, byzondere, kleine vaten, die de gedaante hadden van witte streepjes, door de oppervlakte der lobben loopende, en uit grooter takken, die dezelven omringen, voortkomende. De lobben, die men uitwendig ziet, dringen ook door tot binnen in de zelfstandigheid, en hebben, even als de darmen, verscheide kronkelingen, doch schynen niet hol te zyn. Deeze maaken met de bloedvaten, zenuwen, ontlast-buisjes, welke deelen alle door een celagtig weefsel te samen vereenigt worden, de nieren. Men ziet deeze kronkelingen der lobben duidelyker, wanneer men de nieren met de vingers voorzigtig van een scheid, dan wanneer men daar toe een mes gebruikt. De witte vaatjes, of pisvoerende buisjes, waar van sommige tot binnen in de lobben doordringen, andere eenen anderen loop houden, waren zoo zeer onder elkander verwart, dat men niets van derzelver oorsprong of einde kon ontdekken. By eene andere gelegenheid heeft de Schryver waargenomen, dat sy, onder de lobben in een bondeltje by elkander verzamelt zynde, in gemeene stammen te samen liepen, die eindelyk in den pisleider eindigden. Omtrent derzelver begin is hem niets zekers gebleeken. Uit de groote slagader komt met eenen regten hoek een dunne tak

in

in de bovenſte lobbe van de nier, onder deeze een andere, die veel grooter is, en in de tweede lobbe eindigd, en, omtrent tot deszelfs midden gekomen zynde, in twee andere in eenen ſcherpen hoek verdeeld word, waar van de eene door de bovenſte, de andere door de onderſte deelen van de nier loopt. Van daar klimt de groote ſlagader neder tuſſchen de nieren langs den rugge-graat, en, tot aan het einde van de tweede lobbe gekomen zynde, word dezelve verdeeld in de *arteriæ iliacæ*, welke ſchuinſch over de nieren loopende buiten den buik komen. Over de nieren loopende, en tot onder de pislyders gekomen zynde, geeven de *iliacæ* nog twee takken, waar van de laatſte in drie takken verdeeld word, die naar de laatſte lobbe loopen. De nederklimmende holle ader loopt wel over de groote ſlagader, maar houd niet denzelfden loop, gelyk in de viervoetige dieren, ſy verlaat dezelve by de eerſte lobbe, en word veel ſchielyker in de *venæ iliacæ* verdeeld, welke langs den rand van de eerſte lobbe nederklimmen, en aan dezelve drie takken geeven. Wanneer ſy aan den punt komen, verdeelen ſy zich in drie takken, waar van twee tot de nieren gaan, en voor *venæ emulgentes* konnen genomen worden, de andere, die de buitenſte is, uit den buik gaat, en de *vena cruralis* word. Een der *venæ emulgentes* ſchynt in de regter nier kleiner te zyn, want dezelve loopt, tot aan de *arteria iliaca* gekomen zynde, onder dezelve en gaat dus in de zelfſtandigheid van de nier, doch in de linker loopt ſy over de *arteria iliaca*, verdeeld zich in twee takken, en eindigd in de agterſte lobbe. De zenuwen loopen deels over de

zelf-

zelfstandigheid der nieren, en dringen deels in dezelven door, zoo dat men derzelver einde niet vinden kan. De pislyders zyn vliesagtige, doorschynende, buisen, waar in de pis door veele kleine buisjes word uitgestort, en welke dezelve in den endel-darm ontlasten, eindigende aldaar even als de pislyders by andere dieren in de blaas doen, zoo dat sy ook een weinig tusschen de vliesen doorloopen. De rokken van de darm zyn by de openingen van de pislyder slapper, en sluiten dezelven als klapvliesen. Deeze pislyders hebben drie rokken. De buitenste is een celagtig weefsel, welk sy met de andere buik-ingewanden gemeen hebben; de tweede is dikker, vaster, en met veele vaten gevuld; de laatste is de dikste en heeft dezelfde kleur, als de spieragtige rok der darmen. In deezen rok ontdekt men eenige langwerpige draaden, welke volgens de langtte van de pisbuis voortloopen, en spiervezelen schynen te zyn. Mogelyk volgd op deeze rok nog de binnenste, doch deeze heeft niet konnen onderscheiden worden. Men ontdekt van binnen eenige sleuven volgens de lengtte, doch geen overdwarsche rimpels, als in de pislyders der viervoetige dieren. Uit dit maaksel scheen te blyken, dat de pislyders eenige beweeging hebben moesten, en daarom onderzogt de Schryver zulks in levendige kuikens; gelyk hy ook in tien zulks ten klaarsten waarnam. De pis wierd daar door gedreeven naar den endel-darm, keerde van daar wederom naar de nieren, tot dat sy, de openingen der pislyders ontsloten zynde, zich eindelyk in den endeldarm uitstorte. In alle

vo-

vogelen, die door den Schryver onderzogt zyn, heeft hy deeze beweeging gevonden, doch dezelve is in alle niet even geregeld geweeſt, gelyk mogelyk aan de pyn, aan de uitwendige lugt, of aan andere oorzaaken kan worden toegeſchreeven.

Het blykt dus, dat de nieren der vogelen niet uit klieren, noch uit vleeſchagtige bolletjes beſtaan, gelyk ſommige gedagt hebben, maar uit langwerpige lobben, die op eene wonderlyke wyze geſlingert zyn; dat door dezelven veele buisjes loopen, welke waarſchynelyk uit de bloedvaten haaren oorſprong hebben, uit de zelfſtandigheid der nieren voortkomende, over derzelver oppervlakte loopen, in bondeltjes by elkander verzamelt worden, en eindelyk in de pislyder eindigen.

II.

Dissertatio de Arthritide suppuratoria; Præside FRIDERICO CHRISTIANO JUNCKERO, *Philosophiæ & Medicinæ Doctore, hujusque Professore P. O. publice defensa ab Auctore* CAROLO LUDOVICO WEGENER. *Halæ litteris Hendelianis.* 1769. 4°. *plag.* 4.

d. i.

Verhandeling over de Jigt, door eene verettering geëindigd. Onder voorzittinge van F. C. JUNCKER verdeedigd door C. L. WEGENER.

De gevallen zeldzaam zynde, waar in de Jigt door eene verettering geëindigd is, heeft de Schryver noodig geoordeeld, het volgende geval, door den Hr. JUNCKER waargenomen, mede te deelen.

Een arme boer, agt- en dertig jaaren oud, van een zwaarmoedig en bloedryk temperament, had in syn vyftiende jaar de schurft, en eene opzetting van de klieren aan den hals gekreegen. Deeze verdreeven zynde, kreeg hy zwaare pyn in het linker dey-been, welke in de knie nog zwaarer was. Na dat hy zes weeken daar mede was geplaagd geweest, kreeg hy een ontstooken gezwel op de knie, welk tot verettering overging. Zoodra de stoffe daar door begon te ont- Pag. 5.

ontlaften, wierd de pyn minder, en hy kreeg, naar eenigen tyd, fyne gezondheid weder, hoewel hy eenigzins mank ging. Zederd dien tyd kreeg hy, eens of twee maalen in het jaar, jigtpynen, welke twee, drie, vier, vyf, ja zes weeken geduurd hebbende, eindigden door een gezwel, dat tot verettering overging. In het begin bepaalde de pyn zich in het dey-been, dan in het regter, dan in het linker, en het gezwel ontftondt dan of by de knie of by de heup. Naderhand, de pyn zich tot den voet bepaald hebbende, even als in het voeteuvel, kwamen de gezwellen dan op het deybeen, dan op de teenen. Van daar ging dezelve in volgende jaaren over tot de fchouder, tot de elleboog, en tot de hand, en nooit eindigde de aanval, zonder zoo een gezwel. Het ongemak heeft noch door alle de gezwellen, noch door geneesmiddelen in den tyd van drie- en twintig jaaren kunnen verzagt worden, waar door de lyder geleerd had, dat 'er voor hem geene hulp over was. Eenigen tyd, voor dat dit geval befchreeven is, had hy zwaare pynen in den buik gekreegen, die het gevolg waren van de jigt-ftoffe, die de buik-ingewanden aandeed; en ook van deeze pyn is hy verloft door veretterde gezwellen op de onderfte leden.

Het geval medegedeeld hebbende, wyd de Schryver over de jigt verder uit, doch hier in vinden wy niet noodig hem te volgen, alleen-
Pag. 25. lyk meldende, dat hy, onder de middelen, welke te pas zouden komen in een geval, waar in de jigt door de te rug gedreeve fchurft ontftond, ook het inenten van de fchurft, en het gebruik van het fap van de *betula*, door HUNDERTMARK zoo nuttig bevonden, aanpryft.

III.

III.

Bericht von den heilſamen wirkungen der Kinkina oder Peruvianiſchen Rinde und von der nichtigkeit der Vorurtheile, welche das Publicum gegen dieſe rinde noch hat, mit einem Anhange von dem innerlichen gebrauche des Schierlings, Bilſenkrautes, und Münchskappen Extractes von JOH. GEORGE SCHENCKBECHER; *der Weltweisheit Baccalaureus, der Arztneygelahrheit Doctor, Feld-Stabs-arzt bey der Armee Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät aller Reuſſen. Riga und Mietau, verlegts Johann Friedrich Hartknoch* 1769. 8°. 11 *Bogen.*

d. i.

Berigt van de heilzaame werkingen van den Koortsbaſt, en van de nietigheid der vooroordeelen, welke het gemeen tegen deezen baſt nog heeft, met een aanhangſel van het inwendig gebruik van het extract uit de *cicuta*, Bilſenkruid en Monniks-kappen, door J. G. SCHENCKBECHER.

De Schryver aangetoont hebbende de voordeelen, welke een Land kan trekken uit de Geneeskundige werken, die thans van veele geleerde ten nutte van het algemeen worden in

't licht gegeeven, zoekt de menſchen te leeren, dat hunne vooroordeelen omtrent het gebruik van den koorts-baſt zeer ongegrond zyn, en beveſtigt ſyne ſtelling met eige waarneemingen en het gevoele der beroemſte Schryvers.

Pag. 23. In de eerſte afdeeling toont hy, dat de oorzaak van de nadeelen, welke ſomtyds op het gebruik van den koorts-baſt volgen, niet in dit middel leggen, maar in deszelfs vervalſching, het kwaad gebruik van hetzelve, of in de natuur van de tuſſchenpoozende koorts. Dat men in dringende gevallen dikwils na den tweeden of derden aanval genoodzaakt is, ſynen toevlugt
Pag. 39. tot den koorts-baſt te neemen, bewyſt hy door het voorbeeld van eenen lyder, die met de koude van de koorts eene ſlaap-ziekte kreeg, en in eene andere waarneeming toont hy, dat 'er ook koortſen zyn, waar by de oorzaak van de langduurigheid, en daar op volgende toevallen, in den aart van de koorts zelve moet gezogt wor-
Pag. 44. den. Wanneer de armee na de geſloote vreede met Pruiſſen tegen het einde van July agter *Hohenfriedberg* in Sileſien opgebrooken was, nam dezelve den weg over *Poſen*, *Thoren*, *Brodnitz*, *Soldau*, *Grodno*, van daar nam dat gedeelte, waar by de Schryver zich bevondt, den weg over *Wilna*, *Münſch*, en *Orſeka* naar *Smolensk*. Het weer in den zomer was heet en droog, en daarom marſcheerden de Troepen zeer vroeg 's morgens, om door de hitte van de zon niet al te zeer vermoeid te worden, 't geen men egter niet altyd kon voorkomen, dewyl men genoodzaakt was, den ſoldaaten toe te ſtaan, op den weg een uur uit te ruſten, waar door de Regimenten dikwils eerſt op den middag in de quartieren kwamen. In den herfſt was het weêr

 meêr

meer nat en regenagtig, de ſoldaaten moeſten op verſcheide plaatſen in de boſſchen van Littauwen door het water gaan, 't welk zoo veel te nadeeliger was, dewyl de tyd van het jaar de koude mede bragt. In *Smolensk* kwamen de Regimenten alle te ſamen, van daar verdeelden ſy zich wederom en marſcheerden naar de ſteden *Dragabuſch*, *Weſma Ralaga*, en de omleggende Dorpen in de Winter-kwartieren. In *Kalaga*, alwaar ſy in het midden van November aankwamen, overwinterden eenige Regimenten. *Kalaga* is eene niet zeer groote, doch wel gebouwde, en goede, Koopſtad, leggende in de lengte naar het Noorden en Ooſten; aan den Zuid-kant is een boſch, tuſſchen welk en de Stad de Rivier *Oka* loopt; aan den Weſt-kant is de grond ongelyk, en met veele heuvelen bedekt. De winter van de jaaren 1762 en 1763 was in den beginne zeer ſtreng, doch de lugt was grootendeels zeer vogtig, dik, en beneveld, tot dat de zon dezelve eenige dagen by eenen Noorden en Noord-Ooſten wind wederom droog maakte, en den nevel verdeelde; doch doorgaans had men vogtige Zuiden, Zuid-weſten, en Weſten winden. Tegen het voorjaar was veel dooyweer, het dikke ys nam langzamerhand af. Door dit vogtige en koude weer, door de legging van de Stad, door de verwiſſeling der Pruiſſiſche landen, waar aan de ſoldaaten reeds gewoon waren, met het Vaderland, door de beſtendige ruſt, welke volgde na veele zwaare ſlagen, eene geduurige beweeging, en eene te rug marſch, welke drie maanden lang geduurd had, en waar door ſy zich nu in veele zaaken te buiten gingen, ontſtondt eene traagheid van het lighaam, eene verſlapping der vaſte deelen,

Pag. 46.

en, daar de eerste weegen verzwakt, en de gal kragteloos gemaakt was, vervielen veele zeer schielyk in anderendaagsche koortsen, welke moeyelyk te geneezen waren. Sommige voornaame officieren wierden door deeze ziekte ook aangedaan. Eenige kreegen schielyk een gezwollen gezicht, of, 't geen niet altyd een kwaad teken was, gezwolle beenen, schoon de koorts behoorlyk geneezen wierd. Andere wierden door de koorts verlaaten, doch na weinig tyds kwam dezelve, mogelyk uit verzuim van eene behoorlyke oppassing weder. Sy wierden
Pag. 49. daar door zoo zeer verzwakt, dat de eerste weegen volkomen buiten staat gesteld wierden, om de spysen te verteeren, en daar op volgden eene ongedaantheid, verstoppingen, en zenuw-ziekten, welke hen naderhand altyd plaagden. In sommige gevallen deed de koorts-bast nut, maar in andere bragt dezelve geen voordeel aan; doch dat dezelve egter ook niet de oorzaak was van de overblyvende ongemakken, maar dat deeze door de natuur van de koorts voortkwamen, toonde het volgende voorjaar en de zomer. In het voorjaar wierden de Regimenten anders verdeeld, met het begin van Mey moesten sy op-
Pag. 52. breeken, en naar de Stad *Smolensk* marscheeren, waar na toe het hoofd-kwartier verplaatst was; en, wanneer sy in het legér kwamen, zoo regeerde aldaar de anderendaagsche koorts onder de soldaaten veel meêr, dan voorheen. De Compagnien van de Regimenten, die 't verst af waren geweest, hadden van hun winter-kwartier tot aan *Smolensk* agt- en veertig duitsche meilen te marscheeren; de avonden en morgens waren nog koud; sy bragten veele zieken mede, die op weg de koorts gekreegen hadden, sy ver-

meer-

meerderden dagelyks, en deeze koorts wierd eene algemeen heerſchende ziekte, en met ſlegte toevallen verzeld. Het Leger had zich neêr geſlagen voor de Stad op eene ſchoone, gelyke, en drooge, hoogte, welke niet ver aflegt van de Rivier de *Dnieper*. Den geheelen zomer was het weêr gunſtig genoeg, meêr warm en helder, dan vogtig en regenagtig. Aan deeze koorts lag $\frac{1}{18}$ of $\frac{1}{15}$ deel van de manſchap ziek, zoo dat het moeyelyk was, den zieken eene ruime plaats te verſchaffen. Veele zieken kwamen met eene ongedaantheid, geele oogen, andere met eenen opgezetten buik of met gezwolle voeten in het Hospitaal, Wanneer de koorts zich nog niet bondt aan eenen bepaalden tyd, wierd dezelve na het gebruik der middelſlagtige zouten, de braak en buikzuiverende middelen, ſchielyk geregeld. De lyders braakten dikwils van zelve, en door de braakmiddelen raakten ſy altyd veel ſlym en ſtinkende gal kwyt. De Aderlating wierd zelden verzuimd, doch herhaalde aderlatingen waren niet zoo volſtrekt noodig, als anders de tyd van het jaar natuurlyker wyze zoude vereiſcht hebben, dewyl deeze koorts zelden door ontſteeking verzeld was. By weinigen had de hitte onder den aanval zoo toegenomen, dat ſy ylden, doch het zweet was rykelyk. Nadat de lyders uitgeruſt waren, en de aanvallen verminderden, wierden aan hen gegeeven bittere middelen, ammoniac-zout en andere koortsſtillende. Het was niet noodig, aan allen den koorts-baſt voor te ſchryven, maar dezelve wierd ſlegts gegeeven aan de zulken, wier koorts hardnekkiger was, of die wederom inſtortten. By eenige Regimenten wierden, in plaatſe van den koorts-baſt, gegeeven kamille-

Pag. 54.

Pag. 56.

 bloe-

bloemen, *Myrrha*, zout van Alſem, en de Virginiaanſche ſlangen-wortel, welke middelen insgelyks goeden dienſt deeden. By ſommige heeft deeze koorts tot laat in den zomer geduurd. Het was ook niet zeldzaam te zien menſchen, die verſtoppingen, de geel- of water-zugt hadden, en langer, dan doorgaans gewoonlyk is, daar mede moeſten ſukkelen, hoe omzigtig men ook met de middelen welke de koorts beletten, omging. Doch ſy wierden egter door eene goede geneeswyze volkomen herſteld. Men ontdekte geene andere boosaartige toevallen, welke dezelve doodelyk maakten. Verſcheide zieken wierden, onaangezien de goede oppaſſing, in langen tyd niet van den koorts geneezen, andere, die de goede levens-regeling te veel verzuimden, of die, zoo dra ſy van de koorts bevryd waren, aanſtonds weder naar de Regimenten gezonden wierden, om dienſt te doen, ſtortten ſchielyk wederom in. Eenige kreegen geduurende den loop der ziekte eene zwelling van de oor- en kaak-klieren; en by ſommige zwollen beide de ballen, of een derzelven. Deeze gezwellen waren ſomtyds pynelyk, ſomtyds hard en onpynelyk; die, welke minder groot waren, verdweenen na eenige tyd wederom van zelven; doch, als ſy aanhielden, grooter, harder, en onpynelyk wierden, dan moeſten langen tyd in- en uitwendige verdeelende middelen gebruikt worden, waarom ſy wederom zagter en kleiner wierden. Dat de koortsbaſt aan deeze toevallen geenen ſchuld had, bleek, dewyl 1. dezelven niet aan alle gegeeven wierd; en 2. de meeſte zieken reeds met de genoemde toevallen in het Hospitaal kwamen, welke integendeel door het genoemde middel
Pag. 58.

niet

niet alleen ven de koorts, maar ook van alle deeze toevallen verloſt wierden.

In de tweede afdeeling bewyſt de Schryver, dat de koorts-baſt, behoorlyk gebruikt, niet alleen een onfeilbaar middel tegen de tuſſchenpoozende koortſen is, maar met het beſte gevolg ook in veele andere ziekten gebruikt word. De Schryver verlangt, dat men den baſt van de wilgen, tegen de tuſſchenpoozende koortſen gepreeſen (*), nauwkeuriger beproeve, om den koorts-baſt, die van veele vervalſcht word, te ſpaaren. In de tuſſchenpoozende koortſen niet alleen, maar ook in de rot-koortſen, in het koude en heete vuur van in- of uitwendige oorzaaken, in hardnekkige en verouderde zweeren, de ſlegte ſoort der pokjes, de gevolgen van de mazelen, kwaadaartige ontſteekings-koortſen, vlek-koortſen, de hypochondrie en vryſter-ziekte; en in veele andere ziekten, is dit middel van ongemeen veel nut. Hy beveſtigt dit met eenige waarneemingen. Het koude vuur in den balzak, welk weinig goeds beloofde, wierd daar door in ſynen voortgang geſtuit, en geneezen. Een lyder, met de ſcheurbuik en venus-ziekte geplaagd, en ook met eene lelyke verzweering en wind-doorn aan de kin aangedaan, als ook door hoofdpynen en eene benauwde borſt afgemartelt, die wegens ſyne byzondere lighaams-geſteldheid niet had aan het kwylen konnen gebragt worden, en te vergeefs ter verbeteringe van ſyne conſtitutie kalkwater had gedronken, wierd ook volkomen, na dat hy rykelyk den koorts-baſt had gebruikt,

Pag. 59.

Pag. 64.

Pag. 70.

(*) Zie deeze Bibliotheek I. D. 3. St. pag. 586.

bruikt, van alle toevallen verloſt, het ongemak aan den kin was niet gemakkelyk te geneezen, doch, dewyl hy nu in ſtaat geſteld was, om te konnen kwylen, liet men dit doen; en hy genas volkomen: geduurende de kwyling moeſt men de colyk-pynen, waar aan hy, zoo dra men eenige kwyling zogt te verwekken, altyd was onderhevig geweeſt, en die door eenen ſterken loop gevolgd wierden, door clyſteeren verzagten, en dikwils andere middelen gebruiken, om den loop te ſtuiten.

Pag. 84. In koortſen, uit eene vervuilde maag en darmen ontſtaande, heeft dit middel de grootſte voordeelen aangebragt, wanneer de maag en darmen by tyds behoorlyk gezuiverd waren, zuure middelen teſſens gebruikt wierden, en de loop, die zich by dezelve doorgaans voegde, in eenen maatigen graad onderhouden wierd. Aan de verkoelende geneeswyze en het rykelyk gebruik van Pag. 97. den koorts-baſt ſchryft hy toe, dat ſyne lyders geene purpervlakken (*petechiæ*) gekreegen hebben, welke in andere lyders waargenomen zyn. Zederd zes jaaren heeft hy dezelven in ſyne lyders nooit gezien, wanneer hy in tyds tot dezelven geroepen wierd, en ſomtyds heeft hy dezelven, wanneer ſy begonnen uit te komen, zonder gevaar verdreeven. Hy meent, dat ſy meêr dan men denkt, door eene kwaade behan-Pag. 100. deling verwekt worden. Eene vrouwsperſoon van middelmaatigen ouderdom, welke de ſtonden geregeld, zeer rykelyk, en om de derde week had, klaagde over eene zeer zwaare bloedſtorting uit de baarmoeder. Sy had ook zederd ruim drie jaaren eenen witten vloed, welke dikwils wederkwam, en nooit volkomen wechbleef, dezelve was groenagtig van kleur,

taay

taay en ſcherp, vier of vyf dagen voor de ſtonden, en even veel dagen na dezelven, was de vloed ſterker; de bloedſtorting herſteld zynde, ſcheen de witte vloed te ontſtaan uit eene verzweering van de binnenſte oppervlakte der baarmoeder; ſy was ganſch uitgeteert, en had eene ſleepende koorts: men wierd in deeze meening beveſtigt door de knaagende pyn en ſpanning in de baarmoeder, door eene jeukte in de teeldeelen, en door de pyn op de plaats der nieren, in de lendenen en lieſchen. Na het gebruik van veele middelen, welke de lighaamsgeſteldheid verbeterden, wierd de vloed eindelyk door den koorts-baſt volkomen geſtuit, en alle toevallen wierden wechgenomen.— In eenen man, die het koude vuur in de roede had, zyn goede ſtoovingen, waar onder ook de koortsbaſt was, en een inwendig gebruik van dit middel van zeer veel nut geweeſt, terwyl de overblyfſels der venus-ziekte door eene kwyling zyn wechgenomen. Pag. 108.

In de derde afdeeling ſpreekt de Schryver van de plaats, alwaar de koorts-baſt verzamelt word, hoe dezelve 't eerſt in gebruik is gebragt, van de bedriegeryen, die daar mede gepleegt worden, de tekenen, waar aan men de egte kend, en de manier, op welke men denzelven moet gebruiken. Hy oordeelt, deezen baſt de beſte werkingen te doen, wanneer dezelve in poeder of conſerv ingegeven word. De volgende drank kan daar uit ook bereid worden. Men neemt op twaalf loot uitgezogte, goede, en geſchilde Cacao-boonen, zes loot van den beſten, tot poeder gemaakten, koorts-baſt, agt loot witte ſuiker, cardamom en caneel van elk een half lood, Pag. 115. Pag. 123.

 een

een dragme zwarten Peruviaanſchen balſem. Dit alles word tot poeder gemaakt, op dezelfde wyze, als of men chocolaat wilde maaken. Men bewaard het poeder, ſterk op een geperſt, in een glas, en kookt hetzelve als andere chocolaad. De Schryver neemt op drie Chocolaadekoppen water of melk twee ſpyslepels vol van
Pag. 136. het poeder. Zoo door een aanhoudend gebruik de drank mogt verhitten, zoude men, in plaatſe van de ſpeceryen, konnen gebruiken, zoete amandelen, verkoelende zaaden, verſche piſtachies.

Pag. 139. In een Aanhangſel deeld de Hr. SCHENCHBECHER meede eenige proeven, genomen omtrent het inwendig gebruik van de *cicuta*, *hyoſcyamus*, en *aconitium*. Hy heeft de extracten laaten maa-
Pag. 142. ken uit het uitgeperſte ſap, doch meeſtendeels, uit klein geſneede en in water gekookte planten, door dezelven uit te perſſen en vervolgens uit te waaſſemen. In de extracten van de *Cicuta* op deeze twee wyzen bereid heeft hy geen onderſcheid gevonden.

Pag. 144. De *cicuta* heeft verharde klieren aan den hals doen verdeelen, en in eenen gezwollen bal, na eene anderendaagſche koorts, zonder dat de lyder eenige venus-ziekte had, die van tyd tot tyd in grootte had toegenomen, heeft dezelve de hardheid verdeeld, en den bal tot de natuurlyke groottte doen ſlinken: op denzelven was het *Empl. e Meliloto* gelegd, en hy had dikwils ſterke buikzuiverende middelen gebruikt, als ook een afkookſel van den klittenwortel gedron-
Pag. 154. ken. Eene zwelling en verharding der oor- en kaak-klieren, na eene tuſſchenpoozende koorts ontſtaan, is ook daar door geneezen; de lyder heeft

heeft viermaal gepurgeert, en een afkookſel van den pieterſelie-wortel gedronken, doch anders geene byzondere dieet gehouden.

Het extract van de *aconitum* is in eene hardnekkige tuſſchenpoozende derdendaagſche koorts, met gelyke deelen fyne ſuiker vermengt, en in pillen van twee greinen gegeeven; dagelyks is de gifte met twee greinen vermeerderd. Op den twaalfden dag waren de aanvallen van de koorts niet meer zoo ſterk, noch ook zoo langduurig, en op den twintigſten bleeven ſy geheel en al wech; het extract wierd nog vier dagen gebruikt, doch toen hield men daar mede op, de koorts niet weder gekomen zynde, de lyder wierd verder volkomen gezond. Geduurende de behandeling heeft hy anderhalf loot en twee greinen van het extract gebruikt. Tot den vyfden dag had hy zeer ſterk moeten braaken, maar den zesden dag hield de braaking op, doch op deezen dag en den volgenden had hy twee of drie afgangen. In eene knobbelagtige jigt, met koorts verzeld, die langen tyd geduurd had, zoo dat de leden, vooral aan de handen, onbeweegelyk waren, en de lyder uit het bed niet kon opſtaan, hadden aderlatingen, verkoelende, verdunnende en buikzuiverende, middelen, als ook de ſmeerſels het gewenſchte gevolg niet, men gaf den lyder daarom het *extractum aconiti*, waar van hy eindelyk drie- en twintig greinen 's daags gebruikte; hy dronk gerſten-water, at grutten, en gekookte of gebraade vrugten. Na dat hy het genoemde middel eene week gebruikt had, kon hy de leden beter beweegen, ook ſomtyds opſtaan, en hy wierd van dag tot dag beter. Na drie weeken kon hy, met behulp van een' ſtok, gaan; de koortſige hitte was verminderd, de

Pag. 156.

Pag. 159.

de pyn en zwelling der gewrigten was verdweenen, behalven dat alleenlyk eene geringe ongemakkelykheid in de regter knie overbleef, 't geen hem in het gaan eenigzins hinderlyk was. Hy gebruikte het extract niet verder, en de onbeweegelykheid van de knie verdween na eenige dagen door den damp van warm water en de wryving met *ung. Althea.* De lyder ging dus volkomen gezond uit het Hospitaal. In deeze drie weeken had hy een loot, een dragme, en negen greinen extract gebruikt, welke, zonder suiker tot pillen gemaakt waren; hy had niet, gelyk de voorgaande lyder, braakingen of afgangen gehad.

Pag. 162. Het *extractum hyoscyami* (bilsenkraut) heeft hy maar eens konnen beproeven tegen draajingen in het hoofd. De lyder was zestig jaaren oud, en had het ongemak ruim twintig jaaren gehad. Na dat hy een buikzuiverend middel gebruikt, en het extract twaalf dagen lang ingenomen had, bevondt hy reeds eenige verligting. Na vyf weeken was hy volkomen geneezen, en had een loot, drie dragmen, en vyf- en veertig greinen gebruikt, als ook nu en dan gepurgeert. Terwyl hy het extract heeft ingenomen, heeft hy geen ongemak bespeurd.

I V.

JOHANNIS JACOBI RISLER, *Mulhusino-Helveti de tumoribus cysticis serosis, Dissertatio. Argentorati Typis Joh. Henrici Heitzii.* 1766. 4°. *plag.* 4½.

d. i.

Verhandeling over wateragtige zak-gezwellen, door J. J. RISLER.

De Schryver vermeerderd het getal der waarneemingen van deeze soort van gezwellen met zeven nieuwe, die hem door anderen medegedeeld zyn. Pag. 3.

De eerste waarneeming betreft eenen jongeling van zeventien jaaren, van een gezond en vet lighaam, die van jongs af aan geene andere ziekte was onderhevig geweest, dan alleen aan verkoudheden op de borst, hy kreeg voor aan den hals tusschen de *thyreoidea* en *thymus* een gezwel, welk onpynelyk was, en in den tyd van vier jaaren de grootte van een ey kreeg; syne ouders hielden het voor een klier-gezwel, en gaven derhalven op hetzelve geen acht, tot dat men, hetzelve door syne grootte lastig gevonden zynde, den Hr. WILLIUS om raad vroeg; dees schreef de volgende pleister voor ℞. *mercur. viv. unciam unam, Therebinth. unc. sex, axung. porcin. scrupul. quatuor, in loco frigido probe subigantur, demum adde emplastrorum de ammoniaco, styptici Croll. ana unciam dimidiam, nec non de cicuta drachmas*

mas tres, misce dentur. Deeze pleister had zulke goede uitwerkingen, dat men dagt, dat het gezwel, welk merkelyk verminderde, wel haast geheel zoude verdwynen. In dit vertrouwen ging de jongeling met een goed gedeelte daar van voorzien buiten het Land. Doch wel haast verergerde hetzelve, wanneer hy de pleister aan eene zyde gelegd, en in derzelver plaats *morsuli*, die hem tegen de klier-gezwellen sterk aangepreezen wierden, gebruikte; het gezwel wierd hier door, en mogelyk ook door de verandering van lugt, veel grooter. Na verloop van twee jaaren zag de Hr. WILLIUS hem weder, en toen had het gezwel de grootte van een vuist, de lyder had eene moeyelyke ademhaaling, voornamentlyk wanneer hy trappen opklom, en daarenboven was hy geplaagt met een' lastigen hoest en rykelyke ontlasting van slym. Men gebruikte alle dienstige middelen, en de lyder dronk twee maanden de *Aquæ piperinæ*; de *cicuta* en andere ontbindende middelen wierden ook voorgeschreeven. Onder het gebruik van deeze middelen bedaarden de genoemde toevallen wel, doch het gezwel, welk eene breede *basis* had, en, door den vinger aangeraakt zynde, een schommelend vogt bevatte, verminderde weinig, zoo dat men duidelyk zag, dat de eenigste hulp in het mes te zoeken was. Den 26. April 1769. wierd de operatie op de volgende wyze in het werk gesteld. Men stak in het gezwel een *troicar*, en het vogt welk daar uit liep was dun, had de kleur van koffy of bier; vervolgens leide men den *lapis causticus* op de opening, op dat dezelve wyder zoude worden, doch daar door was in den namiddag geene verandering te weeg gebragt; de bekleet-

se-

ſelen waren zeer ſterk ontſtooken, en, op dat de ontſteeking zich niet verder zoude uitbreiden, nam men het brandmiddel wech, en maakte eene ruime opening met het lancet. Dit geſchied zynde, kwamen uit de wonde eenige ponden vogt, aan het voorgaande gelyk, welke, ruim vyf dagen bewaard zynde, noch in kleur, noch in reuk of ſmaak, veranderde; de rand van de wonde was eenige leinen dik, en op derzelver grond ontdekte men een' anderen zak, die insgelyks geopend wierd. De wonde, met plukſel opgevuld zynde, wierd verbonden. Den volgenden dag was de hals zoo zeer ontſtooken, dat men het gezwel niet kon aanraaken, zonder den lyder de zwaarſte pyn te veroorzaaken, en de ſlikking van den lyder zeer moeyelyk was. Deeze toevallen luiſterden egter na bekwaame middelen, en verdweenen binnen weinige dagen, doch toen ontdekte men, dat het gezwel nog niets in grootte verminderd was, maar zich als voor de operatie vertoonde, waar uit men klaar beſluiten kon, dat 'er nog een andere zak zyn moeſt: den tweeden Mey wierd deeze geopend, en daar uit kwam omtrent dezelfde quantiteit vogt. Dagelyks, by het verbinden van de wonde, kwam nog veel vogt uit dezelve, welke ſterk ſtonk, doch op het einde van de genoemde maand veranderde hetzelve in goede etter, en het gezwel verminderde van dag tot dag. Tot dien tyd zyn de volgende middelen gebruikt. ℞. *Rad. ſcorzoner. ſarſaparill. rad. Chin. ana unc. unam, Rad. Cichor. ſylv. unciam dimidiam, Rad. Liquirit. drachmas tres, Cort. lign. ſaſſafr. & ſancti ana dr. ſex, ſem. aniſi drachm. unam inc. cont. d. ſ. pro ptiſana.* ℞. *Herbarum ſanicul. piloſell. agrimon. ſcordii, virg. aur. millefol. flor.* by-

hyperic. ana pugillos duos, sem. fænicul. drach. unam; S. species pro Thea. ℞. *Rad. Aristoloch. unc. unam, Herb. scord. man. unum. Agrimon. abrotan. hyperic. ana manip. dimid. inc. coq. cum aquæ calcis vivæ mensura una, colat. adde Aquæ vulnerar. Lemer. unc. tres, Essentiar. myrrh. aloës, ana drach. unam m. d. ad vitrum pro injectione.* ℞. *Thereb. venet. unc. duas, vitell. ovor. ij. mell. rosat. drach. unam; mist. affund. aq. vuln. Lemerii unc. duodecim, agitentur, donec liquor lacteus evadat s. pro injectione.* Na de tweede opening heeft de Schryver den lyder, die van dag tot dag meêr kragteloos wierd, het Seltserwater met een vierde gedeelte melk vermengt, laaten drinken, en dit, vyf weeken lang gedronken hebbende, had de lyder syne kragten wedergekreegen, zoo dat hy voorheen nooit gezonder was geweest; de ademhaaling was gemakkelyk, hy sliep gerust, en kreeg wederom trek tot eeten. Met de etter, die dagelyks in quantiteit verminderde, kwamen te gelyk te voorschyn eenige stukken van den zak; de holligheid wierd met goed vleesch gevuld, zoo dat men eene goede geneezing kon verwagten. Met het begin van November wierd het *ceratum saturni* van GOULARD op de verzweering gelegd, en in dezelve gespooten deszelfs *liquor vegeto-mineralis*; hier door slonk de gezwolle plaats allengskens, en de verzweering, welke byna gesslooten was, had slegts eene kleine spleet, ook zoude dezelve binnen korten tyd geheel en al geslooten geweest zyn, hadden de ouders van den jongeling, vreezende, dat het voorgaande gezwel wederkomen zoude, den Hr. WILLIUS niet genoodzaakt, door eene *turunda*, uit de *gentiana* gemaakt, de sluiting te beletten.

Een

Een man van veertig jaaren vroeg den genoemden Heer raad over een gezwel aan de linker zyde van den hals, by den hoek van de kaak, welk langzamerhand de grootte van eene vuist had gekreegen; doch geen pyn verwekte. Hy liet daar op leggen de pleister van kwik, in de voorgaande waarneeming beschreeven; en na dat de lyder dezelve twee jaaren gedraagen had, kon men in het gezwel gemakkelyk eene beweeging van vogt ontdekken. Hy opende hetzelve, liet daar uit loopen een half pond slymerig geel vogt, en genas de wonde gemakkelyk op de beschreeve manier. Pag. 7.

De derde waarneeming, van den Hr. J. E. Boecler medegedeeld, betreft eene vryster van vier- en twintig jaaren, welke reeds vyf jaaren aan de regter zyde van den hals, tusschen den hoek van de kaak en het sleutelbeen, gehad had een hard gezwel, grooter dan een ganzeney, en onder de huid beweegelyk. Het agterste gedeelte van het gezwel had de *musculus sternomastoideus*, en *arteria carotis externa*, verplaatst; en het voorste raakte omtrent de *glandula tyreoidea*. Verscheide middelen gebruikt zynde, ging men eindelyk tot de operatie over, welke den 11. Sept. 1765. verrigt wierd. Het vogt, in het gezwel bevat, was donker bruin, dun, en bedroeg ruim een pond; in hetzelve waren verscheide lighamen, die de gedaante van boonen hadden, en ligt geel waren; de randen van den zak waren anderhalven lyn lang; uit den grond van het gezwel liep een kegelvormig buisje, eenige vingers dik, tusschen de spieren tot de overdwarsche *apophyses* van het derde en vierde Pag. 8.

wervelbeen van den hals. Binnen twee maanden was deeze vryster geneezen.

Pag. 9. Dezelfde Heer heeft in eene vryster, die twee jaaren jonger, dan de voorgaande, was, soortgelyk gezwel insgelyks aan den hals, doch aan de andere zyde, waargenomen. Hetzelve was ook grooter, en had zich reeds van haar elfde jaar geopenbaard, zynde van dien tyd allengskens grooter geworden. Om van het gezwel verlost te worden, kwam sy in het hospitaal te Straatsburg, hetzelve wierd geopend, en ontlaste veel geel vogt; de vliesen van den zak waren kraakbeenig, en ruim eenen halven duim dik, strekkende zich uit tot aan de lighamen van de wervelen van den hals. In negen weeken genas sy volkomen.

De vyfde waarneeming is insgelyks van den Hr. BOECLER. Eene sterke meid van negen- en twintig jaaren had een hard gezwel, welk onder de huid beweegelyk was, en de grootte had van eene groote vuist, geplaatst zynde op het voorste gedeelte van de lugtpyp. Wanneer sy, twaalf jaaren oud zynde, een pak op haar hoofd droeg, kwam iemand van agteren, die hetzelve met zoo veel geweld daar af nam, en zoo sterk haar hoofd naar agteren trok, dat sy aanstonds by de wervelen van den hals een gekraak, en hitte, bemerkte; na weinige dagen zwol de hals, en, schoon veele middelen gebruikt wierden, nam de zwelling zoo zeer de
Pag. 10. overhand, dat sy de operatie ondergaan moest. De zak van het gezwel was kraakbeenig, eenige lynen dik, en bevatte veel donker-bruin vogt.

Bin-

Binnen twee maanden was ſy volmaakt herſteld. In alle drie gevallen heeft hy de huid kruiswyze geopend, van den zak met omzigtigheid afgezonderd, denzelven even eens geopend, en, na dat de ſtoffe daar uit geloopen was, zoo veel van den zak wechgeſneeden, als geſchieden kon, zonder aan de nabuurige deelen eenig nadeel te brengen. De wonde is eerſt met droog plukſel gevuld, daar na met ettermaakende middelen verbonden, en vervolgens op de gewoone wyze behandeld.

In de zesde waarneeming, door denzelven wederom medegedeeld, word geſprooken van een' man van veertig jaaren, die zederd veele jaaren een hard, groot, rond gezwel aan de linker zyde van den hals had, ſtrekkende zich uit van den hoek van de kaak tot aan het ſleutelbeen. Veele inwendige, en eenige uitwendige middelen, als de *Emplaſtra Vigonis cum mercurio, de ranis, diabotanum*, en andere, waren vrugteloos gebruikt, eer men de operatie ondernam. De bekleetſelen kruiswyze doorgeſneeden zynde, zag men, dat de zak niet diep tuſſchen de ſpieren indrong, en daarom ſcheide men denzelven voorzigtig van de omleggende deelen af, en nam dien geheel wech. Het uitwendige bekleedſel van den zak, eenige lynen dik, deed zien, dat dezelve inwendig in verſcheide vakjes verdeeld was, welke alle een geel vogt bevatten. Nauwelyks verliepen 'er zes weeken, voor dat de lyder ten eenenmaale gezond was.

De laatſte waarneeming is den Schryver gegeeven door den Hr. ZIEGENHAGEN. Een ſterk, bloedryk, gezond jongeling had ſterke pogingen Pag. 11.

gedaan, om in eene trompet te blaasen, en kreeg schielyk een gezwel aan de linker zyde van den hals onder de kaak; in den beginne was dit klein, en verdween wederom schielyk, doch kort daarna kwam het weder op dezelfde plaats, en wierd wel haast zoo groot, als een ey. Het was hem zeer lastig, en hy gebruikte daarom veele zoo in- als uitwendige middelen, hoewel alle zonder vrugt; eindelyk kwam hy by den Hr. ZIEGENHAGEN, wanneer het gezwel zoo groot was, als een vuist. Hy sneed de huid op het gezwel door, maakte dezelve van den zak los, zoo dat deeze byna bloot in het gezicht kwam; hy dagt toen den zak geheel en al wech te neemen, doch de zwaare bloedstorting, welke den lyder flauw maakte, deed dit voorneemen veranderen, te meêr daar het gezwel met eenen steel tusschen de spieren doordrong. Hy verbond derhalven de wonde, en na verloop van twee dagen, wanneer men geene bloedstorting meêr te vreezen had, wierd de zak geopend; de stoffe, daar in bevat, was slymerig, van eene roode en zwarte kleur, bedroeg omtrent zes oncen, doch had noch reuk, noch smaak; de zak was kraakbeenig, en deszelfs zyden waren eenige lynen dik; men sneed den steel, die tot aan de lighamen der wervelen voortliep, door, en nam den zak geheel en al wech. Zoo men de herhaalde braakingen, waar mede de lyder kort na de operatie eenigen tyd geplaagt was, uitzonderd, ging alles voordeelig tot den vyfden dag, wanneer zich eene sterke koorts, door een *tetanus* verzeld, openbaarde. Deeze toevallen verdweenen door de daar op volgende geerst-uitslag, doch, wanneer dezelve te schielyk verdweenen was, kreeg de lyder eene zwaare ont-

stee-

ſteeking der darmen, verzeld door ylhoofdigheid en peeshuppelingen, welke een einde van ſyn leeven maakte.

De Schryver deeze waarneemingen medegedeeld hebbende, ſpreekt van den aart deezer gezwellen, en de manier, om dezelven te geneezen. Sommigen noemen dezelven *Hygromata*, doch hy meent, dat ſy beeter *hydatides* kunnen geheeten worden. CELSUS ſchynt het woord *bronchocele* alleen bepaalt te hebben tot die wateragtige gezwellen, welke tuſſchen de huid en lugt-pyp ontſtaan; dat HIPPOCRATES dezelven gekend hebbe, is niet onwaarſchynelyk, doch het is onzeker, of de namen *nasda*, *natta*, *nacta*, *teſtudo*, *lupia*, *tulpa*, by de Schryvers van de middel-eeuw gebruikelyk, dezelven betekend hebben. Pag. 13.

Deeze gezwellen plaatſen zich op onderſcheide deelen van het lighaam, doch voornamentlyk op den hals; ſomtyds beſtaan ſy uit eenen zak, ſomtyds uit twee; derzelver holligheid is of enkelvoudig, of in veele vakjes verdeeld, en nu en dan ziet men, dat zich aan den grooten zak andere kleine gehegt hebben; of ook dat dezelven, geheel vry en los, daar in dryven. Sy ontſtaan in het celagtig weefſel, wanneer eenig ongemak ontſtaat in de ſlagaderen, die tot hetzelve loopen, of in de te rug voerende vaten, welke daar aan eigen zyn. Het groot getal watervaten, welk aan den hals is, is oorzaak, dat deeze gezwellen aldaar 't meeſt voorkomen. De aanhangſels van deeze gezwellen, die tuſſchen de ſpieren doordringen, zyn waargenomen door GUIDO DE CAULIACO in andere zak gezwellen. De kleur van het vogt is dan geel, dan donker- Pag 15. Pag. 19. Pag. 25.

 rood,

rood, en fomtyds bevat hetzelve eenige lighamen, gelyk in de derde waarneeming, welke
Pag. 27. door den Schryver voor klomptjes vet gehouden worden. Uit de hardheid of vaftheid der gezwellen kan men niet befluiten, van welken aart de ftoffe, daar in vervat, is, dewyl dezelve van de gefteldheid van den zak afhangen kan.

Pag. 29. Kleine, en nog niet verouderde, gezwellen konnen fomtyds verdeeld worden door ontbindende middelen, als de gomagtige harften, den kwik en foortgelyke. Doch, wanneer het ongemak reeds lang geduurd heeft, kan men van geneesmiddelen geen hulp verwagten, maar moet het mes alleen te baat neemen. Men kan het geheele gezwel, als hetzelve niet groot is, of diep onder de huid legt, uitfchillen, in andere gevallen moet men hetzelve alleenlyk openen, nooit door brandmiddelen, maar door het mes, vervolgen, de ftoffe eenen uitgang verfchaft hebbende, den zak zelve zoeken te verteeren, en eindelyk de wonde geneezen. Som-
Pag. 32. mige raaden ook, het bovenfte gedeelte van den zak wech te fnyden, en deeze geneeswyze komt te pas, wanneer de gezwellen niet zeer groot zyn, en zich onder de huid verfpreiden, maar meêr rond uitpuilen.

V.

Briefe über verschiedene gegenstände aus dem Reiche der Arzneywissenschaft, von D. Leon Elias Hirschel. *Erster Theil. Berlin gedruckt bey Christian Morits Vogel* 1768. 8°. 5½ *bogen.*

d. i.

Brieven over verscheide geneeskundige onderwerpen, van L. E. Hirschel. Eerste Deel.

Drie brieven zyn in dit eerste deeltje vervat. In den eersten houd de Schryver staande, dat de pokken haar eigen besmettend vergift hebben, in den tweeden toont hy, hoe sy, die de pokjes nog niet gehad hebben, zich bewaaren konnen, wanneer dezelven algemeen heerschen, en in den derden leert hy, hoe men de kwyling, by het gebruik van den kwik, deels bevorderen, deels beletten kan.

Schoon de Schryver overtuigt is, dat eene kwaade gesteldheid van de lugt, voornamentlyk eene zeer vogtige, of zeer warme, of, 't geen 't slimste is, eene vogtige en teffens warme, de pokken zeer verslimmeren konne, zoo oordeelt hy egter zeker te zyn, dat dezelven een byzonder, fyn, en alle zintuigen overtreffend vergift hebben. De beroemde Medicus meent daar door dit gevoelen wederlegt te hebben, dat de etter der pokken zwaarer, dikker,

 en

en taayer is, dan de lugt, dat derzelver deelen in het water niet gemakkelyk konnen van een gescheiden worden, en op den grond zakken, en dat derhalven het vergift der pokken, welk hy in de etter steldt, zich in de lugt niet ophouden kan. Behalven dat de winden de lugt altyd in zoo eene beweeging houden, en dezelve door andere omstandigheden zoodanig verandert word, dat dit vergift noodwendig zoude
Pag. 4. moeten vernietigt worden. De Hr. HIRSCHEL verwondert zich, dat de Hr. MEDICUS de dikke etter der pokken voor het vergift houde, welk zich in de lugt zoude ophouden, en meent, dat dit vergift veel fyner en ligter, als de lugt zy, brengende door syne werking eerst eene ontsteekings-koorts, en daarna eenen uitslag, die tot verettering overgaat, voort; zynde deeze etter reeds met verscheide grove deelen van het lighaam vermengt. Schoon hy vervolgens toestemme, dat door de veranderinge in de lugt het vergift ook konne verandert worden, zoo vervalt daar door geenzins, dat hetzelve zich niet by eene stille lugt in dezelve voor eenigen tyd zoude konnen ophouden, en veele besmetten, gelyk het ook zeker is, dat de pokken van de eene plaats naar de andere gebragt zyn door koopmanschappen, klederen, of menschen, die zich hebben opgehouden op eene plaats, alwaar de ziekte regeerde, gelyk uit verscheide Schry-
Pag. 10. vers blykt. Dit vergift is van zoo eenen aart, dat het ook door eene verre middelbaare besmetting werke op die geenen, welke de pokken nog niet gehad hebben, voornamentlyk door de uitwaasseming van iemand, die aan de ziekte legd, waar door de lugt in den omtrek door het vergift vervult, en hetzelve van de

eene

eene plaats naar de andere overgebragt word door zulke zaaken, waar in zich het vergift voor eenigen tyd kan ophouden, gelyk zulks uit de besmetting van de pest ten klaarsten blykt, en door den Schryver beweezen word uit het geen de Hr. MACKENZIE daar omtrent heeft aangetekend (*). Het besmettend vergift komt Pag. 17. in het lighaam door de opslorpende vaten, door de long en eerste wegen tot in het bloed. Is de lugt maatig warm, niet zeer vogtig, word dezelve door de winden veranderd en gezuivert, dan bleiven de pokken gemeenlyk goedaartig, en heerschen niet algemeen, doch, wanneer de lugt zeer heet, vogtig, en stil is, dan word het vergift vlugger, en werkzaamer, en word in staat gesteld, om eene zoo groote verwoesting, als de pest doed, aan te regten onder hen, die de ziekte nog niet gehad hebben. Het is volstrekt onmogelyk, dat de lugt alleen deeze ziekte zoude voortbrengen, en dan zoude dezelve ongetwyfelt door HIPPOCRATES, die de schadelyke uitwerkingen van de lugt zoo nauwkeurig waargenomen heeft, ook aangetekend zyn. Men kan niet ontkennen, dat eene kwaa- Pag. 20. de lugtgesteldheid eene heerschende ziekte voortbrengen konne, de ondervinding toont dit dagelyks in de verkoutheden, kwaadaartige tusschenpoozende koortsen, den loop, en andere ziekten, doch daar uit volgt niet, dat geen kwaadaartig vergift van zich zelve zoude bestaan, en door de besmetting konnen voortgeplant

(*) De lezenswaardige verhandeling van deezen Schryver over de pest is omstandig mede gedeeld in deeze *Bibliotheek II. D. 2. St. pag. 254. sq.*

plant worden. Het vergift der pokken kan zich op eene plaats verborgen houden, in klederen, of koopmanſchappen, gelyk de peſt, of ook in het bloed, tot dat hetzelve, door middel van eene gunſtige lugt-geſteldheid, of kwaade levenswyze, in ſtaat geſteld word, zich te ontwikkelen.

Pag. 22. Daar de inenting nog niet algemeen aangenomen is, en veele vyanden heeft, moet men op andere middelen bedagt zyn, om de pokjes voor te komen. Veele Geneesheeren hebben waargenomen, dat die geene voor de peſt bewaard zyn gebleeven, welke voor dezelve verzweeringen, die ſterk liepen, hadden; ſy waren daarom ook bedagt, ten tyde van de peſt, door verzweeringen te verwekken, de menſchen voor
Pag. 30. dezelven te beveiligen. Ook hebben zoo wel vroegere als laatere Schryvers inſnydingen in de huid en ſpaanſche vlieg-pleiſters van een groot nut gehouden, om aan het vergift der pokken eenen uitgang te verſchaffen, en het is den leezer reeds uit ons werk bekend, wat de Hr. Closs (*) en Boehmer (†) daar omtrent
Pag. 33. voorkorten tyd gezegd hebben. De Schryver raad daarom, dat ſy, die de pokken nog niet gehad hebben, op den tyd, wanneer dezelven regeeren, zich hier of daar eene verzweering laaten verwekken, eer ſy zelve beſmet worden. Het vergift, welk naderhand in hun lighaam gebragt mogt worden, zoude dus zeer ligt wederom uit het lighaam komen. De fontanellen zouden hier toe de beſte zyn, doch ſy, aan

(*) Zie deeze Bibliotheek II. D. 3. St. pag. 517. *a.*
(†) Ibid. V. D. 3. St. pag. 620.

aan wien zulks te moeyelyk zyn zoude, zouden dikwils ſpaanſche vlieg pleiſters aan de armen of beenen konnen laaten leggen, welke, zoo lang als de pokken regeeren, zouden moeten worden opengehouden. Deeze middelen zyn wel laſtig, doch het is egter altyd beter, zich van dezelven te bedienen, dan aan den twyffelagtigen uitgang der ziekte bloot te ſtellen. Verſcheide Geneesheeren bedienen zich ook van dezelven, of van moſtaart-pappen, om de ſtoffe naar min gevaarlyke plaatſen af te leiden; en de Schryver heeft waargenomen, dat in een huis, alwaar de Pag. 39. pokken regeerden, een kind, dat eene geringe oog-ontſteeking had, de pokjes van ſyne ſuſter overerfde. Zoo dra dezelven uitbotten, liep eene ongelooflyke quantiteit etter uit den binnenſten ooghoek en daar door verdweenen de pokjes volkomen. Uit dit alles meent hy, dat men zich zou konnen bewaaren voor de pokken, als men door de konſt verzweeringen verwekte, eer de ſtoffe zich met onze vogten vereenigde, ten minſten zoude men, volgens ſyne gedagte, daar van dit nut hebben, wanneer zich ook de pokken mogten vertoonen, dat dezelven zich zonder koorts, en alleen rondom de verzweering en op de nabuurige deelen openbaarden. Daarenboven is het zeer voordeelig, voor- Pag. 42. al voor hen, die, de pokken nog niet gehad hebbende, genoodzaakt zyn in huiſen te komen, alwaar de ziekte is, nu en dan te gebruiken een' lepel overgehaalden wyn-azyn, waar in eenige greinen kampher zyn ontbonden. Dit middel is ter voorkominge van alle beſmettende boosaartige ziekten van groot nut; en de Schryver heeft hetzelve, zoo wel als een voorbehoedmiddel tegen de pokken, als ook by eene andere

re kwaadaartige heerſchende ziekte, die in Polen in 1766. regeerde, en welke hy in het tweede deel van deeze brieven nauwkeurig belooft te zullen beſchryven, met groot nut gebruikt. Menſchen, die de pokken nog niet gehad hebben, moeten op den tyd, als dezelve regeeren, hunne levensregeling nauwkeurig in agt neemen, en zich van alle ſpyſen, die kwalyk te verteeren zyn, vooral van vleeſch wagten. Volwaſſene, en volbloedige, menſchen konnen eene ader laaten openen, doch aan volbloedige kinderen zet men liever bloedzuigers. Somtyds neemt men een zagt buikzuiverend middel; en, zoo de lyders walgagtig zyn, bedient men zich met voordeel van een braakverwekkend middel; terwyl men tegen de verhittingen van het bloed
Pag. 44. den ſalpeter gebruikt. Voor de zulken, welker vaſte deelen verzwakt zyn, en die dus de pokken niet konnen wederſtaan, is niets beter geſchikt, dan de koorts-baſt, (die, uit oorzaake van deszelfs eigenſchap in het voorkomen der koortſen, ten tyde van de pokken, dagelyks tot een half once, met nut kan gebruikt worden), en door denzelven, in poeder met ſalpeter gegeeven, heeft de Hr. Hirschel, in den beginne van het jaar 1766, wanneer zeer boosaartige pokken regeerden, vier kinderen, die zeer ſlegte pokken ſcheenen te zullen krygen, voor kwaade toevallen bewaard, en goedaartige pokken doen te voorſchyn komen. In den beginne van alle heete, vooral heerſchende
Pag. 47. ziekten, gebruikt hy buikzuiverende middelen, met ongemeen groote giften van ſalpeter en het zout van wynſteen. De mazelen vereiſchen de-
Pag. 49. zelve voorbehoed-middelen. In eenen jongeling van 18. jaaren heeft hy de mazelen door eenen

eenen loop zien verdwynen (gelyk de Hr. HANNES omtrent deeze ziekte, en de pokken ook heeft waargenomen) zoo dat hy veel beter wierd, had niet een onkundige dezelven door heete middelen weder te voorſchyn gebragt, waar door de ziekte van langen duur was. Sommige Geneesheeren pryſen ter voorkominge van de pokken ook de kwikmiddelen aan; de Schryver ſtaat toe, dat deeze het bloed ontbinden, en dus tot eene ſterke ontſteeking ongeſchikt maaken, doch zegt, dat men geenzins twyfelen konne, dat dezelve de ſappen tot verrotting doen overhellen, de vaſte deelen verſtoppen, en geſchikt maaken, om het vergift te ontvangen, welk dan zeer ligt eene kwaadaartige rotkoorts voortbrengt, de herſſenen en zenuwen aandoed, en den lyder van het leeven beroofd. Pag. 54.

Omtrent alle middelen, welke aangepreeſen worden, om de kwyling, die de kwik verwekt, te beletten, heeft de Hr. HIRSCHEL zich meeſtendeels bedroogen gevonden. In April 1765. kwam tot hem een man, die eene zwaare verſtopping in de lever had, welke na eene kwalyk geneeze derdendaagſche koorts overgebleeven was. De beſte ontbindende middelen, als het ammoniak-zout, en de zee-ajuin, eenigen tyd vrugteloos gegeeven zynde, wilde hy den kwik beproeven, en gaf den lyder, om den anderen dag vier greinen van den *mercurius dulcis*; om de kwyling te beletten, deed hy daar by eenige greinen Kampher; nauwelyks had hy driemaal dit middel met een half dragme zout van alſem gebruikt, of de klieren in den hals en het tandvleeſch begonnen te zwellen, Pag. 55.

en hy raakte ſterk aan het kwylen. Dit bewoog den Schryver, hem te geeven de helft van de genoemde quantiteit kwik met een dragme Rhabarber vermengt, doch, ſchoon hy daar van veele afgangen had, hielt de kwyling egter niet op, en, dewyl de verſtopping der lever zich begon te verdeelen, hielt hy met het gebruik van den kwik op; ſchreef een pleiſter uit de *cicuta* en *empl. ſaponac.* met kampher voor, welk op de regter zyde wierd gelegd, terwyl men den koorts-baſt inwendig gebruikte. De verſtopping verminderde van tyd tot tyd, doch de kwyling duurde nog veertien dagen, en hieldt niet op, voor dat de lyder veele ſamentrekkende mondſpoelingen gebruikte. Dikwils heeft hy na geringer giften van den kwik met kampher
Pag. 65. vermengt, de kwyling zien volgen. In eene verminderde venus-ziekte, in eenen zwakken leider, verwekte eene geringe gifte van den *merc. dulc.*, met het *ſulphur. aurat. antim.*, een grein kampher, en een half dragme kreeften oogen, egter eene kwyling, welke door een poeder uit een half dragme Rhabarber, met twee greinen *merc. dulc.* niet verminderde, maar veel eer vermeerderde; dezelve duurde nog agt dagen, doch deed de uitwaſſen der beenderen, en de zwaare pynen, waar mede de lyder zederd langen tyd geplaagd was, verdwynen. In eenen anderen
Pag. 70. ontſtondt uit vier greinen *merc. dulcis*, met kampher vermengt, insgelyks eene kwyling. De een is daar toe veel eer geneigt, dan de ander, en ſy, die taback rooken, raaken vroeger, dan andere aan het kwylen. Eindelyk kwam de Schryver op de gedagte, of het yzer ook het vermogen zoude hebben, om de kwyling te beletten, en vondt zich daar in door de onder-

vin-

vinding niet bedroogen. Het is noodzakelyk, den kwik dan te vermengen met Rhabarber, op dat door de darmen de ſtoffen, die ontbonden zyn, met den kwik zouden konnen uit het lighaam gebragt worden, en vervolgens het yzer, in azyn ontbonden, te geeven; vooral is het raadzaam deeze yzeragtige middelen by den kwik te voegen, wanneer men dezelven zonder buikzuiverende middelen, om zweet te verwekken geeft. De ontbindende kragt van den kwik word daar door niet vermindert, en beide Pag. 78. deeze middelen zyn van grooten dienſt, wanneer de ſappen zeer taay zyn; de kwik verdeelt dan de vloeibaare deelen, en het yzer werkt op de vaſte, en prikkelt dezelven, om op de vloeibaare te werken, de taaiheid te vernietigen, en uit het lighaam te brengen. Twintig greinen van het yzer konnen eenige reiſen daags gegeven worden. Als men uitwendig kwik-middelen gebruikt, is niets beter, dan inwendig het yzer te geeven, de kwyling word daar door belet, doch men moet naderhand 't geen van den kwik in het lighaam zoude konnen gebleeven zyn, door buikzuiverende of zweetdryvende middelen daar uit brengen. In venus-ziekte met den ſcheurbuik verzeld gebruikt men ook beide middelen met voordeel.

V I.

JACOBI MAKITTRICK *Diſſ. de febre Indiæ Occidentalis maligna flava. Edimburgi apud A. Donaldſon.* 1766. 8°. *pag.* 82.

d. i.

Verhandeling over de kwaadaartige Weſt-Indiſche geele koorts; door J. MAKITTRICK.

De Schryver, zelve in de Weſt-Indien gelegenheid gehad hebbende, deeze koorts waar te neemen, is daarom ook des te beeter in ſtaat geweeſt, om daar van eene nauwkeurige beſchryving mede te deelen.

Pag. 1. De kwaadaartige geele koorts is eene heete ziekte, verzeld met een' aanmerkelyken brand in de oogen, groote benauwtheid, zwakheid, aanhoudende braaking, niet zelden van galagtige ſtoffen, ſpanning der zydelyke deelen van den bovenbuik, gepaard met zwaarte en pyn, als men daar op drukt; waar by veeltyds eene bloedſtorting uit ongewoone wegen komt, en het geheele lighaam donker geel word.

Pag. 2. By de Spanjaarden word dezelve genoemd *Vomito pretto*; by de Franſchen *Maladie de Siam* en *la fievre de Matelotte.* Men kan dezelve verdeelen in twee tydperken, in dat van ontſteeking en dat van verrotting, doch de toevallen van deeze twee tydperken zyn altyd niet zeer wel te onderſcheiden, dewyl het eene in het an-

andere allengskens overgaat. Sy begind met eene ſtyfte, huiverigheid, vooral na dat men zich te lang aan de Zon op den middag heeft bloot geſteld. De lyder krygt draaijingen, eene zwaarte in het hoofd, boven de oogen, walgingen, en verlieſt allen trek tot eeten. De hitte, daar op wel haaſt volgende, is geweldig, brandende; de pols vol, ras, hoog, en zagt. De pyn in het hoofd neemt toe. Het aangezicht zwelt, word rood; de oogen, het licht niet konnende verdraagen, worden rood, zyn brandig en pynelyk. In de gewrigten en lendenen is de pyn zwaar. De walgingen veranderen in braakingen, die zoo ſterk worden, dat de maag al 't geen ſy krygt wederom geeft. De ſtoffe, dus wechgeworpen, is zeer verſchillende, dan is ſy niet anders, als de drank, dan zuivere, geele of groene, en ſcherpe gal. Eene ſpanning voor het hart, en zeer groote benauwtheid verzellen de braakingen, de *hypochondria* zyn doorgaans meêr of min gezwollen, en, aangeraakt wordende, pynelyk. De ademhaaling is moeyelyk, heet, en geſchied al zugtende; de lyder, opſtaande, heeft draaijingen in het hoofd, is doorgaans ſlaapeloos, of, ſlaapende, zeer ſterk met droomen geplaagd. De dorſt is zeer groot, en de bittere ſmaak in den mond aanmerkelyk. De tong is dan zuiver, dan wit, ſlymerig, zelden vuil geel. De meeſten zyn hardlyvig, weinige met den loop geplaagt. De pis is rood, en word in eene geringe quantiteit ontlaſt. De huid is byna droog, ſomtyds aan de bovenſte deelen vogtig. Den tweeden dag, namentlyk 36 of 48. uuren van het begin, zyn de toevallen doorgaans 's morgens goedaartiger, en ſchynen te kennen te geeven, dat de koorts minder

is. De pols is traager, de pyn in het hoofd niet zoo zwaar, de walgingen en braakingen houden egter niet op; de huid word natuurlyk getemperd, zoo dat de lyders somtyds gelooven, dat de ziekte overwonnen is. Doch hier in moet men geen vertrouwen stellen, want na den middag komen de toevallen in een' grooter' graad weder; de braakingen worden geweldiger, en onder het braaken komt 'er bloed uit den neus, de dorst word onlefchbaar, en de tong in het midden ruuw, bruin, van onderen en op zyden met de lippen zeer rood; op het einde van de ziekte word sy niet zelden zwart gezien.
Pag. 4. De toevallen verergeren doorgaans tegen den avond, en de nagt word kwaalyk doorgebragt; dan zyn de lyders zeer slaaperig, dan slaapeloos; en in beide gevallen zeer onrustig. Dit is het tyd-perk van Ontsteeking. Het slymerig zweet, dat op den derden dag, dan vroeger dan laater, ontstaat, en den lyder niet verligt; de traage, zagte, pols, en lauwe huid, geeven wederom eenige verligting, doch daarna beginnen de kragten meêr en meêr te verminderen, de benauwtheid blyft dezelfde, de ademhaaling geschied zeldzaam en met diepe zugtingen. De lyders worden uit de geringste oorzaak somtyds flauw, vooral als sy zich willen opligten: het aangezicht en de hals worden geel. De slaapeloosheid is grooter, de lyders ylen somtyds een weinig, doch komen weder tot zich zelve. De roodheid der oogen, die allenskens bruin word, word eindelyk geel, en kort daarna word het geheele lighaam aldus. De poogingen om te braaken zyn den vierden dag niet zoo lastig, de gal is egter verrot, met zwart bloed vermengt, en zoo wel de gal als het bloed worden uitgebraakt.

braakt. Het dunne bloed loopt dan uit den neus, en dringt dan door het tandvleesch. De pols word klein, waggelende, tusschenpoozende; de *hypochondria* zyn heet en gezwollen; de hik is byna aanhoudende; de handen en voeten zyn koud, gezwollen, en purperkleurig. De lippen droog, vuil, paersch; de adem stinkt; de paersche tong beeft; de oogen zyn droog. De pis is zeer geel, troebel, en krygt een zwart grondzetsel. De lyder leid dan, als in eenen diepen slaap, ronkt even als iemand, die een beroerte heeft, doch haalt ook somtyds de adem gemakkelyk. Andere zyn niet zoo slaaperig, maar ylhoofdig. Dus leeven sy nog somtyds zes- en dertig uuren, terwyl de pols aan de hand nauwelyks gevoelt word. Intusschen komen 'er breede, paersche, vlakken op het hart en den rug te voorschyn. De spieren van de lippen en hande beeven; de lyders krygen eindelyk stuipen en sterven. Dus is de algemeene loop der ziekte, maar in deezen ontdekt men deeze, in andere geene toevallen, naar maate de ontsteeking of verrotting de overhand heeft. Het bloed, in den beginne der ziekte afgetapt, is zeer goed, rood, doch, kouder geworden zynde, schynt het van geene zoo vaste substantie te zyn, als in de gezondheid. Na den derden dag is het zwart, ontbonden, en gaat schielyk tot verrotting over, na eenige uuren schynt 'er weinig of niets van het dikke gedeelte uit de wey afgescheiden te zyn. Pag. 6.

In het lyk van een' man, op den derden dag der ziekte gestorven, welk omtrent vier uuren na den dood wierd geopend, vondt men het volgende. Het bovenste gedeelte van het lighaam, vooral de hals, borst, en lendenen waren

ren zeer paerſch, en het overige was loodkleu-
Pag. 7. rig. De buik was niet weinig gezwollen. De vaten van het net waren met vloeybaar, zwart, bloed uitgezet, boven op hetzelve aan den onderkant waren klieragtige lighamen, die, doorgeſneeden zynde, ſoortgelyk bloed gaven. De galblaas was vol zwartagtige gal. De lever, ſchoon weinig grooter, was eenigzins rottig; uit de poort-ader liep zeer vloeibaar bloed. De maag, twaalfvingerige, omgewonde darm, en het darmſcheil waren zeer ontſtooken. In de darmen waren veele langronde wormen. De holligheid van den buik was geheel droog. De pis-blaas was vol, en een weinig ontſtooken. In de borſt was niets tegennatuurlyks. Het harte-zakje bevatte een taay geel, vogt. Het celagtig weefſel over het geheele lighaam was met eene geelagtige taaye ſlym gevuld. In andere is de lever verſtorven geweeſt, vooral aan dat gedeelte, welk tegen de maag legd, die aanmerkelyk ontſtooken was.

Pag. 9. Dewyl deeze ziekte in den beginne zeer moeyelyk te onderſcheiden is, vergelykt de Schryver dezelve met andere koortſen, waar van hy de kentekenen opnoemt, en toont, hoe ſy van de eerſt beſchreeven ziekte verſchillen. Dat
Pag. 22. deeze koorts ſomtyds in eene tuſſchenpoozende zoude veranderen, gelyk ſommige zeggen, is geheel ongegrond.

Pag. 29. Onder de oorzaaken worden opgeteld een bloedryk temperament, eene zeer heete nevelagtige, vogtige, lugtgeſteldheid, die door de winden niet word gezuiverd; zwaar werk, voedſels uit het Dier-Ryk, en het gebruik van geeſtryke vogten.

Pag. 31. Omſtandig ſpreekt de Schryver van den aart der

der ziekte, verklaart alleen de toevallen, en gaat daarna tot de voorzegging over. Als de eerste *remissie* 's morgens eenige uuren duurd, de verheffingen 's avonds zonder slaapeloosheid en zwaare benauwtheid aankomen, en de lyder op den derden dag in eenen gerusten slaap en rykelyk zweet geraakt, dan kan men met regt hoopen, dat de ziekte zal overwonnen worden. Deeze word nog grooter, zoo de braakingen ophouden; de kragten niet zeer verminderen, de lyders noch over eene zwelling noch over pyn voor het hart klaagen; zoo 'er in het geheel geene of eene geringe neusbloeding is. Doch, zoo alle de toevallen van het eerste tydperk zeer zwaar zyn; als de benauwdheid aanmerkelyk, de zwakheid groot, de braakingen aanhoudende zyn, de lyder het licht niet verdraagen kan; als de oogen rood, troebel zyn, de lyder over eene hitte voor het hart klaagd; dan heeft men schielyk het tweede tyd-perk, of dat van verrotting te wagten. Hoe schielyker de oogen geel worden, hoe slimmer het is. Eene hardnekkige slaapeloosheid, groote ongeduurigheid, aanmerkelyke ylhoofdigheid, diepen slaap, zyn ook van eene kwaade beduidenis. Eene zeer traage of zeer rasse en kleine pols geeft groot gevaar te kennen. Het beven van de tong en handen, de braakingen van eene zwarte stoffe, de stinkende afgangen, gepaard met eene zwelling van den buik, paersche vlakken aan den hals en op de borst zyn alle doodelyke tekenen. Sy, die van de ziekte opkomen, blyven langen tyd zeer zwak. Pag. 49.

Somtyds is de ziekte door het zweet, somtyds door den loop geëindigd, eenige hebben, beter wordende, bloedvinnen gekreegen. Twee Pag. 51.

 of

of driemaal heeft de Schryver met eene kwyling de ziekte zien eindigen. In weinige gevallen heeft men eene waare crisis gezien.

Pag 53. Ter geneezing is, in den beginne, eene aderlating in het werk gesteld: zelfs steld de Schryver voor de slaap-slagader te openen, om de slaaperigheid, die veeltyds een gevolg der ziekte is, voor te komen; hy heeft wel zelve dit niet verrigt, maar in koortsen met verheffingen heeft hy 'er eenige, die byna eene beroerte schcenen te hebben, op deeze wyze van den dood verlost. In alle heete ziekten, waar in het aftappen van het bloed noodig is, denkt hy, beter te zyn, dat men eene ader opene. Na de aderlating moeten de braakingen gestuit worden, en daar toe kan gebruikt worden een aftreksel van kamille-bloemen, van salie, of van kruis en munt. Dit niet helpende, kan men synen toevlugt neemen tot het zoute drankje, welk onder de gisting word gedronken. Pappen, uit aromaticke en verdoovende kruiden, zyn ook van nut. De lyder hardlyvig zynde, dan komen zagte buikzuiverende clysteeren, en vervolgens andere, verzagtende, te pas.
Pag. 59. Een lauw bad zoude ook van veel nut konnen zyn. Met vrugt zoude men een kopglas op de maag konnen zetten, of aldaar een spaansche
Pag. 61. vlieg-pleister leggen. De *radix Columbæ* kan ook beproeft, en tot tien greinen op eens gegeeven worden (*). De braakingen gestuit zynde, dan

(*) De *radix Columba* word als een byna onfeilbaar middel, welk de meeste gebreeken van de maag en het gedarmte geneest, aangepreesen, in het byzonder tegen walgingen, colyk-pynen, drooge buikpynen, waterige buikpynen in kinderen en den

dan is een zagt buikzuiverend middel van groot nut. Zoo de maag dit weigerde, raad de Schryver te geeven het zoute drankje onder de gifting, Pag. 63.

den rooden loop. De gift voor een volwassen mensch is twaalf of zestien greinen, in een afkooksel van kruis- en munt of citroen-kruid, alle vier uuren, tot dat 'er verligting kome. De beste manier, om het aan kinderen te geeven, is, twintig greinen van het poeder te mengen met een mutsje kruis en munt water, een half once syroop van koorn-bloemen, en twee scrupels *Magnesia alba*, waar van men om de vier of zes uuren een theelepeltje vol aan het kind kan geeven; of, zoo het nog zuigt, kan de moeder of de minne eens in vier uuren eene gemeene lepel vol neemen, met wat muntwater, welk waarschynelyk de gewenschte uitwerking zal hebben op het kind. Een Engelsch Geneesheer zegt, zich verzekerd te houden, dat deeze wortel op de proef bevonden zal worden, beter te zyn, dan andere maagmiddelen, en in veele gevallen zoo goed, als de koorts-bast. Zoo de maag een poeder van deezen wortel niet kan inhouden, kan men daar van een tinctuur maaken, (welke voor geen middel zal behoeven te wyken, om de braaking tegen te gaan, voornamentlyk tot verligting van die braakneiging, welke de vrouwen onderhevig zyn in den vroegen tyd van bezwangering) door agt oncen van den wortel te laaten trekken op drie amsterdamsche mengelen franschen brandewyn, rykelyk voorzien met kamille-bloemen, en Kruisen munt. Dit middel kan van volwassen persoonen genomen worden tot een lepel vol, met wat aftreksel van kruis en munt of citroenen-kruid, en men kan dit om de drie of vier uuren herhaalen. Dit zal de kolyk-pynen, welke uit winden of kwaade verteering ontstaan, schielyk verligten, de maag en ingewanden versterken en alle soorten van rauwigheden uitdryven. *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen. I. D. 2. St. pag.* 32.

ſting, en daar by te voegen een half grein van den braakverwekkenden wynſteen, en een weinig kaneelwater. Zoodra het lyf gezuiverd is,
Pag. 65. moeten worden gegeeven, openende en de verrotting tegenſtaande middelen, vooral zyn de zuuren aan te pryſen. De verſche vrugten, het gebruik van koud water, het genot van eene
Pag. 67. verſche lugt zyn zeer aan te pryſen. Zoo dra het geweld der toevallen door een algemeen zweet verminderd is, komt de koorts-baſt te pas, die zelfs in eene ontſteeking niet zoo nadeelig is, als veele willen. Dezelve moet egter
Pag. 69. niet worden gegeeven, ten zy men eene volkome tuſſchenpoozing ontdekke, hebbende de Schryver driemaalen gezien, dat op het gebruik van dit middel, welk men vroeger had moeten geeven, eene dolheid gevolgd is. Naar verſchil der toevallen konnen by den koortsbaſt
Pag. 72. ook andere middelen worden gevoegd. In het tydperk van de verrotting kan de kampher en aluin by de andere middelen ook gedaan worden. Oude roode wyn komt ook te pas. Over
Pag. 73. het nut der Spaanſche vlieg-pleiſters is men het nog niet eens. Somtyds komen nog deeze of geene middelen, te pas, om de toevallen of eenige derzelven tot bedaaren te brengen.

Pag. 76. Veeltyds kan men deeze ziekte voorkomen door eene aderlating, een buikzuiverend middel, het gebruik van een lauw bad, een voetbad, de onthouding van alle ſchadelyke ſpyſen, het gebruik van zuuren, en het genot van eene zuivere lugt.

Pag. 77. Eindelyk word deeze Verhandeling beſlooten door de beſchryving van eene ongewoone rottige ziekte, die by Antigua met het begin van het jaar 1763. zoo onder de Negers, als onder het

het vee heeft geregeerd, en hoedanig in 16 jaaren nooit was waargenomen. Eerſt taſte dezelve het vee, de koeijen, ſchaapen, varkens aan, en doodde dezelven zeer ſchielyk; vervolgens wierden de Negers daar door aangedaan, en ook meeſt alle in het graf geſleept. De ziekte begon, met eene geringe vermoeidheid, en huivering, waar op eene laſtige, brandende, hitte, raſſe ongelyke pols, dorſt, groote benauwtheid voor het hart, en moeyelyke ademhaaling volgden. Intuſſchen kwam aan de zyde van de borſt, aan den hals, of op den arm een puiſt, zelden meêr, welke kleine verſtorve blaasjes, door brandmiddelen veroorzaakt, ſcheenen te zyn. Deeze uitſlag, aan eenen peſt-kool gelyk, en eigen aan de ziekte, drong meêr diep door, dan dat ſy zich wyd verſpreidde. Vervolgens wierd de lyder zeer kragteloos, kon niet ſlaapen, kreeg eene moeyelyke ademhaaling; de pols wierd klein en veranderlyk; de hitte niet zeer groot, maar laſtig; daar op volgde koud zweet, eene ylhoofdigheid, en eindelyk eene koude der leden; zoo dat de zieken binnen 24, 36, of 48 uuren in het graf geſleept wierden. Het heete vuur, in het begin der ziekte ontſtaan, veranderde wel haaſt in het koude, en drong door tot op de ſpieren. De omleggende deelen zwollen dikwils ongemeen zeer, vooral zoo de *vibices* zich op de leden geplaatſt hadden; ſy ſcheenen door de roos en de lugt opgezet te zyn, voornamentlyk zoo de ziekte doodelyk was. By ſommige, die 'er gelukkiger doorkwamen, omringde eene pynelyke ontſteeking de randen van het vuur, deeze hadden meêr kragten, ook was de pols meêr vol en gelyk. By eenige was de huid droog, de afgang

Pag. 78.

 op-

opgeſtopt, de pis weinig, rood, en deeze waren niet ylhoofdig. Veel goeds kon men voorſpellen, zoo de verſtorve deelen gemakkelyk van de gezonde wierden afgeſcheiden, en op de lippen der verzweeringen goede etter kwam. Integendeel moeſt de voorzegging kwaad zyn, wanneer de peſt-kool droog, gezwollen, paerſch, was, en de nabuurige deelen als met lugt opgezet waren. Het vee, door deeze ziekte aangedaan, gaf weinige tekenen van ongezondheid, alleenlyk ontdekte men eenige dagen voor den dood een lugtgezwel, welk voornamentlyk den kop, hals, en de leden aandeed. Weinige doode dieren zyn onderzogt geworden, en in die, welke men heeft geopend, is weinig byzonders gevonden. In eenige waren de herſſenen als rottig, de zwelling aan den kop, hals, en leden verſtorven. Voor zoo verre de Schryver weet, heeft men geen een lyk van een menſch
Pag. 79. onderzogt. Hy is de eenigſte onder de blanke menſchen geweeſt, die ziek geworden is, mogelyk, gelyk ſommige dagten, om dat hy een dood ſchaap had onderzogt, of om dat hy door de Negers, die hy bezogt, beſmet was, of uit eene ſcherpte der vogten, die door de ſterke beweeging ontwikkeld was, 't geen hem het waarſchynelykſt voorkomt. —— Over de oorzaak der ziekte was men het niet eens. De lugt-geſteldheid was wel langen tyd heet en droog geweeſt, het ſtilſtaande water ging veel over tot verrotting, en de lugt moeſt daar door wel zeer ongezond worden, doch, dewyl deeze oorzaaken alle jaaren plaats hebben, zonder dat 'er te vooren zoo iets opgevolgd was, kon men daar aan de ziekte niet toeſchryven.

De ziekte regeerde niet algemeen onder het

Vee,

Vee, maar alleenlyk op ſommige plaatſen, veeltyds zeer ver van elkander afgelegen, doch vooral onder de runderen en ſchaapen, die in groote troepen by elkander waren. Mogelyk zou men daar uit konnen beſluiten, dat de oorzaak in de legging der plaatſen moeſt gezogt worden. Sommige hadden waargenomen, dat het ongemak zich 't eerſt had geopenbaard op laage plaatſen, digt by ſtilſtaande wateren. Als het ſterk regende, regeerde de ziekte minder. Doch ook deeze oorzaaken konnen niet voldoende zyn geweeſt, om dat onder de andere menſchen geene ziekten, buiten de gewoone, wierden waargenomen. Het verdiend opmerking, dat de meeſte Negers, die deeze ziekte kreegen, het vleeſch van dieren, daar aan geſtorven, hadden gegeeten. Een jonge Neger, het kreng van een beeſt, aan de ziekte geſtorven, met eenige makkers verdeeld hebbende, kwetſte zich met het mes aan de hand, en at ook een groot ſtuk op. Eenige dagen verborg hy de hand voor ſynen Heer; maar, op den anderen arm puiſtjes gekreegen hebbende, was hy genoodzaakt, de hand bloot te maaken, wanneer bleek, dat het kwaad reeds tot boven den elleboog gekomen was. Men vreesde, dat men den arm zoude moeten afzetten, doch door het gebruik van den koorts-baſt bragt men te weeg, dat hy denzelven kon behouden. De verſtorve deelen ſcheiden zich van de gezonde af, na dat men openingen had gemaakt, om aan de etter uitgang te verſchaffen; de puiſten wierden met brandmiddelen behandeld, en hy genas volkomen. Pag. 80.

De geneezing heeft men in het algemeen zoeken te weeg te brengen door inkervingen tot op de Pag. 81.

de gezonde deelen, door afkookſels van middelen, welke de verrotting tegenſtaan met ammoniak-zout daar op te leggen, als ook het *ung. baſil.* en *ol. thereb.* benevens pappen met de *theriaca*, *crocus*, *camphora* en *ſal ammoniacum* te gebruiken. De koorts-baſt is met den virginiaanſchen ſlangen-wortel en kampher gegeeven, en onder den drank zyn altyd de zuuren gedaan. Zoo dit alles in het begin der ziekte in het werk geſteld wierd, was de uitkomſt doorgaans gelukkig. Alle ontlaſtingen, door de konſt verwekt, waren ſchadelyk. Eene aderlating in het werk te ſtellen, of de eerſte wegen te zuiveren, was nadeelig, om dat de kragten daar door al te zeer verzwakt wierden. Tot middelen, die de verrotting tegenſtaan, moeſt men aanſtonds den toevlugt neemen, dewyl het noodlot van den lyder binnen twee of drie dagen beſliſt was. Veeltyds waren alle middelen vrugteloos, 't geen niet te verwonderen is, daar deeze ziekte zeer na kwam aan de Peſt, waar van ſy egter verſchilde daar in, dat de gezwellen, die met peſt-koolen overeenkwamen, zich ſchielyker vertoonden, dan in de Peſt.

Pag. 82. GEMELLI CARERI heeft eene ziekte, met deeze overeenkomende beſchreeven, die ook aantaſte menſchen, welke gegeeten hadden van ſchaapen, door deeze ziekte aangedaan.

VII.

V I I.

Dissertatio Medica, decadem Observationum Physico-Medico-Chirurgicarum exhibens; Præside RUD. AUGUSTINO VOGEL *Med. P. P. O. defensa ab auctore* JOANNE JOACHIMO SCHOENBERG, *Harburgo Luneburgensi, Instituti Regii Historiarum Gottingensis sodali extraordinario. Gottingæ litteris Hagenianis, curante E. D. Alberti* 1768. 4°. *plag.* 4½.

d. i.

Tien natuur-genees- en heelkundige waarneemingen onder Voorzittinge van R. A. VOGEL verdeedigd door J. J. SCHOENBERG.

De eerste waarneeming betreft *eene Kneuzing en breuk van de geleding van de Schouder met het Schouderblad, en derzelver geneezing in een meisje, met de vallende ziekte geplaagd.* Een meisje van elf jaaren, welke van haare geboorte af, byna om den derden dag, de vallende ziekte had, viel van eene hoogte, welke meer dan zestig voeten boven den grond verheven was. Het geweld van den val kwam alleen aan op dat gedeelte, alwaar het linker opperarm-been met het schouderblad vereenigd is. De Schryver aanstonds tot dit ongelukkige kind geroepen zynde, nam waar, dat de uitpuiling, welke het hoofd van het opperarm- Pag. 1.

armbeen met het *acromium* maakt, geheel ingedrukt, gekneust was, waar door men den arm op eene tegennatuurlyke wyze naar boven en naar onderen kon beweegen, zoo egter, dat by deeze beweeging een gekraak vernomen wierd. De
Pag. 2. arm scheen eenigzins langer te zyn, en het kind kon denzelven niet beweegen. Wanneer hy, zoo veel hem zulks mogelyk was, de gekneusde deelen herstelde, kon hy de *basis* van het schouderblad beweegen; en dewyl daar mede geene moeyelykheid verzeld ging, schoon de geheele geleding gevat wierd, en dezelve daar by kraakte, besloot hy, dat niet alleen het *acromium* en het uiteinde van het sleutelbeen, als ook het hoofd van het opperarmbeen, maar daarenboven (om dat de geheele geleding ingedrukt was) de *processus coracoideus* met den hals van het schouderblad niet allen gekneust, maar ook gebrooken was. Het meisje, door den val zeer verschrikt zynde, kon niet spreeken. De gebrooke beenderen hersteld hebbende, leide hy een goed verband aan, en stelde alle middelen in het werk, om de kwaade gevolgen van eene ontsteeking voor te komen. Hy leide om den arm, het schaafwindsel, ten einde de werking der spieren te beletten, welke aan het schouderblad,
Pag. 3. en deszelfs *apophyses*, eindigen. De geheele borst bedekte hy met compressen aan de beledigde zyde, en omringde deeze met eenen zwagtel, samengesteld uit de *stella simplex* en *spica*. Onder den oxel leide hy een bal, gemaakt van zagt linnen, en daar onder eene zwagtel met verscheide hoofden, waar van het eene hoofd op het anderen kon gelegd worden, en dus den geheelen schouder bevatten, waar van hy ook dat voordeel had, dat een gedeelte van de zwagtel, als de

de noodzakelykheid zulks vereischte, kon toegeknelt, of los gemaakt worden, terwyl al het overige bleef leggen. Daarenboven liet hy de eerste agt dagen, zoo wel des nagts, als over dag, de hand op het beledigde deel leggen, ten einde de stukken der beenderen niet wederom zouden van een weyken, en op dat het lugt-gezwel, welk zich daar by had geopenbaard, zoude verdwynen. Voor het overige wierden 'er doeken, met den *Spiritus vini camphoratus crocatus* nat gemaakt, en zakjes met ontbindende kruiden warm gelegd op de aangedaane plaats, terwyl het kind moest op den rugge leggen. In eenen verdunnenden drank gebruikte zy het *liq. anod. min. Hoffm. Spirit. nitr. dulc.* en *Syr. Diacod.* somtyds tot vyftig droppen. Dagelyks liet hy den arm twee of drie maal beweegen, op dat de geleeding geen ongemak zoude lyden. Dus genas het kind, byna in vier- en twintig dagen, en begon allengskens den arm meêr en meêr te beweegen met hetzelfde gemak, als voor den val. Op het hoofd van het opperarmbeen, als ook op het *acromium* ontdekte men naderhand eene indrukking. De toevallen waren in den beginne zoo veelvuldig, dat de Schryver noodig heeft geoordeelt van dezelven te spreeken. In 't eerst kon het kind niet spreeken, zich niet beweegen, niet gerust slaapen, voornamentlyk wegens den geduurigen schrik en de benauwtheden. De geleding was ten eersten gezwollen tot de grootte van het hoofd van een klein kind, en met een lugt-gezwel bezet. Den volgenden dag verzwaarden de toevallen, de pols was ras, klein, ongelyk, hard, de pis weinig, helder, dun, zonder grondzetsel; na de clysteeren raakte het kind stinkende stoffen kwyt, en had ook poogingen om te braa-

Pag. 4.
Pag. 5.

braaken. Het lugtgezwel op de geleding vermeerderde niet, maar tegen den avond was het kind overvallen door eenen ongeruſten ſlaap, en keek, wakker geworden zynde, de omſtanders ſtrak aan, kreeg aanſtonds den hik, en viel wederom in eenen vaſten ſlaap. Den tweeden nagt had hetzelve verſcheide maalen den hik. Op den derden dag wierd het meêr wakker, terwyl het geheele lighaam ſterk geſchut wierd. Het keek wederom de omſtanders met een vrolyk gezigt aan, doch kreeg ook aanſtonds den hik; naderhand nam men, in plaatſe van den hik, den *riſus ſardonius* waar, welke doorgaans vyf minuuten duurde, en zoo ſterk was, dat het kind ſcheen tot berſtens toe te zullen lagchen; waar na deeze lag door den hik eindigde, wordende gevolgd door een bedwelmden ſlaap, en zweet over het geheele lighaam. Geduurende deezen tyd lag het kind altyd onbeweeglyk op den rugge. Alle deeze toevallen bleeven even geweldig tot op den zesden dag, wanneer ſy, als in den beginne, dan vermeerderden, dan verminderden, zoo dat op den *riſus ſardonius* de hik, op deeze walgingen en oprispingen, daar op een diepe ſlaap geduurende vier- en twintig uuren volgden. Het kind was eenige dagen zoo vermoeid, dat hetzelve nauwelyks de oogleden opligten, en eenig vogt kon doorſlikken. Doch, het geen te verwonderen is, na de volkome geneezing was het kind ook verloſt van de vallende ziekte. Na verloop van drie jaaren was hetzelve wederom zoo ongelukkig, dat hetzelve, onder het wiel van eene waage raakende, en op de borſt zeer beſchadigt zynde, aanſtonds wederom door de vallende ziekte aangetaſt wierd, welke ſy naderhand agt reiſen gehad heeft. Zelden

Pag. 6.

den heeft men waargenomen, dat, in een geval als dit, de geneezing is te weeg gebragt, zoo dat de geleding daar door niets geleden had, en hetzelve word altyd gerekend onder de allerslimste soorten van breuken wegens de zwaare toevallen, die daar op volgen.

In de tweede waarneeming word gesproken, van *een gezwel in de liesch, waar uit etter, drekstoffen, en twee ronde wormen kwamen, en welk binnen agt weeken geneezen was.* Een man, vyf- en zeventig jaaren oud, die ruim veertig jaaren aan de regter zyde eene onbeweegelyke breuk had gehad, welke tot in den balzak gezakt was, voelde zederd eenige dagen in de linker liesch eene knaagende pyn, en ontdekte een gezwel aan den ring der buikspieren. Dit gezwel, voor eene breuk aanziende, poogde hy hetzelve in te brengen, doch kreeg daar door meêr pyn. Kort daarna nam het gezwel zoo zeer in grootte toe, dat hetzelve binnen drie dagen zoo groot was, als een ganzen-ey, zynde voor het overige zagt, en bedekt door de uitgerekte bekleetselen. In de midden puilde het gezwel een weinig uit, en men ontdekte aldaar een ontstooken plekje, inwendig had de lyder zwaare pyn, welke hem reeds twee dagen genoodzaakt had, te bed te leggen. Hy was koortsig, de ontlasting van den afgang was tot hier toe natuurlyk, de trek tot eeten niet geheel wech, de ontlasting van de pis minder, dan gewoonlyk, en de dorst groot. De Schryver liet op het gezwel een gebraade uijen, en een' pap leggen, en den lyder alle drie uuren veertig droppelen van het *liquor anod. min. Hofmanni* gebruiken. Den volgenden dag was midden in het gezwel eene kleine opening,

Pag. 7.

ning, en voor het overige waren de bekleetſe-
len en het vlies van den onderleggenden zak zeer
Pag. 8. dun. Door de opening een ſtilet gebragt hebbende, vondt hy den zak vol vogt, en geheel. De opening der bekleetſelen wierd dus gemakkelyk verwyderd zonder het mes, zoodat hy met ſynen kleinen vinger kon komen tot den zak en den ring der buikſpieren, welke zeer verwyderd was, zynde de zak egter wel agt maal grooter, en met vogt gevuld. Wanneer hy den zak met de vingers behandelde, en aan den grond raakte, liep ſchielyk uit denzelven een geel vogt, met dikke brokjes, men hoorde veel geruiſch, en het gezwel zakte in een. De lyder, daar door verſchrikt zynde, belette een verder onderzoek. De Schryver, den zelfden avond, het ongemak wederom beſchouwende, vondt de wonde veel dieper, en twee boeſems, waar van de eene liep na den balzak, de andere over den band van FALLOPIUS naar de linker zyde. In den zak was een ronde worm, die de lengte van agt duimen had; deeze wechgenomen hebbende, liepen by het verband de drekſtoffen vry uit de wonde, en wierden door een geruiſch vooraf gegaan;
Pag. 9. ſomtyds zag men ook uit dezelve de onveranderde voedſels koomen; door het fondement wierd niets ontlaſt, dan alleen eenige ſlym. De pis, welke geloosd wierd, was weinig. De wonde, in de volgende week zeer gezuiverd, en de zydelyke boeſems geſlooten zynde, lieten toe, dat de opening van den ring kon gedrukt, en dus de ontlaſting der drekſtoffen uit den darm belet worden, waar door dagelyks, na herhaalde clyſteeren, eenige ſtoffen door den endeldarm ontlaſt wierden; de ring bleef tot in de zevende week open, en dus kwam ſomtyds, by het wech-

nee-

neemen van het verband, iets der drekſtoffen te voorſchyn. Zes weken verloopen zynde, voelde de lyder des morgens eene kittelende pyn op zyde van den ring, welke gevolgd wierd door een gerommel in den buik, en eene ontlaſting van wind en dunne drekſtoffen, zoo dat de compreſſen, op dezelve gelegd, zeer nat waren. Deeze wechgenomen zynde, zag men in de opening van den ring eenen anderen worm met het einde zich beweegen, die kort daar na door ſyne eige beweeging te voorſchyn kwam, doch in warme zoete melk nauwelyks een half uur leefde. De indicatie by de geneezing was, dat de geopende darm of zelve zoude geſlooten worden, of zich zoo vereenigen met de omleggende deelen, dat de weg door de darmen open bleef, of dat 'er een *anus artificialis* zoude overblyven; de lyder gebruikte daarom zagte voedſels, die niet te vloeybaar noch te hard waren, maar gemakkelyk konden verteert worden, en voor het overige verzagtende en voedende clyſteeren, moetende verder altyd op den rugge leggen. In de opening van den ring en in de zydelyke boeſems wierd geſpooten eene balſamieke wond-tinctuur met roozen-honig, therebinthyn-oly, en verdund door een afkookſel van de wortel van de *conſolida major*; over dezelven wierd de eerſte dagen gelegd zagt plukſel, en vervolgens, de wonde gezuiverd zynde, een wiek beſmeert met de *balſ. ſulph. tereb. ung. digeſt.* en *tinct. vuln. balſ.*, en daar over zakjes met ontbindende kruiden, in warmen wyn gekookt, verſcheide compreſſen met de *faſcia Heliodori*; doch vooral moeſt de lyder of een ander de hand op de plaats drukken. Inwendig gebruikte de lyder een vogt, beſtaande uit gelyke deelen van

Pag. 10.

 den

den *balſ. de Copaiva*, *Spir. nitri dulc.* en *mell. roſar.*; viermaals daags tot zeventig droppelen; en tot eenen gewoonen drank een afkookſel van gerſt en van de *rad. conſolid. maj.*, met roozen-honig, en een weinig rooden wyn. In de agtſte week was de lyder herſteld, en had geen ongemak; ſomtyds gebruikte hy een buikzuiverend middel met kwik, en raakte dikwils ronde wormen kwyt.

Pag. 11. Men vindt by veele Schryvers aangetekend, dat de wormen door de darmen doorgedrongen zyn (*). In dit geval meent de Hr. SCHOENBERG, dat het *inteſtinum ileum* door den ring gezakt was.

Pag. 13. De derde waarneeming handelt van *eene darmbreuk in de lieſch, welke voor een* bubo venereus *aangezien en geopend is.* Een werkman van drie-en

(*) Een jongeling van zeven- en twintig jaaren, die langen tyd ziek geweeſt was, en aan de regter dey eene verzweering had gehad, welke niet wilde toegaan, maar dagelyks zeer veel ſtinkende etter gaf, zoo dat hy zeer verzwakte, konnende alleenlyk op de regter zyde, met een gebogen lighaam, leggen, geſtorven zynde, vondt men de geheele holligheid van den buik met ſtinkende etter gevuld, en byna alle ingewanden verzwooren en verteert. Vooral wierden in de lever, en tuſſchen dezelve en het buikvlies zeer groote verzweeringen gevonden; de milt was niet alleen veel grooter, dan, natuurlyk is, maar opengeſneeden zynde, was dezelve ook vol etter. De maag en darmen waren vol wormen, en men zag 'er ook verſcheide in de holligheid van den buik onder de etter, waar van ſommige nog leefden. De verzweering, die aan den binnenkant van de dey omtrent in het midden was, klom ſchuinſch naar buiten op, liep onder de *glutæi* naar het *os ilium*, en had waarſchynelyk gemeenſchap met de holligheid

en twintig jaaren kreeg een zagt gezwel in de linker liesch; niet weetende, wat dit was, vroeg hy een' barbier om raad; dees meenende dat het gezwel een *bubo venereus* was, liet hem, geduurende drie dagen, eene weekmaakende pap zeer warm daar op leggen. Het gezwel wierd daar door grooter, rood, en pynelyk. Op den vierden dag sneed hy hetzelve open, om aan de etter eenen uitgang te verschaffen. Doch, wanneer, in plaatse van etter, vloeybaare drekstoffen uit de wonde liepen, kwam de barbier tot den Schryver, en begeerde syne hulp. De wonde liep van het schaam naar het darmbeen; het gezwel was in gevallen. De lyder lag op den rugge, de pols was ras; de lippen der wonde dun; de oppervlakte van het gezwel ontstooken, doch rondom het gezwel geene hardigheid of

heid van den buik, mogelyk agter aan het bekken, doch de ondragelyke stank van het lyk liet niet toe, dit te onderzoeken. Zie *Obs. Medic. Præside* L. HEISTERO *defensæ ab* J. F. MOEBIO *in* A. HALLERI *Collect. Dissert. Anatom. Tom.* 6. *pag.* 718. Men zie verder eenige soortgelyke gevallen by een verzamelt in de Diss. van VOGEL *de gemino Coli vulnere non lethali*, te vinden in mynen *Thes. Diss. Program. Tom. II. pag.* 138. Op eene andere plaats heb ik ook soortgelyke gevallen verhaald (zie ROSEN *Handleiding tot de kennis en genezing van de ziekten der kinderen. pag.* 434. 435. *n. q. r.*) en verder kan men 'er eenige vinden in de aantekening van mynen Broeder op de zeventiende Heelkundige Waarneeming van A. BENEVOLI. *pag.* 79. De Schryvers der *Göttingische anzeigen von gelehrten sachen* 1770. *Zugabe.* 25. *St.* maaken ook gewag van eenen jongen Edelman, by wien een worm door den navel kwam, doch met dat gevolg, dat 'er eene doodelyke pypzweer overbleef.

Pag. 14. of ontsteeking. De wonde onderzogt hebbende, vondt hy de opening in den darm omtrent eenen duim lang, en van eene roode kleur, zoo als het *intestinum jejunum* heeft. Hy leide aanstonds wieken bevogtigt met de *tinct. balsam. vulneraria*, en aan draaden gebonden, op de wonde van den darm, over deeze meêr pluksel, en verbond verder de wonde, zoo als in de voorgaande waarneeming. Den volgenden nagt sliep de lyder gerust, en wanneer daags daar aan door de doeken geen vogt gekomen was, nam men de bovenste alleenlyk zagtjes wech, en goot op de onderste een vogt, gemaakt uit gelyke deelen van den *balſ. arcæi*, *tinct. vuln.* en *ol. therebinth.*, en verbondt de wonde behoorlyk. Op den derden dag gingen de onderste compressen los, en dewyl de wonde van den darm reeds scheen geneezen te zyn, gebruikte men nog agt dagen het genoemde vogt, om de wonde verder te heelen. In de eerste dagen, en wanneer de wonde van den darm reeds geslooten was, nam men somtyds by het veranderen der compressen waar, dat de uitgezakte darm opgezet wierd, schoon de lyder zagte voedzels gebruikte, en daarom verhaaste men altyd het verband, zoo veel mogelyk was. Buiten twyfel kwam in den darm eenig vogt, of lugt, wanneer de uitwendige drukking wechgenomen was. Agt dagen verlo-
Pag. 15. pen zynde, wanneer de wonde van den darm volkomen geslooten was, gelukte de inbrenging door den ring, en de uitwendige wonde genas binnen veertien dagen, zoo dat de lyder syn gewoone werk kon onderneemen en naderhand, zonder ongemak geleefd heeft. Daar de *indicatie* in dit geval dezelfde was, als in het voorgaande, zoo wierden ook dezelfde in- en uitwendige mid-

middelen gebruikt. Schoon de kleur van den darm was, als die van het *jejunum*, zoo is het egter denkelyk, dat dezelve het *ileum* geweest zy, welke door de warme pappen ontstooken en dus rooder geweest is (*).

De *Tinctura vulneraria balsamica*, waar van in deeze twee waarneemingen is gesprooken, bestaat uit een deel *Aloes socotrinæ*, *Myrrhæ*, *olibani*, *Rad. Angelic. Flor. Hyperic.*, *Balf. Peruv.*; *Balf. de Mecca*, twee deelen *Styr. calam.*, vyf deelen *gum. guajaci*, ses deelen *Benzoes*, en vier- en twintig deelen *Spir. vin. rectificat.*, welke op de ge- Pag. 16.

(*) De Heer WYNOLD MUNNIKS heeft in syne Lezenswaardige *Diss. de lue venerea, ejusque præcipuis auxiliis, inter quæ illustrissimi Swietenii, & clarissimi Plenckii remedia potissimum examinantur*, te Leiden den 28. *April* 1769. *verdedigd*, op pag. 9 een geval hier toe betrekkelyk. Hy zag namentlyk in July 1767. in Vriesland een' man van zeventig jaaren, die een gezwel in de liesch even onder den band van *Falloppius* had; hy had eenen Geneesheer geraadpleegd, die geene gedagten op eene breuk hebbende, verzekerd had, dat het gezwel door eene opgezette klier of eenige andere verzamelde stoffe ontstaan was. Hy beval derhalven eenen Heelmeester, door pappen het gezwel tot rypheid te brengen, en beloofde den lyder de geneezing. De Schryver zag den lyder op het verzoek van de vrienden met den Heelmeester, en vondt, dat hy eene deybreuk had. Den volgenden dag wierd dit door het vuur, dat in het gezwel gekomen was, bevestigd; men kon den darm, die geklemt geweest was, zien, en, als men zagtjes op den buik drukte, kwamen de drekstoffen uit de wonde. Hy stierf den derden dag. Men kan een Uittreksel uit deeze Verhandeling vinden in het *Geneeskundig Tydschrift van den Hr.* LENTFRINCK. *IV. D. pag.* 8–28.

genoemde middelen word gegooten, en in eene warme plaats geduurende een' genoegzaamen tyd ſtaat te trekken. Deeze *tinctuur* is vooral van zeer groot nut in verſche wonden, en op dezelven gegooten zynde, maakt dezelve dikwils, dat ſy zonder verettering geneezen.

Pag. 17. Het onderwerp van de vierde waarneeming is *de geneezing van eenen gekneusden en gebrooken vinger; als ook eene wonde van eenen vinger, die door eene ſabel was wechgehakt, en niet heeft konnen geneezen worden.* Een kind, willende eene deur toetrekken, terwyl het zwaar ſtormde, zoo wierd ſyn vinger tuſſchen dezelve zoo gelemd, en gebrooken, dat dezelve aan een gedeelte van de opperhuid bleef hangen. Het eerſte beentje was in veele ſtukken gebrooken, en de bloedſtorting was groot. De eerſte zorg was, de verſcheurde en gekneusde deelen op haare plaats te brengen; het genoemde *tinctuur* op dezelve te gieten, en door een behoorlyk verband alles op ſyne plaats te houden. De bloedſtorting wierd door het tinctuur aanſtonds geſtuit, de wonde ſloot zich byna zonder verettering, en de vinger was binnen veertien dagen geneezen. Wanneer twee ſoldaaten met elkander vogten, ſloeg de een den anderen met de ſabel den duim af in het midden van de tweede *phalanx*, zoo dat dezelve insgelyks alleenlyk aan de opperhuid bleef hangen. Schoon de Schryver aanſtonds daar by was, kon hy dezelve egter niet geneezen; het
Pag. 18. bovenſte gedeelte van den duim ſphaceleerde, en moeſt wechgenomen worden, terwyl het overige zich ſloot byna zonder verettering.

De vyfde waarneeming betreft *eene vrouw,* *wel-*

welke nooit de ſtonden, en byna nooit de kraamzuiveringen gehad, drie kinderen ter waereld gebragt heeft, en, van het derde zwanger zynde, in de waterzugt van het eijerneſt verviel. Eene boerin, dertig jaaren oud, van eene volmaakte gezondheid, die geduurende haar geheele leven de ſtonden niet gehad had, voor de derde reize, zwanger zynde, bemerkte, dat haare buik buitengemeen gezwollen was. De zwelling verminderde na de ge- Pag. 19. boorte voor de helft, doch bleef voor het overige hard, en zwaar. Na de eerſte en tweede verloſſing had ſy zich nauwelyks vier- en twintig uuren in het bed gehouden, en de kraam-zuiveringen nooit gehad. Met de nageboorte was ſy een weinig bloed kwyt geraakt, en naderhand had zich alleen maar eenige ſlym ontlaſt (*). Doch na deeze laatſte verloſſing, waar by alles wederom, als by de voorgaanden was toegegaan,

(*) Niet zeldzaam zyn de voorbeelden van vrouwsperſoonen, die, nooit de ſtonden gehad hebbende, egter gehuuwt, en bevrugt zyn geworden, en kinderen ter waereld hebben gebragt. Eenige vindt men 'er ook aangetekend van vrouwen, die nog de ſtonden noch de kraamzuiveringen hebben gehad, en, onder anderen, verhaald zoo een geval, de Hr. J. G. SOMMER *in Ephem. Nat. Cur. Dec.* 2. *an.* 1. *obſ.* 41. *pag.* 114. De vrouw, waar van hy ſpreekt, was agt- en twintig jaaren oud, toen ſy trouwde, ſy had noch in haaren vryſterlyken ſtaat, noch getrouwt zynde, ooit de ſtonden gehad, ja is zelfs in drie kraamen van gezonde kinderen, noch voor noch in noch na dezelven eenig bloed, maar alleen een ſlymerig vogt kwyt geraakt. Sy kraamde altyd zeer gemakkelyk, en had ook naderhand geene ongemakken. Ook maakt P. J. HARTMAN *Eph. Nat. Cur. Dec.* 3. *an.* 5. 6. *obſ.* 206. *pag.* 468. gewag van een ſoortgelyk geval.

gaan, was ſy langer zwak gebleeven. Alle kinderen heeft ſy zelve gezoogd. Agttien maanden na haaren derden kraam, wanneer ſy aan haar kind het zog onthielt, vermeerderde de zwelling van den buik, en ſy vroeg den Schryver om raad. Dees, haar nauwkeurig onderzoekende, vondt den buik boven de ſchaambeenderen niet ongelyk, maar rond, uitpuilende, en hard; doch kon in denzelven geene ſchommeling van eenig vogt
Pag. 20. ontdekken. De mond van de baarmoeder puilde uit, was glad en geſlooten, met eene ongelyke overdwarſche ſpleet. De ſlaap, ſpysluſt, dorſt, pols, en de ontlaſting van pis en afgang, waren natuurlyk. De zwelling vermeerderde van tyd tot tyd, doch de vrouw kon egter haare huiſchelyke bezigheden verrigten. De Schryver voorzag de moeyelykheid van de geneezing, en gaf haar buikzuiverende middelen met die omzigtigheid, dat de kragten van de lydereſſe daar door niet verminderden, ook verzuimde hy de pisdryvende middelen niet, doch vorderde nergens mede. De mond van de baarmoeder veranderde niet. De lydereſſe kon 't beſt op de linker zyde leggen, en had geene pyn, dan alleen, wanneer ſy purgeerde. Vier jaaren na de derde verloſſing kreeg ſy eene koorts met uitſlag, en ſtierf. By het openen van het lyk nam de Schryver waar, dat de buik buiten gemeen geſpannen, by de ſchaam zeer hard, en geheel met rood en bruine vlakken bezet was; het net was klein, de darmen ongeſchonden, door het zakgezwel in de *regio hypogaſtrica* gedrukt; de lever niet grooter, dan natuurlyk is, en van de gewoone kleur, de galblaas klein,
Pag. 21. en met donker groene dikke gal gevuld; het regter eyerneſt natuurlyk; doch het linker ter neêr

ge-

gedrukt, en op den breeden band van de baarmoeder leggende; uit hetzelve kwam met een klein dun ſteeltje een byna rond lighaam, als de pis-blaas, vol vogt, zoo dat men geene ſchommeling had konnen ontdekken. Dit gezwel vulde byna het geheele onderſte gedeelte van den buik, en was alleenlyk met het linker eyerneſt vereenigt. Het vogt, in hetzelve bevat, was eenigzins ſlymerig, zonder reuk, en had de kleur van wey van melk, bedraagende omtrent twaalf ponden. De rok van den zak was ſpieragtig, en ſamengeſteld uit bleeke vezelen, welke in verſcheide bondels netzwyze vereenigt waren. De inwendige oppervlakte van den zak was zeer glad, blinkende, blauwagtig na den ſteel. De linker trompet was gaaf. Deeze boerin woonde digt by de Ooſt-zee, alwaar het dikwils gebeurt, dat de vrouwen de ſtonden niet krygen, en egter tot in eenen hoogen ouderdom gezond blyven, van welke de Schryver egter niet weet, dat eene, behalven die, waar van in deeze waarneeming word geſprooken, zwanger geworden is.

In de zesde waarneeming ſpreekt de Schryver van *eene water-zugt in het linker eyerneſt, in een lyk gevonden*. Dit lyk was overal bedekt met donker roode peper-koorn vlakken; de buik was gelyk gezwollen, hard, en puilde vooral naar vooren uit, de huid, buikſpieren, en het buikvlies, waren natuurlyk; het hoofd, de borſt, en leden, noch vermagerd noch opgezet; het regter eyerneſt met de banden, de baarmoeder, en teeldeelen niet ontaart, in de galblaas een weinig zwarte gal; de regter trompet aan het regter eyerneſt vaſt gegroeit, doch de linker verre los; Pag. 24.
het

het linker eyerneſt was veranderd in een groote blaas, vol vogt, welk dun zonder reuk en ſmaak, geelagtig, helder was, en omtrent vier ponden woog. Uitwendig was de zak wit, vezelagtig, als de pis-blaas, doch van binnen glad, en glimpende. Deeze waarneeming is van den Hr. Liëberkühn, by wiens ontleedkundige onderzoekingen de Schryver dikwils tegenwoordig geweeſt is.

Pag. 26. De zevende waarneeming handelt van *eene ontlaſting der ſtonden door eene moeder-vlak (nævus) op den rugge.* By een meisje, van veertien jaaren, zwaare buikpynen hebbende, brak onder het regter ſchouderblad een geel blaasje zoo groot, als eene erwt, open, en uit hetzelve ontlaſte zich eenig bloed met verligting der buikpyn. Alle maanden kreeg ſy dezelfde pyn in den buik, doch dezelve wierd veel minder. Van haar agttiende jaar opende zich het blaasje alle maanden, en ontlaſte ontrent zes oncen zuiver bloed. Sy had de ſtonden niet, en was zeer gezond. Naderhand, getrouwt zynde, bragt zy twee kinderen ter waereld, en heeft dezelve ook gezoogd. Na elke verlosſing had ſy de kraamzuiveringen, en ten tyde van haare zwangerheid, en terwyl ſy zoogde, gaf het blaasje op den rugge geen bloed, maar na dat het kind geſpeent was, ontlaſte zich hetzelve wederom geregeld (*).

De

(*) Dat de ſtonden, door den gewoonen weg belet zynde te komen, zich dikwils ontlaſten door zeer ongewoone wegen, is door ons in dit Deel reeds aangetoont, en met een aanmerkelyk geval beveſtigd. *VII. D. 1. St. pag. 235.*

De agtste waarneeming behelst het geval van eene vrouw, drie- en twintig jaaren oud, welke zeer gezond, en bloedryk was, by welke dikwils, daags voor dat sy de stonden kreeg, het bloed uit haar aangezicht tot eenen afstand van twee voeten, en verder sprong, waar op den volgenden dag de stonden zich zonder eenig ongemak openbaarden. De pols was dan rasser en harder. Het gebruik van de *lapides cancrorum citrati* met een weinig *nitrum*, tegen den tyd der stonden gegeeven, heeft in vervolg van tyd dit toeval belet. Sy was altyd gezond, en is nooit zwanger geweest. Pag. 27.

In de negende waarneeming spreekt de Schryver van *een dubbeld gehoor*. Voor eenige jaaren aan eene koorts uit verkoudheid ziek leggende, en reeds beginnende te herstellen, was het hem zeer moeyelyk iemand, die tot hem sprak te verstaan, het scheen hem, als of elk met eene dubbelde stem tot hem sprak. Op syn ongemak nauwkeurig lettende, ontdekte hy, dat syn regter oor het geluid eene halve toon hooger, als het linker, gewaar wierd. Na vier- en twintig dagen verdween dit toeval. Twee Musyk-meesters in Hannover hebben in zich dit zelfde bemerkt, en de een is daar mede dikwils geplaagt geweest, wanneer hy de jigt gehad had. Pag. 28.

De laatste waarneeming handelt over eene soort van mergel, welke by Gottingen gevonden word (*marga selenitica*), en aan de open lugt bloot gesteld zynde, veranderd in eene gesigureerde kalkagtige spaat, waar uit op nieuw *crystalli seleniticæ* voortkomen. Pag. 29.

VIII.

Tractatus Medico-Chirurgico-chemicus de Cancro & ſpina ventoſa curabilibus per medicamentum hactenus ſecretum, nunc communicatum, editus a Francisco Xaverio de Mare. *Philoſ. ac Medic. Doct. Viennæ,* 1767. *typis Jo. Th. nob. de Trattnern.* 8°. *pl.* 6. *c. præfat.*

d. i.

Verhandeling over de Kanker en Winddoorn, beide geneeslyk door een middel, tot hier toe geheim gehouden, maar nu bekend gemaakt door F. X. de Mare.

De Schryver, bewoogen door de pynen en ongemakken der lyders, met deeze ziekte geplaagd, en aangezet door het voorbeeld van den beroemden Störck, deelt in dit ſchrift mede eene geneeswyze, welke hy dikwils toereïkende gevonden heeft. De geheele verhandeling beſtaat in twee hoofdſtukken, waar van het eene over de kanker, het andere over den wind-doorn handeld, en daar op laat hy volgen ſyn middel, en deszelfs bereiding met eenige ſcheikundige waarneemingen, beſluitende met eenige waarneemingen der genoemde ziekten.

Wy bepaalen ons tot ſyn middel, welk wy met ſyne eige woorden voorſtellen. *Recipe ramen-*

mentorum ferri lotorum & supra ignem in vase aperto siccatorum & minutissime contusorum, salis armoniaci, in pulverem redacti anaticas partes, uncias quatuor, mixta dentur in retortam terream, optime in fundo & circumferentia lege artis munitam, imponatur hæc capellæ, admoveatur vas vitreum recipiens, quod bene lutetur. Detur ignis in gradu digestionis &, dum retorta calefieri incipit, augeatur successive ad sublimationis, finita sublimatione, ad calcinationis gradum. Hoc facto, successivæ refrigerationi committatur retorta & ex refrigerata fractaque accipiatur calcinatum in fundo hærens, caput mortuum teratur & subigatur minutissime in mortario lapideo, dein subactum imponatur in vas vitreum, & affundantur spiritus vini rectificatissimi, empyreumaticum odorem non redolentis, libræ duæ; agitentur sæpius primis octo horis, post viginti quatuor horas agitatis, denuo instilletur tribus quatuorve intestitiis observatis, acerrimi, ut vulgo vocatur, olei vitrioli nigri uncia una, ad quamvis instillationem semper tamen mixta agitando, dein in quiete permittantur per viginti quatuor horas; his elapsis, decantetur tinctura, residuo vero in fundo affundantur prioris spiritus vini libræ duæ, agitantur iterum pluries, dein extractio de novo relinquatur per viginti quatuor horas, his transactis, instilletur iterum, ut prius, olei vitrioli supra dicti (& ita præparati sicut HELLOT *præscripsit) uncia una, effervescentia finita vero, infundantur spiritus tartari simplicis unciæ quatuor, agitentur &, finita agitatione, aliquoties repetita, relinquantur in vase per viginti quatuor horas: his elapsis secunda hæc solutio misceatur priori decantatæ & optime simul agitentur, tunc parata est ad usum panacea anticancrosa.* Pag. 68.

Hy laat de lippen van een open kanker met een penseel besmeeren, waar by hy egter waarschouwt, dat men wagten moet den grond der won- Pag. 70.

wonde aan te raaken wegens de zwaare pynen, die de lyders dan gewaar worden. Het geen 'er op gesmeert is, gedroogd zynde, word 'er een doekje zonder eenige drukking opgelegd, en dit moet drie maal 's daags herhaald worden. De verzweering moet altyd worden zuiver gehouden en 't geen verstorven is, worden wechgenomen. Hetzelfde moet geschieden in den wind-doorn, als de huid open is; de gezwellen, die dikwils ontstaan, moeten bedekt en verzagt worden met een pleister uit het *ol. rad. consolid. maj.*, *herb. & flor. hypericonis*, *flor. verbasci*, *cera flava*, *serum cervinum & cerussa veneta*, *acet. lithargyrisat. & camp. in oleo soluta.* Beide verzweeringen dus besmeerd zynde, zal 'er een korst gezien worden, welke, als men met smeeren aanhoud, van zelve zal afvallen, en deeze afgevallen en het smeeren herhaald zynde, zal 'er een nieuwe korst ontstaan, en dus zal de zweer allengskens gezuiverd worden. Het bloed, welk, de korst los gegaan zynde, vooral in den winddoorn, somtyds uit de wonden komt, beduid niets kwaads. Zoo de stank zeer groot was, dan moet 'er geen linnen opgelegd worden, maar de Schryver raad dan een los werktuig, uit een balyn of iet diergelyks gemaakt, en de wonde omringende.

Pag. 88. Eene vrouw, welke langen tyd een open kanker in de regter borst had gehad, heeft, na veele vrugteloose middelen, ook dit beproefd, doch, schoon zich alles wel scheen te zullen schikken, heeft hy deeze lyderesse, die zeer verzwakt was, egter niet konnen behouden, en sy stierf geheel uitgeteert.

Pag. 89. By eene andere, die veele jaaren op de onderste kaak aan de linkerzyde een knoest-ge-

zwel

zwel gehad had, was ſyn middel van meêr nut. 'Er bleef niets overig, dan eene roodheid.

Een meisje, met eenen wind-doorn in de hiel, het ſcheen-been, en den arm geplaagt, is daar door ook geneezen, zoo egter, dat ook inwendige middelen gebruikt zyn; en de geneezing is by eenen jongeling, door ſoortgelyk ongemak in den linker arm aangedaan, even gelukkig geweeſt. Pag. 90.

I X.

BARTHOLOMÆI PATUNÆ *Phil. & Med. D. Epiſtola Phyſico-Medica, continens hiſtoriam fætus ſine involucris extra uterum inventi, placenta intra uterum hærente, ad Cel. Vir.* JOAN. BAPTIST MORGAGNIUM, *in Patavino Lyceo P. P. Anat. Profeſſ. cet. Viennæ e typographio Kaliwodiano*, 1765. 8°. *plag.* 2¾.

d. i.

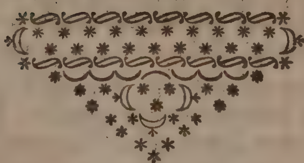
Brief van B. PATUNA aan J. B. MORGAGNI, behelſende de Hiſtorie van eene vrugt zonder deszelfs omwindſelen buiten de baarmoeder gevonden, terwyl de moederkoek binnen dezelve zat.

Deeze Brief is opentlyk te Weenen door den Schryver verdeedigd, en behelsd eene zeldzaame waarneeming, gemaakt by het ope-

nen van eene vrouw, onder de verlosfing aan eene bloedſtorting uit de baarmoeder geſtorven.
Pag. 1. Sy had reeds agt kinderen ter waereld gebragt, en onder deeze waren ook tweelingen; de verloſſing was altyd zeer moeijelyk geweeſt. Nu bereikte ſy den ouderdom van vyf- en dertig jaaren. Voor de agtſte reiſe zwanger zynde, kreeg ſy na eenen val eene zwaare bloedſtorting uit de baarmoeder, welke, ſchoon langzamerhand verminderende, egter twee maanden duurde. Haare verloſſing op handen zynde, maakte ſy zich zeer kwaadaartig, ſy kreeg daar op eene nieuwe bloedſtorting en waare weën, die egter niet door den geheelen buik, nog by tuſſchenpoozing, maar altyd gevoeld wierden. Eindelyk wierd de mond van de baarmoeder een weinig geopend, zoo dat de vinger nauwelyks daar in kon gebragt worden. Men voelde geen blaas met water, en dit kwam in het geheel niet te voorſchyn, maar men zag alleen zuiver bloed, en het verlies daar van deed haar ook ſterven. De beweeging van het kind wierd gevoeld tot byna op het einde van het leeven der Moeder. De
Pag. 34. buik kort daarna geopend zynde, vondt men in denzelven aan de regter zyde een groot kind, zoo geplaatſt, dat het hoofd, naar het middenrift, de rug naar den buik van de Moeder gekeerd was; hetzelve was in geene vlieſen beſlooten, en dus ook met geen water omringt. De navelſtreng omringde den hals van het kind, en liep in de trompet van FALLOPPIUS, omtrent eene vinger-breette van de baarmoeder, en kwam vervolgens in de baarmoeder. De trompet ſcheen op de plaats, alwaar de ſtreng in dezelve kwam, voorheen gebrooken geweeſt, en wederom vaſt gegroeit te zyn. De baarmoeder

had eene peervormige gedaante, doch was niet grooter, dan een vuiſt. In dezelve vondt men den koek, die eene middenlyn van vier duimen had, en twee overdwarſche duimen dik was; dezelve zat, aan de regter zyde, nog vaſt aan de baarmoeder, doch was aan de linker los. De baarmoeder, eenen halven duim dik, was zonder bloed. De holle oppervlakte van den koek, waar uit de ſtreng kwam, was met twee vlieſen bedekt, die zich tot aan den rand uitſtrekten, en aldaar in eene meer dikke zelfſtandigheid ſamengegroeit waren (*). Op welke wyze het kind in den buik gekomen zy, durft de Schryver niet verklaaren, dewyl hy in de baarmoeder geen litteeken of eenig blyk van eene ſcheuring gevonden heeft.

(*) Verſcheide gevallen van vrugten, in de holligheid van den buik gevonden, zyn aangehaald in deeze Bibliotheek *VI. D.* 1. *St. pag.* 23. 27. *a.* 2. *St. pag.* 293.

X.

JOSEPHI THADEI KLINKOSCH. *Phil. & Med. Doctoris, in Universitate Carolo Ferdinando-Pragensi Anatomiæ Professoris R. P. O. Programma, quo anatomicam monstri bicorporei monocephali descriptionem proponit. Cum tabulis æneis. Vetero-Pragæ, typis Jon. Jos. Clauser.* 1767. 4°. *plag.* 4. *tab. æn.* 6.

d. i.

Ontleedkundige beschryving van een kind met twee lighamen, en een hoofd, door J. T. KLINKOSCH.

De Moeder van dit kind was eene vrouw van zeven- en dertig jaaren, die voor de zevende reise zwanger was. De wanstaltigheid van haar kind, dat sy in de zevende maand ter waereld bragt, kon noch aan een uitwendig geweld, noch aan de inbeeldings-kragt worden toegeschreeven. Schoon de geboorte moeyelyk geweest was, vertoonden zich egter eenige tekenen van het leeven van de vrugt. Dezelve bestondt uit twee kinderen, die met de borst en het bovenste van den buik aan elkander gegroeit waren, doch een gemeen hoofd en hals, ofschoon met een dubbeld agterhoofd, hadden. Het gezicht, dat niet wanstaltig was, keerde zich naar het eene der breede deelen van de misgeboor-

boorte, welke ontſtaan was door de ſamengroeijing der lighamen. Het onderſte gedeelte van den buik en de leden was vry. De navel was enkeld, op die plaats, alwaar de onderlyven vereenigt waren, gelyk ook de navelſtreng maar eenen koek had. Behalven de maag, den twaalfvingerigen en nugteren darm, waren alle ingewanden dubbeld; hetzelfde gold ook van den ruggegraat. Het borſtvlies maakte twee voorſte en twee agterſte zakken, welke elk ſyne long bevatte, zynde tuſſchen de voorſte een groot, en tuſſchen de agterſte een klein hart bevat. Elke long had haare byzondere lugt-pyp. De loop der bloedvaten was aanmerkelyk. Schoon de hals uitwendig eenvoudig ſcheen te zyn, beſtondt dezelve egter uit dubbelde, van elkander geſcheide, wervelen. De tong was ook dubbeld, de eene naar de regter, de andere naar de linker zyde. De *Pharynx* was in haar begin dubbeld, doch vereenigde zich daarna in eenen ſlokdarm. Midden op het agterhoofd wierd men ontwaar een oor, als uit twee ſamengegroeide gemaakt, waar na het maakſel der gehoorbeentjes, daar na toe loopende, gerigt was. De herſſenen waren voor de helft dubbeld, de kleine herſſenen en het verlengde merg volkomen.

X I.

De vermibus in Lepra obviis juncta Leprosi historia, & de lumbricorum setis Observationes Reg. Societati Scientiarum Gotting. prælectæ. cum figuris æneis. Auctore JOANNE ANDREA MURRAY. *Ph. & M. D. Medicinæ Professore Gottingensi & R. Academiæ Scient. Suecicæ membro. Göttingæ, impensis Jo. Chr. Dieterich* 1769. 8°. *plag.* 6. *tab. æn.* 2.

d. i.

Waarneemingen over de wormen in de Lazerey, en over de borstels der lang ronde wormen, by de Koninglyke Academie der Weetenschappen te Göttingen voorgeleezen, door J. A. MURRAY.

De eerste deezer verhandelingen is door den Schryver reeds in 1762. opgesteld, doch tot hier toe niet door den druk gemeen gemaakt, en de tweede is van het jaar 1768. Beide zyn sy voorgeleezen in de vergaderingen van de Koninglyke Academie der Weetenschappen te Göttingen.

Pag. 1. De Hooggel. Hr. VOGEL heeft den Schryver de gelegenheid bezorgt, om over de Lazerey eenige waarneemingen te maaken, als hebbende

on-

onder handen eenen man, die met deze ziekte in den hoogften graad geplaagd was. Hy was aanftonds begeerig, te onderzoeken, of de ziekte ook ontftond van wormen, gelyk de Hr. LINNÆUS van de fchurft, andere van andere foorten van uitflag, en de genoemde Heer benevens CALMET van de Lazerey verzekeren. Veele bezoeken moeft hy by hem afleggen, eer hy daar omtrent iets ontdekte, doch eindelyk nam hy in de verzweeringen waar een groot getal wormen, welke hy voor maaden van de gemeene huisvliegen aanziet. Deeze worden van hem zeer nauwkeurig befchreeven, en met de maaden der gemeene huisvliegen vergeleeken. Pag. 7. Pag. 11. Pag. 14.

In het algemeen onderfcheid de Hr. MURRAY de wormen, die als eene oorzaak der ziekte aan te merken zyn, van die, welke men als eene uitwerking moet befchouwen. CALMET *Dict. Hift. de la Bible. Tom.* 2. *pag.* 478. fpreekt van de eerfte foort. In *Medic. Obferv. and Inquiries by a Society of Phyficians in London. Vol* 1. *pag.* 201. maakt een Franfch Geneesheer van dezelven gewag in de befchryving van deeze ziekte in de Stad *Martigues* by *Marfeille*, alwaar voor langen tyd opgeregt is een Hospitaal voor zulke zieken; en PEYSSONEL (*Philof. Transact. vol.* 50. *Part.* 1. *obf.* 7.), die hen, welke op het Eiland Guadaloupe met de *lepra* geplaagt waren, heeft onderzogt, verzekerd ook, dat 'er by fommige wormen in de zweeren gevonden zyn. De Geneesheer MARTIN is ook niet ongeneegen, de oorzaak deezer ziekte by de Noorwegers aan wormen toe te fchryven (*Abhandl. der Konigl. Schwedifchen Acad. der Wiffenfchaften auf das Jahr* 1706. LINNÆUS geeft deezen op verfcheide plaatfen Pag. 34. Pag. 36. Pag. 37.

regt (*); en ROLANDER heeft in de *Elephanthiasis* der Negers eene sonderlinge vlieg gezien, *Musca lepræ* van hem daarom ook genoemt. Doch men heeft zich te verwonderen, dat niemand der ouden van deeze wormen heeft gewag gemaakt, mogelyk, om dat het niet zeldzaam is, in verzweeringen wormen te vinden, waar van men

(*) Deeze gedagte is nog waarschynelyker gemaakt door de bewys-redenen, welke LINNÆUS heeft by gebragt in *Diss. de lepra*, onder hem te Upsal in 1765. verdeedigd door J. UDDMAN. Hy schryft daar in de *lepra* toe aan zeker wormtje, by de Noorwegers *Queise* genoemt, van gedaante tusschen de *Gordii* en *Ascarides*, welke kortlings in *Syst. Nat. Ed* 12. *Tom.* 2. *p.* 1075. onder den naam van *Gordius Marinus* beschreeven gevonden word. STRÖM zegt van deeze soort, in syne Natuurlyke Historie van Sundmoer, dat 'er niemand van hen, die aan zee woonen, is, of hy schryft aan deezen worm de *lepra* toe. Dezelve word door LINNÆUS verzekerd, veel gevonden te worden in de lever van de *Lucius*, en byna in alle deelen van de haringen, waarom hy meent, dat sy, door een rykelyk gebruik van de haring in den mensch overgaan, om dat deeze visch zeldzaam zonder deezen worm gevonden word, alle wormen in het algemeen een zeer taay leeven hebben, om dat deeze soort door de ingewanden en de spieren der visschen zelve doordringt, dat hy op de plaatsen, alwaar hy zit, knobbeltjes maakt, die niet ongelyk zyn aan die, welke men ontdekt by de menschen, welke de *lepra* hebben. Hy stelt egter, dat men meêr waarneemingen noodig heeft, voor dat deeze oorsprong van de *lepra* by de menschen buiten allen twyfel gestelt zy, terwyl hy by het genoemde gevoelen blyft, gelyk blykt uit eene andere Diss. *Rariora Norwegiæ*, door H. TONNING onder hem verdeedigd in *Febr.* 1768.

men veele voorbeelden aangetekend vindt, hoewel STEENEVELDT in *Diss. de ulcere verminoso in* BIDLOI *Oper. om. p.* 18. de eenigste is, wiens beschryving men nauwkeurig noemen kan. In het geval van den Schryver waren de wormen alleen maar een gevolg van het ongemak, doch daarom beweert hy niet, dat sy altyd van deeze soort zyn, dewyl het kan zyn, dat, na den onderscheiden graad van verrotting, andere insecten uitgelokt worden, en het niet ongerymt is, twee soorten van wormen te bepaalen, waar van de eene voor de oorzaak, de andere voor de uitwerking aan te merken is. Pag. 42. Pag. 44.

De Historie van de Lazery, welke gelegenheid tot deeze Verhandeling heeft gegeeven, is te zonderling, dan dat wy dezelve alhier niet zouden plaatsen. Pag. 45.

De lyder, met deeze lelyke ziekte aangedaan, was een kleermaker te Göttingen, omtrent vyftig jaaren oud, vader van verscheide kinderen, die van het noodige tot het leeven voorzien was. Hy had een bloedryk temperament, en was zeer tot toorn genegen. Den 10. Mey 1762. zag de Hr. MURRAY hem voor het eerst. Hy had reeds veele jaaren eene *Impetigo* gehad, welke door den Hr. BRENDEL was geneezen. Eenen geruimen tyd was hy toen vry gebleeven van dit ongemak, doch allengskens kwam 'er nieuwe uitslag te voorschyn, die, dewyl hy zich niet ontzien kon, van tyd tot tyd vermeerderde. Een Geneesheer gaf hem eerst in- en uitwendig bloem van zwavel, doch zag naderhand niet meêr na hem om. Een Heelmeester, meenende, dat hy venus-ziekte had, gaf hem kwik-middelen, zoo zelfs dat hy aan het kwylen raakte, doch zonder nut, gelyk deeze mid- Pag. 46. Pag. 48.

 de-

Pag. 50. delen door andere in de *Lepra* ook ſchadelyk bevonden zyn. Dezelfde bediende zich naderhand van het verſch uitgeperſt ſap van planten, welk hy in brandewyn liet gebruiken, doch ook daar door verergerde het ongemak. Eindelyk wierd de Hr. VOGEL raad gepleegt, om alle ongemakken, door de kwaade behandeling ontſtaan, en de ziekte zelve wech te neemen. De Schryver kwam veertien dagen laater by hem. Hy had toen geene koorts, doch was te vooren met de zelve, door ylhoofdigheid en buikpynen verzeld, geplaagd geweeſt, en men ontdekte in geene werkingen eenig ongemak. Op ſyn aangezicht zag men ronde, bruine, puiſten, die hoog boven het vel uitſtaken, vooral by den neus, op de bovenſte lip, en kin. Op de borſt was de uitſlag van onderſcheide grootte, rood, en zwartagtig. De grootſte en lelykſte puiſten zaten op de handen en armen, deeze hadden ontſtooke, paerſche, randen, waren vol helder vogt, en hier en daar met etter voorzien. De plaatſen tuſſchen dezelven zagen gezond uit, alleenlyk was de huid een weinig harder. Op den rug van de hand liepen ſy in een, en de
Pag. 52. *ſanieuſe* ſtoffe had diep in de huid gevreeten. De hand was zeer gezwollen, doch de vingers alleen tot het eerſte lid. In de palmen der handen zag men deeze uitſlag niet. De voeten waren even eens geſteld, als de handen, behalven dat de puiſten hier en daar meêr ſamenliepen, de huid dieper in gevreeten, en de ontſteeking grooter was. De buik en borſt waren ook niet vry, maar het geheele lighaam, de billen en teeldeelen uitgezonderd, waren daar mede bezet. De jeukte en pyn op de verzwoore plaatſen was zeer laſtig, en de ſtank was zoo voor

den

den lyder, als voor de omſtanders ondragelyk. Dewyl men van ouds veel vertrouwen in de *viperæ* geſteld had, wierden deeze 't eerſt beproeft, en de Hr. VOGEL liet dezelven eenige weeken in een afkookſel, in poeder, in wyn, geeven, terwyl hy teffens niet verzuimde andere middelen, die de kwaade vogten konden verbeeteren, waar onder de *cortex Winteranus*, *radix dulcamaræ & bardanæ*, *herba ſaponariæ*, *cortex Peruvianus*, en *myrrha* waren. In den beginne ſcheenen deeze Pag. 56. middelen eenig nut aan te brengen, doch by een aanhoudend gebruik, en de warmte, waar door de huidziekten in het algemeen verſlimmeren, toeneemende, ging alle hoop verlooren. Uitwendig wierden ook de *folia boni Henrici* aangelegd, welke in den beginne voordeelig zyn geweeſt, om de etter te voorſchyn te doen komen, doch de jeukte vermeerderd hebben. De ſpyſen zyn zeer zagt geweeſt, en voornamentlyk uit melk bereid. De huid begon af te ſchilferen, zelfs op plaatſen, alwaar de uitſlag niet was, en de puiſten, te vooren paerſch, of hoog rood, wierden deels hard en droog, deels week en kreegen korſten. Vooral waren deeze korſten zichtbaar in het aangezicht, alwaar ſy op ſommige plaatſen eene roof maakten; het linker ooglid was daar door volkomen ſtyf. Onder de korſt op den neus zittende was veel etter, en deeze afgeveegd zynde, kwam 'er wederom een nieuwe roof. De bovenſte lip was zeer gezwollen, en het oog met verzwoore puiſten bezet. Uit de verzweeringen op de hand, wanneer de genoemde bladen afgenomen wierden, liep meêr etter, dan die aldaar had konnen zitten, en daar door ſlonken ook de puiſten aan de buiging van den elleboog. De verzweeringen op de hand wier-

wierden allengskens zuiver. Op 'sommige plaatsen, vooral op de borst, kwamen roode vlakjes, als een *impetigo*, te voorschyn, waar van sommige geheel verdweenen, andere niet, dan na dat sy rooven gemaakt hadden. De stank wierd minder, en daar uit, als ook van wegen het zweet in den morgenstond, kreeg men eenige hoop van geneezing. Eens bloedde hy een weinig uit den neus, 't geen hy in veele jaaren niet gedaan had. De pis was bleek, doorgaans helder, somtyds troebel. Met het begin van Juny, wanneer de *viperæ* ontbraken, zag men duidelyk, dat het ongemak verergerde. De puisten kwamen nu ook op het hoofd, tusschen de hairen, en zaten zelfs in de wenkbrauwen. De geheele vingers en de teenen waren nu ook aangedaan. Het aangezicht begon te zwellen, rood te worden, en te jeuken; welke zwelling dan verdween, dan wederkwam; in de oogleden was sy aanmerkelyker, en zoo zwaar, dat daar door het gezicht byna belet was. Als de doeken afgenomen wierden, kwam 'er hier en daar bloed te voorschyn. Op verscheide plaatsen, alwaar te vooren geene puisten geweest waren, kwamen sy nu te voorschyn, en die op de voorige plaatsen zich vertoonden, gaven meêr etter. De *viperæ* waren naderhand wel wederom te krygen, sy wierden ook eenen korten tyd gebruikt, doch, wegens den hoogen prys, was men genoodzaakt, andere middelen te gebruiken. Deeze waren, behalven de *Cortex Winteranus*, een afkooksel van de *radix Hellebori nigri*, de *tinctura cantharidum* en *regulus antimonii medicinalis*. Het *Decoctum hellebori*, waar in het extract ontbonden was, verwekte eenen geringen loop, welke men scheen te moeten onderhouden; dit middel aan

Pag. 56. Pag. 58.

aan eene zyde gezet zynde, hield dezelve geheel op. Door het gebruik van de *tinctura cantharidum* nam de ontlasting van de pis toe, wanneer men de gifte zoo lang vermeerderde, tot dat de lyder eene branding in het loosen van het water bemerkte. Doch, door de aanhoudenheid van het ongemak, is de lyder ook aan dit middel zoo gewoon geworden, dat hetzelve, in eene groote quantiteit gegeeven zynde, zelfs wanneer hy geen pis loosen kon, niet de pisloosing, maar de afgangen bevorderde. De zwelling in het aangezicht, vooral aan de linker zyde, en van de handen, slonk dan, doch vermeerderde telkens wederom. Dan droogden de puisten, dan wederom gaven sy meêr etter. De oogleden wierden doorknaagt van de scherpe stoffe. De trek tot eeten verminderde sterk. De beenen kreegen aanmerkelyke rimpels. In de maand Augustus kwam by deeze ongemakken benauwtheid, drukking op de borst, inwendige hitte, pynen, na den middag koorts. De pis was saffraan-kleurig, somtyds bleek, nu en dan stinkend, en zeer kleverig. Over rommelingen in den buik klaagde hy sterk. Wanneer de toevallen scheenen te bedaaren wierd de *tinctura cantharidum*, twee weeken lang, niet gebruikt, maar in plaatse van dezelve de *regulus antimonii medicinalis* met de *cortex Peruvianus*, *Winteranus*, en de *viperæ*. De koorts begon met ligte huiveringen, daar op volgde eene aanmerkelyke hitte der inwendige deelen. De aanvallen wierden langer, ja duurden den geheelen nagt. In het midden van de maand Augustus kwam 'er by eene ongemeen groote zwelling der voeten en deyen, en uit dezelven liep veel vogt. Het gevoel ging allengskens met de beweeging verlooren. De Pag. 60.

stank

ſtank was byna ondragelyk. Den dertigſten Auguſtus wierden de wormen voor 't eerſt gezien. Deeze, ſchoon agt uuren in brandewyn gelegen hebbende, kreegen, daar uitgenomen zynde, hunne voorige vlugheid weder. Syne kragten verminderden allengskens, en hy ſtierf den tweeden September.

Pag. 66. Den negenden April 1768. heeft de Hr. MURRAY de tweede Verhandeling, waar in hy ſyne waarneemingen over de *Setæ* der wormen medegedeeld, voorgeleezen. Hy heeft deeze waarneemingen gemaakt op aard-wormen, en dezelven overgebragt op die der menſchen, welke LINNÆUS gelooft van eene en dezelfde ſoort te zyn, ſchoon de kleur onderſcheiden is, de ringen veel ſteeviger en beweeglyker zyn by de wormen der menſchen, en aan deeze de groote ring of gordel ontbreekt: waar by de Heeren TYSON en PALLAS nog voegen, dat de lang-ronde wormen der menſchen geene ſteekels hebben, die egter door LINNÆUS gezien zyn.

Dewyl nu de ſtekels of borſtels der aardwormen deels onvolkomen deels kwalyk beſchreeven zyn, geeft de Schryver eene meer nauwkeurige beſchryving, nadat hy geſprooken heeft van 't geen door TYSON, RAY, WILLIS, LINNÆUS en PALLAS gezegt is. Eenige van deeze merken
Pag. 68. aan, dat deeze ſtekels vier reijen na de langte van het lighaam uitmaaken, doch niemand heeft gezegd, dat elke rey dubbeld zy, zoo dat elke ring met agt ſtekels voorzien is. De plaats, afſtand, grootte, ſteevigheid, beweegelykheid worden door den Hr. MURRAY nauwkeurig beſchreeven. Sy zyn zeer ſtevig, zitten alleenlyk aan het onderſte gedeelte van het lighaam, de worm

worm kan dezelven na genoegen uitsteeken en intrekken, en sy zyn zoo groot, dat de Schryver dezelven met een mesje heeft konnen uittrekken, en op een glaasje leggen.

De beweegelykheid der stekels schynt hem toe, eene niet geringe zaak te zyn, om het gevoelen van LINNÆUS over een te brengen met dat van anderen, die deeze steekels by de wormen der menschen niet hebben waargenomen, offchoon dit ook kan toe te schryven zyn aan eene verwisseling van de *Ascaris lumbricoides* met de gewoone wormen, en de steekels ook noodzakelyk zeer klein moeten zyn. Zoo men steld, dat dezelven waarlyk in deeze tegenwoordig zyn, dan kan men veele ongemakken, als de onaangenaame aandoening, de pyn in het lyf, de ontsteeking, en andere toevallen verklaaren, als ook begrypen, waarom deeze wormen zoo ongemakkelyk uit het lighaam zyn te brengen; 't geen des te gemakkelyker is te begrypen, als men het groot getal der stekels overweegt. Volgens de rekening van LINNÆUS heeft elke worm honderd ringen, volgens RAY en den Hr. OTTO VAN MUNCHHAUSEN honderd en veertig; en daar elke ring agt stekels heeft, zoo zal de worm, volgens de eerste berekening agt honderd, volgens de laatste twaalf honderd- en twintig stekels hebben, met uitzondering alleenlyk van die, welke aan den gordel ontbreeken. Daar by komt nog, dat de ronde wormen zelden alleen zyn, maar doorgaans in een groot getal zich by elkander ophouden, zoo zelfs dat de Hr. VAN ROSENSTEIN 'er negentig, en MOUFET honderd en zeven- en zeventig waargenomen heeft, die alle door een mensch ontlast zyn.

Pag. 73. Pag. 74. Pag. 76.

Het

Het word nog waarſchynlyker, dat de wormen der menſchen ook ſteekels hebben, als men overweegt, dat dezelven in de aardwormen ook ſomtyds minder zichtbaar zyn; gelyk den Schryver veeltyds is voorgekomen, waar door het heeft konnen gebeuren, dat de een dezelven heeft gezien, terwyl een ander dezelven niet heeft konnen waarneemen.

XII.

Traité des maladies vénériennes, par M. FABRE, *Maître en Chirurgie, Prevôt de ſa Compagnie, Conſeiller du Comité de l'Académie Royale de Chirurgie. Nouvelle edition, corrigée, & conſiderablement augmentée par l'Auteur. Tome ſecond. à Paris, chez Regnard* 1765. 12°. *plag.* 20.

d. i.

Verhandeling over de venus-ziekten; door den Hr. FABRE. Nieuwe veel verbeterde en vermeerderde druk. Tweede Deel.

In de drie laatſte hoofdſtukken van het eerſte deel (*) heeft de Schryver eenige regelen opgegeeven, de kennis der venus-ziekte betref-fen-

(*) Zie het voorgaandeStuk van ons werk pag. 607.

fende, deeze vervolgt hy in het eerſte hoofdſtuk van het tweede deel, welk het tiende van het geheele werk is. In de veertiende regel ſtelt hy, dat men, in eene twyffelagtige ziekte, niet altyd oordeelen moet, dat dezelve veneriſch is, voor dat men heeft ondervonden, dat de gewoone middelen, welke zeer wel ſchynen te pas te komen, niets uitregten. In tegendeel konnen 'er gevallen zyn, (gelyk hy in de vyftiende regel toont), waar in het geringſte verſchynſel de tegenwoordigheid van venus-ziekte doet vermoeden, en aanſpooren, om tot de middelen, daar tegen noodig, over te gaan, voornamentlyk als de ziekte zwaar is, en den lyder in levensgevaar brengt. Eindelyk moet men met veel omzigtigheid, volgens de omſtandigheden, een gevoelen uiten, welk de eer van den man of de vrouw kan benadeelen; en 'er zyn gevallen, waar in de voorzigtigheid eiſcht, veel eer den man, dan de vrouw te beſchuldigen, ſchoon zelfs het tegendeel waar zy. Pag. 1. Pag. 21. Pag. 23.

Als men de ziekte in tyds kent, is ſy niet gevaarlyk. De vereiſchte middelen, na de voorgeſchreeve regelen gebruikende, vernietigd men niet alleen het eerſte begin der ziekte, maar men heeft ook niet te vreeſen, dat het middel aan de gezondheid eenig nadeel zou konnen doen. Het gevaar van de *lues* beſtaat alleen in de vertraaging van de geneezing. In dit geval verwekken de geringſte toevallen dikwils de gevaarlyſte ziekten, en de kwaade ſtoffe plaatſt zich ſomtyds op deelen, die tot het leeven volſtrekt dodelyk zyn, gelyk de Schryver met twee aanmerkelyke gevallen beveſtigd. Uit dezelven blykt, met hoe veel regt de Hr. PETIT, zelfs in zulke Pag. 29. Pag. 33.

gevallen, die zeer ligt ſcheenen, de kwyling aangeraaden heeft, en hoe omzigtig men be-
Pag. 35. hoord te zyn in het volgen van den raad der kwakzalvers, die met hunne geheimen het gemeen bedriegen en durven ſtaande houden, dat ſy de venus-ziekte in den grond konnen geneezen, zonder dat de lyder zich aan eene levens-regeling behoeve te binden, of zelfs ſyn kamer
Pag. 36. te houden. De Hr. DIDIER heeft beweerd, dat de venus-ziekten de wonden veel gevaarlyker en veel moeyelyker om te geneezen maakte, doch de Hr. FABRE toont, dat de gevallen,
Pag. 39. van hem by gebragt, om dit te bewyſen, geenzins voldoende zyn, en dat de ondervinding veel eer het tegendeel leert.

Pag. 44. Schoon de kwik een onfeilbaar middel zy tegen de venus-ziekte, geneeſt dezelve egter niet alle ongemakken van deezen aart even gemakkelyk. De *lues*, welke na eenen druipert volgt, is altyd veel hardnekkiger. De geneezing is veel moeyelyker, als de lyder eeni-
Pag. 47. ge reiſen den kwik vrugteloos gebruikt heeft, als de lyders door dezelve of door andere middelen zeer verzwakt zyn, en wanneer by de ziekte zich de ſcheurbuik, het konings-zeer of eenig ander ongemak, voegt. Ook leert de ondervinding, dat de *lues* moeyelyker te geneezen is, by vrouwsperſoonen, dan by mansperſoonen, en in kinderen dan in volwaſſene.

Pag. 50. In het elfde hoofdſtuk vindt men des Schryvers waarneemingen over de manier, op welke de kwik de geneezing van de *lues* uitwerkt. De dertien volgende voorſtellen worden door hem opgegeeven en verder verklaart. 1. Schoon de toevallen van de *lues* geheel en al verdweenen zyn, gebeurt het egter, dat de ziekte niet in den

den grond wechgenomen is, gelyk het ook somtyds gebeurt, dat de ziekte vernietigt is, alhoewel nog eenige toevallen der ziekte worden waargenomen. 2. De kwik geneest deeze ziekte door eene soort van *crisis*, welke dezelve te weeg brengt, door sterke ontlastingen te verwekken. 3. Deeze werking van den kwik kan op eene waarschynelyke wyze verklaart worden, door de prikkelbaarheid der deelen, waar op de kwik werkt; en die de kwyl afscheiden. 4. Behalven deeze bekende eigenschap heeft de kwik nog eene andere, welke de geneezing helpt bevorderen, en bestaat in het wechneemen der verstoppingen, waarom het noodig is, eene genoegzaame quantiteit kwik in het lighaam te brengen. Deeze kragt alleen is egter niet genoegzaam, om de geneezing aan te brengen, ten zy de kwyling daar by kome. Nooit moet men de werkingen van den kwik stuiten, welke ontlastingen daar door ook voortgebragt worden, dewyl deeze altyd beter zyn, dan die, waar toe men de natuur zoekt te dwingen. 6. De beweeging van deeze *crisis*, waar door de ziekte zal geneezen worden, moet zagt en zeer gelyk zyn. De kwik moet daarom vermyd worden in gevallen, waar in men eene al te sterke beweeging te vreesen heeft, als in eene koorts, by zeer aandoenelyke vrouwen, in lyders, die de scheurbuik of kankeragtige ongemakken hebben, en in zulke, die door de langduurigheid van het ongemak reeds verzwakt en vermagert zyn. In deeze gevallen word egter langzamerhand de geneezing aangebragt, als men by aanhoudenheid kleine giften van den kwik geeft, die dan goede ontlastingen door de uitwaassemming, pis, en afgangen verwekt. 7. Men moet eenen

Pag 53
Pag. 57.
Pag. 64.
Pag. 67.
Pag. 70.
Pag. 75.

eenen middelweg houden ten opzigte van de quantiteit van den kwik, welke in het bloed moet gebragt worden, om de noodzakelyke ontlastingen te bepaalen. De smeersels moeten zoo ingerigt zyn, dat de kwyling in zes, agt of negen dagen, zich vertoone; als dezelve vroeger zich openbaard, is de beweeging veel te sterk, en zoo sy laater vertraagt word, kan men se somtyds in het geheel niet verwekken, schoon
Pag. 77. men de gifte van den kwik vermeerdere. 8. De *crisis*, die de geneezing te weeg brengt, word in eenen bepaalden tyd volbragt, en wel in vyf of zes- en twintig dagen, na de eerste wryving te rekenen, zoo de kwik behoorlyk gegeeven
Pag. 81. is. 9. De werking van den kwik op het menschelyk lighaam staat altyd in evenredigheid met het temperament en de gesteldheid van den lyder. Sommige hebben zulke prikkelbaare deelen, dat de minste gifte van den kwik buitengemeene uitwerkingen voortbrengt, daar in tegendeel andere nauwelyks aan het kwylen zyn te brengen. De meeste van zulke lyders geneezen egter, zoo de kwik eene andere ontlasting verwekt, welke het lighaam zuiveren kan, hoewel dit ook in eenige niet gebeurt, welke daarom de allersterkste kwik-middelen moeten gebrui-
Pag. 86. ken. 10. De beweeging, de lugt, en eene onoplettenheid in de levensregeling, beletten den kwik de vereischte *crisis* ter geneezing te verwekken, schoon dit middel gegeeven worde in eene gifte, die veel grooter zy, dan de gewoonen. De kampher, die van sommige by den kwik gedaan word, om de kwyling te beletten, doed, waarschynelyk, daar toe veel minder, dan het uitgaan, en de gewoone levenswyze,
Pag. 87. waar van men de lyders niet afhoud. 11. Het is

van

van de grootste noodzakelykheid het lighaam te bereiden, voor dat men de kwyling verwekke, zal men eene goede geneezing konnen hoopen. De vaste deelen moeten verslapt en de vogten vloeybaar gemaakt worden. 12. Door het sa- Pag. 88.
menloopen van veele gunstige omstandigheden kan het slegtste middel, en de allerongeregelste behandeling somtyds de geneezing aanbrengen. Eindelyk zyn 'er ook gevallen, welke de kragt Pag. 90.
van den kwik weerstaan, op welke wyze dezelve ook gegeeven worde, en die niet, dan door andere middelen, of door den tyd, als de middelen lang aan eene zyde gezet zyn, geneezen worden.

De Schryver onderzoekt, in het twaalfde en Pag. 93.
dertiende hoofdstuk, de verschillende manieren, van welke men gebruik maakt, om de *lues* te geneezen. De kwyling moet aangemerkt worden, als de meest gemeene geneeswyze, die byna altyd te pas komt, doch waar van men egter somtyds genoodzaakt is, af te gaan. ASTRUC geeft daar aan ook den voorkeur, doch syne redenen daar toe schynen onzen Schryver niet genoegzaam, om alle de twyfelingen wech te neemen. Dezelve behoord voor de andere manier (*par extinction*) verkooren te worden. De manier van den Hr. PETIT is de volgende. De Pag. 108.
voorbereiding bestaat in eene goede levensregeling, aderlatingen, buikzuiverende middelen, en een herhaald gebruik van een bad, waar van de lyder ten minsten twintig maalen zich bediend, blyvende 's morgens nugteren, en in den namiddag drie of vier uuren na het eeten, anderhalf, of een uur in hetzelve. Het water moet niet te warm zyn. In het bad zittende, gebruikt de lyder een goede soep. Na de baden

 word

word hy wederom adergelaten en gepurgeerd. Onder deeze behandeling moet hy 's middags niet als ſoep of twee verſche eijeren eeten. De zalf word gemaakt uit een pond kwik, en zoo veel *Spir. Thereb.*, als noodig is om denzelven te dooden, waar mede daar na twaalf oncen varkens-reuſel, en vier oncen ongel vermengt
Pag. 108. worden. De wryvingen moeten zeer zagt geſchieden. Eerſt ſmeert men de twee beenen van de enklauwen tot de knien, vervolgens de twee deyen en billen, dan de twee armen van de ſchouders tot aan de hand, en eindelyk den rug; waar na men dezelfde deelen wederom ſmeert, als zulks noodig is. By elke wryving gebruikt men twee dragmaas van de zalf, en verrigt de wryvingen om den anderen dag. Derzelver getal ſchikt men na de uitwerkingen, en na de oogmerken, welke men heeft. Wil men eene kwyling verwekken, dan houd men zoo lang aan, tot dat men eenige tekenen van dezelve gewaar word, doch, als men dezelve wil voorkomen, dan laat men tuſſchen elke wryving langer tyd over, of verminderd de gifte, zonder in den beginne buikzuiverende middelen te ge-
Pag. 110 bruiken. Intuſſchen moet de kamer van den lyder eene matige warmte hebben. Zoo men begint te ſmeeren, moet men den lyder niet meer dan twee ſoepen 's daags laaten gebruiken, een 's morgens en een 's avonds, doch, als de kwyling begint, geeft men 'er hem alle vier uuren een. In deezen tyd moet niets gebruikt worden 't geen de uitwerkingen van den kwik zou konnen beletten, en derhalven moet men geen buikzuiverend middel geeven, zelfs geen clyſteer laaten zetten, dewyl daar door zou konnen te weeg gebragt worden, dat de kwik meer op de

darmen werkte; ook behoord men te vermyden alle dranken, die zeer openende of zweetdryvende zyn, om dat deeze eene rykelyke pisloofing of zweet, in plaatfe van eene kwyling zouden konnen veroorzaaken. Tegen het einde van de geneezing, die vyf- en twintig of dertig dagen duurt, verwiffelt men de wryvingen met de buikzuiverende middelen, gebruikende elk derzelven vyf of zesmaalen. De Schryver toont, Pag. 114.
in hoeverre deeze manier verfchilt van die, welke de Hr. ASTRUC heeft aangepreefen, als ook van de manier van veele andere. Zeer omftandig wederlegt hy zeker Franfch Hoogleeraar, dien hy niet noemt, welke de kwyling verwor- Pag. 124.
pen, en, om dezelve by fyne leerlingen gehaat te maaken, de quantiteit van den kwik veel te hoog opgegeeven had. Alle de tegenwerpingen, Pag. 144.
welke door hen, die de geneeswyze, door den Hr. CHICOINEAU te Montpellier in 1718. uitgevonden, voorftaan, tegen de kwyling gemaakt worden, worden ook door den Hr. FABRE we- Pag. 179.
derlegt. De *mercurius fublimatus corrofivus* heeft, volgens fyne verzekering, in Vrankryk niet zulke goede uitwerkingen gehad, als in Weenen, en hy zegt dit zelfde in het voorbygaan ook van de Pag. 195.
cicuta, en andere middelen, aldaar in tryn gebragt. Hy twyfelt, dat door den *merc. fubl. corrofiv.* het venerifche vergift in den grond zoude konnen worden wechgenomen. Den roem, dien Pag. 199.
de pillen van KEYSER gekreegen hebben, fchryft hy niet zoo zeer toe aan derzelver kragten, als aan de getuigeniffen, welke de uitvinder zich heeft weeten te bezorgen; zonder zich omtrent eenige flimme gevolgen in te laaten, mispryft hy, dat fy zoo gemakkelyk eene kwyling verwekken, dat by derzelver gebruik geene dieet,

 en

en ook niet de onthouding van de vrye lugt aangepreesen word: hy staat egter toe, dat sy somtyds in eene diep ingewortelde venus-ziekte, waar in het wryven geene plaats kan hebben, en de afgangen nuttiger zyn, konnen gebruikt worden.

Pag. 203.

Pag. 205.

In het veertiende hoofdstuk word gesprooken van de behandeling van de *lues*, en wel vooreerst van de kwyling. Van twintig lyders, by welke men den kwik door wryvingen in het lighaam brengt, zyn 'er ten minsten vyftien, die zullen kwylen; maar onder dezelven konnen 'er eenige zyn, in welke de toevallen der ziekte en de gesteldheid van den zieken vereischt, dat men de kwyling vermyde. Op den dag, wanneer hy, na het gebruik der baden, eene buikzuivering zal neemen, geeft men tweemaal een goede soep, en eenen verdunnenden drank. Den volgenden dag begint men de wryvingen, welke om den anderen dag herhaald worden, en waar by men telkens twee dragmaas zalf gebruikt. Zeldzaam openbaaren zich de eerste tekenen van de kwyling na de tweede wryving, doorgaans na de derde of vierde, en, zoo sy zich niet vertoont na de vyfde, kan men verzekerd zyn, dat de lyder niet kwylen zal. Dezelve begint met eene droogte en hitte in den mond, de adem stinkt, het tandvleesch is een weinig gezwollen, de tanden beginnen bedekt te worden met eene grysagtige stoffe, aan de tong bemerkt men eene roodheid, de pols slaat sterk, doch niet ras, en somtyds bemerkt de lyder eene ongemakkelykheid in de armen en beenen, als ook pyn in het hoofd. Zoo deeze toevallen zich openbaaren, 's daags na de derde wryving, moet men de vierde uitstellen, doch men stelt dezelve

ve den volgenden dag in het werk, zoo de toevallen verminderd zyn, blyvende in tegendeel by de derde, zoo ſy vermeerderen. Men weet, dat de kwyling zal komen, uit verſcheide zweertjes op den rand van de tong, aan den binnenkant der kaaken, en op het tandvleeſch, alle deeze deelen zyn meêr, dan naar gewoonte, gezwollen, en de kwyl word met draaden ontlaſt. Zoo dra de kwyling goed gaat, geeft men den lyder om de vier uuren de ſoep, laat hem dikwils drinken, en tweemal 's daags een clyſteer van zuiver water zetten, laatende hem alleenlyk in het bed blyven, zoo lang hy ſlaapt. In den beginne van de kwyling is de mond in eenen ſtaat van ontſteeking, waar toe verzagtende middelen vereiſcht worden, men laat denzelven daarom dikwils uitſpoelen met een afkookſel van den heemſt-wortel. Op de zweertjes, die in den beginne ſlegts met een wit vliesje bedekt waren, komt een roofje, en men raakt dezelven vyf of zes reiſen 's daags aan met het *collyrium* Pag. 208.
Lanfranci, waar by men, de rooven zeer diep zynde, gelyke deelen van den *Spir. vini camphoratus* doed. Dikwils veroorzaaken de verzweeringen aan den binnenkant van de wangen en aan de tong, door het aanraaken van de tanden, zwaare pynen. Om dit toeval wech te neemen, legt men tuſſchen de verzweeringen en de tanden kleine linnen lapjes, gedoopt in een afkookſel van den heemſt-wortel, of ook kleine zeer dunne ſtukjes van deezen gekookten wortel. De roofjes afvallende, zuiverd men de verzweeringen met gerſten-water, waar onder roozenhonig gemengt is, terwyl men zorge draagt, dat alle de deelen van den mond haare vrye beweeging behouden, waar toe de lyder de kaaken

en de tong dikwils beweegen moet, terwyl men de verzweeringen van tyd tot tyd met wat plukſel afveegt. Somtyds raakt het tandvleeſch, onder het kwylen, aan het bloeden; zoo deeze bloedſtorting niet aanmerkelyk is, heeft men zich niet ongeruſt te maaken, dewyl de zwelling der deelen daar door verminderd word, doch zoo ſy ſterk is, zoude dezelve gevaarlyk konnen worden, zoo men niet aanſtonds hulpe aanbragt. Dikwils voldoet aan het oogmerk een clyſteer, gemaakt uit een afkookſel van weekmaakende kruiden, en drie of vier oncen *mel mercurialis*. Eene aderlaating op den voet is ook nuttig. Zoo eene opſtopping der aambeijen of ſtonden de oorzaak van dit toeval ware, zoude de aderlaating op den voet, of het aanzetten van bloedzuigers ook voordeelig bevonden worden. Doch zoo de bloedſtorting ontſtaat uit
Pag. 211. eene kwaade geſteldheid van het tandvleeſch, door de ſcheurbuik veroorzaakt, is het toeval veel zwaarder, en om deeze rede moet men de kwyling altyd vermyden in lyders, met de ſcheurbuik geplaagt. De *agaricus* op de plaats gelegd, of plukſel gedoopt in water met aluin, ſtuiten de bloedſtorting. Het is niet raadzaam, den lyder langen tyd aan elkander te laaten ſlaapen, dewyl de kwyling daar door verminderd word, en de tong, wangen, amandelen, meêr zwellen. Men laat hem zoo in het bed liggen, dat de kwyl van zelve uit den mond kan loopen; als hy een of twee uuren geſlaapen heeft, maakt men hem wakker, laat hem eenigen tyd wandelen, en vervolgens wederom ſlaapen, dus den geheelen dag voortgaande. De kwyl, die altyd voor een gedeelte in de maag komt, kan door de ſcherpte eenige ongemakken veroorzaaken;

ſom-

somtyds hebben de lyders poogingen, om te braaken, en klaagen over eene zwaarte in de maag; in andere heeft de Hr. FABRE gezien, dat sy geringe stuipagtige beweegingen in de lippen kreegen. Doch deeze toevallen konnen ook van eene andere oorzaak afhangen, namentlyk van eene zwelling der maag-klieren, even als die van den mond zwellen. In beide gevallen verdwynt al het ongemak na het gebruik van tien of twaalf greinen van de *ipecacuanha*. Van het eerste begin der kwyling moet men nauwkeurig aantekenen de quantiteit van de kwyl, welke de lyder in vier- en twintig uuren kwyt raakt, om nieuwe wryvingen in het werk te stellen, zoo de kwyling niet sterk genoeg bleef, en de staat van den mond het toeliet. Men komt egter ongemerkt tot den tyd, wanneer men de meeste moeite moet doen, om de zieke stoffe geheel en al te vernietigen. De kwik, de beweegingen tot de *crisis* maakende, veroorzaakt meerder spanning in de vaste deelen, en doed byna alle afkleinsingen ophouden, behalven die van de kwyl. Deeze staat duurt eenigen tyd; de vezelen worden dan wederom langzamerhand verslapt, en de vogten beginnen zich te ontlasten. Deeze verandering kent men uit de pols, die minder hard en minder opgezet is; aan de tong, welke met eene dikke stoffe is bedekt, aan de uitwaasseming en pis, die veel rykelyker zyn; en vooral aan de gal, die zich beter ontlast door middel van clysteeren uit eenvoudig water. Op deezen tyd moet men op nieuw kwik in het lighaam brengen, en de ontlastingen, na vereisch der omstandigheden vermeerderen. Dit gebeurt doorgaans op den tienden, elfden, of twaalfden dag van de kwyling.

Pag. 213.

ling. Op den avond van dien dag laat men den lyder wryven, en geeft hem den volgenden dag een zagt buik-zuiverend middel, en dus gaat men voort, op den eenen dag eene wryving, en op den anderen eene buikzuivering geevende, tot op het einde van de behandeling.

Pag. 215. 's Daags na dat hy de vierde of vyfde buikzuivering gebruikt heeft, doed men hem het linnen veranderen, en men ververſcht de lugt in het vertrek, zoo het jaargety het toelaat. Gelyke deelen brandewyn en water met zeep worden gebruikt, om de huid ſchoon te maaken. De tanden moeten dan gezuiverd, en de levensregeling behoord veranderd te worden. 's Morgens geeft men hem melk, en vervolgens op de andere tyden vaſte ſpyſen, gekookt gevogelte, beſchuit, verſche eijeren. Doch de quantiteit van alle deeze middelen moet zeer gematigd zyn.

Pag. 217. Deeze is de gewoone behandeling van de kwyling, doch men kan niet altyd daar mede eveneens te werk gaan, en de toevallen, die zich, als uitwerkingen van den kwik opdoen, zyn niet altyd dezelfde. De Schryver geeft daarom eenige regelen op, welke men behoord in acht te neemen. 1. Somtyds moet de quantiteit van de zalf vermeerderd, of verminderd worden: als de lyder ſterk is, begaat men geenen misſlag, zoo men tot de eerſte wryving drie dragmaas gebruikt; in zwakke en zeer aandoenelyke lyders is, in tegendeel, een *dragma* voldoende. 2. Gevaarlyk zoude het zyn, zoo men de eerſte wryving in het werk ſtelde, by vrouwsperſoonen op den tyd, dat ſy de ſtonden ſtaan te krygen, om dat de beweeging, welke de kwik maakt, deeze ontlaſting zoude konnen beletten; ook moet men opletten, dat de ſtonden zich niet hebben

te

te openbaaren op den tyd, wanneer de wryvingen met de buikzuiveringen verwiſſelt worden. Het is daarom beſt, de voorbereiding zoo te ſchikken, dat ſy geëindigd zy, voor dat de ſtonden komen, en de wryvingen te beginnen, zoo dra dezelven ophouden. 3. Als de kwyling zich eerſt openbaard na de vyfde wryving, is dezelve gemeenlyk gering, en word byna niet verzeld met zwelling der deelen van den mond: maar als ſy reeds na de tweede komt, is ſy doorgaans rykelyk, en gaat gepaard met toevallen, die veel oplettenheid vereiſſchen. De deelen in den mond zyn aanmerkelyk gezwollen; ſomtyds komt de koorts daar by; de lyder ſlikt moeyelyk, en hy is, om kort te gaan, in zoo eenen ſtaat, dat ſy, die niet gewoon zyn, deeze buitengewoone uitwerkingen van den kwik te zien, daar van ontſtellen. Men moet in dit geval aanſtonds het linnen, als doortrokken met den kwik wechneemen, en de deelen, die gewreeven zyn, afwaſſchen: de lyder moet verſcheide reiſen op den voet adergelaten worden, men moet clyſteeren laaten zetten, en, zoo de zwelling der kwylklieren en amandelen pynelyk is, verzagtende pappen laaten aanleggen: zoodra mogelyk is geeft men hem een buikzuiverend middel, zonder te denken, van hem wederom met de kwik-zalf te wryven. 4. Doorgaans komen de lyders van de ſterkſte kwyling, zonder volkomen geneezen te zyn; en daarom moeſt men, zoo men uit zekere tekenen kon kennen de zulke, waar in de kwik zulke uitwerkingen moet voortbrengen, dezelven zoeken voor te komen. Het meeſt gebeurt dit in hen, die bloedryk, en van een zeer aandoenelyk zenuw-geſtel zyn, in de bewooners van heete landen, en vooral in de Americaanen. Om dee-

Pag. 219.

Pag. 221

deeze ſchielyke uitwerkingen voor te komen, ſpaart men onder de voorbereiding de aderlatingen niet, en verrigt dezelven liever op den voet, dan op den arm. Het getal der baden word ten minſten op dertig bepaald; in den beginne gebruikt men tot de wryvingen ſlegts een *dragma* zalf; houd op denzelfden tyd den buik open door herhaalde clyſteeren; naar maate men in de behandeling vorderd, vermeerderd men de quantiteit van de zalf, doch maakt de tusſchentyden wat langer. De geneezing word ook geëindigd door wryvingen en buikzuiverende
Pag. 222. middelen, by beurten gebruikt. 5. Eens heeft de Hr. FABRE eene zonderlinge uitwerking gezien van de kwik-zalf na de eerſte wryving. 's Daags na dat de beenen geſmeerd waren, kreeg de lyder, die uit America afkomſtig was, eene algemeene roos, die in eene verettering eindigde. Dit toeval kan niet worden toegeſchreeven, dan aan de belette uitwaaſſeming, veroorzaakt door de vettigheid van de zalf, en, dewyl de Americaanen, door de hitte van hunne lugtgeſteldheid ſterker uitwaaſſemen dan anderen, zyn ſy aan dit toeval ook meer bloot geſteld, vooral zoo ſy deeze geneezing ondergaan, voor dat ſy aan deeze lugt-geſteldheid gewoon zyn. In zoo een geval bediend men zich van geene wryvingen, maar laat den kwik inwendig gebruiken, of maakt de zalf met de *butyrum cacao*, welke, minder vet zynde, de openingen van de huid ook minder ſluit. 6. Doorgaans houden, na de eerſte wryvingen, de gewoone ontlaſtingen van afgang, pis, en uitwaasſeming op, of worden in minder quantiteit verrigt, en daar uit weet men, dat de kwyling rykelyk zyn zal. Doch ſomtyds gebeurt het, dat

de kwik de genoemde ontlaſtingen vermeerderd, en dat, deeze haaren gang blyvende gaan, de kwyling in het geheel niet komt, of zeer gematigd is, zonder eenige zwelling der deelen in den mond. Deeze omſtandigheid is zoo veel te gelukkiger, om dat de lyders even eens geneezen, en minder pynelyk of ongemakkelyk zyn.
7. De kwyl, die de lyder binnen vier- en twin- Pag. 224.
tig uuren kwyt raakt, is zeer onderſcheiden; dit hangt af van het verſchil der temperamenten, en vooral van de quantiteit van den drank, welke de lyder gebruikt, als ook van de geneigtheid, welke hy over dag tot den ſlaap heeft. Doch, dewyl de geneezing niet volſtrekt afhangt van eene zekere quantiteit kwyl, welke de lyder moet kwyt raaken, heeft men zich niet ongeruſt te maaken, zoo dezelve in den eenen lyder geringer is, dan in den anderen; alleenlyk moet men vermyden alle oorzaaken, die deeze ontlaſting zouden konnen ſtuiten. 8. Schoon de lyders doorgaans in den beginne grooten honger hebben, moet men egter hen daarom niets meer toeſtaan, vooral om dat dezelve ophoud, zoodra de kwik begint te werken. Onder de kwyling zyn de lyders doorgaans ongemakkelyker 's morgens, dan 's avonds, om dat dezelve in den nagt niet zoo ſterk is geweeſt, doch dit ongemak verdwynt, als hy veel drinkt en wat wandelt. 10. Hoe meer de lyders in het alge- Pag. 226.
meen den ſlaap te keer gaan, hoe minder de zwelling in den mond is; egter zyn 'er eenige, by welke de zwelling van de tong en de wangen zeer aanmerkelyk is, ſchoon ſy weinig ſlaapen. Men behoord dezelve dan aanſtonds te verminderen; het linnen te veranderen, als het noodig is, eene aderlating op den voet te doen, en buik-

buikzuiverende clysteeren te zetten. 11. Men behoord van elken lyder dagelyks de wryvingen, en de quantiteit van de kwyl, die hy kwyt raakt, aan te tekenen. 12. Als de kwyling vyf of zes dagen geduurd heeft, en de roofjes vallen van de zweertjes op de tong en de wangen, en het tandvleesch, worden dezelven zeer pynelyk; somtyds raakt 's nagts de tong, die zeer gezwollen is, tusschen de tanden. De lyder moet, in deeze omstandigheid veel drinken, om de scherp-
Pag. 229. te van den kwyl te verminderen, in den mond daar toe ook houden een afkooksel van den heemstwortel. Als sy de *bouillon* weigeren te gebruiken, geeft men hen eenige doiren van versche eijeren, zonder zout. Zoo de tanden kwalyk geplaatst zyn, of een derzelven ontbreekt, kan men beletten, dat de tong niet kome tusschen de openingen, als men dezelven sluit door een lapje linnen, gedoopt in een afkooksel van den heemstwortel, of door een stukje kurk, welk tusschen de agterste kiesen gelegd word, wanneer men vreest, dat de tong tusschen dezelven zoude geklemd worden. De pyn word egter 't best gestilt, door de zweertjes van tyd tot tyd aan te raaken met het *collyrium Lanfranci.* 13. De verdikking van het vogt der amandelen, welk zich, geduurende de kwyling, rykelyker afscheid, word ook eene oorzaak van pyn. Somtyds vergadert dit verdikte
Pag. 232. vogt zich in eene zoo groote quantiteit in de keel, dat hetzelve de ademhaaling ongemakkelyk maakt. De lyders zyn dan genoodzaakt, sterke poogingen te doen, om hetzelve kwyt te raaken, en deeze veroorzaaken zeer zwaare pynen in alle deelen van den mond. De vermindering van de slaap, en het gebruik van het genoem-

noemde *collyrium* zyn in dit geval noodig. 14. Somtyds vermeerdert de pyn op het einde van de kwyling, na de eerste buikzuivering; alle de deelen in den mond zyn dan ontstooken zonder zwelling, de lyder klaagt over eene brandende pyn in den mond. Dit toeval is meer gemeen in vrouwen, dan in mannen, en word dan veroorzaakt door eene tegennatuurlyke beweeging der stonden, welke voor den gewoonen tyd komen. In zoo een geval heeft de Hr. FABRE het linnen veranderd, eene aderlating op den voet in het werk gesteld; den mond met het afkooksel van den heemstwortel laaten spoelen, het genoemde *collyrium* gebruikt, en, na eenige dagen, de geneezing op de gewoone wyze volbragt. 15. In eenige weinige gevallen krygen Pag. 234.
de lyders sterke ontlastingen, welke somtyds afhangen van den drank, dien de lyder in eene te groote quantiteit gebruikt heeft, gewoonlyk verdwynt dit toeval, als men een weinig linsensop voegt by de *bouillon*, of door een weinig *diascordium* met eene buikzuivering. 16. Nooit moet men den lyder alleen laaten, maar altyd iemand by hem zetten, die hem belet, lang te slaapen, en alle noodige hulp bezorgt. 17. De styfte der banden en spieren van de onderste kaak, die byna tot het einde van de geneezing den lyder plaagt, verdwynt doorgaans van zelve, zoo de lyder maar acht geeft, om den mond langzamerhand zoo dikwils mogelyk is, te openen. 18. De lugt in het vertrek van den lyder moet niet te heet zyn. 19. In het algemeen moet men, in deeze behandeling, zoo veel kwik in het lighaam brengen, als mogelyk is, zonder egter den lyder bloot te stellen aan kwaade uitwerkingen, die volgen moeten, wanneer de

gifte al te groot is. Van het begin der kwyling tot den tyd der buikzuiveringen verloopen 'er tien of twaalf dagen, in deezen tyd is het somtyds niet mogelyk, nieuwe wryvingen te doen, dewyl de kwyling rykelyk en de zwelling der deelen in den mond aanmerkelyk is, doch, als de kwyling gematigd is, en men geen toeval voorzien kan, kan men om den derden of vierden dag eene wryving doen van een, twee, of drie dragmaas, naar maate van de gesteldheid
Pag. 237. van den lyder. 20. Op den tienden of twaalfden dag van de kwyling is, gelyk boven gezegd is, de lyder doorgaans in eenen staat, dat eene buikzuivering noodig is, 's avonds voor dat men deeze geeft, is het, in het algemeen noodig, eene wryving te doen, doch ook dikwils is men genoodzaakt dit te laaten, wanneer, namentlyk, de kwyling en zwelling tot op dien tyd zyn gebleeven, en als men ziet, dat de lyder zeer ligt door den kwik aangedaan word, schoon de gifte gering zy. In dit geval is het beeter eens of tweemaal eene zagte buikzuivering te geeven zonder wryving. 21. Zelden zyn de lyders in deeze behandeling zwak, of, zoo sy daar over klaagen, duurt dit niet lang; de kragten vermeerderen doorgaans na de eerste buikzuivering. 22. Onder de kwyling zwellen de voeten altyd, dit beduid niets kwaads. De lyder heeft alleenlyk syne beenen op een kussen te leggen, en de zwelling verdwynt altyd door de buikzuiveringen. 23. Wanneer men tot den tyd genaderd is, op welke deeze vereischt worden, gaat de geneezing van den mond zeer schielyk voort; de zwelling verdwynt; de zweertjes geneezen, de beweeging van de kaak word gemakkelyk; de kwyl word dik, helder en heeft eenen zoeten smaak.

ſmaak. Deeze verandering van de kwyl kan men aanmerken, als het zekerſte teken, dat het bloed gezuiverd is. 24. De quantiteit van den kwik, welke men in deeze behandeling gebruikt, verſchilt na de uitwerkingen van dit middel, en de geſteldheid van den lyder. Het getal der wryvingen is doorgaans negen of tien, elk van twee of drie dragmaas. 25. Wanneer de lyder de dienſtige wryvingen ondergaan en de gewoone buikzuiveringen gebruikt heeft, is hy ongemeen mager geworden, doch heeft ſyne kragten, en bevindt zich ongemeen wel. Deeze vermagering is een bewys van eene volkome geneezing, dezelve bewyſt, dat alle vogten tot in de kleinſte vaatjes vernieuwt zyn, en dat het bloed volkomen gezuiverd is. 26. Somtyds houd de kwyling niet op, als men met de behandeling eindigd, en de lyder raakt dikwils, na dien tyd, nog veel kwyl kwyt, ſchoon dezelve geene kwaade eigenſchap heeft, en de zweertjes in den mond geneezen zyn. Dit gebeurt, door dat dit vogt gewoon is, na den mond te loopen, en de lyder geduurig dezelve in den mond trekt. In dit geval moet men hem aanraaden, de ontlaſting niet te bevorderen, en de kwyl door te ſlikken, naar maate dezelve in den mond komt. In andere gevallen houd de kwyling aanſtonds op, zoo dra de tanden ſchoon gemaakt zyn, en de lyder begint te eeten, ſchoon dezelve kort te vooren zeer rykelyk geweeſt ware. 27. De trek tot eeten is dan zeer groot, doch men behoord de grootſte omzigtigheid te hebben, dat ſy niet te veel eeten, waar door nadeelige gevolgen, ja de dood, veroorzaakt zyn. 28. Om op alles wel te konnen letten, zoude het raadzaam zyn, de lyders, die kwylen moeten, by

Pag. 240.
Pag. 243.

zich in huis te neemen, doch, dewyl zulks niet altyd geschieden kan, is het ten minsten noodig, een vertrouwt knegt by hen te laaten blyven, die alles nauwkeurig kan in acht neemen.

Pag. 245. In het vyftiende hoofdstuk gaat de Schryver over, om aan te toonen, in welke gevallen men van den gewoonen weg moet afwyken. Sy, die een droog en zwaarmoedig temperament hebben, die niet gemakkelyk door buikzuiverende middelen te geneezen zyn, raaken in het algemeen ook niet gemakkelyk aan het kwylen. Daarenboven brengt de kwik de gewoone uitwerking ook niet voort, indien de zieken aan eene ontlasting gewoon zyn, als aan sterke afgangen, of verzweeringen hebben, die veel etter geeven. De kwik, dan eenen open weg vindende, volgt denzelven, en dat dit waarlyk plaats hebbe by eene verzweering, bevestigd de Schryver met
Pag. 248. een voorbeeld. Zoo dra men bemerkt, dat de lyders door den kwik niet gemakkelyk te beweegen zyn, moet men de gifte niet vermeerderen, uiterlyk gebruikt men, by elke wryving drie dragmaas, doch bediend zich van dezelven eens in de agt- en veertig uuren. Niet voor na de vyfde wryving kan men verzekerd zyn, dat de kwyling zich niet zal openbaaren. Zoo men bemerkt, dat het middel syne werking verrigt, door de uitwaasseming, zal men de kamer altyd in eene matige en gelyke warmte houden, op dat de koude deeze ontlasting niet belette. Oordeelt men noodig, dezelve te vermeerderen, dan geeft men van tyd tot tyd eenige glasen van een afkooksel der houten; de lyder moet daarenboven veel drinken van synen gewoonen drank, en dagelyks twee clysteeren van zuiver water laaten zetten, welke nog veel noodzake-

ly-

lyker zyn, daar de kwik afgangen verwekt. Als de ontlasting van de pis vermeerderd is, onderhoud men dezelve door pisdryvende dranken. Na de vyfde wryving steld men 'er nog twee of drie in het werk, telkens na verloop van drie dagen, en dan verwisselt men dezelven met de buikzuiveringen, tot vier of vyf, waar na men de geneezing eindigd.

In verscheide gevallen moet men de kwyling Pag. 251. volstrekt vermyden. In bloedryke, zeer aandoenelyke vrouwen doed de kwyling doorgaans veel nadeel. In zulke onderwerpen doed men de aderlating liever op den voet, dan op den arm, gebruikt veel meêr baden, en begint de wryvingen met een dragma zalf. Dus kan men de uitwerkingen gemakkelyk waarneemen. Zoo egter eenige toevallen mogten ontstaan, dan haast men zich met het linnen te veranderen, eene ader op den voet te openen, buikzuiverende clysteeren te zetten, en middelen, welke de krampen tegen gaan, te gebruiken. Zwan- Pag. 254. gere vrouwen konnen de kwyling zeer wel ondergaan, de Heeren PETIT en FABRE hebben vrouwen, die venus-ziekte hadden, in alle maanden der zwangerheid behandelt, zonder dat sy eenig kwaad ondergaan hebben. Alleenlyk moet men zeer omzigtig zyn, de vaten wel ledig maaken, niet dan zagte buikzuiverende middelen gebruiken, de groote hitte der baden vermyden, en verder op alle mogelyke wyzen zorge dragen, dat de kwik geene toevallen veroorzaake.

Kinderen, die de venus-ziekte met zich ter waereld brengen, moeten op onderscheide wyzen behandelt worden, naar maate van de omstan-

Pag. 264. digheden, waar in ſy zich bevinden. Zeer kleine kinderen geneeſt men zeer dikwils, als men de minne met de zalf ſmeert: doch dan moet tuſſchen elke wryving zeer veel tyd verloopen, en men moet haar eene levensregeling voorſchryven, na haaren ſtaat geſchikt. Somtyds heeft het kind, dat ter waereld komt, zulke klaarblykelyke en aanmerkelyke tekenen van de ziekte, dat men geene minne vinden kan, die de zorg op zich wil neemen. In deeze omſtandigheid moet men, of de moeder aanzetten, om het kind te zoogen, om dat, ſy dezelfde ziekte hebbende, en ook moetende geneezen worden, het kind te gelyker tyd de uitwerkingen van het middel hebben kan; men moet dan geene zwarigheid maaken, haar zonder eenige voorbereiding, eenige dagen na de verloſſing, te ſmeeren. Sy zal daar door wel niet in den grond geneezen met haar kind, maar de toevallen zullen ten minſten verminderd, en naderhand door eene, meer geregelde, behandeling, volkomen konnen wechgenomen worden. De moeder niet in ſtaat zynde, om haar kind te zoogen, moet men het kind zelve ſmeeren op de gezwellen of verzweeringen, welke het heeft.

Pag. 267. In menſchen, met de hypochondrie geplaagt, heeft men zich zeer in acht te neemen wegens de groote aandoenelykheid der zenuwen. Eenen lyder, onvoorzigtig door een' heelmeeſter behandelt, heeft de Schryver daar door dol zien worden. In zulke gevallen, moet men de wryvingen met veel omzigtigheid doen, en, zoo men de kwyling al niet volkomen kan weêrhouden moet dezelve ten minſten zeer gering zyn, 't geen men te weeg brengt door eene lange voorbe-

bereiding, de gifte van den kwik verminderd, of de tuſſchentyd tuſſchen de wryvingen zeer lang maakt.

Menſchen, die een zwakke borſt hebben, dik- Pag. 273.
wils met ontſteekings-ziekten geplaagt zyn; die kwaade verzweeringen of beenbedervingen in den mond hebben, met de kanker, ſcheurbuik, of klier-gezwellen geplaagt zyn, konnen de kwyling niet ondergaan, of dezelve moet ten minſten by hen met de grootſte omzigtigheid in het werk geſteld worden.

Om te toonen, hoe men zich te gedraagen Pag. 295.
hebbe in gevallen, dat de lyder in levens-gevaar is, ſpreekt de Schryver in het zeſtiende hoofdſtuk van twee waarneemingen, door den Hr. PETIT opgegeeven. In eene Dame was zelfs de lugtpyp open, en eenige kraakbeentjes van dezelve verteert; en in een' Heer waren, be- Pag. 309.
halven verſcheide andere ongemakken, de klieren van den ſlokdarm zoo gezwollen, dat de lyder ten laatſten niets meêr kon doorſlikken. Sy wierden beide geneezen. In zulke gevallen zyn de wryvingen met kwikzalf niet te verwerpen, Pag. 325.
doch men moet kleine giften gebruiken, en den lyder te vooren, als ook tuſſchen beiden laaten baden; in vyftien of twintig dagen komt men dan zeer ver. Met de baden gaat men nog eenigen tyd voort, zonder wryvingen, tot dat de lyder twintig of dertig derzelven gebruikt heeft; dan begint men hem wederom op nieuw te wryven, tot dat zulks agt of tien maalen is geſchied.

In het zeventiende hoofdſtuk word geſproo- Pag. 331.
ken van het inwendig gebruik der kwikmiddelen, welk in ſommige gevallen vereiſcht word. Dit hangt dikwils af van de geſteldheid der zie-

ken, en ſomtyds van den aart van het ongemak.
In ſommige verwekken de wryvingen in het ge-
heel geene, en in andere eene al te ſterke kwy-
ling. Dezelven, eens met vrugt gebruikt zyn-
de, doen dikwils in een tweede geval niets, en
hebben ook geene uitwerkingen, wanneer de
ziekte zich op een deel geplaatſt heeft. Ook is
men dikwils genoodzaakt, van dezelven af te
zien, om dat de lyders zich niet konnen over-
Pag. 335. geeven aan alle de omſtandigheden, daar toe
noodig. Van alle middelen, welke in zulke
gelegenheden aangepreeſen worden, heeft de
Hr. FABRE alleenlyk gebruikt de *panacea mercu-
rialis*, en *mercurius ſublimatus corroſivus*. Het eer-
ſte middel word van twaalf tot twintig greinen
dagelyks gegeeven, tot dat de kwyling begint,
dan verminderd men de gifte. De Schryver
heeft dit nooit gebruikt, wanneer de ziekte in
haar begin was. Eene volkome geneezing word
daar door zelden aangebragt, doch in eenige
weinige gevallen doed het meêr, als de wryvin-
gen. Men kan deeze *panacea* ook ontbinden in
een' zweetdryvenden drank, waar van ASTRUC
een voorſchrift geeft. De *merc. ſubl. corroſ.* is
Pag. 339. in eenige gevallen zeer nuttig, en hy heeft dit
middel, gepaard met andere, met voordeel in
pillen gebruikt, gelyk met een geval word be-
veſtigd; voegende daar by, dat de grootſte om-
zigtigheid daar omtrent noodig is, en dat ſy niet
moeten gebruikt worden, dan in zulke geval-
Pag. 353. len, waar in alle andere middelen vrugtelooos
zyn geweeſt. De pillen van KEYSER, minder
kragtig zynde, dan de *merc. ſubl. corroſiv.*, konnen
ook in eenige gevallen met meêr zekerheid wor-
den gebruikt. Het goed gevolg van dit middel
beveſtigd de Schryver met een voorbeeld, over-

ge-

genomen uit *Mercure Sept.* 1761., waar op hy egter meent het een en ander te zeggen te zyn. Een afkookſel der houten kan ook in veele gevallen van nut zyn. De *Bardana*, verdient in deeze ziekte ook grooten roem. Een Geneesheer uit Duitſchland, met naame FETZ heeft veele lyders geneezen met eenen drank ſamengeſteld uit veele kruiden. Met het allerbeſte gevolg heeft de Hr. FABRE een tinctuur gebruikt, waar van het voorſchrift is, als volgt. ℞. *pulp. Colocynth. absque ſemin. in pulv. groſſum redact. unc. jß. Caryoph. arom. n°. vj. aniſi ſtellati. dr. j. Croci gr. xij. terræ fol. tart. unc. j. digere in ſpir. vini unc. xx. per menſem; & liquor filtratus ſervetur uſui.* Men geeft twee dragmaas in twee of drie oncen Spaanſche Wyn, zuiver of met water gemengd, drie dagen aan elkander 's morgens vroegtyds. Den vierden dag neemt hy niets; doch den vyfden, zesden, en zevenden geeft men hetzelfde middel, en dus gaat hy voort, tot dat hy het middel twintig of vyf- en twintig reiſen heeft gebruikt. Een uur, na dat hy dit *tinctuur* heeft gebruikt, neemt hy twee of drie glaſen, elk na verloop van een half uur, van een afkookſel van gerſt en zoet-hout. Hy moet vooral gebraden vleeſch eeten. De uitwerking van dit tinctuur is, dat het purgeert; doch zoo de lyder pyn in de darmen kreeg, zoude men een verzagtend clyſteer moeten zetten, waar in het dooir van een ey gedaan word. Pag. 367. Pag. 368.

Dikwils gebeurt het, dat 'er na de geneezing eenige overblyfſels waargenomen worden, en over deeze ſpreekt de Schryver in het laatſte hoofdſtuk, waar in hy opgeeft de zekerſte regelen, waar uit men weeten kan, dat de lyder volkomen geneezen is. Schoon alle toevallen Pag. 374.

Pag. 387. verdwynen, kan men egter niet voorzeker besluiten, dat de geneezing volkomen aangebragt is, doch in tegendeel leert de ondervinding, dat 'er na de geneezing eenige toevallen konnen overblyven, alhoewel de ziekte vernietigt, en het bloed geheel en al gezuiverd is. Een drui-
Pag. 394. pert, die na de kwyling overblyft, houd dikwils eenigen tyd daar na van zelve op, doch, zoo de zelve blyft duuren, kan men den lyder, als hy beter word, 's morgens nugteren tien of twaalf droppelen *balf. Copaivæ* laaten gebruiken, en evenveel 's avonds, als hy zich te bed legd: zoo dezelve nog niet mogt ophouden, wanneer de lyder reeds fyne vorige kragten heeft wedergekregen, dan neemt men fynen toevlugt tot de ftaalwateren. In dit geval kan men ook, zeer veilig gebruiken infpuitingen, welke men van tyd tot tyd meêr en meêr famentrekkende maakt, en eindelyk, alle deeze middelen vrugteloos zynde, is men genoodzaakt *bougies* te gebruiken, en van tyd tot tyd fterke buikzuiverende middelen te geeven, vooral in vrouwsperfoonen. In dit laatfte geval heeft de Schryver met voordeel gebruik gemaakt van het tinctuur van de *colocynthis*, in veel kleiner giften, en niet zoo dikwils, gegeeven, als in het geval, in het voorgaande hoofdftuk aangehaald.

Pag. 395. Zoo 'er van een *chancre* iets overblyft, heeft men te vreezen, dat de ziekte zich op nieuw zal openbaaren. Zoo de *bubones* ontbonden worden, of fchielyk verdwynen, geneeft de lyder niet, dan door de kwyling. Dikwils blyft 'er eene lelyke verzweering over, wanneer men de verzwoore *bubones* ter kwaader tyd open maakt;
Pag. 398. dezelve geneeft wel door de kwyling, maar om de herftelling te bevorderen, kan men onder of

na

na de behandeling gebruik maaken van de middelen uit lood, voorgesteld door den Hr. GOULARD, wiens geneeswyze de Schryver hier ter plaatse inlascht. Somtyds veranderen de *bubones* in knoestgezwellen, of ook in pypzweeren; en deeze toevallen verdwynen ook wel na de kwyling, doch zoo deeze geene volkome geneezing aanbrengt, heeft men andere middelen noodig. De *merc. subl. corrosivus*, of de pillen van KEYSER, langen tyd gebruikt, beantwoorden somtyds volkomen aan dit oogmerk De vereeltheden der pypzweeren moeten behoorlyk wechgenomen worden. GOULARD zegt, door syne middelen in dit geval zeer vèr gevorderd te zyn. Zoo de vereeltheden zeer aanmerkelyk zyn, en de pypzweeren verscheide boesems hebben, is de geneezing moeijelyker. Met het mes moet men dezelven niet aanraaken, de brandmiddelen komen veel eer te pas. Als men eenige rooven met den *lapis infernalis*, of de *troch. e minio* gemaakt heeft, komt 'er somtyds eene ontsteeking, welke tot verettering overgaat, die de overige vereeltheden en verharde klieren week maakt, zoo dat de verzweering eindelyk schielyk en gemakkelyk geneest. Doch, zoo deeze verandering ten goeden niet gezien word, blyft men dezelfde brandmiddelen nog eenigen tyd gebruiken. In het algemeen is het egter zeldzaam, dat deeze verzweeringen moeijelyk te geneezen zyn, wanneer de middelen, om de inwendige ziekte wech te neemen, behoorlyk gebruikt zyn. De onderscheide uitwassen, die zich aan de teeldeelen of rondom den aars opdoen, vallen somtyds van zelven wech, onder het gebruik van den kwik; doch dikwils blyven dezelven, vooral wanneer sy op eenen druipert

Pag. 400.
Pag. 402.

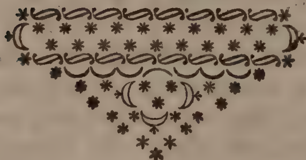
ge-

gevolgd zyn, na de behandeling, even als voor dezelve. De lyder is egter doorgaans volkomen geneezen, zoo hy na de konst behandeld is, en men heeft dan alleenlyk uitwendige middelen noodig. Zoo ſy niet zeer groot zyn, voldoed dikwils het poeder van de *ſabina*. In andere gelegenheden is men genoodzaakt, dezelve af te ſnyden, en den wortel aan te raaken met den *lap. infernalis*. Of, zoo dit niet doenelyk is, gebruikt men den *præcip. ruber*, den *lap. infern.* tot poeder gemaakt, of ſoortgelyke middelen. Als ſy dus wechgenomen zyn, groeijen ſy niet wederom op, zoo het bloed volkomen zuiver is, doch, dit niet zoo zynde, heeft het tegendeel plaats, en men moet den lyder op nieuws
Pag. 404. onder handen neemen. De pynen door het geheele lighaam, die dikwils overblyven, vooral, zoo ſy afhangen van eene ziekelyke ſtoffe, die ontaart is, of zich met eene andere heeft vereenigt, verdwynen door middelen tegen de ſcheurbuik, zoo deeze de oorzaak is, of door de zodanige, welke de jigt geneezen, in gevalle dezelven daar van afhangen; of, zoo deeze niets helpen, door *cauteria*. De uitſlag, die ook dikwils nog langen tyd gezien word, word doorgaans door de middelen, in de jigt dienſtig, verdreeven. Pillen, uit het *antimonium*
Pag. 407. en de *æthiops mineralis*, gepaard met andere middelen, zyn door den Schryver voordeelig bevonden. Zoo de uitſlag zeer hardnekkig is, en de klieren van de huid verhard zyn, komen de pillen van BELLOSTE te pas; ook hebben de fontanellen dikwils nut aangebragt: Doch de *ſubl. corroſiv.* is het kragtigſte middel in dit geval. Veeltyds blyven 'er verzweeringen over;
Pag. 410. zoo deeze de gevolgen zyn van zakgezwellen, moet

moet men den zak tragten te vernietigen door inkervingen of brandmiddelen. Om de pypzweeren in den bilnaad, waar door de pis veeltyds ontlaſt word, te geneezen, is men dikwils genoodzaakt, tot zeer moeijelyke operatien over te gaan, welke ook in veele andere pypzweeren te pas komen. Alle deeze moeten egter niet aangeraakt worden, voor dat men met den kwik meent uit te ſcheiden. Zoo eene been-bedervíng de oorzaak is, dat eene verzweering niet geſlooten word, moet men de afſchilfering van het been tragten te weeg te brengen. De verzweering, waar aan de natuur gewoon is, laat men onaangeraakt. De verharding van den opperbal blyft den lyder ſomtyds het geheele leeven by, zonder eenig nadeel aan te brengen. Zoo de moeijelyke pisloofing voornamentlyk afhangt van eene verharding van de *proſtata* na eenen, kwaalyk behandelden, druipert, word dezelve doorgaans door geene der middelen, in de voorgaande hoofdſtukken opgegeeven, geneezen; de *bougies* zyn dan noodig, tot dat ter eeniger tyd, gelyk ſomtyds gebeurt, de *proſtata* tot eene goede verettering overgaat. De uitwaſſen der beenderen die verouderd zyn, en waar by het been zelve ontaart is, blyven na de ſmeerſels overig. Zoo dezelven niet pynelyk zyn, en geene werking hinderen, moet men dezelven niet aanraaken, doch zoo ſy pynelyk zyn, moet men ſe wechneemen. Somtyds eindigen ſy door verettering. De lyder voelt dan pynelyke trekkingen midden in de zwelling; de huid word heet en rood. Sy konnen ook kankeragtig worden. In alle deeze gevallen moet het gezwel met eene kruis-wyze ſneede geopend worden; de hoeken worden wechgeſneeden, en de

Pag. 414.
Pag. 416.
Pag. 418.
Pag. 425.

de uitwaſſen worden met de trepaan op verſcheide plaatſen doorboord. Vervolgens tragt men met de zaag of ſchaar het geheele gezwel wech te neemen, en de afſchilfering behoorlyk te bevorderen. Zoo dezelve kankeragtig zyn, moet men geene zwaarigheid maaken, zoo het eenigzins doenelyk is, het geheele lid af te zetten. Eindelyk blyft 'er veeltyds pyn in de beenderen overig, zonder eenige zwelling en weinig verandering in de hitte of kleur van de huid. Zoo de weekmaakende, pynſtillende, en ontbindende middelen niets uitregten; heeft men te vreezen, dat de pyn afhangt van eene beenbederying of uitwas met beenbederving binnen in het been, of van eene verzweering in de ſubſtantie van hetzelve. Men moet dan aanſtonds tot de operatie overgaan, eene kruiswyze inſnyding in de huid maaken, op het been een trepaan zetten, en dus aan de etter, die binnen in hetzelve zyn mag, eene uitgang verſchaften, waar over men verder kan nazien het werk van den Hr. PETIT over de ziekten der beenderen.

XIII.

XIII.

Thesaurus Dissertationum, Programmatum, aliorumque Opusculorum selectissimorum, ad omnem Medicinæ ambitum pertinentium. Collegit, edidit, & necessarios indices adjunxit EDUARDUS SANDIFORT, *Med. Doct. cet. Volumen Secundum. Roterodami, apud Henricum Beman.* 1769. 4°. 3. *Alphab. plag.* 5. *tab. æn.* 11.

d. i.

Verzameling van Dissertatien, *Programmata*, en andere uitgeleeze werkjes, tot alle deelen der Geneeskunde betrekkelyk. By een gebragt, uitgegeeven, en met de noodige bladwyzers voorzien door ED. SANDIFORT. Tweede deel.

Verscheide stukken, in dit Deel myner Verzameling te vinden, zyn reeds uit deeze Bibliotheek bekend, en derhalven heb ik alleenlyk van de overige te spreeken (*).

1. S. A. D. TISSOT AD ALB. HALLERUM *Epistola de Variolis, Apoplexia, Hydrope.* De Schryver verwerpt het *Opium*, en de middelen, die daar Pag. 1.

(*) Zie den inhoud van het eerste Deel in deeze Bibliotheek IV. D. 4. St. pag. 778.

daar mede eenige overeenkomſt hebben, in alle heete koortſen, en vooral in de pokjes, verzekerende, dat dezelven noch in goedaartige noch in kwaadaartige ſoorten te pas komen. Hy verwerpt egter het *Opium* niet ten eenemaale in de geneezing der pokjes, maar raad, hetzelve te gebruiken in zwakke lyders, wier kragten moeten opgewekt worden, in zulke, door wier ligchaam de pokſtoffe omdwaalt, in eenen al te ſterken loop, welke, of van zelven, of na den een of anderen misſlag ontſtaan zynde, de puiſtjes zoo ledig maaken, dat ſy ſamengevalle blaasjes vertoonen, de huid bleek word, de leden koud worden, en de lyder flauw word, of aan het maalen raakt; in welk geval het *Opium* en de blaartrekkende pleiſters de eenigſte middelen zyn, waar op men eenig vertrouwen ſtellen kan; de laatſte beveelt hy boven de eerſte te verkieſen, wanneer men vindt, dat de ſtoffe zich op de long geplaatſt heeft. Dat de Spaanſche vliegen zoo hoog moeten geagt worden in de Pokjes, word van hem ontkend, en in eene zeer ſterke etterkoorts doen ſy, volgens ſyn begrip, nadeel. Op het einde van de verettering na de buikzuivering raad hy een zagt verdovend middel aan. De zuuren uit het Mineraal-Ryk worden van hem zeer hoog verheven. De koorts-baſt, meent hy, komt voornamentlyk te pas in die pokjes, welke verzeld worden door eene ſlapheid der vaſte deelen, eene al te ſterke ontbinding van het bloed, en vrees voor het vuur. De kampher, met veele kragten van het *Opium* begaaft, en van deszelfs meeſte gebreeken verſtooken, moet dikwils in plaatſe van het *Opium* gebruikt worden, en dan voegd hy dezelven by de zuuren. De aderlating is onnut,

wan-

wanneer de ziekte goèdaartig is, schadelyk, zoo dezelve zeer goedaartig of zeer kwaadaartig is, en sy moet in tegendeel herhaald worden, als de ziekte zwaar is. Hy raad af, de zieken geduurig in het bed te houden; pryst het veranderen van het linnen aan; roemt de voetbaden, de baden van het geheele lighaam, de dampbaden, en byzondere stoovingen; de versche zuure vrugten worden van hem toegestaan, en in de neus, zoo dezelve geslooten is, word honigazyn, met water verlengd, gespooten. Het openen der puistjes, toont hy, eene zaak van groot gewigt te zyn. De pokjes komen, volgens syn begrip, zelden op eenige andere plaats, als de huid, en hy schryft de kwaade keel, niet aan puistjes, maar aan eene ontsteeking toe. Op de tong heeft hy wel zweertjes, maar geene waare puistjes gezien; en in drie lyken, vol pokjes, heeft hy inwendig geen blyk daar van ontdekt. In goedaartige pokjes geeft hy schielyk buikzuiverende middelen, als sy maar in het aangezicht geel worden, en in samenvloeijende met het begin van de etterkoorts. Aan kinderen, die geene geneesmiddelen willen gebruiken, laat hy van het begin der ziekte, heimelyk in den gewoonen drank, zoo eene gifte van den braak-verwekkenden wynsteen doen, dat sy daar van wel afgang, maar geene braakingen, krygen.

In de beroerte, uit bloedrykheid ontstaande, verwerpt de Hr. TISSOT alle schuddingen, wryvingen, verhittende dranken, en al 't geen het bloed eenigzins zou konnen aanzetten. Spaansche vlieg-pleisters gebruikt hy nooit, en legt alleenlyk aan de kuiten, om eene afleiding te maaken, mostaart-pappen. De middelen, om dee-

deeze ziekte voor te komen, worden van hem nauwkeurig opgegeeven, en eenige ziekten, die met eene beroerte overeenkomen, en op dezelfde wyze moeten behandeld worden, afgefchilderd. In de andere foort van beroerte verwerpt hy de fontanellen, ten zy dezelve op de eene of andere belette ontlafting gevolgd zy. Hy komt de beroerte uit vetheid voor door fterke ontbindende middelen. Tweemaal heeft hy vryfterzieke toevallen, met eene beroerte overeenkomende, doodelyk gezien, giffende, de oorzaak van den dood eene verlamming van het hart te zyn. Het gebruik van de tabak ter voorkominge der ziekte word zeer bepaald. De Electriciteit meent hy, dan alleen in eene verlamming, waar van hy de oorzaaken nafpoord, van nut te zyn, wanneer 'er noch van koorts, noch van ftuiptrekkingen, noch van eene volbloedigheid iets kwaads te vreezen is.

De oorzaaken van de waterzugt worden in deezen brief eindelyk verklaart, en de geneezing daar op gebouwt. Hy pryft een verband, met geeftryke zaaken bevogtigt, aan, zoo 'er een wateragtig gezwel ontftaan is, alleenlyk uit eene flapheid der uitwendige deelen. Het nut van den room van wynfteen word zeer hoog verheven, in het begin, als de vezelen nog niet te flap, en de vogten niet zuur zyn; 2. in zwartgallige lyders; 3. als de affcheiding van de pis niet behoorlyk gefchied. De buik-zuiverende middelen komen nooit te pas, dan wanneer de ziekte ontftaat uit eene verftopping der ingewanden. De Zee-ajuin doed nadeel, zoo 'er een verouderd knoeft-gezwel met koorts verzeld is; dewyl dezelve de kragten van de maag vermindert, het bloed ontbind, en pynen verwekt,

het

het geen egter kan voorgekomen worden, zoo dezelve, na verſchil der omſtandigheden, met kampher, den koorts-baſt, of de eene of andere ſpecery vermengt word. Indien men in de buikwater-zugt den buik met oly van olyven wryft, word 'er dikwils zeer veel pis geloosd. Doorgaans is het vrugtenloos, het vogt door de gezwolle huid te ontlaſten, door middel van Spaanſche vliegen, inkervingen, of het herhaald aanleggen van de *radix bryoniæ*, welk laatſte middel egter ſomtyds gelukkiger is geweeſt. De geheele brief is doormengt met zeer veele nuttige waarneemingen, en agter denzelven is gevoegd een aanhangzel, bevattende drie waarneemingen over het colyk van Poitou met eene verlamming der leden, reeds voor heen in een ander werk geplaatſt. Deeze geheele brief, waar uit wy ſlegts weinig konnen opgeeven, verdiend dikwils geheel en al geleezen te worden.

2. F. A. F. CUËNOTTE *Diſſertatio Medico-Chirurgica, ſiſtens caſum ſubluxationis vertebræ dorſi cum fractura complicatæ poſt factam repoſitionem, & varia dira ſymptomata duodecima demum ſeptimana funeſtæ.* Een Scheeps-timmerman, veertig jaaren ond, van eene goede gezondheid, een bloedryk en galagtig temperament, onder een zwaar en opgeligt vaartuig werkende, wierd daar door, op zyde geworpen, en kreeg eene ontwrigting verzeld met eene breuk van de geleding, waar mede het laatſte wervelbeen van den rug met het eerſte van de lendenen vereenigt is; aanſtonds wierd hy flauw, en, by zich zelve gekomen zynde, waren de onderſte leden volkomen lam en zonder gevoel. De ontwrigting wierd, na eene aderlating, herſteld. De verlamming en gevoeloosheid der onderſte leden

Pag. 57.

den bleef egter dezelfde, de geheele buik was als dood, ſchoon de natuurlyke warmte bleef. Zoo dra de ontwrigting herſteld was, wierden aanſtonds ſtoovingen van ſpeceryagtige kruiden in wyn en brandewyn aangelegd, ook wierd de plaats met *alcohol* en *liq anod. min. Hofm.* beſmeerd, doch alles zonder eenige vrugt. De lyder kreeg den volgenden dag een clyſteer, welk na eenige uuren, zonder drekſtoffen, buiten ſyn weten, wechliep. De inwendige middelen bragten ook geen voordeel aan, tot op den derden dag klaagde hy over geen pyn, en, ſchoon hy veel dronk, loosde hy geen droppel pis. In den nagt tuſſchen den veertienden en vyftienden zwol de buik zeer ſchielyk, en hy klaagde, dat de pis, die opgehouden wierd, hem laſtig was, doch na het zetten van den *catheter*, welke veel pis deed te voorſchyn komen, hield dit toeval op. Van dezen tyd moeſt de *catheter* dagelyks twee of driemaalen gezet worden, dewyl de pyn anders zeer zwaar was, tot den tweeden Auguſtus, wanneer de pis, buiten weeten van den lyder, by droppelen begon ontlaſt te worden. De afgang wierd niet ontlaſt in de eerſte zeven dagen, en de clyſteeren werkten ook niet, maar op den agtſten dag begon de lyder dezelve onweetende kwyt te raaken. Den negenden 's avonds kreeg hy eene zwaare huivering, met daar op volgende hitte, en klaagde teffens over ondragelyke pyn in den rug, ook wierd hy van deezen tyd af in de deyen gewaar een byzonder gezwel. Den geheelen nagt zweette hy, en den tienden dag was het geheele lighaam, de onderſte leden uitgezonderd, met een' purperagtigen uitſlag bedekt, welke na den veertienden dag verdween; de verlamming der onderſte

derſte leden bleef even hardnekkig. De uitſlag wierd met koorts verzeld, en, zoo lang dezelve duurde, wierd twee of driemaal 's daags de pis door den *catheter* ontlaſt; ook wierd daar door de pyn in den buik en rug geſtild. Vervolgens raakte hy met den afgang veel bloed kwyt, zonder dat daar by eenige perſſingen waren; het fondament ſcheen veel eer tegen natuurlyk verwyderd te zyn. De pis, die toen altyd onwillig ontlaſt wierd, was ook met bloed vermengt. Terwyl hy bloederige afgangen had, voelde hy, om den anderen dag, tegen den nagt, zeer zwaare pyn in den rug, welke door eene aderlating en verzagtend middel wel bedaarde, maar het ſlaapen belette. Eindelyk verminderde ook de roode loop, de lyder kreeg wederom trek tot eeten, doch de pynen in den rug kwamen op den bepaalden tyd weder, de onderſte leden bleeven lam, de afgang wierd onwillig ontlaſt, en de pis liep by droppelen wech, welke nu, in plaatſe van bloed, met etter vermengt was. Door de aanhoudende legging kwam het vuur in den rug en billen, en, de ſpieren met het mes wechgenomen zynde, zag men de doornagtige uitſteekſels der wervelen met beenbederving aangedaan. In de elfde week zwollen de voeten, de trek tot eeten ging wech, en hy kon niets meêr, dan amandelmelken, gebruiken, hy raakte in eenen aanhoudenden ſlaap, kreeg daar na eene ſlauwtè, en ſprak, tot zich zelve komende, wederom. In de twaalfde week ſtierf hy, geheel uitgeteert en kragtenloos, doch by ſyne kennis. By het openen vondt men, dat de ſpieren van den buik byna geheel en al verteert waren; onder aan de witte ſtreep was eene verzweering, met eene etteragtige ſtoffe gevuld,

 het

het net was ontſtooken; de lever gezond, de galblaas was vol dikke, donkergroene, gal; de milt verſtorven; de linker-nier eens zoo groot, als de regter, van buiten zwart, en van binnen met eene etteragtige ſtoffe gevuld. De holligheid van het bekken was hier en daar met etter gevuld; de blaas by den hals zeer vleeſchig, op den bodem klieragtig, aan beide zyden verſtorven; de balzak met water opgezet; de ballen nauwelyks grooter, als een boon. Op de plaats van de ontwrigting zag men een tegennatuurlyk en kraak-beenig weer. Het rugge-merg en de zenuwen ſcheenen niet veranderd te zyn. In het hoofd en de borſt was niets byzonders.

Dit geval verhaald hebbende, ſpreekt de Schryver van de ontwrigting in het algemeen, en vervolgens van die der wervelen, beſluitende ſyne Verhandeling met eene verklaaring van het geval.

Pag. 73. 3. *Hiſtoria partus impediti ex membrana tendinoſa, os uteri internum arctante*; *Præſide* J. N. WEISIO *propoſita ab* A. G. TRETZELIO. *Altdorfii* 1761. Eene boerin van vyf- en dertig jaaren, voor de eerſte reize zwanger zynde, kreeg ter regter tyd ween. De vroedvrouw ontdekte in het bekken een rond vleesagtig lighaam, in de midden voorzien met eene opening, waar uit eene ſlymerige, bruine, ſtoffe kwam. Deeze ſtoffe zag ſy aan voor het *meconium*, en meende dus, dat de opening het fondament van het kind was. Sy zette daarom de vrouw aan, de ween telkens door te zetten, doch ſy vorderde twee dagen en eenen nagt niets, dan alleen dat het vleeſchig lighaam tot midden in de ſcheede zakte. Eene andere vroedvrouw, gehaalt zynde, vondt de zaak geheel anders; de baarmoeder

na-

namentlyk was nog niet open, maar uitgerekt over het hoofd van het kind, dat reeds tot in het bekken was gedrongen, en de mond, zeer nauw zynde, kon boven aan het heilig been worden ontdekt. De onder en voorkant van de baarmoeder was met den boven en voorkant van de ſcheede zeer uitgerekt, tot midden in het bekken gezakt, en zoo geknelt, dat noch de nauwe opening van de baarmoeder kon verwyderd, noch het hoofd te rug gebragt, of de verloſſing op eenige wyze bevorderd worden. De Schryver, gekomen zynde, vondt de vrouw in eenen droevigen ſtaat, zoo dat hy niet alleen eenen ſlegten uitkomſt voorzag, maar ook begrypen moeſt, dat de baarmoeder geſcheurd was. De mond van de baarmoeder was zeer hoog, wel dun, maar zeer taay, en deszelfs opening zoo gering, dat dezelve noch den vinger bevatten, noch verwyderd, noch ook midden in het bekken kon gebragt worden. Het hoofd van het kind, midden in de ſcheede gekneld, wierd omringt door den voorkant van de baarmoeder en ſcheede. Op den buik zag men twee verhevenheden, eene boven den ſchaam, zoo groot als een mans hoofd, en eene boven den navel, veel breeder, dan de andere. Nauwelyks een uur verlopen zynde, ſtierf ſy. In de holligheid van den buik was een weinig bloed uitgeſtort. Boven den ſchaam puilde buiten het bekken uit de pis-blaas, tot berſtens toe opgezet, en meêr dan zes ponden pis bevattende. Deeze had het onderſte gezwel gemaakt, terwyl het bovenſte veroorzaakt werd door den grond van de baarmoeder, die op den karteldarm en de maag lag. De baarmoeder, die bleek was, in de lengtte doorgeſneeden zynde, zag

men op den grond de moeder-koek en billen van het kind met de voeten, de rug nam het middenfte gedeelte in, doch het hoofd wierd in het bekken gevonden. Het water was in de eerfte dagen van de verloffing afgeloopen. Aan de linker en onderkant van de baarmoeder, onder de inplanting van den breeden band, was in dezelve een fcheur zoo groot, dat men gemakkelyk eene vuift daar door fteeken kon. In het bekken was ook veel geronnen bloed. De dikte van de baarmoeder was niet overal dezelfde; op de plaats, alwaar het hoofd van het kind daar door was gedrongen, was dezelve veel dunner, doch dikker aan den bodem. De mond was van binnen zeer dun en zagt, doch buiten zoo nauw, dat door denzelven nauwelyks een fchryfpen kon geftooken worden, wordende dezelve vernauwt door een zeer taay en peefig vlies, welk met den vinger niet kon gebrooken worden. Dit vlies kwam van den binnenften rok der fcheeden.—— Zoo men dit zeldzaam ongemak by tyds ontdekte, zoude men door weekmaakende middelen, of ook door eene infnyding, den mond konnen verwyderen, en dus de verloffing bevorderen, of, dit niet wel mogelyk zynde, de Keizerlyke fneede konnen in het werk ftellen.

Pag. 85. 4. F. WENDT *Obfervationes de Pleuritide & Peripneumonia. Gottingæ.* 1762. De Schryver heeft in het Hospitaal gelegenheid gehad, lyders, met heete ziekten aangetaft, te zien, en de lyken te openen; vooral heeft hy waargenomen de toevallen van de *pleuropneumonia*; en daar uit is deeze uitmuntende Verhandeling, veele wetenswaardige zaaken behelzende, voortgefprooten. Eerft geeft hy op de hiftorie van twee- en dertig zieken, van het zydenwee deels her-

herſteld, deels daar aan geſtorven, vervolgens deelt hy ſyne waarneemingen meden, in elf lyken gemaakt, en eindelyk trekt hy eenige gevolgen uit al 't geen hy heeft konnen nagaan, welke van veel nut zyn. Eene korte ſchets van dit leerryk vertoog hier te plaatſen, zal veelen myner Lezers niet onaangenaam zyn.

Zeer veele zeldzaame toevallen heeft de Schryver gelegenheid gehad te zien, en by de ſlegtſte tekenen heeft hy nog ſomtyds eenen goeden uitkomſt waargenomen. De pynen zyn in deeze ziekte niet altyd even zwaar. De oploſſing geſchied door eene rykelyke fluimlooſing en door zweet. Een onſchadelyke loop komt ſomtyds in de eerſte dagen of laater daar by. By eene geringe fluimlooſing word de ziekte langduurig. De pyn verlaat veeltyds de eene zyde, en gaat naar de andere. Niet alle zieken hebben eenen ontſteekings-korſt op het bloed. Eene neusbloeding op den zevenden dag was nuttig, en zwarte fluimen niet dodelyk, zoo min, als eene niet aanhoudende ademhaaling. By hen, die geene ſcheiding der ziekte door het zweet kreegen, heeft de fluimlooſing langer, dan de ziekte, geduurd. Dikwils openbaard zich de pyn in de zyde eerder, dan de koude van de koorts. Veele zyn door witte fluimen geneezen. Hoofdpynen en braakingen van wormen waren zeer gemeen. De pyn komt uit de zyden ſomtyds in den arm. By eenen lyder ontſtondt eene veretteering van de oor-klier. Maar een lyder is alleen door fluimen, zonder een critiſch zweet, gezond geworden. Twee andere hebben veel verligting gekreegen door het kwytraaken van een' zak, met zwart bloed gevuld. De herhaalde aderlating is grootendeels in ſtaat, ook de

zwaarſte toevallen, hoedanig eene ſteunende ademhaaling, raſerney, belette fluimlooſing, zyn, wech te neemen. Bloederige fluimen vertoonen zich niet altyd in de eerſte dagen, maar ook wel op de volgende, als den zevenden en tienden. Voor den zevenden is 'er geen geneezen, doch veele op den 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. en 17. dag.

Doodelyke toevallen zyn een zeer zeldzaame hoeſt en fluimlooſing, zwaare pynen, eene benauwde ademhaaling, die ſomtyds als belet word, en met zugten en ſteunen verzeld gaat, die ook na de aderlating altyd toeneemt; eene zwaare raſerney; pyn, die de geheele borſt of de geheele zyde inneemt; een opzitten onder en zonder ylhoofdigheid; een ſterk en aanhoudend reutelen op de borſt, een zeer raſſe of ongeregelde pols; eene verplaatſing der pyn van de eene zyde naar de andere. De dood is gevolgd op den 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 12. 14. en 18. dag. Onder elf geſtorvenen heeft 'er maar een, op het einde, den hik gekreegen, en by deezen was het middenrif ontſtooken, 't welk men egter ook by andere vondt, zonder dat ſy den hik gekreegen hadden.

Aan de inwendige deelen wierden de volgende veranderingen gevonden. Het borſt-vlies was in eene etteragtige ſtoffe veranderd, of zag 'er zeer dik en geel uit, het middenſchot had de gedaante van eene geley, en liet zich ook tusſchen de vingers tot een drukken; het hartezakje was by eenige even eens geſteld; in de holligheden van de borſt was een roodagtig water, of ook eene geel groene ſtoffe. De longen waren by eenige geheel of gedeeltelyk donker rood, hard, met lugt opgezet; en met kleine

ne verzweeringen voorzien; by ſommige gedeeltelyk met ſlym gevuld; het middenrif en borſtvlies waren aan de long gegroeit; ſomtyds ook beide verzwooren. De longen en het borſtvlies waren dus of alleen of te ſamen bedorven. In het hart waren ſlymproppen, en hy, by wien men dezelven vondt, ſtierf onverwagt; ſomtyds ontdekte men daar in ook etter. Tuſſchen de long en het middenrif heeft men ook eenen zak, met zwart bloed gevuld, gevonden. Het vogt in het hartezakje ontbrak dan geheel, was dan zeer rykelyk, rood, of galagtig. De longen waren nu en dan zonder ongemak, dat dan alleenlyk in het borſtvlies gevonden wierd, welk verettert was, terwyl men in de borſt veel geel water ontdekte. De tuſſchenribbige ſpieren waren niet ontſtooken. Op de longen zat ſomtyds dikke ſlym.

De voornaamſte der korte aanmerkingen, agter deeze verhandeling geplaatſt, zyn de volgende. Het zydenwee kan alleen, zonder eenige andere ziekte, zyn, doch zulks is zeldzaam, en teffens zeer gevaarlyk. By een eenvoudig zydenwee is nooit eene fluimloofing; maar deeze toont altyd de zitplaats der ziekte of in de long alleen, of in het borſtvlies teffens aan, welk laatſte het gemeenſte is. Eene ontſteeking in de regter zyde is niet meêr gemeen, dan in de linker. Eene ontſteeking van het middenrif kan zonder raſerney, of ylhoofdigheid zyn. De neusbloeding is niet alleen tuſſchen den eerſten en vyfden dag, maar ook laater, heilzaam. Zeldzaam is het, dat deeze ziekte eindigd door aambeijen, by drie- en zeventig zieken zyn dezelven niet bemerkt. De verplaatſingen der zieke ſtoffe zyn niet altyd voordeelig. De pyn, die zich

zich in de armen openbaard, is veel zekerder een voorboden van eene goede uitkomſt, als die, welke tuſſchen de ſchouders bemerkt word. Eene ſchielyke doofheid is ook een goed voorteken. Het zweeten op de *dies critici* is niet altyd te vertrouwen. Het zydenwee aan de linker zyde is niet gevaarlyker, dan aan de regter. De tekenen, welke men opgeeft van eene verettering van het borſtvlies zyn bedriegelyk. Het wederkeeren van het zydenwee is niet altyd doodelyk. De ſpekagtige korſt op het bloed is geen zeker teken van eene ontſteeking in de borſt. Eene aderlating aan de gezonde zyde is even nuttig, als aan de zieke. De ontſteeking van de long is meêr gemeen, dan het zydenwee, doch eene *pleuropneumonia* is nog meêr gewoon. De ontſteeking van de long gaat ook wel verzeld van eene ſteekende pyn, gelyk in het zydenwee, vooral geduurende den hoeſt, en als dezelve zwaar is. Zelden is de pols in de ontſteeking van de long ongelyk. Deeze ziekte neemt niet alleen in den nagt toe, maar ook over dag op onzekere tyden. Tot de geneezing der borſt-koortſen worden niet alle goede tekenen te ſamen vereiſcht, gelyk tot den dood ook niet alle kwaade. Geene ſoort van fluimloosſing is in het algemeen goed of kwaad te noemen, en zelfs zyn wel gekookte fluimen alleen niet goed te noemen. Sy mogen nog zoo ſlegt zyn, zoo maar de pynen daar op verminderen, en de ademhaaling beter word, dan zyn ſy egter voor heilzaam te houden. Die long-ontſteeking is altyd gevaarlyker, by welke de fluimloosſing belet word, dan die, waar by dezelve van den beginne af aan niet is tegenwoordig geweeſt. Het reutelen op de borſt is byna altyd een kwaad teken.

ken. Het zweet en de loop maaken de fluimloosing minder, en deeze vervullen somtyds de plaats van het zweet. Eene verettering geschied ook reeds in de eerste zeven dagen, en word niet altyd door eene ylhoofdigheid verzeld. Uit de pols kan men dezelve niet voorspellen. Als het borstvlies met de long vereenigt is, dan konnen sy, die verzweeringen hebben, ook op de andere zyde liggen.

5. *Diss. de gemino coli vulnere non letali*, *Præside* R. A. VOGEL, *defensa ab auctore* J. H. VOGEL *Göttingæ* 1762. De Schryver heeft van synen Vader, een' beroemden Heelmeester te Lubec en broeder van den insgelyks beroemden Hr. ZACHARIAS VOGEL, ontvangen de waarneeming, die hy in syne Verhandeling mededeeld, en neemt deeze gelegenheid waar van de wonden der darmen, en derzelver veelvuldig onderscheid zeer uitvoerig en gegrond te handelen, dat men nauwelyks een beeter vertoog daar over zoude konnen leezen. Pag. 109.

Het geval, door syn' Vader waargenomen, is als volgt. Een jongeling van vyftien jaaren, te Lubec in een tabaks-winkel staande, den 18. Juny 1758. naar huis gaande, had een lang en breed mes, waar mede de tabak gekorven word, in den linker broekzak, zoo dat het lemmer buiten de scheede naar boven stak. Op de straat gekomen zynde, wierd hy van een' syner makkers op den grond geworpen; het mes drong in de linker zyde van den buik, zoo dat de punt eenen duim van den ruggegraad aan de andere zyde wederom te voorschyn kwam. De darm was dus op twee plaatsen doorboord. De jongeling op den grond leggende kreeg ondragelyke pyn, en, wanneer het mes uit de wonde aanstonds

door

door ſynen makker getrokken wierd, ontſtond 'er eene geweldige bloedſtorting, braaking, en hy wierd flauw. De Hr. VOGEL geroepen zynde, vondt hem telkens in flauwtens, en het net tot op een vierde van een el uit de wonde hangen, welk, nog niet bedorven zynde, aanſtonds met warmen wyn geſtoofd, en in den buik gebragt wierd; de bloedſtorting wierd geſtuit, en de wonde in den buik toegenaaid, op dat het net en de darm niet zoude uitvallen. De gevaarlyke toevallen bleeven dezelfde, de koorts wierd zoo zwaar, dat hy dikwils ylhoofdig was. In den buik, het aangezicht, en de leden kreeg hy kramptrekkingen; de flauwtens waren ſomtyds van langen duur. Na dat de wonde toegenaaid was, en men met den vinger die op den rugge onderzogt, ontdekte men, dat dezelve met drekſtoffen gevuld was, en dat 'er na dezelven veele winden te voorſchyn kwamen. Deeze ſtoffe wierd twee maanden lang uit deeze wonde ontlaſt, doch na de eerſte maand waren ſy een weinig verminderd, wordende toen ook dezelven door het fondameut geloosd; de koorts verminderde toen, de braakingen hielden op, men bemerkte de flauwtens niet meêr, de ruſt en natuurlyke trek tot eeten kwamen ook weder. Om den gekwetſten darm te ontdekken, en toe te naaijen verwyderde de Hr. VOGEL de wonde, die uit hoofde van het mes, waar mede dezelve was aangebragt, nauw was, met een tweeſnydend mesje, aan den punt met een knopje voorzien; doch welke moeite hy ook aanwende, hy kon den darm niet in het gezicht krygen, veel min dezelve buiten de wonde trekken. Het was derhalven noodig, de wonde zoo veel te meêr te zuiveren, en te verbinden met den *balſamus arcæi*,

peruv.

peruv. en *ung. basil.*; wordende daarenboven in die op den rug gespooten wondmiddelen met Spaanschen wyn, roosen-honig, wond-water, *tinct. succini*, *myrrhæ* en *ol. thereb.* Uitwendig wierden verder ontbindende middelen aangelegd, die door een behoorlyk verband wierden vastgehouden. Telkens, eer het verband wierd aangelegd, waschte men de plaats tusschen de twee wonden, als ook de rugge-graat, met den *spir. matricalis*, *formicarum*, *lumbricorum terrestrium*, *salis ammoniaci*, en *tinct. croci.* Door zagte clysteeren wierd somtyds de ontlasting door den natuurlyken weg bevorderd, waar by ook veel geronnen bloed en etter te voorschyn kwam. Den vierden of vyfden dag wierd ook een wateragtig aftreksel van de Rhabarber met het *liquor terræ foliatæ tartari* en *anodynus mineralis* gegeeven. Tegen de koorts gaf men den koorts-bast. De voedzels waren dun en weinig. Na twee maanden was de geneezing volbragt.

Uit dit en een zeer groot getal andere voorbeelden, uit veele schriften aangehaalt, trekt de Schryver eenige gevolgen. Het blykt. 1. Dat de wonden en verzweeringen der darmen, zoo der dunne, zelfs van den nugteren, als der dikke, gestooken, gewond, doorsneeden, doorknaagt, geschonden, op meêr dan eene plaats, groot, klein, zelfs met verlies van een groot gedeelte van den darm, in allerley ouderdom, in beide sexe, by allerley levenswyze, in onderscheide landen, op alle tyden van het jaar, ook wanneer het lighaam niet gezond was, geneezen zyn, en dat wel zeer dikwils, of volkomen, of met eenig overgebleeven ongemak. Alle zulke wonden konnen derhalven niet volstrekt doodelyk gezegd worden, noch ongeneeslyk.

lyk. 2. Zoo de menſchen aan ſoortgelyke wonden ſterven, gelyk men dikwils gezien heeft, of als deeze wonden niet konnen geneezen of geſlooten worden, moet men gelooven, dat zulks ook uit andere oorzaaken gebeurt, wanneer namentlyk de vogten, in de ingewanden uitgeſtort, niet konnen wechgenomen worden; de koorts kwaadaartiger word, of al te zeer de overhand neemt, of als de lighaams-geſteldheid niet goed is, indien de geneezing niet in allen opzigte wel behartigd word, of eindelyk zoo de gekwetſte door eene kwaade levensregeling of ſlegte ſpyſen ſyne ziekte verergerd. 3. Is het dikwils waargenomen, dat de natuur zelve de gekwetſte darmen wederom geneezen, of met de nabuurige vereenigd, en den natuurlyken weg wederom geopend heeft, wanneer ſy, die den lyder onder handen hadden, zoo min, als de lyders zelve, iets hoopten, en de natuur aan zich zelve overlieten; zynde volkomen waar 't geen SEBIZIUS zegd, dat alle hoop van geneezing alleenlyk beſtaat in de kragten van de natuur, welke waarlyk in zoo een geval de geneezing aanbrengt. Dewyl 'er nu een zoo groot verſchil is in de lighamen, levenswyze, enz. komen deeze wonden ook op zulke onderſcheide tyden, en manieren, tot de geneezing. 4. Onder de voornaamſte hulpmiddelen, waar van zich de natuur, als werktuigen, bediend, om deeze wonden te geneezen (behalven het wechdoen der vreemde lighamen, een behoorlyk verband, ruſt, en goede plaatſing) zyn te tellen de in en uitwendige wond-middelen, weinige en dunne voedzels, zagte clyſteeren, buikzuiveringen, en ſoortgelyke. 5. Dewyl de ondervinding in levendige leert, en men in lyken gevonden heeft, dat,

dat, wanneer twee uiteindens van doorgesneede darmen zich vereenigen, de darm op die plaats nauwer word, en minder in staat, om de drekstoffen door te laaten, waar uit niet alleen zwaare aanhoudende colyk-pynen ontstaan, maar ook de darm op die plaats kan breeken, schynt het beeter te zyn, het bovenste uiteinde aan de uitwendige wonde van den buik vast te maaken, op dat door deeze plaats de drekstoffen uit het lighaam gebragt, en het leven zekerder en langer, hoewel met eenig ongemak, onderhouden worde, dan op de andere manier het leven in gevaar te stellen. 6. De doorgesneede darmen door eene sutuur samen te vereenigen, schynt niet noodzakelyk, om dat sy zich ook zonder dezelve samenhegten, maar integendeel schadelyk, dewyl door de naalde nieuwe wondjes gemaakt worden. Beter schynt het daarom te zyn, met eenen draad dezelven aan de buitenste wonde vast te maaken.

6. C. W. CURTIUS *de monstro humano cum infante gemello. Lugd. Bat.* 1762. Eerst laat de Schryver vooraf gaan een berigt van de verlossing, spreekt daarna van het maaksel van het wanstaltig kind, beschryft alle in- en uitwendige deelen zeer nauwkeurig, handelt vervolgens van de inbeeldings-kragt, de overbevrugting, en het leeven van het kind, by het welk veele voornaame deelen ontbraken, in de baarmoeder. Pag. 141.

7. G. C. REICHEL *Diss. de ossium ortu atque structura, respondente* J. F. KNOLLE *Lipsiæ* 1761. De gedagten der voornaamste Schryvers over den oorsprong, het maaksel en de voeding der beenderen opgegeeven hebbende, voegt de Hr. REICHEL daar by 't geen hem de ondervinding en Pag. 169.

de proeven geleerd hebben. Hy is het eens met hen, die meenen, dat het eerste begin der beenderen kraakbeen is, en leert, dat de beenderen samengesteld worden, uit verscheide *laminæ*, welke uit een vezelagtig weefsel zoo gemaakt zyn, dat tusschen hetzelve veele openingen en holligheden zyn, die, de eene laag op de andere gelegd zynde, de gedaante van buisjes aanneemen; bewyzende verder, dat het voedend sap van eenen geleyagtigen aart is, en door de vaten tot in het been gebragt wierd.

Pag. 187. 8. J. G. JANKE *de foraminibus calvariæ eorumque usu*, *defensore* J. C. HOERMANNO. *Lipsiæ* 1762. De Hr. JANKE had voorgenomen eene volleedige historie te geeven van de gaten van het hoofd, en de deelen, welke daar door gaan, doch deszelfs ontydige dood, is oorzaak geweest, dat hy over deeze stoffe geene verhandelingen meer, dan deeze, heeft konnen geeven. In deeze sprekt hy van de gaten in het algemeen, en afzonderlyk van die, welke in het opperhoofdsbeen zyn. In het eerste hoofdstuk worden opgenoemd de Schryvers, die over de gaten van het hoofd, en de deelen, welke door dezelven gaan, gehandeld hebben. De verscheidenheden in de gaten houd de Schryver niet voor speelingen der natuur. Hy onderzoekt de aart, de gedaante, en verdeeling van het bekkeneel, doch vooral de onderscheide gedaante. Van het onderscheid, welk in de gaten ten opzigte der grootte en gedaante plaats heeft, handelt hy zoo, dat hy derzelver verschil, in het bekkeneel van volwassenen, jonger menschen, en kinderen aantoont, als ook van derzelver oorsprong en de vormeering van het bekkeneel in vrugten gewag maakt. Het nut der gaten zullende

uit-

uitleggen, ſpreekt hy ook van de vlieſen der herſſenen. Hy noemt het uitwendige vlies van de *Dura mater*, welk zoo vaſt vereenigt is met de beenderen van het bekkeneel, dat het niet een gedeelte der herſſenen, maar van het been ſchynt te zyn, *hypocranium*. Dat vlies, welk doorgaans *arachnoidea membrana* genoemd word, wil hy liever *Pia* heeten, en dit zegt hy met de herſſenen vereenigt te zyn door middel van een celagtig weefſel, welk hy *arachnoidea* noemd. Hy verdeeld verder de gaten en holligheden van het bekkeneel in verſcheide claſſen, en gaat eindelyk over tot eene byzondere beſchouwing van alle de gaten. Dus ſpreekt hy in het tweede hoofdſtuk van de gaten der opperhoofds-beenderen, en wel voor eerſt van de bovenſte ronde, niet ver van de regte naad, welke hy toont niet alleen aderen, maar ook ſlag-aderen door te laaten, waar over hy ſyne waarneemingen insgelyks mededeeld. Eindelyk maakt hy nog gewag van eenige zeldzaame gaten in de opperhoofds-beenderen, waar door de vaten komen tot in de zelfſtandigheid van het been.

9. J. G. JANKE *de ratione venas corporis humani anguſtiores imprimis cutaneas oſtendendi. Lipſiæ* 1762. Pag. 245.
De Schryver geeft in dit vertoog op eene nieuwe manier, om de nauwſte aderen, vooral die van de huid, te vertoonen. Deeze ſpuit hy in door de ſlag-aderen, en heeft op deeze wyze veele proeven in het werk geſteld, die hem zeer wel gelukt zyn. Hy gebruikt daar toe tweërley ſoort van ſtoffe, waar van de eene dunner, de andere dikker is, en beide worden door hem beſchreeven. Eindelyk deelt hy ook mede ſyne aanmerkingen, omtrent verſcheide aderen van de huid.

Pag. 245. 10. JOH. JAC. HUBERI *Programma, ſiſtens animadverſiones nonnullas anatomicas. Caſſellis* 1763. In dit geſchrift worden medegedeeld eenige waarneemingen, door den Hr. HUBER gemaakt in het lyk van eene uitgeteerde vrouw. Dezelven betreffen de ingewanden, maar voornamentlyk de ſpieren. By gelegenheid merkt de Schryver aan, dat hy eens drie honderd ſteentjes in de galblaas heeft gevonden; dat deeze blaas eens geheel en al heeft ontbrooken, daar dezelve wederom by eene andere gelegenheid dubbeld gevonden wierd. In de pisleider was een ſteen, zoo groot, als een hazel-noot. Doorgaans word de linker nier meêr aangedaan gevonden, dan de regter, en de reden daar van moet gezogd worden in den onderſcheiden loop der *venæ emulgentes.* Van ſommige der byzonderheden, omtrent de ſpieren waargenomen, heeft hy reeds gewag gemaakt in *Act. Helvet. Vol. III. pag.* 249. *ſeq.*

Pag. 255. 11. H. A. WRISBERG *Programma de reſpiratione prima, nervo phrenico, & calore animali. Göttingæ.* 1763. De Schryver leert, dat de borſt niet verwyderd word door de lugt, die in de long komt, maar door de werking der ſpieren, en bewyſt dit gevoelen met veele redenen. Hy toont, dat men de ſpanning van den *nervus phrenicus* door het neêrklimmende middenrif, en de drukking van deeze zenuw door de uitgezette long niet kan aanhaalen, om de beurtwyze in- en uit-ademing te verklaaren. De dierlyke warmte leid hy af van de herſſenen.

Pag. 265. 12. A. BONN *de continuationibus membranarum. Lugd. Bat.* 1762. De geleerde Schryver heeft in deeze uitmuntende verhandeling ſyne zaak aldus behandeld, dat hy uit de beſte Schryvers ver-

verzamelt heeft, al 't geen daar toe eenige betrekking had, en de natuur zelve heeft geraadpleegd, wanneer hy bevondt, dat de Schryvers onder elkander verſchilden. Eerſt ſpreekt hy van de vlieſen in het algemeen, dan van de huid, en derzelver continuatien, vervolgens van die, welke onder de huid zyn, en eindelyk van de vlieſen, welke de holligheden van het hoofd, de borſt, en buik bekleeden. Hy deeld zeer veele eige, fraije, ontdekkingen mede, welke wy vertrouwen, dat in het werk zelve met genoegen zullen geleezen worden. In de bygevoegde plaat word afgebeeld 't geen hy van het dikke en dunne herſſen-vlies had gezegd.

13. *Diſſ. medica de ſpiritu vini mercuriali, Præſide* S. AURIVILLIO *defenſa ab.* J. O. GRIFBERG. *Upſaliæ* 1760. De Hr. AURIVILLIUS ſpreekt van de eigenſchappen van den *mercurius ſublimatus corroſivus*, en deszelfs kragten op het menſchelyk lighaam; toont, dat 'er ten tyde van ZWELFER reeds geweeſt zyn, die door dit vergift, in water ontbonden, lyders met venus-ziekten hebben zoeken te geneezen; roemt den Hr. VAN SWIETEN, dat hy dit middel, toen byna in vergetelheid geraakt, wederom in naam gebragt heeft; en eindelyk verklaard hy hetzelve goed, gemakkelyk, en onſchadelyk, voegende 'er by de omzigtigheden, welke de Hr. VAN SWIETEN geleerd heeft, daar by in acht te neemen te zyn. Pag. 307.

14. *Diſſ. medica exhibens hydrocephalum internum annorum* 45; *præſide* S. AURIVILLIO, *defenſa a* C. D. EKMARK. *Upſaliæ* 1763. Het geval in deeze verhandeling beſchreeven, is reeds op Pag. 325.

 eene

eene andere plaats van ons werk mede gedeeld (*).

Pag. 337. 15, J. H. GAUDELII *Diss. de Hydrocephalo. Gottingæ* 1763 Omstandig is dit vertoog onzen Leezer in een voorgaand deel voorgedragen (†).

Pag. 347. 16. *Diss. de Angina infantum in patria recentioribus annis observata; Præside* S. AURIVILLIO. *defensa ab* H. C. D. WILCKE. *Upsaliæ* 1764. Van deeze ziekte is door my ook reeds gesprooken (‡).

Pag. 365. 17. G. BAKER *de Catarrho & de Dysenteria Londinensi, epidemicis utrisque an.* 1762. *Londini* 1764. Den zakelyken inhoud van dit werkje word op eene andere plaats gevonden (§).

Pag. 383. 18. J. T. KLINKOSCH *Programma, quo divisionem herniarum, novamque herniæ ventralis speciem proponit. Pragæ* 1764. Ook van dit vertoog is door ons voorheen gewag gemaakt (*).

Pag. 403. 19. D. COTUNNII *de Ischiade nervosa commentarius. Neapol.* 1764. Breedvoerig hebben wy in het voorgaande Deel van dit fraaije werk gesprooken (†).

Pag. 453. 20. M. GIRARDI *de una ursina, ejusque & aquæ calcis vi lithontriptica novæ animadversiones, experimenta, observationes. Padoæ.* 1764. Men kan over dit werkje een voorgaand deel inzien (‡).

Pag. 485 21. *Cystotomia lateralis Moreauiana, nova eademque receptis longe præstantior, quia omnino tutior. Diss. Præside* G. T. SIGWART, *defensa ab auctore* C. L. T.

(*) Zie deeze Bibliotheek III. D. 3. St. pag. 520.
(†) Ibid. III. D. 3. St. p. 521.
(‡) Ibid. II. D. 3. St. pag. 537.
(§) Ibid. IV. D. 2. St. pag. 267.
(*) Ibid. V. D. 2. St. pag. 351.
(†) Ibid. VI. D. 1. St. pag. 145.
(‡) Ibid. IV. D. 1. St. pag. 142.

T. BREYER. *Tubingæ* 1764. In het eerſte ſtuk van ons werk is reeds van deeze manier van ſteenſnyden geſprooken (*).

22. J. M. BUTT *Tentamen medicum de ſpontanea ſanguinis ſeparatione. Edinburgi* 1760. Hy verdeeld ſyn werk in twee afdeelingen, ſpreekt in de eerſte van de ſeparatie van het bloed, die van zelve geſchied, en handeld in drie afzonderlyke hoofdſtukken van de uitwerkingen van de lugt, van de hitte en koude, en van de beweeging. In de tweede afdeeling ſpreekt hy over den aart van de onderſcheide deelen van het bloed, en handeld insgelyks in drie afdeelingen van de *lympha*, de roode bloedbolletjes, en de wey, beveſtigende den aart en eigenſchappen van deeze deelen met veele proeven. Pag. 501.

23. T. YOUNG *Diſſ. de Lacte Edinburgi* 1761. Kortlyk geſprooken hebbende, van de afſcheiding van het zog, handelt hy in het eerſte deel van den aart en de eigenſchappen van de melk van verſcheide dieren, en ſpreekt in het tweede van de melk, als van een voedſel en geneesmiddel. Pag. 525.

24. R. RAMSAY, *Diſſ. de bile. Edinburgi* 1757. De zeldzaamheid deezer verhandeling heeft my aangezet, dezelven alhier te plaatſen. De Schryver heeft zeer veele proeven genomen met de gal uit de gal-blaas van ſchaapen en runderen, en daar uit veele gevolgen getrokken, handelende eindelyk met weinige woorden van het nut van de gal. Pag. 559.

(*) Zie deeze Bibliotheek I. D. 1. St. pag. 95.

XIV.

FRIEDERICI GOTTLIEB MEYER *Observatio de magno vesicæ felleo Calculo per alvum excreto. epistola gratulatoria ad Ill.* JO. GEORG. ZIMMERMANN. *Hanoveræ* 4°. *pag.* 22. *tab. æn.* 1.

d. i.

Waarneeming van eenen grooten ſteen uit de galblaas, met den afgang geloosd, in eenen brief aan J. G. ZIMMERMANN door F. G. MEYER.

De Hr. MEYER heeft met dit geſchrift den beroemden ZIMMERMANN met ſynen nieuwen poſt, als opvolger van den grooten WERLHOFF, geluk gewenſcht en te gelyk daar in beſchreeven eenen grooten ſteen uit de galblaas, welke door eene vrouw van 50. jaaren met den afgang is geloosd. Vyf jaaren lang, eer ſy van denzelven verloſt wierd, wierd ſy dikwils gewaar eene zwaare pyn voor het hart, met eene benauwtheid, en miſſelykheid na het gebruik van ſpyſen; braakte ook ſomtyds ſlym, met gal vermengt. Alle deeze toevallen vermeerderden, en daar kwam by koorts, en een ſterke hik. De pis, welke ſy ontlaſte, was donker geel, en verfde het linnen. Dit toeval door bekwaame middelen wechgenomen hebbende, ſchreef de Schryver de kina met Rhabarber ter

ver-

versterkinge voor. Deeze middelen bragten te weeg, dat sy by eenen sterken afgang, een' steen van een half once en vyftig greinen, die meêr, als een duim lang en breed was, loosde. Den steen heeft hy van vier zyden op de bygevoegde plaat afgebeeld. Van tyd tot tyd verloor dezelve een gedeelte van syn gewigt, en na verloop van agt jaaren was hy een dragme ligter. Dezelve bestond uit eenige lagen, doch was hier en daar met kleinere steenen doordrongen, grootendeels donker-groen. Op eene plaats onder de uitwendige schors ontdekte men waare verdikte gal. De Schryver heeft meêr gevallen van steenen uit de gal-blaas verzamelt, welke men deels in lyken gevonden heeft, en die deels met den afgang, deels met braakingen geloosd zyn. Hy toont, tegen het gevoelen van VATER, dat soortgelyke groote steenen in de maag of in de darmen niet voortgebragt zyn, zoo sy anders de eigenschappen der galsteenen bezeten hebben; want de verwydering van de *ductus cysticus* of *choledochus* komt hem niet bedenkelyk voor. Dat de steen, welke hy beschreeven heeft, waarlyk synen oorsprong in de galblaas genomen heeft, zoekt hy met verscheide redenen te bewyzen. De tegenwerping, dat door een' zoo grooten steen noodzakelyk, wegens de verstopping der wegen van de gal, eene geelzugt zoude hebben moeten ontstaan, neemt hy daar door weg, dat dit niet algemeen, en het veel eer waarschynelyk is, dat de taayheid van de gal aan dezelve belet, om in het bloed te komen. Hy beroept zich verder op de aanhoudende, even als doorboorende, pyn op de plaats van de lever en de galblaas, op eene on-

evenheid aan de oppervlakte van den ſteen, welke waarſchynelyk ontſtaan is door eenen anderen ſteen, die van denzelven afgeſcheiden is, op de kleur, en de verdikte gal, die in denzelven gevonden is; op de bladerige natuur, en ſyn gering gewigt naar maate van de grootte, en eindelyk op de eigenſchap van den ſteen, om het water, welk 'er op gegooten word, in taije droppels te vereenigen. Dezelve brandde, als zeegel-lak, met geruiſch en rook, en liet op eenen koperen plaat eenen zwarten kool, met eenen ſaffraan-kleurigen ring te rug.

Eer de Schryver deezen brief ſluit, ſpreekt hy nog van de buikzuiverende kragt van den koorts-baſt, welke dikwils waargenomen word, en met het zeggen van WEDEL, dat ſamentrekkende middelen den loop konnen verwekken, overeenkomt.

X V.

Brief van PIETER BODDAERT, Medicinæ Doctor, Oud Raad der Stad Vlissingen, Lid van het Zeeuwsche Genootschap der Weetenschappen te Vlissingen, aan den Wel-Edelen Hoog-geleerden Heere JOHANNES BURMANNUS, Medicinæ Doctor, Hoogleeraar in de Kruid-kunde in het Doorluchtig School te Amsterdam, Lid van de Academie van Upsal, en der Keizerlyke Academie der Natuur-Onderzoekeren, behelzende eene nauwkeurige Beschryving, en naar het leven vervaardigde Afbeelding van den Gevlakten Klipvisch, uit de verzameling van Wylen den Wel-Edelen zeer Geleerden Heer JOHANNES ALBERTUS SCHLOSSER, in zyn Wel-Ed. Leven Medicinæ Doctor, Lid van het Koninglyke Genoodschap te Londen, en van het Zeeuwsche Genoodschap der Wetenschappen te Vlissingen. Te Amsterdam by Cornelis van Tongerlo 1770. 4°. 43 bladz. eene plaat.

De Heer BODDAERT, wien de Liefhebbers der Natuurlyke Historie veel verpligting hebben, vat met deezen brief op het werk, welk de Hr. SCHLOSSER, door een' ontydigen dood te

te vroeg arn de geleerde Waereld ontrukt, voor een jaar begonnen had (*).

De ſoort van Klipviſch, in deezen brief beſchreeven, en de gevlakte genoemt, is zeer zeldzaam; de Hr. BRUNNICHE, in het jaar 1767. de verzameling van den Hr. SCHLOSSER beſchouwende, zag denzelven onder andere zeldzaame dieren, en heeft hem met eene teekening aan den Hr. LINNÆUS medegedeeld, die denzelven in de laatſte uitgaave van ſyn ſamenſtel der natuur, op het berigt van den genoemden Heer, aangetekend, en om de zwarte vlakken genoemd heeft: *Argus, met 11. rugdoorns, zeer veele zwarte vlakken en een geheele ſtaart.* In het zamenſtel van den Heer GRONOVIUS moet hy, om ſynen ſtompen bek, en ongewapende Kieuw-dekſels, de laatſte in het eerſte gezin der Klipviſſchen geplaatſt, en volgens den ſchryftrant van dien Heer genoemd worden: Klipviſch met een ſtompe bek ongewapende Kieuw-dekſels, het onderkaak-been van onderen met twee doornen, de ſtaart geheel. (*Chætodon roſtro obtuſo, operculis inermibus: maxilla inferiore aculeis duobus; cauda integra.*) Dezelve houd zich op in de Krooſt-zee. De beſchryving, die de Hr. BODDAERT geeft, is allernauwkeurigſt.

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 4. St. pag. 848.

XVI.

X V I.

Beſchryving van een tot nu toe onbekende Vyf-vingerige Luiaard-ſoort, in Bengaalen vallende, en van daar levendig overgebragt in de Diergaarde van zyne Doorluchtigſte Hoogheid, den Heere Prinſe van Oranje en Naſſauw, enz. enz. enz. beſchreeven en uitgegeeven door A. Vosmaer. Te Amſterdam by Pieter Meyer 1770. 4°. 20 bladz. 1 plaat.

De Heer Buffon omtrent den veragtelyken ſtaat, waar in dit dier zoude leeven, en het gemis van tanden, wederlegd zynde, gaat de Heer Vosmaer tot het dier zelve over. Dat hetzelve in de Oude Waereld niet te vinden zy, word getoont tegen de Waerheid aan te lopen. Pag. 3. Pag. 7.

De ſoort, in dit ſtuk beſchreeven, ſchynt eene tuſſchenſoort te maaken tuſſchen de gemeene bekende Weſt-Indiſche Luiaards, en die zonderlinge Dieren, welke de Heer Seba ook Ceylonſche tengere Luiaards noemt, doch waar aan de Heer de Buffon den naam van *Loris* geeft. Dezelve behoort egter tot de Luiaards, gelyk omſtandig getoont word. Deszelfs eigenſchappen zyn byzonder. Pag. 9.

Den geheelen dag ſliep het dier, tot aan het vallen van den avond, en in den zomer wierd het niet eerder wakker, dan om half negen. Het ſliep Pag. 12.

ſliep op ſyn agterſte, het hoofd tuſſchen de voorpooten tegen den buik gebogen, houdende zich met de twee agter-klauwen, en dikwils met nog een der voorklauwen aan de tralien ſterk vaſt. Wakker zynde, was ſyne beweeging ongemeen traag, altyd dezelfde, ſchoon hy gejaagd wierd. Syn eerſte werk, als hy wakker was, was te eeten, en zich te ontlaſten. De pis was van eenen ſterken, doordringenden, en onaangenaamen reuk. De afgang als kleine ſchaape-keutels. Het at fruiten, gelyk Peeren en Kerſſen, van de laatſte liet het, meeſtentyds, den kern of ſteen leggen, en deeze verkoos het ver boven aalbeſſen. Droog brood en beſchuit
Pag. 14. at het greetig, doch, als het nat gemaakt was, liet het, hetzelve leggen. Het dronk niet. Van Eyeren was het een groot liefhebber. Dikwils maakte het in het eeten, even als de Eekhoorns, gebruik van ſyne voorpooten en vingers, daar mede een kers, een peer, of een brok gekookte Ryſt aanvattende, en daar uit eetende. Eene aangebode vogel haalde het uit de kooy, beed dien dood, en at denzelven met veeren, bek, pooten, beenderen, gulzig op, laatende de groote ſlagveders der vleugels en die der ſtaart liggen. Den geheelen nagt ſcheen het in eene traage beweeging; 's morgens ten half zeven vondt men het reeds in ſlaap, en daar in liet het zich, door het ſchoonmaaken van ſyn hok, niet ſtooren. Wakker gemaakt wordende, wierd het kwaadaartig, beet, doch met eene traage beweeging, in het ſtokje, en ſchreeuwde zeer lang *Ai*, *Ai*, *Ai*, *Ai* Dus geplaagt en wakker gemaakt zynde, kroop het twee- of driemaal door de kooy, doch ging dan al weder-

derom ſlaapen. Een levendige Tor was ook van ſyn ſmaak.

De overeenkomſtige geaartheden van deezen Ooſt-Indiſchen Luiaard met die van de Weſt-Indien aangetoont zynde, geeft de Hr. VOSMAER de beſchryving van alle de deelen. Pag. 16.

XVII.

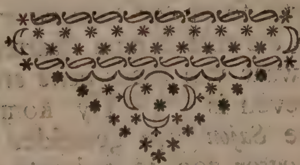
Beſchryving van eene zeldzaame Amerikaanſche nog niet beſchreeve Slinger-Aap-ſoort, genaamd de Fluiter, uit de Hollandſche Volkplanting Surinamen, bewaard wordende in het Muſeum van ſyne Doorluchtigſte Hoogheid, den Heere Prinſe van Oranje en Naſſauw enz. enz. enz. beſchreeven en uitgegeeven door A. VOSMAER. Te Amſterdam by Pieter Meyer 1770. 4°. 6 bladz. 1. plaat.

De Aap, in dit ſtuk beſchreeven is eene verſchillende ſoort der *Sapajous* van den Hr. DE BUFFON, die met hunne ſtaarten alles aangrypen, en waar van reeds eene andere in dit werk beſchreeven is (*). Hy komt het naaſt aan de bruine *Sajon* van gemelden Schryver, verſchillende egter zoo in gedaante, als in die natuurlyke eigenſchap, waar door men hem den naam van *Fluiter* gegeeven heeft. Pag. 3.

Dit

(*) Zie deeze Bibliotheek V. D. 4. St. pag. 851.

Pag. 4. Dit ſlag van Aapen is van een' goeden inborſt, ſommige menſchen mogt deeze egter in geenen deele lyden. Schoon deeze vyf vingers aan de voorpooten heeft, maakte hy egter gebruik van ſynen ſtaart, met welks einde hy alles aanvatte. Hier mede hield hy zich ook vaſt in het op- en neder-klimmen. Dikwils ſlingerde hy zich gins en weder aan ſynen ſtaart hangende. Deeze bezat de kunſt, om een fluitend geluit te maaken, meeſterlyk, zoo dat men wezenlyk dagt, dat 'er iemand fluitte. Hy at en dronk, gelyk byna alle andere dieren van ſyn geſlagt, ſchier alles: maar inſonderheid was hy een groot liefhebber van eyeren en ſpinnekoppen. Zeer graag dronk hy Genever. Hy was van de mannelyke ſexe, en van eenen heeten aart. Dikwils wieſch hy ſyn aangezicht met ſyn eigen water, 't geen hy ten dien einde in ſyne voorpooten opvong.

X V I I I.

Lyſt van de geſtorve en gebeterde Runderen in Zuid-Holland, Weſt-Vriesland, en het Noorder-Quartier, in de maanden October, November, en December 1770, en January, February, en Maart 1771.

In Zuid-Holland.

	Geſtorven.	*Gebeeterd.*
In October 1770.	254.	99.
In November.	399.	148.
In December.	1288.	407.
In January 1771.	1945.	546.
In February.	1445.	488.
In Maart.	1165.	3.
	6456.	1941.

Het geheele getal der Geſtorven is 124826. en der gebeterden 43240.

In Weſt-Vriesland en het Noorder-Quartier.

	Geſtorven.	*Gebeeterd.*
In October 1770.	13.	5.
In November.	15.	1.
In December.	70.	27.
In January 1771.	194.	48.
In February.	142.	40.
In Maart.	129.	47.
	563.	168.

Dus zyn 'er reeds geſtorven 45346, en gebeterd 21813.

XIX.

Natuur- en Genees-kundige Nieuwigheden.

Den veertienden November 1770. hield de Koninglyke Academie der Wetenſchappen te *Parys* haare openbaare Vergadering; en in dezelve wierd gehouden door den Heere de FOUCHI eene lofreden over den Abt CHAPPE, Aſtronomiſt, geſtorven op ſyne reis op de Kaap S. Lucas. Men was ongeruſt, of deeze Abt ſyne waarneemingen had konnen doen, en in order brengen; maar de Requeſtmeeſter BAUDOUIN heeft aan den Secretaris van de Academie ter hand geſteld eene Verhandeling, door hem ontvangen uit Spanjen, behelſende het verſlag der waarneemingen van gemelden Heer, welke verhandeling in deeze vergadering ook geleezen is. De Hr. CADET deelde mede de ſcheikundige proeven, door hem en den Hr. LASSONNE genomen over een mineraal-water van *Roye* in Picardien. Verder las de Hr. de FOUCHI eene lofreden over den Abt NOLLET, een' beroemd' Natuurkundigen, zoo door ſyn werk by de Academie, als door ſyne leſſen, werken, en verſcheide ontdekkingen. Deeze lofreden wierd gevolgd door eene Verhandeling van den Hr. LAVOISIER, behelſende een ſcheikundig onderzoek van het water, en eenige proeven, om te ontdekken, of hetzelve zich kan veranderen in aarde. Uit deeze Verhandeling blykt, dat het kleine gedeelte der aardagtige ſtoffe, welk men by elke overhaaling van het water afſcheid,

hoe

hoe dikwils men dezelve ook herhaald, komt van de vaten, welke men tot de overhaaling gebruikt, en niet van het water zelve, gelyk eenige Natuur- en Schei-kundigen gedagt hadden. Eindelyk las de Hr. PORTAL een Vertoog over de manier, om door het gevoel verscheide ziekten der buik-ingewanden te kennen.

Een particulier Heer heeft aan den Hr. GIRAUDEAU, Notaris te Parys, *rue S. Honoré, au coin de la rue de l'Echelle*, twee sommen, de een van drie en de andere van vyf honderd livres doen ter hand stellen, ten einde dezelven te geeven aan hen, die, volgens het oordeel van de Academie, het best zullen beantwoorden de twee volgende vraagen.

Eerste Vraag. Welke kan zyn de oorzaak van de overeenkomst, welke men vind tusschen de kleur van het hair of de vêeren van sommige dieren, en derzelver sexe: en welke natuurkundige reden kan men geeven van het geen men altyd waarneemt onder de katten; dat alleenlyk de wyfjes drie-erley kleuren hebben, wit, zwart, en geel- of rosagtig? (*Quelle peut-être la cause du rapport que l'on trouve entre la couleur du poil, ou de la plume de certains animaux, & leur sexe: & en particulier quelle raison physique on peut donner du fait constamment observé dans l'espéce des chats; qu'il n'y a que les femelles, qui soient marquées des trois couleurs, blanche noire & jaunatre ou rousse*). De som van drie honderd livres is geschikt voor hem, die in het beantwoorden van de vraag 't best aan de Academie zal voldaan hebben.

Tweede vraag. Men leest in de Historie van de Koninglyke Academie der Weetenschappen voor het jaar 1743. pag. 93. in 4°., dat een sol-

 daat,

daat, omtrent dertig jaaren oud, het gevoel verlooren had in eenen arm en hand, in zoo verre, dat hy drie vingers zeer zwaar brande zonder eenige pyn gewaar te worden, by het opligten van de dekſel van eene kagchel.

Ook leeſt men een ander voorbeeld, waar in het gevoel van de vingers der eene hand ook geheel en al vernietigt was, en deeze twee gevallen geeven gelegenheid, om te vraagen. 1. Welke is de natuurlyke oorzaak van die ſoort van verlamming, welke, zonder ſchaade te doen aan de werking der ſpieren, en zonder op eene merkbaare wyze te verhinderen derzelver vrye beweeging, alleenlyk het gevoel aandoed, door hetzelve te verzwakken, of te vernietigen? 2. Is 'er eenig middel, op de ondervinding gegrond, welk deeze gevoeligheid geheel of ten deele kan herſtellen? (1. *Quelle eſt la cauſe phyſique de l'eſpece de paralyſie qui, ſans nuire aux jeu des muſcles & ſans altérer d'une maniere ſenſible la liberté des mouvemens, n'affecte que le ſens du tact en émouſſant on détruiſant la ſenſibilité*, 2°. *s'il y a quelque moyen confirmé par l'experience qui puiſſe rétablir cette ſenſibilité en tout on en partie.*) De vyfhonderd livres zyn geſchikt voor den Schryver der Verhandeling, die de beſte zal worden geoordeeld.

Na dat de Academie deeze vraagen had opgegeeven, en reeds bepaalt den tyd, wanneer de pryſen zouden worden uitgedeelt, heeft ſy, dewyl de onbekende geever eenige verandering wilde hebben in de bekendmaaking daar van, het geld aan hem te rug gegeeven, en de vraagen ingetrokken. Doch Hy heeft daar op de twee ſommen gezonden aan de Koninglyke Academie der Weetenſchappen te *Berlin*. Deeze heeft de-

dezelve aanstonds aangenomen en de vraagen voorgesteld. De Verhandelingen moeten nu, op de gewoone wyze, voor den eersten November 1771. aan den Hr. FORMEY worden toegezonden, eu de Academie zal in haare openbaare Vergadering van den 30. January 1772. bekend maaken, aan welke Verhandelingen de gemelde prysen zyn toegekend.

De Koninglyke Academie der Weetenschappen te Parys had in de maand April 1770. (*) door een particulier berigt bekend gemaakt, dat de Horologien, Pendulen, of instrumenten, om op de beste wyze den tyd op Zee af te neemen, die aan Haar voor den prys van het jaar 1771. mogten worden overgegeeven, op een uitgerust Fregat des Konings zouden worden beproeft; dat sy derhalven de Schryvers en uitvinders niet meêr verzogt, om met dezelven op Zee de proeven te doen, het welk sy te voren geeischt had, en dat het genoegzaam was, de Instrumenten aan de Academie voor den eersten September 1770. ter hand te stellen. De Koning goed gevonden hebbende, om het uitrusten van het Fregat tot de Maand Maart des tegenwoordigen jaars uit te stellen, schortte de Academie insgelyks den bepaalden tyd tot het inleeveren der stukken tot den eersten February 1771. op. Doch verscheide samenloopende omstandigheden syne Majesteit bewoogen hebbende, om de uitrusting van het Fregat tot de Maand September of October op nieuws uit te stellen; zoo kan de Academie, op het ingekomen berigt van

(*) Zie deeze Bibliotheek II. D. 3. St. pag. 517.

van den Controlleur-Generaal der Finantien, niet nalaaten om het publiek bekend te maaken, dat de Prys, die by de openbaare Vergadering van Paasſchen van het jaar 1771. uitgedeeld moeſt worden, niet eerder dan te Paeſſchen 1773. ter hand geſteld zal worden, en dat dezelve dan dubbeld, namentlyk van 4000 Livres zyn zal. De ſtukken zullen tot den eerſten July aanſtaande ontvangen worden. De reeds ingekome ſtukken zullen na den prys dingen, doch de Schryvers kunnen, na hun welgevallen, tot den eerſten July naaſtkomende, zulke veranderingen in dezelven maaken, als zy zullen goed vinden.

De Academie der Weetenſchappen, fraaye Letteren, en Konſten te *Lyon* had voor den prys, welke ſy in het jaar 1770. moeſt uitdeelen, de volgende vraag opgegeeven (*); *welke zyn de deelen, waar uit de* lympha *beſtaat, welk is het waare werktuig, dat dezelve beryd, zyn de vaten, welke dezelve door alle deeleu van het lighaam brengen, een vervolg van de laatſte verdeeling der ſlag-aderen, of zyn dezelven byzondere vaten, die alleen aan dit vogt eigen zyn; en eindelyk, welk is het nut van de* lympha *in de dierlyke huishouding*? Maar, dewyl de Schryvers, die na den prys gedongen hebben, niet volkomen voldaan hebben aan de oogmerken van de Academie, heeft ſy begreepen, dezelfde vraag nog eens te moeten voorſtellen voor het jaar 1773, zoo dat egter als dan die verhandelingen, welke nu gezonden zyn, na den prys zullen konnen dingen; moetende zelfs

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 4. St. pag. 837.

zelfs vooral gepreesen worden die, welke de volgende woorden voor een dievies heeft: *Cui lecta potenter erit res, nec facundia deseret hunc, nec lucidus ordo. Hor.* Dewyl de Schryver zeer geschikt schynt, om deeze zaak volkomen te verklaaren. In het byzonder worden sy, die zich met het beantwoorden zouden willen bezig houden, verzogt, door proevem te bepaalen, de natuur van de *lympha*, vergeleeken met andere vogten, en derzelver loop door het geheele lighaam te verspreiden.

De prys bestaande in een Goude Medaille ter waarde van honderd *écus*, zal verdubbeld zyn. De Academie begeerd, dat de Verhandelingen gezonden worden in de maand January 1773, na welken tyd sy niet zullen worden ontvangen. De uitdeeling van den prys zal geschieden na het Feest van St. Louis.

Dezelfde Academie had voor den prys van het jaar 1765. opgegeeven eene vraag over de beste middelen, om het leêr hard te maaken, en dezelve, niet naar genoegen beantwoord zynde, herhaald tegen het jaar 1768, als ook den prys verdubbeld, doch, de verhandelingen ook toen aan het oogmerk niet voldaan hebbende, vondt sy zig in staat gesteld, om in het jaar 1771, een drie-dubbele prys, of drie Medailles, elk van honderd *écus* uit te deelen, en deeze heeft sy belooft aan hem, die, op dezelfde wyze, als men de Verhandelingen aan de Academie zend, haar zal medegedeeld hebben, de nuttigste ontdekking in de konsten, mits deeze ontdekking hem toekome, en niet anders zy dan de uitgaave van het Programma, den 30. Aug. 1768. bekend gemaakt (*).

De

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 4. St. pag. 839.

De Academie verlangt, dat ſy, die na deezen prys zouden willen dingen, by hunne verhandelingen voegen de figuuren, plans, en modellen, die daar toe betrekking zullen hebben. Na den eerſten April 1771. zullen de Verhandelin gen niet worden toegelaaten, en de uitdeeling van den prys zal geſchieden in de Openbaare Vergadering, die gehouden zal worden na het Feeſt van St. Louis. Sy, die Verhandelingen zullen zenden, worden verzogt, dezelven op te ſtellen in het Franſch of Latyn, leesbaar te ſchryven, en op de, by alle Academien, gebruikelyke wyze, toe te zenden Het biljet van de Verhandeling, die den prys behaald heeft, zal alleenlyk geopend worden.

De antwoorden moeten worden gezonden aan den Hr. DE LA TOURETTE, *Conſeiller à la Cour des Monnoies*, *Secrétaire perpétuel pour la Claſſe des Sciences*, *rue Boiſſac.*, of aan den Hr. BOLLIOUD MERMET, *Secrétaire perpetuel pour la Claſſe des Belles Lettres rue du Plat*, als ook aan *Aimé de la Roche*, *Imprimeur-libraire de l'Academie aux Halles de la Grenette.*

De Hr. POUTEAU de zoon, Heelmeeſter, Lid van de Academie der Heelkunde te Parys, van die te Rouen, en te Lyon, de kanker zeer nauwkeurig onderzogt hebbende, wilde de geleerden aanzetten, om ten nutte van het algemeen deeze gewigtige zaak verder na te gaan. Hy bepaalde daar toe zes honderd livres, en beloofde dezelven aan hem, die, volgens het oordeel van de Academie te Lyon, deeze ſtoffe het beſt zoude hebben behandeld. De Academie had daar op tot een vraag voor het jaar 1771. opgegeeven, te *onderzoeken de oorzaaken van de kanker, welke kunnen ſtrekken om te bepaalen derzel-*

ver natuur, uitwerkingen, en de beste genees-wyze (*). Schoon nu de Academie over deeze stoffe gewigtige vertoogen ontvangen heeft, hebben dezelven haar egter toegescheenen veel overgelaaten te hebben, het geen men over dit gewigtig onderwerp zou konnen verlangen, en derhalven noodig geoordeeld, de uitdeeling van den prys tot het jaar 1773. uit te stellen, zoo egter, dat sy de verhandelingen welke sy nu gekreegen heeft, insgelyks na denzelven zal laaten dingen. De prys zal nu dubbeld zyn, dewyl een edelmoedig burger, door het voorbeeld van den Hr. POUTEAU aangespoord, die aan de Academie het genoegen niet heeft gelieven te geeven, van zich bekend te maaken, insgelyks eene somme van zes honderd *livres* gegeeven heeft, om by de andere te voegen, zoo dat daar door de prys zal zyn van vyftig *Louis*. De Academie hoopt, dat deeze nieuwe aanmoediging de poogingen der Schryvers ook zal verdubbelen.

Sy vraagt, dat men, bepaald hebbende, wat men door kanker verstaa, opgeeve de vorderingen, welke de Geneeskunde, tot op deezen tyd, in de kennis der kankeragtige Ziekten gemaakt heeft, voorstelle de waarneemingen, proeven en gedagten der voornaamste Schryvers; verzamele en beschryve de middelen, tegen dit verschrikkelyk ongemak voorgesteld, mededeele syne waarneemingen en proeven; aan de hand geeve de toevallen, welken voor de kanker gaan, en dezelve verzellen; de voorzegging, en indicatien, welke men ten opzigte van de onderscheide zitplaats en aart moet maaken, opklimme tot derzelver oorzaaken; bepaale de manier om dezelven te kennen, en eene vol-

(*) Zie deeze Bibliotheek, IV. D. 4. St. pag. 838.

voldoende theorie voorſtelle, aanwyze de beſte ſpecifique middelen, die in elk geval bekend zyn, door derzelver kragten of onvermogen op te geeven; en eindelyk voorſtelle, welke ontdekkingen men nog zou konnen maaken, en hoe men tot dezelven zou konnen komen. Ook verzoekt de Academie, dat de Schryvers een register maaken, 't welk bevat den korten inhoud van het wezentlyke, dat ſy voorgeſteld hebben.

In de maand January 1773. moeten de antwoorden ontvangen worden, en nadien tyd zal men 'er geen meêr aanneemen. De prys zal uitgedeeld worden in dezelfde vergadering als de voorgaande.

De Edele Gr. Agtb. Heeren Curatoren van de Hollandſche Univerſiteit, en Burgemeeſteren der Stad Leiden, tot Opvolger van den Hooggel. Hr. BERNARD SIEGFRIED ALBINUS, in leeven Hoogl. in de Ontleed- Heel- en Geneeskunde, aangeſteld hebbende deszelfs Heer Broeder FRIDERICUS BERNARDUS ALBINUS, Hoogleeraar in de Ontleed- en Heelkunde, heeft de laatſtgenoemde de *Profeſſio Medicinæ* den 30. April met eene plegtige Redenvoering: *de ambulatione, eaque utili, & neceſſaria ac jucunda*, aanvaard, en de Ontleed- en Heelkunde neêrgelegd voor ſynen Opvolger, den Hr. ED. SANDIFORT, die op denzelfden dag tot *Profeſſor Extraordinarius Anatomes & Chirurgiæ* aangeſteld is.

De Hooggel. Heer G. VAN DOEVEREN, als *Profeſſor Medicinæ* van de Academie te Groningen beroepen, heeft ſyn Profeſſoraat den 6. Mey aanvaard met eene Redenvoering *de Recentiorum inventis Medicinam hodiernam veteri præſtantiorem reddentibus*.

En

En de Hr. ED. SANDIFORT heeft ſynen poſt aanvaard den 22. Mey met eene plegtige Oratie de *optimo Anatomico*.

Uit een' brief, door den Hooggel. Heere P. S. PALLAS aan ons geſchreeven, uit de Veſting *Tſchiljæbinskaja* in de Provincie *Iſet*, aan de Rievier *Miäs* den 20. Nov. 1770. O. St., en opgevuld met zeer veele nieuwe ontdekkingen uit alle deelen der Natuurlyke Hiſtorie, konnen wy den Leezer mede deelen, dat Hy in dit jaar met ſynen vriend FALK, die na hem uit Petersburg vertrokken is, en welken hy dagelyks wagtte, dieper in Sibirien zoude reiſen naar de Rievieren *Irtiſch* en *Jeniſei* (*). De Heer LEPECHIN, die in de Stad *Tjumen* in de Provincie *Tobolsk* overwinterde, zoude langzamerhand te rug keeren, en door het Archangelſche Stadhouderſchap naar Petersburg zich begeeven (†). Van den Heere GMELIN, die in den voorgaanden zomer met een Schip naar Perſien vertrokken is, en van den Hr. GULDENSTÄDT, die met het leger naar Georgien gegaan is, had hy niets vernomen (‡).

Het Zeeuwſch Genootſchap der Weetenſchappen te *Vliſſingen*, heeft den 29. Jan. 1771. tot Directeuren verkoren, de Heeren en Mr. GERARD

(*) Zie wegens de reis van den Hr. PALLAS IV. D. 3. St. pag. 621. V. D. 1. St. pag. 201. VI. D. 4. St. pag. 718.

(†) Zie V. D. 1. St. pag. 204.

(‡) Van de reis, die de Hr. GMELIN en GULDENSTÄDT doen is by andere gelegenheid geſprooken. Zie IV. D. 3. St. pag. 621. V. D. 3. St. pag. 676. VI. D. 1. St. pag. 217. VII. D. 2. St. pag. 429.

RARD DANIEL DENICK, Raad in de Vroedschap en Oud Burgermeester te Rotterdam, mitsgaders Raad en Fiscaal van het Ed. Mog. Collegie der Admiraliteit op de Maas; WILLEM VAN HOGENDORP, Raad in de Vroedschap te Rotterdam, en Gecommitteerde Raad van de Edele Grootmogende Heeren Staaten van Holland en West-Vriesland.

Aan den Heer J. A. NOLLET, die te Parys den 25. April 1769. gestorven is, is in het Koninglyke Collegie opgevolgd de Hr. BRISSON, en in de Classe der Werktuigkunde by de Academie der Weetenschappen, de Heer LE ROI.

De Heer JOHAN ERNEST NEUBAUER M. D. Lid van de Roomsch-Keizerlyke Academie, en van de Societeit in Hessen, te Jena Hoogleeraar der Ontleed- en Heelkunde geworden zynde, heeft ter aanvaarding van deezen post in het begin van October 1770. uitgegeeven het volgende *Programma de epiploo-oscheocele, cujus receptaculum peritonæi mentiebatur processum, testem & epididymidem simul continentem.*

Den zevenden Mey 1770. is te Londen overleeden de, door syn werk over de Inenting der pokjes zoo bekende, Dr. KIRKPATRICK, en den 23. Juny de beroemde Geneesheer M. AKENSIDE, dien de Leezers ook uit ons werk kennen (*).

De

(*) Zie deeze Bibliotheek. I. D. 4. St. pag. 600. VI. D. 3. St. pag. 577.

De Academie te Wittenberg verloor den 1. Sept. 1770. door den dood, den zeer geleerden Heere JULIANUS ADOLPHUS BOSE, buitengewoon Hoogleeraar der Geneeskunde aldaar (*).

Den 26. November wierd de Academie te Göttingen in eenen diepen rouw gedompelt door den dood van den Hoog-Edelen Gebooren Heere GERLACH ADOLPH. Vryheer VAN MUNCHHAUSEN, Eerste Minister van syne Koninglyke Majesteit van Groot-Brittanien, en Keurvorstelyke Doorlugtigheid van Brunswyk Luneburg; hebbende den ouderdom van twee- en tagtig jaaren berykt.

Den eersten February deezes jaars stierf te Middelburg, in den ouderdom van byna zevenen vyftig jaaren, de Hr. PAULUS DE WIND, Med. Doct. Anat. Chir. & Art. Obstetric. Lector, 's Lands en 's Stads Operatenr, Steensnyder en Vroedmeester, Lid van de Hollandsche Maatschappy der Weetenschappen te Haarlem, en van het Zeeuwsch Genootschap te Vlissingen.

Volgens de aantekeningen te Wyk by Duurstede van den Heere D. DE GORTER, gewezen Lyf-Medicus van wylen de Keizerin ELISABETH van Rusland is de quantiteit der aldaar in het gepasseerde jaar gevallen Regen, gesmolten sneeuw en Hagel, als volgt.

In Januay 34½ lynen Rhynlands, February 22, Maart

(*) Zie deeze Bibliotheek IV. D. 3. St. pag. 624.

Maart $33\frac{1}{2}$, April $27\frac{3}{4}$, Mey $27\frac{1}{2}$, Juny $46\frac{1}{2}$, July 40, Augustus 24, September $46\frac{1}{2}$, October 23, November $58\frac{1}{4}$, December 50, dus te famen 434 lynen Rhynlands, makende 36 duimen en 2 lynen, en dus 89 lynen meer, dan in het vorige jaar 1769. (*)

De grootste warmte in 't jaar 1770. is aldaar geweest 84. Graaden, volgens de schaal van Fahrenheit den 28. July, en de grootste koude 15 Graaden den 6. January en 20. November. Voorts is in de maand December de hoogste graad geweest 49, op den 6 en 31sten, en de langste Graad 29 op den 10den.

In de maand January deezes jaars is de hoogste Barometer geweest den 24sten, staande op 30. 3. de laagste den 27sten op 29. 3. De hoogste Thermometer den 1sten op $52\frac{1}{2}$. en de laagste den 13den. op $3\frac{1}{2}$. De Regen, Hagel, en Sneeuw hebben 30. lynen waters aangebragt. — In February was de hoogste Barometer den 18den op 30. 7: de laagste den 12den. op 29. $8\frac{1}{2}$. De hoogste Thermometer den 26sten op 47. graaden en de laagste den 9den op 13. De Regen &c. 6 lynen. — In Maart de hoogste Barometer den 31sten. op 30. $5\frac{1}{4}$: de laagste den 6den. op 29. 6. De hoogste Thermometer den 13. en 14den. op 57. graaden, en de laagste den 25sten. 's morgens ten half zeven uuren op 17. graaden. De Regen &c. 19. lynen. De Hooggel. Waarneemer, die my dit heeft medegedeeld, meld teffens, van zoo een laage Thermometer omtrent het einde van de maand Maart in syne Waarneemingen hier te Lande geen voorbeeld te vinden.

De

(*) Zie deeze Bibliotheek VI. D. 3. St. pag. 719.

De Hr. Hofraad MICHAËLIS heeft reeds voor verſcheide jaaren beloofd, *Celſii Hierobotanicon* met Aanmerkingen en Byvoegſelen te zullen uitgeeven, als zynde hem daar toe ook door de Familie van CELSIUS de verbeteringen van den Schryver ter hand geſteld. De uitgaave is egter tot hier toe door allerley zaaken belet geworden. De Boekverkoper *Johan Chriſtian Dieterich*, beezig zynde met dit werk te laaten drukken, heeft daar om goed gevonden, dit den Geleerden bekend te maaken. De Byvoegſelen en Aanmerkingen van den Hr. MICHAËLIS zullen omtrent half zoo veel bedraagen, als het werk van CELSIUS. Het eerſte Deel, tot tytel hebbende. OLAI CELSII *Hierobotanicon, cum notis & ſupplementis* JO. DAV. MICHAËLIS zal in 1772. in gereedheid zyn, en het tweede denkt hy in 1773. te zullen afleeveren.

Inſchryvers op dit werk neemt hy niet aan, maar, dewyl hetzelve meeſtendeels door Godgeleerden en Taalkundigen zal gekogt worden, die doorgaans geen Kruidkundige Bibliotheek bezitten, heeft hy gemeent, hen eenigen dienſt te doen, door die planten, van welke in het werk gewag gemaakt word, en die aan elk niet bekend zyn, in plaat te laaten brengen, en afzonderlyk als een Byvoegſel te verkoopen, zoo dat niemand genoodzaakt zoude zyn, dit Byvoegſel te neemen; dewyl hy nu zeer graag verlangde te weeten, of hy hoop kon hebben, de onkoſten, aan deeze plaaten beſteed, vergoed te zien, verlangd hy alleen te weeten van de Liefhebbers, en Boekverkopers, die het op de Mis van 1772. zouden neemen, of ſy ook de plaaten willen hebben.

XX.

X X.

Vervolg van de Lyst van NATUUR- *en* GENEES-KUNDIGE WERKEN, *welke in het jaar* 1768. *zyn in 't licht gekomen.*

Eloge de la Chirurgie, avec différens memoires & observations de Chirurgie par M. GOUANCIER DESLANDES. à Amsterdam (à Paris). 8.

F. GEACH. *Medicinische und Chirurgische Wahrnehmungen von Entzündungen der Augen, Venerische Krankheiten, geschwülsten und schussswunde aus dem Englischen.* 8 *Zittau.*

J. G. GLEDITSCH *vermischte physicalisch-botanisch-œconomische Abhandlungen. 3ter Theil mit einen Kupfer.* 8. *Halle.*

Ebendess. vermischte Bemerkungen aus der Arzneywissenschaft, Kräuterlehre und Oeconomie, 1ter Theil. mit Kupfern. gr. 8. *Leipzig.*

J. D. GRAUENS *Abhandlung von der lebendigen kraft des menschlichen Korpers. 1ter Theil welche die Physiologie enthält.* 8. *Lemgo.*

J. F. C. GRIMM *sendschreiben an Herrn* VON HALLER *von der Epidemie zu Eisenach.* 8. *Hildburghausen.*

GEOFFROY, *kurze Abhandlung von den Conchylien, welche um Paris auf Lande und im Wasser gefunden werden, aus dem Französischen.* 8. *Nüremberg.*

J. GAMBLE Diss. de Ictero. Lugd. Bat. 4.

H. GAUTHIER Quæstio Medica; an in febre maligna Balneum. Parisiis. 4.

Some Observations on Dr. Baker's Essay on the endemial colic of Devonshire; By F. GEACH. To which are added some remarks on the same subject, by the Reverend Mr. ALCOCK. London. 8.

A practical Treatise on Wounds and other Chirurgical subjects; to which is prefixed a short historical account of the rise and progress of Surgery and

and Anatomy: addreſſed to young ſurgeons. By B. GOOCH. 8. London. 2 vol.

New Obſervations on Inoculation; by Dr. GATTI. Translated from the Frenſch by M. MATY. 8. London.

Nouvelles reflections ſur la pratique de l'inoculation. Par M. GATTI à Amſterdam. 8. (Nieuwe Vaderlandſche Letteroefeningen. II. D. 1. St. pag. 150.)

Verhandeling over het ſtikken der drenkelingen en de herſtelling der Verdronkenen uit proeven en waarneemingen opgemaakt, door J. GUMMER. Te Groningen. 8 (Nieuwe Vaderlandſche letteroefeningen. II. D. 1. St. p. 451.)

Traité pratique de l'inoculation, dans lequel on expoſe les régles de conduite, relatives au choix de la ſaiſon propre à cette opération; de l'âge & de la conſtitution du ſujet à inoculer, de la préparation qui lui convient, de l'eſpece de méthode qui doit être preferée; & du traitement de la maladie communiquée par l'inſertion. Par M. GANDOGER DE FOIGNY. à Paris. 8.

P. A. GADD ſpecimen Geurgiæ Fennicæ; reſp. J. MALLEEN. Aboæ 4.

Traité des Arbres Fruitiers, contenant leur figure, leur deſcription, leur culture &c. par M. DU HAMEL DU MONCEAU. 4. 2. tom. avec fig à Paris.

ALBERTI V. HALLER Hiſtoria ſtirpium indigenarum Helvetiæ inchoata. Bernæ. Folio. 3 vol. cum fig.

Ejusdem Opuſcula pathologica, editio nova, aucta & emendata. 8. Lauſannæ.

Ebendeſſ. anfangsgründen der Phyſiologie des Menſchlichen Körpers. 4ter Band. aus dem Latieniſchen. 8. Berlin.

G. E. HAMBERGERS *ſemiotiſche Vorleſungen über* Lommens *mediciniſche Wahrnehmungen. 3ter Band.* 8. *Lemgo.*

J. D. HENCKELS *einige neu entdeckte Chemiſch-Phiſicaliſche Wahrheiten.* 8 *Leipzig.*

L. E. HIRSCHELS *Gedancken von der Starrſucht oder Catalepſi.* 8. *Berlin.*

Eben desſelben, Briefe über verſchiedene gegenſtände

aus dem Reiche der Arznei-Wissenschaft. 1*ter Theil.* 8. *Ebendas.*

C. Huber tractatio medica de lue Venerea. 8. Vinbonæ.

A. de Haen Rationis medendi in Nosocomio Practico Pars. XI. c. fig. 8. Viennæ.

Idem liber. Lugd. Bat. 8. (N. Vaderl. Letteroef. II. D. 1. St. p. 143).

C. R. Hannes *Brief an Herrn D.* Baldinger *über den Friesel und andere Beobachtungen.* 8. *Wesel.*

Der Hausvatter. Des IIIten Bandes 3*ter Theil.* 8. *Hannover.*

A. Heins *Patriotischer Medicus, des IIten Bandes* 3*ter Theil.* 8. *Hamburg.*

Ebendessel. 1*ter Theil. neue Auflage.*

J. Hill *der Schlaf der Pflanzen und die Ursach der bewegung an dem fühlkraut, in einem Brief an H.* C. Linnæus, *aus dem Englischen.* 8. *Nürnberg.*

J. Hill *Abbandlung von dem Ursprung und der Erzeugung proliferirender blumen, nebst einer anweisung, wie aus einfachen, gefüllte, und aus gefüllten proliferirende zu ziehen, mit Kupfern, aus dem Englischen.* 8. *Nürnberg.*

Histoire de l'Academie Royale des Sciences & Belles Lettres pour l'année 1761. Tom. 17. 4. Berlin.

F. A. Hertzog Diss. de emolumentis in genus humanum ex variolarum insitione fluentibus. Argentorati. 4.

D. Hasselmann Diss. de hæmaturia nephritica. Lugd. Bat. 4.

H. F. Heshusii Diss. de usu & abusu Venæsectionis. Lugd. Bat. 4.

J. B. Gerrarts von der Horst de inflamammatione in genere. Ultrajecti ad Rhenum. 4.

Natuurlyke Historie of uitvoerige beschryving der dieren, planten en mineraalen, volgens het samenstel van den Hr. Linnæus. Met nauwkeurige afbeeldingen. Eerste deels twaalfde Stuk. Vervolg der Insecten. Te Amsterdam 8. (Nieuwe Vaderlandsche Letteroeffeningen. III. D. 1. St. pag. 73.)

Histoire de la maladie & de ses suites, du sieur *Serou-*

rouge, maître pâtiſſier à Paris, âgé de ſoixante-douze ans, attaqué de la pierre, avec quelques obſervations ſur les notes inſerées au bas des pages d'un écrit imprimé, qui a pour titre: *Memoire du Sieur* LECAT, *contre le Sieur* DAGEST, imprimé chez Gueffier, à Paris. in 4. à Amſterdam & ſe trouve à Paris. 8.

Réfutation de la réfutation de l'inoculation publiée en 1759, par M. A. DE HAEN. par M. HERTZOG. à Strasbourg 8.

Elemens de Phyſiologie de M. ALB. DE HALLER. Traduction nouvelle du Latin en François, par M. BORDENAVE. à Paris. 8.

HERISSANT Quæſtio Medica: An à ſubſtantiæ terreæ intra poros cartilaginum appulſu oſſium durities? 4. Pariſiis.

F. W. HUTT Diſſ. ſiſtens caſum virginis hydrope ovarii extinctæ. Argentorati. 4.

Practical Directions, ſhewing a Method of preſerving the Perinæum in Birth, and delivering the Placenta without violence, illuſtrated by Caſes. By J. HARVIE. London. 8.

An account of the manner of inoculating for the ſmall pox in the Eaſt-Indies. With ſome Obſervations on the Practice and Mode of treating this Diſeaſe in theſe parts. Inſcribed to the learned the Preſident and Members of the College of Phyſiciens in London; by J. Z. HOLWELL.

Libellus de natura, cauſa, curatione ſcorbuti. Auctore NATHANAELE HULMA. To which is annexed a propoſal for preventing the ſcurvy in the Britiſch navy. 8. London.

Dictionaire Interpréte de matiere Medicale & de ce qui y a rapport, contenant l'Explication des termes Arabes, Grecs, & Latins, des Abbreviations, des Caracteres ainſi que des Operations de Chimie, & de Pharmacie, avec des Obſervations de Théorie & de pratique ſur ces Sciences, & ſur l'Hiſtoire Naturelle; enſemble une courte Deſcription Anatomique des parties du Corps humain: Ouvrage utile à ceux qui ſe deſtinent à l'étude ou à l'exercice de quelques uns des ob-

jets de la Médecine. Par M. JULIOT. à Paris. 2 vol. 8.

The gout, extraordinary cases in the head, stomach, and extremities, with physical and chirurgical remarks and observations on the various stages of the disorder, the rheumatism, the disease commonly called the Scurvy, the nature and formation of external and internal chalkstones, and considerations proving the gout the immediate patent of jaundice, dropsy, and Stone. With an accurat account of, and difference between, obstructions in the kidneys and ureters, and the paroxysm in the back and loins, occasioning the loss of muscular action in the lower limbs. To which is præfixed an essay, pointin gout the progressive symptoms and effects, and the reasons, why the gout was not heretofore regularly treated and cured by R. Ingram. London

Observations sur plusieurs maladies des yeux, par M. JANIN. à Lyon. 8.

Irrthümer, Warnungen, und Lehren, welche das Publicum in Ansehung der praktisshen Arzneikunst betreffen. Erstes Buch. Entworfen von D. F. G. R. Dessau 8.

N. G. JACQUIN Observationum Botanicarum, iconibus ab Auctore delineatis illustratarum. Pars tertia. Folio. Viennæ.

J. JOHNSTON Historia naturalis de arboribus & plantis, libri X. cum figuris a Meriano aeri incisis. Tom. I. Fol. Heilbrunnæ.

F. ISENFLAMM Commentatio medica de remediis suspectis & venenatis. 4. Erlangæ.

Ejusdem Diss. de vasis nervorum. 4. *Ibid.*

Het overige hierna.

I N-

INHOUD.

I N H O U D.

REGIS-

REGISTER.

De letter a *betekend de Aanmerkingen.*

A.

B.

C.

Chan-

D.

Darm-

Fyt.

H.

L.

M.

N.

O.

Oxymel

Q.

R.

Rou-

S.

Steen-

T.

U.

V.

W.

E Y N D E.

VERBETERINGEN.

Pag. 61. reg. 2. staat Observationem, lees, Observationum. P. 186. r. 3. van onderen, onverhinderd, l. onveranderd. P. 422. r. 7. 1198. l. 1195. P. 672. r. 20. *morborum* l. *signorum.* r. 21. kennisse, l. kennisse der tekenen. P. 700. r. 26. aan. l. van. P. 720. r. 1. ontlastling l. ontlasting. P. 773. r. 15. *tulpa* l. *talpa.* P. 815. r. 18. *intestitiis* l. *interstitiis.* P. 888. r. 3. *felleo* l. *felleæ.*

